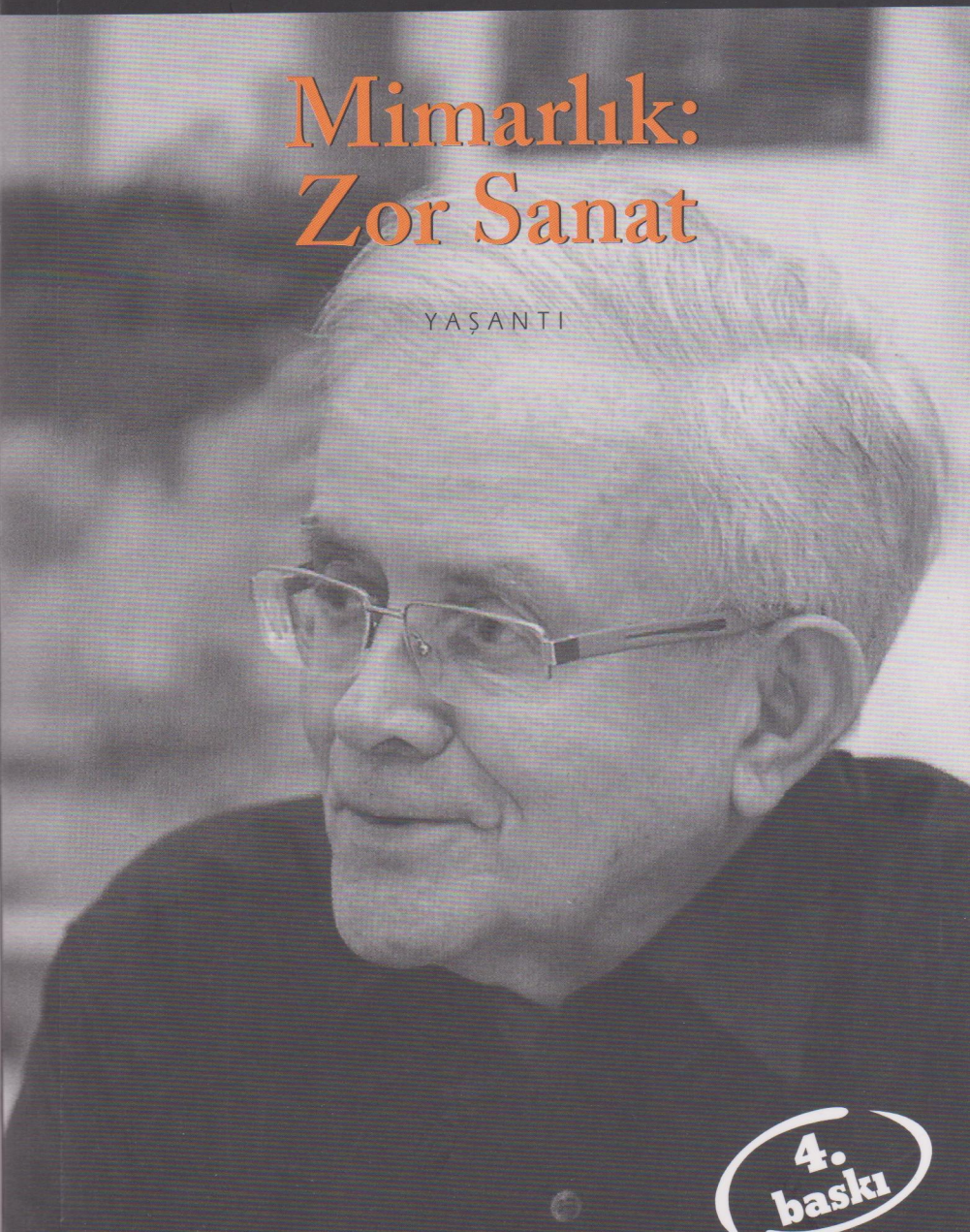
Doğan Tekeli

Mimarlık: Zor Sanat

YAŞANTI

4. baskı

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

MİMARLIK: ZOR SANAT

Doğan Tekeli 1929 yılında Isparta'da doğdu. 1952'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden yüksek mimar mühendis olarak mezun oldu. Bir süre İzmir Belediyesi Proje Bürosu'nda çalıştı. 1954 yılında Sami Sisa ile birlikte Site Mimarlık Bürosu'nu kurdu. Bu büro, günümüzde Tekeli-Sisa Mimarlık Ortaklığı adıyla varlığını sürdürmektedir. Doğan Tekeli, serbest mimarlık çalışmalarının yanı sıra, 1955'te Sami Sisa ile beraber İzmir Belediyesi Konak Sitesi projelerinin hazırlanmasında danışmanlık, 1956 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nde asistanlık, 1961-1971 yılları arasında İTÜ Maçka Mimarlık Mühendislik Yüksek Okulu Mimarlık Bölümü'nde proje dersi öğretmenliği, 1957'de bir dönem Mimarlar Odası Başkanlığı yaptı; 1985-1989 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Danışma Kurulu üyesi olarak hizmet verdi; 1988'de Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Milli Komite üyeliğine seçildi; 1992 ve 1998 yıllarında Ağa Han Mimarlık Ödülleri'nde jüri üyeliği ve başkanlığı yaptı, 1994-1995 yılları arasında aynı kurumun yönetim kurulunda yer aldı. 1998-2010 yılları arasında İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda yönetim kurulu üyesi ve başkan vekili olarak görev yaptı. 2006-2008 yılları arasında İstanbul Serbest Mimarlar Derneği'nin başkanlığına seçildi.

Doğan Tekeli 1994'te Mimarlar Odası Ulusal Mimarlık Büyük Ödülü ile ödüllendirildi. 2000 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından Fahri Doktor unvanı aldı. 2010'da Türk Serbest Mimarlar Derneği'nin Onur Ödülü'ne layık görüldü. Sami Sisa ile birlikte katıldığı mimari proje yarışmalarında otuza yakın birincilik olmak üzere altmışı aşkın ödül kazandı. Yüz yirmi kadarı uygulanmış yüz seksen projeye imza attı. Bunlar arasında Rumeli Hisarı düzenlemesi, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, Emin Onat mezarı, Hazine Müsteşarlığı, Halk Bankası Genel Müdürlüğü, Antalya Havalimanı 1. ve 2. Terminalleri, Oyak-Renault, Lassa, Eczacıbaşı ve Sanovel İlaç Fabrikaları, İstanbul Metro City Kompleksi, İş Bankası Genel Müdürlüğü, Habertürk Stüdyo ve Büroları ile Sabiha Gökçen Uluslararası Havaalanı Yeni Terminali sayılabilir. Eserlerinden bazıları 1982'de Venedik Bienali'nde sergilendi.

Mesleki makaleleri, seminer bildirileri ve konferansları yanında iç ve dış mimarlık basınında yapıları ve projeleri geniş ölçüde yayımlandı. Eserlerinin ilk yirmi yıllık bölümünü içeren *Doğan Tekeli-Sami Sisa projeler – uygulamalar. architectural works 1954-1974* adlı Türkçe-İngilizce kitabı 1975'te; *Projeler, Yapılar, Doğan Tekeli-Sami Sisa (1974-1994)* adlı Türkçe kitabı 1994'te; Mesleki deneyim ve anılarını içeren *Mimarlık: Zor Sanat* adlı kitabı da 2012'de yayımlandı.

Doğan Tekeli'nin
YKY'deki kitapları:

Mimarlık: Zor Sanat (2012)
Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye (2019)

DOĞAN TEKELİ

Mimarlık: Zor Sanat

Anı

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 3746
Edebiyat - 1070

Mimarlık: Zor Sanat / Doğan Tekeli

Kitap editörü: Nuri Akbayar
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü Organize Sanayi Bölgesi Orkide Cad. No: 1/Z
Beylikdüzü / İstanbul
Telefon: (0 212) 671 61 51 • Faks: (0 212) 671 61 50
Sertifika No: 52098

1. baskı: İstanbul, Kasım 2012
4. baskı: İstanbul, Şubat 2022
ISBN 978-975-08-2402-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2012, 2019
Sertifika No: 44719

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Burcu, Faik ve Doğan'a

... ve nihayet gelip çattı
Bir dilimi zehir zıkkım
Bir dilimi candan tatlı

B. Rahmi Eyüboğlu

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 13

BÖLÜM I
MİMARLIK EĞİTİMİ VE MİMARLIKTA İLK YILLAR...
1947 - 1956

1. 1947 Sonbaharı İzmir • 21
2. Mimarlık Fakültesi'nde İlk Yıl • 25
3. İkinci Yıl • 30
4. Üçüncü Yıl ve Sonrası • 35
5. Öğrencilikte Mimarlık ve İzmir Merkez Bankası • 41
6. Fakülte'de Son Dönem ve Mezuniyet • 44
7. 1952 Yılı Yaz Ayları - İzmir, Belediye Proje Bürosu... • 51
8. 1952 Sonbaharı - İstanbul Yedek Subay Okulu • 57
9. 1953 Yazı, İstanbul - Selimiye Kışlası • 66
10. Kışlada Hayat • 69
11. Tercüman Teğmen • 73
12. Yeni Bir Yaşam Başlıyor • 78
13. İzmir Konak Sitesi Proje Yarışması • 91
14. İzmir Belediyesi'nde Danışmanlık • 97

BÖLÜM II
1956 - 1966 DÖNEMİ

15. Konya Belediye Sarayı • 103
16. Erzurum Atatürk Üniversitesi Yarışması • 107

17. Rıchard Neutra İle • 112
18. Çankaya'da Okul Projesi • 115
19. Mimarlar Odası • 120
20. Londra 1957 • 129
21. Rumeli Hisarı İçi ve Çevresinin Düzenlenmesi • 139
22. Devlet Su İşleri Bursa Bölge Müdürlüğü Tesisleri • 149
23. Ankara'da 2000 Kişilik Yüksek Öğrenim Yurdu • 153
24. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı • 161
25. Evliliğe Sade Bir Başlangıç • 184
26. Diyarbakır Koleji Jürisi • 186
27. Tahtakale'de Bir İş Hanı • 189
28. Ankara'da Yüksek Öğretmen Okulu • 191
29. Hidivyal Palas'taki Büromuz • 197
30. Tuzla'da Chrysler Kamyon Fabrikası • 203
31. Büyükdere Caddesi'nde Neyir Örgü Fabrikası • 210
32. Ankara'da Stad Oteli • 213
33. Emin Onat'ın Zamansız Kaybı Ve Kabri • 216
34. Site Kollektif Şirketi'nin Sonu • 221

BÖLÜM III
1966 - 1980 DÖNEMİ

35. Ümraniye'de Northern Electric
Telekomünikasyon Fabrikası • 227
36. Maçka Mimarlık -
Mühendislik Yüksek Okulu'nda Hocalık • 231
37. Kuzey Amerika İle Tanışma ve
Massey-Ferguson Projesi • 239
38. İstiklâl Caddesi'nde Bir Yapı • 249
39. Massey-Ferguson Projesinin Sonu • 252
40. Bir İhale - Bir Deneyim • 256
41. Uzayan Bir Jüri Toplantısı • 258
42. Yeni Delhi'de Türkiye Büyükelçiliği • 261
43. Dışişleri Bakanlığı'ndan Yeni Bir Görevlendirme • 277
44. Bursa'da Oyak-Renault Otomobil Fabrikası • 281

BÖLÜM IV

1980 - 2000 Dönemi

45. Oyak-Renault Fabrikasında Yeni İşler ve İlişkilerin Sona Ermesi • 299
46. K.T.Ü Akademik Merkezi, Devletle İş Yapmama Kararı • 304
47. Nişantaşı'nda Büyük Bir Apartman • 309
48. Büro Teşvikiye'ye Taşınıyor • 315
49. İzmit'te Bir Sabancı Fabrikası "Lassa" • 320
50. Arap Birliği'nden Beklenmedik Bir Davet • 331
51. Halk Bankası Teması Üzerine Varyasyonlar • 337
52. Antalya Havaalanı Terminal Binaları • 361
53. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde Danışma Kurulu • 381
54. Beyoğlu Güzelleştirme Derneği • 394
55. Atatürk Kültür Merkezi Milli Komitesi'nde • 399
56. İş Bankası Kuleleri Levent İstanbul • 404
57. Ağa Han Mimarlık Ödülleri İlişkiler-Görevler • 414
58. Büyükdere Caddesi'nde MetroCity İş ve Konut Kompleksi • 437
59. Sami Sisa'yı Kaybediyoruz • 450

BÖLÜM V

60. 2000 Yılından Günümüze • 455

Sunuş

Yaşadığımız kentin caddelerinde, sokaklarında yürürken, önlerinden geçip gittiğimiz yapıların, pek çoğunun farkına varmayız. Arada bir gözümüze çarpanların da ne zaman, ne zorluklarla, kimler tarafından inşa edildiklerini düşünmeyiz. Zaten, çok kültürlü toplumumuzun, şehircilik ve mimarlık konularında ezberlediği söylemleri vardır. Kimimiz İstanbul'un dünyanın en güzel kenti olduğunu söylerken; kimimiz, çarpık kentleşme, beton yığınları ve çirkin yüksek yapılarla İstanbul'un mahvedildiğine içtenlikle inanır. Üstelik bu durumun sorumlusu, çoğumuza göre mimarlarımızdır. Ama mimarlarımızın da bu toplumda yetiştiğini, onları isteklerimize göre yönlendirdiğimizi, özetle onların da aslında bizler olduğumuzu, aklımıza bile getirmeyiz.

Düşüncede aydınlanmayı, çoğunluğu ile içselleştirmemiş olan toplumumuz, aslında çağdaş, uygar, düzenli kentlere özenir. Onları beğenir. Ancak böyle kentlerin nasıl bir toplumsal kültürün, özverinin ve disiplinin ürünü olduklarını, hangi koşullarda yaratıldıklarını bilmez, araştırmaz.

Türkiye, yeterli eğitim verilip verilmediğine bakılmadan, çok sayıda mimar yetiştiriyor. Ama onları, ya iş veremeyip, başka alanlara yönlenmek zorunda bırakıyor ya da çağdışı yönetmelikler içinde, çok kıt olanaklarla çalışmaya zorluyor. 1980'li yıllara kadar kendi pazarını korumayı başaran Türk mimarlığı, o yıldan beri küreselleşme sonucu, bir de büyük ya-

bancı mimarlık büroları ile yarışmak durumunda kalıyor. Son yıllarda ise bugünkü siyasal iktidarımız, seçimlerde kazandığı desteğin, kendisine mimarlığı ve sanatı yönlendirmek hakkını verdiğini varsayıyor. Beğenmediği belli olan Cumhuriyet dönemi çağdaş Türk mimarlığının yerine, tarihin derinliklerindeki Selçuk Mimarlığının, bir bakıma taklidini getirip, yerleştirmek istiyor. Ya da büyük yabancı mimarlık bürolarından medet umuluyor.

Cumhuriyet dönemi dediğimiz 88 yıllık sürede mimarlarımız, çoğunlukla bu koşullar içinde çalıştılar. Az sayıda mimar ise; bütün bu olumsuzluklara rağmen, suyu tersine akıtırcasına, yüksek sorumluluk duygusuyla ellerinden gelenin en iyisini vermeyi amaçladılar, mimarlığımızın yüz akı olan eserler yarattılar.

Bana gelince; 1950 yılında Mimarlık Fakültesi'nin, 3. sınıfında öğrenciyken, iki arkadaşımla birlikte kazandığımız proje yarışmasından başlayarak, 2011 yılı başına kadar, askerlik ve üç aylık memuriyet dönemi sayılmazsa, 61 yıl kesintisiz serbest mimar olarak çalıştım. Cumhuriyet döneminin en az üçte ikisinde, Türkiye'deki mimarlık etkinliklerinin ya içinde bulundum ya da izledim. Bu süre içinde ortaklarımla beraber birçok proje yarışması kazanarak, 180 kadar büyük proje yapmak, 120 kadar da önemli sayılan büyük yapı-yapı kompleksi gerçekleştirmek olanağını buldum.

Meslekte 20. yılımı sürdürürken, artık birtakım proje yarışmaları kazanmış, bir hayli projemiz de uygulanmıştı. O yıllarda Ankara Radyosu'nda yayınlanan bir konuşma dikkatimi çekti: İki önemli mimarlık tarihi hocası, çağdaş Türk mimarlığı hakkında konuşuyorlardı. O yıllarda yapılanları beğenmiyorlar, "Türk mimarlığı bugün bir sıfırdır..." gibi sözler söylüyorlardı. Eleştiri, elbette herkesin hakkıydı. Yapılanları beğenmeyebilirlerdi. Ama "sıfır" matematik olarak, hiçbir şey yoktur, demekti. Bunu doğru bulmuyor, az da olsa bir şeyler yapılıyor demek, bunu kanıtlamak istiyordum. Batı'daki mimarlık yayınlarında izlediğimiz gibi bir monografi yayımlamayı, aklıma koydum. Sami Sisa da bu düşünceme katıldı. O

güne kadar yaptığımız projeler, yapılar, bir kitabı doldurabilirdi. Düşüne taşına, kitabı Türkçe ve İngilizce olarak yayımlamak, projeleri, geçirdiğimiz düşünce aşamalarını, neyi, neden, nasıl yaptığımızı, öğrencilere ve meslektaşlarımıza anlatmak istiyorduk.

İki yıllık bir hazırlık süresinden sonra; *Projeler, Uygulamalar 1954-1974* adını verdiğimiz siyah-beyaz baskılı, ciltli kitabımızı yayımlayabildik. Daha önce hiç yayın denememiz olmadığı için, arkadaşımız sevgili Önder Küçükerman (şimdi profesör) bize danışmanlık yaptı. Sayfaları eliyle, tek tek çizerek, kitabın grafiğini yapmış oldu. İngilizceye çevirmede, arkadaşımız Engin Yenal katkı sağladı. Her ikisine de teşekkür borçluyuz. Kitabın, 1967 yılında, projesini yaptığımız bir yapıda, APA ofset matbaasında basılması da ayrıca mutluluk veriyordu. Satışını, o yıllarda Yapı Endüstri Merkezi'nin kitabevini yöneten rahmetli arkadaşımız Demirtaş Ceyhun yapıyordu. Bu yayınımızın bizim için olumlu etkileri oldu. Yıllar sonra görüşebildiğim, daha genç meslektaşlarım, bu kitapla yetiştiklerini söyleyerek beni sevindirdiler. Kitap, mimarlık dergilerinde de olumlu yorumlarla tanıtıldı.

Aradan yirmi yıl geçtikten sonra, meslek yaşamımızın 40. yılında, yeni bir kitap yayımlamanın zamanı geldiğine karar verdik. Projeler, yapılar çoğalmıştı. Bu defa, Prof. Uğur Tanyeli, danışmanımız ve editörümüz, eski dostum, ünlü grafiker Yurdaer Altıntaş da grafikerimiz olmayı kabul etmişlerdi.

Kitap bu defa süreçleri değil, daha çok sonuçları içerecek, belki daha sanat ağırlıklı olacaktı. Bu kitabın hazırlığı da iki yıldan fazla sürdü. Danışmanlarımızın, değeri ölçülemez katkıları ile 1994 yılında, *Projeler-Yapılar / Doğan Tekeli-Sami Sisa 1954-1994* adı ile yayımlandı. Yıllar sonra Kayseri'de, Bursa'da ya da Konya'da, deneyimlerimizi anlatmaya davet edildiğimde, kitapları kullanılmaktan eskimiş kopyalarının, meslektaşlarım tarafından imzalamam için bana getirilmesi, beni gerçekten sevindiriyordu.

Her iki kitabın önsözünde, kitaplarda sunulanların, çalışmamızın sonuçları olarak görülmesini, gerçekte bu sonuçlara

ulaşıncaya kadar yaşananların, belki daha ilginç olduğunu, fırsat bulursam bunları yazmak istediğimi belirtmiştim. En başta söylediğim gibi; önlerinden, farkına varmadan geçtiğimiz yapılara ait hikâyelerin, belki de o yapılarla ve mimarileriyle daha çok ilgilenmemize neden olabileceğini ümit ediyorum.

Türkiye'de iyi mimarlık uygulamaya çalışmak; yukarıda sözünü ettiğim nedenlerle suyu tersine akıtmaya çalışmak gibi zor bir iştir. Çok çalışmayı, sabırlı ve özverili olmayı gerektirir. Bir yanıyla coşturan, sevindiren bir yanıyla gönül kırıp bezdiren bu "ZOR SANAT"ı 60 yıl sürdürdüm. Ancak toplumumuz, herşeye karşın, bu çabalarımın farkına vardı. İçinden yetiştiğim İstanbul Teknik Üniversitesi ve üyesi olduğum Mimarlar Odası başta olmak üzere; birçok kurumumuz, mimarlığımıza yaptığımı varsaydıkları katkılar nedeniyle beni ödüllendirdiler, onurlandırdılar. Hepsine içtenlikle teşekkür ederim.

Meslek yaşamım boyunca, acı tatlı birçok olay yaşarken, bir yandan da toplumumuzu, özellikle işverenlerimizi, iyi yapı elde etmenin koşulları konusunda bilinçlendirmeyi amaçlıyordum. Bu amaç doğrultusunda yaşadıklarımı yazmamın, yapıya bir tuğla daha koymak gibi bir hizmet olduğuna inanıyor, pek çoğu trajikomik birer öykü sayılabilecek bu anıların, sadece soyut birer anı olarak algılanmamasını diliyorum.

1999 yılı sonlarında kaybettiğimiz 46 yıllık ortağım, anılarımın çoğunu birlikte yaşadığımız arkadaşım Sami Sisa'yı rahmetle anıyorum. Yıllar boyunca, bürolarımızda birlikte çalıştığımız, bize özveriyle destek veren, isimlerini tek tek saymaya imkân bulamadığım yüzlerce meslektaşıma içten teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunuyorum.

Yazılarımın ilk bölümünü okuyarak katkıda bulunan; Prof. Mimar Necati İnceoğlu'na, kitabın bazı bölümlerini okuyarak beni yüreklendiren değerli yazar Zeynep Oral, kardeşim Prof. İlhan Tekeli, Prof. Uğur Tanyeli, Emel Batu ve Dr. Doğan Hasol'a teşekkürlerimi sunarım.

Kitabın ilk yarısında, el yazımı ve sayısız düzeltmelerimi, sabırla bilgisayara aktaran, büromuzun sekreteri Sevinç Ulusoy'a, kitabın ikinci yarısında benimle birlikte özveriyle çalışan değerli

yazar Ufuk Özgül'e, hemen hemen tüm metni okuyarak önerilerde bulunan meslektaşlarım Belkıs Somer, Dilgün Saklar, Neslihan Can'a yardımları ve katkıları için ayrıca teşekkür ediyor ve nihayet anıları bölüm bölüm okuyarak eleştiren eşim Zeynep Tekeli'ye şükranlarımı sunuyorum.

Doğan TEKELİ
Teşvikiye, Ocak 2012

Dogan Tekeli (soldan ikinci) İzmir Atatürk Lisesi son sınıfında,
Matematik hocaları Kefkef (İzzet Bey) ve Kuru Zehir (Cemal Bey) ile...

BÖLÜM I

MİMARLIK EĞİTİMİ VE MİMARLIKTA İLK YILLAR… 1947 – 1956

1.

1947 Sonbaharı İzmir

1947 yılının Haziran sonu... İzmir'in o mevsimdeki kuru sıcağını, hâlâ duyumsar gibiyim. II. Dünya Savaşı sona ereli iki yıl olmuş, İzmir'in Karşıyaka ile birlikte nüfusu, 200.000'i ancak buluyor. Bu nüfusun yaklaşık üçte birinin de incir, üzüm, tütün işletmelerinde çalıştığı söyleniyor. Ülkede yeni başlayan demokratik yaşam İzmir'de çok canlı. Parti mitingleri büyük kalabalıklar topluyor, gazeteler ateş püskürüyor. Muhalif yazarlardan gözaltına alınanlar var. Siyasetin dışında İzmir'de yaşam oldukça tekdüze. Sadece Halkevi'nin arada bir düzenlediği konferanslar, konserler sosyal yaşamı biraz canlandırıyor. Birçok aile, çocuklarının eğitimiyle yakından alakadar ve hangi okulun, hangi öğretmenin ne yaptığı, kentte başlıca ilgi alanı.

İzmir Atatürk Lisesi Fen kolundan, işte böyle bir ortamda, başarılı bir öğrenci sayılarak mezun oldum.

İzmir Atatürk Lisesi'nin daha önceki mezunları, iki yıl üst üste Teknik Üniversite giriş sınavlarında en yüksek puanları almışlardı. Dolayısıyla, birinciliği kazandıkları için, lisenin matematik, fizik, kimya öğretmenlerine 4-5 maaş tutarındaki, prestijli "Ragıp Devres" ödülü verilmişti. Öğretmenlerimiz, bizim sınıfla da aynı başarıyı yinelemek istiyorlardı. Bu nedenle bizler, son sınıfta adeta fen dersleri bombardımanıyla karşılaştık. Yedi saatlik normal ders sürelerinin ardından, iki saatlik ücretsiz ancak devam edilmesi zorunlu kurslar, böylece başlamış oluyordu. Bu

kurslar herhalde sonraki yıllarda, pek ünlenen ve çoğu kişiyi zengin eden, özel fen dershanelerinin öncüsü olmuşlardır.

Ali Hikmet Bey'in cebir, Nazmi Bey'in geometri kitabı, bizden önceki yılların ders kitaplarıydı. Terimleri Arapça olduğu halde bizim ders kitaplarından çok daha geniş kapsamlı kitaplar oldukları için, onları izliyorduk. Derslerde ikizkenar üçgen, paralelkenar gibi terimler kullanılır ama kitaplarda müselles-i mütesavissakayn ya da mütevaziyüladla olarak okurduk. Kolay terimlerden ise kare yerine murabba, küp yerine mikâb kelimelerini daha rahat söyler ve kullanırdık.

Lisedeki öğretmenlerimizin birçoğu, devlet tarafından yurtdışında okutulmuş, o devre göre giyimine, görünüşüne özen gösteren, saygı gören, değerli kişilerdi. Fizik öğretmeni Halit Olalı, iyi bir matematikçi ve fizikçiydi. Fizik dersini bize sevdirmişti. Kimyacı Halil Cim (soyadı değil lakabı) pek güzel deneyler yapar, yaptırırdı. Ama çok karmaşık, onlarca dallı, organik kimya formüllerini ezberlememizi isterdi. Bu sebeptendir ki, yüreğimize korku salmaktan zevk aldığı izlenimini verirdi. Felsefede Baklava Kâzım, edebiyatta Abdülkadir Karahan diğer etkili öğretmenlerimizdi. Hepsini gerçekten minnetle ve içten saygıyla anıyorum.

Lise biterken meslek seçimi gündeme geldi. Ancak fen kolu öğrencileri olarak İstanbul Teknik Üniversitesi için yetiştirilmiştik. Dolayısıyla bir başka okul ya da meslek düşünemiyorduk. Fen kolunun çalışkan öğrencilerinin makine veya inşaat fakültelerine girmeleri, orada da fen derslerinde gösterecekleri başarıyla, liselerinin adını yüceltmeleri bekleniyordu. Halbuki ben bu derslerden hayli sıkılmıştım. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde daha az matematik, fizik ve kimya dersleri olacağını, sanat ve düşünce ağırlıklı bir eğitim verileceğini düşünüyordum. Bu da bana, oldukça çekici geliyordu.

Felsefe öğretmenimiz Baklava Kâzım, bizim evin yakınlarında bir arsa almış ev inşaatına başlamıştı. Temelin arsaya uygulamasını Kâzım Bey ile birlikte gerçekleştirdik. Bu iş neden bize kalmıştı? Plan okuyabilen kalfa mı yoktu? Şimdi hatırlayamıyorum. Ama zevk aldığımı, üstelik hocamın işini epeyce kolaylaştırdığımı sanıyorum. Bu yapıda bir iki hafta çalışmam,

mimarlık konusundaki kararımı kesinleştirdi. Tatilde gördüğüm arkadaşlarıma da Mimarlık Fakültesi'ne müracaat edeceğimi söylemeye başlamıştım ki, lise müdürümüzün beni görmek istediği haberi geldi. Müdürümüz, benim kararımı duymuş; Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesi'nin lise son sınıfının edebiyat koluna benzediğini, mimarlığın, inşaat veya makine mühendisliği kadar itibarlı bir meslek olmadığını, benim gibi bir iyi öğrencinin mimar olmasının yazık olacağını söylüyordu. Tüm içtenliğiyle benim, inşaat veya makine fakültelerinden birine başvurmamı öğütlüyordu.

O yaşlarda insan ne kadar kolay karar verebiliyor. Ne mimarlığı, ne de inşaat mühendisliğini yakından tanıyordum. Bilen ve anlatan da yoktu. Kulaktan dolma bilgilerle daha çok bizden öncekilerin yaptıklarına bakarak yolumuzu çiziyorduk. Mimarlığın, lise son sınıfların edebiyat koluna benzetilmesine de çok sevinmiştim.

Aslında, lise son sınıfta fen kolunu da istediğim için değil, benim gibi bir öğrenciden, fen koluna devam etmesi beklendiği için seçmiştim. Fen derslerinden de, edebiyat derslerinden de yüksek notlar alıyordum. Ama fen derslerinin yüksek notları, hep bir zorlamayla ve sürekli bu defa da başardık gibi bir korku ve endişeyle geliyordu. Oysa edebiyat derslerinde yüksek notları, su içercesine kolaylıkla ve güvenle alıyordum.

Kararımdan memnundum. Şimdi ayrıntılarını hatırlamadığım bir şekilde ama herhalde o günün geçerli usullerine göre İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne müracaat ettim. Bu arada Teknik Üniversite için seçme sınavı, nedense kaldırılmıştı. Yerine, lise bitirme ve olgunluk sınavlarındaki basan notlarına göre bir sıralama yapılması kuralı getirilmişti. Bu kural, bizim lise mezunları için bir yıkım, birçok başka lise mezunları içinse bayram oldu. Bizim öğretmenlerin yıl içinde bizleri yetiştirme gayretlerine karşılık, notları çok kıttı. En yüksek notla mezun olan ben, 200 üzerinden, 184 puanla Mimarlık Fakültesi'ne girebildim. Teknik Üniversite'yi, 200 üzerinden 200 puanla mezun olan ama zayıf sayılan liselerin mezunları doldurmuştu.

İşte tüm yaşamımı biçimlendirecek mesleğin eğitimine başlamam böyle oldu. Bu meslek seçimini bir bakıma evliliğe ben-

zetiyorum. Öyle ya, genç bir insan, ileri yaşlarda belki de farklı bir insan olacak olan kendisinin, tüm yaşamına, genç yaşındaki birikimi sonucu aldığı bir kararla yön veriyor. Doğal olarak yanlış da yapabiliyor. Bu, bana adil ve haklı gelmese de yapacak bir şey yok. Zaten seçilen meslek ya da eş mi insanı biçimlendiriyor, yoksa insan doğuştan getirdiği, yetenek ya da yeteneksizlikleri, olanak ya da olanaksızlıklarıyla kaderini kendisi mi örüyor? Kim bilebilir ki?

1947 Sonbaharı İstanbul - İlk İzlenim

Uzun yıllar sonra İstanbul'a yeniden geldiğimde İzmir'de görmediğimiz kent içi mezarlıklar dikkatimi çekti. Neredeyse her cami avlusunda mezar taşları, günlük hayatla iç içe yaşayan mezarlıklar vardı. Sonradan öğrendim; İzmir'deki mezarlıkları, İttihat ve Terakki'nin İzmir valisi Rahmi Bey (Arslan) kaldırtmış, dünya yaşamı ile uhrevi yaşamı ayırmıştı.

Bir başka gözlemim de eski ayakkabılara yeni taban (pençe) yapan küçük dükkânlardan İstanbul'dakilerin, hemen hepsinde "gizli pençe-dikişsiz yama" sözcüklerinin büyük büyük yazılması olmuştu. Demek ki "İstanbullular, ölüleriyle yan yana yaşıyorlar; ayakkabılarının tamirli olduğunu da kimse görmesin istiyorlar" diye düşünmüştüm.

2.

Mimarlık Fakültesi'nde İlk Yıl

Bugünün çocukları ne hisseder bilemiyorum ama öğrenciyken bir üst okula geçmek beni bir yandan gururlandırmış bir yandan da ürkütmüştür.

1947 Ekim'inde, üniversiteye başladığımda da öyle oldu. Gümüşsuyu'nda Gümüşsuyu Kışlası'nda ve arkasındaki yeni yapıda üniversitenin dört fakültesinin tamamı yerleşmişti. Binanın bizim İzmir Atatürk Lisesi'ne göre ezici boyutları, büyük loş dershaneleri, yüksek tavanlı uzun taş koridorları doğrusu beni ürkütüyordu. Ama Yüksek Kaldırım Caddesi'ndeki küçük bir dükkândan aldığım, beyaz üstüne arı motifli İTÜ rozetini takmaktan gurur duyuyordum.

Binanın Gümüşsuyu Caddesi'nden girişine göre zemin katta ve kuzeye bakan kanadında yer alan resimhane, bizim sınıfımız olacaktı. Kapıya, öğrencilerin listesi asılmıştı. Yetmiş kişilik sınıfta, sekiz kız öğrenci vardı. İlk defa kızlarla beraber okuyacaktık. Benim gibi, ön bahçesi aradaki yola ve iki yüksek duvara rağmen kız enstitüsüne yakın sayıldığı için biz öğrencilere yasak edilen bir liseden gelen birisi için bu, pek büyük bir yenilikti. Yeni kız arkadaşlarımın, listede gördüğüm Sema, Gülseren, Gülçin, Suna, Sevim gibi güzel isimleri, içimde hoş duygular uyandırıyor, onların günün Hollywood yıldızları Esther Williams, Betty Grable, Kathryn Grayson gibi çekici, parlak tipler olacağını hayal ediyordum.

Açılış töreninden sonra sınıfa toplanıp tanıştığımızda gerçekle karşılaştım. Kız arkadaşlarımın hepsi çalışkan liseli kızlardı. Bizler nasılsak, onlar da öyle orta halli ailelerden geliyorlardı. Hepsiyle kısa sürede pek güzel anlaştık, kaynaştık. Her biri altın gibi kalpleri, çalışkan, özverili kişilikleri, güzel huylarıyla sevdiğimiz, saygı duyduğumuz iyi arkadaşlarımız oldu. Ne yazık ki, bu arkadaşlarımızdan üçünü, erken yaşlarda çeşitli hastalıklar yüzünden kaybettik. Diğerleriyle de yollarımız ayrıldı. Seyrek yapılan sınıf toplantıları dışında onları göremez olduk.

Sınıfta, yüksek ve uzun masalarımızın arkasına tahta taburelere yerleşmeye çalışıyorduk ki, bir gürültü koptu. Sucu Burhan hocayı, koridorda görünmüş! Herkes yerinden kalktı, kapıya üşüşüldü. Arkadakiler taburelerin üstüne çıkıp, koridoru görmeye çalışıyorlardı. Kısa boylu, beyaz saçlı, beyaz bıyıklı, gözlüklü bir zat, bir eli cebinde sert adımlarla korku ve dehşet saçan yürüyüşüyle önümüzden geçerek uzaklaştı. Yerlerimize döndük. Henüz İzmir'deyken, adını duyduğumuz sertliğiyle ünlü Sucu Burhan hocayı, böylece görmüş oldum. Sucu Burhan hoca, bizim değil İnşaat Fakültesi'nin hocasıydı. Mimarlık Fakültesi'ne girdiğime bir kez daha sevindim.

İlk günün kalan kısmının nasıl geçtiğini hatırlamıyorum. Ama ilk ve ikinci yarıyılı da iyi hatırlıyorum. Birinci sınıfta başta yapı bilgisi olmak üzere yüksek matematik, tasarı geometri, topografya gibi dersler okuyacaktık.

İlk günlerden başlayarak en önemli dersin, yapı bilgisi olduğunu anladık. Dersin asıl hocası Prof. Mukbil Gökdoğan'ın görevle Amerika'da olduğu, yerine Doç. Eyüp Kömürcüoğlu ile asistanları Lâmi ve Sermet Beylerin geleceği anlaşılmıştı. Ama dersin de sınıfın da asıl sahibinin Lâmi Eser olduğu, kısa sürede belli oldu. Lâmi Bey'in sınıfı sahiplenişiyle, daha sonra yedek subaylığımızı yaparken bölük komutanımız olan üsteğmen Recai Türkyılmaz'm bölüğü sahiplenişini nedense birbirine çok benzetirim. Biri sınıfı, öteki bölüğü korku salarak sarsılmaz birer otoriteyle yönetiyorlardı.

Kısa zamanda Lâmi Bey'den, yapılarda pencerelerin düşey olması gerektiğini, düşey pencerelerin güzel, yatay olanların çirkin olduğunu, bu kuralı bilmeden yatay pencereli yapı yapan-

ların İstanbul'u mahvettiğini, Süleymaniye Camii'nin çok güzel olduğunu, ne işe yaradığını sonradan öğreneceğimiz grafos denen bir alet bulunduğunu, herkeste olmayan aletin, Lâmi Bey'de olduğunu öğrendik. Lâmi Bey derste, grafosu cebinden çıkarıp gösterdikten sonra "Buna grafos denir" diyerek yeniden cebine sokmuş, hepimizi hayretler içerisinde bırakmıştı. Bir yandan da A4 boyutunda sayfalar dolusu büyük harfle alfabe yazıyor, mimar yazısını öğreniyorduk. Yaklaşık bir ay içerisinde, sayfalarca yazı yazdıktan sonra bu kez tuğla duvarların nasıl örüldüğünü, yine adeta yüzlerce sayfa çizerek öğrenmeye başladık.

Yapı dersinin yanında, Hamit Dilgan, nur içinde yatsın, yüksek matematiği neredeyse sevdirecek gibi anlatıyordu. Topografyada yaşlı Fuat Sarman hoca ve asistanı Mustafa Bey'den, hemen hemen bir şey anlamadan dinliyor, tasarı geometriye gelen Ferruh Şemin'in, toplu vücuduna karşılık olağanüstü nazik kişiliğine, güzel çizimlerine hayran oluyorduk. Derslere böyle başlamıştık ama benim İstanbul'daki yaşamım, çok kısa sürede çekilmez bir hal almıştı. Teknik Üniversite'ye yazıldığım zaman, beni çok seven dayımın, İstanbul'daki evinde kalmam kararlaştırılmıştı. Dayımın eviyse Kocamustafapaşa ile Samatya arasında bir yerde büyük bir bahçe içerisinde küçük bir evdi. Bu evden Gümüşsuyu'ndaki İTÜ'ye gidebilmek için çok erken kalkıp, saat yedide evden çıkmam gerekiyordu.

Evden on dakika kadar yürüyüp Samatya'da Tramvay Caddesi'ne iniyor, Yedikule'den gelecek Aksaray tramvayını bekliyordum. Çoğu kez dolu gelen tramvaya itiş kakış biniyor. Aksaray'da inip bu sefer de Beşiktaş tramvayında aynı sıkışıklığı yaşayarak, Dolmabahçe'ye kadar gidiyordum. Aksaray Dolmabahçe arasındaki yol, henüz Adnan Menderes imarını görmemiş İstanbul'un, kıvrımlı dar sokaklarından geçiyordu. İki yanda eski yıkık binalar, ambarlar ve depolar insanı adeta hüzünlendiriyordu.

Dolmabahçe'den, park içindeki merdivenleri tırmanarak Gümüşsuyu'na çıkıyor, saat dokuzdaki ilk derse yetişiyordum. İlk hafta, eğlenceli gibi gelen bu yolculuk, zamanla derste kullanacağımız bir resim tahtası ile "T" cetvelini de her gün okula ve eve taşıma mecburiyetiyle birleşince doğrusu çekilmez bir hal

aldı. Sabah yedide çıktığım eve, çoğu defa akşamın sekiz buçuğunda, dokuzunda, yorgun argın dönüyordum. Ayrıca dayımın evi de pek huzurlu ve düzenli değildi. Evde çalışmaya vakit kalmadığı gibi çalışma ortamı da pek yoktu. Bu güçlükleri, İzmir'deki anneme, babama herhalde iyi anlatmış olmalıyım ki annem hızır gibi geldi, yetişti. İzmir'de ilkokuldan beri arkadaşım olan Ergun Güven'in ailesinin üç arkadaşımızı evlerinde bir çeşit misafir-pansiyoner olarak kabul ettiğini öğrenmişti. Beni de kabul etmelerini rica etti. Onlar da büyük dostluk göstererek beni de aralarına aldılar.

Birdenbire hayatım değişti. Kendi arkadaşlarım arasında Güven ailesinin şefkati ve güler yüzü içinde kendime geldim. Saraçhane yakınlarındaki yeni evimden, Taksim'e otobüsle gidiş, en fazla kırk dakika sürüyordu. Dünyaya yeniden gelmiş gibiydim. Gerçi, $9m^2$'lik bir odadaki üç somya arasında yataklara geçebileceğimiz aynı zamanda kapının da açılabileceği küçük bir boşluk kalmıştı. Alt katta yer alan aynı büyüklükteki oturma odamızda, bütün aile beraber oturuyorduk. Ben, bir hasır koltuğun, iki yan koluna küçük resim tahtamı dayayarak, Lâmi Eser'in verdiği bitmek, tükenmek bilmez ev ödevlerini yetiştirmeye çalışırken; ortada diğer arkadaşlar Kenan, Orhan, Dündar, Ergun'la ablası Aysel'den dans öğrenmeye çalışıyorlar, doğal olarak ikide bir benim tahtama çarpıyorlardı. O yıl sabit resim tahtası koyabilecek bir yer bulmak benim için hayal bile edilemez bir lükstü. Buna rağmen orada geçirdiğim iki mutlu yıl için tüm Güven ailesine minnet ve şükran duydum.

Zor Günler

Fakültede birinci yarıyıl sonuna doğru yapı kürsüsünün baskısı arttı. Sömestr tatiline kısa bir süre kala Lâmi Bey, sınıfın yarısını içeren bir kara liste ilan etti. Bu listedekiler, o güne kadarki çalışmalarıyla sınıfı geçemeyecek durumdaymışlar. Dolayısıyla daha çok ödev yaparlarsa durumlarında düzelme olabilirmiş. Ben nasılsa bu kara listeye girmekten kurtulanlar arasındaydım.

Topografya dersinde anlatılanlardan pek bir şey anlayama-

dığım halde birçok aletle, arazide tatbikata çıkıyor; üniversitenin, hemen yanında yer alan Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nin arkasındaki boş çukur alanların haritalarını çıkarmaya çalışıyorduk. Uygulamanın sorumlusu o dönem asistan olan Mustafa Aytaç da sınıfa dehşet salanlardandı. Uygulama yapan gruplar arasında geziyor, haritasını çıkarmaya çalıştığımız arazinin çok doğru, milimetreye kadar hassas haritalarının kürsüde olduğunu, eğer uydurmaya çalışır ya da doğru yapamazsak, bizi yakacağını söylüyordu.

Bu korkularla çalışırken bir de ne görelim; bizim alana kamyonlar akşama kadar toprak çekiyor, arazinin bırakın birkaç yıl öncekini, bir gün önceki topografyasını altüst ediyorlardı! Bu tespitten sonra artık konuyu kavramış, kısa zamanda ödevleri tamamlayıp kürsüye teslim etmiştik. Topografyadan yıl sonunda yapılan sınavda, eksiksiz kâğıt verdiğime inanıyordum. Ama notlar ilan edilince, 20 tam not üzerinden 20 beklerken, sınıfın çoğu gibi 11 aldığımı gördüm. Anlaşılan Mustafa Aytaç, sınav kâğıtlarını, bizim arazi ödevlerini yaptığımız yöntemle okumuş, notları kafadan atmıştı.

Fakültede birinci sınıf böyle geçti. O zamanki yönteme göre üniversiteye sınavsız öğrenci alındığı için birinci sınıf baraj sayılmış; Haziran ve Eylül'deki sınavlardan sonra tek dersten bile başarısız olanların, ikinci sınıfa devamlarına olanak verilmemişti.

Birinci sınıfta dersler bittikten sonra, yapı usta okulunda yirmi beş günlük bir staj yaptık. Taş duvar, tuğla duvar ve sıva yapmayı, bire bir öğrendik. Böylece diğer okullar çoktan kapandığı halde benim İzmir'e dönüşüm, Temmuz sonunu buldu. Yetmiş kişilik sınıfta hiç bütünlemeye kalmadan, ikinci sınıfa geçebilen dört kişiden biriydim. Ama on dokuz yaşımda ve büyüme çağımda kırk dokuz kiloya düşmüş olarak İzmir'e döndüm.

3.

İkinci Yıl

1948 Kasım başında, ikinci sınıfa başladığımızda birinci sınıftaki yetmiş kişilik mevcudumuz, neredeyse yarıya inmişti. Arkadaşlarımızın çoğu baraja takılmış, ayrıca başka fakültelere de geçenler olmuştu.

Gümüşsuyu'ndaki binada bir alt katta, Dolmabahçe yönüne bakan, biraz daha aydınlık bir resimhanedeydik. Yüksek matematik, tasarı geometri, topografya dersleri sona ermiş yerlerine statik, malzeme gibi meslek dersleri gelmişti. Yapı bilgisini de artık Yapı II kürsüsündeki Orhan Sefa, Muhittin Binan, Ruhi Kafesçioğlu ekibinden görecektik. Asıl büyük değişiklik, bina bilgisinin başlamasıydı. Bina bilgisi adı teorik dersleri çağrıştırsa da gerçekte bir proje atölyesiydi. Atölye Emin Onat yönetiminde, Bina Bilgisi I kürsüsü tarafından yönetilecekti...

Yarıyıl başında geçirdiğim ağır bir soğuk algınlığı yüzünden, birkaç gün okula gidemedim. Galiba geçirdiğim hastalıklar arasında, tek yararlı olanı, o birkaç günlük hastalık oldu. O arada Emin Bey, ilk derse girmiş ve sınıfı tanımak için günlük bir eskiz sınavı yapmış. Bir hafta sonraki derste sınav kâğıtlarını sınıfta epidiyaskopla göstererek eleştirdi, değerlendirdi. Herhangi bir nedenle beğendiği kâğıtları, o güne kadar alışık olmadığımız bir heyecanla yüceltiyordu. Sahiplerini tek tek ayağa kaldırarak isimlerini soruyor, beğenmediklerini ise fena halde yererek o arkadaşlarımızın neden mimar olmaya çalıştıklarını anlayama-

dığını söylüyordu. Onlara, fakülte değiştirmelerini öneriyordu. Ben sınava girmiş olsaydım mutlaka beğenilmeyecek bir kâğıt vermiş olacağımı düşünüyor, hasta olduğuma içimden dua ediyordum. O korku o kadar içime sinmiş ki, bugün bile o birkaç günlük hastalığımın hayırlı bir hastalık olduğunu düşünmeye devam ediyorum. Bu ilk eskiz sınavında paparayı yemiş öğrencilerden, gerçekten fakülte değiştirenler olduğu gibi, kalanlar da eğitimlerinin sonuna kadar bir türlü iflah olmadılar. Orta notlarla, proje derslerinden zevk almadan, mesleği sevemeden mezun oldular.

Bina dersindeki bu ilk fırtına atlatıldıktan sonra işler düzelir gibi oldu. İlişkiler rayına oturdu. Yarıyıl içinde, yapacağımız proje konuları verildi. Çalışmaya başladık. Emin Onat haftada iki tam gün süren derslerine, doçentleri; Leman Tomsu, Orhan Arda ve dört asistanıyla birlikte gelmeye başladı. Otuz kişi kadar kalan sınıfımızı bu hocalar, her birimizle haftada birkaç defa konuşarak ve yaptıklarımızı düzeltip doğruları öğreterek mimarlığa başlattılar.

Emin Onat, teorik bina bilgisi olarak, az sayıda ders vermiştir. Ama dersleri canlı esprilerle süslü, ilgiyle izlenen, mimarlığı yücelten derslerdi. Emin Bey'in asıl atölyede proje tashihleri çok renkli, bir o kadar eğlenceli geçerdi. Herhalde mimarlık eğitimi için asık yüzlü olmaktan çok daha yararlı bir yöntemdi. Emin Bey, bütün sınıfı öğrencilerin masalarına oturarak dolaşır, herkesle ayrı ayrı ilgilenirdi. Oturduğu masanın önü, arkası, yanları arkada taburelere çıkarak onu dinlemeye çalışan öğrencilerle salkım, salkım dolu olurdu. Bazen kendisinden önce tashih yapan bir asistanının tashihini görür, beğenirse onu yanına çağırarak, iltifat ederdi. Emin Onat'ın hocalığına, mimar niteliklerine, ileride tekrar döneceğim. Günümüzün mimarlık kuşakları ne yazık ki, onu hiç tanımıyor. Onu tanımak mutluluğuna erişmiş olan öğrencileri de giderek azalıyor.

Orhan Sefa Bey'in Yapı II dersleri, öğleden sonraya rastlar ve dört saat sürerdi. Yemekten hemen sonra girdiğimiz sınıfta, saat altıya kadar teneffüse çıkmadan, Sefa Bey'i dinlediğimiz çok olmuştur. Uyumamak için yanaklarımı kanatacak kadar ısırdığım günleri hatırlıyorum. Ama Orhan Sefa Bey'in, tüm öğ-

rencilerine eşit insan muamelesi yapması, olağanüstü nezaketi, hepimizin hayranlığını kazanmıştı.

İkinci sınıfta statik, yapı, malzeme, mimarlık tarihi gibi tüm teorik dersleri, hocaların anlatımları sırasında tuttuğumuz notlardan çalışırdık. Allah için hiçbir dersin ne kitabı, ne o zaman İstanbul Üniversitesi'nde uygulandığı gibi teksir yöntemiyle çoğaltılmış notları vardı. Derste izleyebildiğimiz ve yazabildiğimiz oranda öğrenirdik. 1948 yılı Türkiye'sinde, yabancı mimarlık dergisi ve kitabı da pek bulunmazdı. Gümüşsuyu'ndaki binanın yeni bloğunun üst katındaki büyücek bir salon olan üniversite kitaplığında, birkaç ciltlik "Das ideale Heim" ve "Moderne Bauformen" koleksiyonu tek görsel gıdamızdı.

Bina bilgisi proje konum olan "Boğaz'da bir yalı" projesinin hikâyesi, mimar olmak isteyen benim gibi orta sınıf aile çocuklarının, meslek için gerekli yaşam görgülerinin ne düzeyde olduğunu anlatır. Yalının programı ve büyüklüğü, çalışıldıkça ortaya çıkacaktı ama ben o ana kadar gördüğüm en büyük oda ölçüsünü 4x6 m olarak projeye yerleştirmiştim. Emin Onat, projeyi ilk gördüğünden itibaren yaşama mekânını büyütmemi istedi; "Bu salonu büyütelim paşa, büyütelim!" diyordu. Ben de her tashihte 25 cm, 25 cm ekleyerek salonu, 4x7 m'ye kadar büyüttüm. Bundan büyük oturma odası olabileceğini pek de aklım kesmiyordu. Ama hoca sonunda kalemi eline aldığında salonun boyunu 10 m'ye çıkarıverdi. Projeyi inanmayarak çizdiğimi hatırlıyorum. Yıllarca sonra ben Bebek'teki Sami Serozan villası salonunu 17 m olarak tasarlarken, Emin Bey'in bizlerle ne kadar uğraşmak zorunda kaldığını düşündüm.

Sonuçta, cepheleri ve kesitleriyle proje epey toparlandı. Sınıfta temize çekmeye başladık. Benim çizgim de artık hayli düzelmişti. Emin Bey ve Leman Tomsu gelip gidip çizimin gelişmesini izliyorlar, beni de yüreklendiriyorlardı. Yavaş yavaş bana da bir güven gelmişti. Sınıfta çizgisi, suluboyası iyi olan arkadaşlar saçak altına, koyudan açığa doğru sulandırılmış, çini mürekkebi ve suluboyayla harika gölgeler koyuyorlar, cepheleri canlandırıyorlardı. Ben de galiba üst sınıflardan birinin projesinde gördüğüm gibi benzer bir gölgeyi, tarama kalemi ucuyla, sık sık noktalayarak elde etmeyi düşündüm. Aklımca, herkesten

değişik, güzel bir şey yapacaktım. Noktalamaya başlayıp, hayli ilerlemiştim ki, Emin Onat benim masama geldi. Ben yeni bir övgü beklerken, hocanın yüzü değişti; "Ne yapıyorsun yahu! Sinek tersi gibi olmuş! Berbat etmişsin cepheyi" dedi ve uzaklaştı.

Birden bütün neşem kaçtı. Kollarım iki yanıma düştü. Yeniden çizmeye de vakit yok. Altüst olmuştum. Halimi gören diğer hocalar; Leman Tomsu, Orhan Arda, asistanlar yanıma geldiler. Bir yandan beni teselli ediyor, bir yandan nasıl düzeltebileceğime dair fikirler söylüyorlardı. Sonunda noktaların tesirini azaltacak koyu bir gölgeyi, kurşunkalem, sulu çini mürekkebi karışımı bir teknikle boyayıp, durumu iyi kötü kurtardım.

Malzeme dersi, sınıfın angarya saydığı derslerdendi. Birinci yarıyılda dersi dinlemiş, not tutmuş, deneyler yapmıştık. Hoca ikinci yarıyılın başında önemli bir yazılı sınav yapacağını, bu yıl başarımızın, bu sınava bağlı olacağını söylemişti. Yarıyıl tatilinde İzmir'de başka yapacak işimiz olmadığı için, sınıf arkadaşım Suna Demir'le beraber dersi iyice çalışmıştık. Tatilden dönünce, sınıfın çoğunun çalışmak yerine güzel palalar (ince rulolar halinde kopya) hazırladığını gördük. Sınıf arkadaşlarımızdan birisi, daha önce Fen Fakültesi'ni bitirmiş, bir lisede hocalık yapmış, nasılsa Mimarlık Fakültesi'ne girmeye karar vermiş ve bize katılmıştı. Bizden beş altı yaş büyüktü. Sınıf arkadaşlarından çok asistanlara yakın duruyordu. Bizlere zaman zaman yaklaşıyor, gerekli gördükçe de hepimizi haşlıyordu. Hem bu tarzından, hem yaşından dolayı olsa gerek, ilk günden başlayarak sınıfta lakabı "HOCA" oldu.

İmtihan günü Hoca, sınıfı şöyle bir yokladı. Benim çalıştığımı ve dersi iyi bildiğimi görünce, bana yaklaştı; "Bana bak" dedi, "benim yanımda oturacaksın. Kâğıdını yazarken, telaşlanma. Normal davran. Sesli düşünüyor gibi hafif hafif konuşarak yaz. Hiç korkma bir şey olmaz! Gerçekten de öyle yaptık. Bir hafta sonra notlar okundu. Ben yirmi üzerinden on dört, Hoca ise on üç almıştı. Her iki not imtihanda alınan en yüksek notlardı. Hoca'dan iyi bir papara yedim:

"Ulan bana eksik okumuşsun hergele!"

Hoca, daha sonra bizimle birlikte fakülteyi bitirdi. İstanbul Belediyesi imar müdürlüğünde galiba iki üç yıl çalıştı. Ayrıldıktan sonra bir süre yap sat işi yaptı. Anlaşılan iyi kazandı. Sonra Şişli'de büyük bir halı mağazası açtı. Uzun yıllar halıcılık yaptı. Bir müddet, siyasetle uğraştı. Demirel'in yakın çevresine girdi. Giderek sevilen bir arkadaşımız olan Hoca, Büyükada'da yaşarken yaklaşık on yıl önce vefat etti.

4.

Üçüncü Yıl ve Sonrası

1950 yılında üçüncü sınıftaydım. Birinci sınıftaki barajdan sonra yarıya inen sınıfımız, her yıl bir iki kayıp vererek daha ileriki yıllara devam etti. Üçüncü sınıfta bina bilgisi (proje) dersini gene Emin Onat ve kürsüsü veriyordu.

Üçüncü sınıfın ilk yarısında, bir yolcu salonu projesi yapıyordum. Karaköy'de bugünkü yolcu salonunun arsasının yerinin, boş olduğu varsayılıyordu. Sömestrin ilk yarısında benim projem, az çok ortaya çıkmıştı. İki yanında sağır merdiven evleri olan, ortası yüksek kolonadlı bir cephe yapmıştım. Emin Bey,

İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi 3, sınıf Uludağ gezisinde ayakta sol başta Doğan Tekeli, oturanlar Ahmet Menderes, Ergun Unaran

benim masama oturduğunda, cepheyi beğenmedi. Galiba fazla sert, belki de faşistçe buluyordu. Kalemi aldı, değişik cephe etütleri yapmaya başladı. Her birini önüme koyuyor, adeta "Nasıl oldu?" diyordu. Ben de her defa benim eskizi önüne koyuyor, "Benimki daha iyi değil mi?" demek istiyordum. Bir saatten fazla masamda kalıp, hayli de yorulan hoca sonunda; "Nasıl istersen öyle yap paşa!" dedi ve masadan kalktı. Bir ön masaya geçti.

Emin Bey'in kızdığını anlamıştım ama yapacak bir şey yoktu. Sonraki haftalar, benim masama uğramaz oldu. Bir sıra arkamdaki Gülseren'in masasına oturuyor, beni atlayarak bir ön masaya geçiyordu. Emin Bey'in beni defterden silmesi Leman Tomsu'nun, Orhan Arda'nın ve Doğan Erginbaş'ın ilgisini çekti. Hepsi masama geliyorlar; "Vah vah! Acaba ne yapsak?" diyorlardı. Sonunda çareyi Leman Tomsu buldu:

"Sen masanı temiz kâğıt kapla, beyaz önlük giy, hocanın bütün eskizlerini temize çek, masaya sırala. Sonra da hoca geçerken ayağa kalk, 'Hocam lütfen bakarmısınız' de" dedi. Ben de öyle yaptım. Emin Bey, şaşırır gibi oldu. Döndü, "Bu ne kibarlık paşa! Ne oldu sana böyle?" dedi ve masaya oturdu.

Bu olay benim için büyük bir ders oldu. Bilmeden yaptığım şımarıklıktan utandım ve hatta sanırım olgunlaşmama neden oldu. Bundan sonraki tüm ilişkilerimiz, benim ona saygı ve hayranlığım, onun da bana sevgi ve şefkatiyle sürdü.

Üçüncü sınıfta ilk yarıyıldan sonra başlayan bir aylık tatilde, İzmir Merkez Bankası Binası için, bir mimari proje yarışması açıldığını duydum. Emin Onat'ın asistanları Doğan Erginbaş ve İsmail Utkular'ın, birkaç yıl önce, daha öğrenciyken katıldıkları Çanakkale Şehitleri Anıtı yarışmasında birinci olduklarını biliyor, hem cesaretlerine, hem yeteneklerine hayran oluyordum. Bu göz kamaştırıcı örneği hatırlayarak, evimiz saydığım İzmir'de, görece küçük bir yapı için açılan bu yarışmaya katılmak istedim. Atatürk Lisesi'ni birlikte bitirerek, Mimarlık Fakültesi'ne girebilen iki kişiden biri olan sınıf arkadaşım Ergun Unaran'a konuyu açtım. Uygun buldu. Şubat tatilinin tümünü İzmir'deki evlerimizde çalışarak geçirdik.

İstanbul'a döndüğümüzde elimizde geliştirilmeye hazır şemalar ve projelerin teslimi için iki aylık bir süre vardı.

İstanbul'da bir yandan projeyi tamamlamaya çalışıyor bir yandan da kime imzalatacağımızı düşünüyorduk. Öğrenci olarak yarışmaya katılmamız, proje imzalamamız mümkün değildi. İstanbul'da Ergun'la birlikte yoğun çalışmalardan sonra, projenin iyi bir hale geldiğini düşündüğümüzde teslime iki hafta kalmıştı. İmzalamayı kabul edebilecek, öğrencilere yakın davranan asistanlarımızdan birini düşünüyorduk. Daha önce yarışma kazanmış olanlara, böyle bir öneride bulunmamız olanaksızdı. Emin Onat'ın asistanı Orhan Bolak'ı hatırladık. Herkese yakın duran, alçak gönüllü bir hocamzdı.

Epeyce çekinerek konuyu kendisine açtık. Oldukça gelişmiş hale gelen projeyi gördü. Kendisi de bir müddet birlikte çalışmak, projeye katkı koymak koşuluyla imzalayabileceğini söyledi. Böylece önemli bir sorunu çözmüş olduk. Orhan Bolak'ın katılımından sonra, Taşkışla çatı katında o yıllarda son sınıfta diploma projesi yapan öğrencilere verilen küçük odalardan birine taşındık. Derslere girmeyerek, orada üçümüz birlikte çalışmaya başladık. Çatı arasında dar bir koridor üzerinde dizili olan o odalardan en baştakinde, Emin Onat ile Sedat Hakkı Eldem, bir yıl önce yarışmada kazandıkları İstanbul Adalet Sarayı'nın uygulama projeleri üzerinde çalışıyorlardı. Başka birkaç odadaysa, yarışmaya giren hocalar ve asistanların oluşturdukları ikili üçlü gruplar bulunuyordu. Kemal Ahmet Aru, Gündüz Özdeş ve Lâmi Eser'le; Lütfi Zeren, Ali Kızıltan'la çalışıyor, Enver Tokay ve Nezih Eldem ise ayrı ayrı yarışmaya hazırlanıyorlardı.

Orhan Bolak, bizim projeyi geliştirmek için olanca gayretiyle çalışıyor, özellikle beğenmediği ana merdivenin yerini değiştirmek istiyordu. Bir gün odada Ergun'la yalnız çalışırken, camlı kapı birden açıldı. Emin Onat'ı karşımızda gördük. Derse girmediğimiz için yakalanmış ve utanmıştık. Ancak hoca, tüm hoşgörüsü ve sevecenliğiyle:

"Ne o paşalar, yoksa diploma projesi mi yapıyorsunuz?" dedi.

"Hocam, şu İzmir yarışmasına girmek istedik. Ona çalışıyorduk, çok özür dileriz" dedik. Emin bey güldü:

"İyi yapıyorsunuz çocuklar. Bir paftanızı görebilir miyim" dedi.

Hemen, temize çekmeye başladığımız projenin, giriş katı planını çıkardık. İnceledi; "Bu ana hol, çok güzel olmuş! İnsanın bununla yüzünü okşuyorsunuz ama ana merdivenin yeriyle de adamın gözüne parmak batırıyorsunuz. Onu düzeltin. Hadi bakalım kolay gelsin" dedi. Bizi yüreklendirdi ve ekledi:

"Kazanan projeyi görünce, ne demek istediğimi daha iyi anlarsınız!"

Orhan Bolak gelince, olanları anlattık. Bolak bu sefer daha da sıkı bir şekilde merdiven yeri etüdüne başladı. Ama bir türlü daha iyi bir çözüm çıkmıyordu. Zaman da azalmıştı. Merdiven cephede, kapının hemen yanında gerçekten tatsız yerinde kaldı.

Günlerce merdiven üzerinde çalıştığımızdan olacak; bir gece, korkunç bir kâbus gördüm. Merdivenler arasında sıkışıyor, çıkmaya çalıştığım merdivenler, birbirine karışıyor, beni boğacak gibi oluyordu. Sonunda projenin teslim günü olan 1 Mayıs geldi. Bir önceki gece biz çatı arası odamızda sabahlamıştık. O yıllarda projeler maketsiz olarak ve orijinal çizimler, bir rulo yapılarak Ankara'ya gönderilirdi. O gün, kendi projelerini teslim için asistan Ali Kızıltan'ın Ankara'ya gideceği duyuldu. Tüm yarışmacılar, akşamüstü projelerimizi küçük rulolar haline getirmiş olarak Haydarpaşa'ya gittik. Trenin önünde Ali Kızıltan'la buluştuk. Tam ruloyu kendisine teslim edecekken, koltuğumun altındaki ruloya, İstasyon çatısında bolca bulunan güvercinlerden birisi kakasını oturttu. Gülüşüldü. Birbirimize başarılar dileyip ayrıldık.

Dönüşte, Haydarpaşa'dan bindiğimiz vapurda, Adalar'a 1 Mayıs için eğlenmeye giden, dönerken de hızını alamayan kalabalık öğrenci gruplarına rastladık. Tefler, dümbelekler çalıyor, oynuyorlardı. Bir önceki günün uykusuzluğu ve tüm yarışmanın yorgunluğuyla o gürültünün içinde uyumuş, kalmışım. Karaköy'de uyandırıldım.

Aradan kaç gün geçti hatırlamıyorum; Gümüşsuyu'ndaki yurtta, yemek yerken arkadaşlardan biri koşarak geldi; "Şimdi radyo söylemiş, yarışmayı kazanmışsınız!" dedi.

Pek şaşırdım! Kalp çarpıntısıyla ve inanmakla inanmamak arası bir heyecanla Taşkışla'ya koştum. Büyük merdivenleri çıkarken, Kemal Ahmet Aru iniyordu. Yüzüme bakmadan geçti,

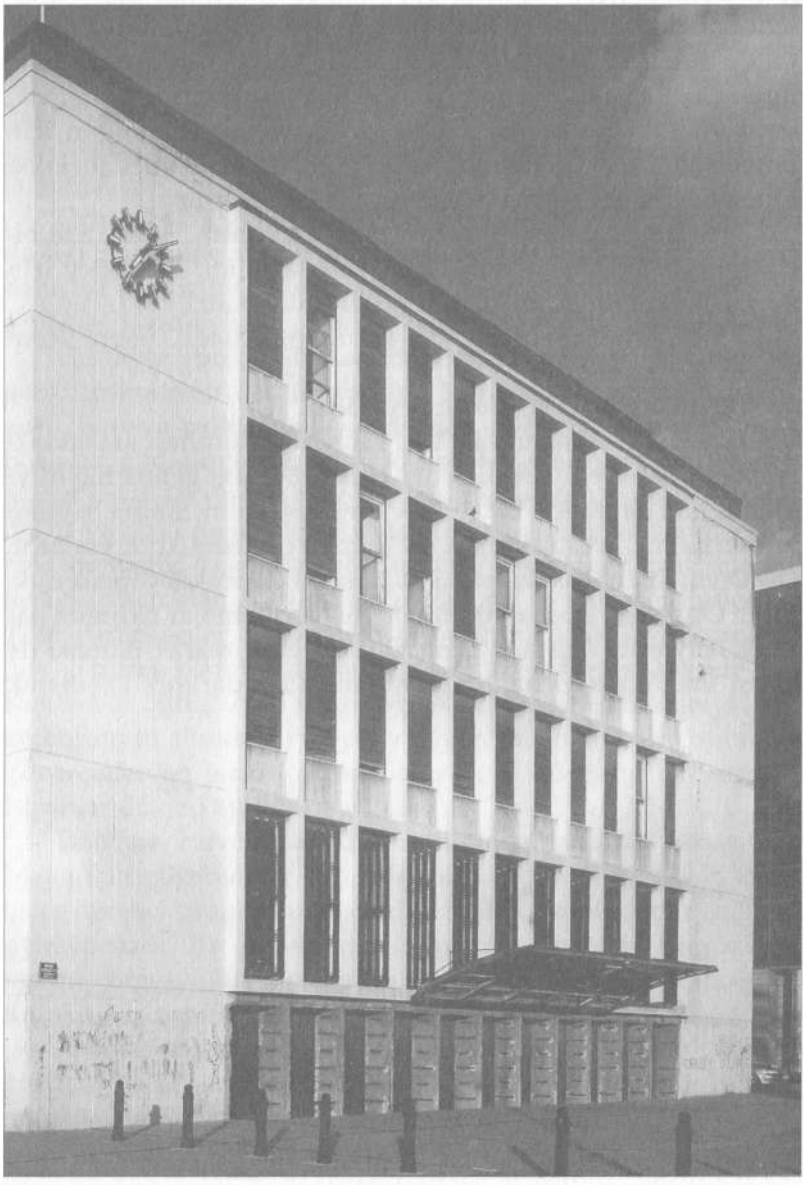
gitti. Durgun görünüyordu. Yapı kürsüsünde Lâmi Eser kendilerinin üçüncü, bizim birinci olduğumuzu söyledi. Biraz sıkıntılı da olsa beni kutladı. Artık kazandığımıza inandıktan sonra, Emin Onat'a haber vermek üzere çatı katına koştum. Yarışmayı onun öğrettikleriyle kazandığımıza, içtenlikle inandığım için Emin Onat'a teşekkür etmek istiyordum. Emin Bey, Sedat Hakkı Eldem'le uzunca bir masada yan yana çalışıyordu:

"Hocam, izninizle elinizi öpmek istiyorum. Sayenizde birinci olduk" dedim. Öpmek için eline sarıldım. Emin Bey izin vermedi. Ayağa kalktı. Beni, coşku ile kucakladı:

"Sizin kendi cevheriniz paşa, kutlarım" dedi... Sonra Sedat Hakkı Bey'e döndü;

"Bunlar geliyorlar, Sedat Bey" dedi.

O yıllarda Akademi ile İTÜ Mimarlık Fakültesi arasındaki rekabete işaret ediyordu. Sedat Hakkı Bey ise galiba hiç duymamış gibi davrandı. Bir şey söylemedi. Çıktım. Sınıfta bayram havası esiyor, arkadaşlar Ergun Unaran'ı ve beni kutluyorlardı. O yarıyıl, Emin Onat kürsüsü ile birer müze projesi yapıyorduk. Emin Onat, bizi sınıfta yüceltiyor "Siz artık mimar oldunuz paşalar" diyordu. Yılsonu Emin Onat'ın ödül olarak ikimize de yirmi üzerinden yirmi not verdiğini koltuklarımız kabararak gördük.

İzmir Merkez Bankası 1980'li yıllar

5.

Öğrencilikte Mimarlık ve İzmir Merkez Bankası

İzmir Merkez Bankası projesi, belki de hayatıma yön veren işlerden birisi olduğu için bununla ilgili gelişmeleri burada anlatmak ve bu konuya bir daha dönmek istemiyorum. Orhan Bolak, yarışmadan sonra, Ankara'ya sözleşme yapmaya çağrıldı. Dönüşte ödül parası olan 5000 lirayı da getirmişti. Ben payıma düşen paranın, büyük bir bölümünü İzmir'e, babama gönderdim. İlk üç yıl büyük fedakârlıklarla her ay bana gönderdikleri paranın, hiç değilse bir kısmını fakülteyi bitirmeden geri gönderebilmiş, babamın gerçekten ağır yükünü birazda olsa hafifletebilmiştim.

Üçüncü sınıftan, dördüncü sınıfa geçtiğimiz 1950 yılı yazında, Ergun Unaran'la beraber İstanbul'da kaldık. Taşkışla'nın ünlü Venüs holünün tam ortasındaki Bina Bilgisi 1 kürsüsünde, diğer asistanlarla birlikte Bolak'ın oturduğu üç masalı odaya yerleştik. İzmir Merkez Bankası'nın uygulama projelerini ve detaylarını, üç dört ayda tamamlayıp teslim ettik.

Aylar geçti. Dördüncü sınıfın iki yarıyılında da o zaman, üçüncü bina kürsüsü dediğimiz Prof. Paul Bonatz ve kürsüsü ile çalıştık. Ders yılı sonuna doğru, nasıl olduysa Merkez Bankası inşaatının başladığını duyduk. Orhan Bolak, bize haber vermeden banka ile bir mesleki kontrollük sözleşmesi yapmış ve işe başlamış. Sorduğumuzda; "Siz henüz öğrencisiniz. Zaten mesleki kontrollük yapamazdınız. Onun için haber vermedim" dedi...

Kontrollük ücretini söylemediği gibi bize de hiçbir şey ödemedi. Sınıftaki arkadaşlar bizimle birlikte kızdılar. Bir kısmı da:

"Emin Onat, yarışmayı beraber kazandığınızı biliyor. Ona şikâyet edin, hakkınızı korur" dediler. Düşündüm! Hâlâ öğrenciyiz. Eğer bu yarışmayı gerçekten biz kazanmışsak ileride birçok fırsat çıkar ve yine kazanırız! Ergun Unaran da bana katıldı. Belki hem Emin Onat'ı, hem Orhan Bolak'ı sıkıntıya sokabilecek bir şikâyette bulunmayı uygun bulmadık.

1952'de Mimarlık Fakültesi'ni bitirip İzmir'e döndüğümde, Merkez Bankası inşaatı tamamlanmıştı. Birinci Kordon'da, Konak Meydanı'na birkaç yüz metre uzaklıktaydı. Bana göre gerçekten de hoş duruyordu. Uygulama projelerini yaparken hep birlikte beğendiğimiz Manisa'dan gelen, bej rengiyle beyaz arası bir taşla kaplanmıştı. Giriş kapısının yanında da orta boy bir taş üzerine gömme, güzel bir yazı ile hazırlanmış "Mimar Orhan Bolak" yazısı açıkça okunuyordu. Tabii yapacak bir şey yoktu. Olan biteni şikâyetsiz kabul etmiş "Biz gene kazanırız" diyerek kendimizi avutmaya çalışmıştık. Merkez Bankası, yirmi yıl kadar hizmet gördü. Sonra teşkilat genişlemiş olmalı ki, yetmişli yıllarda Konak Meydanı'na yakın bir yerde, daha büyük bir Merkez Bankası yapıldı.

Yıllar geçtikçe garip bir şey oldu. O beyaz taş kaplamalar, zamanla okside oldu. Adeta eridi gitti. Bolak'ın ismi de bu arada, yok oldu. Banka, taş kaplamaların yerine, İzmir'de pek moda olan, beyaz "tarak sıva" yaptırdı. Uzaktan gene özgün haline benziyor ama Orhan Bolak ismini taşımıyordu.

Yeni binası yapıldıktan sonra, bizim Merkez Bankası uzunca yıllar boş kaldı. Son yıllarda bina, otel yapılmak üzere satın alınmıştı ve İzmirli yetenekli genç bir meslektaşımız, bu projeler üzerinde çalışıyordu. Konuya çok duyarlı olarak yaklaşıyordu. Ben de kendimi müellif sayarak, çalışmalarına onay vermiştim. Bir süre sonra Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nden bir telefon aldım. Birkaç yıl önce kaybettiğimiz Orhan Bolak'ın vârisleri, onay hakkının kendilerinde olduğunu, bizim yetkili olmadığımızı öne sürerek dava açmışlar.

Halbuki birkaç yıl önce Mimarlar Odası İzmir Şubesi yayınladığı İzmir Mimarlık haritasında, Merkez Bankası eski binasını

göstermiş, Bolak'la beraber Ergun'u ve beni, mimarları olarak kayda geçirmişti. Yaklaşık elli yıl sonra, hakkımı geri almış gibi sevinmiştim. Ama benim elimde, hukuksal olarak kabul edilebilecek bir belge yoktu. Bu nedenle, yetkim olmadan verdiğim onay imzası için üzülürken, İzmir'den Ergun Unaran'dan bir telefon aldım. Bolak'tan yarışma zamanı aldığımız, benim herhalde kaybettiğim ve unuttuğum bir yazının varlığından bahsediyordu. Yazıyı Bolak, yarışmayı birlikte kazandığımızı ve müellif olduğumuzu beyan ederek imzalamış. Ergun, belgenin bir fotokopisini gönderirken, ayrıca İzmir Anıtlar Kurulu'nun yapıyı korunması gerekli eser, üçümüzü de müellif olarak kayda geçirdiğini bildiriyordu. İçim rahatladı. Konuyu unuttum.

Mimarlık Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Orhan Bolak'la İzmir Merkez Bankası'ndan hiç söz etmeden çok defa karşılaştık. 1957 yılında Mimarlar Odası'na, çok genç yaşta genel başkan olduğumda o da aynı yönetim kurulunda sekreter üye idi. Birlikte arkadaşça rahat çalıştık. 1961 yılında Orhan Bolak profesör olmuş ve İTÜ'ye bağlı Maçka Mimarlık Mühendislik Yüksek Okulu'nda Mimarlık Bölümü Başkanlığına getirilmişti. O yıllar Tünel'de, Hidivyal Palas'taki büromuzda çalışıyorduk. Önemli proje yarışmaları kazanmış ve meslek içinde bilinir bir duruma gelmiştik. Orhan Bolak bir gün büroya uğradı. Bana, Maçka Mimarlık Okulu'nda yarı zamanlı çalışarak, proje dersi öğretmenliği önerdi. Asistanlık, yardımcılık değil, doğrudan ve bağımsız hoca olacaktım. İki de asistanım olacaktı. Sevinçle kabul ettim. Böylece Orhan Bolak, yıllar sonra bir bakıma, maddi ve manevi bir borcu ödemiş gibi oluyordu.

6.

Fakülte'de Son Dönem ve Mezuniyet

1952 yılının Mart-Haziran ayları arası, benim Mimarlık Fakültesi'nde son yarıyılım yani diploma projesi dönemimdi. Fatih'te, Ergun Güven'in evindeyken tanıdığım, benden iki yaş büyük, iki doktor arkadaşımla beraber Talimhane ile Tarlabaşı arasında, dar sokaklardan birinde üç odalı, küçük bir daire kiralamış ve odaları paylaşmıştık. Benim görece büyük odamda; rahat çalışabileceğim bir resim tahtam, bir yatağım ve bir de dolabım vardı.

İTÜ Mimarlık Fakültesi 4. Sınıf, Taşkışla

Necdet Ünel ve Talha Yücel, doktor arkadaşlarımdı. Çapa ve Cerrahpaşa hastanelerinde kadın doğum ihtisası yapıyorlar, bana da adeta küçük kardeş gibi davranıyorlardı. İçten bir yakınlık ve dostluk gösteriyorlardı. Diploma projesi konumuz, Tünel Meydanı'nda, büyük mağaza projesiydi. İki ay kadar süren etüt döneminden sonra, teslime yaklaşık bir ay kala, projeyi evdeki odamda temize çekmeye başladım. Birçok kat planı, cepheler, kesitler, sistem detaylarıyla birlikte, sanırım yirmi kadar büyük pafta çizilecekti. Talha ve Necdet, akşam geldiklerinde benim çalışmamı, kendilerine pek de bir şey anlatmayan çizimleri gördükçe, "İyi ki mimar olmamışız" diyorlardı. Ben de onların, hastanelerde yaşadıklarını duydukça "İyi ki doktor olmaya kalkmamışım" diyordum. Çok becerikli, sevimli Necdet, bazı akşamlar evde yemek yapıyor, bir şişe de şarap açarak, bize ziyafet çekiyordu. Ben sürekli çiziyordum. Sınıftan birçok arkadaş, yetiştiremeyeceklerini düşünüp, başka sınıftaki arkadaşlarına ya da tanıdıkları yeni mezun mimarlara projelerini yaptırıyorlar, rahatlıyorlardı. Ben öyle yapamadım. Yapmak da istemedim. Projenin tümünü, kendi elimle tamamladım. Ama son bir ay, her gün aksatmaksızın sabah yediden; gece bir, bir buçuğa kadar çalışıp pek yoruldukça; arada bir beş, on dakika dinlenip kuvvet buldum.

Bu dinlenme anlarımdan birinde, o ay sonu yapılacak milli piyango çekilişi için aldığım bilet aklıma geldi. Yaz çekilişi adıyla özel bir çekiliş yapılacak, kazanana o gün için pek büyük bir para, bir milyon lira verilecekti. Piyango bileti alanlardan pek çoğunun herhalde yapmış olabilecekleri gibi büyük ikramiyenin bana çıkmasını hayal ettim. İnanılmaz bir servetti bu! İyi bir konumda büyük bir apartman dairesi, en fazla iki yüz bin liraya alınabildiğine göre, bir milyon lira; hayat boyu yetecek gibi görünüyordu. O olağanüstü yorgun halimde bu düşünceler beni ürküttü. Birden, büyük ikramiye bana çıksa, diploma projemi tamamlayamayacağımdan korktum. Piyangoyu unutup yeni bir hızla masamın başına geçtim.

1950'li yıllarda İTÜ'de dört fakültenin son sınıflarında, yaklaşık 350-400 öğrenci mevcutken, tüm son sınıf öğrencilerinin, asistanların, hocaların ve eşlerinin katıldığı geleneksel mezuni-

yet balosu yapılırdı. Mayıs ortalarında o zamanın ünlü Taksim Belediye Gazinosu'nda yapılan balonun dekorlarını, Mimarlık Fakültesi öğrencileri hazırlardı. Balo günü bizim sınıf, dekorları hazırlarken, çok sevilen asistanımız Gündüz Özdeş, gazinoya uğradı. Yapılanları gördü, beğendi:

"Çocuklar, akşama iyice içmeden sakın gelmeyin. Çok eğlenmeliyiz dedi..." gitti.

Hepimiz Gündüz Bey'e coşku ile "Tabii hocam" dedik. Ben, gazinoda işler bitince, kolacıya gidip gömleğimi aldım. Elimde paket. Beyoğlu'na, zamanın ünlü Orman Birahanesi'ne gittim. Uzun mermer masalardan birine oturdum. Bir bardak siyah bira ısmarlayıp, yavaş yavaş içmeye başladım. Karşımda oldukça yaşlı, iyi giyimli, babacan görünüşlü bir kişi oturuyordu. Kısa bir süre sonra gülümseyerek konuştu:

"Beyazın adı var, esmerin tadı var, değil mi beyefendi?"

Sıcak yaklaşımı, pek hoşuma gitti. Ben de açıklama gereğini duydum:

"Efendim, biz bu yıl Mühendishane'den neş'et ediyoruz. Bu akşam da balomuz var. Onun için biraz hazırlık yapıyorum" dedim.

Konuşmayı başlatan zarif beyefendi, devam etti:

"Ne güzel, belki benim gibi biraz da votka katarsanız hoş olabilir."

Söyleşimiz ilerledikçe, kendisinin Çanakkale Savaşı'na katıldığını, sonradan orgeneralliğe kadar yükselip emekli olduğunu ve İngiltere'de mühendis olarak çalışan bir oğlu bulunduğunu ekledi. Bir müddet sonra aramızda öyle güzel bir sohbet başladı ki, masada yanımızda oturan Rum asıllı genç bir çift, biraz daha uzaktan bir iki kişi hatta garsonlar, çevremizi sardılar ve sohbete katıldılar. Benim votkalı siyah bira bardakları da birkaç defa yenilendi.

Sonunda Emekli Orgeneral kalktı, başarılar diledi. Güzel sözler söyledi ve ayrıldı. Benim de aklım başıma gelir gibi oldu. Hesabı ödeyip kalktım. Garsonlardan biri, arkamdan gömlek paketini koşturdu. Ondan sonra eve nasıl gittim, giyindim pek hatırlamıyorum; kendimi, Belediye Gazinosu'nda, çoğunluğunu bizim sınıfın oluşturduğu masada buldum. Balo güzel geçti.

Gerçekten geç vakte kadar çok eğlendik. Ertesi sabah yorgun argın, ama neşeli olarak çizim masama döndüm.

Proje Teslimi

Sonunda diploma projeleri teslim edildi. Bizim sınıftan 25 kişi, bir önceki sınıftan başarısız kalıp, bizimle yeniden proje yapan dört beş kişi, toplam olarak yaklaşık 30 kadar proje verilmişti. Projeler, çatı katındaki odalara asılarak sergileniyordu. Bir yıl önce, rektör seçilen Emin Onat başta olmak üzere; galiba bütün hocalar, jüriyi oluşturmuşlar, sergiyi topluca geziyorlardı. Çalışmaları bir hafta kadar sürdü. Sonuçların belli olacağını sezdiğimiz gün, neredeyse bütün sınıf, orta kattan çatıya çıkan merdivenin alt başında, saklayamadığımız bir heyecanla jürinin inişini bekliyorduk. Saatler geçti. İyice sabırsızlandığımız bir sırada, başta Emin Bey olmak üzere; hocalar, merdivende göründü.

Önde ben, hep beraber koşuştuk:

"Hocam, durum nasıl?"

Emin Onat gülümsüyor, neşeli görünüyordu. Müjdeyi patlattı:

"Hepiniz mezun oldunuz! Projeleriniz o kadar başarılı ki, bu başarı üzerine geçen yıldan kalan gene de pek de iyi olmayan, birkaç arkadaşınızı da mezun ettik! Gelin projelere birlikte bakalım." Emin Onat'la beraber diğer jüri üyeleri de döndü. Hep beraber merdivenleri çıktık.

Emin Onat baştan üçüncü odaya yöneldi, benim projemin önünde durdu:

"Burada çok beğenilen bir proje var. Bakalım kiminmiş?.." dedi. Duvarın, en altına asılmış paftadaki ismimi okuyabilmek için, zorlukla yere kadar eğildi;

"Doğan Tekeli Bey'miş!" dedi. Sonra dönüp yan gözle bana baktı.

O güne kadar Emin Onat'ın beni az çok tanıdığını, yaptıklarımı bildiğini ama ismimi bilmediğini sanıyordum. Bütün erkek öğrenciler gibi ben de "PAŞA"lardan biriydim. Projemin fark edilip beğenilmesi kadar Emin Onat'ın, adımı bildiğini öğren-

mem, adeta ayaklarımı yerden kesti. Sonradan yaşam boyu devam edeceğini anladığım öğrenim sürecinin en azından zorunlu ilk döneminin, o gün sona erdiğini hissediyordum.

Bir Mavi Gece

Emin Onat'tan, başarı müjdesini alınca düşündüm. Bir ay önceki İTÜ balosu çok kalabalık olduğu için kendi hocalarımızla pek görüşememiştik. Birkaç gün sonra İstanbul'dan ayrılacak ve onları bir daha kim bilir, ne zaman görecektik? Sınıf arkadaşlarımdan görebildiklerime önerdim. "Yalnız, Mimarlık Fakültesi mezunları olarak hocalarımızı, bir akşam yemeğine çağırsak?" Arkadaşlar, sevinerek onayladı.

Bunun üzerine Taşkışla'da büyük Rektörlük odasında çalışan Emin Onat'ı, sınıf arkadaşım Ahmet Menderes'le birlikte ziyarete gittik. Kabul edildik. Emin Bey, ilk defa girdiğim o odada, büyük bir masa başında çalışıyordu. Bizi her zaman olduğu gibi sevecenlikle karşıladı. Düşüncemi açtım,

"Çok iyi, çok iyi ama siz bu işi organize edemezsiniz, Hamit hocayı çağıralım. O size yer bulsun, yardım etsin" dedi.

Ertesi akşam Ortaköy'de bugün galiba adı Reina olan, o za-

Taksim Belediye Gazinosunda mezuniyet balosu

Lido Gazinosunda son sınıf veda yemeği,
Prof. Paul Bonatz ve Doç. Hamit Kemali Söylemezoğlu ile yeni mezurlar

manın Lido Gazinosu'nda; Emin Onat, Kemal Ahmet Aru, Kemali Söylemezoğlu, Hamit Dilgan ve Orhan Sefa Bey'le birlikte, bizim sınıf yaklaşık otuz kişi geniş terasta, büyük bir masa etrafında toplandık. Emin Onat, masanın denize bakan geniş tarafının ortasına yerleşti. Sağ yanına beni oturttu. Tam karşımızda Paul Bonatz vardı. Dolunaylı parlak bir Temmuz gecesinde iyi bir orkestra, şuh görünüşlü Romanyalı bir şarkıcı ile güzel bir müzik yapıyordu. Bu güzel gece, Halit Ziya Uşaklıgil'in ünlü *Mai ve Siyah* romanının kahramanı Ahmet Cemil'in, Mülkiye'den mezun oluşunu kutladığı Tepebaşı Gazinosu'nda parlak yaşam ümitleriyle dolu bol yıldızlı geceye ne kadar benziyordu. Zengin masada güzel bir sohbet sürüyor, doğal olarak bolca da içiliyordu. Emin Onat rakı içiyor, kadehini her kaldırışında benim bardağıma vurarak "Hadi paşa!" diyordu. Hem o güzel gecenin, hem Emin Onat'ın yanında birlikte içiyor olmanın mutluluğuyla olsa gerek, her seferinde kadeh kaldırıp ben de içiyordum. Herhalde epey rahatlamış olmalıyım ki Emin Onat'tan sadece mimarlık değil örnek insan davranışları öğrendiğimiz için, minnettar olduğumu, o günlerde çıkan ve Üniversite'den ayrılıp milletvekili olacağı hakkındaki dedikodulardan duyduğumuz üzüntüleri, Mimarlık Fakültesi'ne diğer fakültelerden mühendislik dersleri için gelen hocalardan şikâyetlerimizi çekinmeden anlattım.

Emin Onat hepsini cevapladı:

"Ben, sonuna kadar, kaptanı Prof. Paul Bonatz olan bir futbol takımı gibi, fakültede hoca olarak kalacağım. Diğer hocalar hakkındaki şikâyetlerinizi de inceleyeceğim!"

Gece Romen şarkıcının Paul Bonatz'a gelip birlikte içmesi, fotoğraf çektirmeler ve sonunda birlikte şarkılar söylemelerle, sürdü gitti. Yaşantımda ikinci defa ve sonraki uzun yıllarda bir daha olmayacak bir biçimde gecenin nasıl bittiğini, eve nasıl döndüğümü hatırlamayacak kadar kendimi kaybetmiştim.

Bir sonraki yıl, şikâyet ettiğim mühendislik hocalarının, Mimarlık Fakültesi'ne derse gelmediğini de işittim.

Bir iki gün sonra da tüm sınıfla vedalaşarak, adreslerimizi vererek, mutlaka haberleşmek için sözleşerek, İstanbul'dan ayrıldık. İzmir'e, babam ve annemin benim iyi yetişmem için gösterdikleri özveriye karşılık üzerime düşeni başarmış olmanın mutluluğuyla dönüyordum.

7.

1952 Yılı Yaz Ayları - İzmir, Belediye Proje Bürosu...

İlk sınıfların yaz tatillerinde İzmir Belediyesi Proje bürosunda iki yıl büro stajı yapmıştım. Belediyenin Fen ve İmar işleri Müdürü, Sedat Hakkı Eldem'in öğrencisi, Feridun Akozan'nın da sınıf arkadaşı olan Rıza Aşkan'dı. Belediyenin yapacağı yapıların projeleri büroda hazırlanıyor, kendisi de büro şefi gibi çalışıyordu. Değerli, deneyimli bir mimardı. Staj süremde İTÜ'deki yetişmemi beğeniyor, zaman zaman çizdiklerimi, büroya gelen mimarlara gösteriyordu.

Rıza Aşkan ile akşam yemeği, 1952

Mimar olarak İzmir'e döndüğümde Rıza Aşkan, kendisiyle çalışmamı önerdi. O yıllarda yeni mezun mimarlar, yürürlükte olan kanuna göre oldukça iyi maaş alıyorlardı. Zaten yapabileceğim başka bir şey de yoktu. Sevinçle kabul ettim. Çalışmaya başladım. Büroda benden eski, üç dört mimar daha vardı. Sonradan İzmir Atatürk Stadı'nı yapan perspektif ustası Harbi Hotan da oradaydı. Rıza Aşkan bana ardı ardına, birçok proje verdi. Kordon'da bir İşhanı, Bahribaba Parkı'nda Şark Kahvesi, İzmir

Fuarı'nda Belediye ile Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün çalışmalarını gösterecekleri, ortak bir sergi binası ve daha ufak birkaç yapı, uğraştığım konulardı. Çalışıp öneriler geliştiriyor, Rıza Aşkan'a gösteriyordum. Başımı kaldırmadan çalışmaya, boş oturuyor ya da dinleniyor gibi görünmemeye özen gösteriyordum. Elimdeki iş bana göre bittiğinde hemen Rıza Bey'in odasına; yanında misafir olsa bile giriyor, pek de farkında olmadan onu rahat bırakmıyordum. Zaman zaman atlattığı olsa da çoğunlukla ilgileniyor, benimle birlikte o da yoğun olarak çalışıyordu.

İzmir Fuarı'nda pavyon yapanlar bilirler; kararlar geç verilir, projeler ve yapı, gece gündüz çalışılarak son haftalarda tamamlanırdı. Pavyonu Rıza Aşkan'a verdiği genel düşünce içinde çizdim. Rıza Bey o yıllarda pek moda olan Niemeyervari, heykelimsi bir giriş saçağı çizdi. İnşaatı ben yürütecektim. Saçağın kalıbı, tabii beni de kalıpçıları da zorladı ve zaman aldı. Ana yapı basit bir dikdörtgen prizmaydı. Biraz renklensin diye tavan için renkli nonfigüratif bir resim tasarladım. Ama boyacılara bunu uygulatmak mümkün olmadı. İskeleye çıktım. Elimdeki resme bakarak, tavanı kareledim. Boyamaya başladım. Askılı, tulumlu bir işçi elbisesi giyiyordum. Yüzüm, gözüm, üstüm başım, boya içinde kaldı. Ben iskeledeyken önemli görünümlü, şık, topluca bir zat; çevresinde adamları, pavyona girdi.

Kuşkulu kuşkulu tavana baktı. Bana seslendi:

"Oğlum, baksana! Ne yapıyorsun? Kim bakıyor bu işlere?"

Beni boyacı zannettiği belliydi. Kendimi tanıttım. Ne yaptığımı anlatmaya çalıştım. Bir şey söylemedi ve çıktı, gitti.

Zamanın Basın Yayın Genel Müdürü Adnan Menderes'in yakın çevresinden olduğunu sonradan öğrendiğim Halim Alyot, ertesi gün gene geldi. Bu defa ben iyi, hatta şık giyimliydim. Halim Alyot, tavanı beğendi. Bana iltifat etti. Yanında, çevresinde birçok gazeteci vardı. Birlikte pavyonun önünde iki koltuğa oturduk. Fotoğraf çekildi. Bir müddet sonra Alyot, küçük bir notla ve teşekkür ederek, çekilen fotoğrafları gönderdi.

Pavyonun açılacağı günden bir önceki geceyi, fuarda işçilerle birlikte geçirdik. Gece bir ara dışarıya çıktım. Hemen hemen bütün pavyonlarda, açık alanlarda çalışmalar sürüyordu. Hâlâ malzeme geliyordu. Bizim pavyonun hemen yanında, bir yol

İzmir Fuarı 1952, Basın Yayın Genel Müdürü Halim Alyot ile

kenarında Fuar Müdürü Mimar Ferruh Orel, eline bir bahçe hortumu almış, işçilerden birine bir aydınlatma direğinin ucunun ne kadar kıvrılması gerektiğini, hortumu bükerek anlatmaya çalışıyordu. İşçi, atölyesine dönecek, kim bilir kaç direği sabaha kadar bükecek, ertesi sabah getirip, yerlerine dikecek ve yirmi dört saatten kısa bir sürede bu direklerin dikileceği alan aydınlatılacaktı. Bir daha fuarda çalışmam olmadı ama yeri geldikçe Ferruh Onel'i ve lastik hortumla, elektrik direği tarif etmesini anlatmaktan kendimi alamadım.

Fuarın açılacağı gün, bizim çalışmalar devam ediyordu. Saat 17.00 sıralarında; açılış töreninin bittiğini, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın yanımdakilerle birlikte, girişten başlayarak pavyonları birer birer gezdiğini ve bize doğru yaklaştığını söylediklerinde pavyonda temizliğe yeni başlamıştık. Çöpler kaldırılıyor, camlar, yerler siliniyordu. Sonunda Bayar ve diğerleri ön kapıdan girdikleri anda ben de temizlikçilerle birlikte, arka kapıdan kimseye görünmeden çıkabildim.

O yaz Belediye'de en çok zamanımı Bahribaba Parkı'nın üst kısımlarında, İzmir Körfezi'ni park içinden bütünüyle gören, güzel bir alanda yapılması kararlaştırılan bir "Şark Kahvesi" aldı. Belediye o noktada bir kafe yapılmasını kararlaştırmış. Rıza Aşkan bunun, Sedat Hakkı Eldem'in İstanbul'daki Şark Kahvesi'nin ya da Amcazade Yalısı'nın, farklı bir yorumu olarak projelendirilmesini düşünmüş. Görevi bana verdi. Amacını, ana fikrini anlattı. Başladım.

Daha önce söz ettiğim gibi yoğun çalışıyordum. Sık sık görüşüyorduk. Yapılanları görüyor, zaman zaman düşündüğü özel yerler örneğin; saçak altı kaplamaları için Ethem Paşa'nın zor bulunan *Usul-i Mimari-i Osmani* kitabını evden getirerek motifler gösteriyordu. Farklı çözümler aramadan başlangıçtaki ana fikri koruyarak ama detayları iyice olgunlaştırarak projeyi tamamladım. Dış ve iç renkleri Rıza Bey kararlaştırdı. Yapı kısa sürede ihale edildi ve inşaat başladı.

Orada çalıştığım yaz, Rıza Aşkan yapı şantiyelerine giderken zaman zaman beraber gitmemizi isterdi. O gezilerde fırsat düştükçe öğle yemeklerini birlikte yer, hemen her konuda sohbet ederdik. Babam bir iki yıl önce, Defterdarlık'taki görevinden ayrılmış, Belediye hesap işleri müdürlüğüne geçmişti. Bu nedenle Belediye encümeninde Rıza Aşkan'la birlikte çalışıyorlardı. Bana göre Rıza Bey yaş olarak, benimle babamın arasında hatta babama yakın yaşta olduğu için, babamın arkadaşıydı. Ona o gözle bakıyordum. Şantiye gezilerinden birinde, yemekteyken Rıza Aşkan; "Çok mutluyum. Baba oğul iki kuşaktan, iki değerli insanla birlikte çalışıyorum" dedi. Cevabından neredeyse emin olduğum halde sordum:

"Peki, kendinizi hangi kuşağa yakın hissediyorsunuz?"

Tabii babanızın kuşağına, yakınım demesini bekliyordum. Ağzından, "Tabii size yakınım" sözleri döküldü.

Şaşırdım. Ama bu cevap beni sonradan düşündürdü. Galiba insanlar, genel olarak kendilerini olduklarından daha genç yaşta hissediyorlar. Ben de karşımdakilere, özellikle işverenlere, neredeyse altmışlı yaşlarıma kadar "Herhalde onlar benden büyüktür" diye bakıyordum.

Şimdi, meslekte neredeyse 60. yılımda artık bütün muhataplarımın, benden küçük olduğuna kesinlikli eminim.

Şark Kahvesi'ne gelince; ben, Yedek Subay Okulu'ndayken, İzmir'de bir törenle açılmış ve beğenilmişti. Birkaç ay sonra da *Arkitekt* dergisinde Rıza Aşkan imzası ile yayımlandı. Büyük emeğim vardı. Ama doğal karşıladım. Ne de olsa büro şefi ve asıl sorumlu Rıza Aşkan'dı. Şark Kahvesi yıllar sonra "Şato Gazinosu" ismiyle içkili restorana dönüştü. Dışında, içinde her renkten çıplak floresan lambalar yanıyordu ve ülkemizde pek çok yapının başına geldiği gibi özgün halini kaybetmişti. Bana

göre de zaten İstanbul Maçka'daki Şark Kahvesi'nin de Amcazade Yalısı'nın da onlar kadar güçlü olmayan bir yorumu olmuştu.

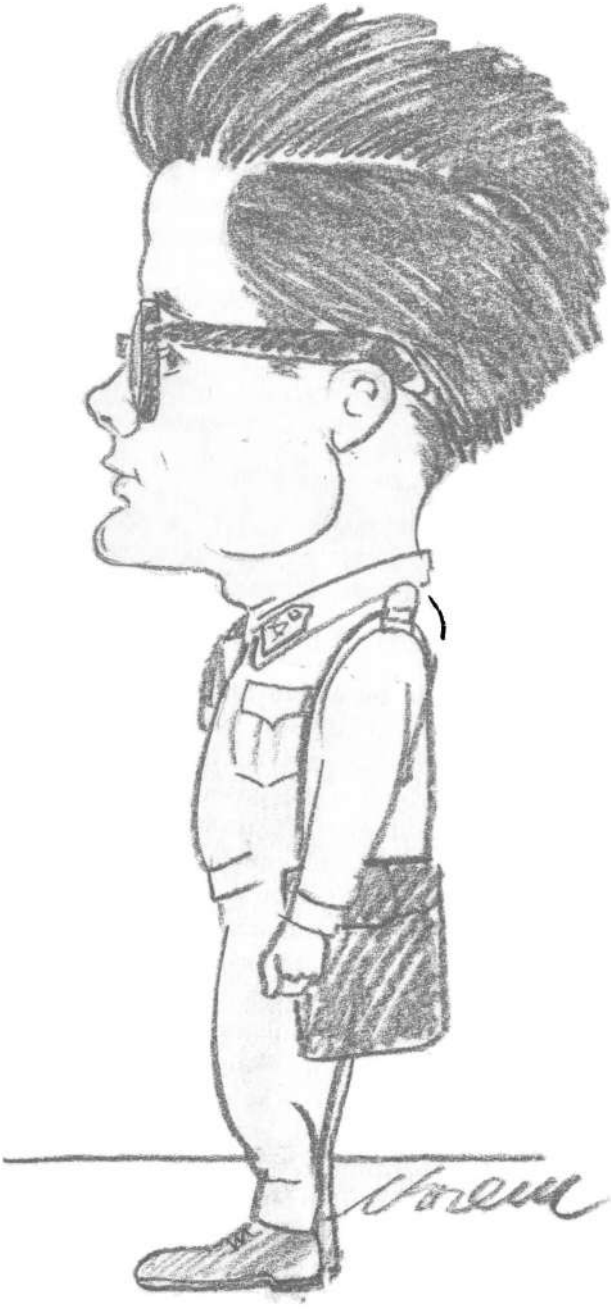
Son yıllarda Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nin yayımladığı İzmir Mimarlık Haritası'nda yapının müellifleri olarak Rıza Aşkan'la birlikte benim adımın da yazılmış olduğunu gördüm. O günleri hatırlayan kim kalmış da bilgi vermişti anlayamadığım gibi, ortak müellif olmayı hak edip etmediğime de emin olamadım.

Şark Kahvesi inşaat halinde, İzmir 1953

İzmir Belediyesi'nde üç aydan fazla çalıştım. Bu sürede İzmir'de serbest çalışan Alp Türksoy, Suat Erdeniz, Fahri Nişli, Faruk San gibi mimarlarla tanıştım. Yaptıklarını gördüm. Yavaş yavaş İzmir'deki mimarlığın ve düşünsel ortamın, İstanbul'dan da Ankara'dan da geri olduğunu düşünmeye başladım. Gerçekte İzmir'de iyi işçilikli, temiz görünüşlü, çoğunluğu apartman olan hayli yapı inşa edildi. Ama proje yarışmaları ortamı, büyük yapılar, tartışmalar için İzmir uzak kalıyordu. Türkiye'de mimarlığın kalbi, İstanbul-Ankara aksı üzerinde atıyordu. Ben de o ortamı, İstanbul'daki canlı yaşantıyı ve arkadaşlarımı özlemiştim. O yıllarda mimarlar, mühendisler askerlik görevinde büyük çoğunlukla İstanbul'da İstihkâm Yedek Subay Okulu'na gönderiliyorlar, altı ay İstanbul'da kalıyorlardı.

İstanbul'a dönme düşüncesi, İstanbul'da alıştığım serbestlik, İzmir'deki aileyle yaşamın getirdiği bağımlılık yanında, çok çekici görünüyordu. Bir yandan bu İstanbul özlemi, bir yandan ciddi bir mesleki yaşama başlamadan askerlik görevini yapma düşüncesi, yaz sonunda askere gitme kararıyla sonuçlandı. Annem ve babamın da onayıyla Belediye'den ayrıldım.

8.

1952 Sonbaharı - İstanbul Yedek Subay Okulu

İzmir'de askerlik şubesine başvurup, gerekli belgeleri aldıktan sonra belirtilen günde Ankara'da Yedek Subay Okulu'na gittim. Türkiye'nin her yerinden gelmiş, her meslekten binlerce yedek subay adayı, okulu doldurmuştu. Duvarlardaki listelerden, hangi salonda mülakata gireceğimi öğrendim. Salonu buldum. Sıraya girdim. İsmim okunduğunda, üç genç subayın oturduğu bir masaya yöneldim. Kısa kısa birkaç soru sonunda lisede hangi dili okuduğum soruldu. "İngilizce" deyince Amerikalı bir teğmenin, tek başına oturduğu masaya gönderildim. Amerikalı sordu:

"Where did you learn your English?"

"At İzmir Atatürk Lisesi."

"Thank you very much" dedi.

Elime bir kâğıt verdi ve daha önce konuştuğum masaya yönlendirdi. Verdiği kâğıda baktım. İngilizceden "A" almışım. Sevinmeli mi, üzülmeli mi? Bilemedim. 1952 yılı sonlarında, Kore Harbi hâlâ devam ediyor ve İngilizce bilen yedek subayların birçoğu, tercüman olarak Kore'ye, Türk birliğine gönderiliyordu. Ön saflarda Türk ve Amerikan birlikleri arasında iletişimi sağlayan bu yedek subaylardan, çok zayiat verildiği de biliniyordu.

Atatürk Lisesi'ndeki İngilizce hocam Sait Odyak, Cambridge'de okumuş pek değerli bir hocaydı. Sonradan millet-

vekili de olmuştu. Ondan İngilizceyi lisede olabildiğince öğrenmiştik. Ama rahat konuşamıyordum. Harp içinde hele telefonla Amerikan İngilizcesini anlayıp, tercümanlığı beceremeyeceğimden emindim. Birçok kolejli öğrencinin, İngilizce imtihanında o basit soruyu hiç anlamamış gibi davrandıkları anlatılıyordu. Ama olan olmuştu. Galiba tercüman olacağım belli olmuştu. Zaten anladığım soruya, anlamamış gibi davranmak, benim hiç yapamayacağım bir şeydi. Yedek Subay Okulu'ndaki altı aylık dönemde, özel İngilizce dersi almaya karar verdim. Kendi kendimi teselli ettim.

O gün öyle geçti. Ertesi sabah, çok erken bir saatte Yedek Subay Okulu'nun önündeki tarla gibi büyük bir alanda toplanmamız gerektiği bildirildi. Sabah güneş doğmadan beş altı bin kişi alanda, harfler ve numaralarla oluşturulan yüzer kişilik gruplar halinde toplandık. Alan, bir yanımızdaki asfalt yoldan ve büyük cepheli Yedek Subay Okulu'ndan, 1,5 m kadar aşağıda kalıyordu. Okulun önündeki yüksekçe platformda subaylar vardı. Grup numaralarımız okunarak, hangi sınıfa ayrılacağımız dolayısıyla hangi kente gönderileceğimiz belli olacaktı. Ankara'nın bu oldukça serin sonbaharının çok erken saatinde, ufuk yeni yeni kızarırken, madeni bir hoparlör sesinden önce topçu, piyade, muhabere gibi sınıf isimleri, arkadan oraya gidecek adayların harf ve numaraları okunacaktı.

Benim askere gitme kararımın asıl gerekçesi olan İstanbul'a, İstihkâm Yedek Subay Okulu'na gidecek oluşum neredeyse kesin gibiydi. Ama bu kalabalık içinde, yanlışlıkla başka bir sınıfa ayrılırsam diye çok korkuyordum. Endişeli, heyecanlıydım. Önce, Polatlı Topçu Okulu'na gideceklerin listesi okunmaya başladı. Numarası okunanların ana guruptan ayrılıp kenara toplanmaları istendi. Polatlı'nın yaklaşan kış mevsiminde dondurucu soğuk olacağı, açık havada topçuluk eğitiminin ne kadar çetin olacağı konuşuluyor, topçuya ayrılanlara acınıyordu. Büyük alanın sağında, yüksekte kalan asfalt yolda sıralanmış on kadar üstleri brandalı askeri kamyon, yeni doğmakta olan güneşin zayıf ışığında, erken saatin psikolojisiyle adeta ürkütücü bir konvoy oluşturmuştu.

Topçuların okunması bitince, kenarda toplanmış adayların

kamyonlara binmeleri emredildi. Meydanda kalanlar topçu olmadıklarına seviniyorlar, gidenler için üzülüyorlardı. Konvoy yavaşça hareket etti. Giderek hızlandı ve ufuk çizgisinde kayboldu.

Sınıfların teker teker okunmaları sürüyor, istihkâma sıra gelmiyordu. Her yeni sınıf tamamlanıp ismim çıkmayınca, İstanbul ümidim artıyordu. Öğleye doğru güneş yüzünü ve sıcaklığını iyiden iyiye göstermişken sıra istihkâma geldi. Benim ismim, grubun ortalarına doğru okundu. Bir kenarda toplanmamız istendi. İstanbul'a gideceğimiz için neşelenmiştik. Bizim gruba, şimdi ayrılabileceğimiz ancak akşam saat sekizde, Ankara istasyonunda bizim için ayrılacak trenin önünde tabur olup beklememiz gerektiği söylendi. Koşarak Ankara'ya dağıldık.

Akşam, belirli saatte istasyonda toplandık. Yoklama yapıldı. Eksik yoktu. Trene bindik. 3. mevki, tahta kanepeli vagonlardan oluşan trende, altı kişilik kompartımanlara sekizer, onar kişi sıkışarak yerleştik. Tren hareket etti. Herhalde hesapta olmayan ek bir sefer olduğu için birçok yerde durdurularak ve on saatlik yolu, yirmi dört saatte alarak Haydarpaşa'ya ulaştık. İstanbul'un ışıkları, denizin serin taze havası, içimizi açtı. Oradan da kamyonlarla, Haliç'teki Yedek Subay Okulu'na ulaştık. Altı ay sürecek Yedek Subay Okulu dönemi, böylece başlamış oldu.

Gerçekte bu dönemin aklımda kalan anıları, çok büyük bir bölüm oluşturabilirdi. Ancak benim amacım, ağırlıklı olarak meslek yaşantımı anlatmak olduğu için, Yedek Subay Okulu bölümünü bir iki anıyla tamamlamak istiyorum.

1953 Kışı-Halıcıoğlu İstanbul

Halıcıoğlu'ndaki kışlada 37. dönem Yedek Subay Bölüğü, dört takımda yaklaşık, üç yüz elli öğrenciden oluşuyordu. Bir iki gün içinde kışlık kaba kumaştan asker elbisesi, çamaşır, postal vb. gereksinmeler dağıtıldı. Haliç'le kışla arasındaki alanda toplandık. Bölük ve takım komutanları, bizim bölüğün bağlı olduğu istihkâm taburunun komutanı ve doktoruyla birlikte, her biri-

mizin önünde kısaca durarak, yürümeye başladılar. Herhangi bir rahatsızlığımız, şikâyetimiz olup olmadığını soruyorlardı. Bölükte Sami Sisa'yla birlikte çeşitli takımlara dağılmış, altı yedi sınıf arkadaşım vardı. O yıllarda hayli zayıf olan Sami, kendisine çok bol gelen kışlık asker elbisesi içinden çıkan incecik boynu, çok açık renkli olduğu için solgun görünen yüzüyle adeta acınacak halde duruyordu. Komutanlar ve doktor, "Neyin var?" dediklerinde, "Umumi zafiyet" demiş.

Sıra bana geldiğinde, "Yedi numara miyobum" dedim. O zaman duyduklarıma göre benim miyop derecem, askerlik yaptırılmayacak kadar ileriydi. Hiç üzerinde durmadılar ve "Pekâlâ" deyip geçtiler. İki gün sonra; toplantıda Sami'ye zafiyet tanısı konulduğunu ve tüm bir muayene için, Kasımpaşa Deniz Hastanesi'ne sevk edildiği anlaşıldı. Sonra neredeyse bütün kış, sabahları biz en soğuk havalarda eğitime çıkarken, Sami'nin elindeki sevk kâğıdıyla hastaneye taşındığını, öğleden sonra gülerek geri geldiğini gördük. Birkaç aylık hastane seanslarından sonra, askerliğine mani olmayacak biraz komik bir arızası saptandı. Zaten artık kış geçmişti. O da rahat rahat, bizimle eğitime çıktı.

Okuldaki ilk günlerden birinde bölük, kışlanın hepimizi içine alan yemek salonunda toplandı. Tabur komutanı kısa bir konuşmadan sonra, yoklama yapmaya başladı. Her adı okunanın ayağa kalkarak yaşını, mesleğini, nerede görev yaptığını soruyordu. Sıra, sınıf arkadaşımız Ahmet Menderes'e gelince, Binbaşı hafifçe durdu. Nazik bir ses tonuyla, iktidarının ilk yıllarında ve çok popüler olan Başbakan Adnan Menderes'in akrabası olup olmadığını sordu. Ahmet, başını bir yukarı bir aşağı salladı; "Ne akrabayım, ne değilim" diyor, sanki "Evet, akrabayım ama söylemek istemiyorum" der gibi bir işaret yapıyordu. "Teşekkür ederiz, oturun" denildi. Sanıyorum, komutanlar onu Menderes'in akrabası gibi algıladılar. Okul dönemi boyunca, Ahmet bundan yararlandı. Örneğin, eğitimdeki hatalarında hatta geceleri okuldan kaçışlarında hiç ceza almıyordu. Tüm öğrenciler durumun farkındaydı. İçten içe kızıyorlardı.

Dönemin sonuna doğru, bölükten birisi komutana Ahmet'in, İller Bankası'nda çalıştığını, akraba filan olmadığını söylemiş.

Bundan sonraki ilk gece kaçışından dönüp yakalandığında, beraber olduğu iki arkadaşı da yandı. Üçüne de kör lambalı merdiven altı hücresinde, bir hafta hapis cezası verildi. Kapılarına süngülü bir er, nöbetçi konuldu. Biz fırsat bulduğumuzda gidip kapının dışından seslenerek konuşuyorduk.

Bu ağır cezanın sonuna doğru, komutan bir kilo mandalina almış ve merdiven altına gitmiş. Herhalde son gün cezalarını affedecekmiş. Kapıyı açtırınca; üçünü yerde bir battaniye üstüne oturmuş, ellerinde oyun kâğıtları, bir miktar para ve tüm bunlar yetmezmiş gibi yanlarında bira şişeleriyle görünce, kendisine, beklemedikleri bir anda açılan kapıdan giren gün ışığıyla gözleri kamaşmış, şaşkın şaşkın bakarlarken yakalamış,

"Allah belanızı versin!" demiş. Elindeki mandalina dolu kese kâğıdını yere atmış. Hapis cezalarını, bir hafta daha uzatmış.

Eğitim döneminin sonlarına doğru, bir gün arazide tatbikata çıkmıştık. Haliç'in, 30-40 m enindeki kollarından birinde, küçücük yüzer salları birbirine bağlayarak bir kıyıdan, bir kıyıya geçici bir köprü yaptık. Üzerinden teker teker sallara basarak ve koşarak sırtımızda tam teçhizat ve tüfekle bir kıyıdan bir diğer kıyıya geçmeye başladık. Küçük sallar, hele tam ortalarına basılmazsa bir yana yatıyor; dengeyi sağlayarak, koşuyu sürdürmek adeta cambazlık gerektiriyordu. Sıra Sami'ye gelince, köprünün tam ortalarındayken birisi, kıyıdan ipi hızla çekiverdi. Sami, zaten çekinerek sallara basmaya çalışıyordu. Ayağının altındaki sal kaydı ve o an dengesini kaybetti. Haliç'in, kanalizasyon çukuru halindeki leş gibi suyuna, boynuna kadar gömüldü. Çıkarıldığında üstündeki kışlık elbisesi ve yüzü, gözü kapkara kokulu, yağlı bir çamura bulanmıştı. Bütün kış, biz eğitime çıkarken onun hastaneye gitmesinin intikamı alınmıştı ama o gene elbiselerini yıkatıp kurutmak için, iki gün izinli sayıldı. Bir sonraki günün ağır, yorucu eğitiminden kurtulmuş oldu.

Yedek Subay Okulu'ndayken, İstanbul Belediye Binası için, bir proje yarışması açıldığını duyduk. Yer, Saraçhane başındaki bugünkü yerleşme yeriydi. Birlikte askerlik yaptığımız sınıf arkadaşlarımız Sami Sisa, Tekin Aydın, Altay Erol'la yarışmaya girmeye karar verdik, hafta sonu tatillerinde çalışmaya başladık. Sürenin sonlarına doğru bu işin sadece, hafta sonunda olamaya-

cağını anladık. Okulda, az ışıklı, kullanılmayan bir tavan arası bulduk. Resim tahtalarımızı, cetvelleri, kâğıtları nasıl yaptık hatırlayamıyorum ama gizlice, o tavan arasına taşıyabildik. Orada akşam yemeklerinden sonra saatlerce, günlerce projeyi tamamlayıp yarışmaya katıldık. Bize göre güzel, yerine iyi oturan dengeli bir proje yapmıştık.

O yıllarda, tarihi yarımada siluetinde çok ağır bir kitle etkisi yapan Fen ve Edebiyat Fakülteleri yüksekliklerini de göz önünde tutarak, arkadaki ana yapıyı, 4 katlı, Şehzadebaşı Camii ile birlikte algılanacak törensel başkanlık kitlesini, iki katlı tutmuştuk. Yarışmanın jürisinde Emin Onat vardı. Raportörlerden biri de o yıl İstanbul Belediyesi'nde çalışan sınıf arkadaşımız, Gülseren idi. Gülseren fazla ayrıntıya girmeden, jüri çalışmalarından bilgiler veriyordu.

Emin Onat'ın, bizim proje ile yakından ilgilendiğini öğrenip umutlandık. Yarışma sonucu ve raporu açıklandığında Nevzat Erol'un bizimkine benzeyen ama ana kitlesi yedi katlı olduğu için ön meydanı daha derin olan projesinin birinci olduğunu, elli kadar proje içinde projemizin ilk dokuz arasında son seçime girebildiğini ama son seçimde tek elenen proje olarak derecemansiyon grubuna giremediğini öğrendik. Buna bile sevindik. Birinci olan projeyi yüksek kitlesi nedeniyle eleştirdikse de jürinin takdir yetkisini doğru kullandığına, bizimse hareket noktamızı iyi anlatamadığımıza karar verdik.

Yedek Subay Okulu'ndaki altı aylık dönemimiz böylece unutulmayacak anılarla, arkadaşlıklarla çok renkli ve hareketli geçti.

Yedek Subay Okulundayken, kişisel olarak iki önemli kazanımım oldu. Bunlardan birincisi, Turgut Cansever'i tanımamdır. O yıl Paris'te, birkaç yıl süren şehircilik doktorası çalışmasından yeni dönmüş ve bizim dönemde İstihkâm Yedek Subay Okulu'na gelmişti. Öğrenmeye açık, meraklı genç mimarlar olarak, ilginç meslektaşlarımızı tanımak istiyorduk! Daha önce, ismini duymadığımız ve kendisini tanımadığımız halde tanıştıktan sonra, konuşmalarından etkilendik. Tekin Aydın, Sami Sisa, ben ve Cansever, adeta bir grup oluşturduk. Tüm öğle, akşam tatillerinde, boş zamanlarda bir araya geliyor, onu dinliyorduk.

Hocamız Prof. Paul Bonatz'ın küçümsediği modern mimariyi özellikle Le Corbusier ve düşüncelerini çok canlı, heyecanlı bir biçimde anlatıyor, biz de merakla dinliyor, Cansever'i tanıdığımız için seviniyorduk. Çok yakında kaybettiğimiz Turgut Cansever'le arkadaşlığımız, meslek içinde inişli çıkışlı dönemler geçirerek, son hastalığına ve vefatına kadar elli yıldan fazla sürdü gitti. Herhalde ileride zaman zaman söz edeceğim. Cansever'in kaybına içtenlikle üzüldüm. Cumhuriyet dönemi mimarlığımız; renkli, değerli ve önemli bir mimarını yitirmiş oluyordu. Cansever, kendi meslek yaşamı içinde sohbetleriyle düşünceleriyle birçok genç mimarı etkilemiştir. Dışta kalanlar onlara "Turgut Bey'in müritleri" diyor. Tekin Aydın, Sami Sisa ve ben, sonraları zaman zaman kavga etmiş olsam da Turgut Bey'in ilk müritleri sayılabilirdik.

Yedek Subay Okulu'nda ikinci kazanımım; o zamana kadar hiç tanımadığım askerlik kurumunun iç ilişkilerini, işleyişini, askerlikte rütbenin önemini, birinci elden öğrenmek oldu. Daha önce ordu denince sadece generallerin önemli olduğunu sanırken, bölük komutanımız, üsteğmen Recai Türkyılmaz'ın ne kadar kudretli, yetkili ve önemli olduğunu anladım. Albaylar hele generaller artık ulaşılmaz görünüyorlardı.

Okul döneminin sonlarına doğru, kuraların çekileceği haberi geldi. Gene büyük salonda toplandık. O zamanki kurala göre altı ay kıt'ada ya da karargâhlarda yedek subaylık yaparak, askerliği tamamlayacaktık. Komutanlar, ellerinde torbalarla, kürsüdeydiler. Adı okunanlar sırayla gidiyor, torbadan bükülmüş bir kâğıt çekip komutana veriyordu. Komutan da önce öğrencinin adını, sonra görev yapacağı yeri, yüksek sesle okuyordu.

"Süleyman Ertekin, Sarıkamış istihkâm taburu!.."

Şanslılar, Ankara Genel Kurmay Başkanlığı İstihkâm Dairesi gibi iyi yerleri çekiyordu. İstanbul Harbiye'de 1. Ordu Karargâhında İnşaat-Emlâk dairesinde bir tek yer varmış. Orası da bizim sınıftan, Tekin Aydın'a çıktı. Tekin Aydın, emekli bir tümgeneralin, iyi yetişmiş oğluydu. Son sınıftayken, İstanbul Üniversitesi'nden çok değerli bir profesörün kızıyla nişanlanmıştı. Galiba kendisinden bir iki yaş büyük olan nişanlısının dualarının, çoğu zaman kabul edildiğine inanıyor, ona karşı

çok saygılı davranıyordu. Tekin'in, İstanbul kurasını çekmesi, nişanlısının kerametine bağlandı.

Bizim bölükte tercümanlığa ayrılan 19 yedek subay adayı, kura çekmedi. Onlara Genelkurmay'dan tayin emirleri geleceği söylendi. Sami de Erzurum'da bir yerlere gidecekti. Kuralardan kısa bir süre sonra, bir haber geldi. Yedek Subaylık, on iki aydan, on sekiz aya çıkarılıyor, çekilen kuralar geçersiz sayılıyordu. Askerliği, herhalde epeyce benimsemiş olmalıyız ki, haber neşemizi bozmadı. Hele uzak yerlere zorlu kura çekenler, daha da seviniyorlardı. Tabii, Tekin Aydın'ın, İstanbul kurası da bu arada yanmış, yeni çekilişte nereyi çekeceği merak ediliyordu.

Çok zaman geçmedi. En fazla iki hafta sonra, yeniden toplandık. Komutanlar, torbalarla geldiler. Tercümanların tayinlerinin yine gelmediği söylendi. Çekiliş başladı. Birçok kişinin yeri değişti. Sami Sisa, bu kez Trakya'da, İstanbul'a yakın Hoşdere'deki karargâhı çekti, sevindik. İkinci çekilişte bir mucize gerçekleşti. Yeri değişmeyen tek kişi Tekin Aydın oldu. Harbiye'deki karargâhta, büro hizmeti yapacaktı. Gelecekteki eşinin "ermiş" bir kul olduğuna bu kez hepimiz kesinlikle inandık.

Sanıyorum, 1953 yılı 23 Nisan günü, bizim 37. dönem İstihkâm Yedek Subay Okulu'ndaki eğitim dönemimiz, sona erdi. Yaklaşık bir ay önce ölçülerimiz alınmış, subay elbiselerimiz, parlak armalı şapkalarımız, asteğmen olduğumuzu gösteren tek demirler, yerlerine takılmıştı. Subay giysilerimizle tören alanında toplandık. Konuşmalar yapıldı. Kırmızı kurdeleye sarılmış beyaz rulolar halinde, yedek subay diplomalarımız veriliyordu ki; bir askeri jipin hızla alana girdiği görüldü. İçinden çıkan genç bir subay, elindeki zarfı tabur komutanına verdi. Komutan, diploma törenini durdurdu. Zarfı açtı ve okumaya başladı. Tercüman olan asteğmenlerin görev yerleri belli olmuştu. Buna göre altı kişi Kore'ye, altı kişi Afyon Ağır Bakım Fabrikası'na gidecekti. Birkaç kişi Yedek Subay Okulu'nda Amerikan talimnamelerini tercüme etmek için kalacaktı. Bir kişi Çankaya Köşkü Protokol subaylığına, ben de İstanbul'da Karaköy'de, Amerikan yardım heyetinin, Liman Müfreze Komutanlığı'na, irtibat subayı ve tercüman olarak tayin edilmiştim.

Yd. Subay okulunda atış eğitimi 1953

Yerlerimiz belli olmuştu ama yedek subaylık süresi altı ay uzatıldığı için, oralarda görev yapan asteğmenler, terhis olmamışlardı. Bu nedenle ilk altı ay, bizler en yakın garnizonlarda, yedek subay olarak görev yapacaktık. Ben de Selimiye Kışlası'ndaki 8. Tümen'in, istihkâm taburuna gönderiliyordum.

Hiçbir tanıdığım, torpilim olmadığı halde 18 aylık tüm askerlik görevimi, İstanbul'da yapacak olmamı, Ankara'daki dil imtihanında dürüst davranmamın ödülü, ya da sadece tanrının bir lütfu saymaktan kendimi alamadım.

9.

1953 Yazı, İstanbul - Selimiye Kışlası

Diploma töreninden birkaç gün sonra, yeni elbiselerim ve elimde tayin emrimle, o güne kadar hep uzaktan gördüğüm Selimiye Kışlası'na gittim. Kışla, o yıllarda henüz 1. Ordu Karargâhı olmamıştı. 8. Tümen Karargâhı olarak biliniyordu. Üniformanın verdiği güvenle ve kolaylıkla kışlaya girdim. İkinci katta, Haydarpaşa'ya bakan cephedeki istihkâm taburunun yerini ve kulenin altındaki köşede, tabur komutanının odasını buldum. Komutana haber verildi. Kalem odasından, içeriye alındım. Esmer, belki de teni güneş yanığı, kısa boylu, enerjik görünen ve kurmay istihkâm binbaşı olduğunu öğrendiğim komutan tarafından, güler yüzle karşılandım.

O gün tabura 37. dönemde istihkâm yedek subayı olan üç arkadaşın daha tayin edildikleri anlaşıldı. Bir banka sahibi ve benim gibi tercüman olan Muhtar Kocataş, inşaat mühendisi Müeyyet ve ilkokul öğretmeni Ayhan Asteğmen, birlikte görev yapacaktık. Taburun üç motorlu ve bir koşulu bölüğü vardı. Müeyyet'le ben, 1. motorlu bölüğün kadrosunda olmakla beraber, tabur karargâhında komutanın yanındaki odada çalışarak, proje yapacak, kışlada ve tümenin dış karargâhlarında yapılacak yapı, tamir, bakım işleriyle meşgul olacaktık. Diğer arkadaşlar 2. ve 3. bölüklere takım komutanı olarak verilmişlerdi.

Son sınıftayken, Talimhane'de oturduğum küçük daireyi, doktor arkadaşlarım kullanmayı sürdürüyorlardı. Yedek Su-

bay Okulu için İstanbul'a döndüğümde, eski odama yerleştim. O nedenle Selimiye'ye Taksim'den gidip gelecektim. Kışlada hayat sabah saat yedide başlıyordu. Ama temizlik, kahvaltı vb. hazırlıklardan sonra resmi çalışma saati, sekiz olmalı ki, Gümüşsuyu'nda oturan Muhtar Kocataş, saat yedi civarında o zaman pek az kimsede olan şık arabasıyla beni Taksim'den alıyor, sekizden önce Selimiye'ye giriyorduk. Muhtar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son adliye nazırlarından Necmettin Molla'nın torunuydu.

Sarıyer'de yalısı, Gümüşsuyu'nda büyük bir apartmanı, büyük teknesiyle hayli varlıklı görünüyordu. O yıllarda yeni yeni açılan özel bankalardan Doğubank'ın da sahibiydi. Güleryüzlü, iyi bir dost, iyi bir askerlik arkadaşıydı. Bir gün arabasında Üsküdar'a geçerken, içtenlikle ah çekti. Bankanın İzmir'de şubesi açılacakmış. Küçük uçaklarla yapılan, az sayıdaki İzmir uçuşlarında yer bulamamış, üzülüyordu:

"Azizim" dedi, "İnsanın mutlaka kendi uçağı olmalı."

Ben onun arabasıyla sabah kışlaya gidebilmekten mutluydum. Muhtar, bütün o varlığıyla özel uçağı olmadığından mutsuzdu;

"İlahi Muhtar" dedim, "Sen uçağın olsa, denizaltın olmadığına üzülürsün."

Tabii Muhtar Kocataş'ı kınamıyordum. Kendi koşulları içinde herhalde haklıydı. O sırada ona uçak gerekmişti. Acaba, benim geleceğim nasıl olacaktı? O yaşlarda insan, galiba sağlık endişesi taşımıyor; kaza ve ölüm, herhalde büyük çoğunluğun düşüncelerinde yer almıyordu. Ben de onları düşünmüyordum. Ama mesleki geleceğim için, hiçbir düşüncem yoktu, hayal bile kuramıyordum.

Gerçekte Sami Sisa'la küçük bir işe başlamıştık. Ama onu da yedek subaylık yaparken; nasıl yürüteceğimiz, başarıp başaramayacağımız belirsizdi. Sami Sisa, fakültede sınıf arkadaşım olduğu halde o da ben de birbirimizin yakın arkadaş çevresi içinde değildik. Yedek Subay Okulu'nda, Turgut Cansever'i birlikte dinledik. Birlikte proje yarışmasına girdik. Giderek yakınlaştık. Okul döneminin sonlarına doğru, Sami'nin Robert Kolej'i, makina mühendisi olarak bitirmiş ve oto yedek parçacılığı işine baş-

lamış ağabeyine, bir tanıdıkları, bir yün fabrikası projesi yapıp yapamayacağını sormuş. O da Sami'yi önermiş. Galiba bir konuşma da yapılmış. Sami, birlikte çalışmak için beni düşünmüş.

Sonuçta üçümüz bir araya geldik ve anlaştık. Projeyi ve sonra kontrollüğü Sami Sisa ve ben yapacak, ama geliri üçe bölecektik. Ben bunu da haklı buldum. Berto Sisa, esprili ve nazik, işadamından çok, iyi insan nitelikleri hemen anlaşılan bir ağabeydi. Üçümüzün de işe ve gelire ihtiyacı vardı.

İşte ben, Selimiye'de askerlik yaparken, hafta sonları Hoşdere'den İstanbul'a gelen Sami'yle buluşuyor, hafta sonları bu projeye çalışıyorduk. Bu çalışma, sonradan 47 yıl kesintisiz, uzun ve sorunsuz süren, az çok tanınmış olacak bir ortaklığın ve yakın arkadaşlığın başlangıcı olacaktı. Bu, o günün koşullarında pek büyük sayılamayan bir iş olsa da geleceğim için bir güven duygusu vermiyordu.

Bana biraz şaka gibi gelen bu ilk özel işimizin, nasıl yürüyüp tamamlandığından ileride söz etmek üzere tekrar Selimiye Kışlası'na dönmek istiyorum.

10.

Kışlada Hayat

Kışlada hayat başlamıştı. Müeyyet'le ben odamıza yerleştik. Askeri bir sandıkta, Amerikan yardımından geldiği anlaşılan her türlü çizim malzemesi vardı. Binbaşının zekâsı ve enerjisi yanında çok otoriter bir komutan olduğu anlaşılıyor ancak biz yedek subaylara karşı nazik ve babacan davranıyordu. Müeyyet'le beni, tümenin çevredeki kışlalarına, o zaman İstanbul dışında olan Alemdağ Köyü'ne, Ömerli'ye gene o zaman yasak bölge olan, Yuşa Tepesi'ne götürüyordu.

Bir gün, elinde tapu, çap ve imar durumu belgeleriyle geldi. İki yakın dostu apartman yaptıracaklarmış. Mimari ve betonarme projelerini yapmamızı istedi ve birer hafta süre verdi. Zamanında tamamlayamazsak, bizi koşulu bölüğe tayin edeceğini söylüyordu. Belki de şaka yapıyordu ama koşulu bölükte görev, çok daha erken saatte, at tımarı ile başladığı için, tehdit gerçekten korkutucuydu. İki projeyi, iki haftada bitirip teslim ettik.

Daha sonra Alemdağ'daki alayın, yıkılan hamamının tamiri için proje ve keşif hazırladık. Binbaşının yeni yaptırdığı evin, eksik kalan bahçe duvarı ve parmaklıklarını çizdim. Bu görevler elbette sıcak yaz günü, açıkta bütün gün talim yaptırmaktan daha kolaydı.

Bir ara, bizim taburda, yapı ustası yetiştirmek üzere bir kurs açılacağı haberi geldi. Kursun hocalığı görevi bana verildi. Anlaşıldığına göre İstanbul'daki diğer istihkâm birliklerinden, yapı ustalığı için yetenekli görülen erler de bu kursa gelecekti.

Belirlenen günde, sabah Selimiye avlusunda daire halinde yere oturmuş, elli kadar eri buldum. Dairenin açık ucuna geçtim. Kendimi tanıttım ve bir yapı usta okulu ders kitabında görüp anlatmayı kararlaştırdığım şekilde, taş ve tuğla duvarın nasıl yapılacağını, anlatmaya koyuldum. Bir gün önce kışlada, 10-15 tuğla bulmuş ve hazır etmiştim. Önce, duvar için harç gerektiğini, harcın 1/3 oranında sönmüş kireç, 2/3 oranında iri kumla yapılacağını anlattım. Tuğlaları gösterdim. Boyutlarını söyledim. Yarım tuğla, bir tuğla, bir buçuk tuğla duvar olabileceğini, her birinin kalınlıklarını anlattım. Tüm erler, kıpırdamadan, konuşmadan, olanca dikkatleriyle dinliyorlardı. Yaklaşık, yarım saat kadar konuştuktan sonra sordum:

"Nasılsınız arkadaşlar, anlıyor musunuz? Öğreniyor musunuz?" Hiç ses yok. Sağ olun, bile demiyorlar. Erlerden birisine işaret ettim, kaldırdım:

"Anlat bakalım... harç ne imiş, nasıl yapılıyor?" Cevap yok! Başka birini kaldırdım cevap yok! Aklıma geldi sordum:

"1/3 ne demek, bilen var mı?" Yok!

"Tuğlalar kaç santimmiş? Bilen varsa, cevap versin." Yok! Ayol, bunlar acaba santimi de bilmiyorlar mı? Yine sordum:

"Santim nedir bilen var mı?" Yok! Erlerden biri kalktı, çekinerek:

"Asteğmenim, bunların hepsi Kürt. Türkçe bilmezler."

"Peki, sen niye cevap vermedin?"

"Ben de bir şey anlamadım asteğmenim. Kursu paydos ettim."

Binbaşı'ya gidip durumu anlattım:

"Tabii, işe yarayan erleri gönderirler mi? Nerede laf anlamaz, körkütük cahil varsa, onları gönderirler" dedi ve yapı kursu bir daha yapılmadı.

Birkaç hafta sonra, bizim bölük için açılan yeni bir kursun

hocası olacağımı bildiren, yazılı bir emir aldım. Bu defa din dersleri verecektim. Allahtan, özellikle ortaokulda, tarih hocamız olan eniştemden İslam tarihini iyice öğrenmiştim, hatta onun ısrarı ile yaz tatilinde abdest alma, namaz kılma gibi din görevlerine çalışmış, bazı duaları da ezberlemiştim. Bir ucu açık halka şeklinde oturan bölüğün önüne geçip İslam tarihinden başladım. Bölük, söylediklerimi can kulağıyla dinliyor, bu defa sözlerimi anladıkları hissediliyordu. Hatta Bedir ve Uhud muharebelerini eniştemden dinlediğim gibi anlatmış olmalıyım ki, bazılarının duygulandıklarını, gözlerinin yaşardığını bile görmüştüm.

Askerlik anıları sürer gider, anlatmakla bitmez. Selimiye'den, son bir anıyla, bu bölümü tamamlamak istiyorum.

Askerlikte İnşaat

Tabur komutanımız bir gün, tümen komutanının bir emrini getirdi. Kışlanın, deniz tarafında kare şeklindeki büyük alanın, denize yakın bir yerine, 10 kadar kamyon alacak, üç yönü kapalı bir sundurma ile kapalı bir oda yapılacakmış. Görevi bana verdi. Sabah erkenden, bana bu iş için verilen 20 kadar usta er ile işe başlayacaktım. Bir miktar kereste, briket, kum, kireç hazırlanmış. Eksikler varsa belirleyip hemen isteyecektim.

Tümen komutanımız, 1960 darbesinde Kara Kuvvetleri komutanı olan ve hemen emekliye sevkedilen, Suat Paşa'ydı. Sinirli ve çok aceleci bir komutan imiş. Bu nitelikleri nedeniyle, orduda anıldığı, bir de lakabı varmış. Binbaşı bunları anlatıp, çok acele yapıyı bitirmemi emretti. Sabah işe başladım. Bir yandan beton hazırlatıp, temel dökmeye, bir yandan merteklere bir biçim vererek, montaja hazırlatmak istiyordum. Gördüm ki, usta erlerin hiçbiri, testere ile tahta kesmemiş. Çivi çakmayı bilmiyorlar.

Üniversitede ilk iki yaz, Zincirlikuyu'daki Yapı Usta Okulu'nda yaptığımız stajlar, imdadıma yetişti. Birçok çivi çakarak, çaktırarak o işi de az çok öğrettim. Beton harcını göstererek, yaptırdım. Testereyle, birkaç mertek keserek gösterdim.

Sabah çok erken başlıyor, yaz günü geç vakit, ortalık kararınca bırakıyorduk. Yaklaşık olarak on gün içinde, yapı görünüşte tamamlandı. Sıvası, boyası, döşeme betonları eksikti. Akşam binbaşı geldi. Alemdağ'daki alay karargâhında, acele bir iş çıktığını, ertesi sabah oraya gitmemi emretti. Bir hafta daha çalışabilseydik, sundurmayı iyi kötü tamamlayacağımı düşünüyordum. Şimdi en azından bir gün daha gecikmiş olacaktık.

Ertesi sabah, alaya gittim. Boya badana yapılacakmış. Kaç m^2 olacağını hesaplamam isteniyormuş. Akşamüstü görevi bitirip, tabura döndüm. Sundurmanın, ne olduğunu görmek istedim, alana indim. Sundurma bir kireç badana ile boyanmış, yere çakıl dökülmüş, kamyonlar içine girmişti. Meğer Paşa iş uzadı diye kızmış, beni görevle uzaklaştırmış, işin başına geçmiş, kendine göre tamamlamış.

Baraka, yıllarca orada kaldı. Kışlanın önünde ve denize de yakın olduğu için, Kadıköy'e, Haydarpaşa'ya giderken görüyordum. Herhalde benden başka, barakanın varlığını hisseden yoktu. Dev gibi kışlanın önünde pek cılız, pek zavallı duruyordu. Fakat çarpılmamış, eğilmemişti. Şakulünde, dimdik duruyordu. Birkaç yıl önce arabayla, Harem'den Kadıköy'e giderken, yerini iki katlı, düzgün bir yapının aldığını fark ettim.

Kıt'adaki altı ayımız dolunca, tabur komutanımıza, diğer subaylara ve birbirimize veda ettik. Selimiye'den sonra sadece Muhtar Kocataş'ı bir iki kez görebildim. Tabur komutanının, albaylıktan emekli olduğunu, ekonomik araştırmalar yapan önemli bir kuruluşun, genel sekreterliğini yaptığını işittim. Muhtar Kocataş, birkaç yıl içinde bankasını kapattı. Galiba işleri de bozuldu. İstiklâl Caddesi'ndeki bir apartmanın, bodrum katında, bir süre kendisinden söz ettiren, yanılmıyorsam Gen-Ar adıyla bir özel tiyatro kurdu. Birkaç yıl sonra tiyatro da kapandı. Çok sağlıklı görünen, iri yarı, güleç Muhtar Kocataş'ın, oldukça genç yaşta vefat ettiğini duydum. Şaşırdım ve içtenlikle üzüldüm.

11.

Tercüman Teğmen

Yedek subaylıkta altı ay sonunda iyi sicil alınırsa, asteğmenlikten teğmenliğe geçiliyordu. Binbaşı iyi sicil vermiş olmalı ki, teğmen oldum. İlk rütbemi kazandım, omzuma tek yıldızı taktım. Daha önce yerini öğrendiğim Karaköy'de, Amerikan yardım heyetinin, Liman Müfreze Komutanlığı bürosuna başvurdum.

Büro, Karaköy'de iskelenin biraz ilerisinde o zamanki Denizcilik Bankası'nın, büyük binasının karşısında denize bakan, iki katlı yapıdaydı. Rum ve Ermeni asıllı dört vatandaşımız, memur sekreter olarak çalışıyorlardı. Üçü hanım, biri bey, bu genç vatandaşlarımız beni karşıladılar. Kısa bir tanışmadan sonra, kısa boylu, açık başlı Amerikan ulaştırma albayı olan komutana takdim edildim. Albayla beraber görev yapan sivil-asker, dört kişiden oluşan öbür Amerikalı görevlilerin, odalarını ziyaret ettim. Bana gösterilen masaya yerleşip, verilecek görevleri beklemeye başladım.

Kendimi şanslı sayıyordum. Fakat nasıl görev yapacağımı uyum sağlayıp sağlayamayacağımı bilmiyordum. Doğrusu biraz endişeliydim. Sekreterler çok yakın, çok sıcak davrandılar. Benden evvel aynı yerde, Rum asıllı bir teğmenin görev yaptığını, iyi bir çocuk olduğunu, benimle de iyi geçinecekleri ümidinde olduklarını söylediler. Aynı gün kısa bir süre sonra, Colonel Dickinson yanıma geldi. "Teğmen" diye başladı. Yayvan bir Amerikan şivesi ile içinde "mall-to-pay" diye anladığım bir

şeyler söyledi gitti. O sırada, çok sempatik, Rum asıllı sekreter Doris, yanımdaydı. Doris, bir şey anlamadığımı sezdi:

"Doğan, yeni tanklar gelmiş. Albay, seni Maltepe limanına götürmek istiyor. Yarın sabah, onun arabasıyla gideceksiniz!"

Ertesi gün, hâki renge boyalı, Amerikan plakalı lüks bir askeri Chevrolet araba ile yola çıktık. Arabayı albay kullanıyor, yolu iyi biliyordu. Bana da eğitimim, yaptıklarım ve İzmir hakkında sorular sorarak, sessizliği bozuyordu. Kısa sürede albayın şivesine alıştım. Konuştuklarının çoğunu anladım. İyi kötü cevap verebildim. Maltepe'de limana girdiğimizde, oradaki Amerikalı görevlileri bulduk. Onların motoruyla, açıkta demirlemiş büyük bir şilebe çıktık. Şilepte bir ulaştırma yarbayımız bizi karşıladı.

Şilebin açık ambar kapaklarından, aşağıda ağır tankların sıralanmış olduğu görülüyordu. Daha önce tanışmadığı anlaşılan, iki komutan arasındaki selamlaşmayı, hal-hatır sormayı kolaylıkla çevirdikten sonra, Albay Dickinson sordu:

"Lighterler geldi mi?" Belki layter diyordu. Ben lighteri "projektör" diye anladım ve öyle çevirdim. Yarbay sordu:

"Geminin projektörleri zaten var. Niye soruyor ki?" Ben çevirdim.

"The ship have its own lighters, Why should we need more? (Geminin kendi projektörleri var. Niye başka projektörlere ihtiyacımız olsun?)" Albay:

"Nasıl olur?"

Ertesi gün lighter'in projektör değil, limanlarda şat denilen büyük, düz mavnalar olduğunu, tankların onlara yükleneceğini, büroda sekreterlerden öğrendim. Ama iş işten geçmişti. Beş dakika içinde sayemde konuşma çığırından çıktı. Neler konuşuldu, ben nasıl çevirdim, gerisini hiç anımsamıyorum ama gemideki yarbayımız, giderek kızardı. Sonunda albaya patladı:

"Eşşoğlu eşek!" Bana döndü:

"Bi boktan anlamıyor bunlar!" dedi. Sonunda, arabaya döndük. Albay Dickinson sakin, hatta neşeliydi. Yolda bana sordu.

"Teğmen, şolişek ne demektir?"

"Sevgi içeren ve çok kullanılan hafif bir küfürdür" dedim. Cevap vermedi.

Yaklaşık bir hafta içinde, Amerikan diksiyonunu kavradım.

Konuşulanların, neredeyse tümünü anlar hale geldim. Bu arada, albayın ve yardımcısı Mr Taylor'ın, muhatapları olan Türk komutanlıklara yazdıkları resmi yazıları çeviriyordum. Birkaç hafta sonra Doris geldi:

"Doğan", dedi, "Yarın Albay'la Mr. Taylor'ın eşlerini, Kapalıçarşı'ya götüreceksin." Şaşırdım, belki de ağrıma gitti:

"Hanımları çarşıya götürmek görevimin içinde yok!" dedim.

"Ama senden önceki Teğmen Yorgo, onları sık sık götürürdü. Hem de eğlenceli olur. Niye götürmüyorsun?"

"Albay'a söyle" dedim, "Bu işi, görevim saymıyorum..." Herhalde söylemiş olmalı ki, bir daha böyle bir istekte bulunulmadı. Bir tepki de gelmedi.

Tercümanlığım sırasında, bizlerin yabancılarla ilişkilerinde, görev sınırlarımız içinde kalmamız ve hele yakınlaşacağız diye, laubali olmamamız gerektiği konusunda, yararlı dersler edindim. Belki de yetiştirilişim gereği, ben zaten laubali olamazdım. Ama bu konuda önemli olduğunu sandığım bir deneyim yaşadım.

Bizim müfreze komutanlığı, görevi gereği iki Türk komutanla, yoğun iş ilişkisi içindeydi. Birisi, makamı karşımızdaki, Denizcilik Bankası binasında olan Deniz Kurmay Albay Burhanettin Bey, diğeri Sirkeci istasyon civarında askeri bir binada görev yapan, Ulaştırma Yarbayı Ethem Bey'di. Ethem Bey, son derece iyi niyetli, şakacı, güler yüzlü bir komutandı. Makamına gittiğimizde, çoğu zaman bizi Sirkeci'deki lokantalardan birine yemeğe davet eder, aracılığımla çoğu açık saçık olan fıkralar anlatırdı. Kendine göre Amerikalılara konukseverlik gösterirdi. Hatta ta Sivas'tan çok uzun, kenarına ipek iplikle isimler yazdırılmış sigara çubukları getirerek hediye etmişti.

Albay Burhanettin Bey, tam aksi bir tipti. Pırıl pırıl üniforması içinde nazik, ama çok ciddi bir komutandı. Onun makamına gidileceği gün, aşağıdan ayakkabı boyacısı çağırılıyor, saçlar taranıyordu. Burhanettin Bey'e dikkatli bir saygı duyulduğu belliydi. Onunla, laubali olunamazdı. Birkaç ay sonra Genel Kurmay'dan bizim Amerikalı Albay'a bir yazı gelmiş, işbirliği yaptığımız Türk komutanlar hakkında, görevleriyle ilgili dü-

şünceleri soruluyordu. Albay'ın cevap yazısını, ben çevirdim, gönderdim. Albay Burhanettin Bey hakkında, büyük saygıyla olumlu düşünceler aktarılıyor, Ethem Bey ciddiye alınmıyordu.

Yaşadığım bu olay, sonraki yıllarda hiç aklımdan çıkmadı. Devlet adamlarımızın yabancılarla ilişkilerinde de daima ciddiyetleri ve bilgileri oranında saygı gördükleri görülüyordu. O Amerikan bürosunda, ben de özellikle amaçlamadan herkese nazik ama mesafeli duruyordum.

Christmas tatili geldiğinde büroda küçük bir parti yapıldı. Pastalar, mumlar, çiçekler eşliğinde şampanya içildi. Partiden sonra Doris, bana bir şişe viskiyle bir karton Pall-Mall sigarası getirdi. Birisi Albay'dan, birisi Mr. Taylor'dan, yılbaşı hediyesi imiş.

O yıllarda, Amerikan pazarlarında güçlükle bulunan ve değerli sayılan şeylerdi. Ama ben ne sigara ne de viski içiyordum. Ayrıca Amerikalılar için pek değerli olmayan içkiyi, sigarayı sevinçle almak gururuma dokundu. Olanca nezaketle teşekkür ettim. Onları kullanmadığımı, bana verilirse yazık olacağını söyleyip geri gönderdim. Şimdi düşündüğümde belki de gereksiz bir kabalık yapmıştım. Bilemiyorum, ama o zaman kabul etmediğim için mutluydum. Hiçbir tepki de görmedim.

Zamanla tercümanlıkta becerim arttı. İngilizcem mükemmel olmadığı halde Türkçe ya da İngilizce, ne anlatılmak istendiğini tam olarak anlamaya dikkat ediyor, tam olarak da anlatmaya çalışıyordum. Belki de bu nedenle 1. Ordu Karargâhı'nda, generallerle yapılan toplantılarda bile, benim tercümanlığım aranır olmuştu. Giderek, Amerikalıların Türk dostları için verdikleri partilere de davet edildim. O toplantılarda, temiz görünüşlü, pek genç bir teğmen olarak, doğrusu epey ilgi gördüm. İstanbul'un, isimleri haberlerde geçen bazı önemli kişilerini tanımak fırsatı buldum.

Amerikan yardım heyetindeki görevimin tamamlanmasına birkaç gün kala, Albay çevrilmek üzere bir yazı getirdi. Gülümsüyordu. Yazı, benim hakkımda Genel Kurmay'a yazılan, sicil belgesiymiş. Komutan, benim için gerçekten sürpriz olan, güzel sözler söylüyor, üsteğmenliğe yükseltilmeyi hak ettiğim kanaatini belirtiyordu. Sevinerek, yazıyı çevirip gönderdim. Albaya

içtenlikle teşekkür ettim. Birkaç gün sonra da görevim tamamlandı, iyi duygularla, mutlu olarak ayrıldım.

Orada tanıdığım dört yerli, dört Amerikalı görevliden, sadece ikisini sonradan görebildim. İstanbullu Fedon, hali vakti yerinde bir ailenin iyi yetişmiş çocuğuydu. 6-7 Eylül olaylarından sonra Yunanistan'a gidip yerleşmişler. Yıllar sonra İstanbul'a geldiğinde beni aramış. Tünel, Hidivyal Palas'taki büromuzda ziyarete geldi. Doris de bir İngiliz'le evlenerek, İngiltere'ye gitmiş. 35 yıl sonra İstanbul'a ilk defa gelmiş. Teşvikiye'deki büromuzda buluştuk. Yemeğe çıktık. Eski günleri andık. Adamakıllı kilolanmış. 1953'te hafifçe toplu olduğu için kendine "Pleasantly Plumpish" derdi. O da ben de nazik davrandık. Geçen yılların onu da, beni de değiştirmediğini, tıpkı otuz beş yıl önceki gibi durduğumuzu söyledik. Ancak, söylediklerimize ikimiz de inanmıyorduk.

12.

Yeni Bir Yaşam Başlıyor

Tercümanlığım sırasında, eskiden kaldığım küçük apartmanda, doktor arkadaşlarımla birlikte oturuyor, Sami'yle birlikte, daha önce başladığımız işi sürdürüyorduk. Rami'de 4000 m² büyüklükte bir yün iplik fabrikası yapılacaktı. İşveren, harpte silah tüccarlığı yapmış, uluslararası işleri olan, zengin bir Musevi işadamıydı. Galiba daha Yedek Subay Okulu'ndayken, ilk görüşme yapıldı. İkimiz de yeni verilmiş ve sonradan subay üniformamız olacak elbiselerin üzerine, yağmurluklarımızı giyerek, Sirkeci'deki büyük bir iş hanına gittik. Tüm bir katı kaplayan işyerine girerek kendimizi tanıttık.

Büroda; genç, güzel ve yakışıklı birçok insan; yoğun bir şekilde çalışıyordu. Üç kapıdan geçirilerek, konuşacağımız kişinin odasına varabildik. Kapıda kırmızı ışık yanıyordu. Bir müddet bekletildikten sonra, içeriye girdik. Masanın başındaki orta yaşlı kişi; yanık teni, şık sportif giyimiyle çok sağlıklı, çok da zengin görünüyordu. Telefonda, Fransızca bir şeyler söylüyordu. İşaret etti, oturduk. Sami Sisa, kulağıma Paris'teki aşçısına, yarın geleceğini, yemeğe gulaş hazırlanmasını istediğini fısıldadı.

Bu ortam ve görmeye alışık olmadığım bu yaşam temposunun, beni etkilememesi mümkün değildi. Buna rağmen şaşkınlığımı gizleyebildiğimi hatırlıyorum. Dışarıda da içeride de pardösülerimizi almak istediler, vermedik. Görüşme kısa sürdü. Anlaştık, çıktık. Belki avans da almıştık. Ama işverenin halinde

bir tuhaflık vardı. Sanki işi ciddiye almıyor gibiydi. Bizden ne istediğini pek az ayrıntı vererek, pek de önem vermeden anlattı. Bununla beraber, zamanla, inşaatın yapılması kararlaştırıldı ve terhis olduğum sırada, inşaatın kazılarına başlandı. Böylece benim İstanbul'da bir işim olmuştu ve artık İzmir'e dönmeyi düşünmedim. Bir ara, İzmir'e gidip anneme, babama kararımı anlattım. Herhalde sevinmediler ama kararımı onayladılar. Hayırlı olsun deyip İstanbul'da yaşamama izin verdiler.

İstanbul'da Sami Sisa ile Rami'deki fabrika üzerinde çalıştıkça, bundan sonra da beraber çalışmayı düşünmeye başladık. Bu sıralarda apartmanı paylaştığımız doktor arkadaşlarımın uzmanlık çalışmaları sona erdi. Doktor Necdet Ünel, Kıbrıslı'ydı. Oraya dönecek, sanırım doktor Talha Yücel de evlenecekti. Apartmanı boşaltmaya karar verdik. Ben de Sami'yle bir odasını büro olarak kullanacağımız, diğer bir odasında da benim kalabileceğim, küçük bir apartman dairesi aramaya başladım. Sami, Şişhane'de Haliç'e bakan apartmanlardan birinde oturuyordu. Ona yakın bir yer arıyorduk ama baktığımız her yerin kirası, hayli yüksek göründüğü için, cesaret edemiyorduk.

Sonunda, Tünel Meydanı'ndan Şişhane meydanına inen, merdivenli yol üzerinde iki odalı, ama önü açık, sevimli bir daire bulduk. Dört katlı, küçük bir apartmandı. Sahibi İstanbul'da yaşayan İtalyan bir doktormuş. Üstteki iki katta, ailesiyle oturuyormuş. Kiraya verilecek olan ikinci katı, doktorun genç güzel kızı bize gösterdi. Ev sahibimizi de, daireyi de beğendik. Kirası aylık 180 lira imiş. O yıl üniversite asistanlarının aylığı 173 liraydı. Büyük bir para da değildi. Gene de bize çok geliyordu. Sami'yle birbirimize baktık. Sami hayret ederek sordu:

"Çok değil mi? 150 lira olsa?" Bu sefer, ev sahibimiz şaşırdı:

"İki kişisiniz. 90'ar lira çok mu geliyor?" Galiba hem utandık hem de bulabildiğimiz en iyi yer olduğunu düşünerek, daireyi kiralamaya karar verdik.

Ben, arka avluya bakan odaya, bir iki parça eşyamı taşıdım. Ön odaya ikimizin resim tahtalarını ve gene tahtadan çakma ayaklarını yerleştirerek masaları kurduk. Başka hiçbir şeyimiz yoktu. Sami'nin annesi, evden, kendi yemek odası takımından, iki güzel sandalye verdi. Bizim tahta taburelerimiz vardı. San-

dalyelere misafirler oturacaktı. Artık çalışacak bir yerimiz olduğu için pek mutlu, ümitli ve neşeliydik. Rami'deki fabrika projesi, işverenin kendisinin bile ciddiye almadığı izlenimini veren bir işti. Kimileri, kara para aklamak için yapıyor diyordu. Ama inşaat ihale edildikten sonra, müteahhit, şantiye şefi, kalfalar, kalabalık işçi kadrosu ile iş ciddileşti.

Okulda, stajlarda bir sanayi yapısı yapmadığımız gibi, doğru dürüst bir fabrika bile görmemiştik. Bir yandan yabancı dergilerde örnekler, bir yandan da bir bilen arıyorduk. Sami'nin tanıma fırsatı bulamadığım babası, iki yıl önce, çok erken sayılabilecek bir yaşta vefat etmişti. İyi bir mühendis ve müteahhit imiş. Ortağı gene bir mühendis olan Mösyö Ruso'yu ben de tanımıştım. Onlar, bir iki fabrika yapmışlar. Danışmak üzere, Karaköy'deki bürosuna gittik. Deneyimli, inşaatı bilen, babacan görünüşlü bir kişiydi. Özellikle Sami'ye daha yakın olduğu için, doğal olarak, yardım etmesini hatta bizi, yüreklendirmesini bekliyorduk. Düşündüğümüzün, tam tersi bir tutum ile karşılaştık. Soğuk davrandı. Hiç bilgi vermediği gibi, bizi de korkuttu:

"Fabrika işi, çok ciddi bir iştir. Nasıl yapacaksınız? Mesela; yanlış kolon araları seçer de makineler sığmazsa, hapse bile atılırsınız" gibi bir şeyler söyledi. Sıkıldık tabii. Hafifçe cesaretimiz kırıldı. Ama Mimarlık Fakültesi'nde öğrendiğimiz genel yapı bilgileriyle, dergilerden gördüklerimizi birleştirerek, betonarme karkaslı, şed çatılı bir proje ortaya çıkardık. Arazi, eğimli idi. Göz kararı, eğimi tespit edip, sonradan çok defa yapacağımız gibi, üretim ve idare bölümlerini, birbirlerine bağlı, iki farklı kütleye yerleştirerek yapıyı araziye oturttuk. Çizdiğimiz cepheler, bize göre dengeli hatta güzel görünüyordu. Zamanla iplik makinelerinin Avusturya'dan alınacağı anlaşıldı. Projeyi oraya gönderip makine yerleşimini onların yapmasını önerdik. Öyle de oldu. Bizim aklımızın erdiği gibi, seçtiğimiz beşer metrelik kolon aralıkları, sorun çıkarmamıştı. İyice rahatladık. Kendimize güven geldi. Betonarmeyi Fakülte'de oldukça iyi öğrendiğimiz için, betonarme projelerini de oturup Sami ile birlikte yaptık.

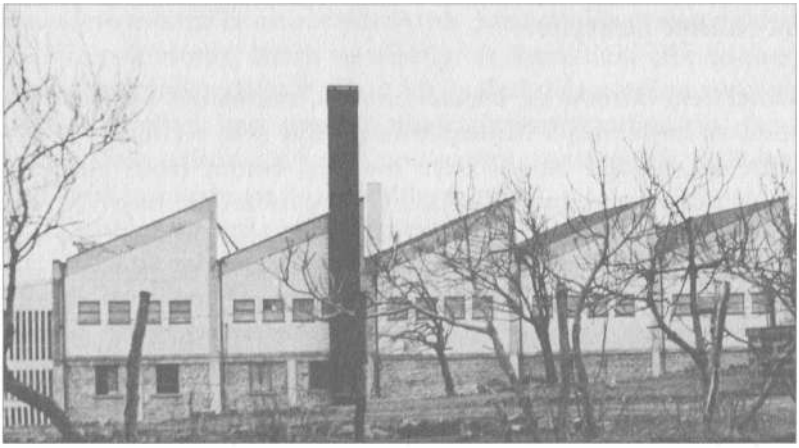
Tünel'deki büroda işe başladığımızda, müteahhit belirlenmiş, kazılara başlanmıştı. Müteahhitin şantiye şefi, bizim inşaat fakültesini, bizden bir yıl önce bitirmiş, benim İzmir Atatürk Lisesi'nden tanıdığım, çalışkanlığı ve okullardaki başarılarıyla ün yapmış bir arkadaşımızdı. Söylentilere göre, beş yıl öncesinden beri, inşaat fakültesinde, ondan yüksek notla mezun olan kimse yoktu. Beraber çalışacağımız için, doğal olarak sevindik. Şantiyede, kısa bir süre sonra, bizim göz kararı ile 3,5 m olarak tespit ettiğimiz arsadaki kot farkının, doğru ölçülmesini arkadaşımızdan rica ettik. Topografya aletleri getirildi. Arkadaşımız üç gün yoğun olarak çalıştı. Pek çok ölçüm, sayfalarca hesap yaptı, eğimi bildirdi. Kot farkı 65 cm çıktı!

"Nasıl olur birader?.. dedik. Gözünün önünde, gönye ve basit bir zincir kullanarak, sanal çizgiler teşkil ettik. Mira tutturduk. Fark 3,5 m okundu." Arkadaşımız, şaşkın bakıyor, bizim ölçüye inanamıyor;

"Ama olmaz ki, hesaplar öyle göstermiyor!" diyordu.

Sonuçta, proje aynen uygulandı. Eğim gerçekte 3,5 m idi. Bir süre sonra, arkadaşımızın kolon demirlerini, yanlışlıkla projeden farklı kestirdiği anlaşıldı. Müteahhit tarafından, maalesef işine son verildi. İleriki yıllarda büyük bir müteahhit olan, bu sevimli arkadaşımızla, neredeyse 40 yıl sonra, Moskova Havaalanı'nda, ağır kış şartları nedeniyle, uçak beklerken dolu dolu iki gün geçirdik. İlk şantiye deneyimi sırasında, 24-25 yaşlarında olduğunu da göz önünde bulundurarak "Acaba o zaman, âşık mıydı?" diye aklımdan geçirdim.

İplik fabrikası inşaatı, yaklaşık bir yıl sürdü ve o zamanki Rami yolu üzerinde, dikkat çekecek kadar düzgün duruyordu. İşveren, bir iki yıl içinde, bilemediğimiz bir nedenle ülkeyi terk etmiş, fabrikayı ve işlerini bir akrabasına devretmişti. O kişi, Avusturya Yün İpliği Fabrikası adıyla, buranın 10 yıl kadar işletti. Asıl işvereni ise, yapı süresince ya bir, ya iki defa görebildik. Pazar günleri de çalışan işçiler, yine bir pazar günü, Macar asıllı güzel eşiyle at sırtında geldiklerini, inşaatın arkasındaki boş alanda tabanca ile atış yaptıklarını söylediler.

Rami'de yün iplik fabrikası, 1954

Şimdi çok değişen, kentleşen, değerlenen o bölgede, fabrikanın çoktan yıkılmış olacağını, fırsat bulup gitsem bile yerini bulamayacağımı düşünüyorum. Ama İstanbul'a yerleşmeme ve Tekeli-Sisa Ortaklığı'nın doğmasına neden olan, belki de şans eseri karşıma çıkan ve sonraki yaşamımı büyük ölçüde biçimlendiren bu ilk özel işimizden, birkaç fotoğrafı, hâlâ saklıyorum.

Büroda İlk Yıllar...

Tek odalı büromuza yerleştikten bir süre sonra, Paris'te eğitim görmüş, İstanbul'da çalışan, Musevi asıllı bir mühendisle tanıştık. Mühendislik ruhsat numarası 7, yani ilk ruhsatlı mühendislerdenmiş. Yetmiş yaşlarında, kısa boylu, sevimli, esprili bir zat olan Mösyö Alguadiş, büroya ufak tefek çizim işleri vermeye başladı. İstanbul'daki bir fabrikaya ek bir yönetim binası yapacakmış. Programı anlatırken, bize odaların isimlerini ve oda ölçülerini yazdırıyordu. Müdür odası 5 m, fabrika sahibinin odası 6 m, muhasebecinin 4,40 m vb gidiyor, herkese mevkiine göre 15'er, 25'er cm küçük veya büyük oda yapılmasını öngörüyordu. Kendisine nezaketle, fakültede öğrendiğimiz pencere modülü sistemini anlattık. Odaların cm'lerle değil, modüller ile

büyüyüp, küçüleceğini açıklamaya çalıştık. Güçlükle kabul etti ama memnun da oldu. İşvereni de bizim anlattıklarımızla ikna etmiş. Mösyö Alguadiş, plan, cephe ve kesitleriyle o zamanki anlayışla, tam bir uygulama projesi olan böyle bir iş için, bize örneğin; iki yüz lira veriyor, bu da çok işimize yarıyordu.

Büronun ilk yılında, Rami'deki fabrika inşaatı sürdüğü için, az da olsa aldığımız aylık, Mösyö Alguadiş' in her ay verdiği bir iki işin ücretine eklenince, geçimimiz sağlanıyordu. Her ay kira için zorlanmayalım diye ay başından başlayıp bir miktar para biriktiriyorduk. Mösyö Alguadiş, o küçük küçük işleri verirken, bizi de devamlı olarak ümitli tutardı. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda, pek etkili bir tanıdığı varmış, İstanbul'a gelmiş, Taksim'de, İstiklal Caddesi'nin başındaki konsolosluk binası yıkılacak, yerine bir Fransız sarayı yapılacakmış. Kısa sürede onu yapmaya başlarız gibi büyük projelerden söz ederdi. Arada bir yaptığımız işi beğenirse, bir top aydınger kâğıdı hediye edeceğini söylerdi. Böylece, bir hayli aydınger kâğıdı kazandığımızı da hatırlıyorum.

İlk yıllarda kıt kanaat geçiniyor, geçimimizi kolaylaştıracak, bizi rahat ettirecek bir iş bulamıyorduk. Gene Sami Sisa'nın yakın çevresinden bir küçük inşaat işi geldi. Kurtuluş'ta, ara sokaklardan birinde, dört katlı küçük bir apartmanı, emanet usulüyle ve maliyetin yüzde %10'unu almak şartıyla, inşa edecektik. Ayrıntılı bir sözleşme yaptık. Tüm masraflar, proje kontrollük bedelleri, taşeronların bulunması, bize ait olacak; karşılığında sadece inşaatın maliyetine giren harcamaların %10'unu kendimize ayıracaktık. İmar durumunu, istemekle işe başladık.

İnşaatın yapılacağı sokaktaki bütün apartmanlar, dört katlı oldukları halde, imar durumu üç katlı inşaata izin veriyordu. Sıkıla sıkıla, Belediye'ye gittik. Kim olduğunu anımsamadığım, bir yetkili bulduk. Derdimizi anlattık. Bize, o sokağın planını çizmemizi, dört katlı tüm yapıların fotoğraflarını çekip, plandaki yerlerini göstererek, bir dosya hazırlamamızı ve Belediye'ye vererek imar durumuna itiraz etmemizi önerdi.

Doğal olarak aklımıza yattı. Aceleyle dosyayı sunduk ve sonucu beklemeye başladık. On beş gün sonra Belediye'den resmi biçimli küçük bir zarf geldi. Zarftan çıkan küçük ve basılı kâğıtta, dilekçemizin incelendiği, yapılacak bir işlem olmadığı

bildiriliyordu. Gönderdiğimiz koca dosyaya karşılık, özel olarak yazılmış, birkaç satırlık gerekçeli bir yazı bile yazılmamış, başvurumuz otomatik olarak reddedilmişti.

Güzel ülkemizin gerçekleriyle tanışmaya başlıyorduk. Sorduk soruşturduk, bilenler üç katlı bir proje yapıp onunla yapı izni almamızı, ama dört kat yapmamızı öğütlediler. Dördüncü katta bir zorluk çıkarsa, bulacağımız deneyimli bir kalfanın, sorunu çözümleyeceğini söylediler.

Aynen öyle yaptık. Bir yıldan az sürede, yapı tamamlandı. Ama bu defa, işveren yapıyı beğenmedi. Yapının zengin olmadığını, ucuza çıkardığımızı söylüyordu. Bize göre yapı, sağlam, işlevsel hatta güzeldi. Ama işveren yaldızlanmış, çiçekli kartonpiyerlerle süslü, koyu renk boyalı odalar, giriş holünde pahalı renkli mermerle, duvar kaplamaları bekliyormuş.

Dilimizin döndüğü kadar, bizim ucuz ve eski tarz saydığımız için, o türlü süsler yapmadığımızı, eğer yapıyı süslerle pahalılaştırsaydık, bizim % 10'luk ücretin de artacağını, hesapları da ince ince göstererek hatta yol paralarını bile yapı maliyetine katmadığımızı, doğru ve ekonomik çalıştığımızı izah etmeye çalıştık. Bizi tam olarak dinlemiyor, galiba anlattıklarımızı anlamak istemiyordu. Sonunda içini döktü;

"Ne yani! Şimdi siz, yapıyı sadece % 10 ile mi yaptığınızı söylüyorsunuz? Bence en az % 20 kazanmışsınızdır" dedi.

Kuruş kuruş hesaplara mı, derdimizi anlatamadığımıza mı, yanalım? Doğrusu bilemedik; "Allah aşkına, oturun!" dedim.

Sözleşmeyi, yapı maliyetine giren masrafları, birer birer yeniden anlattım. Koca bir dosya dolduran faturaları, tek tek önüne açtım. Hepsini dinledi. Yarı inanmış yarı inanmamış olarak, lütfen kabul etti. Elde paramız olsa; o aldığımız % 10'unu bile geri vermeyi istedim. En büyük iyi niyetle, bizim kendimize ait saydığımız masraflardan sonra, bir yıldan fazla sürede, ikimize galiba üç dört bin lira kalmıştı. İş bitince, işverenin beğenmez görünmesi, o zaman acaba âdetten miydi?

Sami Sisa, bir gün müjdeyi getirdi. Oturduğu apartmandaki komşusu, benim de tanıdığım İranlı Musevi bir halıcı, bir arkadaşıyla Caddebostan'da iki arsa satın almışlar. Apartman yaptıracaklarmış. İş konuşmak için büroya geleceklermiş.

Gerçekten, o gün akşamüstü geldiler. Biz, masalara aydınger kâğıtlarını yerleştirmiş, elimizde Kurtuluş'taki apartmanın mimari projeleri, betonarme, demir açılımları dahil tüm ozalit kopyalarını duvarlara raptiyelemiş, boş yer bırakmamıştık. Birkaç kitap da masaların üzerinde duruyordu. İranlı komşu, oradan buradan konuşuyor, galiba bizi tartıyordu. Arkadaşı ise hiç konuşmuyor, duvarlara bakıyordu.

Kısa bir süre sonra, "Biz kalkalım; gene geliriz, tapuları, çapları getiririz" dediler. Konuşmanın havası, gelenlerin ilgi derecesi, bizi mutlu etmedi ama geliriz dedikleri için ümidimiz de tamamen kırılmamıştı. Tabii sonradan, ne gelen oldu ne de giden.

Ortaklık Yasallaşıyor

Gerçekte, biz de bu tür küçük işlerle bir yere varamayacağımızın bilincindeydik. Ama bu işlerle geçimimizi sağlayarak, bir yandan da proje yarışmalarına girmeyi amaçlıyorduk. Güç koşullarda büroyu yaşatmaya çalışırken, ortaklığı yasallaştırmak istedik. Araştırdık, genç avukat arkadaşlara danıştık. Bizim koşullarımızda, bir kolektif şirket kurmamızın doğru olacağına karar verdik. Tabii, bir de isim gerekiyordu. Soyadlarımızın. ilk hecelerinin rastlantısal olarak "SİTE" gibi, mimarlığı, şehirciliği çağrıştıran bir kelime oluşturduğunu görünce, daha fazla araştırmadan, isim bulunmuş oldu:

"SİTE, Doğan Tekeli-Sami Sisa, Mimarlık Kolektif Şti."

Beş on kuruş para artırabildikçe, büroya bir şeyler almaya çalışıyorduk. Maliyeye, Ticaret Odası'na, başvuruları elle yazdığımız dilekçelerle yapıyorduk. Artık bir daktilo makinemiz olmasına karar verdiğimizde Karaköy'deki mağazaları dolaştık. En küçük boydan, taşınabilir, plastik çantalı bir makine bulduk. İki yüz yirmi beş liralık bedelini, ayda yetmiş beş liralık üç taksitte ödemek üzere anlaştık. Sonradan, bir aylık sürenin ne denli hızlı geçtiğini, taksit ödeme zamanının ne çabuk geldiğini düşündüğümüzü, birkaç kere de Sami'nin ağabeyinden, küçük küçük borçlar istediğimizi anımsıyorum. Daha sonra elimize bi-

raz para geçmiş olmalı ki, büroda bir köşeye, L biçiminde bir dolapla, ona bağlı bir masa yaptırmaya karar verdik. Tüm detayları, eksiksiz çizdikten sonra, tanıdık bir marangoz bulduk. Bir ay sonra masa ve dolaplar geldi. Odaya yerleştirildi. Maruf Önal'ın tasarımı, demir ayaklı, biçim verilmiş kalın kontrplak tablalı, dört tane de sandalye aldık. Büro, nihayet büroya benzer gibi oldu. Eldeki dosyaları, dolaplara yerleştirmeye başlayınca, raf yüksekliklerinin, dosyalardan 2 cm kadar kısa olduğunu, projeyi ezbere çizdiğimizi fark ettik. Dosyaları zorunlu olarak, yana eğerek yerleştirdik. Dolap, yıllarca gözümüzün önünde bir mimarlık dersi gibi durdu.

Bu deneyimimizden söz ederken, 1960'lı yıllarda İstanbul'da bir konferans veren, o günlerin en ünlü mimarlarından Richard Neutra'nın, sözlerini anımsadım. Günün modası, modernist mimarinin, "Biçim, işlevi izler" ya da "Az, çoktur" gibi sloganlarıydı. Neutra da mimaride biyoloji bilmeyi yüceltiyor, "Mimarlık biyolojidir" diyerek, galiba kendine özgü bir söylem yaratmak istiyordu. Hatta örnek veriyordu: "Hayvanat bahçesi tasarlamak isteyen mimar, nasıl ki hayvanların biyolojik gereksinmelerini bildiği oranda başarılı olursa, insan için çalışan mimar da insanı iyi tanıdığı oranda başarılı olur." Neutra'nın konferansını, daha erken dinlemiş olsaydık, acaba dosya boyunu önceden ölçer, dolapları doğru çizer miydik? Doğrusu, bilemiyorum.

Büroya yerleştiğimiz ilk günlerde, Bayındırlık Bakanlığı, Elazığ Hükümet Konağı için bir proje yarışması açmış. Bir sınıf arkadaşımız, bu bilgiyi getirdi. Yarışmaya beraber hazırlanmamızı önerdi. Uygun bulduk ama biz, büronun işleri ve para sıkıntıları arasında, yeterince çalışamadık. O pek sevimli, enerjik arkadaşımız da meslek yaşamına çok hızlı başlamıştı. Bir yandan içinde statik, tesisat, elektrik mühendisleri bulunan, geniş olanaklı bir büro kurmaya, bir yandan, inşaat malzemesi satacak büyük bir mağaza açmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Fakülte'de Sanat Tarihi kürsüsünde asistanlığa başlamıştı. O nedenle, büroya ancak geceleri gelebiliyordu. Bu defa da kız arkadaşlarına sırayla telefon ediyor, her birine birer saat sonra yeniden telefon edeceğini söylüyordu. Doğrusu çalışamıyor ama pek eğleniyorduk.

Sonunda projeyi, olgunlaşamadan, zorunlu olarak toplayıp

verdik. Düşününce, ümitli olmamamız kanısına varıyor, içten içe de "Belki bir şey tutar" diyorduk. Doğal olarak bir şey kazanamadık. Ama yarışma, bizim için çok yararlı oldu. Jüri üyelerinin ikisi, Mimarlık Fakültesi'nde asistanlarımızdı. Sami Sisa ile, Doğan Erginbaş'ı, Nezih Eldem'i ziyaret ettik. Kazananların, neden beğenildiklerini anlamaya çalıştık. Onların anlattıkları, bakış açıları, eleştirileri gene, kendilerinden fakültede öğrendiklerimize göre, farklılaşmıştı.

Paul Bonatz'ın, bize anlattığı mimarlığın değişmeye başladığı hatta artık, eski sayıldığı görülüyordu. Adliye Sarayı, Belediye Sarayı yarışmaları yanında; Maruf Önal, Affan Kırımlı, Turgut Cansever ve Abdurrahman Hancı'yı, değişimin temsilcileri olarak görüyorduk. Yaptıklarını da beğeniyorduk. Bir yandan da elimize ulaşmaya başlayan, uluslararası çağdaş mimarlık yayınlarını izliyorduk. Zamanla, Wright'ı, Corbusier'yi, Mies'i, Aalto'yu anlamaya uğraştık. Özellikle Le Corbusier'nin, beş ciltlik *Tüm Çalışmalar* başlıklı monografisinden çok etkilendik.

İlk Ödül

Elazığ Hükümet Konağı yarışmasındaki başarısızlık, bizi adeta kamçılamıştı ki, Sakarya Hükümet Konağı yarışması ilan edildi. Bu defa işi en baştan ciddiyetle ele aldık. Yarışmaya, Sami'yle beraber çalışarak, başka ortak almamaya karar verdik. Elimizdeki tüm yayınları, Nezih Eldem'in ve Doğan Erginbaş'ın, değerlendirmeleri açısından ele aldık. Onlardaki hangi düşüncelerin bu arsaya, bu konuya uyarlanabileceklerini araştırdık.

Sonunda, istenen işlevi, iyi anlaşılır bir biçimde gerçekleştiren, modern mimarinin öğrenebildiğimiz yeni ve farklı niteliklerini içeren bir projeyi, yarışmaya gönderdik. Bir süre sonra Bakanlık sonuçları, gazetelerde ilan etti. Bizden bir yıl sonra mezun olan, fakültede de başarılı olduklarını bildiğimiz Nişan Yaubyan ve arkadaşları, birincilik ödülünü, biz de ikincilik ödülünü kazanmıştık.

İsmimizi yazamadığımız, İzmir Merkez Bankası yarışmasından sonra, açık açık resmen, ismimizle ödül aldığımız bu ilk

yarışma, ikimizi de çok mutlu etti. Geleceğe daha bir güvenle bakmaya başladık. Ayrıca ikincilik ödülü olarak ödenecek beş bin lira da bütçemize çok önemli bir katkı yapacaktı. Ancak kamu yönetiminden alacağımız bu paranın, elimize geçmesi, pek de kolay olmadı. Olanca saflığımızla, bize bir yazı gönderileceğini, ödülün nerede nasıl ödeneceğinin bildirileceğini ümit ediyorduk.

Yaklaşık on beş gün sonra, Bakanlık'ın çarpık basılmış mührü ile resmi görünüşlü, küçük bir zarf geldi. İçinden, yarışmada ikincilik ödülü kazandığımızı ve kutlandığımızı bildiren, üç satırlık bir yazı çıktı. Paradan söz edilmiyordu. Halbuki o ödüle de çok ihtiyacımız vardı. Düşündüm, taşındım. Yarışma jürisinde olan ve daha önce birkaç vesileyle adını duyduğumuz Bakanlık, Yapı İmar İşleri Reis Muavini Orhan Alsaç'a gitmekten başka çare olmadığına karar verdim.

Bir akşam Haydarpaşa'dan trene bindim. Yine Sami Sisa'nın ağabeyinin verdiği borçla, gidiş-dönüş yataklı bileti almıştım. Yataklı vagon kompartımanının güzelliğine, pırıl pırıl lambrilerine, lambasına, tertemiz örtülerine hayran olarak, güzel bir yolculuktan sonra, dinç ve ümitli Ankara'da indim. Bayındırlık Bakanlığı'nı ve Orhan Alsaç'ın odasını buldum. Kapıyı tıklattım. "Geel" sesinden sonra girdim. Umduğumdan küçük bir odada, kapıya göre, karşı köşedeki orta boy masada oturan kişinin Orhan Alsaç olduğu, önündeki levhadan anlaşılıyordu. Benim, bir elimde çanta, kolumda pardösü vardı. Kapının hemen arkasında, uzakta durdum. Kendimi tanıttım:

"Efendim, ben Doğan Tekeli."

Orhan Bey'in yarışma sonuçlarından ismimi hatırlayacağından emindim. Sanırım, herhalde, "Ooo, hoş geldiniz!" filan demesini bekliyordum. Doğal olarak ismim, ona bir şey demedi. Sordu:

"Evet?"

"Efendim, biz yarışmada ikincilik ödülü almıştık da?!"

"Evet?"

"Onun parası gelmedi de..."

"Kardeşim, alt katla muhasebe var, oradan soracaksınız..." dedi, ama benim duruşuma, şaşkınlığıma acımış olmalı ki, yardım etmek istedi:

"Kardeşim, buraya kadar gelmişsiniz. Ben bir odacı çağırayım, size yol göstersin" dedi.

Çok teşekkür ettim. Ayrıldım. Gene de büyük bir devlet memuru, anlayış göstermiş hatta yardım etmişti. Alt kata inip, muhasebe servisine girdikten sonra, ödül bile olsa, devletimizden paranın öyle kolay kolay çıkmadığını öğrendim. Ödüllerin, ödenmesine dair Bakanlık yazısı, Maliye Bakanlığı'nda merkez muhasebesine gitmiş. Orada incelenecek, bütçede karşılığı varsa, Sayıştay'a gidecek, oradan onay alınacak, sonra da merkez muhasebesi, ödeme için. Merkez Bankası'na ödeme emri gönderecekmiş. Sonra da kazananların üçü, beşi bir mutemet tayin edecekler ve ödeme ona yapılacakmış. Benim becereceğim bir iş değildi.

Bir şey başaramadan İstanbul'a döndüm. Sanıyorum, ödül alan Ankaralı meslektaşlarımız işleri izlemiş, hızlandırmışlar; yaklaşık bir ay sonra para elimize geçti. Rahatladık. Borçları ödedik. Rahmetli Orhan Alsaç ile bu kısa tanışmamız, herhalde sırası geldikçe anlatacağım gibi uzun yıllar, meslek içinde her fırsatta karşılaştığımız için bir dostluğa dönüştü.

Sonradan, meslek büyüğüm, ağabeyim olarak sevip saydığım Orhan Alsaç'tan açıklayamadığım bir tek olay dışında daima anlayış, şefkat ve yardım gördüm. Nişan Yaubyan ve arkadaşlarının çağına göre gerçekten güzel, net projesi başarıyla inşa edildi. Son Adapazarı depreminde az bir hasar görse de ayakta kalan yapılardan birisi oldu. Bizim projemiz ise, o zaman, orijinal çizimler teslim edildiği, biz de herhalde çalışmaları saklama imkânı ve bilincinde olmadığımız için, yazık ki, kayboldu gitti. Şimdi, sadece ana fikir olarak birincilik ödülü kazanan projeye benzer olduğunu hatırlıyorum.

Sakarya Hükümet Konağı yarışması sonucundaki ödül paralarını alma güçlüğü, bizi yıldırmadı. Toplu paramız ya da ailelerimizin varlıklı, geniş çevreleri olmadıkça, ciddi bir özel iş alabilmemiz mucizelere bağlı görünüyordu. O nedenle, biz de o yıllarda bolca çıkarılan kamu yarışmalarına tüm gücümüzle katılmayı kararlaştırdık ve 1955-1965 yılları arasındaki on yıllık sürede, yılda ortalama altı yarışma olmak üzere, toplam altmış kadar yarışmaya girdik. O yarışmaların hepsinde ya derece ya da mansiyon kazandık.

Bu sonuç ve başarı, o yıllar için bir rekor olmalı. Doğaldır ki, bizim kadar belki daha çok yarışmaya giren, çalışkan, yorulmak bilmez meslektaşlarımız, rakiplerimiz vardı. Ama bizim başarı oranımız yakalanamamıştı. Bu altmış kadar yarışmanın tümünün, Sakarya Hükümet Konağı gibi tek tek anlatılması ise, dönemin mimarlık tarihi gibi olurdu. Bu yazılarla amaçladığım ise elbette ki, bu değildi.

Buraya kadar, mimarlık eğitimine başlamamdan, büromuzun ayakta durabileceği bir hale gelinceye kadar geçen yaklaşık sekiz yılı, aklımda kaldığı kadarıyla olabildiğince kronolojik sırayla anlatmaya çalıştım. Daha sonraki yaklaşık elli beş yılı da aynı biçimde anlatabilmemin mümkün olmadığını düşünüyorum. Olayları sırayla hatırlayamadığım gibi, aynı zamanda birden çok proje, yapı ya da başka bir konuyla uğraştığım için, konular birbirine karışacak, izlenmeleri de zor ve sıkıcı olacaktı.

Bu düşüncelerle bu ilk dönemden sonra, meslek yaşamımda; önemli, trajik ya da trajikomik saydığım projelerimizi, yapılarımızı, ayrı ayrı anlatmak istiyorum. Elbette, mesleki ve toplumsal alanlarda, bana verilen çeşitli görevlerle ilgili gözlemlerimi, düşüncelerimi kısa ve yeterli bölümler halinde sürdüreceğim. Ne var ki, yazdıkça, bir yandan ne çok şey yaşadığımı, bir yandan da zamanın ne denli hızlı akıp geçtiğini görüyor, şaşırıp kalıyorum.

13.

İzmir Konak Sitesi Proje Yarışması

1956 yılında İzmir Belediyesi, Konak Meydanı mevzii imar planını (bugünkü adıyla kentsel tasarım) elde etmek amacıyla bir yarışma ilan etti. 1950'de açılan Uluslararası İzmir İmar Planı Yarışması'nda, kazanan projenin müellifleri Kemal Ahmet Aru, Gündüz Özdeş ve Emin Onat, geçen sürede imar planını yapıp onaylatmışlar ancak o zaman, kentin merkezi ve kalbi konumundaki Konak Meydanı ve çevresi için, ayrı bir kentsel tasarım yarışması açılması koşulunu getirmişlerdi. Belediye, şimdi bu görevi yerine getiriyordu. Hem yarışmalara gücümüz yettiğince katılma kararımızı hem de konunun İzmir'de olduğunu düşününce, bu yarışmaya katılmamız kaçınılmaz bir görev oldu. Şartnameyi aldık.

Sınıf arkadaşımız Tekin Aydın da bizimle çalışmak istedi. Tekin'den daha önce, kısaca söz etmiştim. İyi yetişmiş, duyarlı bir arkadaşımızdı. Ne de olsa, birlikten kuvvet doğardı. Çalışmaya başladık. Konak Meydanı 1950'li yıllarda; bir yanında depo yapıları, bir yanında Sarı Kışla, arkada Vilayet Konağı ve ortada ünlü Saat Kulesi ile üç yanı kapalı, bir yönü denize açık, ölçülü güzel bir deniz kenti meydanıydı. İmar planı, tarihi Sarı Kışla ile depoların yıkılmasını öngördüğü için, onlar yıkılmışlar, meydan da tanımsız bir boşluk olarak kalmıştı.

Uluslararası yarışmada ikinci olan bir Alman şehircinin (Alexander Von Branca) projesinde, bize çok zarif görünen bir

Konak Meydanı perspektifi vardı. Ondan, Corbusier'nin düşüncelerinden yararlanıyor, daha önce İzmir Belediyesi'nde çalıştığım için, orada konuşulan sorunlardan, yaz sıcaklarında can kurtarıcı imbatın kent içlerine girmesinin istendiği, bu nedenle kıyıların kapatılmaması gibi düşüncelerden haberim vardı. Şartnamenin isteklerini ve bütün bildiklerimizi bir araya getirdik. O gün için sorun olan, eski İnönü Caddesi'nin İkinci Kordon ile bağlantısını çözümledik. Konak Meydanı'nı denize doğru, hafifçe uzatmakla beraber, enine genişliğini neredeyse koruduk. Meydanın doğu ve batısındaki alanlara, denize dik duran 5-6 katlı yapılar yerleştirerek düzenledik. Eski Sarı Kışla yerine de Belediye Sarayı'nı meydana bakan yüzü, iki katlı Başkanlık kitlesi, geride çok katlı bürolar olmak üzere yerleştirdik.

Proje teslime on beş gün kala, sunum çizimlerine başladık. Paftalar, kartona yapıştırılarak boyanacak ve öyle teslim edilecekti. Tekin Aydın, tanıdığı bir ressama, renkleri hazırlatabileceğimizi söyledi. Böylece, ünlü hürriyet kahramanı Niyazi'nin oğlu ressam Saim Resnelioğlu'nu da tanıma fırsatını bulduk. Bizden ileri yaşta (kırk beşlerinde olmalı) nazik, olgun, alçakgönüllü, pek tanınmış olmayan bir ressamdı. Amacımızı anlattık. Birkaç proje gösterdik. Çok kolay anladı ve kitleler, gölgeler, trafik yolları, deniz ve yeşil alanlar için, guaş boyalarla, inanılmaz güzellikte renkler hazırladı. Nasıl boyayacağımızı öğretti.

Her birimiz bir parça alarak, yavaş yavaş bir haftada plan paftasını hazırladık. 4 adet 7x100 boyutunda dikine birleştirilince 2,8 m uzunlukta, en azından resim olarak güzelliğine doyamadığımız bir plan ortaya çıktı. Raporları yazdık. Perspektifler için Yalçın Emiroğlu'ndan söz almıştık. Yalçın, bizden galiba üç yıl kadar sonra mezun olan, belki de o zaman henüz öğrenci olan, çok güzel perspektif yapmakla, alışılmadık renkleri, başarıyla kullanmakta ünlü bir arkadaşımızdı. Ünlü karikatürist Selma Emiroğlu'nun kardeşi, o zaman bile ünlü, tiyatro sanatçısı Altan Erbulak'ın arkadaşıydı. Her şey bitmiş, onun yapacağı üç perspektif kalmıştı. Ama büroya bir türlü gelmiyordu. Yalvar, yakar... Boşuna. Sonunda teslime sadece iki saat kala, yüreğimiz ağzımızda iken geldi; "Aga, çok uykum var. Biraz kestireyim şurada, sonra yaparım" dedi. Masa başında, kollarının üstünde derhal uyudu.

Güçlükle uyandırdık. Kartona yapıştırılmış, iki büyük beyaz paftaya, üç perspektif yapacaktı. Projeye şöyle bir baktı. Paftalardan birini önüne çekti. Kalın fırça ve suluboya ile on beş dakikada, ortada Saat Kulesi, yeni meydanın perspektifini yaptı. Gökyüzünü, kızıla boyamıştı. İkinci paftada, birisi çini mürekkep ve tarama ucu ile bir kuşbakışı perspektif, diğeri Bahribaba sırtlarını da içeren, denize düşey blokları gösteren, büyük bir suluboya perspektif vardı ve yarım saat içinde tamamladı. Yalçın'ın yeteneğine hayran olduk.

Postane, saat 17.00'ye kadar projeyi kabul ediyordu. Paftalar bittiğinde yarı ıslak, kontrplak kutuya yerleştirdik, çıktık. Teslime yirmi dakika kala, koca kutuyu bir ucundan ben, diğer bir ucundan Sami Sisa tutmak üzere, İstiklal Caddesi'ni boylu boyunca koşarak geçtik. 17.00'ye bir iki dakika kala, postaneye yetiştik. 17.00 damgası ile teslim kâğıdını alabildik. Büroya döndük.

Yalçın Emiroğlu'nun perspektiflerinden birisi, bir iki ay sonra *Arkitekt*'in kapağında yayımlandı. Derginin içerisinde kazanan tüm projeler, ayrıntılı bir şekilde izlenebiliyordu. Yarışmalarda sonucu sabırsızlıkla, umutla beklemek yerine, elden gelirse unutabilmenin rahatlatıcı olduğunu o zaman bilmiyordum. Ama elimizdeki ufak tefek işler, kardeşim İlhan Tekeli'nin liseyi bitirip İTÜ İnşaat Fakültesi'ne girişi ve İstanbul'a gelişi; birlikte oturabilmemiz için boşalan üst katı kiralamam ve oraya taşınmam gibi sorunlar, beni çok meşgul etmişti. Dolayısıyla, yarışmayı bütünüyle unuttuğum sırada, Sami'yle beraber gittiğimiz bir işten dönerken, İlhan'ın pencerede bizi beklediğini gördüm. Uzaktan işaret parmağını gösteriyor, sevinçle "Birincisiniz, birincisiniz!" diyordu. Koşarak eve girdik. İzmir'den telefon gelmiş. İlhan, bize müjde vermek için bekliyormuş.

Sonradan ayrıntılı olarak öğrendiğimize göre jüri, çok tartışmalı geçmiş. Jüride bulunan Kemal Ahmet Aru, Bayındırlık Bakanlığı Şehircilik Fen heyeti müdürü Zahit Mutlusoy, bizim projeyi birincilik için öneriyor, Rıza Aşkan ve diğer İzmirli üyeler, şiddetle karşı çıkıyorlarmış. Uzun tartışmalardan sonra bir oy farkla, galiba gece yarısı, yarışmayı bizim kazandığımız kesinleşmiş. Zarflar açılıp isimler belli olunca, Rıza Bey de özellikle, beni iyi tanıdığını, sevindiğini söylemiş. Aslında Rıza Bey, bizim pro-

jenin İmar planı yarışmasında, Kemal Ahmet Bey'in ortağı olan Emin Canpolat'ın projesi olduğundan kuşkulanıyor, onun için karşı koyuyormuş. Rıza Bey'in tuttuğu ve bir oy farkla birinciliği kaçıran güzel proje ise, çok sevdiğim arkadaşlarım Güngör Kaftancı ile Cihat Fındıkoğlu'nun projeleriymiş. Sonuçta, üçümüz de ilk defa isimlerimizle, artık bir birincilik ödülü kazandığımız ve şartnamede belirtildiği gibi, uygulama projelerini yapmakla görevlendirileceğimiz için, büyük sevinç içindeydik. Genç ve sağlıklıydık. Gelecek kaygımız yok olmuş, özgüvenimiz artmıştı.

Tartışmalı Bir Toplantı

Yarışma sonuçlarının, gazetelerde ilan edilmesinden sonra her gün, İzmir'e davet edilmemizi beklemeye başladık. Gerçekten de davet geldi. Ancak bu davet iş görüşmesi için değildi. Rıza Aşkan'ın, İzmir Belediyesi adına projemizi bir kez daha görüşmek, eleştirmek, önerilerde bulunmak üzere, geniş bir komisyon davet etmişti. Bizim de hazır bulunmamız isteniyordu. Hep birlikte, İzmir'e gittik. Rıza Bey'i gördük. Bizi kutluyor, projenin bir daha gözden geçirilmesinin yararlı olacağını söylüyordu. Toplantı o gün öğleden sonra Fuar'da bir pavyonda, o zamanki Belediye Başkanı'nın başkanlığında yapılacakmış. İstanbul'dan Sedat Hakkı Eldem, Ankara'dan Bayındırlık Bakanlığı'ndan, jüride bulunan Zahit Mutlusoy geleceklermiş. İzmir'den de on kadar tanınmış mimar katılacakmış. Öğleden sonra belirtilen yere gittik. Büyük, uzun bir masa çevresinde, on beş kişi oturuyordu. Biz üç kişi yan yana yerleştik. Başkan da geldi. Masanın başına geçti. Selamlaştık. Sadece, Sedat Hakkı Bey henüz gelmemişti. Ona başkanın sağındaki yer ayrılmıştı.

Bir müddet sonra Sedat Hakkı Bey, son derece şık bir yazlık elbise içinde geldi, kendisine ayrılan yere oturdu. Kimseye de selam vermedi. Tüm komisyon, onun söze başlamasını bekler gibiydi. Bir iki dakika kadar, sessiz kaldıktan sonra konuştu:

"Nerede kalmıştık efendim?" Rıza Bey söz aldı. Komisyo-

nun toplanma amacını anlattı. Duvara asılmış olan projeleri gösterdi. Sonra, bize söz verdi; "Projenizi, anlatın bakalım" dedi. Kalktım, düşüncelerimizi özet olarak on dakika içinde anlatıp oturdum. Sedat Hakkı Bey, birtakım sorular sormaya başladı. Üçümüz adına, gene ben cevaplamaya çalıştım. Her cevabımda Sedat Bey, lafı ağzıma tıkıyor, benim cevaplarımı çürütüyor, sonra da komisyona dönüp:

"Değil mi efendim?" diyordu... Çoğu Sedat Bey'in öğrencisi olan mimarlar da koro halinde "Tabii efendim"i basıyorlardı. Yaklaşık yarım saat sonra, bu işin böyle yürüyemeyeceğinin farkına vardım. Kendimizi savunamıyor, çaresiz kalıyorduk. Belediye başkanına dönüp, bize birkaç dakika dışarıya çıkma izni vermesini rica ettim "Buyurun" dedi. Üçümüz çıktık, arkadaşlara;

"Aman" dedim, "Sedat Bey'e cevap vermeyelim, tartışmayalım. Zaten tartışamıyoruz. Ne istiyorlarsa, doğru dürüst yazılı istesinler. Biz de düşüne düşüne cevap verelim." Arkadaşlar; "İyi olur, galiba başka çare yok" dediler. Yeniden salona döndük. Sedat Bey, komisyonun gerçek başkanı gibi davranıyordu. Projede kökten değişiklikler öneriyor, her defasında ne düşündüğümüzü soruyordu; "Bilmiyorum efendim" diyordum.

"Nasıl olur efendim! Mutlaka bir şey düşünüyorsunuzdur?"

"Efendim, düşünemiyoruz! Komisyonun önerilerini, yazılı olarak bildirmesini rica ediyoruz."

"Yazılacak efendim! Ama, sizi dinlememiz lazım."

"Cevap veremeyeceğim efendim. Yazılı rica ediyoruz."

Komisyonda hava değişti. Biz, devreden çıkmıştık. Sedat Hakkı Eldem'in önerilerine cevap vermek, bizim dışımızdaki çağrılılara düşüyordu. Bizim Mithatpaşa caddesiyle İkinci Kordon'u geriden bağlayarak, kıyıyı yaya yolu haline getirmemizi beğenmiyor;

"Efendim, kıyıdan trafik geçmezse, oraları kim kullanır? İzinli erlerle hizmetçiler!"

"Deniz kıyısındaki trafik gürültüsü, gerideki değerli büro ve konut bloklarını rahatsız etmez mi?"

"Efendim, araba arada bir geçerse elbette rahatsız edici olur ama devamlı bir trafiğin, monoton uğultusu rahatsız etmez. Değil mi efendim?" Koro cevaplıyordu:

"Tabii Hocam!" Yavaş yavaş, önerileri yazılı hale getirelim denildi. Herhalde Sedat Bey, dikte ettirecek, biri not edecekti. Biz susunca. Bayındırlık Bakanlığı'ndan gelen Zahit Mutlusoy, yavaş yavaş Sedat Bey'in önerilerine karşı çıkmaya başladı. Zahit Bey, Sedat Bey'in öğrencisi değildi. Bizim fakülteden mezundu. Ayrıca jüride de bulunduğu ve projemize oy verdiği için, savunması doğaldı. Zahit Bey, önerileri kabul etmiyor, tartışma onların arasında sürüyordu. Sedat Bey, yatıştırmak istedi:

"Efendim, ana fikirler üzerinde konuşuyoruz..."

Zahit Bey patladı:

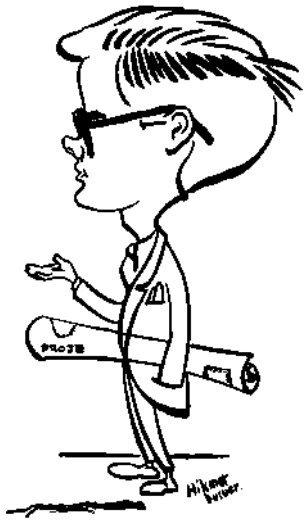
"Ama canım, ne ana fikir kaldı, ne baba fikir kaldı... Zaten böyle giderse, proje de kalmayacak. Ben kabul etmiyorum bunları" dedi. Zahit Bey, sonunda, projeyi bakanlık adına onaylayacaktı. Herhalde o nedenle tartışma yavaş yavaş sonlandırıldı. Bize de "Bu tartışmalardan yararlanarak, uygulama projenizi yaparsınız artık" denildi. Yazılı rapor konusu unutuldu. Dağıldık.

Cumhuriyet dönemi Türk mimarlığının, en önemli ismi Sedat Hakkı Eldem'le yaşadığımız bu olay, hiç abartısız böyle gerçekleşmiştir. Elbette, olay üzerinden yarım yüzyıldan fazla zaman geçmişken, Sedat Bey'e saygısızlık etmeyi amaçlamıyorum. Ama o yıllarda genç mimarların, neler yaşadıklarını anlatmayı da görev saydım. Sonraki yıllarda Sedat Bey'le, meslek içinde çok karşılaştık. Sevgisini, hatta beğenisini kazandığımızı biliyorum. Sırası geldikçe söz edeceğim, yetenekli büyük mimar, hoca ve araştırıcı Sedat Bey'i saygıyla anıyorum.

14.

İzmir Belediyesi'nde Danışmanlık

Bir süre sonra tekrar İzmir'e çağrıldığımızda, Konak Sitesi mevzii imar uygulama projesini hangi koşullarda gerçekleştireceğimizi belirten bir sözleşme taslağı hazırlanmıştı. Buna göre, Belediye bize İzmir'de bir büro ile iki, üç yardımcı eleman verecekti. Bizler, her birimiz ayda onar gün İzmir'de kalmak koşuluyla, büroyu yönetip projeyi tamamlayacaktık. İstersek üçümüz de her ay, aynı 10 günde İzmir'de bulunabilecektik. Görev, on iki ayda tamamlanacak, her birimize ayda 3000 lira brüt ücret ödenecekti. Bizim için olağanüstü güzel koşullarda olan sözleşmeyi, imzaladık ve çalışmaya başladık.

İzmir Belediyesinde danışman
(Karikatür: Mimar Hikmet Duruer)

Yarışma projemize göre daha gerçekçi, ölçülü çalışıyor, tam bir uygulama projesi hazırlıyorduk. Kamulaştırmaları en ekonomik hale getiriyor, gerçek boyutlarını belirtiyor, trafik sayımlarını dikkate alıyorduk. Ergun Unaran da o yıllarda İzmir Belediyesi'nde çalışıyor, bize verilen yardımcı mimarlarla çalışmalarımızı, Belediye adına koordine ediyor-

du. Doğal olarak çalışmalarımızı önce Rıza Aşkan'a gösteriyor, önerilerini dikkate alıyorduk. Maaşlarımız müteahhitlere yapılan ödemeler gibi aylık istihkak düzenlenerek ödeniyordu. İlk aylığımız sorunsuz ödendi. ikinci ay sonunda, Rıza Aşkan, istihkakı imzalamadı. Aramız iyiydi. Uyum içinde ve ciddi çalışıyorduk. Neden imzalamadığını anlayamadım. Gidip sorduğumda; "Bu ay sonuç alacak bir çalışma olmadı" dedi. Sözleşme, böyle bir yoruma olanak vermiyordu. On iki ayda sonuç alınmalıydı. Beş altı aylık çalışma sonunda bir ilerleme görülmezse belki haklı olabilirdi. Ne var ki, iki ayda bile çalışmalarımız, gözle görülür nitelikteydi. Rıza Aşkan da ben de uygarca konuşuyor ancak anlaşamıyorduk.

Sözleşmeyi aldım. O sırada, hesap işleri müdürü olan babama gittim. Babam, sözleşme koşullarını biliyordu. Dinledi. Kaşlarını çattı: "Rıza Bey, doğru yapmamış!" dedi. Bu, babamın yapısını bilenler için ciddi bir tepkiydi. Birlikte Hukuk İşleri Müdürlüğü'ne, Başkan yardımcısına gittik. Ben mi, babam mı anlattı hatırlamıyorum. Bana; "Sen işine dön, çözümlenir" dediler. Ertesi gün aylıklarımız ödendi. Acaba Belediye'de saygı gören ve sözü dinlenen babam o sırada görevde olmasaydı ne olurdu? Bilemiyorum.

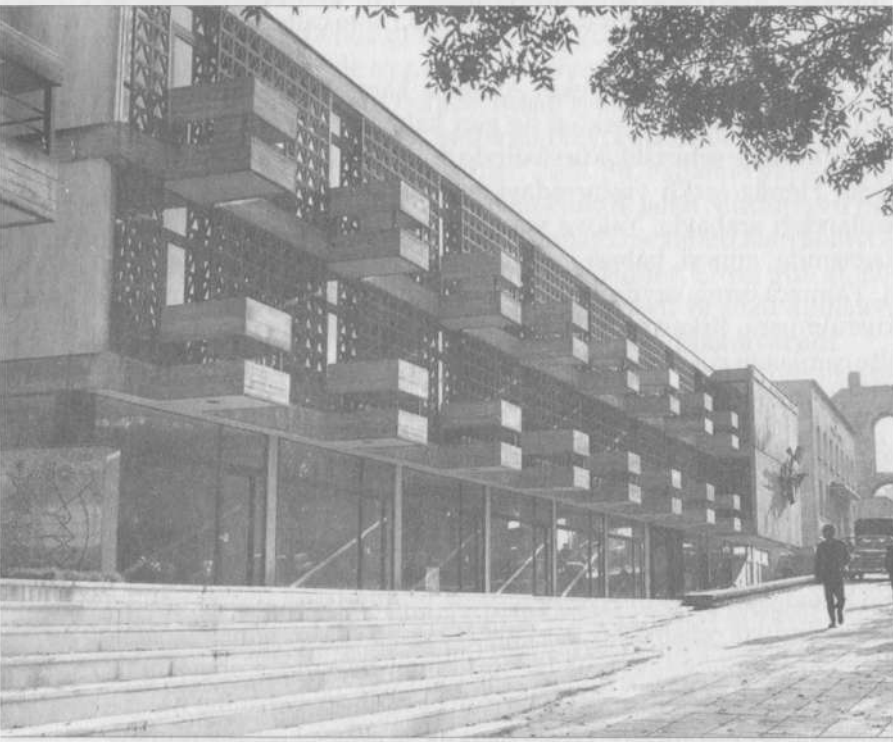
Bu olaydan sonra çalışmalarımız, yine de iyi ilişkiler içinde sürdü. O yıl Erzurum'da Atatürk Üniversitesi master planı ve dört fakülte için bir proje yarışması, açılmış, uluslararası jürisine, ünlü Richard Neutra'da davet edilmişti. Hem yarışma hem Neutra ile ilgili anılarımı ileride anlatacağım... Burada Neutra'dan söz etmemin nedeni. Rıza Aşkan'ın, Neutra'yı İzmir'e bizim projeyi gözden geçirmek için davet etmesidir. Neutra da jüri toplantılarından sonra İzmir'e gelip bizim projeyi görmüş. Rıza Bey, elbette bizi de çağırabilir, en azından konuşmaları dinlememizi sağlayabilirdi. Yapmadı ama biz de hiç alınmadık. Galiba kendimizi o düzeyde bir konuşmaya katılmaya layık görmüyorduk. Neutra'dan sonra ismen tanıdığımız Hollandalı Dudok da çağrılmış ve gelmiş. Ondan da haberimiz olmadı. Her ikisinin de ilke olarak projeyi olumlu buldukları anlaşıldı.

Neutra, sadece projedeki otopark alanlarının azlığına, yakın gelecekte çok daha geniş kapasiteli otoparklar gerekeceğine işaret etmiş. Projenin olanak verdiği ölçüde, otoparkları genişlettik. Ancak proje çalışmalarında sona doğru gelindikçe, Tekin Aydın'la anlaşmazlıklar başgösterdi. Adeta projenin ke-

sinleşmesini istemiyor gibiydi. Yapılanları beğenmiyor, kendi de bir çözüm getirmiyordu. Hele tamamlanmış bölümleri, Saim Resnelioğlu'nun renklerini kullanarak boyamamıza, kesinlikle izin vermiyordu. Saim Bey'i o tanıştırdığı için boyalara sahip çıkmıştı ve "Boyalarıma dokunmayın!" diyordu. İşin sonuna doğru, Tekin'i ikna edip projeyi tamamlayabilmek için ikimiz de adeta emri altına girdik. Kızdırmadan her istediğini yapmaya çalışıyorduk. Zamanla sıkıntılar doğal olarak unutuluyor ve güzel anılar akılda kalıyor olsa da bir daha Tekin'le birlikte çalışmayı doğrusu göze alamadık.

Bu ayrılıştan sonra Tekin Aydın'la karşılıklı iyi ilişkileri, arkadaşlığımızı sürdürmekten de geri kalmadık. Tekin Aydın, bizim fakültede şehircilik kürsüsünde önce asistan sonra da doçent oldu. Henüz kırklı yaşlarındayken, bir tatil dönüşünde, kendi kullandığı arabayla, Yalova yakınlarında geçirdiği feci bir trafik kazasında, annesi, babası ve çocuğuyla birlikte hayatını kaybetti. Yalnızca ermiş saydığımız eşi İstanbul'da kaldığı için kazadan kurtulmuştu. Erken ölümü, bütün sınıf arkadaşlarımızı, Üniversite camiasını çok üzdü. Ne diyelim, Allah rahmet eylesin. Huzur içinde yatsın.

Projeye gelince; Rıza Aşkan tarafından onaylandıktan sonra, Belediye Meclisi'nde tartışıldı. Sunuşu grubumuz adına ben yaptım. Üç saat kadar süren oturumda, bilinçli, bilinçsiz birçok soruyu sabırla cevapladım. Sonunda proje oybirliğiyle onaylandı. Onayla ilgili bir kuşkumuz yoktu. Gene de rahat bir nefes aldık. Sadece sevgili arkadaşımız Tekin Aydın, mutsuz görünüyordu. Sami Sisa ve ben de birlikte çalışmamız, her şeye karşın kavgasız, tamamlanabildiği için seviniyorduk. Kısa bir süre sonra belediyece onaylanmış projeyi dosyaladık, Rıza Bey'e birlikte Bayındırlık Bakanlığı'na, Zahit Mutlusoy'a götürdük. İyi karşılandık ve projeler sorunsuz onaylandı. İzmir'deki bir yıllık çalışmamız süresinde, Erzurum Atatürk Üniversitesi proje yarışması açılmış ve biz bir oy farkıyla birincilik ödülünü kaçırmıştık. Rıza Bey de Ankara'ya gittiğimizde yarışmanın sonuçları açıklanmıştı. Zahit Bey, ilk ziyaretimizde beni kutladı ve "Tevali ediyor" dedi. Başarılarınız sürüyor demek istiyordu. Bu söz pek hoşumuza gitti. Sonra, yıllarca her yeni yarışma kazandığımızda Sami'yle birbirimize bakıp gülüşüyor, "Tevali ediyor galiba" deyip Zahit Bey'in kulaklarını çınlatıyorduk...

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı

BÖLÜM II

1956 – 1966 DÖNEMİ

Konya Belediye Sarayı, 1965
(Batı Cephesi güneş kırıcı kafesler belediyece uygulanmadı) Cephe çıplak kaldı.

15.

Konya Belediye Sarayı

İzmir Belediyesi'nde danışmanlık görevimiz sırasında, ayda yirmi gün İstanbul'da kaldığımız için, bu süreleri iyi değerlendirmek istiyorduk. Tekin Aydın'la yaşadığımız güçlüklerden sonra, bir üçüncü ortak düşünmüyorduk. Ancak bu yazılarda değinmek istemediğim nedenlerle, bizden bir yıl sonra fakülteyi bitiren ve okuldan tanıdığımız Metin Hepgüler'le küçük bir yarışma saydığımız Konya Belediye Sarayı yarışmasına katılmak durumunda kaldık. Birlikte çalışmamız sorunsuz oldu. Projeyi tamamlayıp Konya'ya gönderdik. Bir süre sonra, birincilik ödülü kazandığımız haberi geldi. Bir hafta sonra da resmi bir yazıyla Konya'ya çağrıldık. Metin'le birlikte sabah uçağıyla Ankara'ya, oradan taksiyle yola çıkıp Konya'ya öğleye doğru ulaştık.

Belediye'ye yakın bir otele yerleştik ve öğleden sonra da Belediye'ye gittik. Fen İşleri Müdürü, yarışmayı da yürüten İTÜ'den bizimle aynı yıl İnşaat Fakültesi'ni bitiren bir arkadaşımızdı. Onu ziyaret ettik. Birlikte o yıl, Belediye Başkanı olan Demokrat Partili Nafiz Tahralı'nın odasına gittik. Biz nasıl sözleşme yapacağımızı düşünürken, bize, jüriden sonra Belediye'nin programda bir değişiklik yaptığı, en üst kattaki lojmanlar yerine büro yapılması istendiği söylendi. Bu çok daha kolay tabii, projeyi ona göre yaparız dedik:

"Hayır... Şimdi, İstanbul'a dönün. Projeyi yeniden çizin. Sözleşmeye esas olacak projenin şeklini, bir görelim. Sözleşme-

yi, sonra yaparız..." dedi. Eşekten düşmüş gibi olduk. Çare yoktu.... Biz de hâlâ pek gençtik. "Peki" dedik, "Bari ödül parasını alalım."

Beş bin lira ödül çok işe yarayacaktı. Çünkü büroda iki mimar arkadaş daha görevlendirmiştik. Yarışmalara girdikçe, masraflar da artıyor, maaş ödüyorduk. Ona da "Olmaz, projeyi getirin öyle öderiz denildi." "Peki" dedik. Halbuki diğer ödülleri kazananlar, gözümüzün önünde paralarını alıyorlardı. Birinci olduğumuz için cezalandırılıyor gibi olduğumuzu düşündük. Ve çaresiz, bu defa trenle İstanbul'a döndük.

Projeyi, değişen planı, cepheleri, perspektifi ile tamamlamak, on beş günümüzü aldı. Yine Metin Hepgüler'le beraber Konya'ya gittik. Projeyi kabul ettiler. Bu defa ödül parasını alabildik. İş sözleşmenin hazırlanmasına geldi. Bayındırlık Bakanlığı'nın tip sözleşmesi uygulanacaktı. Ücret yönetmeliğine göre, proje hizmetleri 130.000 lira tutuyordu. Konyalılar ise 60.000 lira öngördüklerini söylüyorlardı. Bir gün, sabahtan akşama çekiştikten sonra, 90.000 lirada anlaşabildik. Giderek, anlaşamadığımız tek bir madde kaldı.

Konya Belediyesi adına, fen muhasebe müdürleri ve başkan yardımcısı bizimle görüşmeleri yürütüyorlardı. Anlaşamadığımız tek madde; sözleşme imzalandıktan sonra, Konya Belediyesi'nin sözleşmeyi bozma hakkıyla ilgiliydi. Onlar böyle bir durumda Belediye'nin tazminat vb. adları altında hiçbir şey ödemeyeceği maddesini sözleşmeye koymak istiyorlar, biz de bunun hukuka aykırı olduğunu, böyle bir hükmün kabul edilemeyeceğini anlatmaya çalışıyorduk. Konuştuğumuz yetkililerden birisi, Ispartalı'ymış. İlk günden, nereli olduklarımızı sormuşlar; benim Ispartalı olduğum anlaşılınca, abartılı bir sevgi ve yakınlık göstermişti. Hemşerim olan yetkili; "Ayol koskoca Belediye'ye güvenmiyor musunuz? Beraber eserinizi tamamlayacağız inşallah!" diyordu.

O akşam, gece yarısı gidecek Meram Ekspresi'ne bilet almıştık. Akşama doğru pes ettik. "Konya Belediyesi'ne elbette güveniriz. İstediğiniz biçimde sözleşmeyi kabul ediyoruz" dedik. Bunu der demez, kolaylık gösterdiler. Tanıdık bir noter çağırıldı. Noter sözleşmeyi, gece yarısına doğru hazırlayacak ve

şehir kulübünde olacağı söylenen başkana imzalatacaktı. Biz de otelden eşyamızı alacak, bir faytonla oraya gidecek ve sözleşmeyi alacaktık. Oradan da istasyona gidip trene yetişecektik. Aldığımız ödülün bir kısmını, peşin olarak notere ödedik.

Söylenen saatte, faytonla kulübe geldik. Başkan ve arkadaşlarını oyun masasında bulduk. Başkan, pek neşeliydi. Oyuna ara vermesi, imzaların tamamlanması, saat 12.00'yi bulmuştu. Başkan hayırlı olsun dedi. İkimizi de öptü. Acele veda edip kapıda beklettiğimiz faytona koştuk. Trenin, hareketinden birkaç dakika önce, yetişip binebildik. O gidişimizde de bir önceki gidişimizde olduğu gibi, Mevlana hazretlerini ziyaret etmiştik. Anlaşılan o ziyaretlerin etkisiyle Konya'ya, birçok defa gidip gelecektik.

Konya-İstanbul tren yolculuğu Meram Ekspresi ile 18 saat sürüyordu. Yol sıkıntılı geçmedi. Yanımızdaki kompartımanda, turist olduğu belli olan bir genç kız yalnız seyahat ediyordu. Metin Hepgüler, onunla tanışmayı başardı. Ablası İstanbul'da önemli bir aile yanında, çocuk yetiştiricisi olarak çalışan genç güzel Alman kızı, iyi İngilizce konuşuyordu. Hep birlikte vaktin nasıl geçtiğini de pek anlamadan, ertesi gün akşama doğru Haydarpaşa'ya geldik.

Sami Sisa, istasyonda bizi bekliyor, "Bir sürprizim var" diyor, gülüyordu. Arkadaş olduğumuz Alman hanımdan adresleri alıp vererek ayrıldık. Üçümüz büroya gittik. Sami orada sürprizini patlattı. Konya Belediyesi'nden gelen resmi telgraf, Belediyece yapının yapılmasından vazgeçildiğini ve sözleşmenin feshedildiğini bildiriyordu. Acaba, Mevlana hazretleri Konya'ya gitmemizi uygun görmemiş miydi? Bilmiyorum, ama koca bir belediyenin, açtığı yarışmada birincilik ödülü kazanmaktan başka suçu olmayan üç genç mimarı, bile bile aldatması acaba nasıl açıklanmalı?

Konya'ya gidişlerin bizim için tek kazanımı, trende tanıştığımız genç Alman kız ve ablasıyla İstanbul'da bir süre arkadaşlık etmemiz oldu. Bu davranışı üzerine Konya Belediyesi'ne karşı hukuk yoluna başvurmayı da düşünemedik. İmzaladığımız sözleşmeye göre yapacak bir şey yok gibi görünüyordu. Acı ve pahalı bir yaşam deneyimi edinmekle kaldık. Ancak Konya Belediyesi konusu, böyle kapanmadı.

Aradan dört beş yıl geçti. 1960 ihtilali oldu. Konya belediye başkanı da tutuklandı. Herhalde, Konya'da yeni bir yönetim iş başına gelmiş olmalı, ihtilalden birkaç ay sonra Konya Belediyesi'nden bir telgraf geldi. Yeni yönetimin projemizi inşa etmeye karar verdiği, sözleşme yapmak üzere 24 saat içinde Belediye'ye başvurmamızı, aksi durumda hakkımızın kaybolacağı ve Belediye'nin projeyi dilediğine vermekte serbest olacağı bildiriliyordu. Geçen yıllar, yaşadığımız birçok pahalı deney gözümüzü açmıştı. Derhal cevap verdim. 24 saatte başvurmamızın mümkün olmadığını. 24 saat kısıtlamasının hukuk dışı olduğunu, bir hafta içinde gelebileceğimizi, belediyenin bu iyi niyetli olmayan ve tehdit içeren bildirisinin aynı anda Adalet ve Bayındırlık Bakanlıkları ile Mimarlar Odası'na şikâyet edilmekte olduğunu yazdım. Cevap geldi... Bir hafta içinde gelebilirsiniz.

Gittik. Yine pazarlıklar yapıldı. Sözleşme imzalandı, biz de projeleri hazırladık. İki yıl içinde Konya Belediyesi'nin kontrolünde yapı tamamlandı. Yapıya kendine göre kimlik vereceğini umduğumuz ve güneş kırıcı olarak tasarlanan, batı cephesi kafesleri yapılmadı. Yapı o haliyle bir süre hizmet verdikten sonra büyüyen Konya Belediyesi, çok daha büyük yeni bir yapı yaptırarak oraya geçmiş. Bizim yapının ise ne olduğunu bilmiyordum!

2008 yılında Konya Mimarlar Odası bir konuşma yapmak üzere Konya'ya davet ettiğinde, yapıyı görebildim. Belediye, binayı İş Bankası'na satmış, İş Bankası ise binanın cephelerini tümüyle değiştirerek, pek alışıldık, kimliksiz bir yapı haline getirmiş. Konya Mimarlar Odası'nın genç yöneticileri ise, yapının geçmişini bilmedikleri için o tuhaf yapıyı benim sanarak, konferans için bastırdıkları afişe benim fotoğraflarımın altına fon olarak yerleştirmişler. Konya'da yaptığım konuşmaya, yaklaşık yarım yüzyıl önce Konyalı yöneticilerin, bana yaşattıkları hayat deneyimini ve afişteki yapının geçmişini anlatmakla başladım.

16.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Yarışması

İzmir'deki görevimiz sürerken, Bayındırlık Bakanlığı, Erzurum Atatürk Üniversitesi kampusu master planı ile ilk yapılacak dört fakültenin projelerini elde etmek için bir proje yarışması ilan etti. Konya yarışmasındaki birinciliğimizden sonra Metin Hepgüler de kolektif şirkete katıldı. Şirketin yeni adı: "SİTE, Doğan Tekeli, Sami Sisa, Metin Hepgüler Kol. Şti." oldu. Doğal olarak yarışmaya birlikte katıldık. Erzurum Üniversitesi Türkiye'de ilk planlı üniversite kampusune sahip olacaktı. Kentin batısında, Palandöken dağı eteklerinde, kuzeye doğru az eğimli büyük bir arazi, üniversite için kamulaştırılmıştı.

Çalışmaya başladık. Dünyadan örnekler araştırdık. Kent dışındaki kampuslera, o zaman için en iyi örnek; Meksiko Üniversitesi'ydi. Yarışma jürisine, Richard Neutra'dan başka, üniversite kuruluşuna önceden yapılan anlaşma ile yardım edecek olan Nebraska Üniversitesi rektörü, Amerikan Mimarlar örgütü A.I.A'nın başkanı gibi, uluslararası uzmanlar yanında Emin Onat ve Bayındırlık Bakanlığı yetkilileri katılmış ve 15 kişilik büyük bir jüri oluşmuştu.

Biz İstanbul'da kaldığımız tüm süre içinde yoğun çalışıyor, Meksiko Üniversitesi kampusunu oluşturan düşünceleri özümsemek istiyorduk. Çalışmalar sona doğru yaklaştığında, deneyimli bir meslektaşımızdan eleştiri almak istedim. Mimarlar Odası'ndaki toplantılardan, yarışma başarılarından tanıdığım

Maruf Önal'ı bulup derdimi anlattım. Kendisinden beklenen alçakgönüllülükle, kabul edip büroya geldi. Projeyi inceledi ve özellikle beni çok etkileyen güzel bir eleştiri yaptı. Müzikle mimariyi karşılaştırıyor. Beethoven ve Bach'ın müzikleriyle yalın mimariyi benzeştiriyor, projemizi de olumsuz bulmuyordu. Derin bilgisine, eleştiri yeteneğine, olgunluk ve alçakgönüllülüğüne hayran olmuştum. Daha sonraları her yeni projeye çalıştığımızda; "Maruf Önal'a göstersek, ne derdi acaba?" düşüncesi, bizim için önemli bir kriter oldu.

Yıllarca her yeni projeyi beğenir gibi olduğumuzda, Sami Sisa ile birbirimize sorardık:

"Bunu Maruf'a gösterebilir miyiz?"

Olumlu cevap verebilirsek eh, proje olmuş demekti. Yoksa çalışmaya devam ederdik. Bu şaşmaz kriterden, uzun yıllar çok yararlandık. Bu projede de Maruf Önal'dan olumlu görüş alınca projeyi yarışma için çizmeye başladık. Fakültelerin 1/200 tüm planlan, genel vaziyet planları, raporların hazırlanması neredeyse bir ay sürdü. Projeleri gönderdik. Büyük jürinin toplandığı duyuldu. Sonuçların açıklanmasını beklediğimiz günlerde ben Rıza Aşkan'la beraber Konak Sitesi projelerini onaylatmak için Ankara'daydım.

İlk gün, akşam Rıza Bey, oradaki arkadaşları ile buluşacakmış. Ayrıldık. Atatürk Bulvarı üzerinde, Bayındırlık Bakanlığı'nın tam karşısına gelen o yılların önemli oteli Bulvar Palas'ta, gece Rıza Bey'in dönüşünü bekliyordum. Rıza Bey, döndüğünde kesin olmayan bir haber getirdi. Arkadaşlarından duymuş, bizim yarışma sonuçlanmış. Pek kesin değilmiş ama Enver Tokay, Ayhan Tayman, Behruz Çinici ve Hayati Tabanlıoğlu grubu birincilik, biz ikincilik ödülü kazanmışız. Ertesi sabah sonuçlar resmen açıklanacak, akşamüstü de sergi açılışı yapılacakmış.

Geceyi neredeyse uykusuz ve heyecanlı geçirdim. Bu önemli yarışmada ikinci ödül de büyük başarı sayılmalıydı. Sabah Rıza Bey'le tekrar buluştuk. İzmir projeleri için Zahit Mutlusoy'un makamına gittik. Zahit Bey gülümseyerek beni kutladı. Sonuçlar ilan edilmişti.

"Maşallah, 'Tevali ediyor'" dedi.

Aynı gün akşamüstü Rıza Aşkan'la beraber serginin açılacağı yere gittik. Sergiyi zamanın Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu açtı. Jüride bulunan Orhan Alsaç ve Yapı İşleri Mimari Projeler Fen Heyeti Müdürü Adnan Kocaarslan, Bakan'ın yanında kalabalık bir grup içinde, açıklamalar yaparak sergiyi gezdiriyorlardı. Biz de gerilerde, konuşmaları izlemeye çalışıyorduk. Rastlantı eseri, birinci ve ikinci ödülü kazanan 15-16 sıra no'lu projeler, yan yana asılmıştı. Birinci proje güzel, parlak çizimler ve sunum tekniği ile göz kamaştırıyor, bizimki de yanında ilk bakışta sunum bakımından donuk duruyordu. Ancak, Bakan'a iki proje karşılaştırılarak anlatılırken, bizim projenin daha mantıklı, gerçekçi ve uygulanabilir bir proje olduğu ama, birinci seçilen projenin mimarlık sanatı açısından daha başarılı çok daha gelişebilir izlenimi verdiği söylendi. Hatta jüride zarflar açılmadan birinci projenin çok yetenekli genç bir guruba, ikinci projenin ise yaşlı ve deneyimli bir gruba ait olduğu izlenimi doğmuş. Zarflar açılınca bu izlenimin yanlış olduğu anlaşılmış.

Sonuçta Bakan'a, bu iki projenin değerleri bakımından çok da farklı olmadığı, bu nedenle de birinci projenin birincilik için 8, ikinci projenin de 7 oy aldığı, sonucun bu şekilde kesinleştiği anlatıldı.

Muammer Çavuşoğlu bütün bu açıklamaları kabul eder gibi görünmedi. Jüri kararına saygılı olduğunu ancak kendisinin kişisel olarak; ikinci ödülü kazanan projenin uygulanmasını tercih edeceğini söyledi ve ekledi:

"Orhan Bey, Adnan Bey, bu iş zaten çok büyük bir iş... Her iki projenin müelliflerine işi paylaştırın. Bakanlık için daha uygun olur!"

"Bakarız, çalışırız efendim" denildi.

Ertesi gün, Konak Sitesi projelerinin onaylanması sevincinin yanında, sergiyi görüp Bakan'ın düşüncelerini de dinlemiş olmanın keyfiyle İstanbul'a döndüm. Sami Sisa'ya, Metin Hepgüler'e olanları anlattım. Muammer Çavuşoğlu'na bir mektup yazmaya karar verdik. Mektupta, Bakan'ın sergiyi gezdiği sırada rastlantı olarak benim orada bulunduğumu, ikinci olan projemizi beğendiğinden duyduğum mutluluğu, Atatürk Üniversitesi gibi bü-

yük bir bayındırlık projesinin bir kısmında görev almaktan haz duyacağımızı, emirlerini beklediğimizi saygılı bir dille yazdım.

Mektubu iadeli taahhütlü olarak postaya verdik. Tam bir gün sonra Muammer Çavuşoğlu'nun görevden alındığı haberi radyolarda okundu. Söylendiğine göre 6-7 Eylül olaylarında yakılan İzmir'deki Yunan Konsolosluğu, Türkiye tarafından restore ettirildikten sonra, hükümet adına Yunan Bayrağı çekilmesi görevi Çavuşoğlu'na verilmiş. Bu görevi kabul ederek bayrak çekmesi parti içinde gücünü zayıflatmış. Adnan Menderes de onu harcamış. Yerine Menderes'in çiftlik kâhyası olduğu söylenen akrabası Ethem Menderes getirilmiş.

Biz kendi kendimize; "Şansa bak, yahu!.." derken, bu konuda önümüze sanki yeni bir ufuk açıldı. Kısa bir süre sonra, şimdi anımsayamadığım bir nedenle, gene Metin Hepgüler'le beraber Ankara'ya gidiyorduk. Bir gündüz treninde birinci mevkideki kompartımanımızda, bir yolcu daha vardı. Orta yaşlı, iyi giyimli bu yolcu ile bir süre sonra tanıştık. Demokrat Partili bir milletvekiliymiş. Bizim mimar olduğumuzu anladıktan sonra ne işler yaptığımızı sordu. Ben de Atatürk Üniversitesi yarışmamızı, Muammer Bey'e yazdığımız mektubu ve sonra olanları anlattım. Milletvekili pek ilgilendi. "Arkadaşlar" dedi. "Ben, yeni Bakan'ı iyi tanırım. Sizi ona götüreyim; olanları, anlatın ister misiniz?"

İstemez miyiz? Bayıldık. Bir sonraki gün sabah belirli bir saatte, Bakan'ın özel kalem müdürünün odasında buluşmayı kararlaştırdık. Gerçekten de tam saatinde buluştuk. Önceden randevu filan alınmamıştı ama milletvekili ziyareti olduğu için, hemen bakanın yanına alındık. Ömrümde ilk defa bir bakanlık makamı ve bakan görüyordum. Doğrusu hem o büyük odadan ve görkemli masadan, hem masada oturan şık, zarif ve son derece sağlıklı görünen Bakan Ethem Menderes'ten etkilenmemek mümkün değildi.

Tanıştırıldık. Yarışmayı ve bir önceki Bakan'ın düşüncelerini anlattım. Kendisinin de lütfen konuyu bir incelemesini, uygun bulursa bize de hizmet verilmesinin yararlı ve adil olacağını, dilimin döndüğünce anlattım. Bakan, gerçekten şaşırdığını bir dikkatle, sözlerimi kesmeden dinledi. Not alır gibi görünüyordu sonunda:

"Ziyaretinize çok teşekkür ederim. Yararlı bir görüşme oldu. Elbette konuyu inceleyeceğim, ilgileneceğim. Lütfen giderken adresinizi, telefonunuzu özel kaleme yazdırın ve benden haber bekleyin" dedi.

Olağanüstü bir sevinçle dışarı çıktık. Milletvekiline teşekkür ettik. Gülümsememize mani olamıyor; "Bakan dediğin, böyle olur. Nasıl dinledi, nasıl anladı ama... Oldu bu iş!" diyorduk... Şimdi hatırladığımda aradan tam 54 yıl geçtiğini görüyorum. Ölen öldü, kalan kaldı... Ne bir ses, ne bir nefes...

Şaka bir yana, bundan sonra da bazı bakan ziyaretlerimiz oldu. Hiçbiri verilen sözlere karşın, olumlu sonuçlanmadı. Allah yalancı çıkarmasın; "Bir daha ne olursa olsun; bakan ziyaretine gitmem!" diyorum. Ama sevgili arkadaşım Behruz Çinici* hâlâ ümitli. Geçen aylarda Ankara'ya, öğrencisi olan Bayındırlık Bakanı'na haklı bir işini çözebilmek ümidiyle gitti.

Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne gelince; tabii bize görev verilmedi. O sırada Mimari Projeler Fen Heyeti Müdürü olan Adnan Kocaarslan'ın, sınıf arkadaşı Enver Tokay'ı ve ekibini kolladığı söylendi. Ben çok sevdiğim, saydığım gerçekten beyefendi Kocaarslan'ın doğru yaptığına, zaten belki de bize iş verilmesinin yasal ve etik olmadığını düşünüyorum. Ayrıca, henüz üç dört yıllık deneyimsiz bir mimar iken, tanımadığımız Erzurum ikliminde, yapı yapmamış olmanın, bizim için bir şans olduğuna eminim. O iklimde bizim daha eski, tutucu gibi görünen cephelerimizin daha korunaklı olduğunu. Birinci seçilen projenin geniş tek camlı doğramalarının ve narin yapılarının, sonraki yıllarda büyük sorunlar yarattığını, harcamalar gerektirdiğini bilsem de!

* Vefatı 18 Ekim 2011

17.

Richard Neutra İle

1950'lerden 1960 ortalarına kadar Neutra'nın, yaşayan altı büyük mimardan biri olduğuna inanılıyordu. Diğerleri, Wright, Corbusier, Mies, Aalto ve Niemeyer idi. Bunların içinden sadece Neutra unutulur gibi oldu. Bugünkü kuşakların onu tanıdıkları bile kuşkulu. Ama Atatürk Üniversitesi yarışma jürisi için Türkiye'ye geldiğinde, büyüklüğünden kuşku duyulmuyordu.

Gene o yıllarda, bugün yazık ki pek hatırlanmayan meslektaşımız Kadri Eroğan, Türkiye'de yaygın bir biçimde tanınıyordu. Galiba Amerika'da eğitim görmüş, ardından Neutra'nın bürosunda uzunca bir süre çalıştıktan sonra Türkiye'ye dönmüştü. Galatasaray'la Taksim arasında İstiklâl Caddesi'nde şık bir bürosu vardı. Amerika'dayken Hollywood'da birkaç filmde göründüğü gibi, Yeşilçam'da da film çevirmişti. Hafifçe kırmızı yüzü, kırlaşmış bol parlak saçları ile çok yakışıklı göründüğü için ona "mimarların kralı" deniyordu.

Richard Neutra ise, Erzurum Atatürk Üniversitesi yarışmasında, üzerinde tartışılarak ikinci olan projemizle, İzmir'de Konak Sitesi projemizi görmüş hatta beğenmişti. Bizi tanıdığını sanıyorduk. Bunları düşünerek Sami Sisa ile birlikte Amerika'ya, Neutra'nın yanına çalışmaya gitmeyi aklımıza koyduk.

Henüz evlenmediğimiz, hatta evlenmeyi düşünmediğimiz bir dönemdeydik. Kendimizi geliştirmek için yurtdışına gitmenin, tam zamanı gibi görünüyordu. Neutra gibi ünlü bir mima-

rın projelerimizi görerek bizi tanımış olduğuna inanıyorduk. Bu düşüncelerle, önce Kadri Eroğan'ı ziyaret ettik. O da bizi tanıdığı için yakınlık gösterdi. Richard Neutra'ya yazmamız için bizi yüreklendirdi. Neutra'dan da ve genel olarak Amerika'dan da çok yararlanacağımızı söyledi.

Büroda artık basılı olan antetli kâğıdımızla, Neutra'ya bir mektup yazdık. Gördüğü projelerimizden söz ederek kendimizi tanıttık. Yanında çalışmak, kendimizi geliştirmek istediğimizi anlatıp, bizi kabul edip etmeyeceğini sorduk.

Çok geçmedi Neutra'dan güzel bir mektup aldık. Projelerimizi iyi hatırladığını, bizi memnuniyetle kabul edeceğini söylüyordu. Doğal olarak çok sevindik, ama bu sefer de kara kara düşünmeye başladık. Borç-harç Amerika'ya kadar gidebildik diyelim; acaba orada nasıl geçinebilirdik? Neutra acaba çalışanlarına ne aylık ödüyordu? Bu bize yeter miydi? Bilmiyorduk. Neutra'ya bir daha yazdık. Çok sevindiğimizi, ama o yıllarda Türkiye'den para çıkarmanın hiç mümkün olmadığını (mümkün olsa paramız varmış gibi) o nedenle, acaba ne ödeyebileceğini sormak zorunda kaldığımızı yazdık. Gene kısa zamanda cevap geldi. Özetle: "Ne yani" diyordu, "İlk altı ay, ya da bir yıl, benim sizden yararlanmam söz konusu değil. Siz benden öğreneceksiniz. İyice öğrenirseniz ne ödeyeceğimi o zaman konuşuruz."

Böylece Amerika düşü de gündemden kalkmış oldu. Sonraki yıllarda, bizim büroda çalışmaya başlayan iki yeni mezun arkadaşa, hem tam maaş ödediğimiz, hem en az üç ay hoca tutarak computer'i ve programları öğrenmeleri için para ödediğimizi, tam verim almayı beklediğimiz sırada, birinin evlenerek, birinin yurt dışına gitme kararıyla bürodan ayrıldıklarını görünce "Meğer Neutra haklıymış!" demek zorunda kaldım.

Bu yarışmalardan birkaç yıl sonra Neutra, konferans vermek üzere davetli olarak İstanbul Teknik Üniversitesi'ne geldi. Konuşmasında kendi söylemi saydığı "Biyoloji bilme"nin öneminden söz ettikten sonra, Mies'in yapılarını göstermeye başladı. Mies'in mimarlığını "Arbitrary Regularity" (gelişi güzel düzenlilik) diye niteledi. Ardından Le Corbusier'nin yapılarını özellikle Rongchamp Chapel'ini gösterdi Corbusier'nin ve

Aalto'nun mimarlıklarını da "Arbitrary Irregularity" (gelişigüzel düzensizlik) olarak tanımladı ve eleştirdi.

Son olarak da zamanın en ünlü mimari fotoğrafçısının çektiği, gerçekten etkili fotoğraflarla, kendi ünlü villalarını gösterdi. Aynı yapının gündüz, gece, gün batarken çekilmiş farklı renk tonlarındaki fotoğrafları, salondan beğeni belirten seslerle karşılanıyordu. Richard Neutra da "işte arkadaşlar gerçek mimarlık budur" diyordu. Ama ben Neutra'nın, o zaman en az kendi kadar ünlü rakiplerini, bana göre haksız ve sert bir dille eleştirmesinden ve sadece kendini yüceltmesinden hoşlanmadım. Neutra, İstanbul'u ziyaretinden sonra galiba yeni bir yapı yapmamış olmalı ki, yayınlarda pek adı geçmedi.

Herhalde ölümü (1970) dergilerde duyurulmuş olmalı ama ben bugün anımsayamıyorum. Neutra'yı bire bir görüp dinlemek, bendeki büyük mimar, büyük adam imgesini maalesef doğrulamadı. Sonraki yıllarda denedim: Nasıl ki, fotoğraflarından tanıdığımız yapılar yakından görüldüğünde, fotoğraftan algıladığımızdan farklı ya daha etkili ya da tersi olursa, uzaktan tanıdığımız büyük adamlar da biraz yakınlaşınca, büyüyor ya da küçülüyorlar.

18.

Çankaya'da Okul Projesi

1955 (belki de 1956) yılında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın eşi Reşide Bayar, Çankaya'da köşke yakın bir yerde, Hükümetin verdiği bir arsada, ilkokul, ortaokul ve liseden oluşan bir okul yaptırmak amacıyla dernek kurmuş. Derneğin açtığı proje yarışması, Erzurum yarışmasından hemen sonraya rastladı. Biz de o hızla yarışmaya katıldık.

Jüri toplantılarından sonra bize resmen haber gelmeden, jüri başkanı olan Emin Onat, Sami Sisa'yı galiba Haydarpaşa'da tesadüfen görmüş. birinci seçildiğimizi müjdelemiş ve eklemiş:

"Görüyorsunuz, ben hak yemem" demiş.

Bu sözü beni düşündürdü. Belki de sunum biçimimizden tanıyarak, bu defa bizi ödüllendirdiğini, Atatürk Üniversitesi'nde verdiği karşı oyu, bir bakıma dengelediğini söylemek istiyordu. Belki de ben kuruntu yapıyordum; bilemiyorum.

Bir süre sonra resmi yazı geldi. Ankara'ya çağrıldık. Metin Hepgüler'le beraber Ankara'da, Paul Bonatz'ın eseri, Saraçoğlu mahallesindeki Çankaya Kaymakamlığı'na gittik. Bizi çağıran Kaymakam Kemal Bey tarafından, övgülerle karşılandık. Toplum yaşamında deneyimli hocamız Emin Onat, yarışma sonuçlandıktan sonra ismimiz ortaya çıkınca, orada bulunan dernek ilgililerine, hem bizleri, hem projemizi, gerçekten hak etmediğimiz ölçülerde yüceltmiş, "Bu mimarlarla, bu güzel projeyle iş yapacağınız için çok şanslısınız sizi kutlarım" gibi şeyler söy-

lemiş. Böylece genç yaşımıza ve görünüşümüze göre iyi kabul görmemizi sağlamış. Bunu anlayınca Emin Onat'a bir kere daha hayran oldum, içimden teşekkür ettim.

Kaymakam'ın yanında, orta yaşlı görünen oldukça zayıf bir hanım vardı. O da bizi bekliyormuş. Hanımın Çankaya'da mahalle muhtarı ve Reşide Bayar'ın sevdiği, güvendiği bir kişi olduğu anlaşıldı. Kaymakam da muhtar hanım da yarışmayı açan derneğin yönetimindeymişler. Hoca'nın sözlerini bize tekrarladıktan sonra Sayın Reşide Bayar'ın da yarışma sonuçlandığı için memnun olduğunu, bize selam söylediğini ve öğle yemeği için Çankaya Köşkü'ne davet ettiğini söylediler ve eklediler:

"Köşk'ten sizi almaya bir araba gelecek!"

Bu güzel karşılamadan ve haberlerden sonra, deyim yerinde ise ağzımız kulaklarımızda kahveleri içtik. Götürdüğümüz lokumlardan yedik. Kaymakam öğleden sonra, Devlet Bakanı Cemil Bengü'nün bizimle konuşmaya geleceğini ve işi başlatacağını söylediği için, havadan sudan konuştuk, zamanı doldurduk, öğleyi bulduk.

Aşağıdan haber verildi. Araba gelmiş, bekleniyormuşuz. Kaymakam gelmeyecekti. Muhtar hanımla beraber kapıya indik. Küçük bir askeri cip, bizi bekliyordu. Askerlikten alıştığımız gibi, zorunlu olarak Metin Hepgüler'le ben, iki büklüm eğilerek arkaya geçtik. Muhtar hanıma öndeki rahat koltuğu bıraktık ve yola çıktık. Önce bu güzel davetten pek duygulanmıştık. Mimarlar devletin en üst katında işte böyle onurlandırılabilir derken, cip ve cipte oturuşumuz, biraz onur kırıcı gibi gelse de pek üstünde durmadık. Reşide Hanımefendi'ye ne anlatacağımı düşünmeye koyuldum. İçinde bulunduğumuz cip bir süre sonra Çankaya ana kapısını geçip, arkalara doğru yöneldi... Sonra, muhafız alayı kapısından içeriye girdik. Kısa bir yoldan sonra alayın subay yemekhanesi olduğu anlaşılan bir yere geldik. İki genç yüzbaşının oturduğu bir masaya davet edildik. Böylece, devletin mimarları gerçekte nasıl gördüğünü, ne derecede onurlandırdığını da yaşayarak görmüş olduk. Ama haksızlık etmeyeyim, yüzbaşılar nazik, neşeliydiler. Bizim için asker tabldotuna ek olarak, ızgara köfte de ısmarlamışlar. Doğrusu ikimiz de bayağı bozulmuştuk ama belli etmek, yüzbaşı-

lara karşı ayıp olacaktı. Gene de şakayla bir iki dokundurma yapmadan duramadım.

Yemek sonunda kahveler içilirken orta yaşı geçmiş, uzun boylu bir kişi gelip masaya oturdu. Cumhurbaşkanının esvapçısı Emin Efendi'ymiş. Tanıştıktan sonra o da Reşide Bayar'ın selamını bildirdi. Cebinden birer kutu sigara çıkardı. Şık ambalajlı, ayyıldızlı, Bayar imzalı özel sigaralarmış. Nazik olmaya çalışarak ve sigara içmediğimizi söyleyerek kabul etmedim. Kendimi iyice küçük düşürülmüş saydım ve çok sıkıldım.

Öğleden sonra, kaymakamın makamında iken sayın bakan geldi. Ayakta karşıladık. O da el sıkmadan kaymakamın masasına kuruldu. Yüzü gülmediği gibi çok da azametli görünüyordu. Bize döndü:

"Şimdi, ne yapacaksınız gençler?" dedi.

"Sayın bakan, sanıyoruz bir sözleşme yapılmalı..." dedik.

Biz çok genç, sayın bakan da pek heybetli göründüğü için ücret hesabı gibi tatsız bahisleri açmadık. Ancak, sözleşmeyi bu konularda bilgili, deneyimli, Bayındırlık Bakanlığı'nın yetkili bir elemanının kolaylıkla hazırlayabileceğini söyleyerek yol gösterdik. Derhal telefon edildi. Ankara bayındırlık müdürü, bizim fakülte mezunu bir ağabeyimiz geldi. Konu ona anlatıldı, bu iş için bir sözleşme hazırla bakalım, emri verildi.

Bayındırlık Müdürü Mahmut Nefesoğlu, önce yaklaşık yapı maliyetini hesapladı. 5.000.000 TL. Bu bizim tarifedeki yüzdelerle çarpılarak, bizim ücretimizin hesaplanabilmesi için gerekliydi. Bakan kızdı:

"Kardeşim, bu hayır işi.... Ben kumu, çakılı... belki keresteyi bedava bulacağım. Sen onu 3.000.000 TL say!"

Kimse ses çıkarmadı. Bakanın söylediği rakamdan ücret hesabı yapıldı. Tüm proje hizmetleri ve mesleki kontrollüklerin 230.000 TL tuttuğu ortaya çıktı ve kıyamet koptu. Sayın bakan, o ana kadar elinde oynadığı tesbihi, birdenbire odanın ortasına fırlattı:

"Olmaz öyle şey! Hesaplarınız yanlış, düzeltin bunları!.." dedi ve kimseye allahaısmarladık demeden, kızgın, çıktı gitti!

Zavallı kaymakam, muhtar hanım, bayındırlık müdürü ve biz; ayakta şaşkınlık içinde birbirimize bakarak susup kaldık.

Sessizliği ben bozdum. Kaymakama, yapacak bir şey kalmadığını, İstanbul'a döneceğimizi söyleyip izin aldım. Kaymakam Kemal Bey, dış kapıya kadar bizimle geldi. Hemen İstanbul'a dönmememizi hiç değilse bir gün beklememizi rica etti.

Otelde ne yapacağımızı düşünürken bir telefon geldi. Bu defa Ankara valisi, bizi görmek istediğini, vilayete beklediğini söylüyordu. Emre uyup, hemen gittik. Bekletilmeden, kabul edildik. Vali bey, sanki biz kusurluymuşuz gibi bağışlayıcı bir tavır takınıyor. Bakanla görüştüğünü. Bakanın 90.000 lira vermeyi uygun gördüğünü, bizim de uzun etmeyip kabul etmemiz gerektiğini, o gece kalıp ertesi gün sözleşmeyi imzalamamızı öğütlüyor ve ekliyordu:

"Zaten ben izin vermezsem, Ankara'dan ayrılamazsınız!.." Şaka gibi söylüyordu ama o günün koşullarında ciddiye dönüşmesi işten bile olmazdı.

Ertesi gün Kaymakam beyle buluştuk. Verilen ücreti kabul edemeyeceğimizi nedenleriyle uzun uzun anlattık. Sayın kaymakam, birçok telefon görüşmesi yaptı. Daha çok valiyi ikna etmeye çalışıyordu. Sonunda ücretimizi, tarifenin ancak yarısına 120.000 liraya yükseltebildik ve sözleşmeyi imzaladık.

Sözleşmede verilen süreler içinde projeleri tamamladık. Ancak kaymakamdan ara ödemeleri almak çok güç oluyordu. Herhalde o da haklıydı. Para kaynağı neydi? Ödeyebilmek için kime soruyordu? Belli değildi. Son projeleri teslim edip kalan ücretimizin ödenmesi için uğraştığımız sırada, okulların yapılmasından vazgeçildiği bildirildi. Okulun arsası Başbakan Adnan Menderes'in gözüne mi çarpmış, yoksa ondan para istendiği için farkına mı varmış, bilemiyorum. "Ben bu arsayı Hilton Oteli yapılması için Emekli Sandığı'na verdim" demiş.

Böylece bizim için yolun sonuna gelinmiş, bir projemiz daha inşa edilmeden kalmıştı. Ancak yıllar sonra, büronun bir taşınması sırasında tesadüfen elime geçen okulun tesisat projelerine bakarken, bu okulun da inşa edilmemesi iyi olmuş demiştim. Sonradan birçok projemizi yapan makine mühendisi arkadaşımız projede havagazı ana giriş borusunu, en az 7,5 cm çapında göstermesi gerekirken 1/2 parmak yani, 1,25 cm olarak göster-

mişti. Sokaktaki adamın bile bileceği bir konuda böyle bir yanlış yapabilmişse, kim bilir kazan dairesi nasıl olmuştu?

Ben bu olayı yaklaşık yirmi yıl önce bir sektör dergisinde "Bir Anı" başlığı altında çok kısa anlatmış ve: "Bugün Allaha şükür böyle olaylar, bizim için geride kaldı veya öyle sanıyoruz" diyerek bitirmiştim.

O anıyı yazdığımda meslekte 30 yılı tamamlamış olmalıyım. O ilk 30 yılda, yaşadığım birçok tatsız olaydan sonra, o gün hâlâ iyimserliğimi korumakta olduğumu görüyorum. Bugün ise saf yüreklilik olsa olsa bu kadar olur diyorum.

19.

Mimarlar Odası

Yapıları, projeleri, aralıksız anlatmanın, sıkıcı olabileceğini düşünüyorum. O nedenle, zaman zaman farklı olaylardan söz etmek istiyorum. Mimarlar Odası'ndaki görevlerim, Oda ile ilişkilerim işte böyle bir konu.

Mühendisler-mimarlar bilir; birliğin ve odaların kurulmasını öngören kanun, 1953 yılında yayınlandı. Aynı yıl Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 1954'te de Mimarlar Odası kuruldu.

Doğan Tekeli, 1958

1950 yılında, fakültede 3. sınıfta iken Mimarlık Fakültesi Talebe Cemiyeti kurulmuş, ben kurucularından biri olarak, aynı zamanda ilk yönetim kurulunda yer almıştım. O yıl, İzmir'de toplanan Milli Türk Talebe Federasyonu Genel Kurulu'na, İTÜ delegesi olarak katıldım. Birçok konuda konuştum.

Kongrede, etkili olan ve sonradan toplum yaşamında ün kazanan, Orhan Cemal Fersoy, Orhan Anman ve Can Kıraç'la beraber, kongrenin hatipleri arasında sayıldım. Federasyon Yönetim

Kurulu'na seçildiğim halde, eğitimimi aksatacağını düşünerek, İstanbul'a dönüşte bu görevden ayrıldım. Ancak, bu tür toplumsal çalışmalara ilgim sürüyordu. Odanın kuruluş çalışmalarına da katıldım ve 67 sicil no'su ile odanın ilk üyeleri arasında yer aldım.

İlk genel kurul toplantısında başkanlığa Gündüz Özdeş, genel sekreterliğe de Aydın Boysan seçildiler. Bana denetçilik görevi verildi. Böylece, kuruluştan başlayarak Oda çalışmalarının içinde oldum. İkinci genel kurulda aynı yönetim kurulu ve denetçiler, görevde kaldı. İlk yönetim kurullarında sayman üye olan çok saydığım Doğan Erginbaş'ın yüksek görev duygusu ve nezaketiyle hesap vermek üzere defterleri, büromuza getirmesini unutamam.

3. Genel Kurul 1956 yılı sonunda İzmir'de yapıldı. Oda'nın o yıllarda yaklaşık bin kadar üyesi vardı. Neredeyse tüm mimarlar birbirimizi tanırdık. Genel kurul, akşam toplu yemeklerle Talat Özışık'ın, Aydın Boysan'ın, İsmet Barutçu'nun hikâyeleri ile pek neşeli geçti. İki yıl görev yapan yönetim kurulu, devam etmek istemiyordu. Yeni yönetim kurulu için ben de aday gösterildim. Seçimde de en yüksek oyu alarak yönetim kuruluna seçildim.

Yeni kurulda benimle beraber, Orhan Bolak, Ferzan Baydar, Lütfi Zeren ve Muhittin Binan ile Orhan Siper'in bulunduğunu iyi hatırlıyorum. Oy durumuna ve önceki örneklere bakılırsa, benim Mimarlar Odası başkanı olmam gerekiyordu. Ancak, genel kuruldan sonra ben bir iki gün İzmir'de kalmak zorundaydım. Arkadaşlarımın tümü ise hemen İzmir'den ayrılmışlardı. İstanbul'a döndüğümde, yönetim kurulunun alelacele ilk toplantısını yaptığını, başkanlığa Lütfi Zeren'in, genel sekreterliğe Orhan Bolak'ın getirildiğini, beni beklemeye gerek duymadıklarını, şaşırarak gördüm. Söylenecek bir şey yoktu. İçten içe hafifçe üzülsem de yaşıtım Orhan Siper dışında tüm üyeler benim büyüğüm, çoğunlukla da Fakülte'den hocam oldukları için sonucu saygıyla karşıladım. Ama toplantılara iyi hazırlanıyor, galiba kararlarda da etkili oluyordum.

Mimarlar Odası; o zaman, Taksim Saray denilen şimdi otele çevrilen büyükçe bir büro bloğunun, iç içe iki odasına yerleşmişti. Yönetim Kurulu toplantıları haftada bir, zaman zaman

haftada iki defa ve çoğunlukla akşam 18.00 ile 22.00 arasında yapılıyor, konuşmalar sırasında yoğun sigara içiliyordu. Yeni kurulan Oda'da tüm meslek sorunlarını çözeceğimizi sanıyor, kendimizi pek önemsiyorduk.

Oda'nın henüz siyasete karışma, siyasi olaylarda fikir belirtme, tavır alma gibi alışkanlıkları oluşmamıştı. Böylece bir süre kadar çalıştıktan sonra Lütfi Zeren'in, üniversite tarafından yurtdışına gönderileceği anlaşıldı. Doğal olarak başkanlıktan çekildi. Konuşulmadan yapılan seçim, benim başkanlığa getirilmemle sonuçlandı.

27 yaşımda ve sadece beş yıl önce mezun olmuş bir genç mimar olarak, meslek örgütünün başına getirilmekten doğal olarak gurur duyuyor, meslektaşlarıma karşı da büyük sorumluluk hissediyordum. Bu duyguyla kanun ve yönetmeliğimizde belirtilen görevleri hiç eksiksiz yerine getirmeye çalışıyordum. Örneğin; yönetmelik, dönem sonu kongresinden 15 gün önce yönetim kurulu raporlarının tüm üyelere postalanmasını öngörüyordu. O zaman fotokopi gibi bir kolaylık olmadığı için çoğaltılacak yazılar daktilo makinesi ile mumlu bir kâğıda yazılıyor, sonra teksir makinesi denen bir alete özel mürekkep dökülerek ve alet elle çevrilerek kâğıtlar teker teker çoğaltılıyordu. Mumlu kâğıda yazılan yazı ise, daktilo makinesini kullananın el duyarlılığına bağlı olarak, temizce ya da kirli olarak çıkıyordu.

Bizim genel kurulun on beş gün öncesi 1958 yılı yılbaşı gecesine rastlamış, biz raporların çoğaltılmasını tamamlayamamıştık. O geceyi, Taksim Saray'daki odamızda, Orhan Bolak'la birlikte teksir makinesi kolunu çevire çevire raporları çoğaltıp zarflara koyma ile geçirdiğimizi unutmuyorum.

Yönetim kurulunda yeni alışkanlıklar, deneyimler kazandım. Öncelikle herkesin sigara içtiği, duman altında çalıştığımız o odada, arada bir o günlere kadar ağzıma almadığım sigarayı, tek tük içmeye başladım. Bu, arada bir sigara dönemi, kırk yaşlarıma kadar sürdü. Tam "Ben artık tiryaki olmam böyle, günde bir iki tane ile devam ederim" derken, nasıl oldu, ne nedenle oldu bilemiyorum, sigaralar, hızla arttı ve neredeyse günde bir pakete ulaştı. Sarı karton kutulu "Yeni Harman" sigarası elimden düşmez oldu.

Yönetim kurulunda bir deneyimim de gündemin konuşulan maddesi üzerinde durmanın ve sadece o konuyu konuşmanın, neredeyse mümkün olmadığı yolunda oldu. Bunu sonradan katıldığım birçok benzer kurulda, örneğin; profesörler kurulunda, hatta bir ara üyesi olduğum Milli Komite'de bile yaşadım.

Yönetim kurulunda bir önemli konu konuşulurken, hocam olan bir üyenin parmak kaldırarak, bambaşka bir konuda konuşmak istediğinde zorunlu olarak sözünü kestim:

"Hocam, acaba bu konuda niye söz aldınız?! Çok merak ettim" diyebildim.

"Biliyorum Doğan'cığım, alakası yok ama şimdi aklıma geldi de unutulmasın diye söyleyeyim istedim..."

Gerek Mimarlar Odası'nda, gerek bulunduğum her tür toplantıda ve yönettiğim jüri toplantılarında, bu dağınıklıktan çok sıkıntı çektim. Kim söylemiş bilmiyorum ama Batılı ve Doğulu kafalar arasında şöyle bir fark varmış: Batılı yola çıktığı noktadan, ulaşmak istediği noktaya, sağa sola sapmadan, dümdüz bir yol izleyerek gider. Doğulu ise, yola çıktıktan sonra, önüne çıkan her yola merakla girer, çıkar; ne var, ne yok bakınır, hedefe bir türlü ulaşamazmış. Bana doğru gibi geliyor. Bilmem, ne dersiniz?

Başkanlığını yaptığım 3. dönemde Mimarlar Odası'nın İstanbul şubesi de kurulmuş. Başkanlığına sonradan Adalet Partisi'nden milletvekili olan ve bir siyasi konuşmasında, "Gözlerimin içine bakın, ne demek istediğimi anlarsınız" sözüyle şöhret yapan Muhittin Güven arkadaşımız getirilmişti. Doğal olarak onlarla da birlikte çalışmalar yapıyorduk.

Bizim dönemde yarışmalarla ilgili tartışmalar, çeşitli üye anlaşmazlıkları yanında yönetim kurulumuzu en çok ilgilendiren konu, Başbakan Adnan Menderes'in olanca gücü ile giriştiği İstanbul'daki imar hamlesi olmuştur. İstanbul, eski Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın, Henri Prost planına dayanarak yaptığı birkaç imar uygulaması dışında bir uygulama görmemiş, özellikle tarihi yarımada ve Beyoğlu, giderek artan otomobil sayısıyla ulaşım gereksinmesini karşılayamaz hale gelmişti. İstanbul'da yoğunlaşmaya başlayan sanayi, kente göçü artırmış, nüfus hızla çoğalmıştı.

1947'den sonra ilk izleri görünen gecekondulaşma yayılıyordu. Adnan Menderes, bu durumda İstanbul'la ilgilenmek, kenti yaşanır hale getirmek ve belki de adını ölümsüzleştirmek istemiş olmalı, İstanbul'da Park Otel'e yerleşerek, imar hareketlerinin başına geçmişti. Yanında belediyeciler, genel müdürler, aralarında Sedat Hakkı Eldem'in ve Emin Onat'ın da bulunduğu bir danışmanlar ordusu vardı. İstimlaklar, yıkımlar hızla başlamıştı. Menderes'in elindeki bastonla açılacak yolları belirlediği söyleniyordu. Bir bakıma tıpkı bugünkü başbakanımızın, yanına ulaştırma bakanı ve belediye başkanını alarak 3. Köprü güzergâhını kendisinin belirlemek istemesi gibi!

Biz Mimarlar Odası olarak, ne yapacağımızı, yapılanlardan nasıl bilgi sahibi olacağımızı ve katkı sağlayacağımızı bilemiyorduk. Ama herhalde bir şeyler yapmamızın görevimiz olduğunu düşünüyorduk. Sonuçta, o zamanki iki önemli mimarlık okulunun tüm büyük hocaları ve imarla ilgili meslektaşlarımızı içeren yaklaşık elli kişilik bir liste yaptım. Hem yazı yazarak hem telefonla, kendim konuşarak, hepsini İTÜ'nün çatı katındaki lokale davet ettim. 30-35 kişilik bir katılım oldu. Sedat Bey'le, Emin Bey dışındaki bütün hocalarımız ve diğer üyeler gelmişlerdi. Uzun bir toplantı oldu. Tüm katılımcılar yönetim kurulunun düşüncesine katılıyorlar, sesimizi duyurmalı, keyfi imara karşı çıkmalıyız diyorlardı. Görüşmeler sonunda odanın resmen başbakana yazması ve katkıda bulunmak istediğinin bildirilmesine oybirliği ile karar verildi. Menderes'e yazılacak mektubu hazırladım. Yönetim kurulunca onaylandı ve mektubu gönderdik.

Özetle; İstanbul'un imarına hükümetin başbakan düzeyinde el atmasını mimarlar topluluğu olarak şükranla karşıladığımızı, ancak topluluk olarak bizlerin de katkıda bulunmayı dilediğimizi, buna olanak verilir de çağrılırsak mutlu olacağımızı yazmıştım. Birkaç ay hiç ses çıkmadı. Sonradan da Emin Onat'ın bir arkadaşımıza başbakanın "Karışmasınlar! Oda'yı kapatırım" dediğini bildirdiği haberi geldi. O zamanlar, sonradan Oda'da görev yapan arkadaşların gösterdiği cesareti gösterip, yürütmeyi durdurma kararı istemek ve mahkemelere başvurmak hiçbirimizin aklına bile gelmiyordu.

Yavaş yavaş görev süremiz doluyor, genel kurul zamanı

yaklaşıyordu. Kural gereği Oda genel kurulundan önce, şubelerin genel kurulları yapılacaktı. Öyle de oldu. İstanbul şubesinin genel kurulunda başkan Muhittin Güven'e ve genel sekreter Tekin Aydın'a çok yoğun, şiddetli eleştiriler yöneltildi. Onlar da sinirlendiler, kızdılar, kendilerini sert bir şekilde savundular, fakat genel kurulu haklılıklarına inandıramadılar. Genel kurul, tatsız bir havada bitti. Bu toplantı benim için çok öğretici oldu. İki hafta sonra, Ankara'da yapılacak genel kurulda çok sakin olmaya, özellikle kızmamaya karar verdim.

Oda genel kurulu Ankara'da Sanatseverler Derneği toplantı salonunda yapıldı. Daha önceki genel kurullara göre ilgi artmış ve katılım 150 üyeyi bulmuştu. Yönetim Kurulu raporunu, genel sekreterliği devralan Ferzan Baydar okudu. Ondan sonra da eleştiriler başladı. Bir buçuk gün boyunca 22 arkadaşımız birbiri ardına söz alarak, bizi şiddetle eleştirdiler. Bütün eleştirileri dikkatle not ettikten sonra ikinci gün öğleye doğru kürsüye çıktım. Sabah, o günlerde serbestçe satılan, sakinleştirici olduğu söylenen bir diazem hapı almıştım. Üşütmüştüm, yorgundum. Konuşmaya başlayınca hepsi geçti. Tüm eleştiri konularını, ne yaptığımızı, neden yapamadığımızı iyi biliyordum. O yaşta herhalde şimdiki gibi hafıza sorunum da yoktu.

Notlarıma bakarak, tüm eleştirileri sırayla cevapladım. Özellikle yapamadıklarımızı açık yüreklilikle kabul ediyor, nedenlerini söylüyordum. "Bu koşullarda siz olsanız acaba, farklı bir şey yapabilir miydiniz?" diye içtenlikle soruyordum. Genel kurulda çıt çıkmıyor, galiba dikkatle dinleniyordum. Konuşmamı tamamlayıp genel kurula teşekkür ederken, büyük bir alkış koptu. Böyle hoş bir tepki beklemiyordum. Gerçekten şaşırdım. İlk olarak Ferzan Baydar koştu beni kucakladı:

"Pek güzel oldu. 1 saat 45 dakika konuştun" dedi.

Sürenin farkına varamamıştım ama bayağı terlemiştim. Ateşim kalmamıştı. Kendimi çok iyi hissediyordum. Mutluydum. İyi niyetli çalışmaların karşılığını, genel kurul cömertçe veriyordu. En sert eleştirenler bile kutluyorlar, bazıları da "Böyle başkanımız olduğu için gurur duyuyoruz" diyorlardı. Bir kere daha kürsüye çıktım. Yönetim kurulumuzun teşekkürlerini, yeni dönemde görevden ayrılacağımı, allahaısmarladık

demek istediğimi, yeni yönetim kuruluna başarılar dilediğimi söyledim.

Oda'daki görevim sırasında, bürodaki işlerimi aksatmamaya çalışıyor, ortaklarım hoşnutsuzluk göstermiyorlarsa da ben bürodan daha fazla uzaklaşmak istemiyordum. Genel kurulda yeniden aday olmam için baskı yapılıyordu. Yönetmeliğe göre adayların, adaylığı kabul ettiklerini belirten bir belgeyi genel kurul başkanlığına vermeleri gerekiyordu. Ben de baskıdan kurtulmak, belgeyi vermemek için, ortadan kayboldum. Adaylıklar tamamlanıp seçim başladıktan sonra döndüm.

Seçimler sonunda yeni yönetim kurulunun Maruf Önal'ın başkanlığında oluşacağı anlaşıldı. Maruf Önal, hepimizce sayılan, çok değerli, çok da alçakgönüllü bir arkadaşımız, ağabeyimizdi. Seçimlerden sonra, nedense yeni yönetim kurulu ile toplanıp bir görev devir-teslimi yapmadık. Ben bütün çalışmalar, konular dosyalarda var olduğu, genel kurulda konuşulduğu için bir toplantıya gerek görmedim. Herhalde, Maruf Önal da öyle düşünüyordu. Belki de o zaman böyle bir alışkanlık yoktu. Fakat ben, tüm konuların, yeni yönetim kurulu tarafından kaldığı yerden alınarak devam edileceğini beklerken, tam tersi oldu. Yeni kurulun daha önceki yıllarda hiçbir şey yapılmamışçasına bambaşka konularla meşgul olduğunu gördüm. Önceleri yadırgadıysam da sonraları, birçok başka kurumda da böyle olduğunu, eskilerin dikkate alınmadığını, hatta tamamen unutulduğunu görerek, yeni bir deneyim daha kazanmış oldum.

Yıllar hızla geçti. Oda'nın 40. kuruluş yılı nedeniyle, o güne değin geçen süreyi içeren nitelikli yayınlar hazırlandı. Bunlar bana da gönderiliyor, dikkatle izliyordum. Baktım, 40. yıl yayınlarında ne 3. dönem, ne ben, ne de bizim çalışmalarımızdan söz ediliyordu. Galiba Oda Merkezi Ankara'ya taşınırken bir şeyler olmuş, eski dosyalar, ıslanmış mı kaybolmuş mu bilemiyorum; bizim döneme ait bilgi kalmamış. Bu defa ben kuşkuya düştüm. Zaman zaman gerektikçe oraya buraya gönderdiğim biyografilerimde söz ettiğim Oda başkanlığım, acaba sadece benim hayalimde miydi? Biyografimi düzeltmeli miydim?

Seneler geçti, bu kez Oda'nın 50. yılı gelmişti. Kutlamak için Ankara'da üç günlük bir seminer yapıldı. Geçmiş yıllarda

Oda'da görev alanlar, anılarını anlattılar. Ben de çağrıldım ve konuştum. Bir süre sonra postadan ağırca bir paket geldi. Sevgili Oktay Ekinci başkanlığındaki dönemin yönetim kurulu, eski görevlilere Oda'nın amblemini taşıyan özel tasarımlı, bronz döküm plaketler hazırlamış. Bana da 50. yıl nedeniyle ve genel başkanlık yaptığım belirtilerek teşekkür ediliyordu. Çok sevindim. Oktay Ekinci'ye de Oda'nın 50. yıl kitabında, tüm yöneticileri görev tarihleri ile kayda geçiren Sayın Müge Cengizkan'a da bu bilgileri nereden bulduklarını hâlâ soramadım.

Mimarlar Odası'ndaki görevlerim, bu kadarla kalmadı. 1960 darbesinden sonra 1961-1962-1963 yıllarında o yıllarda, Bayındırlık Bakanlığı müsteşarlığına getirilen Orhan Alsaç başkanlığındaki yönetim kurullarında, başkan vekili olarak görev yaptım. Oda merkezi Ankara'ya taşınmıştı. Toplantılar Konur Sokak'taki yeni merkezde yapılıyordu. Yönetim kurulu toplantı notlarını yazdığım bir deftere, Ankara'ya gidişlerde aldığım uçak biletlerimi de iliştiriyordum. Yıllar sonra bu defterlerden biri elime geçtiğinde biletleri saydım. 52 haftalık süreçte 55 kez, Ankara'ya gitmek zorunda kaldığımı gördüm.

Orhan Alsaç'la geçen yıllardan aklımda çok bir şey kalmamış. Ancak ülkenin Yassıada mahkemeleri, idamlar, yeni seçimlerle çok çalkantılı bir süreçten geçtiğini, benimle beraber o yılları yaşayanlar elbette hatırlarlar. 1964 yılı başındaki genel kurul Bursa'da yapılacaktı. Yönetim kuruluna muhalefet artmış, yeni yönetime girmek isteyenler çoğalmıştı. Bursa'dan önce de ben, havayı seziyordum. Orhan Bey'e hep birlikte yeniden aday olmamamızı önerdik. O da durumu biliyor, kendisine güveniyor, ancak genel kurulda, kendisini ve yönetim kurulunu savunursa gene kazanabileceğini düşünüyordu.

Genel kurul gergin başladı. Yönetim kurulumuza, özellikle başkan olarak Alsaç'a sert eleştiriler yöneltiliyordu. Eleştirilerden sonra Orhan Bey, daha da gergin olarak kürsüye çıktı. Eleştirileri haklı görmüyor, eleştirenleri şiddetle suçluyordu. Yeni yönetim kurulu için birkaç arkadaş aday olmadık. Benim anımsadığıma göre Orhan Bey'in listesi, o seçimlerde ciddi bir yenilgi aldı.

Bu satırları yazarken Oda'nın 50. yılında Müge Cengizkan'ın

herhalde ciddi bir çalışmayla hazırladığı *50. Yıla Tanıklık* adlı kitaba baktım. Orhan Alsaç'ın, benim anlattığım gibi üç değil dört yıl genel başkanlık yaptığı kaydedilmişti. Sayın Cengizkan'ın herhalde dosyalara, belgelere bakarak kaleme aldıklarının doğru olması, benim yanılmış olmam olasıdır.

Mimarlar Odası 1964-65 yıllarından başlayarak ve giderek yoğun bir şekilde, Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve birçok oda ile birlikte siyasi bir nitelik aldı. Meslek örgütünden çok muhalif bir parti gibi çalışılıyor, sol ağırlıklı şiddetli bir muhalefet yürütülüyordu. Odanın yayın organı olan dergide de yapılar, projeler yerine siyasal içerikli yazılar ağırlık taşıyordu. Yasal meslek örgütü olan Oda'nın siyasetle bu yoğunlukta içiçe olmasını doğru bulmayanlara da kızılıyordu.

Sanıyorum 1980 askeri yönetiminin tüm ülkede uyguladığı "depolitizasyon politikası" Mimarlar Odası'nı da etkiledi. Mimarlar Odası'nın yeni yönetimleri, şubeler, temsilcilikler açarak Oda'nın etkinlik alanının genişletilmesine, mimarlık eğitiminin geliştirilmesine çalıştı. Son yıllarda oda bu mesleki çalışmalarının yanında iktidarların yasa dışı imar uygulamalarına, hukuk yoluyla etkin bir şekilde karşı çıktı. Pek çok yasa dışı uygulamayı durdurmayı başardı.

Oda, 2011 yılında 57 yıllık, gelenekleri olan, kökleşmiş bir kurum haline geldi. Her yerde şubeleri, temsilcilikleri, 35.000 kadar üyesi ve gerçekten etkili çalışmaları ile Türkiye'nin önemli sivil toplum kuruluşlarından biri oldu. Son yıllardaki yönetim kurullarıyla bazı konulardaki anlaşmazlıklarımız, karşılıklı iyi ilişkileri bozmadı. Mimarlar Odası'nı bugünkü konumuna getiren özellikle son yirmi yılda görev alan tüm meslektaşlarıma, mimarlık topluluğunun teşekkür borçlu olduğunu düşünüyorum.

20.

Londra 1957

Eşim Zeynep Tekeli'yle, yedek subaylığımın, son döneminde o sıralarda Sanat Sevenler Kulübü'nü de misafir eden, Beyoğlu, Ağa Camii yanındaki pasajda açılan Mimarlar Lokali'ndeki bir toplantıda karşılaşmış, zamanla arkadaş olmuştuk. Arkadaşlığımız zaman zaman konserlere, sinemalara giderek sürüyordu. Zeynep, Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi'nde öğrenciydi. Bir yandan da sanat tarihine çalışıyordu. Birkaç yıl süren arkadaşlığımız sırasında, ailesini de tanıma fırsatını buldum. Annesi, ünlü İstanbul eski milletvekili ve sanatseverliği ile tanınan Salah Cimcoz Bey'in kızı Fatma Barşal, babası Kavalalı Mehmet Ali Paşa sülalesinden Ali Haydar Bey'miş. Arkadaşlığımız, neredeyse iki erkek arkadaş gibi, üç dört yıl sürdükten sonra Zeynep; Londra'ya o sıralar büyükelçi olan akrabası Muharrem Nuri Birgi'nin yanına gidip, orada sanat tarihi eğitimine devam edeceğini, uzun süre Londra'da kalacağını haber verdi ve 1957 yılı başlarında gitti.

Birkaç ay sonra, Zeynep'in arkadaşlığını özlemeye başladım. Tek başına sinema çekiliyordu belki ama konserlerden pek zevk almıyordum. Yavaş yavaş Londra'ya gidip Zeynep'i görmeyi düşünmeye başladım. Ama hem bürodaki, hem Mimarlar Odası'ndaki işler yoğundu. Diğer yandan resmen döviz almadan yurtdışına çıkmak mümkün değildi. Döviz izni ise sadece Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından veriliyordu. Arka-

daşlarım Hasan Polatkan'a başvurmamı öğütlediler. Ben de bir mektupla; yarışmalar kazandığımı, o sırada Çankaya'da yapılacak okulların projesini yapan ama yurtdışına çıkma fırsatı olmayan bir mimar olduğumu, İngiltere'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan okulların çok başarılı olduğunu, o okulları görebilmek için İngiltere'ye gitmek istediğimi yazdım. 1500 TL karşılığı da döviz istedim.

Mektup gitti. Ben de zaten ümitli olmadığım için arkasını aramadım. Bir ay kadar geçti. Bana öğüt veren arkadaşlarım, Ankara'ya gittiğimde Maliye Bakanlığı'na uğrayıp sormamı önerdiler. Öyle de yaptım ve Bakanlık'ta, hayli aramadan sonra bulduğum ilgiliye ümitsizce dilekçeyi sordum. Koca koca defterleri açtı, baktı, sonunda:

"Kardeşim, sizin yazı Merkez Bankası'na havale edilmiş. Niye sormadınız?" dedi ve ümitlendirdi:

"Herhalde bir şeyler çıkmış olmalı ki oraya gitmiş. Gidin, ismini vereceğim serviste soruşturun!" dedi.

O yıllarda Ulus'taki eski Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası'nın arası, en fazla 1 km idi. Koşarak gittim, söylenen servisi buldum. Hasan Polatkan'a yazdığım mektup dosyadan çıkarıldı. Baktım. Polatkan dilekçenin altına, kırmızı kalem ve el yazısı ile 1000 liralık döviz verilsin demiş, imzalamış! Oradaki ilgili, bunun büyük bir miktar olduğunu, herhalde bakanın iyi bir gününe geldiğini söyledi. Kimseye göre bu büyük bir miktar değildi ama bakanın istediğime yakın cömert bir tahsis yaptığını söylemek istiyordu... 1000 liraya o günün resmi kuru üzerinden 56 İngiliz lirası alınabiliyordu. Bunun ne demek olduğu umarım ileride anlatacaklarımdan anlaşılır.

Bundan sonraki işlemler, pasaport alabilmek dışında kolay oldu. Pasaport alabilmek için Sirkeci'de eski Emniyet Müdürlüğü binasının dış kapısından epey uzaklarda başlayan, iki kat çıkılan yüksek merdivenler ve koridorlar boyunca uzayan kuyruklarda saatlerce beklemek zorunda kaldım. Söylendiğine göre pasaport isteyenler tek merkezden kabul edilen başvuruları bizzat yapmak, sonra pasaportu teslim almak için gene bizzat gitmek zorundaymışlar. O nedenle, uzun kuyruklarda yaşlılar, hastalar, benim gibi sabırsızlar hep birlikte saatlerce sızlanıyor-

duk. Acaba örneğin Vehbi Koç da gelip bizler gibi bekler miydi? Kimse inanmıyordu.

Böyle uzun beklemeler sonunda pasaportu alabildim. Birkaç gün sonra bir haftalık Londra seyahati için kendimi uçakta buldum. Bugün dört saatten az süren Londra uçuşu o yıllarda yedi saati geçiyor, arada bir de durak yapılıyordu. Biz de önce Viyana Havaalanı'na indik. Böylece, ilk defa yurtdışına çıkmış oldum. Tabii ilk önce terminal yapısı dikkatimi çekti. Geçici bir yapı gibi görünüyordu. Lise yıllarımda İzmir Fuarı'nda gördüğüm ve çok beğendiğim, Avrupa devletleri pavyonları gibi, geçici olduğu belli ama güzel renkleri, düzeni ve detaylarıyla "Biz neden böyle yapı yapamıyoruz" dedirten cinsten bir yapıydı.

O yıllar uçak yolculuğu yaygın olmadığı için, Viyana Havaalanı, şık yolcuları ile bana, bizden çok daha zengin ve uygar bir ülkeye geldiğimi anlatıyordu. Hâla hatırladığım ve o gün çok dikkatimi çeken bir ayrıntı, herkesin ayakkabısının tabanlarına kadar tam boyalı oluşuydu. İstanbul'da ise çoğumuzun ayakkabılarının yanlarının az veya çok çamurlu olması, bizim çevremizde normal karşılanıyordu. Ayakkabılarımı oracıkta temizlemeye çalıştım, sonra uçağa binip akşam Londra'ya indim.

Havaalanında Zeynep'le buluştuk. O beni, South Kensington'daki küçük otelime bıraktıktan sonra kaldığı büyükelçiliğe döndü. Otel, geceliği yarım İngiliz lirası olan fiyatına göre; oldukça hoş ve temiz görünüşlü bir yerdi. Önce oteli, sonra Londra'yı keşfetmeye çalıştım. Odadaki lavaboda iki musluk vardı. Birisinden kaynar, birisinden buz gibi su akıyordu. Bir şömine vardı, ama oda çok soğuktu. Şöminenin içindeki elektrikli sobaya her para atıldıkça yarım saat yandığını, kaynar ve soğuk suların büyücek bir tas görünüşündeki lavaboya birlikte akıtılarak ılıştırıldıktan sonra, elimi yüzümü tastaki suyla bize göre temiz sayılmayacak bir biçimde yıkayabileceğimi fark ettim. Caddelerde soldan akan trafik, İngiliz lirasının kendine özgü bölümleri bana garip ve yabancı geliyordu.

Kendine özgü yalın, özel üslubunu çok beğendiğim Falih Rıfkı Atay'ın, yanılmıyorsam 1930'lar Londra'sını anlattığı gezi yazılarını hayal meyal hatırlıyordum. Atay da aynı gözlemleri yapıyor, ama ilk defa 1918'de gittiği Londra'nın o çok özel

muhafazakâr İngiliz kimliğinin, 10-15 yılda niteliğini biraz biraz kaybetmeye başladığını söylüyordu. Buna rağmen Londra bana sanki II. Dünya Savaşı öncesini yaşıyormuş ve daha eskisini bilmediğim halde, hiç değişmemiş gibi görünüyordu. Londra'da ilk işlerimden birisi, yeraltı ulaşım sistemini çözmek oldu. Parama göre bu hızlı ve ucuz ama biraz dolambaçlı "Underground" sistemini kullanmaktan başka çarem yoktu.

Sırayla; Zeynep'le buluşmak, hasret gidermek, Londra'yı tanımaktan başka yapmak istediklerimi gerçekleştirmeye başladım. Mimarlar Odası başkanı sıfatıyla önceden önemini bildiğim, Kraliyet Mimarlık Enstitüsü, (R.I.B.A.) ziyaret ettiğim ilk yer oldu. Londra'da, Türk Büyükelçiliği rezidansının hemen karşı köşesinde, prestijli Portland Place üstündeki Enstitü'nün görkemli yapısını kolayca buldum. Giriş holünün iki yanında duvarları boydan boya kaplayan mermer levhalardan birinde Enstitü'nün kuruluşundan beri görev alan hemen hepsi "Sir" unvanlı eski başkanlarının, diğerinde her yıl dünyadaki başarılı mimarlara verilen altın madalya sahiplerinin isimleri vardı. Giriş holü ve ana hol neredeyse mabet izlenimi veriyordu. 28 yaşımda olduğum ve daima yaşımdan küçük göründüğüm söylendiği için Enstitü'ye İstanbul'dan aldığım bir fötr şapkayla gidersem, belki de önemsenirim diye düşünmüştüm. Öyle de yaptım.

Holde, doğruca müracaat bankosuna gidip, enstitü başkanı ile görüşmek istediğimi söyledim. Bana göre büyük bir merkez binası olan bir kurumun başkanı da makamında olmalıydı. Yaşlıca görevli, randevum olup olmadığımı sordu. Olmadığını anlayınca da:

"Sir" dedi, "başkan burada bulunmaz. Görüşebilmek için en az bir ay öncesinden randevu almanız gerekirdi."

"O halde lütfen genel sekreterle görüşeyim."

"O da aynı durumda. Bürosundadır. Ondan da randevu alınması gerekir..." Ben duraklayınca, daha önce kendimi Türk Mimarlar Odası başkanı olarak tanıttığım için olsa gerek, görevli yumuşadı... Kolaylık gösterdi:

"Ama mutlaka görüşmek isterseniz, dış ilişkiler sorumlusu olan genel sekreter yardımcısı ile görüşebilirsiniz." Teşekkür ettim, lütfen görüşeyim dedim.

L hole açılan kapılardan birisini açtı. Güzel döşenmiş, büyücek bir salona beni davet ettikten sonra izin isteyerek, ayrıldı. İki üç dakika sonra, salona yaşlıca, eskilerin kerli ferli dedikleri cinsten keçi sakallı, önemli görünüşlü bir zat ile iki genç adam geldiler. Önemli görünen zat genel sekreter yardımcısı, gençler de Enstitü'nün dış ilişkiler bölümü elemanlarıymış. Tanıştık ve koltuklara yerleştik. Ziyaretimin nedenini, hem Türkiye'de yeni kurulan Oda hakkında bilgi vermek, hem işbirliği olanaklarını konuşmak, bu arada eğer mümkün olabilirse, yeni okul yapıları ile bir mimarlık bürosunu ziyaret etmek olarak anlattım.

Güzel bir sohbet başladı. Türkiye'den, Oda'nın üye sayısından, Türkiye'deki mimarlıktan söz ettik. R.l.B.A.'nın Türkiye'den Sedat Hakkı Eldem, Emin Onat ve Faruk Akçer'in üyeleri olduğunu, yeni üyeler kaydetmek istediklerini söylediler. Ben de R.l.B.A.'nın yönetim biçimini, mesleki etik kurallarını içeren dokümanları rica ettim. Yaklaşık bir saatlik güzel bir görüş alışverişinden sonra ayrılırken, Londra'da görmek istediklerimi not ettiklerini, otelime haber vereceklerini söylediler. Başkanı ve genel sekreteri göremesem de iyi bir iş yaptığımı düşünerek ayrıldım ve doğruca otele döndüm.

Otelde R.l.B.A.'dan gelen bir not beni bekliyordu. Konuşmamızın ertesi günü için Londra Büyükşehir Belediyesi planlama bürosunun beni beklediği, bir otomobil ayrıldığı ve okul binalarının gezdirileceği, bir sonraki gün de o dönemin ünlü İngiliz mimarlık bürosu Sir Robert Mathews'in bürosunu ziyaret edeceğim bildiriliyordu. Doğrusu çok genç görünüşüme, usul erkân bilmeden, damdan düşer gibi randevusuz gitmeme karşın R.l.B.A.'nıngösterdiği bu ilgi beni sevindirdi. Tekrar telefon ederek teşekkür ettim.

O gün öğleden sonra, boş kalmıştım. Zeynep'e telefon ettim, buluştuk. Yürüyerek gezecek, konuşacaktık. Böylece ben de Londra'yı tanımaya çalışacaktım.

Bir süre sonra genişçe bir sokakta Zeynep bir dükkâna girdi. Birisi alışveriş ederken, yanında bulunup izlemeyi hiç sevmediğim için dışarıda beklemek istedim. Bu sırada da bir gözlükçü dükkânı ilişti gözüme. Eski ama özenli görünen dükkânın tabelasında, buranın 1770'1i yıllardan beri kraliyet ailesine hizmet ettiği yazılıydı.

O yıllarda, kalın çerçeveli bir gözlük takıyordum ama aklım ve hevesim Corbusier'infotoğraflarından gördüğüm kalın, dümdüz saplı gözlüklerdeydi. Londra'da böyle bir gözlük bulacağımı da düşünüyordum. Duraksamadan içeriye daldım. Geniş dükkânın içinde bizdeki gözlükçüler gibi bir tezgâh yerine, ortada masalar ve masaların iki yanında da deri kaplı zengin koltuklar bulunuyordu. Orada da R.I.B.A. genel sekreterine benzer, orta yaşı geçmiş, kır saçlı, sakallı bir kişiyle karşılaştım. Ayaküzeri, niyetimi anlattım, o da beni, masalardan birine davet etti. Karşılıklı oturduk. Türk olduğumu öğrenince, Çanakkale'de savaştığını, Türklere saygı duyduğunu söyledi ve ekledi:

"Tam yerine geldiniz. Size kaplumbağa kabuğundan, elde yapılmış çerçevelerimizi göstereyim" dedi.

Bir yerlerden on kadar kutu getirdi ve birer birer dikkatle açıp, masadaki çuhanın üzerine sermeye başladı. Çerçeveler istediğim gibi düz, kalın saplı ve o ortamda mücevher gibi parıldayan şeylerdi. Gözlerimi alamıyordum. Kimi açık renkli kimi de koyu renkliydi. Ben koyu renklileri tercih ettim. Çerçeveleri takıp birini beğendikten sonra, sıra fiyata geldi. Camlarıyla beraber çerçeve 50 İngiliz lirası tutuyordu. Açık renkliler nedense daha pahalıydı. Bu fiyat, benim Londra'daki bulunma sürecimde harcamak zorunda kalacağım paranın neredeyse yarısıydı. Satıcı son derece nazikti, ben de gözlüğü istiyordum. Bir an duraksadıktan sonra, istenen avansı verdim. Gözlük birkaç gün sonra teslim edilebilecekti.

Çıktığımda, bu yaptığıma kendim de şaşırdım. Adeta terlemiş, kızarmıştım. Zeynep'i sokakta, beni bekler buldum. Duruşumda bir tuhaflık görmüş olmalı ki:

"Ne oldu? Ne yaptın?" dedi.

Anlattım. Kaç param olduğunu bildiği için sıkıldı. "Seni bir daha bir yere tek başına bırakmamalıyım!" dedi ve sonra, iyimser mizacına yakışan bir şekilde, teselli edecek sözler söyledi:

"Üzülme" dedi... "Gerekirse bir şeyler yaparız. Bir defa da başkalarının değil, kendi istediğin bir şeyi yapmış oldun. Güle güle kullan."

Birkaç gün sonra, gözlüğü aldım. Onunla, kendi gözümde önemim artmış, neredeyse yürüyüşüm bile daha bir güvenli

hale gelmişti! Galiba beş yıl kadar kullanabildim. Ne yazık ki bu parlak İngiliz gözlüğüm yıllar içinde soldu, donuklaştı. Kısmen sanki kurudu ve sonunda tamir edilemez şekilde kırıldı gitti. Bir daha da kaplumbağa gözlüğe heves etmedim.

Ertesi gün Thames'in doğu kıyısında Londra Büyükşehir Belediyesi'nin dev gibi binasına gittim. İsmi verilen büroyu ve şefini buldum. Beni bekleyen kişi, Belediye'nin okul yapılarını projelendiren büronun müdürü ya da şefiymiş. Bana kısa bir bilgi verdi. Büronun bir bölümünü gezdirdi. Londra Belediyesi'nde o yıl, 3000 kadar plancı ve mimarın çalışmakta olduğunu hayretle öğrendim. Koskoca İstanbul'da bunun otuzda biri kadar mimar çalıştığından kuşkuluydum. Sanırım, sadece bu karşılaştırma bile, İstanbul'daki çarpık kentleşmeden mimarları sorumlu tutanlara kısa, anlamlı ve yeterli bir cevap sayılabilir.

O gün Belediye'nin otomobiliyle akşama kadar Londra'nın yakın çevresinde inşa edilmekte olan üç dört okul gördük. Tasarımlarda eğitimcilerin katkısı, kapsamlı düşünce, ekonomik ama uygun malzeme kullanma becerisi açıkça görülüyordu. Çok yararlandığımı belirtmeliyim.

Sir Robert Mathews, Londra'daki Royal Festival Hall'ın mimarı olarak ün yapmış, dönemin en ünlü İngiliz mimarıydı. Bürosu, Regent Park'a bakan, yarım daire teşkil edecek biçimde bitişik üç dört katlı evlerden birisindeydi.

Öğleye doğru, bana verilen saatte gidip ismimi verdiğimde hemen kabul edildim. Beklendiğim belliydi. Orada eski bir yapıda, modern bir mimarlık bürosunun nasıl bir zarafetle yerleştiğini, eski zengin yapının tüm özellikleri korunarak, sadece mobilya ve aydınlatma ile modern bir mimarlık bürosuna nasıl dönüştürüldüğünü, büyük bir beğeniyle gördüm. Ama galiba onların zenginliğini ve olanaklarını düşünerek, aramızdaki farkı doğal görüyor, komplekse kapılmıyordum. Sir Robert büroda yokmuş, ama o yıllardaki ortağı sonradan U.I.A. başkanı olan Leslie Martin, beni kabul etti. Sonra genç bir mimar büroyu gezdirdi ve beni bir başka odada çalışan Peter Cook ile tanıştırdı. Peter Cook o yıllarda henüz çok tanınmış bir mimar değildi, ya da ben tanımıyordum.

Peter Cook'un benimle meşgul olması, o günlerde Ankara'da

bir özel okul üzerinde çalışıyor olmasından dolayı imiş. Bana projelerini gösterdi. Bizim Çankaya'daki okulun proje fotoğraflarına baktı, uzunca bir görüşmeden sonra da güzel bir lokantada yemeğe götürdü.

Londra gezimin çok yararlı geçtiğini düşünüyordum. Ufkum genişlemiş, adeta hayata bakışım değişmişti. Türkiye'de aradaki farkı hiç olmazsa azaltacak kadar çok yoğun çalışmak, daha etraflı düşünmek gerektiğini kavrıyordum. Bugünkü deyimle motive olmuştum.

Fakülte'de 1. sınıfta yapı bilgisi asistanımız olan Tulu Baytın'ın Londra'daki yeni toplu konut kompleksleri üzerinde çalıştığını İstanbul'da iken öğrenmiş, telefonunu almıştım. Onu rahatsız etmeden sadece telefonla konuşmak ve selamlamak istedim. Tulu Bey, inanılmaz bir yakınlık gösterdi. Bir gün ayırmamı ve bana çevredeki yeni konut yerleşmelerini gezdirmek istediğini söyledi. Öyle bir gün benim için hem zevkli hem öğretici olacak, ama Tulu Bey için gerçekten fedakârlık olacaktı.

Londra'daki son günümden bir önceki günü de birlikte geçirdik. Tulu Bey, hem hoca, hem iyi bir ağabey gibi davranıyordu. Birlikte önemli konut yerleşmeleri gördük. Bunlardan Roehampton yerleşmesi sonradan çok yayınlandı ve ünlü oldu. Ben de bu yapıları inşa halindeyken görebildiğim için memnun oluyordum. Tulu Bey'in misafirperverliğini ise hiç unutmuyor, minnetle anıyorum.

Ertesi gün Türkiye'ye dönecektim. Londra'daki son günümdü ve hâlâ biraz poundum kalmıştı. Herhalde yapılan davetler de yardımcı olmuş ve gözlüğe yaptığım yatırıma karşın, Zeynep'ten borç istememe gerek kalmamıştı. Otelden havaalanına götürecek taksi için bile param yetecekti.

Zeynep son günümde beni büyükelçi ile tanıştırmak istedi. Birlikte Belgravia Meydanı'ndaki Kançılarya'ya gittik. Residence'a göre daha küçük bir yapıydı. Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, Dışişleri'nde efsane haline gelmiş bir büyükelçiydi. Büyük mesleki bilgisi, yeteneği, keskin zekâsıyla saygı görüyor, gazetelerde sıkça adı geçiyordu. Ben de o nedenle ismini biliyordum. Görkemli odasında bizi neşeli, şakacı bir şekilde karşıladı. Daha çok benimle konuştu. Hatta takıldı:

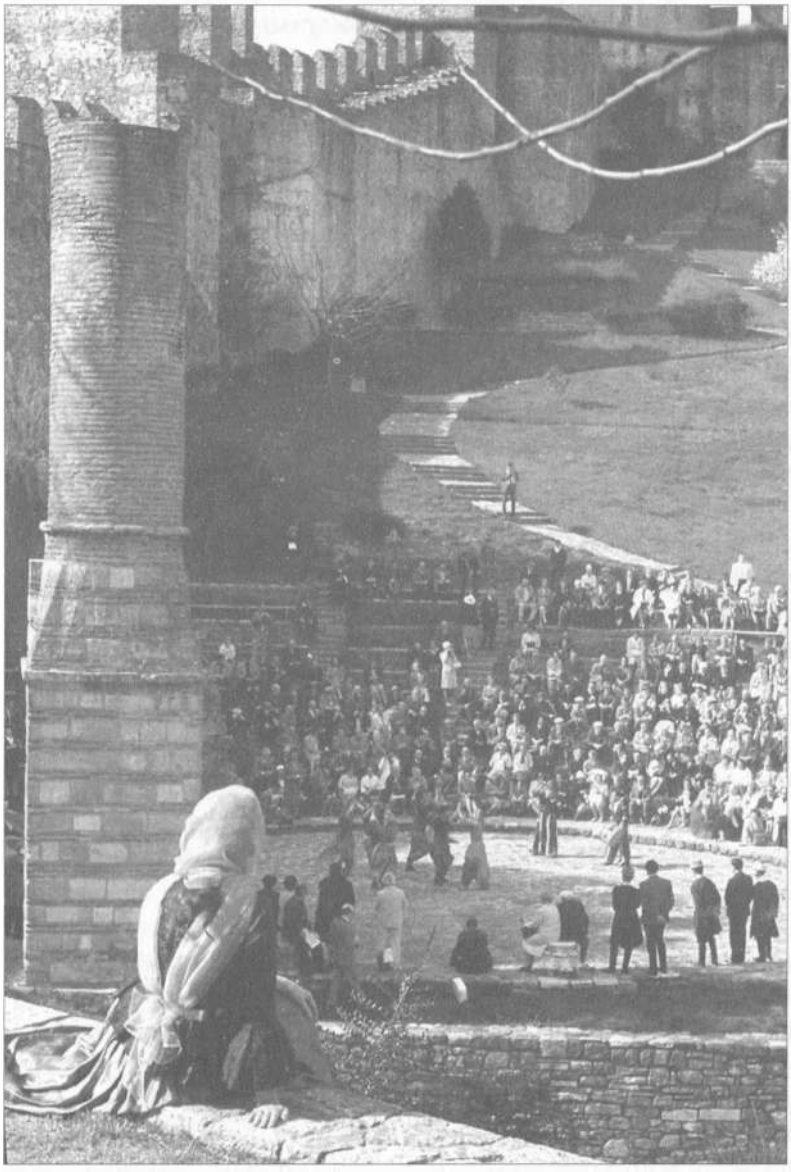
"Evlenin bari de nikâhınızı burada ben kıyayım" dedi.

Ben de gülerek karşılık verdim ama içimden, "Muharrem Nuri Bey, beni anasız babasız mı zannediyor acaba?" demekten kendimi alamadım. Evlenecek olsam İstanbul, İzmir ne güne duruyor? Nereden çıktı bu şimdi diyordum. Halbuki yıllar sonra nice ünlünün yurtdışında büyükelçiliklerde evlendiğini hatta bununla övündüklerini görünce, Muharrem Nuri Bey'in yarı şaka yarı ciddi teklifinin pek de yersiz olmadığını anladım.

Bu ilk tanışmadan, özellikle evlenmemizden sonra Muharrem Nuri Birgi ile ilişkimiz ölümüne kadar sürdü. Kendisinden daima dostluk, yakınlık gördüm. Birkaç yıl önce Muharrem Nuri Bey'in vefatının onuncu yılında yapılan bir anma toplantısında, İdil Biret'in piyanosunu, onun yanında çalışıp sonra Dışişleri Bakanlığı da yapan Vahit Halefoğlu'nun güzel konuşmasını dinledik. Halefoğlu özetle; Dışişleri'nde deneyimlilik, ustalık ve pek nadir olarak da virtüozluk mertebelerinin olduğunu, Muharrem Nuri Birgi'nin Dışişleri'ne nadir gelen virtüozların, en parlağı olduğunu söylüyordu.

Makamından ayrılırken Muharrem Nuri Bey, benim acele ve önemli bir evrakı elden İstanbul'a götürmemi isteyerek beni hem görevlendirdi, hem yakınlık göstermiş oldu. Evrakın gece hazır olacağını, sabah erkenden, büyükelçilik kâtiplerinden birinin, beni otelden alıp havaalanına götüreceğini ve mühürlü zarfı bana vereceğini söyledi. Güvenine teşekkür ettim, ayrıldık... Havaalanına götürecek taksi parasını da artırmış oldum.

Bir haftalık ilk yurtdışı seyahatim böylece tamamlanmış oldu. Büroya ve Mimarlar Odası'na yeni bir coşku ile tazelenmiş, belki biraz da olgunlaşmış olarak döndüm.

21.

Rumeli Hisarı İçi ve Çevresinin Düzenlenmesi

Fetihten hemen önce inşa edilen Rumeli Hisarı, Fatih'in mimarı Muslihiddin Ağa'nın eseridir. İstanbul'un fethinden sonra askeri işlevi kalmayan Hisar, uzun yıllar hapishane olarak kullanılmış, sonra da kaderine terk edilmiş. Kulelerin çatıları uçmuş, duvarları üstlerinden başlayarak kısmen yıkılmış. Uzun yaşamı boyunca zaman zaman tamir gördüğü, hatta Sultan Abdülaziz zamanında yıkılıp yerine cami yapılmak istendiği, yıkıma da başlandığı bilinir. Hisar'ın harap da olsa 1950'lere kadar gelmesini, Fatih Kulesi"nin yakınında köşkü olan Sadrazam Ahmet Vefik Paşa'ya borçlu olmalıyız. Yıkıma gelen ameleleri, bilinen sertliğiyle kovalamış. Hisar'ı kurtarmış. Daha sonra I. Dünya Savaşı yıllarında Rumeli Hisarı'nı, Bahriye nazırı Cemal Paşa sahiplenmiş. İyice restore ettirip orada bir deniz müzesi kurmak istiyormuş, ama iktidarda ömrü yetmemiş.

1953 yılına gelince; Demokrat Parti hükümeti, Osmanlı mirasını daha fazla sahiplenme düşüncesiyle olsa gerek, Hisarların restorasyonuna karar vermiş ve Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü görevlendirilmiş. Bu defa, kule ve duvarların tamiri biçiminde ele alınan restorasyon üç yıl sürmüş, Topkapı Sarayı'nda çalışan mimarlar Selma Emler, Cahide Tamer ve Mualla Eyüboğlu sırasıyla görev almışlardır.

Kamuoyunda, yapılan işin kendisi kadar, sorumluluğun genç hanım mimarlara verilmesinin ilgi çektiğini hatırlıyorum.

Koltuk değnekleri ile yürüyebilen Selma Emler'in, genç ve sempatik Cahide Tamer'in, yüksek iskelelere tırmanırken, oralarda çalışırken çekilen boy boy resimleri gazetelerde yayınlanıyordu.

1957 yılı sonlarında restorasyon tamamlanmış, yapı iskeleleri sökülmüş, Hisar yeni görünüşüyle ortaya çıkmıştı. Ancak içi ve yakın çevresi, özellikle küçük bir mahalle oluşturan kale içindeki evlerin ve setlerinin yıkılmasından sonra dik eğimli topografyası, her yanı kaplayan otları, sarmaşıklarıyla sanki yüzyıllardır kimsenin girmediği terk edilmiş bir alan görünümündeydi. Tarihçi ve emekli bahriyeli olan, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Haluk Şehsuvaroğlu ve yönetimi, belki de Cemal Paşa'dan esinlenerek. Hisar'ın içi ve yakın çevresinin Askeri Açıkhava Müzesi olarak düzenlenmesini kararlaştırmışlar.

O yılların anlayışına göre bu düzenleme bir proje yarışmasıyla olmalı, gelecek çeşitli öneriler, tarafsız ve yetkin bir jüri ile değerlendirilmeliydi. Böylece, hem dedikodu ve tartışma olmayacak, hem kamusal bir iş, bir tanıdığa değil hak edene verilmiş olacaktı. Sanıyorum 1957 yılı sonları ya da 1958'in başları olmalı; proje yarışması ilan edildi. Bizim üçlü ortaklık da hemen bu ilgi çekici yarışmaya katılmayı kararlaştırdı...

Hem tarihsel bir yapıya yeni bir işlev vermek, hem güç bir topografyayı düzenlemek amacını taşıyan bu yarışma, konusu bakımından Türkiye'de bir ilk sayılıyordu. Yarışma süresini, araştırma ve yoğun çalışmayla geçirdik. Sürenin sonunda Topkapı Sarayı'na teslim edilmesi gereken projeyi götürüp ilgililere teslim ettik. Biz çıkarken Turgut Cansever proje rulosu kolunda, içeri giriyordu. Selamlaştık. Birbirimize başarılar diledik.

Çok geçmeden yarışma sonuçlandı. Bizim, birincilik, Cansever'in ikincilik ödülü kazandığı anlaşıldı. Yarışmaya sadece 14 proje katılabilmişti. Birinciliğe tabii biz çok seviniyorduk fakat yedek subayda iken tanıştığımız, bir bakıma ustamız Cansever'in jüriye çok kızdığını, bizim projeyi de şiddetle eleştirdiğini duyuyorduk.

Zamanla, Topkapı Sarayı'nda, Rumeli Hisarı uygulamalarının müdürlüğe bağlı bir komisyon eliyle yürütüldüğünü öğrendik. Komisyonun başkanı, Müze'nin müdür muavini ressam,

gazeteci Elif Naci Bey'di. Macit Bey isimli yaşlıca bir mimar, Mualla Eyüboğlu, herhalde muhasebeden bir eleman, komisyonu oluşturuyordu. Proje ve kontrol hizmetleri için sözleşmeyi bu komisyonla yapacaktık.

Belirli bir kapalı alanı ve maliyeti belli olmayan bir proje için, ücret yönetmeliğimizde yeterli bir açıklık yoktu. O nedenle nasıl olduğunu hatırlayamıyorum, çok küçük bir ücretle, mimari, statik, tesisat elektrik projelerini ve mesleki kontrollüğü yapmaya razı olduk. Bir yıl önce Bayındırlık Bakanlığı'nın açtığı yarışmada kazandığımız Adıyaman Hükümet Konağı'nın, sadece proje hizmetleri 300.000 lira tutarken, Hisar'ın tüm işleri için sadece 37.000 lira alacaktık. Ama konunun önemi, Koca Fatih'in ve Muslîhiddin Ağa'nın eserine dokunmasak da içini düzenlemek, İstanbul'un önemli bir mekânına düşüncelerimizi yansıtmak, bizim için çok gurur vericiydi.

Bu vesile ile çok değerli tarihçi Haluk Şahsuvaroğlu'nu, pırıl pırıl gözleri ile son derece zeki ve esprili Elif Naci Bey'i tanımak bile, büyük bir kazançtı. Bir başka kazancımız da büyük şairimiz Yahya Kemal Beyatlı'yı tanımak olmuştur. Çalışmalarımız arasında elimize para geçtikçe o zamanlar İstanbul'un en ünlü lokantası olan Abdullah Efendi Lokantası'na gitmeye çalışıyorduk. Ayda bir bile olsa, her gidişimiz, mutluluk ve çalışma gücü veriyordu. Lokanta İstanbul'da boydan boya halı kaplı tek lokanta idi. Genç, yaşlı, son derece nazik, usta garsonlar hiç ses çıkarmadan servis yapıyorlar, insanı dinlendirici huzurlu bir ortam oluşturuyorlardı. Orada zaman zaman Yahya Kemal'e, Falih Rıfkı Atay'a zamanın ünlü güzel kadınlarından Fatma Tatari'ye rastlıyorduk. Nasıl oldu, hatırlayamıyorum; bir gidişte Yahya Kemal'in izni alınarak masasına oturtulduk. Saygıyla selamladık. Kısa bir süre sonra. O'nun yüreklendirmesiyle kendimizi tanıttık ve o sıralarda Rumeli Hisarı'nda düzenleme yaptığımızdan söz ettik. Üstat, birden ilgilendi ve bize Rumeli Hisarı'nın inşa sürecinden bahsetmeye başladı. Sanki kendisi orada imiş gibi, bilgi ve güvenle inşaatın aşamalarını anlatıyordu. Büyük tarih bilgisi olduğunu işittiğimiz Yahya Kemal'in, bizim tesadüfen ucundan öğrenmeye çalıştığımız bir konudaki engin bilgisi, hayranlığımızı bir kat daha artırdı.

Birkaç ayda projeleri tamamladık. Komisyona verdik. Komisyon jüri kararlarını ve önerilerini de dikkate alan uygulama projelerimizi onayladı.

İnşaat, "emanet usulü" ile yapılacaktı. Bir müteahhit vardı ama, galiba ona sadece gerçek masraflarıylae belirli bir yüzde veriliyor, malzeme emanet komisyonunca satın alınıyordu. Tam inşaata başlanacağı günlerde; projenin anıtlar kuruluna gönderildiği haberi geldi. Bir süre sonra projeyi açıklamak üzere Kurul'un, Güzel Sanatlar Akademisi önündeki küçük tarihi binasına gitmem gerekti. Topkapı Sarayı Müzesi'nin eski müdürü Tahsin Öz başkanlığındaki kurulda, Behçet Ünsal ve Hamit Kemali Söylemezoğlu'nu tanıyordum. Toplantı salonu dışındaki küçük aralıkta uzun bir süre bekletildikten sonra içeriye alındım. İçeride, yarışma kazanmış bir mimar değil, ilk sınıflardan bir öğrenci gibi karşılandım.

Konuşmama izin verilmeden ve birkaç ay önce projeyi seçen jüriyi yok sayarak, projenin neden uygulanamaz olduğu anlatılmak isteniyordu. Bizim dışımızda bir jüri projemize birincilik ödülü vermiş, sanki bir başka jüri de projeden dolayı suçluluğumuza karar vermişti. Acaba biraz daha makul olunamaz, proje haklı nedenlerle onaylanmayacak bile olsa, hiç değilse daha nazik davranılamaz mıydı?

Kibarlığı ile tanınan Hamit Kemali Bey, en sert eleştirileri yapıyor, ama haklı bulduğum bir şey söylemiyordu. Bu nedenle ben de peki efendim, çalışalım dikkate alalım diyemiyordum. Tatsız geçen konuşmadan, üzülerek değil, sıkılarak çıktım. Sonucu Haluk Şehsuvaroğlu'na, Elif Naci Bey'e anlattım. "Dur bakalım, bir çözüm buluruz" dediler.

1958 yılı. Adnan Menderes'in İstanbul imarının başına geçtiği yıldı. İstanbul'un birçok yerinde yıkımlar devam ediyor, şikâyetler artıyordu. Galiba Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da Rumeli Hisarı'nı meşguliyet alanı seçmişti. Çünkü yarışma sonuçlarının Haluk Bey tarafından kendisine sunulduğunu işitmiştim. Kısa bir süre sonra Haluk Şehsuvaroğlu, Tünel'de Hidivyal Palas'ın çatı katındaki büromuzda, bizi ziyarete geldi. Asansöre binemiyormuş, yüksek merdivenleri yürüyerek çıkmak zorunda kalmış. Gene de çok nazikti. Bize kendisi haber vermek istemiş:

"Konuyu Cumhurbaşkanı'na anlattım" dedi... Cumhurbaşkanı:

"Benim o kurulun, sağduyusuna ve iyi niyetine güvenim yoktur, siz inşaata devam edin" demiş.

Doğrusu üzüldüm... İçimden Celâl Bayar'a hak veriyordum, ama böyle bir kural dışılık da içime sinmiyordu. Ancak yapacak bir şey yoktu. Konu, bizim boyumuzun çok üstüne çıkmıştı.

Rumeli Hisarı'na sık sık gidiyor, yapılacak işleri orada çalışan 15-20 kişilik işçi grubunun başındaki kalfaya tarif ediyor, bir bakıma şantiye şefliği yapıyordum. Ekip başı, akşamüstü bana, ertesi gün için; kaç kazma, kaç kürekli amele istediğimi soruyordu. Ama işler böyle yürüyemezdi. Aletle ölçülmesi gerekli boyutlar, çeşitli istinat duvarları, yapılar ve birçok detaylar vardı. Emanet komisyonu sonunda bir çare buldu. Müteahhit, deneyimli bir mimarı şantiye şefliğine getirdi. Ben de rahatladım.

Topkapı Sarayı adına, idari kontrol olarak Mualla Eyüboğlu görevlendirilmişti. Ben kontrole gittiğimde çoğu defa onunla karşılaşıyor, birlikte çalışıyorduk. Mualla Eyüboğlu'nun iki ünlü ağabeyini, Sabahattin Eyüboğlu ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nu tanıyor ve tabii çok sayıyordum. Hem o nedenle, hem kendisi de çok sempatik olduğu için Mualla hanımla iyi anlaşıyor, iyi de geçiniyorduk.

Hisar'ın, içinin temizlenmesi, topografyasının görünür hale gelmesinden sonra, görece kolay görünen istinat duvarları tamamlanınca, sıra girişteki küçük idare binasına ve ortada gösteri platformu olacak büyük betonarme plağın yapımına geldi. Ekonominin çok bozuk olduğu yıllardı. Çimento, kum, bulunabiliyordu, fakat inşaat demiri, pencere camı yoktu. Demir ve cam için, İstanbul Belediyesi'ne emir verilmiş. Belediye, Adnan Menderes imarı nedeniyle sökülen tramvay raylarından basit atölyelerde inşaat demiri çektirmiş, cam olarak da Belediye'nin imar sırasında yıkılan birkaç yapısının pencereleri gönderilmişti. Demirlerin kesitleri yuvarlak olmaktan uzaktı. Doğal olarak çapları da ölçülemiyordu. O demirlerle betonarme imalatı yapılacak, gelen pencerelerden çıkacak camlara göre doğramaları yeniden boyutlandıracaktık.

Bu güçlüklerle projeyi uygulamaya, düşündüğümüze en

yakın sonucu almaya çalıyorduk. Yavaş yavaş iç gezi yolları ortaya çıkıyor. Hisar'ın içi gezilebilir hale geliyordu. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın ilgisi de artmıştı. Arada bir yapılanları görmeye geliyor. Haluk Şehsuvaroğlu, Bayar'ın her gelişinde bize de haber veriyor orada bulunmamızı istiyordu. Bu ziyaretlerde Haluk Bey, söze çok az karışarak bizleri öne çıkarıyor, yaptıklarımızı benim anlatmamı istiyordu. Bugünkü yapılarımızın, yöneticilerin ya da müteahhitlerin eseri sayıldığını, mimarların adının bile anılmadığını gördükçe, Haluk Bey'i içten saygı ve minnetle anmaktan kendimi alamıyorum.

Rumeli Hisarı iç ve çevre düzenleme inşaatı
Cumhurbaşkanı Bayar'ın ziyareti (arkası dönük Tevfik İleri)
Bayar'ın hemen arkasında Haluk Şahsuvaroğlu

Bayar, çoğunlukla yanında TBMM Başkanı Refik Koraltan, iki üç bakan ve yaverlerinden oluşan bir kalabalıkla, son derece şık geliyor, çok sağlıklı görünüyordu. Buna karşın dik sayılabilecek iç yollardan merdivenlerden yürürken nefes nefese kalmamak için üç dört adımda bir duruyor, mesela Koraltan'a

takılıyor, bir konu açıyordu. Sonra, biraz daha yürüyüp başka bir soru soruyordu. Bence güzel bir yöntem bulmuştu. Koskoca Cumhurbaşkanı, nefes nefese kalıp yorgun görünemezdi ya!

Hisar içinde, varlığı bilinen eski camiden sadece temeller ve gövdesinin bir kısmı yıkık minare kalmıştı. Bayar minarenin şerefesi, külâhı ile tamamlanmasını Haluk Şehsuvaroğlu'ndan istemiş. Haluk Bey de bize söyledi. Karşı çıktık. Aslının nasıl olduğuna dair hiçbir belge, çizim, fotoğraf bulunmayan minarelerin, uydurma bir proje ile yenilenmesini doğru bulmadığımızı, minarenin olduğu gibi restore edilmesinin hem doğru hem de plastik olarak güzel olacağını anlattık. Haluk Bey, buna rağmen emri yerine getirmiş olmak için, Ali Saim Ülgen'den, Bursa üslubunda bir minare çizmesini istemiş. Ancak herhalde içine sinmemiş olmalı ki, Celâl Bayar'ın ziyaretlerinden birinde, minarenin yanına gelince Bayar'a:

"Efendim" dedi, "mimarların bir maruzatları var..." Bayar, bana döndü:

"Nedir efendim?" Haluk Bey'e söylediklerimi tekrar ettim. Bayar, bir an durdu.... Haluk Bey'e döndü:

"Mimarların dedikleri gibi olsun" dedi.

Haluk Bey de biz de rahatladık. Teşekkür ettik. Ali Saim Bey'in projesi uygulanamadan kaldı.

Çalışmaların tamamlanmaya yaklaştığı günlerde, yakın çevreyle uğraşmaya başladık. Deniz tarafındaki girişte arazinin olanak verdiği büyüklükte otoparklar düzenledik. Deniz tarafındaki otoparkın arkasında 19. yüzyılda yapıldığını bildiğimiz yüksek bir istinat duvarının Fatih Kulesi yönündeki pek güzel topografyayı kapattığını görerek, üstten küçük bir kısmını yıktırıyordum. O günlerde Hisar'a, Mualla Eyüboğlu ile birlikte sıkça gelen ve Mualla Hanım'ın arkadaşı olduğu bilinen Alman Kültür Heyeti Başkanı Robert Anhegger'in, koşarak bana doğru geldiğini gördüm. Az bildiği Türkçesiyle bağırıyordu:

"Ne yapıyorsun? Bu duvara dokunulmaz, derhal durdur!" diyordu. Tepem attı. Kolay kolay sinirlenmezdim ama hele bir yabancının azarlarcasına konuşması beni çileden çıkardı.

"Sen kim oluyorsun, hangi sıfatla bana bağırıyorsun. Şantiyeye nasıl girebildin. Derhal burayı terk et, bir daha görmeye-

yim" diye de ben bağırdım.Robert Anhegger şaşırdı döndü ve gitti. Ondan sonra da Mualla Eyüboğlu ile aramız bozulur gibi oldu.

Birkaç gün sonra tatsız bir olay daha oldu. İstanbul'a bizi ziyarete gelen babamla Boğaz'da bir yemeğe gitmiştik. Dönüşte geceleri de çalışılan Hisar'ı, babama göstermek istedim. Ortadaki gösteri alanının ışıkları yanıyor, tamamlanmış olan setlerde 15-20 kişilik bir grup oturuyordu. Platform üzerinde de Mualla Hanım, iç düzenleme ile ilgili fikirlerimizi "Düşündüm, yaptım" diye anlatıyor, anlatıyor, "Bu gördüğümüz platformu aşağıda bir pilotiye oturttum, minareyi korudum, yeni set duvarlarını farklı bir taş ve teknikle yaptım" gibi şeyler söylüyordu. Biz arkadan ve karanlıkta geldiğimiz için bizi görmüyordu. Ama Mualla Hanım'ın, bir davetten toplayıp getirdiğini sandığım insanlar görmüşlerdi. Babamı da alıp geriye dönemedim. Zorunlu olarak daha da yaklaştık:

"İyi akşamlar, Mualla Hanım. Size, babamı tanıştırayım" dedim. Birden bire nereden çıkmıştık?.. Galiba kötü bir zamanlama olmuştu. Mualla Hanım, karşısında oturanlara döndü:

"Doğan Bey de mimarlarımızdan" dedi. Ama ne mimarı, ne yapıyor, gece vakti babasıyla Hisar'da ne arıyor, anlaşılamadı.

Rumeli Hisarı'nda inşaat başladığında, proje ve mesleki kontrollüğünü bizim yaptığımızı gösteren bir levhayı yaptırıp ana girişe yakın bir yere yerleştirmiştik. 1959 yılında, Fethin yıldönümü olan 29 Mayıs'ta Rumeli Hisarı açılacaktı. Aylarca orada duran levhamızın açılışa bir ay kala yerinde olmadığını fark ettik. Acaba ne oldu, kim indirdi derken, birkaç gün sonra, levhanın inşaat molozlarıyla birlikte, parçalanmış olarak Maslak ve Tarabya arasında bir yerde yol kenarına atıldığını görenler olmuş. Buna bir yorum da yapamadık. Mualla Eyüboğlu bu kadar ilkel olamazdı. Herhalde son temizlikler arasında söktürmüş olmalılar demek zorunda kaldık.

Mualla Hanım, uzun yıllar sonra yayımlanan biyografisinde, kendisiyle yapılan ve yayımlanan görüşmelerde Hisar'ın gösteri alanını tek pilon üzerinde nasıl yaptığını anlatmayı sürdürüyordu.

İki yıl önce ileri yaşlarda kaybettiğimiz Mualla Eyüboğlu'na, elbette kızmıyorum. Olanları unutarak, sevgiyle anıyor, Tanrı'dan rahmet diliyorum.

Projemizde; birkaç tane güzel manzaralı genişçe dinlenme terası, oturma bankları vardı. O terasların en büyüğünde germe strüktürlü, yelken bezinden büyük bir çadır, küçüklerinde de daha küçük tenteler tasarlamıştık. Nasıl yapılacaklarını gösteren maketler de yapmıştık. Bunları dikecek, monte edecek usta aradık. Bir yerlerden yaşlı bir usta bulundu. İsmi, mesleğine pek uygun olarak Rüştü Çadır imiş. Rüştü ustayla epey çalıştık. Çadır, şekli benzememekle beraber, askeri çadırları temsil edecek, güneşten yağmurdan koruyarak yararlı da olacaktı. Açılışa kısa bir süre sonra, bunlar da yerlerine yerleştirildi, pek de güzel oldular, Hisar'ın içine, çağdaş bir hava verdiler. Ancak çadır sadece o yaz yerinde kalabildi. Kışın sökülüp depoya kaldırılmış, bir daha da yerine konduğunu göremedik.

Açılış törenini İstanbul Belediyesi düzenleyecekti, on bin kişinin davet edileceği törenin, Celal Bayar'ın konuşmasıyla tamamlanacağı, pek görkemli olacağı söyleniyordu. Sonunda açılış günü geldi. Yapım sırasında birlikte çalıştığımız Belediye'den de Topkapı Sarayı'ndan da bizi hatırlayıp, davetiye gönderen olmamıştı. Gidip gitmemeyi epey düşündük. Sonunda gitmeye, eğer davetiye sorulur da tören alanına alınmazsak, bağırıp çağırmaya karar verip gittik. Etraf ana baba günü gibiydi. Davetiye filan arayan yoktu. Kalabalık içinde ilerleyip önlere doğru geçmek de mümkün değildi. Bir süre kalabalık içinde bekledikten sonra döndük. Hisar, İstanbulluların, turistlerin ziyaretine açılmıştı. Birkaç gün sonra biz de gidip, projesini yaptığımız gişeden bilet alıp, kısa bir gezi yaptık, kendimizi tatmin ettik.

Hisar'ın orta yerindeki gösteri alanının, kısa sürecek mehter gösterileri ya da halk dansları için kullanılacağı yarışma şartnamesinde belirtilmişti. Biz de bu amaçla, topografyanın doğal bir amfi biçiminde olduğu minare çevresini ve eski sarnıç duvarlarını uygun bulmuş ve ona göre bir düzenleme yapmıştık. Amfinin bir Yunan ya da Roma amfisi gibi düzgün bir geometrisi olmamasını, zaten kısa sürecek gösteriler için ayakta durulacak doğal görünüşlü setler yapmayı tasarlamıştık. Gösteri alanı ve çevresi bu düşüncelerle ve benim minareye çıkıp set yerlerini tek tek göstermem suretiyle yapıldı. Doğrusu, eleştiren de olmadı. Düşünce uygun bulunuyordu.

Kısa bir süre sonra bu gösteri alanı İstanbul'da dikkat çekti. Çevresini muhteşem kulelerin, duvarların çevirdiği, etrafı yemyeşil bu orta mekân, bir yandan da Boğaz manzarası ile ve hele ayışığına rastlarsa pek hoş bir yer olmuştu.

Büyük tiyatro adamımız Muhsin Ertuğrul da bu mekândan etkilenmiş olmalı ki, uzun süre oturulması zor setlere aldırmadan; "Hamlet", "Kral Lear" gibi eserleri sahneye koydu. Buradaki temsiller, özellikle beş yüz kişinin görevlendirildiği "Kral Lear" temsili, muhteşem oldu. Ortaçağ İngiliz askeri kostümü giydirilmiş erler, ellerinde meşalelerle çevredeki kale duvarlarında yürüyor, merdivenlerden iniyorlardı. Mekân inanılmaz derecede etkiliydi.

Bir süre sonra Muhsin Ertuğrul'un, bizim düzensiz ayakta durma setlerini düzelttirdiği, oturulabilecek hale getirdiği gazetelerde yazıldı.

Muhsin Ertuğrul'un burasını, Yunan tiyatrosuna benzetmiş olabileceğinden korkarak hemen görmeye gittim. Köklü bir değişiklik yoktu. Sadece basamakların üstleri düzeltilmiş, biraz daha oturulabilecek bir hale getirilmişti. Sami Sisa ile beraber Muhsin Ertuğrul'u çok takdir ettik. İşte kültürlü, uygar bir adam böyle davranabilirdi. Muhsin Ertuğrul'un, Türkiye'de tiyatronun önemsenmesini sağlayan büyük bir kültür adamı olduğunu biliyor, çabasına hayranlık duyuyordum. Hayranlığım böylece daha da artmış gibiydi.

Birkaç yıl sonra, nerede, nasıl hatırlamıyorum; Şehir Tiyatroları'nın yayınladığı *Türk Tiyatrosu* dergisinin eski bir sayısı elime geçti. Muhsin Ertuğrul anılarını anlatıyor, o sayıda Rumeli Hisarı'ndan söz ediyordu. Mekânı beğendiğini, o çarpık düzensiz setleri, düzenli bir hale getirmek için Vali'den yüklüce bir ödenek istediğini, ama alamadığını yana yakıla anlatıyor, bulabildiği kısıtlı bir parayla küçük bir düzeltme yaptırabildiğini söylüyordu.

Rumeli Hisarı'nın sonraki yıllarını, pop müziği konserlerini, oraya hiç yakışmayan sahne düzenlerini artık anlatmayacağım. Fakat 1991 yılında bir fırsat sonucu sahip olabildiğim Anadolu Hisarı üstündeki evimizde şimdi her gün Rumeli Hisarı'nı görüyor, minareye çıkıp setleri tarif ettiğim yılları hatırlıyorum.

22.

Devlet Su İşleri Bursa Bölge Müdürlüğü Tesisleri

Karayolları ile Devlet Su İşleri'nin bölge müdürlükleri, önemli kuruluşlardır. Çok sayıda personel, iş makineleri, atölyeleri, garajlarıyla bulundukları il merkezlerinde, birer küçük kampus oluşturacak şekilde yerleşirler. 1958'de Devlet Su İşleri Bursa'daki bölge tesisleri için sınırlı bir proje yarışması açmış, büromuz da yarışmada birinci ödülü kazanarak projeleri yapmıştı. Bu tesislerin mesleki kontrollüğü bize verilmediği için, projelerin nasıl uygulandıklarını bilmiyorum. Sonradan gidip görmeyi de canım istemedi. Belki de bu nedenle, bu projemiz yayınlarımızda yer almadı. Ancak, bu projenin onayı sırasında bana ilginç gelen bir toplantı yönetme usulüne tanıklık etmiş oldum.

DSİ ile sözleşme yapıp, avan projeleri Ankara'ya genel müdürlüğe gönderdikten sonra bir yazı aldık. Projelerin onaylanması için, genel müdürlük meclisi denen bir toplantıya sunulması gerekiyormuş. Bu nedenle bir tarih veriliyor ve o tarihte Ankara'da bulunmam isteniyordu. Söylenen günde gittim. Eski genel müdürlerden birinin adını taşıyan büyük bir toplantı salonuna alındım. U biçimindeki masanın çevresinde, daire müdürleri ve bölge müdürlerinden oluşan yaklaşık elli kişilik bir topluluk vardı. Toplantıya, o tarihlerde, Adnan Menderes'in su işleri müdürü denilen Süleyman Demirel başkanlık ediyordu. Onun hemen yanında bana da yer gösterildi.

Süleyman Demirel, beni tanıttı ve projeyi anlatacağımı söyledi. Projeler bir duvara asılarak hazırlanmıştı. Genel vaziyet planından başlayarak, her yapıyı; planları, strüktürel sistemleri işlevleriyle çok da uzatmadan anlattım, yerime geçtim. Demirel, proje üzerinde konuşmak isteyen olup olmadığını sordu. Bulunduğum yerden toplantıdaki herkesi görebiliyordum. İlk parmak kaldıran Teknik Üniversite Talebe Birliği'nden tanıdığım ve karşıt guruplarda olduğumuz Korkut Özal oldu. Malatya'da ya da Elazığ'da DSİ bölge müdürüymüş. Uzun konuştu, projeyi kendine göre eleştirdi. Sonra, beş altı parmak daha kalktı. Demirel, sırayla söz veriyor, ben de tüm eleştirileri dikkatle not ediyordum.

Projeyi ilk defa ve uzaktaki bir duvardan görenlerin ciddi ve tutarlı eleştiriler getirmeleri elbette beklenemezdi. O nedenle birisi örneğin; atölyelerin yerini uygun bulmuyor, bir başkası, atölyeler doğru ama Bölge Müdürlüğü binasının yerini değiştirmeli diyordu. Ben de tuttuğum notlara göre, çelişkili eleştirileri belirtip, hangisini dikkate alalım demek üzere ayağa kalkıyordum ki Demirel, ceketimin eteğini çekerek beni oturttu:

"Arkadaşlar, gördüğünüz gibi mimar arkadaşımız, fikirlerinizi not aldı. Projesini bunlara göre düzenleyecektir... Onaylayanlar? Onaylamayanlar?.." Eller kalktı, proje oybirliği ile onaylandı.

Demirel'e döndüm:

"Efendim, çok farklı istekler var. Ben şimdi hangisini dikkate alacağım?"

"Kardeşim, sen şimdi projene bildiğin gibi devam edeceksin... Kolay gelsin. Teşekkür ederim. Güle güle" dedi.

Sonradan Sayın Demirel, başbakan oldu. Sanırım, ülkeyi de böyle yönetti. Kim bilir?.. Her kafadan bir ses çıkan, "çok kültürlü" ülkemizde, en doğru yol belki de Demirel'inkiydi.

Bu projemizin bize bir faydası daha oldu. Uygulama projeleri, detaylar, keşifler, Ankara'da genel müdürlükte onaylanıyor, istihkaklarımızı da Ankara'da takip edip almamız gerekiyordu. İlk istihkakımızı alabilmek için elimde kâğıtlarla odadan odaya koşuyor, çoğu defa imzalayacak kimseyi bulmak için beklemem gerekiyordu. İki gün böyle uğraşıp perişan olduktan sonra, Bur-

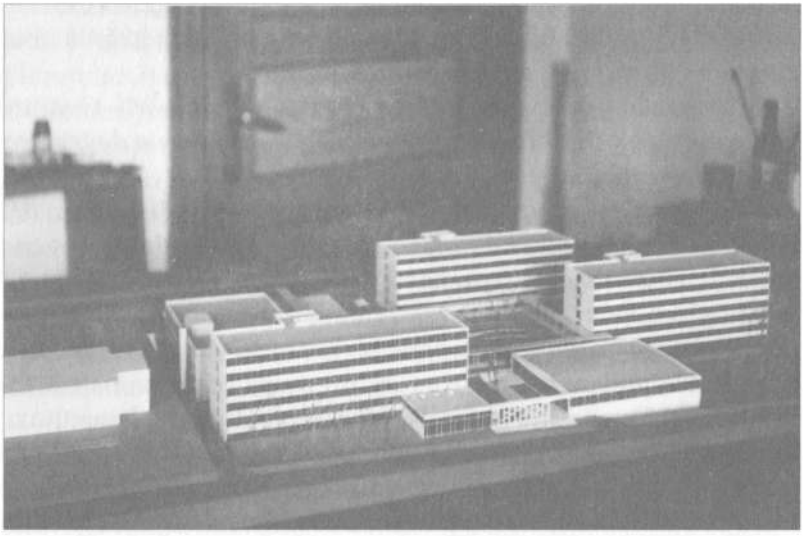
sa bölge müdürü iken tanıdığım Arif Onat'ın DSİ genel müdür muavini olduğunu öğrendim. Elimde gene bir sürü kâğıtla onu ziyarete gittim. İyi karşıladı. Halimi görünce:

"Hayrola? Yorgun görünüyorsunuz" dedi. Arif Onat'ın yeni görevini kutladım. İki gündür çektiklerimi, gene de bir şey başaramadığımı anlattım. Doğru yolu gösterdi:

"Doğan Bey", dedi. "Bu iş sizin yapacağınız iş değil. Burada iş takip eden becerikli adamlar vardır. Arkadaşlardan sorayım. Onlardan birini size tanıştırsınlar. İşlerinizi o takip etsin."

Böylece, Fahrettin Cangür'ü tanımış oldum. Orta yaşları geçmiş, topluca, son derece sempatik bir adamdı. Milli Mücadele'de adı sıklıkla anılan, bir ara Atatürk'ün muhafızlarının başı olan ünlü Topal Osman'ın oğlu imiş. Fahrettin Bey adeta, hayatımızı kurtardı. Tanıştığımız tarihten sonra Ankara'daki tüm işlerimizi takip etti. İstihkaklarımızı tahsil edip, bize havale etti. Biz de yıllarca. Ankara'da istihkak takibi yerine Fahrettin Bey'i takip eder olduk. Paraya sıkışınca, biz de Fahrettin Bey'i sıkıştırıyor, günü gününe evrakın nerede olduğunu soruyorduk.

Türkiye'nin dış dünyadaki mimarlık elçisi, Ağa Han ödüllerı eski Genel Sekreteri sevgili Süha Özkan, henüz lisede öğrenci iken Fahrettin Cangür'ün yanında iş takibinde çalıştığını, mimarlık mesleğini, bizim işlerimizi takip ederken tanıdığını, yıllar sonra bana anlatmıştı.

2000 kişilik yurt yarışma projesi maketi

2000 kişilik yurt (Ata Yurdu), Cebeci-Ankara, 1961

23.

Ankara'da 2000 Kişilik Yüksek Öğrenim Yurdu

Türkiye'de 1950'lili yıllarda, hızlı kentleşmeyle birlikte üç büyük kentte, birçok yüksek öğrenim kurumu kurulmuş, Anadolu'dan bu kentlere büyük bir öğrenci akını olmuştu. Bu da öğrenci yurtları ihtiyacını artırmıştı. Dönemin maliye bakanı Hasan Polatkan, belki de devletin resmi yöntemleriyle yurt yapımı gecikeceği için, bazı milletvekilleri ile birlikte yurt yaptırma derneği kurmuştu. Dernek, Ankara'da Cebeci'deki Devlet Konservatuarı binasının arkasında yaklaşık 20 dönümlük bir arsa elde ederek, bu arsada 2000 yüksek öğrenim öğrencisinin kalabileceği bir yurt binası yaptırmak amacı ile 1957 yılında bir proje yarışması açmıştı.

Yarışma ilan edilince İTÜ Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinden bazıları, başta Nezih Eldem olmak üzere, arsaya 2000 kişilik bir yurdun sığmayacağını hesaplamışlar, derneğe ve benim başkanlık yaptığım dönemde Oda'ya, yarışmanın boykot edilmesini isteyerek başvurmuşlardı. Teşebbüs yararlı, ihtiyaç gerçekten acildi. Yaptığım bir hesaplamayla kolay olmasa da iyi çalışılırsa, 2000 kişilik yurdun, arsaya sığabileceğini gördüm, yönetim kurulu da bana katıldı. Böylece, yarışma yürürlüğe girdi. 1958 yılında Oda'daki görevim sona erdiğinde, büroda yoğun bir şekilde yarışma için çalışmaya başladık. Türkiye'de modern bir yurt yapısı için yarışma, ilk defa açıldığı için konu bizim için de yeniydi.

Her zaman olduğu gibi yayınları taradık. Yurtdışından örnekler bulduk. Yaklaşık üç aylık bir çalışmadan sonra, doğru olduğuna inandığımız bir proje ortaya çıktı. Acele etmeden dikkatli, itinalı bir sunum yaptık. Yarışmanın bitmesine tam üç gün kala, ilkeleri benzer, ama farklı bir biçimle yorumlanmış yeni bir çözüm aklımıza geldi. Üçümüz de genç ve enerji doluyduk. Yeni çözüm de iyi görünüyordu. Birisi olmazsa öteki kazanır diyerek, neşe içinde bu çözümü de üç günde çizip tamamladık. Tabii sunum ilk proje kadar iyi değildi. Yönetmelikler gereği bir mimar bir yarışmaya sadece bir projeyle katılabileceği için, projelerin birisini iki ortak, diğerini de bir ortak imzaladık, gönderdik. Yarışma sonucu şaşırtıcı oldu. Katılan 40'tan fazla proje içinde ilk hazırladığımız projenin 3. ödülü, kısa zamanda hazırladığımız projenin birinci ödülü kazandığı anlaşıldı. Bu o zamana kadar Türkiye'deki yarışmalarda aynı mimarların iki ödül birden kazandığı ilk yarışma idi. Daha önce sadece Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat, ünlü Adliye Sarayı yarışmasında birincilik ve mansiyon kazanmışlardı. Bizim yarışmanın ikincilik ödülü ise Nişan Yaubyan ve arkadaşlarının hazırladığı projeye verilmişti.

Bir süre sonra, sözleşme yapmak üzere Ankara'da Maliye Bakanlığı'na çağırıldık. Hasan Polatkan'la görüşecektik. Ancak önce Milli Emlak Genel Müdürü Enver Bey tarafından kabul edildik. Enver Bey, daha önce kamu yapıları yarışmalarında danışman jüri üyesi olarak görev yapmış, birçok mimarı tanıyan sempatik bir idareciydi. Az çok mimariden ve ücret yönetmeliğinden haberi vardı. Onunla birlikte proje ücretini hesapladık. O günün yönetmeliğine ve değerlerine göre 530.000 TL tutuyordu. Bu bilgi ile Polatkan'ın makamına çıktığımızda, özel kalemde epey beklemek zorunda kaldık. Söylendiğine göre bakanın yanında doktorlar varmış. Onlardan sonra biz girecekmişiz. Sıra gelip içeriye alındığımızda bakanı, çok sağlıklı adeta pırıl pırıl, neşeli, ayakta bizi bekler bulduk. Sonradan o doktorların aslında masajcılar olduğunu, bakanın her gün makamında masaj yaptırdığını, milli emlak genel müdüründen öğrendik.

Ne olursa olsun, neşeli bir bakan, asık suratlı bir bakandan daha iyiydi. Bizi kutladı. Enver Bey, kendisine, proje hizmetleri sözleşmesinin tutarını söyledi. Bakan da dernek yönetim kuru-

lunda, Gaziantep Milletvekili Mimar Süleyman Kuranel'in bulunduğunu, ücreti onunla konuşacağını bildirdi. Zorunlu olarak İstanbul'a döndük. Enver Bey sonucu bildirecek, ona göre sözleşme yapmak için bir kez daha Ankara'ya gidecektik.

Yaklaşık bir hafta sonra Enver Bey'den beklediğimiz telefon geldi. Bakan, Süleyman Bey'le görüşmüş, yaşça büyüğümüz. Süleyman Kuranel bu işin 250.000 liraya yapılabileceğini söylemiş, bakan da Ankara'ya gelip sözleşmeyi imzalamamızı, vakit kaybedilmemesini istiyormuş. Kesinlikle kabul edemeyeceğimizi, bakanın da altında imzası olan devletin tarifesinin elbette bir gerekçesi olduğunu anlattım. Enver Bey'den, bu söylediklerimi Polatkan'a lütfen nakletmesini rica ettim.

Bu konuşmadan sonra neredeyse bir ay geçti. Ankara'dan hiç ses duyulmuyordu. Enver Bey'in bakanla konuşamadığı anlaşılıyordu. Düşündük taşındık, bakana bir mektup yazmaya karar verdik. Mektupta olanları kısaca anlatıyor, Süleyman Kuranel'e saygımıza karşın onun bizim gibi, büyük projeler yapan bir mimar olmadığını, o nedenle takdir hakkını doğru kullanamadığını, derhal işe başlanmasını arzu ettikleri için kendisine yazmak zorunda kaldığımızı söylüyorduk. Mektubu postaya verdikten bir iki saat sonra, telefonumuz çaldı. Emniyet Müdürlüğü'nden bir yetkili, maliye bakanına mektup gönderip göndermediğimizi, göndermişsek ne yazdığımızı öğrenmek istiyordu. Olayı başından beri anlatıp mektubun içeriğini de açıkladıktan sonra, pekâlâ, dendi. Telefon kapandı.

Galiba bir gün sonraydı. Bir sürpriz oldu. Bakan telefonda benimle konuşmak istiyordu. Çok anlayışlı görünüyordu. Mektubu aldığını hak da verdiğini ama Süleyman Bey'in düşüncesine karşı çok da bir şey yapamayacağını, yetkisini kullanarak, ona danışmadan bir elli bin lira daha verebileceğini, artık 300.000 lirayı kabul ederek el sıkışmamızı derhal işe başlamamızı istiyordu. Kısaca arkadaşlarımla görüştükten sonra, kendisini kıramayacağımızı, büyük fedakârlık yaparak işe başlayacağımızı söylemek zorunda kaldım. Telefonda el sıkışmış olduk.

Bundan sonra, önce sözleşmeyi, sonra projeleri yaptık. Bayındırlık Bakanlığı'nda onaylanması güç olmadı. Ancak ücretlerimizi almamız, artık alıştığımız gibi, büyük sabır, özel bir yete-

nek istiyordu. Bu bizim Ankara'daki işleri takip eden Fahrettin Cangür'ün yapabileceği bir iş de değildi. Bürolar, muhasebeler yoktu. İstihkak, iki çok meşgul milletvekilinin ceplerindeki çeklerde idi. Birisi bulunursa, diğeri Ankara dışında oluyordu.

Ne yapacağımızı düşünürken, Gaziantep Milletvekili Süleyman Kuranel'in evinin sabah sekizde açıldığını öğrendik. Erkenden eve gittik. Kapıda, on kadar vatandaş bekliyordu. Gerçekten tam sekizde banka açılır gibi kapı açıldı. Seçmenlerle birlikte içeride, çevresine sandalyeler, koltuklar dizili büyücek bir odaya alındık. Herkese oturacak yer vardı. Beş dakika içinde büyük bir tepsiyle çaylar geldi. Sekiz otuzda Süleyman Bey, giyinmiş olarak ortaya çıktı. Metin Hepgüler'le beni orada görünce şaşırdı. Çoğu ikişer üçer kişi gelmiş olan seçmenleri ile kısa görüşmeler yaptı. Onlara o gün veya ertesi gün için, işleriyle ilgili Bakanlıklarda buluşmak üzere randevu veriyor, defterine kaydediyor, grupları gönderiyordu. Sonunda biz de yana yakıla sıkıntılarımızı, derdimizi anlattık. Diğer milletvekili ile kendisini nasıl bir araya getirip çeki imzalatabileceğimizi sorduk.

Süleyman Bey, birkaç telefondan sonra Çorum Milletvekili Yakup Gürsel'i bulabildi. Hayli konuştuktan sonra, saat tam onda on dakika için TBMM'de bulunabilecekleri anlaşıldı. Süleyman Bey bizi Yakup Gürsel'in bulunduğu yere gönderdi. İşi biter bitmez, karşısına çıkıp bir taksiyle meclise götürecektik. Öyle de yaptık. Süleyman Bey de sözünü tuttu, geldi. Çeki imzalatıp aldık. Derin bir oh çekip İstanbul'a döndük.

Birkaç gün sonra, İstanbul'daki büromuza günün tanınmış müteahhitlerinden Yaşar Alp geldi. Şık, güler yüzlü ve genç görünüyordu. 2000 kişilik yurdun ihalesini aldığını, o nedenle bizi tanımak istediğini söylüyordu. Anıtkabir'de müteahhitlik yapmış, Sedat Hakkı Eldem'in yapılarında bulunmuş. Şimdi de bizimle çalışacağı için mutlu olduğunu, projeyi çok beğendiğini, bu projeyi gerçekleştirmek için elinden geleni yapacağını söylüyor, ağzından adeta bal akıyordu. Böyle deneyimli, iyi niyetli, bir müteahhitle çalışacağımız için çok sevindik. Proje ve detaylar üzerinde bir süre konuştuk. Yurdun cephelerinin beyaz çimentodan yapılmış, prekast cephe elemanlarıyla kaplanmasını düşünüyorduk, öyle projelendirmiştik.

Yaşar Alp:

"Biliyorum" dedi, "Şantiye de özel bir atölye kuracağım. Tekniğini de biliyorum. Bunlar Hilton Oteli cephelerinde de kullanılmıştı. İsterseniz bir gün gidip yakından görelim, renk ve doku istediğiniz gibi ise aynen uygularım." Birkaç gün sonra, Hilton'da bir oda kiralamış, oraya gittik. Cephe elemanlarını yakından gördük. Tam istediğimiz gibiydi. Teşekkür ettik. Bir süre sonra inşaat başladı.

Mesleki kontrollük görevi büromuza verildiği için, ben grup adına sık sık Ankara'ya, şantiyeye gidip bir gün kalıyor, yapıyı görüyor, sorunlar varsa çözüyordum. Zaman zaman Sami Sisa da bana katılıyordu. Temeller bitip, üst yapılara geçilirken 27 Mayıs İhtilali patladı. Yapı bir süre durduktan sonra, ihtilal hükümetinin gençlik sorunu olduğu için bu yapıyla ilgilendiği, üyeleri Yassıada'da hapiste olan dernek yönetim kurulu yerine mahkemece, bir kayyım heyetinin görevlendirildiği anlaşıldı. Heyetin başkanlığına, Orhan Alsaç getirilmişti. Orhan Alsaç, Bayındırlık Bakanlığı Yapı İmar İşleri'nde muavinlikten başkanlığa yükselmişti. Yurt yarışmasında da jüri başkanıydı. İlk tanışmamızın üstünden üç yıl geçmiş, birçok defa karşılaşmıştık. Büromuzu da iyi tanır hale gelmişti. Ben de Ankara seyahatlerine yeniden başladım. Gerçekten inşaat hızlıca yükseliyordu.

Müteahhidin istihkakları sorunsuz ödeniyordu. Ne var ki, bugün hâlâ anlayamadığım nedenlerle bizim aylık mesleki kontrollük ücretimiz ödenmiyor, hiç bir gerekçe de gösterilmiyordu. Birkaç ay böyle ücretsiz çalıştıktan sonra, Ankara'dan tanıdığım bir avukata danıştım. Kayyım heyetini görevlendiren mahkemede, dava açmaktan başka çare olmadığı anlaşılıyordu.

Davanın, ilk duruşmasına katılmak istedim. İlk defa bir mahkeme görecektim. Avukatımızla Ankara'nın eski adliye binasının kalabalık, karanlık koridorlarında buluştuk. Adımız okununca da içeriye girdik. Orta yaşlı, topluca hâkim, avukatı dikkatle dinledi, sonra bana sordu:

"Bir diyeceğiniz var mı?"

Konuyu kısaca, kendi açımdan tüm içtenliğimle anlattım. İstihkakın ödenmemesi için görevi ihmal etmemiz gerektiğini,

halbuki bu konuda hiçbir ihtar yapılmadığını anlattım. Hâkim hemen kararı yazdırdı:

"Birikmiş alacaklarıyla birlikte istihkakların ödenmesine..."

Böylece bir sorunu daha aşmış olduk. Acaba, Orhan Alsaç, ödeme kararı mahkemeden çıkarsa, askeri yönetime karşı daha rahat olacağını mı düşünüyordu? Doğrusu hâlâ başka bir neden düşünemiyorum.

Zamanla yapı adamakıllı ortaya çıkmış, doğramalar, takılmıştı. Ama Yaşar Alp'in bahsettiği prekast cephe elemanlarından da, onların imal edileceği atölyeden de haber yoktu. Müteahhidin şantiye şefi, yeni mezun bir inşaat mühendisi, sonradan çok önemli ve büyük bir müteahhit olan Nurettin Koçak'tı. Yavaş yavaş, Yaşar Bey de Nurettin Koçak da prefabrike cephenin inşaatı çok geciktireceğini, beyaz çimento ile mozaik sıva yaparlarsa aynı etkiyi elde edeceklerini söyleyip tatlı tatlı zemin yokluyorlar, ben de kesin olarak karşı çıkıyordum. Sami Sisa'nın da Ankara'ya geldiği bir gün şantiyeyi Nurettin Koçak'la birlikte gezdiğini, gördüğü dikkatsizlik ya da ihmalden kaynaklanan hatalara işaret ederek, nasihat ettiğini hatırlıyorum.

Sami, o bazen ortaya çıkan saf yürekliliğiyle çoktan müteahhitliği benimsemiş olan şantiye şefine nasihat ediyordu:

"Kardeşim, mesleğin başındasınız. Çok dikkatli olmalısınız. İleriki yıllarda burada yaptığınız yanlışlardan utanırsınız sonra" gibi şeyler söylüyordu.

Yıllar sonra, Nurettin Koçak, Türkiye'nin en büyük müteahhitlerinden biri olduğunda, biz hâlâ yarışmalara girmeye çalışıyorduk. Sami'ye takılıyordum:

"Bak, senin öğütler işe yaramış, herhalde artık yurt inşaatındaki gibi kusurlu işler yapmıyordur."

İnşaatın tamamlanmasına yakın, askeri yönetimin Başbakan Yardımcısı Orgeneral Fahri Özdilek'in şantiyeye geleceği bana haber verildi, yapıyı gezdirmek için, Ankara'da bulunmam isteniyordu. Söylenen günde ben de, tabii müteahhit Yaşar Alp de şantiyedeydik. Orgeneral birkaç subayla birlikte geldi. Yapı gezildi... Beğenildi... Sonra şantiye binasına girildi. Orgeneral müteahhide dönüp sordu:

"Yaşar Bey, yapıyı ne zaman teslim ediyorsunuz?"

"Sayın Paşam, sözleşmemize göre iki ayımız var. Sadece cephe kaplamalarımız ile ufak tefek işlerimiz kaldı. Belki biraz daha kısa zamanda bitirebiliriz. Ancak, cephe kaplamalarımız, biraz zaman alacak. Mimarlarımız çok değerli. Çok hassas arkadaşlar. Her şeyin en iyisini istiyorlar, cephe için ben, kendilerine aynı etkiyi yapacak daha kısa bir yol, kaplama gibi olacak bir sıva teklif ediyorum. Ama onlar da belki haklılar, düşündüklerini aynen istiyorlar" dedi. Paşa bana döndü:

"Bak Mimar Bey, Yaşar Alp ne güzel söylüyor. Ben yapıyı bir ay sonra istiyorum. Teslim edemezseniz bir tabur asker gönderir işgal ederim" dedi. O koşullarda olması bekleneceği gibi ciddi, sert bir ifadeyle elimizi sıktı ve ayrıldı.

Yapacak bir şey kalmamıştı. Yaşar Bey, yapıyı bir ay içinde teslim etti. Bizim cephe kaplamaları yerine sıva yapılmış, taş kaplama derzleri sıvada ifade edilmiş, hatta prefabrik etkisi yapması için derzler arasındaki kısımlarda ciddi renk farkları oluşturulmuştu. Bölümler, hafif farklı renklerle sıvanmak istenmiş, ama dozu ayarlanamamış. Sanki farklı renkli sıvalar gibi duruyor, güneş hafif yandan geldiğinde tüm mala izleri feci bir şekilde görünüyordu. Bize göre kusurları olmasına karşın yurtlar beğeni kazandı.

Bayındırlık Bakanlığı'nca yıllar sonra yapılan bir araştırmada, sağladığı olanaklara göre en ekonomik yurt binası olarak seçilen bu binaların, bize haber verilmeden başka illerde de inşa edildiğini duyduk. Ancak; arsayı bulan, parayı bulan, inşaatı başlatan Hasan Polatkan ve arkadaşlarının yurdun açılışı sırasında Yassıada'da içinde bulundukları koşullar ve Polatkan'ın daha sonraki acı sonu, gerçekten insanın içini acıtıyordu.

Yurt açıldığında nasıl yönetildiğini bilemiyorum. Askeri hükümet bir yol bulmuş olmalı. Bir iki yıl içinde Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun kurulduğunu ve yurdun bu kuruma devredildiği anlaşıldı. Kurumdan iki kişi İstanbul'a büromuza geldi. Yapıyla ilgili bazı soruları vardı. İlk olarak, yapıda demir ve ahşap atölyelerine ihtiyaç duyduklarını, kırılan bozulan masaları tamir etmeleri için atölyelerin gerekli olduğunu söylediler... Şaşırdım, "Bunlar var projede" dedim. Projeyi açtım, yerlerini gösterdim. Bu sefer onlar şaşırdı; "Bizde projeler yok ki, biz orasını mescit

olarak kullanıyorduk" dediler... Böylece sürdü gitti... Projedeki kullanımlar altüst olmuştu. Notlar alıp gittiler...

Sonraki yaklaşık otuz yıl, Ankara'da Cebeci taraflarına gitmediğim için yapıları göremedim. Sadece zaman zaman "Ata Yurdu'" diye adlandırılan yurtta olaylar çıktığını duyuyordum. 40 yıllık çalışmalarımızı içeren ikinci kitabımızı hazırlarken, 1994'te, belki çevresi yeşillenmiştir, yeni bir resmini çekerim diye, özel olarak Cebeci'ye gittiğimde, gözlerime inanamadım. Pencerelerin üçte ikisi briket duvarla sıvasız olarak kapatılmış, o briket duvarlar, parapetler koyu yeşil-kahverengi arası çirkin bir renge boyanmıştı. Birçok yapının üstünde kenarları kırık dökük eternitlerle kaplanmış çatılar görünüyordu. Koca site, eskimiş bir gecekondu mahallesine benziyor, dış kapıdaki parlak bronz tabela, terk edilmiş bir yapı gurubuna Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun, yeni el koyduğunu gösterir gibi pırıl pırıl duruyordu.

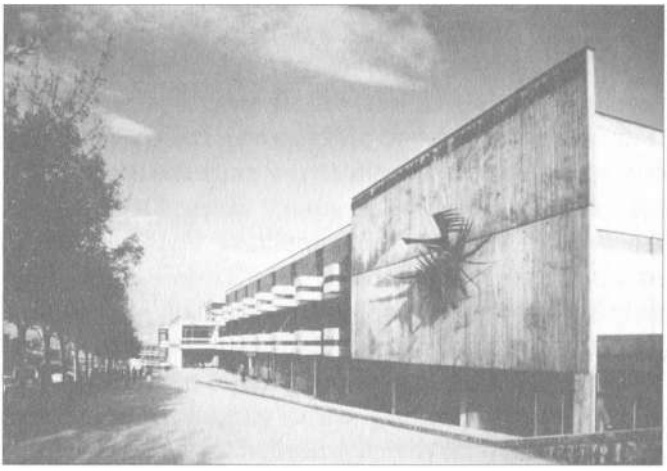
24.

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın proje ve inşaat süresi, meslek yaşamımın yaklaşık on yılını kapsıyor. Çarşı ile ilgili şehircilik yarışması sırasında 27-28 yaşlarında genç bir mimarken, yapı tamamlandığında artık orta yaşlı sayılıyordum. 1957-67 yılları arasındaki bu dönem Türkiye'nin toplumsal-siyasal yaşamında çok çalkantılı, krizlerle doluydu. Bu dönemi, bana ve ortaklarıma çok pahalıya mal olan deneyimler yaşayarak geçirdik. Bana öyle geliyor ki, bu yıllarda yaşadıklarım, yetenekli bir yazar elinde ilginç bir romana bile dönüşebilir.

Atatürk Bulvarı ve Manifaturacılar Çarşısı, 1970

İMÇ 1, Blok ve Kuzgun Acar'ın eseri, 1968

Proje Yarışması

1957 yılında, İstanbul'da Adnan Menderes'in ünlü imar hamlesi başladığında; Eminönü, Sultanhamam çevresindeki dar sokaklarda, eski hanlarda sıkışıp kalmış, sayıları binleri aşan toptancı kumaş tüccarı, bu hamleden ilham alarak yeni bir yerleşim alanı aramaya başlamışlar ve yaklaşık 1100 ortaklı bir kooperatif kurmuşlar. Pazarlarına yakın olmak düşüncesiyle ile Haydarpaşa civarında bir çarşı inşa etmek istiyorlarmış. O sırada Vali ve Belediye Başkanı olan ve "Küçük Vali" olarak ünlenen; Fahrettin Kerim Gökay, Belediye'nin elindeki Unkapanı'ndan Saraçhane'ye kadar uzanan 45.000 m^2 yüzölçümündeki eğimli uzun arsayı kooperatife satmak istemiş. Olağanüstü imar harcamaları nedeniyle kaynak bulmak istiyor ve kooperatife her türlü yardımı yapacağını söyleyerek, teşvik ediyormuş. Kooperatif böylece, arsayı satın almış.

Belediye ise; Süleymaniye eteklerinde, bulvar boyunca inşa edilecek yapının şehircilik ve mimarlık açısından önemini düşünerek, kooperatifin öncelikle bir şehircilik yarışması açmasını istemiş. Şehircilik yarışmasında ortaya çıkacak fikirlere göre de sonradan bir mimarlık yarışması açılacakmış. O yıllarda yarış-

malara girerek iş bulmak zorunda olduğumuz için, 1957 sonlarında açılan şehircilik yarışmasına istek ve heyecanla katıldık.

1958 yılının başlarında sonuçlanan ilk yarışmaya, kaç proje katıldı; hatırlayamıyorum. Ancak biz, üçüncülük ödülünü kazanmıştık. Bu üçüncülüğün, daha sonra yıllarca sürecek bir büyük maceranın başlangıcı olacağını, doğal olarak o zaman algılayamamıştım. Aradan yaklaşık altı ay geçmişti ki Manifaturacılar Kooperatifi, bu defa mimari proje yarışmasını açtı. Ancak bu yarışma davetli bir yarışmaydı. Davet edilenler; başta Anıtkabir'in mimarı Profesör Emin Onat olmak üzere hocalarımız, İstanbul'da bizden daha deneyimli ve tanınmış mimarlık büroları ve şehircilik yarışmasında ilk üç dereceyi kazanan mimarlardan oluşan on iki yarışmacıydı.

Şehircilik yarışmasının üçüncüsü olarak, bu seçkin listeye, en sondan da olsa katılmayı başarabilmiştik. Yarışma şartnamesine göre, her katılımcıya on bin lira, birinci gelene elli bin lira ödenecek ancak birinci seçilen proje, kooperatifin malı olacaktı. Kooperatif, o projeyi istediğine uygulatacak, birinci seçilen proje sahibi herhangi bir hak iddia edemeyecekti. Birinci gelene işin verileceği hakkındaki yönetmelik henüz çıkmamıştı. Davetli 12 gruptan 1'i, yarışmaya proje gönderdi. Bize gelince: Yaklaşık bir kilometre boyundaki yapının, 1/200 ölçekli plan cephe ve kesitlerini tasarlamak, çizmek maketini yapmak için üç ay gece gündüz çalıştık, 32 büyük pafta çizdik ve projeyi tamamladık.

Bir müddet sonra da içinde İstanbul Belediyesi'nin imar ve planlama ile ilgili tüm yetkililerin, Prof. Luigi Piccinato, Prof. Mustafa İnan ve Sedat Hakkı Eldem'in bulunduğu, kalabalık jürinin Taşkışla'da toplanıp, projeleri incelemeye başladığı haberi geldi. Yarışmanın raportörü, bizden iki yıl sonra mezun bir arkadaşımızdı. Ondan en azından jüri çalışmalarının ne zaman bitebileceği gibi haberler alabiliyorduk. Nihayet yarışmanın sonuçlanacağı gün belli oldu. Raporlar yazılıyordu. Öğleye açıklama yapılacaktı. Taşkışla'ya koştuk, alt kat holünde volta atmaya başladık.

O sırada 147'ler listesine girip, üniversite ile ilişiği kesilen, ama yarışmaya iştirak eden hocalarımızdan bazılarının da katılımıyla heyecanlarımızı dizginlemeye, daha doğrusu belli et-

memeye çalışarak geniş holde gruplar halinde yürüyor, bekliyorduk. Bir ara jüri üyesi rahmetli Prof. Mustafa İnan, hole indi, bize çok sıcak gelen bir selam verdi. Biz bu selâmı iyiye yorduk, ümitlendik. Öğleye doğru jüri üyeleri sergi salonundan çıkmaya başladılar ve bizim grubun birinci olduğu anlaşıldı. Hocamız Emin Onat'ın projesi ikinci, bir başka hocamızın projesi de üçüncü olmuştu. Kısa bir süre sonra yarışma ödülü olan elli bin lira ödendi. Büroda büyük bir ferahlama oldu.

Ücret Pazarlığı

Uygulama projeleri ve mesleki kontrollük işinin şartnamedeki koşullara rağmen bize verileceğinden pek kuşku duymuyor, o yıllardaki ücret yönetmeliğine göre hesaplar yapıyor, hayaller kuruyorduk. Biraz gecikerek de olsa kooperatiften bir yazı geldi. Tüm uygulama projeleri için ne ücret isteyeceğimiz soruluyordu. Hesaplarımız hazırdı. Derhal cevapladık. Tüm projelerin ücreti o günkü parayla 1.150.000 TL tutuyordu. Ama teklif yazımızdan sonra kooperatiften beklediğimiz görüşme çağrısı bir türlü gelmiyordu.

Halbuki biz üç arkadaş, kendi oturacağımız bir apartman inşa edebilmek amacıyla işten geleceğini umduğumuz paraları düşünerek ve ciddi bir şekilde borçlanarak, İstanbul Topağacı'nda bir arsa almıştık. Çağrı geciktikçe borç taksitleri yaklaşıyor, biz heyecanlanıyorduk. Herhalde bir ay geçmişti ki, kooperatif yönetimi bizi çağırdı. Sirkeci'de bir iş hanının üst katlarında büyük bir odada kooperatifin on bir yönetim kurulu üyesi, manifatura piyasasının en ağır, en deneyimli tüccarları, biz üç genç mimarı bekliyorlardı. Yarışma birincisi olmamıza rağmen hem şefkatli, hem acıyan gözlerle bize bakıyor gibiydiler. Çay kahve ikramı, eğitimimiz, ailelerimiz, yaptığımız işler hakkında kısa bir sohbetten sonra hafifçe rahatlamıştık ki, kooperatif başkanı, teklifimizi alıp incelediklerini çok yüksek bulduklarını, düşünmemiz için bize bir hafta süre vereceklerini, haftaya gene beklediklerini söyleyip toplantıyı bitirdi.

Bir hafta sonra gidip, ücretten yüzde on mertebelerinde bir

indirim yapabileceğimizi söylediğimizde aynı müşfik ama bize acıyormuş gibi bakan gözlerle karşılaştık. Bu ölçüde indirimlerle işin bize verilmesinin mümkün olmadığını söylüyorlar ve bizi gene geri gönderiyorlardı. Haftalar boyu süren bu toplantılardan birinde üyelerden biri bize 750.000 TL'ye işi kabul etmemizi önerdi. Yüzde kırk tenzilat istiyorlardı. Adeta kan beynime sıçradı. Grubumuz adına sözcülüğü ben yapıyordum. Biraz da kızarak böyle bir indirimin söz konusu olamayacağını söylüyordum ki başkan öneriyi yapan üyeye çıkıştı:

"Nereden çıkardınız bu rakamı, biz böyle bir karara vardık mı?" dedi. Tabii toplantı sona erdi. Büyük bir hayal kırıklığıyla ayrıldık.

Toplantılar böylece haftalarca sürdü gitti. Manifaturacılar, bu arada diğer yarışmacı bürolardan ve bazı hocalarımızdan bizim projemizi uygulamak için aldıkları fiyatları gösterdiler. Rakiplerimiz % 70'ten fazla indirim yapmışlar. Bizim 750.000 liraya kızarak kabul etmediğimiz ücreti 350.000 liraya kadar indirmişlerdi. Yönetim kurulu, bizden daha yaşlı, doğal olarak daha bilgili, deneyimli rakiplerimizin, hocalarımızın kabul ettikleri fiyatı bizim neden kabul etmediğimizi anlamadıklarını söylüyorlardı.

Bu arada bizi çok duygulandıran bir şey oldu: Yarışmayı küçük bir oy farkıyla kaybedip ikinci olan hocamız Emin Onat, belki de diğerlerine göre en çok hakkı olduğu halde manifaturacılara fiyat vermemiş, işin birinci olan bizlere verilmesi gerektiğini söylemişti. Hocamız, bir kez daha büyüklüğünü göstermiş, minnettarlığımızı kazanmıştı.

Yarışmanın sonuçlanmasından sonra üç ay geçmiş, hâlâ bir sonuca varamamıştık. Manifatura tüccarlarının ne kadar güçlü ve yaman pazarlıkçılar olduklarını, yeni yeni öğreniyorduk. Satın aldığımız arsanın borç vadeleri de gelmiş bizi sıkıştırıyordu. Nihayet bir gün bıçak kemiğe dayandı. 450.000 TL'ye inmeyi kararlaştırdık. Bu kararı ve rakamı konuşmaya bu defa gene Sirkeci'de bir mağazaya gittim. Ama çok kararlıydım. Bu rakamı da kabul etmezlerse bir daha konuşmaya gitmeyeceğimi, arsayı satacağımızı (garip bir şekilde arsa alıp borçlandığımız bile biliniyordu), bu konuyla artık ilgilenmeyeceğimi söyledim.

Beklenmedik bir şey oldu. Birden havadaki gerginlik kayboldu. Gülüştüler ve ellerini uzattılar!

İşte biz aylardır bu son noktayı bekliyorduk, "Hayırlı olsun, artık sözleşmeyi imzalayabiliriz" dediler. Genç yaşta çok pahalı bir ders almıştık.

Projenin Onay Süreci

Böylece imzalanan sözleşmeyle birlikte, uygulama projelerine başlamış olduk. İlk iş projenin jüri tavsiyelerine göre düzenlenmesiydi. Jüri, şartnamede istenmesine rağmen arsanın alt ucuna yerleştirdiğimiz görece yüksek blokların kaldırılmasını istiyordu. Bu isteğe göre bu defa daha dikkatle tüm projeyi yeniden kurguladık ve öncelikle kooperatif yönetim kuruluna sunduk. Arsanın hem Atatürk Bulvarı boyunca, hem bulvardan Süleymaniye'ye doğru iki yönde eğimli topografyası zaten çözümü güçleştiriyordu. Bu güçlüğün yanında bir başka güçlük de; arsanın, Süleymaniye yönünde testere dişine benzer tırtıklı sınır çizgisi idi. Belediye arsayı satarken, şehircilik yarışmasındaki projenin biçimini aynen kabul etmiş, manifaturacılara bu tuhaf biçimli arsayı satmıştı. Projenin kooperatifçe kabul edilmesi için büyük bir genel kurul toplantısı yapıldı. Orada tüm ortaklara projeyi sunduk. Muhtemelen pek de anlaşılamadan ve güçlük çıkmadan proje onaylandı.

Şimdi sıra projenin Belediye'ye sunulmasına gelmişti. Ancak Belediye'den önce, o zaman başında Prof. Luigi Piccinato'nun ve yarışmaya katılıp kazanamayan bir hocamızın da içinde bulunduğu, imar-planlama müdürlüğünden görüş ve onay alınması gerekiyordu. Proje o kurula sunuldu. Prof. Luigi Piccinato projeyi monoton buluyor, esasen hareketli olan projeye biraz daha hareketlilik getirmemizi istiyordu. Ama yarışmada rakibimiz olan hocamız daha da sert eleştiriler yöneltiyor, adeta projeyi reddetmenin hazırlığını yapıyordu.

Ne yapacağımı şaşırdım! Hocama, herkesin önünde, onun yarışmada rakibimiz olduğunu, eleştiri yapmaya pek de hakkı olmadığını söylemek zorunda kaldım. Bu tartışmalar sırasın-

da arsanın Saraçhane yönünde arka tarafta bulunan bir ilkokul arsasının önemli bir bölümünün de yanlışlıkla Kooperatif'e satılmış olduğu, ilkokul yıkılamayacağına göre projenin o yönde düzeltilmesi gerektiği ortaya çıktı. Arsayı alıcı gözle incelediğimizde ortadaki Şebsefa Hatun Camii yakınlarında haritada görünmeyen altı yedi mezarın bulunduğunu anladık. Kooperatif'e haber verdik. Onlar Belediye'ye gidip mezarların naklini istediler. Belediye de mezarların nakli için Anıtlar Kurulu'na başvurulmasını önermiş.

O yıllarda Türkiye'de tüm anıtlarla ilgili tek bir kurum vardı. Başkanı da Topkapı Sarayı Müzesi eski müdürü Tahsin Öz idi. Kuruldan randevu istendi. Yönetim kurulunun bazı üyeleri, kooperatifin danışmanı Prof. Mustafa İnan ve mimarlar adına ben hep birlikte Anıtlar Kurulu'na gittik. Aslında Mustafa İnan da ben de bu başvurunun doğru olmayacağını manifaturacılara anlatmış ama ikna edememiştik. Kooperatif üyeleri Tahsin Öz'e:

"Birkaç mezar, herhalde önemli değil, izin verin de bir gece dozerle kaldırıp Belediye'nin göstereceği bir yere nakledivereIim" dediler. Allahtan biz lafa karışmamıştık. Yaşlı Tahsin Öz, birden köpürdü, oturduğu sandalyenin üstüne çıkıp adeta tünedi...

Manifaturacıları da hiddetle azarladı:

"Ne diyorsunuz siz yahu!.." Orada kimler yatıyor biliyor musunuz.?! İstanbul'un, ilk kadısı, belediye reisi, Fatih'in hocası Hızır Bey'den, Kâtip Çelebi'den haberiniz var mı? Orada onlar ve yakınları var. Kimi kaldırıyorsunuz siz?! Tahsin Öz, kızmakta elbette haklıydı.

Belediye sattığı, manifaturacılar aldıkları arsada ne olduğunu bilmiyorlardı. Tabi projede yeni bir değişiklik gerekiyordu. Yeniden masalara oturduk. Tüm projeyi, ilkokul arsasını koruyarak, mezarlar için özel bir avlu düzenleyerek, Luigi Piccinato'nun da istediği gibi daha hareketli bir şekilde bir kez daha kurguladık. Bu defa, imar planlama müdürlüğünden olumlu görüş alabildik. Sıra artık uygulama projelerinin hazırlanmasına gelmişti. Bu aşamada projeyi arkadaşlarımıza gösterip görüşlerini rica ediyorduk. Bunlar arasında sevgili Behruz Çinici'nin insan ölçeğini vurgulayan küçük balkonlar konusun-

daki katkısını belirtmek istiyor, kendisine bir kez daha teşekkür ediyorum.

Sonunda tamamlanan ruhsat-uygulama projelerini, Belediye'ye sunabildik. Ancak bu arada 1960 yılı gelmiş ve 27 Mayıs İhtilali olmuştu. Adnan Menderes ve hükümeti devrilmişti. İstanbul Vali ve Belediye Başkanı artık general Refik Tulga idi. Ruhsat projesi ve beklediğimiz onay bir türlü çıkmıyordu. Biz de ücretlerimizi alamıyorduk. Gene çok sıkışmıştık. Sorduk, soruşturduk. O sırada Belediye'nin fen-imar işleri ile ilgili başkan yardımcısı İhsan Bingüler'in çok anlayışlı bir mühendis olduğunu, onunla gidip konuşursak yararlı olabileceğini öğrendik. İhsan Bey, istediğimiz randevuyu kısa sürede verdi ve bizi kabul etti. Kendisine kısaca, yarışma-proje aşamalarını anlattım, dikkatle dinledi. Sonra önündeki sümeni kaldırıp bir şeyler okudu ve bize sormaya başladı:

"Siz, beş altı katlı bloklarla Süleymaniye'nin, bulvardan görüşünü kapatıyor muşsunuz. Bu büyük çarşıya ulaşımı düşünmemişsiniz... Biz de o yüzden ruhsatı vermiyoruz" dedi...

Şaşırdım! Yapıların üst kısımda iki üç katlı olduğunu, alt kısımda da üç dört katlı olduğunu, aralarındaki açıklıklardan, düzenlenen avlulardan Süleymaniye'nin mükemmelen göründüğünü, arkada bir servis yolu düzenlediğimizi anlattım. Sonra, İhsan Bey, sümenini tekrar kaldırdı ve bize bazı isimler okumaya başladı. Arkadaşlarımız, meslektaşlarımız, üniversiteden yarışmaya davet edilmeyen asistanlarımızın isimlerini sayıyor ve onların bu projeye bakışlarının nasıl olabileceği hakkında düşüncemi soruyordu. Şimdi büyük çoğunluğu ebediyete göçmüş bu arkadaşlarımızın, her şeye karşı olduklarını, Manifaturacılar Çarşısı'na karşı olmalarının doğal olduğunu söyledim. 1960 devriminin ihbar furyası içinde, çarşı inşaatının da ihbar edildiği anlaşılıyordu. İhsan Bey, anlattıklarımı Vali ve Belediye Başkanı Refik Tulga'ya da anlatabilip anlatamayacağımı sordu. "Tabii anlatırım" dedim. "O zaman siz büronuza dönün, benden haber bekleyin" dedi.

Biz ayrıldık, ama buna benzer sözlerle, daha önce birkaç defa baştan savulduğumuz için ümitsizce büroya döndük. Büroya vardığımda İhsan Bingüler'in telefon ettiğini, aynı gün

öğleden sonra saat 15.00'te, başkanın odasında beklendiğimizi, sevinçle öğrendik. Yeniden Belediye'ye gittiğimizde, başkanlık odasında Refik Tulga'nın tabancası, botları ve tam manevra kıyafetiyle ayakta durduğunu ve etrafında imar müdürü, müşaviri ve İhsan Bey olduğu halde, maket ve projenin başında bizi beklediğini gördüm. İhsan Bey'e anlattıklarımı bir solukta aktardım ve ekledim:

"Sayın generalim, biz şimdiye kadar birçok proje yarışması kazanarak bu günlere geldik. Vatanseverlikte kimseden geri kalmayı kabul edemem. Süleymaniye eteklerinde, Bulvar boyunca bir yapı yapmanın sorumluluğunu, tam anlamıyla kavramış bulunduğumuzdan emin olabilirsiniz" dedim. Refik Tulga elimi sıktı:

"Tebrik ederim" dedi. İhsan Bey'e döndü:

"Ruhsatı verin" dedi. Böylece bir badireyi daha atlatmış, inşaat iznini almış olduk. Bizi büyük bir sıkıntıdan kurtaran ve ihbarlara itibar etmeyerek çarşı inşaatına izin veren İhsan Bingüler'i ve Refik Tulga'yı rahmet ve minnetle anmayı bir borç biliyorum.

İnşaat Başlıyor

Hikâyeyi uzatmamak için, uygulama projesinin tarihsel çevre içindeki yapılara özel güçlüklerini, Manifaturacılar ve başkanı Mustafa İnan olan Danışmanlar Kurulu'ndan nasıl onay aldığımızı, temel sistemi, inşaat ve tesisat sistemleri tartışmalarını anlatmıyorum. Ancak, çok değerli hoca, bilgin ve kâmil bir insan olan Mustafa İnan'ın başlangıçtaki çok titiz denetlemelerinden sonra, kendisinde bize karşı bir güven oluştuğunu, sonraki tüm tartışmalarda bizi koruyup desteklediğini eklemeliyim.

Bir müddet sonra, çarşının üst yarısının kaba inşaatı ihaleye çıktı. Manifaturacılar pazarlık yeteneklerini, müteahhitler üzerinde de sonuna kadar kullandılar ve ihaleyi gene uzun pazarlıklar sonucu günün ünlü müteahhitlik kuruluşlarından Eti Yapı'ya verdiler. Yapının temeli Mart 1961'de Refik Tulga'nın ilk harcı koyduğu bir törenle atıldı ve inşaat fiilen başlamış oldu.

İnşaatın başlamasından sonra biz de altı buçuk yıl sürecek mesleki kontrollük hizmetine, uygulama projeleri için gerekli, sonu gelmeyen koordinasyon işlerine, detay çizimlerine başlamış olduk. Zaman zaman on kişilik büromuz tam kadrosuyla Manifaturacılar Çarşısı'na çalışıyordu.

Yıllarca süren ve o zaman elle yapılan çizimler beni değil ama büroda çalışan arkadaşları iyice bezdirmişti. Büroda evlenme, yer değiştirme gibi nedenlerle ayrılmak zorunda kalan arkadaşlarım, bizden ve bürodan ayrıldıkları için üzüldüklerini ama Manifaturacılar Çarşısı çizimlerinden kurtuldukları için çok sevindiklerini söylüyorlardı.

Kabul ettiğimiz proje ücretiyle zarar etmemiz kaçınılmazdı. Bizimle beraber, statik, tesisat, elektrik projeleri yapan arkadaşlarımız, özellikle betonarme projelerini yapan değerli arkadaşımız Yıldırım Altav da zarar ediyor, ama şikâyet etmiyordu. Projenin bazı yerlerinde manifaturacıların istekleri ile ya da temel kazısı sırasında bulunan Bizans Sarnıçları nedeniyle değişiklikler yapılması gerekiyordu. Bunlar için bir miktar ek ücret istediğimizde; "Ayol" diyorlardı, "ne masrafınız, ne zararınız olabilir ki; on bin liraya size bir kamyon kâğıt alalım." Taleplerimiz, bizim özverili çalıştığımıza kanaat getirdiklerinde ancak dört yıl sonra, anlayışla karşılandı ve galiba yüzde on beş tutarında bir ek ücret alabildik.

Proje ve mesleki kontrollük işlerini yürütürken, bir yandan da proje yarışmalarına devam ediyorduk. Şansımız yardım etmiş olmalı ki daha birkaç önemli proje yarışmasında birincilik ödülü kazanabildik. Bunların getirdiği ve yönetmelikteki ücretlerle alınan işler yedi yıl boyunca hem manifaturacılar işinin zararını karşıladı, hem büroyu ayakta tutabilmemizi sağladı.

İnşaat süresince, haftalık şantiye toplantılarımız ve manifaturacılar yönetim kuruluylae toplantılarımız düzenli bir biçimde devam ediyordu. Haftalık şantiye toplantılarında başta Prof. Mustafa İnan olmak üzere manifaturacıların üç danışmanı, kontrol amiri, İnşaat Yük. Mühendisi Ziya Yılmaz, bizim adımıza statik, tesisat, elektrik projelerini yapan arkadaşlarımız hazır bulunurdu. Ziya Yılmaz, inşaat bilgisi yüksek iyi bir mühendisti. İnşaat kusurlarını hiç affetmeyip hemen yıktırdığı ya da sök-

türdüğü için sıfır toleranslı kontrol âmiri diye anılıyordu. Uzun inşaat yılları boyunca, bizim projelerimizi, detaylarımızı yüzde yüz sadakatle uygulamak için çok çaba sarf etmiş, sormadan, danışmadan yapıyla ilgili hiçbir karar almamıştır. Ziya Yılmaz'ın varlığı Mustafa İnan'ın her alandaki derin bilgisi, yüksek insani nitelikleri, mesleki kontrollüğü benim için zevkli bir uğraş haline getirmiştir. Kendilerini minnetle anıyorum.

Toplantılarda, müteahhitler sorunları ortaya koyarlar, cevap beklerlerdi. Ben de hemen orada cevaplamaya çalışırdım. İnşaatı mutlaka gezerdik. Yemek sırasında Mustafa İnan'ın bilgisinden, sohbetinden yararlanmak için ilim ya da sanatla ilgili bir soru açmaya çalışırdım. Mustafa İnan'la da diğer danışmanlarla da aramızdaki ilişkiler sevgi, saygı ve en önemlisi karşılıklı güvene dayanıyor, bizim işimize hemen hemen hiç karışmıyorlardı. Mustafa İnan'a bir toplantıda Yahya Kemal'i, bir toplantıda Masonluğu, bir başkasına Arapçanın gramerini ya da ebcet hesabının ne olduğunu soruyordum. Oğuz Atay'ın, *Bir Bilim Adamının Romanı*'ın kahramanı olan büyük hoca Mustafa İnan'ın; tanrı vergisi bir hafızası, engin bilgi hazinesi ve konuları hiç bilmeyenlere bile anlatabilme yeteneği vardı. Tüm sorularımı, hoşgörüyle cevaplıyordu. Mustafa İnan, maalesef 1967 yılında, yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamadı ve çarşının açılışını göremeden, aramızdan ayrıldı.

Para meselelerinin dışında, manifaturacılar yönetim kurulu ile ilişkilerimiz giderek iyileşti. Bize artık acıyarak bakmıyorlardı. Bizim iyi niyetimize inanıyor, güven duyuyorlardı. Ama malzeme seçimi gibi bazı kararların alınması, yıllarca sürüyordu. Bizim önerilerimize hayır demiyorlar ama kabul de etmiyorlardı. Mesela, çarşının dış cephelerinde dolu yüzeylerde traverten kaplamayı öneriyorduk. Traverten kaplamayı o yıllardaki en ucuz taş olduğu için düşünüyor ama yapının sıva ile bitirilmesini, çok çabuk yıpranacağı için kabul edemiyorduk. Derinliği fazla, cepheleri dar olan dükkânların dışa bakan arka yüzeylerinin kâgir kafes elemanlarla kapatılmasını düşünüyorduk. Çünkü arka cepheler tamamen cam olursa, hem güneş kontrolü olmayacağını, hem bir kısım dükkânlar muhtemelen depo olarak kullanacakları için arka cephelerin dışarıdan çok çirkin gö-

rüneceklerini söylüyorduk. Her iki konudaki tartışmalarımızın dört yıl kadar sürdüğünü, ancak o işlerin ihale aşamasında ve nefesimiz tükendikten sonra önerilerimizin kabul gördüğünü hatırlıyorum.

Sanat Eserleri

İnşa edildiği yıllarda İstanbul'da, belki Türkiye'de bir defada yapılan en büyük yapı olan çarşının, günün plastik sanatlarından örnekler taşımasını istiyordum. çarşının uygun yerlerinde, bir amblem, İstanbul'u ve ticareti simgeleyen panolar, heykelimsi su öğeleri yerleştirmek istiyordum. Bu önerim de yıllar süren ısrarlarım üzerine kabul edildi. Sekiz sanat eseri için yer belirlemiştim. Sanatçıların seçimi için küçük birer yarışma açılması kararlaştırıldı. Her konu için üç sanatçıdan teklif isteyecektik. Böylece 24 sanatçı seçildi. Hazırladığım şartnameler kendilerine gönderildi. Jüri üyeleri tayin edildi. Belirli bir süre sonra yarışmalar sonuçlandı. Amblem için Kuzgun Acar, taş bir bas-relief için Ali Teoman Germaner, su öğesi için Yavuz Görey, seramik pano için Füreya Koral ve mozaik panolar için Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu ve Nedim Günsur seçilmişlerdi.

Çağdaş Türk sanatının bu yapıda temsil edileceği ve buna aracı olduğum için mutluydum. Ama sanatçılarla manifaturacıların pazarlık aşamasından, eserlerin yerlerine konulmasına kadar hayli sıkıntı çektim. Bu işlerle ilgili bir iki anıyı kısaca anlatmak istiyorum.

Sanatçıların büyük çoğunluğuyla pazarlıklar pek uzun sürmedi. Manifaturacılar başlangıçtaki pazarlık hızlarını kaybetmişler, yapı ortaya çıktıkça kesenin ağzını hafifçe açmışlardı. Ancak yıllar önce kaybettiğimiz ve sevdiğim bir sanatçının istediği yüz bin lirayı fazla bulmuşlardı. Kendisini bir toplantıya çağırdılar ve saf saf sordular:

"Üstat, sanatınıza bir şey demiyoruz, onu anlamayız, ama acaba eserin size gerçek maliyeti ne olabilir? Bize bir fikir verebilir misiniz?" Sanatçı, kalemi kâğıdı aldı hesaplar yaptı ve özetledi:

"Bin kilo özel çelik kullanacağım. Kaynak, işçilik, nakliye muhtemel masraflar 19.000 lira tutuyor" dedi. Bulabildiği en yüksek rakamla bile tuzağa düşmüştü. Manifaturacılar "İyi ya" dediler "biz de sanatınız için 19.000 lira net para ödeyelim 38.000 TL'ye bize bu işi yapın."

Dostum, şaşırdı, bir şey diyemedi ve işi kabul etti. On beş gün sonra şantiyeden kontrol amiri Ziya Yılmaz, beni aradı. "Doğan Bey" dedi. "Eser geldi. Sanatçı monte etmek istiyor ama ben projesine göre çok küçük gördüm. Tarttırdım. 250 kilo geliyor!" Koştum gittim. Gerçekten eser, yarışmada kabul ettiğimiz esere göre çok küçülmüştü. Sanatçı dostum, eserin yaratıcısı ve sorumlusu olduğunu, işine kimsenin karışamayacağını söylüyordu. Ben de eserin onun, ama duvarın benim olduğunu, bu boyu ile söz konusu duvar üzerinde cılız kalacağını anlatmaya çalışıyordum. Sonunda iş tatlıya bağlandı. Sanatçı eserini büyütmeyi kabul etti. Yeniden çalıştı, bu defa 450 kilo gelen eser, on beş gün sonra yerine konabildi.

Bir başka mozaik panoda çok ünlü sanatçı, projeye göre kenarlara dönmesi gerekli panoyu düz yüzeyde bırakıyor, kenarları dönmek için, 1500 lira ek ücret istiyordu. Manifaturacılara bunu anlatmak mümkün değildi. Çareyi, benim üniversitede hocam olan ağabeyine şikâyet etmekte buldum. Onun araya girmesinden sonra eser tamamlanabildi.

İnşaatın Devamı

Saraçhanebaşı'ndan başlayan inşaat, Unkapanı'na yaklaştığı sırada, Belediye'nin Unkapanı'nda bir kavşak çalışması yaptığı, arsanın bir kısmının bu kavşak için geri alınacağı haberleri geldi. Bu çalışmaya ait projeyi, güçlükle elde edebildik. Kavşağın çok garip bir biçimde tasarlandığını, ulaşımı belki de güçleştireceğini hayretle gördük. Projeye göre, Eminönü'nden gelip Eyüp yönüne gidecek araçlar, bir üst kata çıkıyor ancak bir tur atıp Eyüp yönüne dönebiliyorlardı. Halbuki bu dört yol ağzında klasik bir yonca yaprağı sorunu kolayca çözebilecek, arsaya da dokunulmayacaktı. Bizim bir yonca yaprağı projesi hazırlamamız,

perspektifler yaparak konunun anlaşılmasını sağlamamızdan başka çıkar yol yoktu.

Galiba 1965 yılıydı. Manifaturacılar, Belediye Başkanı Haşim İşcan'ı, ısrarlı çağrılar sonunda şantiyeye gelmeye ikna ettiler. Ben Belediye'nin projesini ve sakıncalarını, bizim projemizin hem ekonomik, hem pratik olduğunu anlattım. Halim İşcan, hiçbir şey anlatmamışım gibi birden bana döndü ve sordu:

"Hemşerim, sen nerelisin bakalım?.." Şaşırdım kaldım:

"Ispartalıyım efendim" dedim.

"Ooo!" dedi. Hemşeri sayılırız. Ben uzun zaman Antalya valiliği yaptım... dedi ve Antalya'daki uygulamalarını anlatmaya başladı. Galiba, benim anlattıklarımdan bir sonuç çıkaramamış, konuyu değiştirmeye çalışıyordu. Unkapanı Kavşağı'nın bizim projemiz gibi, bugünkü şekliyle yapılması için Belediye'yi ikna çabalarımız aylarca sürdü.

İnşaat, bu tür olaylarla yıllarca devam etti. Müteahhitlerin tümü zarar ettiler. Hatta Şebsefa Hatun ile Unkapanı arası inşaatı yüklenen bir firma iflas etti. Teminat mektubunu veren bankanın İnşaat müdürlüğü işe el koydu ve yapı tamamlanabildi. Toplam 160.000 m^2'yi bulan kapalı alanıyla inşaat tesisat ve elektriği dahil 67.000.000 Tl.'ye mal olmuştu. Bu maliyet m^2'de yaklaşık 400 TL'ye geliyor ve o günlerde en basit apartman inşaatı için 500 TL/m^2 hesaplanırken, olağanüstü ekonomik bir sonuç olarak kabul ediliyordu.

Yönetim kurulu başkanı, ikinci başkan ve bazı üyeler, inşaatın tamamlanmasını göremeden kısa aralıklarla vefat edip aramızdan ayrıldılar. Halbuki son yıllarda sağlıklarıyla çok ilgileniyorlar, o sıralarda varlıklılar için moda olan Romanya'da Anna Aslan'ın gençleştirme kürlerine gidip geliyorlardı. Yıllarca süren uğraştan sonra, büyük emekleri geçen eserin tamamlanmasını görememeleri, geride kalan hepimizi gerçekten üzdü.

İnşaat sonunda manifaturacılar, Kâtip Çelebi ve Hızır Bey'in yattığı avludaki bir duvara yerleştirilmek üzere iki büyük mermer levha hazırlamamızı istediler. Birinde inşaat süresince görev yapan yönetim kurulu başkan ve üyelerinin denetçilerin isimleri; diğerinde mimarlar olarak benim, Sami Sisa'nın ve Metin Hepgüler'in, danışmanlar ve kontrol amirinin isimleri

yer alıyordu. İnşaatın tamamlanmasına yakın günlerde yeni yönetim kurulu başkanı:

"Doğan Bey sizi kutlarım, projenin başından beri yönetim kurulundan ne istediyseniz hepsini alıp masadan kalktınız" dedi. Ayrıca nazik bir mektup gönderip hizmetimizden duydukları memnuniyeti ve kooperatifi teşekkürlerini iletti. Tüm sıkıntılara rağmen, sebat ederek, henüz 38 yaşımızda önemli ve başarılı sayılan bir yapıyı tamamlayabilmiştik.

Açılış ve Sonrası

1967 yılının galiba Eylül ayı idi. Manifaturacılar Çarşısı, büyük bir törenle açıldı. Davetliler, çarşıdaki dükkân sahipleri, törenin yapıldığı birinci blok avlusunun tüm katlarını doldurmuştu. Görkemli bir manzaraydı. Kooperatif başkanı ile Başbakan Süleyman Demirel konuştular. Usulen emeği geçenlere teşekkür ettiler. Ama gerçekten güçlüklerle dolu arsada, bu başarılı yapıyı, yarışma kazanarak, zarar ederek, yıllarca çalışıp tamamlayan mimarlar, ülkemizde alışıldığı gibi, akla gelmedi. Başbakan kurdeleyi kesip çarşıyı gezdi. Bizse içinde kaybolduğumuz kalabalıktan güçlükle sıyrılıp büroya döndük.

İMÇ açılış töreninde Başbakan Demirel konuşuyor! 1968

2008 yılında; İtalyan Benetton firması sahibi, bir kitap gönderdi. Kitapta, yeni bir fabrikasının açılışını mimarı Tadao Ando ile birlikte yaptığını söylüyor, bu sanata verdiği önemi ve yaptırdığı tüm yapılarda, mimarlığın katkısını örneklerle gösteriyordu. Çarşının açılışında bizlerin hatırlanmayışını, toplumumuzun mimarlığa bakışının doğal bir sonucu olarak karşılayıp

o zaman pek alınmadım. Ama o günden sonra da büyük yapılarımızın açılış törenlerine olabildiği kadar gitmemeye çalıştım.

Açılıştan hemen sonra, Manifaturacılar, inşaatla ilgili bir anı kitabı yayımlamak istediler. Resimlerin çekilmesi, yazıların, çizimlerin hazırlanması, dizgi ve baskı işleriyle uğraşmak gene bana kaldı. Sonunda günün koşulları içinde güzel denebilecek büyük boy ciltli bir kitap ortaya çıktı. Aradan kırk yıla yakın bir zaman geçtikten sonra, çarşının bugünkü perişan haline bakınca, kitap için yaptığım çalışmanın ne kadar yerinde bir çalışma olduğunu daha iyi anlıyorum. Çünkü böylece yapıyı nasıl bıraktığımızın bir belgesi elimizde kalmış oldu.

Manifaturacılar Çarşısı uzunca bir süre iç ve dış mimarlık yayınlarında yer aldı. Cumhuriyet döneminin başarılı mimarlık eserleri arasında sayıldı. Yapıyı İstanbul'da gören ünlü İsviçreli Mimarlık Tarihçisi Alberto Sartoris; 20 Nisan 1970 tarihli mektubunda; bu güzel yapının tarihsel kent içindeki doğru yaklaşımı dolayısıyla bizi içtenlikte kutladığını ve yapının dış dünyaya tanıtılması gerektiğini söylüyordu. Bana göre ise; Manifaturacılar Çarşısı'nın tüm projelerimiz içinde özel bir yeri var. Süleymaniye eteklerindeki küçük yapılı doku ile Atatürk Bulvarı'mn büyük ölçeği arasında, uygun bir ölçek oluşturuyor. Süleymaniye Külliyesi gibi tarihsel yapılara ve onların ölçeklerine; yeni yapılaşmalarda nasıl saygı gösterilmesi gerektiğini, özgün bir çözümlemeyle gözler önüne seriyor.

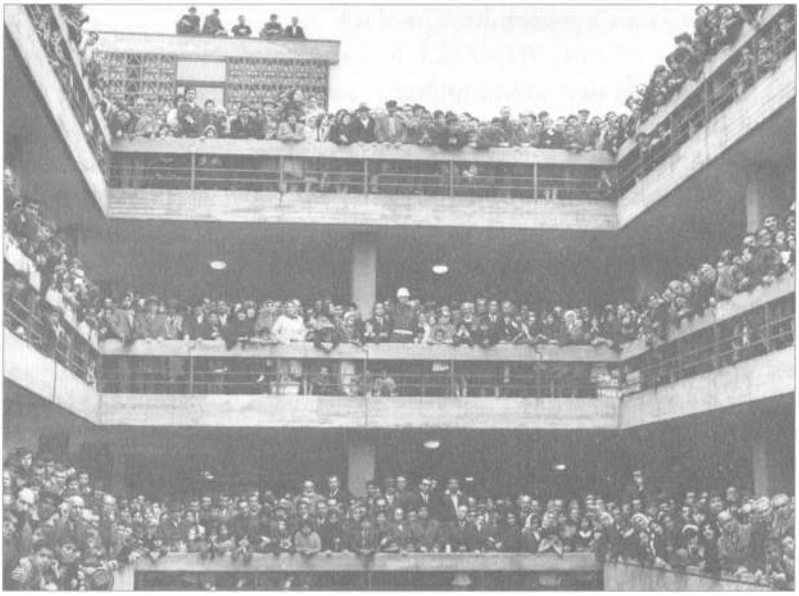
Ne var ki, Sultanhamam çevresinde yer tutup yıllanmış manifaturacılar, kaç defa birlikte çarşıya taşınmayı kararlaştırdıkları halde çoğunluk eski yerlerinde kalmayı ve yeni çarşıya taşınacakların müşterilerini ele geçirmeyi galiba içten içe hesaplıyorlar, çarşı bir türlü canlanıp hayata geçmiyordu. Dükkân sahipleri, en değerli büyük dükkânlar için yaklaşık 200.000 lira, en küçükleri için 25-30.000 lira arasında değişen paylarını on yılda taksitlerle ödedikleri için, inşaat onları hiç rahatsız etmemişti. Belki de o nedenle dükkânların boş kalmasına aldırmıyorlar yavaş yavaş kiraya veriyor ya da satıyorlardı. Onları zorlayacak ilk yönetim kurulunun saygın başkanı ve önemli üyeleri de artık hayatta değillerdi.

Bu hava içinde çarşının Saraçhanebaşı yönündeki yarısı, bir kısmı da el değiştirmek ya da kiralanmak suretiyle yavaş yavaş dolmaya başladı. Projede büyük bir lokanta olarak tasarlanıp inşa edilen ve şadırvan avlusuna bakan yaklaşık 1000 m²'lik bir alan bir bankaya kiralandı. Buna karşılık mağaza olarak düşünülen birimlerde farklı farklı yerlerde lokantalar, kebapçılar açılmaya başlandı. Gene bu bölümde; 1. blokla, 2. blok arasında, Süleymaniye yönünde geniş bir görüş sağlayan avluda, çağdaş bir yorumla tasarladığımız şadırvan kapatılarak, etrafına çirkin bir doğrama çekildi ve büfe olarak kiraya verildi. Artık o güzelim şadırvan yerinde, kümbet gibi bir büfe ile etrafında şişe kasalarından oluşan bir yığın vardı.

Buna rağmen, manifaturacılar yönetim kuruluyla iyi ilişkilerimiz bozulmamıştı. Bu değişikliklere, çirkinliklere itirazlarımızı anlayışla karşılıyor, bizden de çarşı tam doluncaya kadar anlayış beklediklerini söylüyorlardı. Hatta şadırvanın, büfeye dönüştürülmesinde kusurları olduğunu söylüyorlar, iki yıllık kira süresi sonunda kiracıyı çıkarıp şadırvanı eski haline döndürecekleri hakkında yazılı güvence veriyorlardı. Bir yandan da kiraya verilen dükkânlarda, dershaneler, mobilyacılar, her türden atölyeler açılıyordu. Unkapanı'na en yakın büyük blok nedense plakçılar çarşısı oldu. Koca yapı birkaç yılda yapılma amacından uzaklaştı.

Bu değişim, doğal olarak yönetim kuruluna da yansıdı. Yönetim kurulları artık çoğunlukla yeni kullanıcılar ya da onların temsilcileriydi. Çarşının tamamen kapatılarak, kapalı çarşı ya da kapalı bir hana dönüştürülmesini düşünüyorlar, yapılması için yıllarca nefes tüketip karar aldığımız kafesleri; "Bunlar çürüdüler, yerlerinde kalmaları tehlikeli!" diye yavaş yavaş yok ediyorlardı.

Halbuki 1967'de tamamlanan Alman ilaç fabrikasında da kullandığımız, benzeri kafes elemanlar hasar gördüğünde, alüminyumdan yaptırılıp aynen yerlerine konulmuşlar, fabrikanın cephesi yapıldığı gün nasılsa öylece korunmuştu. Çarşıda en ucuza mal olduğu için ince bükme saçtan yapılan vitrinler,

pencere doğramaları hiç boyanıp korunmadıkları için çürüyorlar, yerlerine her çeşit malzeme ve renkte, farklı boyut ve bölümlemelerle vitrinler, pencereler geliyordu. Yazı ve reklam büyüklükleri ve yerleri için her dükkânın tapusuna geçen bir yönetmelik bulunduğu halde kimse dinlemiyor, her renk ve büyüklükte çeşit çeşit tabelalarla cephe kirleniyordu.

Artık Atatürk Bulvarı'ndan geçip çarşıyı görmek istemiyordum. 10 yıl kadar önce birden, traverten kaplamaların yeşile, brüt beton kiriş ve korkulukların kızıl kırmızıya boyandığını fark ettim. Bambaşka görünüşlü bir yapı ortaya çıkmış. İstanbul'un göbeğinde, yeşil-kırmızı bir taşra çarşısı, düzensiz reklamları ve birbirine benzemez pencereleriyle Atatürk Bulvarı boyunca uzanıyordu.

Mahkeme

Artık, bir şeyler kurtarabilmek ümidiyle iyi ilişkileri sürdürmek imkânı kalmamıştı. Avukatlara danışıp manifaturacılara

noterden bir ihtarname çektik. Telif hakkımıza dayanarak yapının özgün haline döndürülmesini talep ettik. Manifaturacıların o günkü yönetim kurulu, ihtarnamemize cevap vermeden bizlerle bir görüşme için randevu istedi ve büromuza geldiler. Şikâyetlerimizi dile getirdik. Hele taşların boyanmasının, asla kabul edilemeyeceğini söyledik. Hayretler içinde kaldılar.

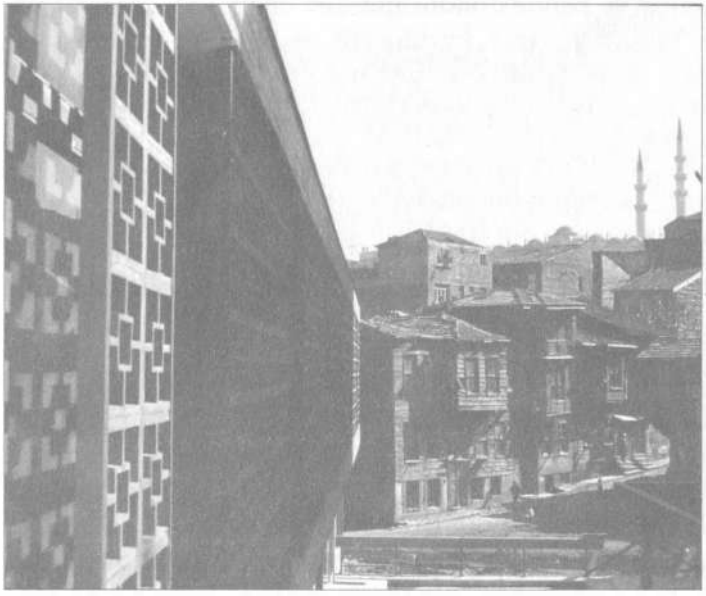
"Biz, yapınızı koruyoruz, hiçbir yeri yıkmadık. Bu renkleri de çarşı güzelleşsin diye yapıyoruz, doğramalara ise hâkim olamıyoruz" dediler. Bambaşka dillerden konuşuyorduk. Biz onları, onlar bizi anlayamıyordu.

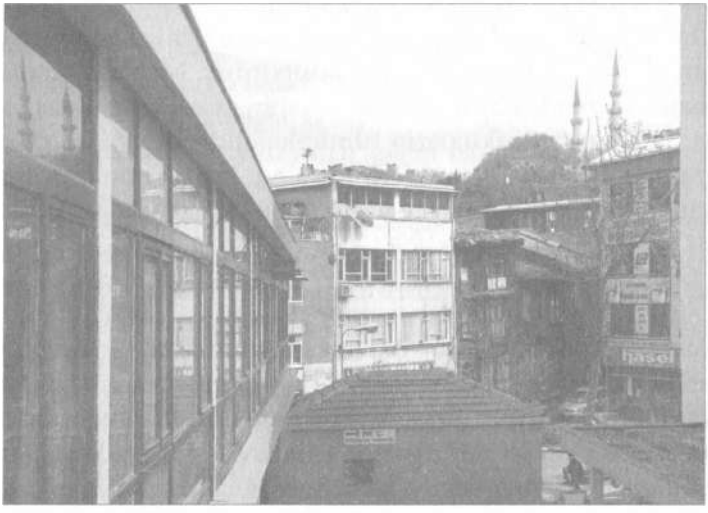
Daha sonra bizim o zaman, yapıyı üç mimar olarak yaptığımızı, şimdi bir ortağımızdan ayrıldığımız o da ihtarnameye katılmadığı için telif hakkı iddia edemeyeceğimizi hukukçularından öğrendiklerini söylediler.

Mahkeme açmaktan başka çaremiz kalmamıştı. 1996 yılında Asliye Ticaret Mahkemesi'ne, güzel sanat eseri niteliğindeki çarşıya yapılan çirkin müdahalelerin önlenmesi ve yapıların, onaylı mimari projeye uygun olarak eski haline getirilmesi talebiyle başvurduk. Mahkeme bilirkişiler, yerinde incelemeler, iddialar ve karşı iddialarla üç yıldan fazla sürdü!

Hem zaman sarf ediyor, hem mahkeme, bilirkişi ve avukat masrafları olarak büyük ücretler ödüyorduk. Mahkeme, sonunda; uzun ve gerekçeli bir kararla, yapının güzel sanat eseri olduğuna, yapılan değişikliklerin tümüyle kaldırılarak, şadırvanın, doğramaların eski haline getirilmesine, brüt betonların beton rengine, travertenlerin traverten rengine boyanmasına karar verdi.

Manifaturacılar, kararı temyiz edemediler; "çarşıyı yeniden, istediğiniz renklere boyatalım" dediler. Ancak traverten kaplamalardaki boyaların kazınması mümkün olmadığı için onlar bej renge boyandılar ve artık taş değil, sıva görünümünde kaldılar. Diğer tüm çirkinlikler aynen duruyordu. Mahkeme sonucu bize yeni bir şey öğretti. Yapılarda telif haklarına aykırı müdahaleleri, mal sahibi kaldırmadığı takdirde, hak sahibi, kendi imkânlarıyla düzeltmeleri yaptırmalı sonra da mahkeme kararına dayanarak sarf ettiği parayı icra vasıtasıyla tahsil etmeliymiş. Usül buymuş. Binlerce metrekare kafesi imal ettirip,

Atatürk Bulvarından İMÇ ve arkasındaki kent dokusu
1968 ve 2005'te

yerlerine koydurmalı, gene binlerce metrekare doğramayı aslına uygun olarak biz yaptırmalı imişiz. Olacak şey mi? Tabii, hiçbir şey yaptıramadık.

Sonuçta; Çarşı, sadece renkleri göz tırmalamayan ama tüm ayrıntıları perişan halde yaşamını sürdürüyor.

Çarşı, zaman zaman yeniden gündeme bile geliyor. Geçen yıl, ilk tasarımdan 45 yıl sonra, mimarlık dergilerinde çarşının şehircilik ve mimarlık açısından niteliklerini irdeleyen, iki yeni yazı yayımlandı. Bir ara Belediye, caddelerde güzelleştirme çalışmaları kapsamında çarşıyı da projelendirmiş. Her blok için farklı bir renk tasarlamış ve manifaturacılara tebliğ etmişler. Mahkeme kararını belediyeye göndererek o uygulamayı güçlükle durdurabildik. Manifaturacılarla ilgili çilemiz tabii bununla da bitmedi.

Çarşının Geleceği?

Geçen yıl İstanbul Belediyesi tarihi yarımada için yeni bir imar planı yapmış. Planda çarşı bloklarının üzerinde "prestij konut bölgesi" yazılmış. Mahkemeden sonra yeniden konuşmaya başladığımız yeni kuşak yöneticiler, telaşla yine bize başvurdular. Kendilerine yol gösterdik, planın o bölümünün iptali için başvurdular ancak sonucun ne olduğunu öğrenemedik.

Bu arada bir tesadüfle "prestij konut bölgesinin" ne anlama geldiğini öğrendim. Meğer başında bir meslektaşımız olan İstanbul Belediyesi, Süleymaniye eteklerini tarihsel biçimiyle ihya etmek istiyormuş. Bu amaçla gene şehirci, korumacı bir arkadaşımıza bir proje ısmarlamış. Projeye göre elde kalan birkaç eski ahşap bina ile son yıllarda inşa edilen çirkin beton binalar yıkılacak, depreme dayanıklı olmaları için çelik karkasla, yeniden ve Osmanlı üslubu ile ahşap kaplanarak inşa edileceklermiş.

2009 yılı başlarında. Belediye'de çarşının geleceği ile ilgili bir toplantı yapıldı. Atatürk Bulvarı'nın yeraltına alınarak, Süleymaniye eteklerindeki konut dokusunun, Zeyrek'teki konut dokusu ile birleştirilmek ve bölgenin 19. yy'daki haline dönüş-

İMÇ 5, Blok 1968 yılında özgün halinde ve 2005'te...
(Kullanıcılar kimliklerini cepheye yansıtıyor veya "At sahibine göre kişner")

türülmek istendiği anlatıldı. Bildiğime göre 19. yüzyıl hele ikinci yarısı, İstanbul'un belki de en düşkün dönemi. Robertson fotoğraflarına, II. Abdülhamit arşivine bir göz atmak yeter.

Bu düşünce, şimdilik resmen ortaya atılmadı. Yoksa atılamadı mı bilmiyorum. Ne diyelim: Allah aklımızı korusun.

Manifaturacılar Çarşısı en azından, mekân kurgusuyla şimdilik zamana direniyor. Görenler üzülüyor, ama "cami yıkılsa da mihrap yerinde, avlular hâlâ güzel" deyip beni teselli ediyorlar.

Allahtan zaman, çekilen sıkıntıları unutturuyor. Geriye dönüp baktığımda, o bizimle en sıkı pazarlıkları yapan, ama sonunda yapıyla ilgili hemen tüm isteklerimizi kabul eden eski yöneticileri iyi duygularla hatırlıyor, kendilerine rahmet diliyorum.

25.

Evliliğe Sade Bir Başlangıç

Bu kitapta aslında mimarlık ya da mimarlıkla yakından ilişkili anılarımı anlatmayı amaçlamıştım. Bununla beraber evlilik gibi insan yaşamındaki belki de en önemli değişimden söz etmemeyi de doğru bulmadım. Ne bileyim, belki bir merak eden olur?

Eşimle arkadaşlığımın başlangıcını ve bu arkadaşlığın neredeyse üç dört yıl sürdüğünü anlatmıştım. Londra seyahatim sırasında ikimiz de birlikte yaşamaktan mutlu olacağımızın farkına vardık. Onun İstanbul'a dönüşünde evlenmeye karar verdik. Benim için en önemli sorun bu kararı babama ve anneme anlatmaktı. Daha önce evlilik konusu, ailede şaka olarak bile hiç konuşulmamıştı. Bu gibi konular belki de yüz göz olmak gibi algılanıyordu.

Bir yaz akşamı, babam Talat Tekeli ile, İzmir'de Kordon'da yürüyüşe çıktığımızda konuyu açabildim. Zeynep daha önce İzmir'e akrabalarını ziyarete gelmiş, benim de olduğum bir sırada bize de uğramıştı. O nedenle evde tanınıyordu. Babam hiç şaşırmadı. Anlayışlı ve olgun davrandı. Benim evlenmeyi düşünmemin, yaşım ve meslekteki durumum bakımından uygun ve zamanında olduğunu söyledi. Doğal olarak Zeynep'in ailesi hakkında birkaç soru sordu. Özellikle Zeynep'in, beş altı yıl önce vefat eden babasının, neden bir iş sahibi olmadığını, buna karşılık at sporu, futbol kulübü başkanlığı gibi toplumsal görevler yaptığını anlatmakta zorlandım.

Bundan sonrası pek kolay gelişti. Ben İstanbul'da, Zeynep'in annesini ziyaret ederek, evlenmemize izin vermesini rica ettim. O da sözü hiç dolaştırmadan, beni birkaç yıldır tanıdığını, evlenmemizden memnun olacağını söyledi ve mutluluklar diledi. Yıllar sonra öğrendiğime göre Zeynep'in dayıları, Moda Kulübü'nde yakından tanıdıkları Emin Onat'a beni sormuşlar, usulen kendilerine göre tahkikat yapmışlar. Emin Onat, onları rahatlatacak şeyler söylemiş. Böylece evlenmemiz resmen kararlaştırılmış oldu. Bizim isteğimize aileler de uydu. Sade bir nikâh töreniyle evliliğe başlayacaktık. Ben, Şişhane'de eski ve asansörsüz bir apartmanın, en üst katında üç odalı bir dairede oturuyordum. Zeynep'in annesi, yeni bir yer aramamamı, bu daire ile başlamamızı, zamanla daha iyi yerlere, imkânlar arttıkça geçebileceğimizi söyleyerek bizi rahatlattı.

Beyoğlu evlendirme dairesine müracaat edip 1959 yılı Ocak ayı sonlarına gün almıştım. Bir de kendime göre, mimarca bir davetiye bastırmıştım. Davetiye, uzun yatay iki yapraklı kartın, bir yüzüne alta gelecek şekilde net siyah harflerle yazılmıştı. Klasik yaldızlı davetiyelere alışmış Zeynep'in ailesi; gerek kartı, gerek Beyoğlu'nda evlenmemizi yadırgamışlar, onlar kendi aile geleneklerine göre Kadıköy evlendirme dairesinde evlenmemizi bekliyorlarmış. Ama bunları bana hiç hissettirmediler. Karlı bir kış günü, iki tarafın akrabaları, tanıdıklarıyla kalabalık bir nikâh oldu. Doğrusu iki taraf için de sorunsuz, tartışmasız, rahat bir şekilde tören tamamlanmış oldu. Herkes evlerine dağıldı.

26.

Diyarbakır Koleji Jürisi

Bir hayli yarışma kazandıktan sonra Bayındırlık Bakanlığı, beni bir proje yarışmasına jüri üyesi olarak davet etmişti. İlk jüri üyeliğim olacak bu toplantı, bizim nikâh töreninin hemen ertesi gününe rastladığı için o akşam, Zeynep'le beraber yataklı vagonla Ankara'ya gidecektik. Nikâhtan sonra evde annem ve babamla birkaç saat geçirdik, ardından Haydarpaşa'da vedalaşarak yola çıktık.

Balayımızı, jüri toplantıları arasında Ankara'da geçirecektik. Rahat bir yolculuktan sonra sabah Ankara'ya indik. 1959 yılında Ankara'da hâlâ bir numara olan, eski Ankara Palas'taki odamıza yerleştik. Giriş katındaki çeşitli salonlarının dışında, yatak katları ve odaları tertemiz ama epey tatsız ve konforsuz olan bu oteli pek sevemedik. Ama yapacak bir şey yoktu. Beraber olmak yetecekti.

Odaya girip yerleşmeye çalışırken kapı çaldı. Orta yaşlı, temiz görünüşlü kat görevlisi hanım, "Hoş geldiniz" dedikten sonra kahve mi, viski mi istediğimizi sordu. İkimiz de bu inceliğe sevinmekle beraber, sabah sabah viskiye anlam veremediğimiz için kahve rica ettik. Kat görevlisi hanım bir dakika sonra elinde bir nescafe kavanozuyla geldi. Kavanozu uzattı ve "Kırk lira" dedi. Meğer 1959'da Türkiye'de meraklılarının ancak karaborsada bulabildikleri bu gibi şeyleri satıyormuş. Kendimi baskına uğramış gibi hissettim. Parayı uzatıp kavanozu aldım. Ankara bize "Hoş geldiniz!" demişti.

Zeynep'in Ankara'da tanıdıkları, akrabaları vardı. Nasıl vakit geçirileceğini biliyordu. İçim rahat bir halde jüri toplantısına katılmak üzere yola koyuldum. Bayındırlık Bakanlığı o yıllarda İngilizce eğitim verecek, yatılı liseler yaptırmak istiyordu. Bunlara normal liselerden farkını belirtmek için kolej deniyordu. Daha önce, Samsun ve İstanbul Moda Kolejleri için yarışmalar açılmış, biz de onlara katılmış ve mansiyonlar kazanmıştık. Diyarbakır Koleji de bu yarışmalardan birisiydi.

Jüride Doğan Erginbaş, Nezih Eldem, Lâmi Eser ve ben, mimar üyeler, Bayındırlık Bakanlığı Statik Fen Heyeti Müdürü ünlü Amca Mithat statiker üye olarak bulunuyordu. Amca Mithat, adamakıllı toplu çok ve iyi yiyip içen, pek popüler bir mühendisti. Mimarlara takılmayı da pek severdi. O yıllarda, mimarlar, ceplerinde süslü metreler, küçük hesap cetvelleri herkeste bulunmayan ilginç kalemler taşırlardı. Bunlar doktorların stetoskopları gibi ayırt edici meslek sembollerinden sayılırdı. Toplantının başında Amca Mithat, böyle bir cetveli cebinden çıkardı, masaya koydu:

"Ulan! Hanginizde var bundan?!" dedi... "Haddinizi bilin. Mimarlık taslamayın bana!.."

Jüri toplantısı, böyle eğlenceli başladı. Ancak, Bayındırlık Bakanlığı'nın projeleri sergilediği salon ısıtılmamıştı. Palto ve atkılarla, bazen eldivenlerle çalışıyor, projeleri tanımaya çalışıyorduk. Amca Mithat, zaman zaman kanyak, vitamin hapları getiriyor, hepimize zorla içiriyor, sanki bunlara karşılık gibi projelerin mimarisi hakkında da en çok o konuşuyordu.

Sonradan yöntemini iyice öğreneceğim jüri çalışmaları, bakanlığın yönetmeliğine göre sürüyor, en zayıf projelerden başlanarak elemeler yapılıyordu. Hatırladığıma göre yarışmaya elli kadar proje gönderilmişti. Bunların büyük kısmı modernist yaklaşımlı projeler, beyaz kitle maketleriyle az çok birbirlerine benziyor, iyice incelenmeden güçlü ya da zayıf tarafları kolayca anlaşılmıyordu. İçlerinde bir tek proje, ahşap maketi ve çok farklı görünüşüyle diğerlerinden açıkça ayrılıyordu. Amca Mithat, bu projeyi yadırgamıştı. İlk değerlendirmede elenmesini istiyordu:

"Kardeşim, bir defa bunun mimarisi bozuk..." diyor, bir iki üye de ona katılmaya eğilimli görünüyordu. Uzun tartışmalar-

dan sonra bu proje tüm elemeleri geçti. Derece grubuna girdi. Ama jüri tam anlamıyla ikiye ayrılmıştı. Bu proje için iki üye birincilik, diğer iki üye de ikincilik öneriyordu. Ben kararsızdım. Bir süre kendi kendime kalıp etki altında kalmamak için konuşmaları dinlemeden sağlıklı bir karar vermek istedim.

Sonunda, başta yadırganan projenin gerçekten birincilik ödülünü hak ettiği kanısına vardım. Seçim bitti. Zarflar açıldı. İlginçtir, bu projenin sahibi askerlikte tanışıp saygı duyduğumuz, sonraları da rakip olduğumuz Turgut Cansever çıktı.

Kazanan proje; günün alışılmış anlayışına göre yeni ve farklı bir çalışmaydı. Masif kaba yontu taş duvarları, takma prefabrik güneş kırıcı elemanları, kitleler arasındaki dar, gölgeli dış mekânlarıyla ezberbozan bir niteliği vardı. Güneydoğu'nun sıcak iklimine karşı bilinçle tasarlanmış bir proje olarak öne çıkıyordu.

Bu projenin kazanmasında bir bakıma benim katkım olduğu için mutlu idim. Turgut Cansever'le bir süre sonra karşılaştığımda, mahcup edici bir alçakgönüllülükle, bana teşekkür etti. Cansever'le ilişkilerimiz yeniden düzeldi.

Katıldığım bu ilk jüri toplantısında başka bir kazanımım daha oldu. Amca Mithat, bir akşam bizi yemeğe götürmüş, beni de yanına oturtmuştu. Ben aşağı yukarı yaşıtı olan diğer üyeler gibi, ona Amca diyemiyor, Mithat Bey diyebiliyordum. Bana çıkıştı:

"Nereden çıktı bu Mithat Bey canım" dedi. "Sen de herkes gibi amca diyeceksin." Sonra da beni rakı içme usulünden imtihan etti. Doğal olarak bilemeyince de usulü öğretti. O yıllarda sadece Yeni rakı ve Kulüp rakısı bulunuyordu. Kulüp rakısının tercih edileceğini, uzun bardağa önce % 55 oranında rakı konacağını, üstüne de buz gibi suyun ekleneceğini anlattı. Ve bunu bizzat gösterdi. Gerçekten mi, yoksa telkinle mi oldu bilemiyorum; ama o rakı, bana olağanüstü lezzetli gelmişti.

27.

Tahtakale'de Bir İş Hanı

1958 yılı sonlarında, bize nasıl geldiğini bugün hatırlayamadığım küçük bir iş hanı projesi yaptık. Arsa Tahtakale'de, aralarında 5 m kadar kot farkı olan, iki sokağı birleştiren küçük bir arsa, işveren, o yıllarda İstanbul'da cam piyasasını elinde tutan, yaşlı bir işadamıydı. İstanbul'da Camcı Sion diye anılıyordu. Seksen yaşlarında, uzun boylu, enerjik görünümlü Camcı Sion'la anlaşmamıza göre tüm projeleri pek küçük bir ücretle yapacak, ayda 1000 lira da mesleki kontrollük ücreti alacaktık. Toplam yedi

Sion İş Hanı, Tahtakale 1960

katlı olacak yapının, 10 ayda bitirilmesi öngörülüyordu. Ancak Sion, bize 9000 lira ödeyecek, son bin lirayı ise yapıyı beğendiği takdirde verecekti. Alışık olmadığımız bu öneriyi, kendimize güvenerek ve şaka sayarak kabul etmiştik. Camcı Sion'un yaşlı Rum kalfası inşaatın başındaydı. Yapı işlerini iyi biliyordu. Bize de çok yardımcı oldu. Ancak, inşaatın sonlarına doğru kalfanın işine son verildi. Söylendiğine göre şantiyeye gelen yapı malzemesinin bir kısmı kalfanın kendi inşaatına gidiyormuş. Kalfa bu arada kendisine de altı daireli bir apartman çıkarmış.

İnşaatın tamamlandığı sırada 27 Mayıs ihtilali patlak vermiş, Camcı Sion içerdeki 60 kadar dükkânı hava parası da alarak kiraya vermeye başlamıştı. İşittiğimiz rakamlara göre yapı, sadece kiralarıyla bir buçuk yılda maliyetini çıkaracaktı. Sion'un müthiş bir iş başardığını düşünüyor, son bin lirayı artık ödeyeceğini düşünüyorduk ki, bir gün öğleye doğru büroya geldi. Kıpkırmızıydı, burnundan soluyordu. Sami ile bana; yüksek sesle söylenmeye başladı:

"Beni mahvettiniz, bina çok güzel oldu. Ben, size güzel bina yapın, dedim mi? Göze batıyor, herkes kiralamak istiyor. Milli Birlik Komitesi'ne müracaat etmişler, ısrarla, zorla kiralıyorlar; mahvoldum ben, mahvoldum!" demeyi sürdürüyordu. Ne diyeceğimizi bilemedik. "Affedersiniz, bilmiyorduk böyle olacağını" filan demeye çalıştık. Kızgınlığı geçiremedik. Sonunda:

"Vermeyeceğim 1000 liranızı" dedi ve gitti. Camcı Sion'u bir daha göremedik. O taraflara pek gitmediğim için, yapı duruyor mu, onu da bilmiyorum. Sion iş hanı, güzel yaptığımız için azarlandığımız ve ücretimizi eksik aldığımız, ama sevmekte devam ettiğim bir yapı olarak anılarım ve yayınlarımızda yer aldı.

28.

Ankara'da Yüksek Öğretmen Okulu

1960 İhtilalinden bir yıl sonra, Ankara normal yaşama dönmüş gibiydi. Ortaöğretimin, çeşitli disiplinlerine öğretmen yetiştirecek bir yüksek okul yapılmak isteniyordu. Bahçelievler'deki geniş bir arsada yapılacak okul için Bayındırlık Bakanlığı'nın açtığı proje yarışmasında oyçokluğu ile birincilik ödülü kazanmıştık. Yarışma jürisinde o sıralarda bayındırlık bakanı olan Mukbil Gökdoğan ile sınıf arkadaşımız Vedat Özsan'ın bulunduğunu hatırlıyorum.

Yarışmaya, Behruz Çinici'nin o sıralarda evlendiği ve daha önce bir süre bizimle birlikte çalışmış olan arkadaşımız Altuğ Çinici (Tanrıverdi) ve Perran Doğancı ile birlikte proje gönderdiğini işitmiştik. Jüri, bizim projeyle onların projesi arasında karşılaştırma yapmış, bizim projemizi birincilik, onlarınkini ikincilik ödülüne layık görmüştü. Altuğ ile Behruz'un sonradan gördüğüm projeleri vaziyet planından başlayarak çok çekici, estetik görünüyor, bizimki ise programı daha iyi yorumlamış, işlev açısından daha başarılı ama sanki daha az heyecan verici duruyordu. Jüri anlaşılan işlevi ve niteliği öne çıkarmıştı. Yüksek Öğretmen Okulu, programında idare ve merkez kitaplığı, büyük bir oditoryum, çeşitli bilimlere göre eğitim binaları, kız ve erkek öğrenciler için yatakhaneler, yemek salonu, spor salonu, lojmanlar gibi çeşitli işlevler bulunduruyor, küçük çapta bir üniversite kampusunu andırıyordu.

Ankara Yüksek Öğretmen Okulu yarışma projesi, 1961

Bayındırlık Bakanlığı ile sözleşme yapacağımız sırada, bakanlığın ücret tarifesinin yorumu, genel bir tartışma konusuydu. Bu kadar farklı işlevli yapı, tek bir yapı gibi yorumlanırsa, toplam yapı yüzölçümü büyük bir yapı yüzeyi oluşturuyor, ücret tarifesine göre yüzde küçülüyordu. Ama yapılar farklı işlevli yapılar olarak yorumlanırsa, her yapı ayrı ayrı hesaplanıyor, yapı yüzölçümleri küçüldüğü için ücret yüzdesi, dolayısıyla mimari ücret, ciddi bir şekilde artıyordu. Bakanlık o sıralarda müsteşarlığa kadar yükselen Orhan Alsaç'ın ve yapı işleri Adnan Kocaarslan'ın etkisi ile mimara verilecek ücreti artırma düşüncesindeydi. Böylece mimarlıkta hizmet kalitesinin artacağına inanılıyordu.

Sözleşme için Sami Sisa ile birlikte Ankara'ya gittiğimizde, sözleşme hazırlığının yapıldığını, her iki yoruma göre toplam ücretlerin hesaplandığını gördük. İyice aklımdadır; ücret, yapılar toplam olarak hesaplandığında 550.000 TL, ayrı ayrı hesaplandığında 850.000 TL tutuyordu. Arada büyük bir fark vardı. Orhan Alsaç'la, Adnan Kocaarslan, bize durumu anlattılar. Kendilerinin ikinci yorumdan yana olduklarını, ancak konuyu, o sıralarda bayındırlık bakanı olan hocamız Prof. Mukbil Gökdoğan'a anlatacaklarını, onun oluru alındıktan sonra sözleşme yapılacağını söylediler.

Sami'yle beraber Ankara'da kaldığımız o yılların ünlü Bulvar Palas'ına döndük. Hangimiz akıl etti bilemiyorum ama ikimize de çekici gelen bir fikir ortaya çıktı. Mukbil Bey, bakan olduğundan beri kendisini görmemiş, tebrik de edememiştik. Ayrıca yarışmada bizim projemize oy verdiğini duymuştuk. "Gidelim hocayı ziyaret edelim, teşekkür edelim, kutlayalım, bizim yönetmelik yorumu meselesini de açıp onayını alarak işi halledelim" dedik. Bulvar Palas'ın hemen karşısındaki Bakanlık'a gidip özel kaleme başvurduk. Beklemeden kabul edildik. Hocamız artık sayın bakanımızdı, ama biz hocam diyorduk. Güleryüzle karşıladı. Biz onu, o bizi kutladı. Sıra bizim derdimizi anlatmaya geldi. Ben yavaş yavaş konumuzu anlattım. Hocanın neşesi kaçtı:

"Evladım, askerler bunu mimarlar ücretlerini artırmak ister diye yorumlarlar, katiyen olmaz!" dedi.

Bu sefer bizim neşemiz, hem de fazlasıyla kaçtı. İzin isteyip ayrıldık. İşi halledelim derken yüzümüze gözümüze bulaştırmıştık. Adnan Kocaarslan'a gidip yaptığımız münasebetsizliği anlatmaktan başka çare yoktu. Adnan Bey sıkıldı:

"Ne yaptınız çocuklar?" dedi. Hoca bir defa "hayır" dedi mi, artık asla evet dedirtemezsiniz. Haydi, Orhan Bey'e gidelim, bir de ona anlatalım... "Orhan Bey de aynı tepkiyi gösterdi ama daha tecrübeli. Mukbil Bey'in hem müsteşarı hem yakını olarak biraz daha iyimserdi. İstanbul'a dönmemizi ve kendisinden haber beklememizi istedi. Mukbil Bey'i yumuşatmaya çalışacaktı. Çaresiz döndük.

Bir hafta geçmeden Adnan Kocaarslan telefon etti, sözleşmenin hazır olduğunu söyledi. Mukbil Bey nasılsa ikna olmuş,

binaların ayrı ayrı hesaplanması yorumunu kabul etmiş böylece sözleşmeyi, yüksek ücret hesabıyla imzalayabilmiştik.

Topağacı'ndaki arsanın taksitlerini, güçlükle ödeyebilmiştik. Bu sözleşme, hem Manifaturacılar Çarşısı zararını karşılayacak, hem apartman inşaatına başlamamızı sağlayacaktı. Adnan Kocaarslan, sözleşmenin imzasından sonra, bize bu proje için çok çalışmamızı, örnek bir proje yapmamızı, mimarların ücret düzeyi yükselirse, kalitenin yükseleceğini ispatlamamızı istedi. Orhan Alsaç ve Adnan Kocaarslan'a zaten çok özenli çalıştığımızı ama bu sözleşmeyle daha da gayretleneceğimizi, içten teşekkürlerimizle birlikte söyledik. Gerçekten de bugünkü deyimle "motive" olmuştuk. Projeyi, tam tasarlamaya, hiçbir noktayı detaysız, açıklamasız bırakmamaya çalıştık.

Projenin ilk aşamaları Bakanlık'ta büyük bir güçlük çıkmadan onaylandı. Ancak, en büyük istihkakı beklediğimiz uygulama projeleri ve işi tamamlayacak keşifler, bir türlü onaylanamıyordu. Yüzlerce paftalık uygulama projeleri, Bakanlık'ta statik, tesisat, elektrik büroları arasında dolaşıp duruyordu. O yıllarda Mimarlar Odası Başkanı da olan Orhan Alsaç'ın gayretleriyle Bakanlık sözleşmelerine onay süresiyle ilgili bir madde koydurabilmiştik. Sözleşmede her proje aşaması için mimara verilen süreyle Bakanlık'ın onay süresi ayrı ayrı yazılıyor, projeler o onay süresi içinde onaylanmamışsa, onaylanmış kabul edileceği belirtiyordu. Bu maddeye dayanarak, onaylama süresinin çok aşıldığını, projelerin onaylanmış sayılarak, ücretimizin ödenmesini isteyen bir dilekçeyle başvurduk. Dilekçeye, oldukça uzun bir süre sonunda cevap geldi. Dilekçemiz, sözleşmenin yorumlanması için Bakanlık baş hukuk müşavirliğine havale edilmiş. Baş hukuk müşavirliği ise, söz konusu maddeyi olabilecek en ters şekilde yorumlayarak; projeleri onaylamış sayabileceğimizi ama ücretin ödenmeyeceğini söyleyerek dilekçemizi reddetmiş.

Şansımız varmış ki Orhan Alsaç gibi, hak hukuk bilen bir meslektaşımız, ağabeyimiz hâlâ müsteşarlık makamındaydı. Mimarlar Odası'nda, ben başkan vekili olduğum için sık görüşebiliyorduk. Bakanlığın cevabını alınca, gene Ankara'ya gittim. Orhan Bey'i ziyaret ettim ve yazıyı gösterdim. Derhal, adını hâlâ

çok net olarak hatırladığım ama yazmak istemediğim o günün baş hukuk müşavirine yanımda telefon etti:

"Bey, yahu biz bu maddeyi sözleşmeyi böyle yorumlayın diye mi koyduk? Proje onaylanırsa parası ödenmez mi? Ne biçim mantık, ne biçim hukuk bu böyle!.." dedi. Kısa bir cevap aldığı anlaşılıyordu. Telefonu kapattı.

"Kusura bakma birader" dedi. "Haksızlık etmişiz. Mütalaa değişecek. İstihkakınız yarın hazır olur."

Böylece toplam dört beş ay kadar çalışıp tamamladığımız projenin bedelini, projeleri teslim ettikten dokuz ay sonra almayı başarabilmiştik.

Birkaç ay sonra yapının ihale edildiğini duyduk. Yarışma şartnamesine göre inşaat başladığında mesleki kontrollüğün ayrı bir sözleşmeyle bize verilmesi gerekiyordu. Ama Bayındırlık Bakanlığı'nda askeri yönetim, bir temizlik yapmış. Orhan Alsaç, Adnan Kocaarslan dahil, birçok yöneticiyi değiştirmişti. Mühendis olan yeni yöneticiler yerlerine geldikleri mimar yöneticilere de mimarlara karşı da nedense tepkiliydiler.

Yeni yöneticiler, mimarlara mesleki kontrollük yaptırılmasını gerekli görmüyorlar, hatta böylece bütçede ekonomi sağlanacağını düşünüyorlarmış. Halbuki 17 yapıdan oluşan, çok farklı işlevleri içeren ve her noktasını ince ince detaylandırdığımız yeni öğretmen okulunun, bizim kontrollüğümüz olmadan uygulanmasının, sağlıksız olacağına inanıyordum.

Yarışma şartnamesi, yarışmacıyla idare arasında hukuki olarak bağlayıcı bir anlaşma niteliğindeydi. Ama kimse şartnameyi, anlaşmayı dinlemiyordu. Çaresiz, Bakanlık'a karşı dava açtık. İki bin kişilik yurtla ilgili davayı kazandığımız için, yoruma yer bırakmayacak kadar haklı olduğumuz bu davayı da kazanacağımıza güveniyorduk. Ama öyle olmadı. Bayındırlık Bakanlığı, savunmasında bütçede para olmadığından söz etmiş. Hâkim de kararı vermiş:

"Bütçede para yoksa devlet ne yapsın? Davanın reddine!.."

Dava sonuçlandığında yapılar tamamlanmaya yaklaşmıştı. Anlaşılıyor ki devlet, devleti koruyordu. Belki de hata ettik, ama temyize gidip yeniden devletle uğraşmayı da göze alamadık. Proje ücreti ödemelerimize emirle izin veren baş hukuk müşaviri, bu sefer davayı kazanmış, intikamım alınmıştı.

Ankara'ya birçok nedenle sık sık gidiyordum. Bunlardan birinde neredeyse bitmiş olan yapıları görmek için şantiyeye gittim. Lütfen izin verdiler. Gördüklerim ise büyük bir düş kırıklığı yarattı. Proje, bizim projeydi. Yapılar da dış alanlar da bizim düşündüklerimize benziyordu. Ama iç görünüşler; ruhsuz, kişiliksiz, kamu yapıları gibiydi. Renkler, detaylar sıradan, incelikten yoksun, hatta mekân etkileri bakımından hayal ettiğimden çok farklı ve bana yabancı görünüyorlardı. Bu gözlem, beni düşündürdü. Biz projelere çalışırken, acaba iç mimariyi yeterince tasarlamamış mıydık? Böyle bile olsa mesleki kontrollük sırasında, inşaatı her hafta izlerken, gerekli göreceğim katkıları yapacağımız belliydi.

Aradan birkaç yıl geçmişti. Yapıları gören bir meslektaşım Yüksek Öğretmen Okulu'nda bir kargaşa yaşandığını söyledi. Gene bir Ankara seyahatimde, yapıları görmeye gittim. 1000 öğrenci kapasiteli okulda, öğrenci sayısı 3000'e çıkarılmış, bizim projenin eğitim bölgesindeki yapıların bir kısmı, ranzalı yatakhanelere dönüştürülmüş, eğitim bölgesindeki dış alanlara basketbol oyun alanları yapılmış, projede ne ana fikir, ne bölgeler, ne de tasarladığımız huzurlu ortam kalmıştı. Acaba, Bakanlık zaten böyle olacağını bilerek mi, mesleki kontrollüğü bize vermemiş, özen gösterilmiş bir yapıya gerek görmemişti?

29.

Hidivyal Palas'taki Büromuz

Yaşamda olumsuzluklar elbette ki, kalıcı değildi. 1960 darbesi, mahkemeler, idamlar derken yaklaşık üç yıl geçmiş, İsmet İnönü'nün başbakanlığında sivil koalisyon hükümeti kurulmuştu. Türkiye'de normal yaşam başlamıştı. Biz Tünel'deki Hidivyal Palas'ın, çatı katındaki büromuzda, Manifaturacılar Çarşısı'nın bitmez tükenmez projeleriyle uğraşırken, birdenbire gökten düşer gibi alışık olmadığımız türde ilginç bir iş fırsatıyla karşılaştık.

Hidivyal Palas'taki büronun boğaz manzaralı terası, 1963

Bu fırsatı ve sonunda alabildiğimiz işi, bir sonraki bölüme bırakarak, burada Hidivyal Palas'taki çok sevdiğim büromuzdan bahsetmek istiyorum. Yarışma kazanarak aldığımız işler artınca 1957 yılı sonlarında çok sevdiğim bu büroya geçmiştik. Eğimli çatılı uzunca bir salon, iki küçük oda ve küçük bir holden oluşan büronun, Boğaz'dan, tarihi yarımadaya kadar bakan, geniş bir terası ve nefes kesici güzellikte bir manzarası vardı. Bu büyük teras bir yandan da çok yakınımızdaki Rus Konsolosluğu'nun bahçesine, tepeden bakıyordu.

Büroya taşındıktan yaklaşık bir hafta sonra, ziyaretimize iki sivil polis geldi. Kendilerini tanıtmalarının ardından, onlara birer masa vermemizi, kimseye bundan söz etmememizi istediler. Gizli bir görevle konsolosluğu gözetleyeceklermiş. Tabii kabul ettik. Sabah büro açılınca geliyorlar, akşam bizimle beraber çıkıyorlar ve pek az konuşuyorlardı. Bir hafta sonra, görevlerinin tamamlandığını söyleyerek gittiler. Rus Konsolosluğu'na da pek bakmamışlardı.

Sonradan düşündüğümde galiba gerçeği sezer gibi oldum. Onlar, Rus Konsolosluğu'nu değil bizi gözlüyorlardı. Konsolosluğa bu kadar yakın ve orasını kiralayan bizler acaba neyle meşguldük? Büroya gelen gideni, bizleri, çalışma arkadaşlarımızı, günlük yaşantımızı görünce, gerçekten mimarlık yaptığımıza ikna olmaları için bir haftalık gözlem yeterli olmuştu.

Yeni büroda yavaş yavaş bir sekreter ihtiyacı ortaya çıktı. Bir alt katımızda ünlü bir avukatın bürosu, doğal olarak bir de sekreteri vardı. Büroya gelip giderken asansörde bu komşularımızla tanıştık. Sonradan ünlü bir dizi oyuncusu olan sekreter hanım, Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'nü yeni bitirmiş olan kız kardeşini bize önerdi ve bu genç ressam hanım, ilk sekreterimiz oldu. Neredeyse aynı yaşlardaydık. Onun da bizim de sekreterlerin görevleri hakkında bir bilgimiz yoktu. Ama telefonları onun cevaplaması gerektiğini biliyorduk. Onun dışındaki tüm işleri, yazılacak yazıları, dosyaları eskisi gibi biz yapıyorduk. Sekreterimiz de boş oturduğu için canı sıkılıyordu. Düşündük, isterse büroda resim çalışabileceğini, yaptıklarından bir ikisini de büroya hediye edebileceğini söyledik. Gerçekten tuvalini, malzemelerini getirdi. Zaman zaman

çalıştı. Ama yaptığı resmi bir türlü bitiremiyor, can sıkıntısı sürüyordu.

Hidivyal Palas'ın kahve ocağı zemin katta, merdivenin dibindeydi. Telefonu da yoktu. Çay kahve isteyenlerin, merdiven boşluğundan bağırmaları yetiyordu:

"İki az şekerli, bir sade, Özkan Bey'e..."

Biz çatı katında olduğumuz için çok daha yüksek sesle bağırmak gerekiyordu. Sekreterimiz bağırmayı sevmediği için "Üç kahve söyler misiniz?" dediğimizde "Çocuklar, siz söyleyin" diyordu. Kahveci, soruna bir çözüm buldu. Bizim kattaki kapının yanından kahve ocağına bir sürü kablo çekilip uçlarına hem zil takıldı, hem etiketler kondu. Bir kahve için birinci, iki kahve için ikinci, beş kahve beşinci, bir çay için sekizinci zile basılacaktı. Hidivyal Palas'tan ayrıldığımız 1965 yılına kadar bu düzen kusursuz çalıştı. Sadece büroya gelecekler, kapının yanındaki yirmi kadar zilin, ne anlama geldiğini pek anlayamıyorlardı.

Ressam sekreterimiz, yaklaşık bir yıl kadar bizimle çalıştıktan sonra kendi isteğiyle ayrıldı. Bir müddet sonra yedek subay okulunda tanıştığımız, sonradan ünlü bir sanayici olan değerli bir meslektaşımızın eşi oldu.

Sonraki yıllarda, büromuzun hanım elemanlarıyla evlenen arkadaşlarımız oldu. Ben bu arkadaşlarımı, büromuzun damatları sayıyorum. O nedenle o ünlü sanayici meslektaşı da ilk damadımız olarak kabul ediyorum.

İlk hanım sekreter deneyimimiz, bizim açımızdan başarısızlıkla sonuçlanınca, büro için erkek bir sekreterin daha yararlı olacağına karar verdik. Galiba gazete ilanıyla sekreter aradık. Başvurular arasında; durmuş, oturmuş izlenimi veren kır saçlı, hoş görünüşlü, düzgün konuşan daktilo yazabilen, evrak işlerini iyi bildiğini söyleyen bir kişiye sekreter masasını emanet ettik.

Yeni sekreterimiz, emekli bir nahiye müdürü imiş. Genç yaşımıza karşın bize pek saygılı davranıyor, bu da hoşumuza gidiyordu. İşe başladığının haftasında elinde bir liste ile konuşmaya geldi:

"Efendim," dedi, "büronun eksikleri var. İzin verirseniz bunları tamamlayalım."

Listeye baktım. Altı adet kırmızı boyalı, üzeri yangın yazı-

lı, kum dolu kova, duvara asılacak balta vb. yangın söndürme aletleri, kopya kâğıtları, dosyalar vs... Sonuncuları anladım da kovaları, baltaları anlamadım:

"Efendim," dedi, "Dâhiliye Vekâleti'nin tamimi vardır. Bürolarda bu aletlerin bulunması mecburidir..." Emekli nahiye müdürüyle pazarlığımız uzun sürdü. Baltaları, sopaları almayacak ama altı tane kum dolu, kırmızı boyalı kovayı, kapının yanına dizecektik. Nahiye müdürümüz ancak bu şekilde yasal sorumluluğundan kısmen kurtulmuş olacak, rahat edecekti.

Her şeye rağmen sevdiğimiz, tok sözlü, dürüst görünüşlü bu sekreterimizle bir yıl kadar çalışabildik. Büroya alınacak malzemeleri de o satın alıyor, dolayısıyla kendisine bir miktar avans veriliyordu. Aylar sonra bu paralarla ilgili bir hesap sorduğumuzda, maalesef işler karışık çıktı. Nahiye müdürümüz kendiliğinden işi bıraktı...

Bir sonraki sekreterimiz, o zaman ortağımız olan Metin Hepgüler'in tanıdığı ve önerdiği emekli bir başkonsolos oldu. Tipik bir hariciyeci, giyimine ve kendine özen gösteren, güven verici bir kişiydi. Sabahları, caddedeki Haşet Kitabevi'nden *Le Monde* gazetesini alır, öğleye kadar onu okurdu. Varlığı, büronun imajına olumlu katkı yapmıştı. Bir sürü zil ile çay-kahve ısmarlama sorununu çözdüğümüz için, onu bu gibi işlerle de rahatsız etmiyorduk. Sanırım, Hidivyal Palas'tan ayrılışımıza kadar bizimle kaldı. Hidivyal Palas'tayken bizimle çalışmış olan arkadaşlarımızı sevgi ve minnet duygularıyla hatırlıyorum.

O yıllarda normal koşullarda akşamları sekize kadar, mesaiye kalırdık. Biz ayrılmadan da hiçbir arkadaşımız çıkmaz, çalışmamızı hep birlikte yoruluncaya dek sürdürürdük. Yarışmalara hazırlanırken ekip olarak, gecenin ilerleyen zamanlarına kadar çalıştığımız çok olmuştur. Sabah güneş, Üsküdar sırtlarından doğarken terasa çıkarak, ruhumuzu neredeyse yıkayan o taze havayı, içimize çekebilmenin, İstanbul'u, günün ilk ışıklarıyla görebilmenin ve martı sesleriyle yorgunluğumuzu bir nebze giderebilmenin ayrıcalıklı bahtiyarlığını, şu an bile duyumsayabiliyorum. Ve bu güzelliklerin; Birsen Doruk'un, Dimitri Palasis'in ve Özcan Ayyıldız'ın, yüzlerine yansıyan halleri, hâlâ hatıramda canlılığını korur.

Bir yarışmada, son sınıf öğrencisi Birsen'in, sabaha karşı burnunun kanadığını ve pamukla tampon yaparak, ayaklarını tabureye uzatmış olarak, çalışmasını sürdürdüğünü unutabilmem mümkün mü? Bir başka yarışmada Altuğ Tanrıverdi'nin, gece büroda çalışması gerekmiş ve eşim, annesinden izin almıştı. Gece çalışacak, işler biterse geç vakit o yıllarda oturduğumuz Müselles Apartmanı'na gidecektik. Zeynep, Altuğ'a yer hazırlamıştı. Müselles Apartmanı'nda can sıkıcı bir âdet vardı. Akşam saat 9-9.30'da kapıcı Ahmet Efendi, kapıyı kilitler uykuya çekilirdi. O saatten sonra eve dönen herkes zili çalıp Ahmet Efendi'nin uyanmasını beklerdi. Pijaması ve uykulu gözleriyle kapıyı açan Ahmet Efendi'nin cebine de bir miktar bahşiş bırakılırdı. Biz de büroda işler bittiğinde Altuğ ile beraber, sabaha karşı eve geldik. Kapıyı açan Ahmet Efendi, yanımda genç, sarışın, güzel Altuğ'u görünce, panikledi. Uyku sersemliğine vurup Altuğ'a:

"Zeynep Hanım, nereden böyle?.." Şaşkın bir halde bir şeyler söyledi.

"Ahmet Efendi" dedim, Zeynep Hanım, yukarıda bizi bekliyor. Biz bürodan dönüyoruz.

Ahmet Efendi bu açıklama üzerine kenara çekildi, yol verdi ve biz de yukarıya çıkabildik.

Hidivyal Palas'taki büromuzda 1957-1965 yılları ve 28-36 yaşlarım arasında yoğun, verimli ve zevkli bir çalışma dönemi geçirdik. O harikulade manzaralı terasta, coşku, sevinç ve iç huzuruyla dolu yaz akşamları partilerimiz oldu. Hidivyal Palas'taki, bu güzel dönemin sonunda, yaklaşık beş yıl kaldığı İsviçre'den dönen ortağımız Metin Hepgüler'le, hayata bakışımızdaki farklılıkların ve ne yazık ki ayrılmamıza yol açan anlaşmazlıkların su yüzüne çıktığı günler, aylar belirdi. Sanırım 1966'da Sami Sisa ile beraber, yeni bir döneme başlamak üzere, Hidivyal Palas'ı Metin'e bırakarak ayrıldık.

Hidivyal Palas'ı özlemle anarken, bir küçük anımı paylaşmak istedim. Birkaç yıl önce sevdiğim bir dostum, bir vesileyle ünlü lokantalarından birine yemeğe davet etmişti. Baktım, artık nadiren yapılan, beğendili kebap var. Ismarladım. Ama üniversiteye geldiğim yıllarda, Sirkeci'deki Konya Lezzet Lokantası'nda

yediğim, beğendili kebabın tadını bulamadım. Bunu da beni davet eden dostuma söyleme nezaketsizliğinde bulundum. Kulağıma eğildi, güzel bir cevap verdi:

"Nerde artık o eski ağızlar, beyefendi!.."

Şimdi düşünüyorum da acaba gerçekten nerede o güzel yıllar? O yaşama coşkusu, livarları balıkla dolu tekneleri çağrıştıran gençlik enerjisi... Bir bilebilsem?..

30.

Tuzla'da Chrysler Kamyon Fabrikası

1962 yılı olmalı; Hidivyal Palas'a, yabancı mühendislerden oluşan üç kişilik bir grup geldi. Belçikalı, Amerikalı ve İngiliz olan ziyaretçilerimiz, ünlü Chrysler firmasının, Avrupa'da bulunan merkezinden, Cenevre'den geliyorlar ve Tuzla'da yapılacak bir kamyon fabrikası için mimar arıyorlarmış. Yaptığımız işler, eğitimimiz, kadromuz hakkında bilgi alıp gittiler. Bir süre sonra tekrar geldiklerinde ilginç şeyler anlattılar.

Chrysler yöneticileri ile maket başında, 1963

İstanbul'da ilk önce Mimarlar Odası'na gitmişler ve serbest mimarlık bürolarının listesini almışlar. Listede verilen 61 adresin tümüne gitmişler ve bunlardan ancak sekizinde, mimarlık bürosu denebilecek kuruluşlar bulmuşlar. Diğer adreslerdeki mimarlar, kamuda, müteahhitlerde ya da malzemecilerde çalışıyorlar, fırsat buldukça proje yapıyorlarmış. Öyle olunca da evlerini, büro olarak odaya bildirmişler. Çoğu adreste, ya anneler, ya eşler çıkıyor, bazılarında da kimse bulunmuyormuş. Sonuçta İstanbul'da mimarlık bürosu denebilecek nitelikte sekiz büro bulabilmişler. Bu sekiz büroyu da kendi kriterlerine göre eleyip, iki büroya indirmişler. Birisi bizim büro, diğeri de Kadri Eroğan'ın bürosuymuş. Bu nedenle bizi bir daha ziyaret edip, ayrıntılı konuşmak istemişler. Biz bu sonuca sevinmekle beraber, Kadri Eroğan'ın, bize göre daha olgun görünüşü, Amerika'da çalışmış olması, parlak İngilizcesi ile öne çıkacağını, işin ona verileceğini düşünüyorduk. Konuşulan büroların hiçbirinin portföyünde bir fabrika yapısı yokmuş. Bu daha dün denecek 1963 Türkiye'sinin halini düşünebiliyor musunuz? Endüstri yapısı yapan tek bir mimar yok.

Bu nedenle, büroların yaptıkları, yapacaklarının güvencesidir diyerek ikimizden birine işi vereceklerdi. Elimizdeki işlere ait çizimleri gösterdik. Kazandığımız yarışmaları, nasıl düşünüp, nasıl çalıştığımızı elimizden geldiğince anlattık. Ama rakibimizi düşündüğümüzde, ümitli olmamamız kararına vardık. Ertesi gün, aynı kişiler bir daha geldi ve bizi şaşırtarak işin bize verildiğini bildirdiler. Böylece, mimarlığa başlayışımızdan yaklaşık on yıl sonra, yarışma kazanma zorunda olmadan, kendi birikimimizle ilk ciddi özel işimizi alabilmiş olduk.

Biz, büroda yoğun bir biçimde çalışırken Türkiye'de yabancı yatırımların önünün açıldığını fark edememiştik. Chrysler Kamyon Fabrikası bu yatırımların belki de ilkiydi. Yapılacak fabrika, yaklaşık 6000 m^2 yüzölçümünde olacak, Türkiye için özel olarak tasarlanan bir kamyon tipi üretecekti. Fabrikanın üretim bölümünün çelik konstrüksiyonlu ve şed çatılı olması öngörülüyordu. İdare ve işçi yemekhanesi, soyunma odaları vb tesisleri biz, kendimize göre projelendirecektik. O güne kadar çelik karkaslı bir yapı yapmadığımız halde kendimize güvenimiz tamdı.

Çelik yapı kitaplarına başvurduk, yapıyı projelendirdik. Çelik ve betonarme projelerini Rasin Etiman yapıyordu. Kitaplardan keşfettiğimiz gibi, istediğimiz geniş açıklığa karşın şed aralıklarını daha sık yapabilmek için, her iki yönde de yüksek makaslar tertipledik. Rasin bu düşünceyi kabul etti. Sadece aşık kirişlerini bize göre ters yönde yapıyor, biz de fikrini dcğiştiremiyordık. Çareyi, Rasin'i içkili bir yemeğe davet etmekte bulduk ve yemekte istediğimizi yapmaya ikna edebildik. Sonunda istediğimiz gibi bir proje ortaya çıktı. Bize göre yapının mimar elinden çıktığı belli olacaktı.

İnşaat ihale aşamasına gelince, İstanbul'da ne kadar müteahhit varsa ihaleye katıldı. 6000 m²'lik bir yapıya, bugün ne mimarlar, ne müteahhitler önem verirler ama 1963'te belki de İstanbul'da kendi alanında büyük bir yapı sayılıyor, ciddi bir rekabetin varlığı anlaşılıyordu. Sonunda ihaleyi, sonradan uluslararası büyük müteahhitlerden olacak Şarık Tara ile Sadi Gülçelik'in kurdukları ENKA'nın kazandığı anlaşıldı. İTÜ İnşaat Fakültesi'nden bizden iki yıl sonra mezun olan Şarık ve Sadi ile tanışmamız böyle oldu.

E5 karayolunun Tuzla kesiminde yoldan biraz çekilmiş olan yapı arsasının çevresi, göz alabildiğine bomboş tarlaydı. İnşaatın kontrolünü büromuz adına, Sami Sisa yapacaktı. Sami, Kadıköy'e vapurla gidiyor, Kadıköy'den Gebze veya Tuzla'ya, dolmuş yapan minibüslerle arsaya ulaşıyordu. Kendisinin, yol kenarında indikten sonra şantiyeye yaya olarak ve toz toprak içinde gidebildiğini, Chrysler temsilcisinin ve müteahhitlerin lüks Amerikan arabalarıyla şantiye kapısına kadar geldiklerini, acındırmadan, ince bir mizahla anlatıyordu.

Sonradan başka sanayi yapılarında da göreceğimiz gibi inşaatı işveren adına, fabrika müdürlüğüne tayin edilen kişi yönetiyordu. Chrysler'in fabrika müdürü, mimarları seçen heyette de bulunan uygar görünüşlü, ama söz ve davranışlarında kaba, orta yaşlarında bir Amerikalıydı. Chrysler fabrikalarında ustabaşılıktan gelmiş, kendisini tanıyanların bildikleri gibi, çok nazik, herkese karşı saygılı Sami Sisa'yla yıldızları barışmamıştı. Sami'nin şikâyetleri artınca, birlikte Chrysler'in, İstanbul'daki genel müdürüne gittik. Avrupalı genel müdür, sonradan baş-

ka genel müdürlerde de göreceğim gibi, bizi sakin ve anlayışla karşıladı. Büyük bir dikkatle dinledi. Kendisini ziyaret ettiğimiz için teşekkür etti ve şikâyetlerimizi halledeceğini söyledi. Gerçekten bir süre işler düzeldi. Sami Sisa da memnundu. Fakat birkaç ay sonra, Hidivyal Palas'taki küçük toplantı odamızda, o gerçekten sakin Sami'nin yumruğunu camlı masaya şiddetle vurduğunu, kapıyı çarpıp dışarıya çıktığını gördüm. Sami'nin, sonraki yaklaşık kırk yıllık ortaklığımızda böyle bir hareketini bir daha ne gördüm ne de işittim.

Yapı bu koşullar altında ENKA'nın da gayretiyle zamanında tamamlandı. Tuzla'da E5 yolu üzerinde amaçladığımız gibi uygar bir yapı olarak duruyordu.

Fabrikanın yılda Türkiye için özel tasarlanmış 6000 kamyon üreteceği planlanıyordu. O yıl istatistiklere göre, kamyon, otobüs, otomobil, motorsiklet ve askeri araçlar dahil olmak üzere ülkede toplam 100.000 motorlu araç vardı. Yılda 6000 kamyonun satılabileceğine inanmıyorduk. Şaşırdığımız başka bir şey daha vardı. Fabrika Dodge, Desoto, Fargo markalı kamyonlar üretecekti. Ama gerçekte tek model vardı. Sipariş verenler istedikleri markayı belirtiyorlar, kendilerine istedikleri modelin yazı ve logolarını taşıyan, rengine kadar aynı kamyon ya da kamyonetler teslim ediliyordu.

Yapı tamamlandıktan sonra fotoğraf çektirmek istediğimizde, yalnızca pres bölgesi dışında fotoğraf çekilebileceği söylendi. İster istemez pres dikkatimi çekti. 1902 BALTİMORE yazılı eski presin, kimseye gösterilmek istenmediği anlaşılıyordu. Türkiye'ye özel olduğu söylenen ve hâlâ yollarda gezen kamyonların kutu gibi karoserilerinin gerçekten prese ihtiyaç göstermediği anlaşılıyordu. Belki de tüm yatırımda herkesin bilmesi istenmeyen incelikler vardı!

Chrysler'in yetkilileri, temsilcileri, fabrikanın açılışına yakın yemekli bir basın toplantısı yaptılar. Herhalde biz de çağrılıydık. Pendik'teki, büyücek bir lokantaya, öğle yemeğine gittik. Yemeğin sonuna doğru konuşmalar yapıldı. Bu yatırımın, Türkiye için ilk otomotiv fabrikası olarak ne kadar önemli olduğu anlatıldı. Ama davetli basından, başlangıçta nedenini anlayamadığım, büyük bir tepki geldi. Chrysler'i açıkça sömürücülükle

suçluyorlardı. Türkiye'de hava değişmişti. Sonradan güçlenen, yabancı sermaye düşmanlığı ortaya çıkıyordu. Toplantı, tatsız bir havada sona erdi.

Fabrikanın, üretime başlamasından iki yıl kadar sonra Chrysler'in, iyi geçinemediğimiz fabrika müdürü büroyu arayarak, proje orijinallerini rica etti. Buna hakları olduğunu düşünüp tüm orijinalleri gönderdik. Bir süre sonra Chrysler'in ilk ihalesine katılan tanıdığımız müteahhitlerden aldığımız bilgilere göre, Chrysler fabrikayı ve idare binasını büyütmek için yeni bir ihale açmış. Müteahhitlere gönderilen projeler, bizim projelerin etiketleri kesilerek, yeni bir etiket yapıştırılmış şekli üzerine çizilmiş büyütme projeleri imiş. Tüm detay paftalarımız da etiketleri yenilenerek aynen kullanılmış. Hatta bir müteahhit arkadaşımız aldığı dosyayı bize getirdi. Yeni etiketlerin yapıştırıldığı, kopyalarda net olarak görünüyordu. Nereden bakarsak bakalım, bu açık bir hırsızlıktı. Fabrika müdürü telefonlarımıza çıkmıyordu. Önce fabrika müdürlüğüne, sonra Chrysler genel müdürlüğüne yazılar yazdık. Cevap alamayınca son defa Chrysler'in, Cenevre'deki merkezine, iadeli taahhütlü mektuplarla derdimizi anlatmaya çalıştık. Oradan da hiçbir cevap alamayınca Hıdivyal Palas'ın çatı katındaki küçük dairede oturan genç avukat komşumuza konuyu açtık. Çok ilgilendi, bunun, hukuken emniyeti suiistimal sayılması gerektiğini söyledi ve Gebze Ağır Ceza Mahkemesi'nde bir dava açtı.

Dava açılır açılmaz ilk celsede hâkim, emniyeti suiistimal iddiasını kabul etmiş ve Amerikalı genel müdür ile fabrika müdürlerinin parmak izlerini aldırmış. Avukat dostumuz müjdeyi verdi. Dünyalar bizim oldu. O hâkimin ellerini öpmeliydik. Galiba aynı gün, o yılların en ünlü avukatlarından Rasim Cenani bizi aradı, Taksim'deki bürosunda görüşmeye davet etti. Bugünkü aklım olsaydı herhalde gitmez, onu çağırırdım. Ertesi gün söylediği saatte büroya gittiğimizde Rasim Cenani'nin yanında, pek önemli görünen iki kişi daha gördük. Chrysler'in, Türk ortaklarıymış. Gazetelerden isimlerini bildiğimiz bu önemli kişiler, o zamanki büyük şirketlerden Tatko'nun sahibi, ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın kardeşi Mustafa Yalman ile ünlü armatör Talat Sadıkoğlu imiş. Sami Sisa ve ben, bize

göre yaşlı ve çok zengin patronların karşısında dik, kendimizden emin ama olabildiğince nazik durmaya çalışıyorduk.

Rasim Cenani de bir hukuk adamı olarak tarafsız durmaya dikkat ediyordu. Konudan, yeni bilgi sahibi olduğunu, anlaşmazlığın halledilmeyecek bir şey olmadığını, mahkemeye başvurduğumuzdan dolayı patronların da üzüntü duyduklarını, bizi tanımak, anlaşmazlığı çözümlemek için zaman ayırıp buraya kadar geldiklerini söyledi. Sözü bana bıraktı. Olanları anlattım. Dava açmaktan başka çaremiz kalmadığını, şikâyetimizin de Amerikalı yöneticilerden olduğunu söyledim. Herhalde biraz da dikçe söylemiş olmalıyım ki, Mustafa Yalman sertleşir gibi oldu. Rasim Bey hemen araya girdi. Onları susturdu. Bizim, yüzde yüz haklı olduğumuzu, telif hakkımızı ödemeye hazır olduklarını, Amerikalılar adına patronların özür dilediklerini anlatan birçok yatıştırıcı sözlerden sonra, telif hakkımızın nasıl ödeneceğini sordu. O günün koşullarına göre bir şeyler hesaplayıp bildirdim. Bir miktar pazarlık etmeye çalıştılar sonra da istediğimize pek yakın bir miktarı orada çekle ödediler.

Şimdi, aradan 40 yıldan fazla zaman geçince, o günlerde iş adamı olarak ne kadar acemi olduğumuzu, o gün bize ödenen telif ücretinden çok daha önemli olan bu davadan nasıl da bu kadar kolaylıkla vazgeçtiğimizi hayretle görüyorum. Ama bugün bile benzer durumlarda mimarlıktan başka bir işe aklımın ermediğini, karşılaştığım yeni durumlarda da benzeri şekilde davrandığımı fark ediyorum.

Tuzla'daki Chrysler fabrikasıysa, galiba hâlâ o kutu kutu kamyonları, bu ilk büyütmeden sonra, kim bilir kaç defa daha büyütülmüş olan ve şimdi artık gecekondu gibi duran tesislerinde üretmeye devam ediyor.

Chrysler fabrikası işinden kazanımımız, rahmetli Rasim Cenani gibi, uygar bir hukuk adamı ile bu vesileyle tanışmamız ve giderek yakınlaşmamız oldu. İhtiyaç duydukça hukuki konularda kendisine danışabildik ve çok da yararlandık. Dostluğumuzun, unutulmaz anılarından birisi; Londra'da tesadüf ettiğimiz Rasim Bey'in, bizi o yıllarda pek ünlü olan Playboy Kulüp'e davet etmesidir. Hyde Park'a bakan, cadde üstündeki altı yedi katlı kulübe üye olan Rasim Bey'in yanında girdiğimiz-

de, huriler gibi güzel tavşan kızlar tarafından karşılandık. Bunların, en güzeli de Rasim Cenani Bey'in üye, bizim misafir olduğumuzu anladıktan sonra hemen üyelik teklifinde bulundu. Yirmişer pound ödeyip kişisel bilgilerimizi yazdıktan sonra üye olabilecektik. Sami Sisa hemen, cüzdana davrandı. Benim de katılacağıma emindi. Bense bir daha Londra'ya gidip gitmeyeceğimizi bilmediğim gibi, kulübe kendi başımıza gitsek bile, kumar oynayamayacağımızı biliyordum. Bunları söyleyip, Sami'yi üye olmaktan vazgeçirdim. 20 poundunu kurtardım. O gün Rasim Bey'in misafiri olarak kaldık, kumar masalarını izledik. Güzel bir ortamda, hoş bir gece geçirdik.

31.

Büyükdere Caddesi'nde Neyir Örgü Fabrikası

Proje yarışması kazanmak gibi yıpratıcı bir uğraş sonunda alabildiğimiz işlerle; ilk on yıl, büroyu yaşatmayı başarabilmiştik. Yavaş yavaş mimar olarak isimlerimiz tanınmaya başlamıştı. Belki bu nedenle, belki ekonominin genişlemesiyle artık yarışmasız da iş alabilir duruma gelmiştik.

Büyükdere Caddesi'nde sonraki yıllarda gerçekleştireceğimiz yapıların ilki olan Neyir Fabrikası, yarışmasız alabildiğimiz ikinci iş oldu. İstanbul'da I. Dünya Savaşı yıllarında, polis müdürlüğü yapmış cesaretiyle ünlü Musevi asıllı bir vatandaşımızın oğlu olan Neyir Bey, Bomonti'nin arka sokaklarındaki derme çatma atölyesinde renkleri, kesimleri ve dayanıklılığıyla ün yapmış, yün örme gömlekler, kazaklar üretiyor ve yaptıkları piyasada tanınıyordu. Babası I. Dünya Savaşı sırasında, limanda demirli bir İngiliz gemisine sığınmış bir katili, müfrezesiyle basarak yakalamış. İstanbul polisi, Neyir Bey'i babası nedeniyle tanıyor ve seviyordu. Büyükdere Caddesi'nde 1. Levent'in karşısına gelen kesimdeki dar uzun arsalardan birini satın almış, orada düzgün bir üretim yeri yapmak istiyordu. Görgülü, anlayışlı uygar bir işverendi. Yakın işbirliği içinde güzel çalıştık. Ağır makinelerin ve oldukça geniş açıklıkların bulunduğu toplam 5 katlı yapı için, çapraz kasetli yeni saydığımız bir döşeme sistemi, aşağıdan yukarı genişleyen hareketli bir kitle tasarladık.

Ankara'daki 2000 kişilik yurtta uygulayamadığımız, be-

Büyükdere Caddesi'nde Neyir Triko fabrikası, 1964
(Bugün, granit kaplı Adliye binası)

yaz prekast cephe kaplamalarını da İzmir'de yeni kurulan Famerit firmasının, Alman asıllı uzmanıyla birlikte çalışarak uygulayabildik. 1963 yılında Büyükdere Caddesi'nde, bugünkü Metrocity'nin yerinde, Philips'in bir fabrikası, Kanyon'nun yerinde Eczacıbaşı İlaç Fabrikası, karşısında da yabancı bir ilaç fabrikası vardı. Neyir Bey, bu durumdaki Büyükdere Caddesi'nin geleceğiyle ilgili, şaşırtıcı sözler söylüyordu:

"Çocuklar, göreceksiniz bu cadde, ileride Wall-Street (New York'un Bankalar Caddesi) olacak!" Kırk yıl sonra, Neyir Bey'in kehaneti gerçekleşti. Ama yazık ki kendisi göremedi.

İnşaatta çalışan iki yüz kadar işçinin, öğle yemeklerinde peynir ekmek, bazen karpuz yiyebildiklerini görünce; her öğle vakti, Bomonti'deki eski fabrikasından sıcak yemek getirtiyordu. Fabrikanın yönetim binasında İstanbul'da, günümüzdekilere göre çok yer kaplayan, hantal ama ilk bilgi işlem merkezini kuran bu iyi kalpli, ileri görüşlü insan, fabrikayı bir süre çalıştırdıktan sonra büyük bir felakete uğradı. Bütün ümidini bağladığı genç oğlu ortadan kaybolmuştu. Aylarca ümitle aradı, arattırdı. Ama ne yazık ki, bir gün Bandırma kıyılarında cesedi bulundu.

Bu olay, Neyir Bey'i çökertti. Bütün coşkusu söndü. Dünyadan uzaklaştı. Birkaç yıl sonra da Neyir Bey'i kaybettik.

Fabrika, Neyir Bey'den sonra eşi ve akrabaları tarafından bir süre daha çalıştırıldı. Ama yıllar sonra onlar da fabrikayı kapatıp satmak zorunda kaldılar. Yapıyı yurtdışında büyük taahhüt işleri yapan büyük bir müteahhitlik şirketinin satın aldığını bir vesileyle öğrendik. Önceki yıllarda büromuzda çalışan, sevdiğimiz bir mimar arkadaşımız beni ziyarete geldi. Yapıyı satın alan müteahhitlik şirketinde çalışıyormuş. Yapının içiyle birlikte cephesini de değiştirmek istiyorlarmış. Elinde birtakım cephe etütleri vardı. Uzun yatay üretim bloğunu, moda birtakım biçimlerle bölmek istiyor, aşağıdan yukarıya, her katta genişleyerek yükselen dinamik kitleyi alt katlarda genişleterek tam düşey hale getirmek istiyordu. Razı olamadım. Bana göre kuğu gibi olan yapı, anlamsız hareketlerle, özgün halini bütünüyle kaybediyordu. Ama yüzüm tutmadığı için kitleyi hiç değiştirmemek koşuluyla, cephenin beyaz prekast plaklar yerine, granit plaklarla kaplanmasına izin vermek zorunda kaldım ve çizilerek getirilen projeyi imzalayarak onayladım. Kaplama işi bittiğinde onaylı projeye uyulmadığını, öndeki büro bloğunun gene de düzleştirilerek, düşey bir kutu haline geldiğini, kahverengi granit kaplamanın ise yakışmadığını ve yapının ruhunun kaybolduğunu üzülerek izledim. Neyir binası anlaşılan binayı bozan müteahhitlik şirketine de uğurlu gelmemiş olacak ki günümüzde son haliyle Adliye binası olarak hizmet veriyor.

32.

Ankara'da Stad Oteli

Emekli Sandığı, herhalde birikmiş parasını değerlendirerek, yeni kaynak yaratmak amacıyla büyük illerimizde oteller yaptırıyordu. İstanbul'daki Hilton Oteli, Skidmore Owings ve Merril ile birlikte Sedat Hakkı Eldem'e, Tarabya Oteli Mimar Kadri Eroğan'a, İzmir'deki Efes oteli Prof. Paul Bonatz'a, Büyük Ankara Oteli de İsviçreli Sauget'ye sipariş edilmişti.

Stad Oteli, Ankara 1966

Onlar kadar lüks olmaması öngörülen ve Ankara'da, bir şehir oteli olması istenen Stad Oteli içinse Emekli Sandığı, 1964 yılında bir ulusal proje yarışması açtı. Ankara'da, İstasyon Caddesi'nde merkezi konumda, Gençlik Parkı manzaralı otelin arsası, istenen programa göre küçük görünüyordu. Ama yarışma büyük ilgi çekti. Daha önce Hilton Oteli'ni inşa eden, o günlerde efsane olan Sedat Hakkı Eldem'in bile yarışmaya hazırlandığı söyleniyordu. Doğal olarak biz de şartnameyi almış, çalışmaya başlamıştık. 1961-65 yılları arasında katıldığımız bazı yarışmalarda İsviçre'de olduğu için birlikte çalışamadığımız Metin Hepgüler de hatırlayamadığım bir nedenle İstanbul'daydı. Birlikte çalıştık. O güne kadar benimsediğimiz, uygulamaya çalıştığımız mimari yaklaşımın iyi bir örneği sayılabilecek, işlevden ve strüktürden hareket eden, o arsaya ve konuya özgün bir proje yapabilmiştik. Ama kuşkusuz el elden üstündü. Jüri nasıl değerlendirirdi? Bilemiyorduk.

Yarışma sonunda birincilik ödülünün bize verildiğini sevinerek öğrendik. İşverenlerimiz arasına Bayındırlık Bakanlığı'ndan sonra Emekli Sandığı da katılmıştı. Bu defa, projenin onaylanması için gene, Ankara'ya gidip gelmeye başladık. O yıllarda, Emekli Sandığı'nın ünlü bir genel müdür yardımcısı vardı. Ünü, sadece mimarlar arasındaydı. Yarışma jürilerine giriyor, Emekli Sandığı'nın yapı yatırımlarıyla yakından ilgileniyor, mimari projeleri eleştiriyor, hatta kendine göre çözümler öneriyordu. Mimarlığa iyice ısındığı, o yıllardaki küçük sürgülü hesap cetvelini cebinden eksik etmediğinden anlaşılıyordu.

Jüri önerilerini de dikkate alarak hazırladığımız yeni avan projeyi Emekli Sandığı'na götürdüğümüzde, kaçınılmaz olarak, sandığın imar müdürü olan meslektaşımızla birlikte, ünlü genel müdür muavininin huzuruna çıktık. Projeler bir masaya açıldı. Küçük hesap cetveli ortaya çıktı. İnceleme başladı. İyi niyetli bir proje hocası gibi projelere bakıyor, esasa dokunmayan küçük eleştiriler yapıyordu. Ben de inandırıcı cevaplar vererek, bunları savuşturuyordum. Birden bir noktaya takıldı. Zemin katta, asansörler önünde kalan alanı yeterli bulmamıştı:

"İşte bu olmaz, burası dar olmuş, asansörleri bir iki metre geriye çekelim" dedi. Ama projenin tümü göz önüne alındığın-

da bu mümkün görünmüyordu. Ben de aradan geçen yıllarda, böyle durumlarda nasıl konuşulacağını galiba az çok öğrenmiştim:

"Çok iyi gördünüz efendim" dedim. "Tabii yapalım, yalnız bu katın alt ve üst katlarında biz de zorlandık. Acaba siz yardım eder misiniz?"

"Getirin planları bakalım" dedi ve başladı; asansör çekirdeğinin yeriyle oynamaya. On beş dakika, yirmi dakika belki daha uzun bir süre geçti. Doğal olarak sonuç çıkmadı. Biz saygıyla, masa başında ayakta çalışmanın sonucunu bekliyoruz. İnatçı asansörler, zemin katın dışındaki hiçbir katta yerlerinden oynamıyor.

Genel müdür muavini sıkıldı. Görevi inşaat müdürüne devretti;

"Siz içeride çalışın, öyle onaylayın" dedi. Odadan çıktı. İnşaat müdürü meslektaşımız, kendi odasında hemen mühürleri bastı, projeyi onayladı. Genel, müdür muavinini bir daha göremedik. Kim bilir belki de görevden alınmıştı.

Tüm projeler tamamlandıktan kısa süre sonra, İsviçre'deki beş yıllık çalışmasından dönerek, büroya katılan Metin Hepgüler'le, ileride kısaca anlatacağım şekilde, ortaklığımızı ayırmak durumunda kaldık. Eldeki işleri aramızda paylaştırırken, Stad Oteli'nin mesleki kontrollük işi, o sıradaki birçok işimiz gibi Metin Hepgüler'de kaldı.

Yapı, sanırım 1967 yılında tamamlandı, hizmete girdi. Uzun süre hizmet gördükten sonra Emekli Sandığı'nın diğer otelleri gibi özel sektöre devredildi. Şimdi, esaslı bir değişiklik geçirmeden, Radisson Oteli adıyla varlığını sürdürüyor.

33.

Emin Onat'ın Zamansız Kaybı Ve Kabri

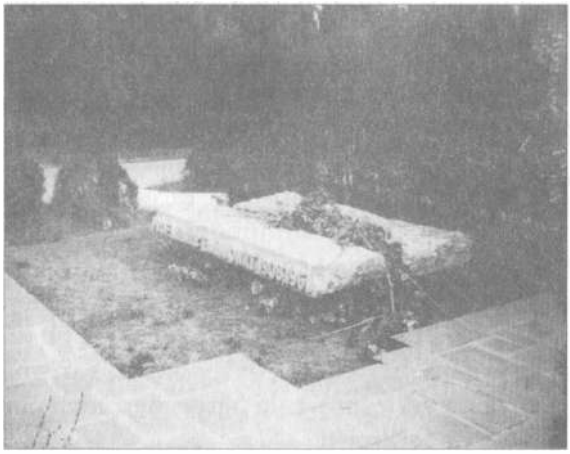
1961 yılında, Bayındırlık Bakanlığı tarafından yeni bir hükümet konağı yaptırmak amacıyla bir proje yarışması açılmıştı. Gündüz Özdeş ve ben, jüri üyeliğiyle görevlendirilmiş, arsayı görmek, şartname için gerekli hazırlıkları yapmak üzere Trabzon'a gönderilmiştik. 1961 Temmuzu'nda Trabzon benim için, tam bir düş kırıklığı olmuştu. Hep hayal ettiğimiz yemyeşil Karadeniz kıyılarını Trabzon'da göremediğim gibi, doğru dürüst bir otel hatta bir balık lokantası bile bulamamıştık. En iyi otel olan Benli Palas'ın odalarında, birer kişi kalabilmek için, üçer kişilik iki oda tutmak zorunda kaldık. Karo mozaik döşeli odalarda, üç beyaz demir karyola ve üç çift takunya vardı. Takunyaların, holdeki alaturka tuvalete gitmek için giyileceği anlaşılıyordu.

Trabzon'da görevimizi bitirdiğimiz günün akşamı, bir çatı katı lokantası bulmuş ve Gündüz Bey'le karşılıklı yemeğe oturmuştuk. Sesi, sonuna kadar açılmış radyo, akşam haberlerini veriyordu:

"Şimdi aldığımız bir habere göre Anıtkabir'in mimarı Ordinaryüs Profesör Emin Onat geçirdiği kalp krizinden kurtulamayarak vefat etmiştir!.."

Şaşırdık, donduk kaldık. Neşeli, enerjik, karizmatik Emin Onat'ın ani kaybı, düşünülemeyecek bir şeydi. Ertesi gün Taşkışla'da yapılan cenaze törenine de yetişmemiz mümkün olamadı. Üzüntümüz büyüktü. Ancak insanoğlunun tüm acıla-

ra, kayıplara zamanla alışabildiği gibi herhalde biz de zamanla Emin Onat'ın artık aramızda olmadığı gerçeğine alışmaya çalışacaktık.

Emin Onat'ın kabri, 1965

Üniversite, Emin Onat'ın vefatının birinci yılında Taşkışla'da bir anma töreni düzenledi. O yıl Mimarlar Odası ikinci Başkanı olduğum için, törende Oda adına, benim konuşmam kararlaştırılmıştı. Konuşmamda, Emin Onat'ın mimarlığı ve hocalığı yanında insani yönleri üzerinde durdum. Kendisinden mesleki bilgiler yanında asıl, insan sevgisi, olaylar karşısında nasıl davranılacağı gibi nitelikleri öğrendiğimizi söyledim. Meslektaşları ve öğrencilerinin, Mimarlar Odası'nın 1 no'lu üyesi olma onurunu ona doğal olarak layık gördüklerini belirttim.

Konuşmamdaki bu son sözler üzerine çok yakın bir arkadaşı, meslektaşı, ünlü bir hoca; hissedilir bir alınganlık göstererek toplantıdan ayrıldı. Çok yadırgadım. Ama ne yapalım ki, insanlar dışarıdan ne kadar büyük görünürlerse görünsünler bazen duygularını yenemiyor; saklamayı bile başaramıyorlardı.

Aradan birkaç yıl geçti. Ailesi, Mimar Sinan'ın türbesinin, Süleymaniye Külliyesi'nin bir köşesinde olduğunu düşünerek, Emin Onat'ın kabrine de Anıtkabir arazisi içinde bir yer verilmesini istiyordu. Bu isteklerine, olumlu bir yanıt alınamayacağı

anlaşılmış olmalı ki Emin Onat'ın Zincirlikuyu'daki kabri için İTÜ Mimarlık Fakültesi ve Mimarlar Odası birlikte bir proje yarışması açtı. O sıralarda Metin Hepgüler'den ayrılmış, Sami Sisa ile de yeniden ortaklık kurmamıştık. Bir süre için yalnız çalışıyordum. Yarışmayı duyar duymaz heyecanlandım. Katılmayı da kazanmayı da görev saydım. Yaklaşık iki ay; gece gündüz, belki yüzlerce eskiz yaptım. Sonunda bir gün, ansızın sanki bir duygu yoğunlaşması yaşadım; birdenbire, içime sinen bir düşünce ortaya çıktı. Bana göre bu; özgün, Emin Onat'a yakışan bir mezar olabilirdi. Gerekli çizimleri hazırladım. Projeyi teslim ettim.

Bu sırada, Emin Onat'ın ölümünden beri sadece beş yıl geçmişti. Arkadaşları, bizzat yetiştirdiği doçentleri, yetenekli asistanları yarışmaya katılmamışlardı. Kazanan projelere parasal ödül yerine birer anı plaketi verilecekti. Gerçekte bu koşul, belki de katılımı artırmalıydı. Nedense öyle olmadı. Yarışmaya ikisi o sıralar Almanya'da yerleşmiş, eski öğrencilerinden olmak üzere sadece 10 proje gönderilmişti.

Yarışma şartnamesine göre Fakülte'nin tüm öğretim üyeleri, jüri üyesi olacak, oy verecek, fikir belirteceklerdi. Böylece 10 projeyi, yaklaşık 30 kadar jüri üyesi inceledi, değerlendirdi. Bu durumlarda olması beklenebileceği gibi, kalabalık jüri, sunulan projelerden hiçbirisini beğenmedi. Uygulanacak nitelikte görmedi. Ancak benim projemin de içlerinde bulunduğu dört proje, üzerlerinde daha çok çalışılırsa belki başarılı olabilirler deniyordu. Bu projeler için, açık eleştiriler ya da öneriler getirilmemişti. Sadece onların bir süre daha çalışıp projelerini geliştirmeleri isteniyordu.

Canım sıkıldı ama Emin Onat'ın kabrini yapabilmeyi çok istiyor, görev sayıyordum. Bir sonraki aşamada projeyi pek de değiştiremeden ama belki daha güzel el çizimi perspektiflerle yeniden sundum. Aynı geniş jüri, bu defa benim projemi uygulanmaya değer buldu ve görev bana verildi.

Uygulamayı, Emin Onat'ın kardeşi, Merkez Bankası müdürlerinden Ahmet Onat'la gerçekleştirecektik. Birlikte çalışmaya başladık. Kabir taşlarını, Emin Bey'in çok sevdiği, Anıtkabir'de kullandığı, kaba yontulmuş, yerden yükseltilmiş, iki büyük traverten kitlesi olarak düşünüyordum. Ahmet Bey'le

birlikte, Kâğıthane'deki büyük mermer atölyelerinde, istediğim boyutta traverten kütükleri bulduk. Emin Bey'in akrabalarından olan heykeltıraş Ali Rıza Bey, kütükleri tam istediğim gibi yonttu. Yan yol ve saygı duruşu platformu için düşündüğüm yeşil porfir taşları, İzmir'den ben buldum getirttim. Ahmet Onat'ın içki seven heykeltıraş akrabası Ali Rıza Bey'e, çalışırken şişe şişe rakı taşıdığını hatırlıyorum.

Bir müddet sonra, Ahmet Onat'la adeta dost olmuştuk. Ahmet Onat ağabeyine hayran ve minnettardı. Emin Onat'ın devletçe İsviçre'ye gönderildiği zaman kendisine ödenen ve zaten kıt olan paranın yarısını, kardeşlerinin eğitimi için Türkiye'ye geri gönderdiğini gözyaşları içinde anlatıyor:

"Böyle Ağabey bulunur mu, Doğan Bey?" diyordu...

Ahmet Onat, bir süre önce sonuçlanan Manifaturacılar Çarşısı yarışmasına, o sıralarda 147'lerden sayılıp, üniversiteyle ilgisi kesilen Emin Onat'ın, ne kadar çok ve istekle çalıştığını ama sonuçta yarışmayı bizim kazanmamız üzerine, belki üzüldüğünü ama bir bakıma da çok sevindiğini bana anlatıyordu. Emin Onat, telefon edip:

"Ahmet, yarışmayı öğrencilerim kazandı. Akşam viskiyi getir, balkonda kutlayalım" diyormuş.

Emin Onat, ölümünün beşinci yılında, 17 Temmuz'da yeni tamamlanan kabri başında anılacaktı. Ahmet Bey'le çalışmalarımız alanın çimlenmesi, temizlenmesi, küçük ağaçlar dikilmesi için, bir gece önce geç vakitlere kadar sürmüştü. İnşaat sırasında ben de yoğun çalışmış, adeta kalfalık yapmıştım. Buna rağmen hocama karşı görev yaptığım için mutluydum.

17 Temmuz sabahı Zincirlikuyu'da toplanıldı. Benim hocam, onun arkadaşı matematikçi Prof. Hamit Dilgan, Paris'ten yaşam-ölüm üzerine düşünceler içeren, Emin Onat'ın insan niteliklerine değinen, uzun, nefis bir edebi mektup göndermiş, hepimizi duygulandırmıştı. Keşke bu mektup bulunup yayımlanabilse!..

Tören devam ederken, Emin Bey'in yakın arkadaşı olan bir başka hocam, yanıma geldi. Koluma girdi:

"Doğan'cığım" dedi, "Bu taşların yerden yüksekliğini biraz daha artırsan?"

Bugün olsa böyle bir eleştiriyi herhalde hoşgörüyle karşılardım ama o sabah yoğun çalışarak, güçlükle tamamlayabildiğimiz bu gönüllü çalışma için teşekkür yerine eleştiriyle yaklaşılması doğrusu canımı sıktı. Sonraki yıllarda yakın dostluk ve sevgi gösteren o hocama, o gün cevap vermemeyi tercih ettim.

Kabrin bakımını, birkaç yıl Fatin Uran'la birlikte üstlendik. Zamanla, maalesef biz de bakımını sürdüremedik. 2008 yılında Mimarlar Odası, Emin Onat'ın 100. doğum yılı anma törenini Zincirlikuyu'da temizlenmiş ve yeniden düzenlenmiş kabri başında yaptı.

Emin Onat'n kabri, boyut olarak belki benim en küçük yapımdı ama onu yapmış olmak, bana büyük iç huzuru veriyordu.

34.

Site Kollektif Şirketi'nin Sonu

İsmini Sisa ve Tekeli'nin ilk hecelerinden oluşturduğumuz 1955'te Metin Hepgüler'in katılımıyla üç ortaklı olarak, yaklaşık 10 yıl hizmet veren "SİTE Koll. Şti." 1965 yılı sonlarında Metin Hepgüler'in İsviçre'den geri dönüşü sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine kapandı. Sami Sisa ile ben başlangıçtaki gibi iki kişi beraber çalışmaya karar verdik. Hidivyal Palas'taki büromuzu ve eldeki işlerin pek çoğunu, eski ortağımıza bırakarak, yeni bir meslek yaşamına başlamak üzere ayrıldık.

Büro olarak bir apartman dairesi kiralamak istiyorduk. Hıdivyal Palas iş hanı olduğu için geceleri ve pazar günleri kapalı oluyordu. Büroda çalışabilmek için yapı sahibi olan Ermeni vakfının kâtibi ve kapıcıyla, ayrı ayrı anlaşmak gerekiyordu. Bir süre araştırdıktan sonra Taksim'de Talimhane'de bir apartman bulabildik. Yeni büromuz, Hıdivyal Palas'taki uydurma, çatı katına göre daha derli toplu, hafifçe daha büyük ve daha rahat görünüyordu. Ayrılırken yaptığımız anlaşmaya göre eski ortaklar artık Site Mimarlık Bürosu ismini kullanamayacaklardı. O nedenle yeni kuruluşumuzun adı da "Doğan Tekeli - Sami Sisa Mimarlık Ltd. Şti." olarak tescil edildi.

1965 yılı sonlarında, pek az bir parayla düzenleyebildiğimiz yeni bir büromuz vardı. Ama hemen hemen hiç işimiz yoktu. Bunca deneyimimize, kazandığımız yarışmalara karşın, meslek yaşamımıza adeta sıfırdan başlamak zorunda kalmıştık. Yeni

büromuzdaki ilk zor günlerimizde eşimin akrabalarından çok sevdiğim bir iş adamı, Fındıklı'da yeni kiraladığı bir işhanı katını düzenlememizi istedi. Bazı iç duvarlar yıkılacak, yeni bölmeler ve elektrik tesisatı yapılacaktı. Kısa bir sürede ve müteahhit olarak yapmamız istenen bu iş, yeni büroya adeta bir cankurtaran gibi gelmişti. Derhal projeyi, keşfi hazırladık. Tanıdığımız bir kalfayla fiyatları çıkardık. Anlaşıp hızla işe başladık. O hızla da sanıyorum iki ayda tamamladık.

1966 yılı fiyatlarıyla 20-25 bin lira gibi bir kazancımız oldu. Bu da 1000 lira olan kiramızı ve kalan iki üç arkadaşımızın maaşlarıyla bizim geçimimizi 4-5 ay süre için karşılıyordu. Doğal olarak yeniden proje yarışmalarına katılacak, şansımızı deneyecektik. Fakat o sıralarda ortalarda bir yarışma görünmüyordu. Bizimse iş arama, bulma gibi bir becerimiz yoktu. Ya işin bize gelmesini beklemiş, ya gece gündüz çalışarak proje yarışmalarına girmiş, yarışma kazanarak iş bulabilmiştik. Dört gözle yeni bir yarışma açılmasını beklerken Ankara'dan emekli bir asker olan bacanağımdan sevindirici bir haber geldi. Bir Kanada firması İstanbul'da bir telefon fabrikası kurmak için hükümetle anlaşmış, mimar arıyormuş. Kanadalı şirketin Türkiye'deki temsilcisi, sonradan kendisini tanıyarak çok sevdiğimiz ve dost olduğumuz uygar bir işadamıydı. Bacanağım bilgiyi ondan almış ve mimar olarak bizimle de görüşülmesini önermiş.

Gerçekten de kısa sürede Ankara ve İstanbul'da görüşmeler yapıldı. Northern Electric isimli Kanadalı firmanın genel müdürü ve sonradan neredeyse yakın dost olduğumuz teknik müdür, sorularına aldıkları cevapları yeterli bulmuş olmalılar ki bizim mimar olarak seçildiğimizi, gerekli gördüğümüz süreyi ve istediğimiz ücreti içeren bir teklif yazısı hazırlamamızı istediler.

Şirketin teknik müdürü olan Mr. Pitcher, Güney Afrika asıllı bir Kanada vatandaşı, bizlerden birkaç yaş büyük olduğunu tahmin ettiğimiz, uygar bir mühendisti. Biz teklifimizi İngilizce ve ayrıntılı olarak hazırladık. Ücreti de o yıllarda geçerli Bayındırlık Bakanlığı ücret tarifesine göre sanayi yapıları bölümündeki sınıf ve yüzdeleri kullanarak, dikkatlice hazırlayıp Mr Pitcher'e sunduk. Ücret tarifesini aynen uygulamış, tenzilat

yapmamış ve tenzilatı, nasılsa yapılacağını beklediğimiz müzakerelere bırakmıştık.

Mr. Pitcher, teklifi dikkatle okudu. Okuduklarını hazmetmek ister gibi kısa bir duraklama geçirdi. Yeni büromuzun belki de ilk ciddi işi olarak bu işi ne kadar istediğimiz elbette anlaşılacaktır. Bu nedenle Pitcher duraklarken söze girdim:

"Elbette" dedim... "Bir miktar tenzilat yapmamız da düşünülebilir."

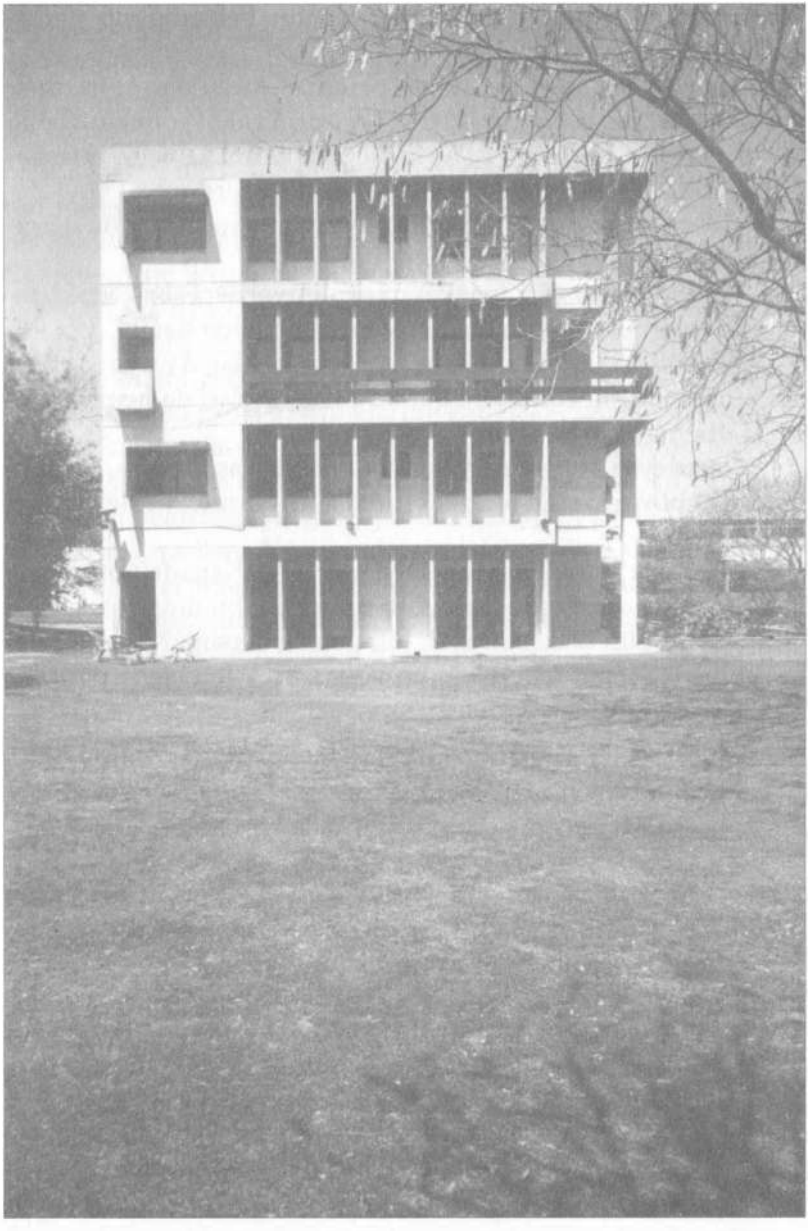
"Hayır" dedi. "Biz tenzilat düşünmüyoruz. Fabrikadaki, telefon imalatından kazanacağız! Mimari ücretten değil."

"Teklifteki süreleri düşünüyordum. Onlar da uygun. Size teklifinizin kabul edildiğini derhal yazar, avansı da hemen öderiz. Lütfen işe başlayalım."

Neredeyse atmış yıla yaklaşan meslek yaşamımda, bir teklifimizin böyle karşılandığını bir daha ne görmek ne de işitmek nasip oldu.

Mimarlık mesleğine saygısıyla birlikte, Kanada'nın uygarlık ve kültür düzeyinin açık göstergesi olan bu anlayışa; toplumumuz bir gün ulaşabilir mi?! Bilmem ne dersiniz?

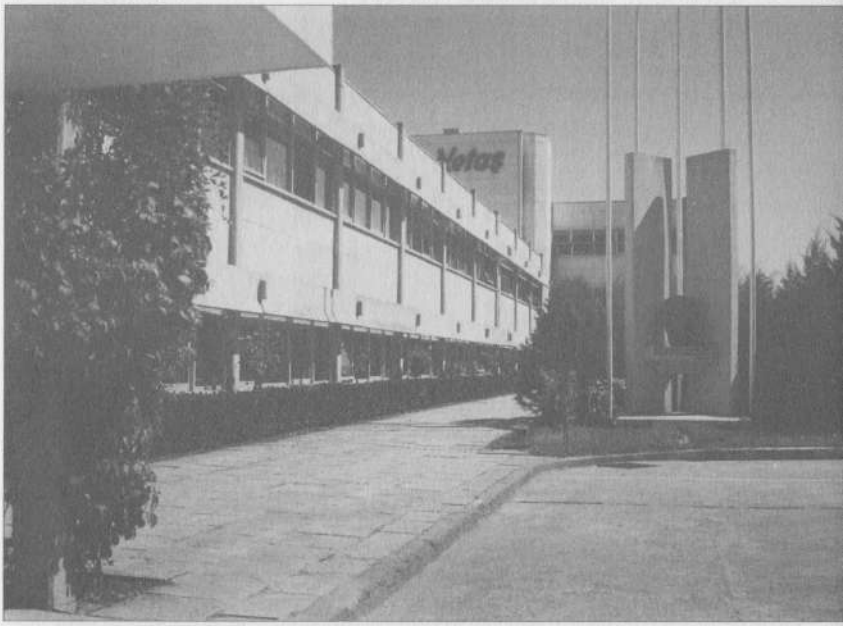
Elbette, hepimizin dileği bu yöndedir. Ama böyle olmayacak işlerle uğraşmak yerine gelin, anıları sürdürelim.

TC. Yeni Delhi Büyük Elçiliği lojmanları

BÖLÜM III

1966 – 1980 DÖNEMİ

Netaş, 1967

35.

Ümraniye'de Northern Electric Telekomünikasyon Fabrikası

Yeni büromuzun bu ilk ciddi işi ve bu işin, bizi en az ücreti kadar sevindiren, işverenin uygar davranışı doğal olarak bize yeni bir güç, yeni bir coşku verdi.

Sözleşme kısa sürede imzalandıktan sonra, Mr. Pitcher'la birlikte, İstanbul'da uygun bir sanayi arsası aramaya başladık. Daha önce Chrysler fabrikasının inşa edildiği, Ankara yolu üzerinde Pendik, Tuzla, Gebze kesimindeki arsalar pahalılaşmıştı. Sami, emlakçılarla temas ediyor, henüz sanayi yatırımı yapılmamış ama imar bakımından uygun bölgeleri araştırıyordu. Sonunda, Ümraniye civarında Şile yolu üzerindeki bölgenin yeni bir sanayi bölgesi olarak inşaata açıldığı anlaşıldı.

Arsalar, o gün için bile ucuz sayılabilecek bir fiyata; m^2'si, 2,5 liraya satılıyordu. Northern Electric, bu bölgede genişçe bir arazi satın aldı. Sami Sisa, zamanın Adalet Partili genç belediye başkanının, bu fiyattan çevrede bizim de arsa satın almamızı önerdiğini, zamanla çok kâr edeceğimizi söylediğini anlatıyordu. Arsa alabilecek hiç paramız olmadığı gibi, biz yakınlarda arsa alırsak, Kanadalılar da bunu duyarsa pek ayıp olacağını düşündük. Konunun üzerinde de durmadık. Ama aradan yıllar geçip, Ümraniye'deki arsaların m^2 fiyatlarının binlerce lirayı bulduğunu gördüğümüzde, ne kadar saf olduğumuzu, bizden iş adamı olmayacağını bir kere daha anladık.

Zaten arsayı beraber aldığımız, kendilerine ayıp olacağını düşündüğümüz Kanadalı dostlarımızın hepsi de Türkiye'den ayrılmışlardı. Arsa verileri ve yapı programı belirlendiğine göre projeye başlayabilirdik. Ne var ki Christmas yaklaşmıştı. Mr. Pitcher, netleşmiş bir avan projeyi Christmas'ta, Kanada'ya götürmek istiyordu. Biz ise, bu yeni fabrikanın bir önceki fabrikamızdan farklı olmasını, strüktüründe, planlamasında ya da görünüşünde bir yenilik taşımasını istediğimiz için çalışmalarımız Pitcher'ın istediği hızda ilerlemiyordu.

Sonuçta, proje bizi tatmin eder bir hale gelince Pitcher'e dosyayı, gideceği gün teslim etmeye söz verdik. Büro seferber oldu. Geceleri de çalışarak, Park Otel'deki odasında, seyahatinden birkaç saat önce projeleri teslim ettik. Pitcher, daha önceden hazırlattığı şampanyayı patlattı, bize ikram etti. Sonra projeleri inceledi ve beklemediği kadar iyi bulduğunu söyledi. Teşekkürler etti.

Proje aşamasında, Northern Electric'in buradaki şirketi yasal olarak kurulmadığı için proje ücretlerimiz Kanada'dan çekle gönderiliyordu. Pitcher gidişinden bir iki gün önce, son teslim ettiğimiz projenin ücretini dönüşünde getireceğini, o nedenle Kanada'dan Türkiye'de olmayan bizim veya eşlerimizin istediği herhangi bir şeyi getirebileceğini söylemişti.

Sami Sisa ile beraber eşlerimizle konuştuktan sonra, o yıllarda pek moda olan ve Türkiye'de bir servet ödenen ama Kanada'da ucuz olduğunu işittiğimiz birer vizon manto istemeyi kararlaştırdık. Ama, acaba nasıl söyleyebilecektik? Uygun ortam, projeyi teslim ettiğimiz zaman oluştu. Pictther, kendiliğinden, sözü açtı:

"Arkadaşlar, ne isteyeceğinizi düşündünüz mü?"

"Mr. Pitcher, sormayın!.. Bizim hanımlar, mümkünse birer vizon manto istiyorlar" dedim. Mr. Pitcher afalladı... Bir an durur gibi oldu, sonra toparlandı:

"İyi ama, bizim Marie-Lise'in kürkü yok. Şimdi o da isterse ben ne yaparım?" Ok bir kere yaydan çıkmıştı. Pişkinliğe vurduk:

"Tabii, ona da alırsınız artık" dedik.

"İnşallah becerir getiririm" dedi. Kucaklaşarak ayrıldık. Yaklaşık bir ay sonra Mr. Pitcher, ek bir bavul ve iki nefis kürkle geldi.

Şimdi aradan kırk yıldan fazla zaman geçti. Kürk giymek ayıp oldu. Eşim, kürkü ters çevirtip, dışını yağmurluk haline getirdi. Çok soğuk havalarda, hâlâ giyiyor. Ben, kırk yıl sonra bile o günkü pişkinliğimizi hatırlıyor, utanıyorum.

Northern Electric fabrikası için getirdiğimizi düşündüğümüz yenilik, sanırım Türkiye'de ilk defa uygulanan yarı prefabrike sistem oldu. 1966 yılında prefabrike inşaat yöntemini duyuyor ama uygulama inceliklerini bilmiyorduk. Türkiye'de o yıllarda adı çok duyulan müteahhitlik firmalarımızdan birisi, İsrail'den Mr. Spitz adında, prefabrikasyon bilen bir mühendis getirmiş. O konferanslar veriyordu. Biz de kendisiyle temasa geçip prefabrike kolonun ne olduğunu, temelinin nasıl yapılıp hesaplandığını öğrendik. Fabrikayı prefabrike kolonlu ve çelik şed çatılı olarak tasarladık. Öyle inşa edildi ve galiba başarılı da sayıldı.

Netaş projesi önünde Pitcher, Sisa, Tekeli - 1966

İnşaat bitince Mr. Pitcher, fabrika müdürlüğü görevine başladı ve sanırım dört beş yıl burada kaldı. Ayrılırken evinde bir veda partisi verdi. Bizimle beraber birkaç Türk dostu, daha çok Kanadalı aileler vardı. Bir ara Pitcher'a, yaşını sormak aklıma geldi. Bizden büyük olduğuna emindim ama acaba ne kadar büyüktü... Pitcher gülümsedi:

"Ben" dedi, "Sami'den dört, senden üç yaş küçüğüm!" Bu sefer ben şaşırdım:

"Peki, nereden biliyorsunuz?"

"Sizi işi alırken, verdiğiniz biyografileri, dikkatle okumuştum" dedi.

Yıllarca Pitcher'a, bizden büyükmüş gibi davranmıştık. Acaba, insanlar genellikle kendilerini genç görme eğiliminde miydiler yoksa karşımızdakiler, işveren oldukları için biz, bilinçaltımızda öyle mi sanıyorduk?

Gerek Pitcher, gerek orada çalışan bir başka Kanadalı, şirketin mali işler müdürü ve eşleriyle ailece kurmuş olduğumuz dostluk yıllarca sürdü. Mr. Pitcher, çoktan emekli oldu. Bir süpermarket açtı. Galiba hayli zengin de oldu. Amerika'nın kuzeyinde, güneyinde kışlık yazlık evleri var. Hâlâ haberleşiyoruz. Pitcher ve eşi, bizi yıllardır evlerine davet ediyorlar. Ama gitmek kısmet olmadı.

36.

Maçka Mimarlık - Mühendislik Yüksek Okulu'nda Hocalık

Öğrenciyken kazandığımız İzmir Merkez Bankası yarışmasında ortağımız olan Orhan Bolak'ın, yıllar sonra İTÜ'nin Maçka Yüksek Okulu'nda hocalık teklif ettiğini daha önce yazmıştım.

1961 yılındaydık. Yedek subaylıktan sonra, mesleki yaşantım yedi yılı ancak buluyordu. Orhan Bolak'ın anlattığına göre Maçka'ya, deneyimli mimarların doğrudan hoca olarak tayin edilmesi mümkün oluyordu. O yıl geçerli olan memur maaşı kurallarına göre az bir maaş alacak ama haftada bir gün çalışarak son sınıfın "mimari proje öğretmeni" olacaktım. Teklif, biraz da gururumu okşadı. Fakülteyi bitirdiğimde zaten asistan olmayı düşünmüş, ama o maaşla geçinemeyeceğim için teşebbüs bile etmemiştim. Şimdi fırsat ayağıma gelmişti. Üstelik hocalarım, beni deneyimli mimar olarak kabul ediyorlardı. Teklifi hemen kabul ettim.

İşlemler umduğumdan çok daha çabuk sonuçlandı. Ders yılı başında göreve başladım. Okul, Maçka Silahhanesi'nin hemen yanındaki galiba eski Jandarma Mektebi olan tarihi bina ve ona eklenen yapılardaydı. Yaklaşık kırk beş kişilik son sınıfta, Doğan Erginbaş ve Yılmaz Sanlı ile birlikte proje yaptıracaktık. Sınıfı, üç gruba böldük ve öğrencilere konular vererek çalışmaya başladık. Her birimiz bağımsız hocalar olarak çalışıyorduk.

Teknik Üniversite'de görevli ama Maçka'da da ek görev yapan ikişer asistanımız vardı. Emin Onat'ın, Paul Bonatz'ın öğrencilerle ilişkilerini ve nasıl çalıştıklarını canlı olarak hatırladığım gibi, Güzel Sanatlar Akademisi'nde de bir yıllık deneyimim olmuştu. İlk günden başlayarak, kolaylıkla hocalığa uyum sağladım. Grubumdaki öğrencileri tanımaya başladım. İlk gözlemim, öğrencilerin İTÜ'deki bizim sınıfların düzeyine göre epey geri kalmış oldukları, mimar olabilmeleri için, onların da benim de çok çalışmamız gerektiği şeklinde oldu.

Son sınıfa gelen öğrenciler, taşıyıcı sistemi, eşya boyutlarını bilmiyorlardı. Bunlardan başlayarak, bürodan kitaplar taşıyıp örnekler göstererek adeta baştan başladım. Sabah dokuzdan akşam altıya kadar devamlı emek sarf ediyor; yetenekli yeteneksiz ayırmadan, tüm öğrencilere eşit davranarak, yoğun bir şekilde çalışıyordum. Akşam olunca, adamakıllı yorgun düşüyordum. Buna karşılık grup içinde yavaş yavaş mimarlığı sevmeye başlayanları, çok çalışarak, gerçekten gelişenleri gördükçe mutlu oluyordum.

Maçka Teknik Okulu'nda dört yıllık öğrenim dönemini, belirli bir düzeyde bitirebilen öğrenciler, Teknik Üniversite'ye yatay geçiş hakkını elde edebiliyor ve iki yıl daha öğrenim gördükten sonra "yüksek mühendis" ya da "yüksek mimar" unvanını kazanabiliyorlardı. Hocalıktaki ilk yıllarımda, öğrencilerimin bir kısmının Teknik Üniversite'ye geçebildiklerini ve orada da başarılı olduklarını görmekten ayrıca mutluluk duyuyordum.

Okuldaki ilk iki üç yılın ardından; okul beni, ben okulu benimsemiştik. Ne var ki, giderek görevler artıyordu. Profesörler kurulu toplantılarında birçok konuda komisyonlar kuruluyor, doğal olarak komisyonların bir kısmında bana da görev veriliyordu. Eğitim yılı başında öğrencileri bir yurtiçi gezisine götürmem gerekiyordu. Bunlar, elbette çalışma yükümü artırıyordu. Haftada bir günlük çalışma birkaç güne yayılıyordu.

İkinci ders yılı başında son sınıfın Antalya'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Görev de bana verilmişti. Ders yılı başında, yeni gelen son sınıfla kısaca tanıştıktan sonra; rüzgârlı, yağmurlu soğuk bir günde, Kasım ayının hemen başında, Maçka'daki okulun önünden bir otobüsle hareket ettik. Otobüsün önünde, şoförün

yanındaki rehber koltuğunda oturuyor, elimdeki mikrofonla da zaman zaman sınıfla konuşuyordum. Kısa zamanda kaynaştık. İlk çekingenlikler geçti. Şarkılar başladı, tefler ortaya çıktı. Güzel bir yolculuktan sonra gece Antalya'ya ulaştık. Antalya'da dört beş gün kalacak, hem çevredeki tarihi yerleri, müzeleri gezecek, hem kale içindeki eski Antalya evlerinden birkaçının rölevesini yapacak, hem de yeni ders yılı projeleri için, konu ve arsa belirleyecektik. Bu yoğun programı uygulayabilmek için, zamanı iyi kullanmak, hızlı yürümek ve çok çalışmak gerekiyordu.

Galiba ilk gün Perge, Aspendos, Side ve Alanya'yı gördük. Aspendos'ta, büyük tiyatronun sahne tarafındaki girişine karayolları, küçük bir otobüs bekleme durağı yapmıştı. Sahnenin muazzam mermer bloklarla inşa edilmiş, arka cephesine bakan bu küçük durak, küçük çaplı çelik borular üstünde ince bir betonarme çatıdan oluşuyor, alçak duvarlarında prese tuğla, küçük seramik mozaikler, yerde de kısmen şap, kısmen o zaman palladien denilen ve seramik kırıklarından oluşan bir döşeme bulunuyordu. Küçücük durak, bir miktar da alüminyum doğramasıyla neredeyse o yıllarda Türkiye'de bulunabilen tüm inşaat malzemesini içeriyor, tiyatronun 1 m enindeki mermer bloklarla yapılmış muazzam pencere süveleri ve koca yapının sadece beyaz mermer kullanılarak elde edilmiş heyecan verici kütlesinin önünde, bir karikatür gibi duruyordu. Öğrencilere bu örneği göstererek, büyük uygarlıkların nasıl büyük vizyonları olduğunu, mimarlıkta sadeliğin çok etkili olabileceğini anlatmaya çalıştım.

Aspendos'tan doğuya doğru giderken, karayollarının bu defa bir başka bekleme yerinde, denize doğru inen ama topografyaya pek güzel uyan bir merdivenler kompozisyonu ile yaptığı düzenlemeyi gördük. Rumeli Hisarı'ndaki topografya için, bizim yaptığımız biçimleri andırıyor, ama adeta daha zengin bir kompozisyon oluşturuyordu.

Şoförümüz bizi, biraz ileride Orman Genel Müdürlüğü'nün, Çamlık denen kıyıdaki bir kumsalına götürdü. İstanbul'daki kış havasından sonra, buradaki güneş, pırıl pırıl kumlar ve deniz, öğrencilerde denize girme isteği doğurdu. Hemen oracıkta, kısa bir deniz molasının ardından, yola devam ettik. Side'yi, Alanya Kalesi'ni gördük.

O yıllarda Kale'nin içi eskimiş, yıkılmaya yüz tutmuş ama olağanüstü güzellikte ahşap yapılarla doluydu. Bütün bu güzellikleri, gezide sık sık durarak anlatmaya, öğrencilerle mimarlığın değerlerini, kendi algılayabildiğim kadarıyla paylaşmaya çalışıyor, öğrencilerin de söylediklerimi pek güzel anladıklarını doğrulayan sorular sorduklarını görerek seviniyordum.

Antalya çevresindeki gezilerimiz sırasında, nerede gölgeli, güzel manzaralı bir yer görüp dursak, orada 20-25 kişilik erkek topluluğuna rastlıyorduk. Genellikle siyah şalvarlı, beyaz gömlekli, kırmızı kuşaklı bu adamlar; bir yandan da sazlar, tefler çalarak oynuyorlar, yiyor içiyor ve günlerini gün ediyorlardı. Grubumuzdaki, Antalyalı bir öğrenci, bunların muz üreticileri olduğunu, birer dönümlük bahçelerinde, muz yetiştirerek ve yılda sadece bir iki ay çalışarak kendilerini tüm yıl geçindirecek kadar para kazandıklarını, kalan zamanlarında her gün böyle eğlendiklerini anlattı. Önceleri kulağa hoş gelse de doğrusu böyle bir yaşam biçimine, pek de özenmedim. Herhalde "Allah insanı her gün baklava yemeğe mecbur etmesin" diye düşünüyordum.

Antalya'da diğer günlerimiz de çok yoğun geçti. Kale içini sokak sokak gezdik. Birkaç ilginç ev bulduk. Ev sahiplerinden izin almak zor olmadı. İlgi gösterdiler, yardım ettiler. Öğrenciler yoğun çalıştılar, oldukça ayrıntılı röleveler yapıldı. Dönüşte bunlar temize çekildi. Okula teslim edildi.

Gündüzleri, akşama kadar yoğun çalıştıktan sonra akşamları bir sofra etrafında toplanıyor, uzun süren yemekte, her konuda sohbet ettikten sonra yorgun bir şekilde, otele dönüyorduk. Bu gezide, öğrencilerin tek sıkıntısı, benim oldukça hızlı yürüyor oluşumdu. Sonradan, neredeyse günümüze kadar, şantiyelerde gezerken, birlikte olduğumuz arkadaşlar da hep hızlı yürüyüşümden yakınırlardı. Bense, programı zamanında tamamlayabilmek için, hızlı yürümeyi gerekli görüyor, etrafımdaki gençlerin şikâyetlerinden neredeyse gizli bir zevk alıyordum.

Antalya'daki görevimiz tamamlanmıştı. Önceden planladığım gibi öğrenciler geldikleri otobüsle, ben de uçakla İstanbul'a dönecektim. Ayrılma vakti gelmişti. Sabah, havaalanına giderken, öğrenciler de otobüsle yola çıktılar, önce beni alana

bırakmak istediklerini söylediler. Havaalanında karşılıklı iyi yolculuklar dilediğimiz sırada, bana bir paket vermek istediler. Teşekkür ederek paketi aldım, açtım. Gezi boyunca hiç belli etmeden nasıl yapmışlarsa yapmışlar, o yılki Maçka mimarlık bölümü son sınıf öğrencilerinin, Antalya gezimiz nedeniyle bana teşekkürlerini gümüş bir tabak içine yazdırmışlardı. Duygulandım, onları çok yormama karşın, iyi niyetimi anladıklarını böyle gösteriyorlardı. Teker teker öpüşerek, vedalaştık. Sınıfta buluşmak üzere ayrıldık.

Maçka'da yıllar geçtikçe görevlerin ağırlaştığından söz etmiştim. Çeşitli komisyon çalışmalarına, o yıllarda Teknik Üniversite için ayrıca yapılan giriş imtihanlarını hazırlayacak komisyonun üyeliği ve onun gerçekten zaman alan işleri yüklendi. Bir ara, Orhan Bolak'tan sonra mimarlık bölümü başkanlığına getirilen Sermet Gürel'in, altı ay için ayrılması gerekti. Yerine bölüm başkanlığını vekil olarak yürütmem kararlaştırıldı. Bu yeni ek görev, profesörler kurulu toplantılarını idare etmek, yıl sonu imtihan sonuçlarını toplayıp ilan etmek vb birçok idari iş yapmayı gerektiriyor, doğal olarak çok da zamanımı alıyordu.

Bu görevim sırasında en büyük sıkıntıyı, profesörler kurulunu yönetirken yaşıyordum. Mimarlar Odası toplantılarındaki gibi, ama bu sefer doğal olarak daha kalabalık olan 25-30 kişilik kurulu, gündem içinde tutmak mümkün olmuyor, konular dağılıyor, karar alabilmek güçleşiyordu.

Bu toplantılardan birisi öğretim yılı sonunda Temmuz ortalarında yapıldı. Hava sıcak, toplantı odası sıcak, gündem yoğundu. Bütün sınıfların ders notları listeleri gözden geçiriliyor, kalanlar, geçenler belli oluyordu. O yıl mimarlık tarihi dersine hoca bulunamadığı için İTÜ'deki dersin asistanlarından olan bir arkadaşımız vekâlet ediyormuş. Notlarını çıkardı, ders verdiği sınıflardan üç dört kişi geçiyor, büyük çoğunluk başarısız görünüyordu. Kurul genç asistana ağır bir şekilde yüklendi. Notları değiştirmesi isteniyordu. "Bu sonuç kabul edilemez, öğretmenin başarısızlığını gösterir" deniyordu. Buna karşılık, notları veren arkadaşımız Nuh diyor, Peygamber demiyordu. Notları değiştirmeyecekti. Sonunda kurul, arkadaşımızı ağlatmayı başardı ve arkadaşımız toplantıyı terk etti.

Vakit geçmiş, bir yandan sıcak, bir yandan bu tatsız olay herkesi bunaltmıştı. Üniversitedeyken asistanımız ama, şimdi profesör olan bir hocamızın, parmak kaldırdığını gördüm. Söz verdim:

"Doğan'cığım" dedi, "ben şimdi söz aldım, ama ne söyleyeceğimi tam olarak bilmiyorum. Sabrederseniz konuşurken düşüncelerim elbette netleşecektir..."

Şaşırdım! Ne diyeceğimi bilemedim. Ama bugün olsa yapmayacağım bir şey yaptım. Hocamıza, bu gerekçeyle söz verip vermeyeceğimi oya sundum. Diğer hocalar, ona döndüler, şakaya getirdiler; "Sıkıldık yahu, sen de söz almayıver!" dediler.

Profesörler kurulunda, zamanla ilk yıllarda rastlamadığım bir konu ortaya çıktı. Akademisyen hocalarımız, benim gibi pratikten gelerek hoca olanlara karşı bir tavır alır gibi oldular. Akademisyenlerle, pratikten gelenler tartışması sürdükçe canım sıkılmaya başladı. Bir gün kendi adıma konuşarak, göreve benim talip olmadığımı, davet edildiğimi, ama aldığım sonuçlar yetersiz görülüyorsa, derhal istifa edeceğimi söylemek zorunda kaldım. Bundan sonra da bu konu pek gündeme gelmedi.

Bir başka yıl da hepimizin proje derslerimize ek olarak bir seçme ders açmamız istendi. Birkaç ders ismi tespit edilmişti, onlardan birini seçip, dersi vermeliydik. Kolay olacağını, az çok bildiğimi sandığım "Ticaret Yapıları" dersini seçtim. Hazırlanmaya başlayınca gördüm ki, bir dersi, kavramlarından pratiğe kadar, bilimsel olarak anlatmak isterseniz, çok hazırlanmanız gerek. Bu düşüncelerle, kitapları, dergileri topladım. Kendime göre bir planlama yaparak dersi hazırlamaya koyuldum. Bir saatlik dersi hazırlayabilmem, en az on saat yoğun çalışmamı gerektiriyordu. Çünkü tüm anlatmak istediklerimi, konferans metni gibi, el yazısı ile bire bir yazıyor, en az on beş daktilo sayfası yazı ve hazırladığım dialarla birlikte bir saati ancak doldurabiliyordum.

Haftada bir saatlik ders için, bu kadar çalışmam gerektiğine göre, haftada 20 saat ders anlatan hocalar, acaba bu işi nasıl yapabiliyorlardı? Gerçekten bu kadar yoğun bir şekilde mi hazırlanıyorlardı yahut yılların deneyimiyle bazı kolaylıklar mı bulmuşlardı? Bir yarıyıl içinde 10 kadar ders hazırlamam gerek-

ti. Bu 10 hafta ediyor, üç aylık bir yarıyılı dolduruyordu. Sonraki yarıyıllarda aynı dersi, daha az yorularak vereceğimi düşünürken, bu defa seçmeli derslerden vazgeçildi.

Hocalığın Sonu

Böylece 1967-68 ders yılına gelmiştik. Her yıl son sınıfa kadar görece zayıf gelen bir sınıfı, neredeyse sıfırdan başlayarak mimarlığa hazırlamaktan, tüm kavramları yeniden anlatmaktan, yavaş yavaş sıkılmaya başlamıştım ki, tüm üniversitelerde olduğu gibi Maçka'da da ünlü 68 olayları başgöstermişti. Öğrenciler derse girmek yerine, öğrenci forumlarına gidiyordu. Sokak hareketleri, boykotlar, işgaller, hocaları dersten çıkarmalar birbiri ardına ve kesintisiz sürüyor; kavgalar, hatta yaralanmalar eksik olmuyordu. Derslere eskisi gibi zamanında gidiyordum. Ama öğrenci sayısı azalmıştı. İlk yıllarda bütün öğrenciler birbirlerinin projeleri üzerindeki konuşmaları dinler, yoğun ilgi gösterirlerdi. 1968'de öğrenciler neredeyse birer birer geliyorlar, projelerini gösterip gidiyorlardı. Zaman zaman "Hocam mimarlığın zamanı değil, biz ülkeyi kurtaracağız" diyorlar, ben de önce mesleklerini öğrenmezlerse ülkeyi de, kendilerini de kurtaramayacaklarını söylüyordum. Bütün bu konuşmalar, gene de dostça bir ortamda oluyor, bana karşı saygısız bir davranış görmüyordum.

Sanıyorum 1969 yılını da böyle geçirdik. 1970 yılında olmalı, Maçka Mühendislik-Mimarlık Yüksek Okulu'nun statüsünde bir değişiklik oldu. Maçka Yüksek Okulu da Teknik Üniversite bünyesinde bir Fakülte olmuştu. Yeni üniversiteler, akademik unvanları olmayan hocalarına hizmet yıllarını, belki de birikimlerini göz önüne alarak çoğunlukla profesörlük, bir bölümüne de doçentlik unvanı vermişlerdi. Türkiye birdenbire yüzlerce yeni profesör kazanmıştı. İstanbul Teknik Üniversitesi Senatosu ise, akademik kademelerden gelmeyen hocalarına "öğretim görevlisi" unvanı vermeyi uygun görmüş, bağımsız olarak ve tam yetkiyle görev yapan hocaların, birer doçente bağlı olarak çalışabileceğine karar vermişti.

Kararın, resmen bir yazıyla bildirildiği gün, tek satırlık bir yazıyla istifamı bildirip hocalığı bıraktım. Bence giderek tadı kaçan, pratikten gelerek hocalık yapmaktan kurtulmuş, üzerimden bir yük kalkmış ve kuş gibi hafiflemiştim. Artık kendi projelerime, yarışmalara, büroya tüm zamanımı verebilecektim. Doğrusu Akademi'de ve Yıldız'da hocalık yapıp da birdenbire profesör olan arkadaşlarıma da özenmiyor, onların yerinde olup hocalığa devam etmeyi cazip bulmuyordum.

Maçka'yla ilgili bir anımı daha anlatmaktan, kendimi alamıyorum. Mimarlık Bölümü'nden bir öğrencimiz, galiba siyasetle uğraşıyor, bir yandan da okulun öğrenci birliği başkanlığını yapıyordu. Ne var ki, hocalarla genellikle iyi ilişkileri olan bu öğrencimiz, dört yıllık eğitimini sekiz yılda tamamlayamamıştı. Okulla ilişiğinin kesilmesi söz konusuydu. Profesörler kurulu, geçerli bir mazeret bularak bu öğrencimize bir yıl daha devam hakkı tanıdı ve aslında dört yıllık eğitimini, dokuz yılda tamamlayabildi. Öğrencimiz, sonunda mimar olabildi. Mezuniyetinden sonra, kısa sürede siyasette ilerleyerek, İstanbul Belediyesi meclis üyesi, orada da imar komisyonu başkanı oldu. Yanılmıyorsam 1975-80 yılları arasında İstanbul'un tüm imar planlarında söz sahibiydi. Başkanı olduğu komisyona, bizim de bir işimiz düştü. Nişantaşı'nda, Valikonağı Caddesi'nin sonunda, yarışmayla kazandığımız Yapı Kredi Emekli Sandığı apartmanının, mevzii imar planı o komisyonda geri çevrildi. Yapılan yanlışlığı açıklamak için kendisinden güçlükle randevu alabildik. Sonunda derdimizi anlatabildik. Plan onaylandı. Ancak bu işlem tam bir yıl sürdü ve inşaat da o kadar gecikti.

CHP'nin, İstanbul'da belediye seçimini kaybettikten sonra, bu arkadaşımızın neler yaptığından haberdar olamadım.

37.

Kuzey Amerika İle Tanışma ve Massey-Ferguson Projesi

Ünlü mimarlık bürosu SOM'ın kurucu ortaklarından Owings, anılarını topladığı *The Spaces in Between* adlı kitabında, İstanbul'da Hilton Oteli yapımı için proje işinin, bürolarına verilmesini "Göklerden büromuza bir fırsat gönderildi. Efsane Boğaziçi'nde bir otel" diye anlatıyordu.

1968 yılında bize de böyle bir iş geldi. Bir Amerikan mühendislik-mimarlık bürosuyla ortak olarak İstanbul'da bir traktör fabrikası yapacaktık. Amerikan Massey-Ferguson şirketi, bir Detroit firması olan Cunningham-Limp isimli büroya bu işi vermiş. Onlar da Türkiye'ye gelerek, birlikte çalışacakları bir Türk bürosu aramışlar. Daha önce yaptığımız fabrikalar, iyi referans oldu. İşi bize verdiler. Yapılan anlaşmaya göre önce Sami Sisa ile ben, 15 gün kadar Detroit'e gidecek, orada projenin esaslarını birlikte kararlaştıracaktık. Sonra onlar zaman zaman mimarlarını, mühendislerini İstanbul'a gönderecekler, projenin devamı burada birlikte yürütülecekti.

Sözleşme imzalandı, biz Sami'yle birlikte yola çıktık. O yıllarda Amerika'ya, doğrudan uçuş yoktu ya da pek kısıtlıydı. Genel olarak Avrupa'da bir yerde, bir gece kalınır, sonra devam edilirdi. Biz de Londra'da gecelemeyi tercih ettik. Londra'da, o yıllarda pek ünlü olan "Hair" müzikali için bilet bulduk. Müziği,

dansları, sahneye konuluşu ve en sonunda izleyicilerin sahneye dolup sanatçılarla birlikte dans edişi bizi çok etkiledi. "Hair"in, bildiğimiz, alıştığımız sahne eserlerinden bambaşka, yeni bir devri işaret eden bir olay olduğuna karar verdik. Amerika'yla tanışmaya giderken ilk şoku Londra'da yaşamıştık. Birdenbire kendimizin de, Türkiye'nin de dünyadan habersiz kaldığı hissine kapıldık.

Ertesi gün, New York'ta aktarma yaparak Detroit'e vardık. Poliste ve gümrükte, önümüzdeki çok havalı genç bir hanımı didik didik arayan gümrükçüler bize:

"Amerika'ya hoş geldiniz. Bu ülkede iyi vakit geçirmenizi dileriz!" diyerek iyi niyetli davrandılar.

Detroit'te ortağı olduğumuz büronun yetkilisi ve müşterek işimizin proje müdürü Thales Bouchlas karşıladı. Yunan asıllı Kanadalı bir mühendis olan Thales'le, İstanbul'da iyice tanışmış, kaynaşmıştık. Thales bizi, havaalanı yakınlarında bir motele bıraktı. Ertesi sabah gelip alacağını, büroya yakın daha iyi bir otele nakledeceğini söyledi... İyi istirahatler diledi ve bizi bırakıp gitti.

Sami'yle önce odalarımızı, sonra moteli keşfe çıktık. Ara kapıları açılabilen iki büyük oda, duvardan duvara beyaz halılar, televizyon, muazzam büyüklükte bembeyaz yataklar... İkimiz de gülmemizi tutamadık. Nasıl bir yere gelmiştik? Bu ne biçim bir lükstü? Daha sonra restorana geçtik. Genç kızlar servis yapıyordu. Tertemiz ütülü elbiseleri, beyaz lastik ayakkabıları, pespembe ciltleriyle, son derece sağlıklı, sportif görünüşlü bu kızlar, bir kez daha bizi şaşırttı. Ama ne menüden bir şey anlayabildik ne de onların konuştukları Amerikan aksanlı İngilizceden... Anlayabildiğimiz tek şey "hot dog" yani sosisli sandviç oldu. Çaresiz onunla yetindik. Sonra da derin bir uykuya daldık.

Ertesi gün önce yeni otelimize, sonra da Detroit merkezine yaklaşık 25 km uzaklıkta, Birmingham denen kasabasındaki "Cunningham-Limp" bürosuna gittik. Şirketin, neredeyse biz yaşlardaki genç yönetim kurulu başkanı ve mühendislik-mimarlık bölüm şefleri ile tanıştık. 550 kişi çalışan firmada, 15 kişilik küçük bir mimarlık bölümü vardı. Firmanın mimarlık bölümünü, ailenin en küçük çocuk gibi gördüğü anlaşılıyordu. Genel müdür bölümün şefi olan genç mimarı, bize tanıtırken

okula yeni başlamış çocuklarını teşvik eden bir baba gibi abartılı sözlerle övüyordu.

Büro gezisinde bir şey Sami Sisa'nın dikkatini çekti ve yönetim kurulu başkanına sordu:

"Detroit, Amerika'nın en geniş zenci nüfusunu barındıran kentlerden birisi olarak tanınıyor, ama büroda hiç zenci mühendis-mimar göremedim, acaba yanılıyormuyum?"

Cevap nahoştu:

"Mr. Sisa, bu büroya zenciler ve Yahudiler giremez!"

Sami hafifçe kızardı. O ortamda, adama bir şey söyleyemedik. Ama gezi sonunda birlikte çalışmaya başladığımız, mimari ve inşaat mühendisliği bölüm şeflerine ilk olarak, firmanın bu ırkçı tutumunu kınadığımızı açıkça belirttik.

Tepkimiz başkana bir biçimde duyurulmuş olmalı ki, ertesi sabah başkan, çalıştığımız odaya geldi. Bizimle havadan sudan, Türkiye'den, işlerimizden söz açarak uzunca sohbet etti. Öğle yemeği için üyesi olduğu kulübe yemeğe çağırdı. Gönlümüzü almaya çalıştı. Kulüpte bizi karşılayan şef garson önemli görünüşlü bir zenciydi. Başkana adıyla hitap ediyor, başkan da onunla pek arkadaşça konuşuyordu.

Böylece buzlar çözülüp, mühendislik ve mimarlık bölüm başkanlarıyla çalışmaya başladığımızda, bize firmanın daha önce Amerika'nın birkaç yerinde inşa ettiği Massey-Ferguson fabrikalarının projelerini gösterdiler. İstanbul'da da benzeri bir tesis ve aynı strüktürel sistemi kullanmak istediklerini söylediler. Biz de bizim fabrikalarımızdan bahsederek, bizdeki alışkanlıklara göre idare ve işçi sosyal tesislerinin, ana bloktan ayrılarak, farklı bir mimariyle tasarlandıklarını, bu blokların ana bloğa, bir boyunla bağlanabileceğini, böylece hem ekonomi, hem idareciler ve işçiler için daha rahat fiziksel bir ortam sağlanabileceğini anlattık. İlke olarak uygun buldular. Daha sonra ana bloğa geçtik. Tamamen yapay ışıkla aydınlanan, kendi kapalı kutu halindeki üretim bloklarının çatıdan ışıklandırılabileceğini, farklı çatı strüktürleri düşünerek bunların fizibilitelerinin etüt edilmesinin uygun olacağını söyledik. Bunu da kabul ettiler. Bir sonraki gün bu sistemler için iki tarafında öneriler getirmesini kararlaştırarak ayrıldık.

Ertesi sabah büroya geldiğimizde, inşaat mühendisinin toplantıya gelmediğini, dolayısıyla o taraftan bir çatı sistemi önerisi olamadığını gördük. Bize kendisinin aniden rahatsızlandığı söylendi. Biz de başka konulara, vaziyet planına, iç yolların düzeni vb konulara geçmek zorunda kaldık. Bir sonraki gün, mühendisin neden aniden hastalandığı anlaşıldı. Başkan, Sami Sisa ile beni bürosuna bir kahve içip sohbet etmek üzere bir kez daha davet etti. Orada konuyu açtı.

Şirket olarak yeni bir çatı strüktürü etüdünü uygun bulmuyorlarmış. Meslek etiği açısından bizim yeni bir çatı sistemi araştırmak istememizi haklı buluyor, hatta takdir ediyorlarmış. Ama Massey-Ferguson'un patronları, dünyanın her yerindeki fabrikalarını aynı biçimde görmek isterlermiş. Bizim sosyal tesislerle ilgili önerilerimizi kabul ederek, zaten bize saygı göstermişler. Biz de çatıyı onların istediği gibi kabul edersek, mutlu olacaklarını ve işin kalan kısmını rahatça tamamlayabileceğimizi düşündük, ısrar etmeyi doğru bulmadık. Ortaklık, baştan kabul edildiğine göre, uzlaşma da kaçınılmaz olmuştu.

Detroit İzlenimleri

Detroit'te, programımız çok yoğun geçiyordu. O nedenle sık sık otele uğruyor, bir şey bırakıp bir şey alıyor ya da üstümüzü değiştirerek ve koşarak otelden çıkıyorduk. Otelin resepsiyon şefi bir Yunanlıydı. Bizi "Awfully running gentlemen" (çok koşan beyler) diye karşılıyor, uğurluyordu. Detroit'teki ilk günlerimizde bize kiralık bir araba verilebileceği söylendi. Tamamen yabancı olduğumuz bir ülkede, buna cesaret demedik. Ama yalnız kaldığımız akşamlarda, otelin bulunduğu ana yolun kenarında yürüyüşe çıkıyorduk. Bizden başka yürüyen görmediğimiz gibi, arabayla geçenler de biraz şaşkınlıkla bize bakıyorlardı.

Böyle bir gece Detroit'in merkezine, Downtown'a gidip yürüyerek biraz şehri keşfetmek istedik. Bir taksi çağırttık ve şoföre bizi bir yerde bırakmasını söyledik. İndiğimiz yer, gerçekten yüksek binalarla dolu ama ıssız, adeta insansız bir yerdi. Herhalde bir buçuk iki saat yürüdük. Yer yer uzak bir kaldırımdan

sarhoş birkaç zenci geçiyor, başka kimse görünmüyordu. Bir ara çok büyük bir bina gördük. Tüm ışıkları yanıyor, üstünde "General Motors Headquarters" yazıyordu. Binada gece tüm ışıkların yanmasını kendimize göre: "herhalde dünyadaki saat farkları nedeniyle, geceleri de çalışıyor olmalılar!" diye yorumladık. Sonra da güçbela bir taksi bulup otele döndük.

Ertesi sabah büroda, gece Downtown'a gittiğimizi söyleyince, ciddi bir ihtarla karşılaştık:

"Aman, sakın bir daha böyle bir şey yapmayın." Şansınız varmış, ucuz atlatmışsınız. Çok büyük ihtimalle, bıçaklanırdınız!" dediler... Meğer Detroit merkezindeki büyük zenci ayaklanması, bastırılalı ancak altı ay olmuş ve merkez özellikle geceleri, beyazlar için tehlikeli bölge sayılıyormuş.

Boş kaldığımız tek Pazar gününü, yakınlarda olduğunu bildiğimiz Ann Arbour Üniversitesi kampusuna ziyarete ayırmıştık. Bürodan tarif aldık. Pazar günü öğleye doğru gene bir taksiyle, kent merkezindeki otobüs durağına gittik. Ann Arbour otobüsü için bilet aldık ve beklemeye başladık. Durakta bizden başka uzun boylu, orta yaşlı, sarhoş olduğu belli bir zenci vardı. Ona yaklaşmamaya çalışırken o bize yanaştı. El sıkmak istedi. Biraz çekinerek el uzatmış olmalıyız ki, birden kızıp ne olduğunu anlamadığımız, herhalde yakası açılmadık küfürleri sıralamaya başladı. Bunların arasında:

"Kimsiniz siz? Ne arıyorsunuz burada?" gibi bir şeyler geveledi. Biz de hemen:

"Birader, biz yabancıyız. Türkiye'den geldik, gel şimdi tanışalım, sağlam bir el sıkışalım" dedik. Adamın elini, iki elimizle kuvvetlice sıktık. Adam yumuşadı.

"Kardeşlerim, bari biraz para verin" dedi ve bir iki dolar alıp kayboldu.

Birkaç dakika sonrada otobüs geldi. Rahat bir nefes alıp yola çıktık. Yaklaşık bir saat sonra, yeşillikler içinde, İngiliz kasabalarını andıran güzel kasabaya ulaştık. Üniversite yapıları da yemyeşil çimenler üstünde klasik binaları ile kasabayla iç içeydi. Avlularda, çimler üzerinde yatan, oturan, çalışan son derece neşeli, sağlıklı gençlik, içimizi açtı. Sami Sisa ile, kesin karar verdik: Bundan sonraki dünyaya gelişimizde, bir Amerikan üni-

versitesinde okuyacaktık. Gençlerin kimisi küçük el ilanlarıyla karşılaştıkları herkesi, o gün yapılacak etkinliklere çağırıyorlardı. Orada nefis birkaç saat geçirdikten sonra Detroit'e döndük.

Teknik Üniversite'de bizden bir yıl sonra mezun olan sevgili arkadaşımız Nişan Yaubyan, Detroit'te, o yıllarda çok ünlü olan Yamasaki'nin bürosunda çalışıyordu. Nişan, boş zamanlarımızda, bizi yalnız bırakmıyor, mükemmel bir misafirperverlik gösteriyordu. Bir akşam bizi alarak, Baba Saarinen'in (Elliel Saarinen) Detroit'teki ünlü yapısı Cranbrook Art Institute'a (Cranbrook Sanat Enstitüsü'ne) götürdü. Yapıyı, Giedion'un *Space, Time and Arehitecture* adlı ünlü kitabından tanıyordum. Fakat yerinde güneş batımıyla, gece karanlığı arasındaki o sihirli ışıkta görmek, beni müthiş heyecanlandırdı. Çok sade, yapmacıksız, ama etkili mimari, yeni yanmaya başlayan ışıklar, henüz loş açık mekânlardaki atletik insan heykelleri insana; "mimarinin ulaşacağı zirve noktası acaba bu mudur?" dedirtiyordu.

Biz yapıların aralarında gezerken, ışıklar yanmaya başladı. Tüm binalarda, mimarlık, resim, heykel, müzik atölyelerinde, herkesin yoğun bir çalışma içinde olduğu görülüyordu. Heyecan içinde Cranbrook Art Institute'den ayrıldık. Bir başka gece Nişan, bizi çalışmakta olduğu Yamasaki'nin bürosuna götürdü.

Bahçe içinde yayılmış geniş bir yapıydı. Gece tek tük çalışanlar vardı. Önce, Mr. Yamasaki'nin, geniş bürosunun ve önünde dört sekreterin oturduğu holü gördük. Nişan, izah etti. Sekreterlerin birisi Yamasaki'nin özel sekreteriymiş. Bir diğeri malzeme arşivini, üçüncüsü kütüphaneyi yönetirmiş. Sonuncusu da alışveriş, sözleşme vb işlere bakarmış. Malzemelerle ilgili sekreter; Yamasaki bir yapıda örneğin, tuğla kullanmak isterse, Amerika'da üretilen bin bir çeşit tuğlayı önüne serermiş.

Buradan hayranlıkla ayrılıp mimarların çalıştığı atölyeye geçtik. Nişan'ın masasını gördük. Çalıştığı projeyi anlattı. Daha sonra maket atölyesine geçtik. İlk gördüğümüz yüksek yapı maketi, o yıl Yamasaki'nin üzerinde çalıştığı 11 Eylül'de yıkılan, ünlü İkiz Kuleler'e ait kitle etütleriymiş. Biraz daha ötede, daha büyük altı yedi maket duruyordu. Onlar da İkiz Kuleler'in giriş hollerinin 1/10 ölçekli maketleriymiş. Yapının 1/4'ü yapılmış, kenarlara aynalar konulmuş. Altta baş girebilecek büyüklükte

delikler var. Oradan baş sokulup maketin içine bakılınca, aynalarla mekân tamamlanmış gibi oluyor, tavanı, döşemeleri, duvarları neredeyse gerçek malzemelerle görebiliyorsunuz. Böylece ilk defa dünyaca ünlü bir büyük mimarın, ne gibi yöntemlerle çalıştığını görmüş olduk. Bizim halimizi, bize verilen imkânları hatırlamak bile istemedik.

Detroit'te işlerimiz bitince, dönüşte New York'ta iki üç gün kalmayı, dergilerden tanıdığımız yeni yapıları görmeyi istiyorduk. Nişan Yaubyan, o konuda da bize yardımcı oldu. New York için bize bir program yaptı. Ayrıca Kevin Roche'un bürosunda çalışmakta olan, mimarlık öğrenimini kısmen İTÜ'de yapan Minas Yordanidis'i tanıştırdı ve Kevin Roche'un bürosunu ziyaret etmemizi sağladı.

New York

New York'ta kısa sürede yaptığımız geziler, izlenimlerimiz anlatmakla bitmez. Bu nedenle sadece ayaklarımıza kara sular ininceye kadar saatlerce yürüdüğümüzü, yeni tamamlanan, ünlü Ford Foundation binasından CBS'e, Birleşmiş Milletler binasından, Guggenheim'a, Metropoliten modern sanatlar müzelerine kadar pek çok ünlü yapıyı gördüğümüzü söylemekle yetineceğim. Ama Kevin Roche'un bürosunu ziyaretin ayrı bir yeri var.

Minas Yordanidis'le konuşup randevulaştıktan sonra New York'tan trene binip yaklaşık bir saat yolculuk yaparak Yale istasyonuna indik. Minas'la istasyonda buluştuk. İstasyonun hemen arkasında Charles Moore'un projesini yaptığı sıra evlerin inşaatı vardı. Minas'la birlikte gezdik. Bizim Acıbadem'deki eski iki katlı belediye evleri gibiydiler. Pek etkilenmedik. Yolda, Kevin Roche'un ünlü "Columbos Şövalyeleri" kompleksinin, o yıl tamamlanmış olan, yanmış tuğla kaplı, dört kuleli büro bloğunu görme fırsatını bulduk. Tek renk, tek malzeme kullanılarak yapılan bu bina, bir bakıma siyah granit kaplı, siyah doğramalı ve camlı CBS binasına benzer bir yaklaşımla tasarlanmış ve gölge-ışık oyunlarıyla, çok etkili bir mimari sergiliyordu. Kısa

bir süre sonra Kevin Roche'un bürosuna ulaştık. Büro, geniş bir yeşil bahçe içinde tuğla kaplı bir 19. yüzyıl yapısıyla, arkasında iki katlı bloktan oluşuyordu.

Minas Yordanidis, bizi Kevin Roche'la tanıştırdı. Roche, özgün mimarisine hayran olduğumuz, bir süre önce genç yaşta ölen Eero Saarinen'in baş asistanıymış ve ondan sonra büroyu devralmış. Son derece sempatik, bizden belki birkaç yaş büyük bir İrlandalı'ydı. O gün tipini, Behruz Çinici'ye benzetmekten kendimi alamadım. Bizi pek nazik karşıladı. Yaklaşık üç saat kadar bizimle meşgul oldu. Bütün büroyu gezdirdi. Masalardaki işleri gösterdi, gerektikçe açıklamalar yaptı.

Tarihi binada Kevin Roche'un bürosu, toplantı odaları, idari bölümler vardı. Arkadaki iki katlı yeni yapıda yaklaşık yüz kadar mimar çalışıyordu. Alt katta tasarım ve sunum projeleri, üst katta uygulama projeleri ve detaylar hazırlanıyormuş. Alt kattaki büro, bir boyunla arkadaki üçüncü bir başka bloğa bağlanıyordu. Bu bloğa girdiğimizde, Beyoğlu'ndaki Emek Sineması büyüklüğünde iki kat yükseklikte, dışa kapalı siyah boyalı bir salon olduğunu gördük. Burası maketlerin işverenlere sunulduğu salonmuş. Tavana bir sahnede olduğu gibi pek çok projektör asılmıştı. Arka duvarı da gene tiyatrodakiler gibi büyük bir gök perdesi kapatıyordu. Maketler, göz yüksekliğinde (130 cm) tekerlekli masalar üzerine konuyor, gök perdesi önünde, gün doğarken, öğle vakti ve gün batarken gibi çeşitli ışıklar önünde gösteriliyor, fotoğrafları çekiliyordu. Bu çok etkili çalışma ve sunum biçimi, bize göre o gün için bir mimarlık bürosunun kullanabileceği en üstün teknolojiyi temsil ediyordu.

Salonda, New York'ta bir gün önce gördüğümüz Metropoliten müzesinin tümünü gösteren 3-4 m^2 büyüklüğünde, 8-10 kadar maketi vardı. Kevin Roche açıkladı:

"Mısır Hükümeti, Metropoliten Müzesi'ne, Firavunlar döneminden kalma küçük bir mabedi olduğu gibi hediye etmiş. Metropoliten Müzesi de ana yapıya, bu mabedin sergileneceği yeni bir pavyon eklenmesine karar vermiş. İş kim bilir ne koşullarla Roche'a verilmiş ki, 2000-3000 m^2'lik küçük bir pavyon için, her biri en az 10.000 dolara mal olabilecek, 10 kadar büyük maket yapılmış. Mr Roche, her bir ana makete, farklı biçimde

pavyon maketleri ekleyerek, her birinin çeşitli ışıklarda fotoğraflarını çektiriyor, devamlı yeni düşünceler geliştiriyordu. Bize anlattığı, pavyonun kendisinin ve örtüsünün olabildiğince doğal görünmesini istediği ama içeride mabedin getirildiği Nil kenarındaki güneşli çöl havasını yaratmak istediğiydi. Yıllar sonra, Metropoliten Müzesi'ni tekrar ziyaret ettiğimde yeni pavyonun, Kevin Roche'un tam istediği gibi inşa edildiğini gördüm.

Mr. Roche'a içten teşekkürlerimizi, bize çok değerli bir deneyim kazandırdığını söyleyerek veda ettik.

Böylece Amerika'ya ilk seyahatimiz tamamlanmıştı. Çok şey öğrenmiş ve daha çok çalışmak için iyice motive olmuş bir şekilde Türkiye'ye döndük.

PAMUKBANK

38.

İstiklâl Caddesi'nde Bir Yapı (Galatasaray'da Pamukbank Genel Müdürlüğü)

1967 yılında, küçük bir banka olan Pamukbank, İstiklal Caddesi üzerinde, dar cephesiyle İstiklâl Caddesi'ne, geniş cephesiyle Galatasaray Lisesi bahçesine bakan bir arsadaki tarihsel yapıyı yıktırmış, yerine bir genel müdürlük binası yaptırmak için davetli bir proje yarışması açmıştı.

Yarışmada, projemiz uygulanmak üzere seçilmişti. 1968'de Amerika seyahatinden dönüşümüzde, büroda elimizde bu proje vardı. Döner dönmez, Yamasaki ve Kevin Roche'tan gördüklerimizden etkilenerek, projeyi yeniden ele almak istedik. İstiklâl Caddesi'ndeki komşu binaların fotoğraflarından yararlanarak, bir cadde silueti oluşturduk. Komşu yapıların, pencere ritmlerini dikkate almak istiyor, Galatasaray Lisesi bahçesine bakan geniş cephenin, güneybatı yönünde oluşunu da düşünerek yapıyı, o günlerin bol camlı yapıları gibi değil, daha kapalı bir biçimde gerçekleştirmek istiyorduk. Tek malzeme ve aynı renk doğrama kullanarak, gölge-ışık etkileriyle, cephelerde bir farklılık, bir çekicilik yaratmaya çalışıyorduk. Arsa, İstikâl Caddesi'nde 9 m, arka sokakta sadece 3,5 m genişliğindeydi. Buna karşılık 26-27 m'lik bir cepheyle, Galatasaray bahçesine bakıyordu. Planı kravata benzetiyordum.

Bu küçük arsada, hem çevresine yabancı olmayan hem de

çağdaş olacak ve dikkat çekecek bir yapı gerçekleştirecek miydik? Amerika'da, bürolarda gördüğümüz gibi çeşitli etütler yapıyor, bu etütlerin büyük ölçüde maketlerini ısmarlıyorduk. Ne var ki, bugün gibi hatırlıyorum; biz bu küçük bina için, Bayındırlık Bakanlığı tarifesine uygun olarak; mimari, statik, tesisat, elektrik projeleri ve mesleki kontrollükleri karşılığı olarak sadece 67.000 lira alacaktık. Halbuki sadece maketler için masrafımız, 10.000 liraya yaklaşmıştı. Aklımızı başımıza toplamamız gerekiyordu. Halimiz, neredeyse; kurbağanın, öküze benzemek isterken şişmesi, sonunda çatlaması gibi olacaktı. Bu duruma düşmeden, kendimize göre uygun bir yerde etütlere son verdik ve projeyi tamamladık.

İnşaat projeye göre bitirildi. Ama, yanmış tuğla renginde tasarladığımız prefabrike cephe kaplamaları, müteahhidin teknolojiyi bilmemesi ve bizim doğrusunu anlatmamıza rağmen, bildiği gibi uygulaması sonucunda, kullandığı dolgu harcının rutubeti, cepheye çıktı. Renk bozuldu. Başlangıçta çok beğendiğimiz yapı, iki yıl içinde neredeyse alacalı bulacalı oldu. Ama ben de bu kusurundan dolayı yapının muvakkat kabul raporunu imzalamadığım için bir dereceye kadar teselli oldum. Pamukbank, binaya acele ihtiyacı olduğu için, bize rağmen yapıyı olduğu gibi kabul etti.

Kravat şeklindeki küçük arsada, genel müdürlük binası, her şeye rağmen, Tünel yönünden gelişteki geniş cephesiyle görkemli duruyor, dar arsaya karşın iyi etütlü planı ve iç mimarisiyle beğeniliyordu.

Yeni tamamlandığı günlerde, Beyoğlu postanesi önündeki kaldırımdan Sami Sisa ile birlikte, Pamukbank'a bakarken, hemen yanımda, kolunda gazetesi ve sakin tavrıyla rahmetli Şevki Balmumcu'yu gördüm:

"Güzel olmuş, güzel olmuş ama, zemin kattaki doğramayı fazla kıvırmışsınız" dedi... gitti.

Biz, zemin kat doğramasını, rüzgârlığa yer açmak için bir miktar geriye çekmiştik. Büyük usta, belki de bu çözümü doğal bulmamıştı. Banka da zaten birkaç yıl sonra bu kısımdaki doğramayı 2-3 m^2 alan kazanmak için söktürdü, yerine düz ruhsuz bir doğrama konuldu.

1990'lı yıllarda, yapı neredeyse 25 yıl kullanıldıktan sonra, Pamukbank'tan iki genç mimar ziyaretime geldi. Cephe kaplamalarını değiştirmek istediklerini ama, restorasyon için ruhsat gerektiğini ve o nedenle benim muvafakatimi almak istediklerini söylediler. Ben de getirdikleri projeyi, "aynen restore edilmek" kaydı koyarak imzaladım.

Bir süre sonra mevcut kaplamalar söküldü, ama yeni kaplama yapılmadı. Yapı, adeta beton altyapısıyla, çıplak kaldı. Oranları bozuldu ve sarımtırak, kirli bir renge boyandı. Bir yapımız daha özgünlüğünü kaybetmişti. Belki de peşine düşüp dava etmeliydik. Ama her bozulan yapıyı dava etsek, bir ara Ayşegül Atik'in televizyon reklamında çok tutulan; "Bir alışveriş, bir fiş" sloganı gibi, neredeyse "bir yapı, bir dava" durumunu yaşayacaktık.

Toplumumuzun, mimarlık konusundaki duyarsızlığı, bir kez daha kendini göstermişti. Ama Allah'a şükür, büromuz artık Teşvikiye'de olduğu için, İstiklâl Caddesi'nden geçmek zorunda kalmıyordum.

39.

Massey-Ferguson Projesinin Sonu

Detroit'ten dönüşümüzde, eldeki iki üç iş arasına Massey-Ferguson projelerinin yürütülmesi de katıldı.

Artık iyice arkadaş olduğumuz Amerika'daki büronun proje müdürü, Yunan asıllı Kanadalı mühendis Thales Bouchlas, bir süre sonra eşiyle birlikte İstanbul'a geldi. Kendisine, büroda atölyeden sonra, elde kalan iki odanın küçüğünü verdik. Oda, bir çalışma masası, bir küçük sekreter masasıyla, iki sandalyeyi ancak alıyordu. Görece daha büyük odaysa bizim hem kitaplığımız hem de toplantı odamızdı. Sami Sisa ile beraber, atölyede çalışmazsak orada oturuyor özel konuşmalarımızı, iş toplantılarımızı yapıyorduk.

Thales, ilk iş olarak kendisine bir sekreter, bir de ev aradı. Güzel yaşamayı, iyi yemeği seven; olaylara, yaşama, geniş açıdan filozofça bakabilen hoş bir arkadaştı. Boğaz'da, bir Ortaköy korusunda, nefis manzaralı geniş bir daire buldu. Amerika'dan az sayılabilecek eşyasını ve büyük bir masrafla kuyruklu piyanosunu getirmiş, salonun en güzel köşesine yerleştirmişti. Sekreter bulabilmek için de gazetelere ilan vermiştik. İyi bir maaş vaat ettiği için, pek çok sekreter adayı gelip gidiyordu. Zaman zaman adaylarla yaptığı görüşmelere ben de katılıyor, düşüncelerimi söylüyordum. Thales, onlara olağanüstü nazik davranıyor, fakat bazen benim de olumlu bulduğum birçok adayı geri çeviriyordu.

Neredeyse on beş yirmi günü bulan bu görüşmelerden sonra Thales Bauchlas, istediği sekreteri buldu. Bu genç ve güzel hanım, sonradan Paris'te yaşayan ünlü tiyatrocumuz Mehmet Ulusoy'la evlenen Keriman Ulusoy'du. Sonradan, başarılı bir tiyatro oyuncusu olarak o da ün yaptı. Yanılmıyorsam, Mehmet Ulusoy'un ardından yakın yıllarda vefat etti. Thales, Keriman'ın, ince çizgili anlamlı yüzüne, ince ayak bileklerine ve gerçekten güzel ellerine bayılmıştı.

Artık, çalışma ortamı hazırlandığı, biz de bir yandan projeleri ilerletmekte olduğumuz için, bu defa Amerika'daki bürodan, mimarlar, mühendisler grup grup İstanbul'a gelmeye başladılar. Bazıları bir hafta, bazıları daha fazla kalıyorlar, hem mimari büroyla, hem bizim görevlendirdiğimiz inşaat-makine-elektrik mühendisleriyle birlikte çalışıyorlardı. Gelen iki mimarla pek güzel anlaşıyorduk. Kabul etmeliyim ki, özellikle çelik karkaslı yapı teknolojisi ve detayları konusunda çok şeyler de öğreniyorduk. Bu öğrendiklerimiz, sonradan Bursa'da OYAK-Renault fabrikaları yapılırken Fransız mühendislere karşı, çok işimize yaradı. Bilgili ve deneyimli göründük. Fransızlar ise pek sevdikleri, neredeyse kavgalara varan tartışmalarda, geri adım atmak zorunda kaldılar.

Ama işler özellikle, statik projeleri yapan Eralko ve sevgili arkadaşımız Yıldırım Altav için aynı derecede iyi gitmiyordu. Gelen Amerikalı statikerle, bir türlü anlaşamıyorlar, tartışmaları uzuyor ve sonuç alınamıyordu. Amerikalı statiker de epey agresif tavırlıydı. Thales, duruma el koydu. Statiker, Amerika'ya döndü. Bir hafta sonra, bu defa Meksika asıllı bir Amerikalı statiker geldi. Aynı zamanda üniversitede profesör olan statiker, beraberinde iki üç kitap da getirmişti. Kitaplarıyla beraber Yıldırım Bey'in, bürosuna yerleşti ve on beş gün İstanbul'da kaldı. Anladığıma göre Yıldırım Bey'i, komplekse sokmadan, sakin sakin teoriyi, çözümleri, detayları anlatmış, onu ve arkadaşlarını ikna etmeyi başarmıştı. Sonunda, elindeki kitapları hediye ederek Amerika'ya döndü. Herhalde Yıldırım Bey de bizim gibi Amerikalı meslektaşlarından, bu iş nedeniyle adamakıllı yararlanmış olmalıydı.

Bir yandan projeler, karşılıklı çalışmalar, toplantılar hızla

ilerlerken, bir yandan da Amerikalı meslektaşlarımızla, sık sık yemeklerde buluşuyor, dostlukları ilerletiyor, yaşantıları hakkında bilgiler alıyorduk. Örneğin, o yıllarda yeni mezun bir mimar, ayda 650 dolar kazanabiliyor, bu da rahat bir yaşantı için yetersiz kalıyordu. Orta yaşlı, deneyimli bir mimar olan büro şefiyse, 1100 dolar kazanabiliyordu. Eşi, genç bir şarkıcı olan bu şef mimar, kazancını artırabilmek için geceleri kulüplerde keman çalıyor, şirketin inşaatlarda çalıştırdığı ustalara ev projeleri yapıyordu. Ama diğer yandan yeni mezun bir makine mühendisi, ayda 2000 dolar maaş alabiliyordu. Anlaşılan refah toplumu olan Amerika'da bile, mimarların durumu her yerde olduğu gibi pek iç açıcı değildi.

Projeler neredeyse tamamlandığında inşaata başlama kararı alındı. İhale, bizde olduğu gibi bütün olarak değil, parça parça yapılacaktı. İlk ihale, kısmen eğimli arsada kazı ve dolgu yapılarak arsanın inşaata hazır hale getirilmesi ihalesi oldu. Bu vesileyle temeller sonradan kazılacak bile olsa, arsanın tümünün başlangıçta kazılıp, sıkıştırılıp dümdüz hale getirilmesi gerektiğini öğrenmiş olduk. Ne üniversitede böyle bir şey öğrenmiş ne de yapılarımızda uygulamıştık. Daha önce inşa ettiğimiz Northern Electric fabrikası, çamur halindeki toprakta, hiçbir işlem yapılmadan, temel kazılarak başlanmış, bu nedenle inşaat sırasında tüm alan, balçık çamur halinde kalmıştı.

Massey-Ferguson dolayısıyla granülasyon, sıkıştırma teknikleri, sıkışma deneyleri gibi bilgileri de öğrenip, sonraki tüm işlerimizde kullandık. Cunningham-Limp'teki bir mühendis, İstanbul'a gelip, bir günde, bu kazı-dolgu, arazi eğimleri, drenaj vb projeleriyle, yol betonu derz tiplerini gösteren projeyi hazırladı. Bu eleman sırf vaziyet planı hazırlamada uzmanlaşmış. Biz o günlere kadar böyle bir uzmanlığın varlığından bile haberli değildik.

Sonuçta; inşaat arazisi, yağmurda çamur olmayacak bir biçimde, granüle malzemeyle dümdüz oldu. Sıra, temel atmaya gelmişti. E5 yolu üzerinde Tuzla'da birbirine yakın yerlerde üç fabrikanın birden temeli atılacaktı. Bunların birisi, bir motor fabrikası, bir diğeri de o sıralarda projelerini, gene bizim yaptığımız bir aks ve dişli fabrikasıydı. Bu fabrika, Eaton-Yale and Town

isimli bir İngiliz-Amerikan firmasının yerli ortaklarıyla birlikte yapacakları bir fabrika olacaktı. Belirlenen günde Başbakan Süleyman Demirel, ayrı ayrı törenlerle, ikisi bizim projemiz olan üç fabrikanın da temelini attı. Ne var ki, bu fabrikaların hiçbirisinin de tamamlanması kısmet olmadı.

Massey-Ferguson traktör fabrikasının, projeleri ve arsa düzenlemesi tamamlandıktan ve birçok para sarfedildikten sonra, bilemediğimiz bir nedenle, inşa edilemeyeceği bildirildi. Eaton-Yale fabrikası ise kaba inşaatı, neredeyse tamamlandıktan sonra, beş Türk ortağın aralarında anlaşamaması nedeniyle ortada kaldı. Massey-Ferguson'un dümdüz arsası, yıllarca boş kaldıktan sonra satıldı. Şimdi yerinde ismini bilemediğim büyük bir fabrika var. Eaton-Yale'nin kaba inşaatı da yıllarca bekledi. Çelik makasları artık çürümeye yüz tutarken, Şişe Cam fabrikaları tarafından satın alınarak tamamlandı. Yıllarca depo olarak kullanıldıktan sonra yeniden el değiştirdi.

Genel olarak eli uğurlu sayılan Süleyman Demirel'in, belki de yıldızların uygun olmadığı bir günde attığı bu üç temel, maalesef tamamlanamadı.

40.

Bir İhale - Bir Deneyim

Eaton-Yale and Town fabrikası, Türkiye'de, otomotiv üreticileri, Chrysler, BMC vb beş fabrikanın ortaklaşa kuracakları bir fabrika olacak ve ortaklar kendi fabrikalarında burada üretilen aks ve dişlileri kullanacaklardı... Tüm projeleri yaptığımız gibi, ihaleyi ve inşaat yönetimini de biz yürütecektik. Projeleri ve ihale dosyalarını hazırladıktan sonra, şirketin yönetim kuruluyla birlikte seçtiğimiz, o günlerin ünlü müteahhitlik firmalarına gönderdik.

Dosyalar dağıtıldıktan birkaç gün sonra, bir müteahhidin gene ünlü danışmanı, İTÜ'den bir statiker profesör arkadaşım, büroya beni ziyarete geldi:

"Doğan'cığım" dedi. "Sizin projeyi ben inceledim. Hesaplara da baktım sistem labil (hareketli). Bu projeyi çelik değil de betonarme yaparsanız, ben de yardım ederim. İhaleye ancak o şartla girebiliriz."

Doğal olarak telaşlandım. Statik projelerini yapan Yıldırım Altav ve danışmanı olan başka profesörle, bir toplantı yaptık. Onlar, beni projenin doğru ve sağlam olduğuna ikna ettiler ve projeyi değiştirmedik. İhale, labil denen projeyle sonuçlandı ve daha önce anlattığım gibi, kaba inşaatı da projeye göre tamamlandı.

Yıllar sonra ünlü müteahhidin, neden projeyi değiştirmek istediği anlaşıldı. Şöyle diyorlardı:

"Siz projeyi o kadar bitirilmiş ve değiştirilemez şekilde ha-

zırlıyorsunuz ki, bu rekabet ortamında işi alabilmek için rekabetçi bir fiyat versek, beklediğimiz kârı elde etmemiz mümkün olmayacak. Biz ihalelerde düşük fiyat verir, işi alırız ama sonra ne yapar, yapar; projeyi değiştirir ve buna göre yeni fiyatlar oluşturarak, kârlı çıkabiliriz. Sizin projeleri ise, değiştiremediğimiz için hazırladığınız ihalelere katılmak istemeyiz."

Galiba, şimdi de yalan yanlış proje yapmadığımız için, müteahhitlerin sevmediği mimarlardan olmuştuk. Ama bu niteliğimizin bir yararını ileride görecektik.

41.

Uzayan Bir Jüri Toplantısı

Anıları bende çok canlı kaldığı için olsa gerek, 1970'li yıllarda yapıldığını sandığım, ama daha eski yıllarda yapılması gerektiğini şimdi düşündüğüm Karadeniz Teknik Üniversitesi kampusu proje yarışması, Türkiye'de, belki de en uzun jüri çalışması olarak bir rekoru elinde bulunduruyor. Mimarlar Odası'nın yayımladığı "Proje Yarışmaları Dizini"ne başvurduğumda yarışmanın, 1962 yılında olduğunu şaşırarak gördüm.

Yarışma jürisinde Sedat Hakkı Eldem, Hamit Kemali Söylemezoğlu, sınıf arkadaşım Vedat Özsan, Sami Sisa, ben ve daha birçok üye vardı. Sedat Bey, pek zorunlu olmadıkça, Ankara'ya gitmezmiş. O nedenle şartname çalışmaları, İstanbul'da, o zamanki Atatürk Kültür Merkezi inşaatının şantiye binasında yapıldı. Jüri başkanlığını doğal olarak Sedat Hakkı Bey yapıyordu. Daha önceki yıllarda aramızda geçen birkaç olaydan sonra ilk defa bir araya geliyorduk. Sedat Bey'in nasıl davranacağını merak ediyordum. Şartname toplantısında Sedat Bey, dikkatli, titiz bir jüri başkanı olarak davranıyor, düşüncelerimizi serbestçe söylememize izin veriyordu. Sadece, bize göre daha yakın saydığı Hamit Kemali Bey'in, bazı defa geç kalışına, bazı defa aşırı titizliğine, belli belirsiz bir istihza ile takılıyor, bunu da kaş göz işaretleriyle ile hepimizle paylaşıyordu.

Zamanı gelince, projeler Taşkışla salonlarında sergilendi ve yeniden toplandık. İlk günden itibaren projeleri değerlendirme-

de İTÜ mezunu olan bizlerle, Sedat Hakkı Eldem arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmaya başladı. Oldukça eğimli bir topografyada yerleşecek kampus planlamasının, yarışmacı tarafından nasıl ele alındığını, yapıların topografyaya nasıl yerleştiği, yaya ve vasıta ulaşımları, üniversitenin genişleme olanakları bizler için ilk değerlendirilecek konular olduğu halde, Sedat Bey daha önce üniversite yapıları yapmış bir mimar olarak, soruna bize göre ayrıntı sayılan bir başka noktadan bakıyordu. İlgilendiği en önemli konu, fakülte amfilerine, öğrencilerle hocaların farklı yönlerden girişlerinin sağlanması olmalıydı. Planlarda, bu niteliği sağlamayan yarışmacılar için:

"Efendim, bu yarışmacı, üniversite bilmiyor; bu elenmeli..." diyordu.

Bizlerse, bu konunun, jüri önerileriyle çözümlenebileceğini, önemli olanın hayli eğimli topografyayı dikkate alan ekonomik, iyi işleyen, sağlıklı bir genel yerleşme planının önerilmesi olduğunu savunuyorduk. İnanılması güçtür ama bu konulardaki tartışmalar günlerce sürdü. Anlaşma sağlanamayınca, zorunlu olarak elemeler, seçimler oylamayla yapıldı. Bu durumda bile her proje üzerinde saatlerce bazen günlerce konuşuldu.

Oylamalarda, genel yerleşme ilkeleri kabul edilebilir olan topografyayı çözümleyen projeler, amfileri Sedat Hakkı Eldem'in düşüncelerine uymasa da dereceleri paylaştı.

Böylece yirmi günü geçen jüri çalışmaları, öğrencisi Hamit Kemali Söylemezoğlu'nun dışındaki biz genç jüri üyelerinin, Sedat Bey'e bir bakıma karşı çıkmaları ve doğru bildiklerini seçtirmeleriyle sonuçlanmış oldu. Taşkışla'daki sergi salonunda jüri raporları, tutanaklar daktilo edilirken Sedat Bey, yanında Kemali Bey'le hole çıkıp yukarı aşağı yürümeye başladı. Ben de Sami Sisa ile birlikte çıktım. Holde, bir uçtan, bir uca yürüyor; karşılaştıkça, birbirimizi görmeden geçiyorduk. İster istemez, tatsız bir hava oluşmuştu. "Sami" dedim:

"Sedat Bey, büyüğümüz ve hocamız. Gidip, düşüncelerini kabul edemediğimiz için özür dileyelim. Aramızda bir soğukluk kalmasın..."

Öyle de yaptık. Onlara yaklaştık. Sedat Bey'e;

"Hocam dedim, sizden özür diliyoruz. Bizim yetişmemiz, mimarlığa bakışımız böyle. Lütfen kusurumuza bakmayın."

Sedat Hakkı Eldem, gülümsedi. Olanca sevimliliğiyle:

"Ne münasebet efendim, o işler orada kaldı, bitti. Biz arkadaşız değil mi efendim?" dedi... Biz rahatlamış olduk. Sedat Bey'in, olgunluğuna ve hoş görüsüne hayran olduk. Herhalde bir de ders almış olduk.

42.

Yeni Delhi'de Türkiye Büyükelçiliği

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kendisini temsil edecek ilk çağdaş büyükelçilik binası, 1930'lu yıllarda, o yılların en parlak mimarlarından Seyfi Arkan tarafından yapılmıştı. Aradan yaklaşık otuz yıl geçtikten sonra, hükümetler, 1962-1966 yılları arasında ihtiyaç duyulan yerlerde, yeni temsilcilikler inşa ettirmek amacıyla, bir seri proje yarışması açtı.

Büyükelçilik, Kançılarya binası, Yeni Delhi 1995

Yeni Delhi Büyükelçiliği projemiz, bu yarışmaların ilkinde, birincilik ödülü kazandı. Sonraları Bonn, Lefkoşe, Lizbon, İslamabad, Brasilia büyükelçilikleri için yarışmalar açıldı. Sanırım ilk yarışmayı kazanan projemiz, daha sonrakiler için de bir referans oluşturdu. Yarışma aşamasında, Hindistan hükümetinin tahsis ettiği geniş arsada, kompleksin nasıl yerleştirileceği kadar, Büyükelçi evinin, kançılarya ve lojmanların ne dozda resmi bir ifade taşımaları gerektiği üzerinde durmuştuk. Sonunda bunlar, bir hükümet konağı ya da özel bir büyük konut olmadıkları için, ikisi arası yarı resmi bir ifade amaçlamıştık. Kazanmamızda, bu yaklaşımın da yeri olduğunu düşünüyorum. Projeler, daha önce yayımlandığı için, onlar üzerinde durmuyorum.

Yarışmadan sonra, uygulama projelerini hazırlamak için, Bayındırlık Bakanlığı ile sözleşmeyi imzaladık. Oradaki büyükelçiliğimizle konuşmak, düşüncelerini öğrenmek üzere Yeni Delhi'ye gönderilmem kararlaştırıldı. Bu arada projemizi, zamanın dışişleri bakanı, ünlü diplomatlarımızdan Feridun Cemal Erkin'e sundum. Şartnamede, bir açıklık olmadığı için, büyükelçi evindeki üç yatak odasına, o güne kadar alıştığımız gibi ortak bir banyo tasarlamıştık.

Feridun Cemal Bey, buna dikkatimizi çekti:

"Kardeşim, artık her yatak odası için bir banyo yapıyorlar. Biz de öyle yapalım..." dedi. Tabii haklıydı. Başka bir görüş belirtmedi. Ama projenin tümü için olumlu şeyler söyledi.

Birkaç gün içinde, bana gri kapaklı bir servis pasaportu çıkarıldı. 1. derece devlet memurları yolluğu olarak günlük 21 dolar hesabıyla resmi döviz verildi. Bu paranın yetmeyeceğini herkes biliyordu ve "Sen de yanına bir miktar para al!" denildi. Devletimiz, görevlisini, bile bile döviz kaçırmaya teşvik ediyordu. Çok korktuğum halde zorunlu olarak bana verilen döviz kadar da ben bir şeyler bulabildim ve yola çıktım.

Gece Ankara'dan kalkan uçak, altı yedi saatlik bir uçuştan sonra, sabahın erken bir saatinde Yeni Delhi'ye indi. Uçağın kapısında, büyükelçiliğimizin ikinci kâtibi olduğunu söyleyen genç bir diplomatımız, sabahın o alacakaranlığında, gene de güler bir yüzle beni karşıladı. Bu genç diplomat, sonradan ünlü bir büyükelçi olarak emekli olan Sayın Taner Baytok'tu. Küçük

bavulumu, elimden aldı. Beni peşine taktı. O yıllarda büyücek bir baraka görünümündeki terminalde; pasaport, gümrük, sağlık bankolarına uğramadan geçiyorduk ki Taner Baytok, bizi görüp bir şeyler söylemeye çalışan görevliyi, bağırarak susturdu. Hiçbir şey olmamış gibi binadan çıktık. Bağımsızlığına kavuşmasının ardından, yaklaşık on beş yıl geçmiş olan Hindistan'ın, henüz kendi devlet otoritesini yerleştiremediği belli oluyordu.

Büyükelçilik, bütçeme uygun olacağını düşündüğü, International Center adlı bir devlet kurumu misafirhanesinde yer ayırtmıştı. Hindistan hükümetinin, Amerikalı bir mimara yaptırdığı bu yeni yapı, uluslararası toplantılara davetli sanatçıları, bilim adamlarını misafir ediyordu. Modern, yepyeni merkezde, bana verilen odaya yerleştikten sonra, büyükelçiliğe gittik. O yıl, Delhi büyükelçisi olan eski, deneyimli diplomatlarımızdan Seyfullah Esin'i ziyaret ettim. Seyahat amacım, kendisine bildirilmişti. Düşündüğüm gibi soğuk bir karşılaşma olmadı. Büyükelçi, yaş farkımızı hissettirmeden, o koşullarda olabileceği kadar nazik davrandı. Elçiliğin ikinci yetkilisi olan başkâtibimizi tanıştırdı ve ardından bir de telsiz memurları olduğunu, büyükelçilik kadrosunun, yerli bir sekreterle birlikte, beş kişiyi geçmediğini söyledi. Ben de elimdeki yeni temsilcilik yapılarımızın projelerini, ayrıntılı olarak kendisine gösterip anlattım.

Seyfullah Bey, projeleri inceledi. Uygun buldu ve herhangi bir eleştiride bulunmadı. Daha sonra, Türkiye'den, İstanbul'dan, bizim önceki projelerimizden söz edildi. Ben, eşimin akrabaları olan emekli Büyükelçi Şevket Fuat Keçeci'den, Muharrem Nuri Birgi'den ve onlarla olan yakınlığımdan bahsettim. Yaklaşık bir saatlik sohbet, sanırım karşılıklı iyi izlenimlerle sona erdi. Bu arada, Yeni Delhi'deki resmi çalışma saatinin, 14.00'e kadar sürdüğü, öğleden sonra çalışılmadığı ve öğle yemeği için Büyükelçilik konutuna çağrılı olduğum söylendi. Bir süre başkâtip ve ikinci kâtip ile sohbet ettikten sonra büyükelçiliğin, bayrağımız dalgalanan resmi aracıyla konuta hareket ettik.

Görece küçük, kiralık kançılarya binamıza karşılık, büyükelçilik konutu kolonyal üslupta, devletimizin sahip olduğu görkemli, eski bir İngiliz yapısıydı. Zevkli döşenmiş oturma, kabul salonlarıyla, ayrıca büyük bir yemek salonu vardı. Seyful-

lah Bey'in eşi arkeolog, tarihçi ve Çengelköy'deki ünlü Sadullah Paşa yalısının sahibi Emel Esin'di. Emel Hanım'ı, önceden ismen tanıyordum. Konutta, üç kişi baş başa, güzel bir yemek yedik, İstanbul'u ve ortak tanıdıkları konuştuk. Kalabalık Hintli personelin, bir kısmını, pespembe adeta şeffaf bir cildi olan Viyanalı aşçıbaşını tanıdım. Konutu gezdikten ve Delhi'de kalacağım bir hafta için yaklaşık bir program yapıldıktan sonra International Center'a döndüm.

Yemeklerimi de burada yiyecektim. Ama bu yepyeni güzel binada sadece bol yağlı, karışık görünüşlü, çok yadırgadığım çeşit çeşit, garip kokulu Hint yemekleri bulunuyordu. İlk akşamdan itibaren, kendime göre bir şeyler bulmakta çok zorluk çektim. Allah'tan, büyükelçimiz ve eşi, tüm yemek davetlerine beni de çağırıyorlar; hem iyi vakit geçiriyor, birçok insan tanıyor hem de sık sık Viyanalı şefin güzel yemeklerinden yararlanıyordum.

İlk gün büyükelçilik konutunu gezerken, ana holün iki yanında yer alan, büyük kabul salonuyla yemek salonunun, güzel işlenmiş ahşap panellerinin koyuca bir gri renge boyandığını görmüştüm. Ev sahipleri açıkladılar:

"Doğan Bey, biz buraya geldiğimizde bu lambriler, kirli açık sarı bir renkteydi. Çok bayağı duruyorlardı. Öyle oturamazdık. Bu renge boyattık, rahat ettik. Çok daha iyi olmamış mı?.." Pek nazik büyükelçimiz ve eşine:

"Efendim, pek tabii çok güzel olmuş; elinize sağlık..." demek zorunda kaldım.

Yeni Delhi'de sonraki günlerim, çok yoğun geçti. Yeni yapılan ve o yıllarda nefis fotoğrafları mimarlık basınında çokça yayımlanan, Edward Stone'un ünlü Amerikan Büyükelçiliği başta olmak üzere; birçok yeni büyükelçilik binasını ziyaret ettim. Bunların pek çoğuna Seyfullah Esin, benimle beraber geldi. Tabii, onun birlikte gelişi; karşılanma, gezdirilme ve yapılan açıklamaların düzeyini yükseltiyordu.

Seyfullah Esin'in misafirseverliği, bu kadarla kalmadı. Bir sabah, tüm çalışma saatlerini, Eski Delhi'yi bana gezdirmek için ayırdı. Birlikte, İslam âleminin en önemli anıtlarından sayılan Mescid-i Cuma'ya gittik. Orada, Türk bayraklı resmi aracıyla, büyükelçinin geldiğini gören imam, gönüllü rehberliğe başladı.

Gezdirdi, açıklamalar yaptı. Gezi sonunda da Türk büyükelçisinden anlamlı bir bağış beklediğini söyleyip eli çok sıkı olduğu söylenen Seyfullah Esin'in canını adamakıllı sıktı.

Delhi'deki tüm gördüklerimi, izlenimlerimi yazsam; bu meslek anıları Hindistan seyahatnamesine dönüşebilir. O nedenle, Seyfullah Bey'in bir gün, bana tahsis ettiği arabası ve şoförüyle gezdiğim Eski Delhi'den kısa bir izlenim aktararak Türkiye'ye dönmek istiyorum.

Eski Delhi dar, dolambaçlı sokakları ve inanılmaz kalabalığıyla, tam bir kargaşa sergiliyordu. Sokaklardaki büyük kazanlarda bir cins tatlı kızartılıyor, yanmış yağ kokusu, nefes almayı güçleştiriyordu. Seyyar satıcılar, hemen her boyda arabalar, serbestçe gezen kutsal inekler; yüksek sesli konuşmalar havada tarif edilemez bir uğultuya neden oluyorlardı.

Şoförümüzün kılavuzluğunda, gezmeyi sürdürüyordum. Berberler, kirli taslarıyla açıkta saç sakal tıraşı yapıyorlar, bütün bir sokağı kaplayan balık pazarında, bizdeki gibi tablalar üzerinde balıklar sergileniyor ancak üzerleri sineklerle kaplandığı için, sadece kara bir örtü görünüyordu. Satıcılar, püsküllü bir sopayla sık sık sinekleri kovuyor; kasaplar, fayans kaplı tezgâhlarının üstüne çıplak ayaklarıyla tüneyip, ayak parmaklarıyla kıstırdıkları etleri, parçalamaya çalışıyorlardı. Birkaç saatlik bu gezintisi sonunda, midem iyiden iyiye kabarmış ve neredeyse bayılacak hale gelmiştim. Hızla büyükelçiliğe döndük.

Delhi'de, yeterli bilgiyi almıştım. İstanbul'a döndüm. Yaklaşık bir yıl içinde, yarışma projemizi geliştirmiş, tüm uygulama projelerimizi tamamlamış ve onaylatabilmiştik. Bundan sonra, inşaatın ihale edilmesi ve başlatılması gerekiyordu. Ne var ki, her iki bakanlıktan da bir ses çıkmıyordu. Zamanla, biz de konuyu unuttuk. Yeni işlerimize yoğunlaştık.

Yeniden Delhi'ye Gidiyorum

1968 yılında bir gün, Bayındırlık Bakanlığı'ndan bir telefon aldım. Yapı işlerinden beni arayan mimar, beş yıl önce teslim ettiğimiz Yeni Delhi Büyükelçiliği mimari projelerinin, kendimiz

için sakladığımız bir takımının her halde bizde bulunduğundan emin olduğunu, onu bakanlığa göndermemizi istiyordu.

Anlattığına göre; büyükelçiliğin inşaatı, o yılın programına alınmış. İnşaata başlanacakmış ancak düzenli, ciltli kutular içinde teslim ettiğimiz sekiz kopya ile çinko bir kutu içinde teslim ettiğimiz orijinal çizimler, Bayındırlık Bakanlığı arşivinde bulunamamış ve bulunmasından da ümit kesilmiş!.. Bizdeki tek kopya kullanılarak, yeniden orijinal bir takım çizdirilecek, ondan da gerektiği sayıda yeni kopya üretilecekmiş. Tabii, elimdeki takımı gönderdim ama koskoca bakanlıkta orijinaliyle birlikte, dokuz takım projenin, sadece beş yıl içinde nasıl kaybolduğunu bir türlü anlayamadım.

Birkaç yıl önce, Anıtkabir'in restorasyonu gündeme geldiğinde, inşaatı 1953 yılında tamamlanmış olan yapının, projelerinin bulunamadığı duyulmuş ve buna inanmamıştım. Ama Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne röleve yaptırılıp, projeler bu yoldan elde edilince, inanmak zorunda kaldım. Bir yandan da 1850'li yıllarda inşa edilen Paris Operası'nın, otuz bin paftalık proje orijinalinin, yapının içinde korunduğunu ve sergilendiğini hatırlayınca, uygar toplumlar arasında yerimiz olup olmadığına karar veremiyordum. Ama toplumca teselliyi bulmuştuk: "Biz bize benzeriz!"

Bakanlık, kopya yoluyla projeleri yeniden elde ettikten sonra, Ankara'da görevli bir daire başkanıyla birlikte, Yeni Delhi'ye gitmemi istedi. Orada, Türkiye adına idari kontrollük yapabilecek mimari bürolar, olası müteahhitler ve fiyatlar gibi konularda, araştırma yapmamız, rapor hazırlamamız amaçlanıyordu. Delhi'den sonra, tek başıma, Pakistan'a, Karaçi ve İslamabad'a giderek, Pakistan'ın yeni başkentinde yapılacak büyükelçilik yarışması için ayrılan arsayı görecek, gerekli bilgileri alacaktım.

Bayındırlık Bakanlığı'ndan, benimle birlikte gelecek olan Erol Bey; uyumlu, sempatik bir arkadaştı. Gene gri kaplı, servis pasaportlarımızı, masraflarımızın yarısını bile karşılamayacak yasal yolluklarımızı alarak ve bulabildiğimiz bir miktar dövizi korku içinde buna ekleyerek yola çıktık.

Yeni Delhi Havaalanı'na indiğimizde, beş yıl öncesine göre gözle görülür bir değişiklik olduğunu fark ettim. Pasaport polis-

leri, gümrükçüler, derli toplu üniformaları içinde artık özgüvenli duruyorlardı. Gerekli kontroller yapıldı. Terminalden çıktığımızda, karşılamaya gelen büyükelçilik başkâtibiyle karşılaştık ve bizim için ayrılan otele geçtik. Bu defa, lüks olmayan ama iç rahatlığıyla kalınabilecek bu şehir oteli, bizi misafir edecekti. Bence, daha önce kaldığım International Center'a göre daha canlı, daha sevimli bir yerdi. En azından alıştığımız gibi bir kahvaltı yapabileceğimiz anlaşılıyordu.

Bir süre sonra kançılaryaya gidip, o dönemin büyükelçisi Sayın Osman Olcay'la tanıştık. Osman Olcay, bir önceki büyükelçimiz Seyfullah Esin'e göre daha genç kuşaktan, yaşça bana daha yakın bir diplomattı. Tabii bu arada ben de beş yıl daha büyümüş, orta yaşlara gelmiştim. Büyükelçimiz ismen beni tanıyordu. Yakın yaşlarda ve yeni elçilik binasıyla ilgili dosyalarda adımın sıkça geçmesinden olmalı; çok kısa bir sürede, aramızda adeta bir dostluk gelişti. Konuştukça, pek çok tanıdığımız ve birçok konuda benzer bakış açılarımızın olduğu anlaşıldı. Osman Olcay'a seyahat amacımız hakkında bilgi verilmiş, kendisine onaylanmış, kesinleşmiş olan projelerden bir takım gönderilerek incelenmesi sağlanmıştı.

Büyükelçilik, Delhi'de benzer yapılar yapan mimarlık bürolarıyla, müteahhitlerin bir listesini hazırlamıştı. Ben bu ziyaretimde, Agra'ya, Tac Mahal'i görmek, Corbusier'in ünlü Chandigarh kentine gitmek istiyordum. Hem bu geziler için zaman ayrıldı, hem de mimar-müteahhit randevuları tespit edildi. Önümde, yoğun bir program biçimlendi. Projeler üzerindeki konuşmayı bir sonraki güne bırakarak, gene saat 14.00'ten sonra, büyükelçilik konutuna yemeğe davet edildik. Büyükelçimizin genç, zarif eşiyle tanıştık ve yemeğe oturduk.

Yemekten sonra gene usulen konut gezildi. Bu defa salonların Seyfullah Esin'le eşinin boyattığı gri yerine açık bir bej renge boyatıldığını gördüm. Sefiremiz Necla Olcay Hanımefendi, bir önceki koyuca gri yerine, hayli denemeden sonra bu rengi bulduğunu ve uygulattığını anlattı. Merakla sordu:

"Daha iyi olmamış mı?.. Siz, eski rengi de görmüştünüz değil mi?.." Gerçekten açık renk, daha ferah, daha iç açıcı duruyordu:

"Çok iyi olmuş, ne iyi etmişsiniz" dedim. Herhalde, salonlarının rengi, değerli büyükelçilerimiz için, önemli bir konuydu ama yaklaşık dört yıl geçirecekleri konutu, istedikleri gibi boyatmaları hakları olmalıydı!..

Bir sonraki gün, Kançılarya'da Osman Olcay'ın odasında, uzun süren bir toplantı yapıldı. Proje bir kez daha gözden geçirildi. Osman Olcay, konuyu baştan ele almış, Hindistan'da yeni ve büyük bir elçilik konutuna, planlandığı sayıda lojmana ihtiyaç olmadığı kanaatine varmıştı:

"1962'deki yarışma aşamasında, belki Hindistan'la ilişkilerimizin çok gelişeceği öngörülmüş, o nedenle program büyük tutulmuş olabilir. Halbuki aradan altı yıl geçtiği halde ilişkilerimizin gelişeceğini gösteren en küçük bir işaret yok..." diyor ve devam ediyordu:

"Zaten bu yapıları yapabilsek bile, bunların bakım ve işletme masraflarını karşılayamayız. Yıllık bütçemiz şu kadar... bu bütçe, bu yapıların, ancak elektrik masraflarına yetebilir."

Büyükelçimizin belki de dışişleri kadroları içinde "çok zeki ve çalışkan" olarak tanınmasına neden olan bir titizlikle, ciddi bir çalışma yaptığı görülüyordu. Belki de benim projemi savunarak, düşüncelerine karşı çıkacağımı sanıyor ve projenin inşa edilebilseydi, Delhi'de olay yaratacağına emin olduğunu söyleyerek gönlümü alıyordu.

Dikkatle dinledim ve düşüncelerine tümüyle katıldığımı söyledim. Gerçekten de hak veriyordum. Bir yandan da birçok yapımızın, yapıldıktan sonra kötü kullanıldığını, bozulduğunu düşünüyor; "ne yapalım, bir projemiz de en başından bozulmuş olsun" diyordum. Osman Olcay, rahatladı. Haklı gerekçeler karşısında, inatçı davranmayıp, projenin küçültülmesine razı olduğum için, bunun uygarca bir davranış olduğunu söyledi ve teşekkür etti. İstanbul'a dönüşümde, rapor verirken, büyükelçiliğin düşüncelerine katıldığımı belirtmemi istedi. Kendisi de raporunda yapının küçültülmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini yazacağını söyledi.

Bu toplantıdan sonra, birçok ziyaret gerçekleştirmiş, büroları ve inşa halindeki yapıları görmüş, gerekli bilgileri almış, çalışılabilecek firmalarla ilgili listeleri hazırlayabilmiştik. Sıra, Tac

Mahal'i görmek için Agra'ya, sonra da Chandigarh'a gitmeme gelmişti.

Bir sabah, eski ama klimalı bir turist otobüsüyle Agra'ya doğru yola çıktım. Nisan ayındaydık. Sıcaklık gölgede 43 dereceydi. Otobüsün şoförü, yanları açık bölmesinde, sıcaktan bunalıyor; bizler arkada, kapalı, klimalı kabinde oturuyorduk. Yaklaşık, yüz kilometrelik, engebeli, dolambaçlı yol, neredeyse üç saatte alınabildi. Yolda, Hindistan'ın tarif edilemez sefaleti, derme çatma köyleri, yarı çıplak, olağanüstü zayıflıkta köylüler görülüyor, insan hüzünleniyordu. Agra'ya geldiğimizde otobüs, Tac Mahal'in, dış kapısı yakınında bir yerde durdu. Daha önce varlığını bilmediğim dış kapı yapısı, ana yapıdan oldukça uzakta, neredeyse Tac Mahal'in kendisi kadar önemli duran, kare planlı büyük bir yapıydı. Onun, sağını solunu inceleyip yapının iç duvarlarındaki nişlerde, tembel tembel oturan maymunları fotoğraflamaya çalışırken, birden, yapının aksındaki kemerli kapının içinde, uzaktaki Tac Mahal'i ve önündeki uzun yansıtıcı havuzu fark ettim.

Önümde, nefes kesici bir güzellik duruyordu. Dış kapı yapısının görece karanlık iç mekânına açılan kapı boşluğu içinde, beyaz bulutlu, masmavi bir gök, altında bembeyaz parlayan Tac Mahal'in minareleri, kubbesi, cephelerindeki gölgeli boşluklarıyla inanılmaz güzelliği ve hepsinin uzun havuzdaki yansımaları; içimde, Ayasoyfa iç mekânını ilk gördüğüm zaman duyduğuma benzer, bir heyecan ve hayranlık duygusu uyandırmıştı. Bir kenara oturdum. Uzunca bir süre, mimarlık sanatının, yetenekli ustaların, uygar toplumların, nasıl inanılmaz güzellikler yaratabildiğini düşündüm. Heyecanlı ve karışık duygular içindeydim.

Tac Mahal'in kendisi, uzaktan bembeyaz görünen dış ve iç duvarlarında beyaz mermere, mükemmel bir işçilikle gömülerek işlenmiş, değerli taşlardan oluşan yazılar, motifler, beni şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürüyor, bu güzelliği yaratan insanlara ve uygarlığa hayran oluyordum. Agra'da, daha önce Delhi'nin bir benzerini gördüğüm Redfort'u (Kızılkale) da gördükten sonra, akşam Delhi'ye döndüm.

Ertesi gün, çok merak ettiğim Chandigarh'a bir saat sü-

ren uçak yolculuğundan sonra ulaştım. Dönüş vaktine kadar, beş altı saat beni gezdirecek bir taksiyle anlaştım. Daha önce Corbusier'nin kitabından kentin planını, onun kent planlaması kuramını, V.l'den V.7'ye kadar farklılaşan yol tiplerini, iyice öğrendiğim için gezmem, yol bulmam kolay oldu. Corbusier'nin, ünlü üç yapısı: Parlamento, Başbakanlık ve Adalet Sarayı'nın oluşturduğu Kapitol binaları, uzaktan bir arada algılanıyorlar ve güneş altında kitle hareketleri, derin gölgeleri, ışıklı yüzeyleriyle "20. yy'ın mimarlık anıtı da her halde bu olmalı" dedirtiyorlardı. Daha da yaklaşınca, brüt beton yapıların oldukça kaba işçiliği fark ediliyor ama o güçlü bütüncül plastik etkiyi bozmak şöyle dursun, belki daha da güçlendiriyordu.

Ancak Chandigarh kent planı, Corbusier'nin kuramını doğrulamıyordu. Corbusier'nin, en hızlı yollar dediği ve V.l diye adlandırdığı şehirlerarası yollarda, hızlı kamyonlar, otobüsler yerine, kağnı arabaları gidip geliyor, çocuklar oyun oynuyordu. Hiç araç girmemesi gereken V.7 tipi yaya yollarındaysa gidip gelen ya da park etmiş otomobiller görülüyordu.

Gezinin sonunda, küçük ve tenha havaalanına geldiğimde, uçak bekleyen üç beş kişi arasında, safari elbiseli, fotoğraf makineli, orta yaşlı bir yolcu dikkatimi çekti. Kendi kendime; "bu bir mimar olmalı" dedim. Yanıma yaklaşıp selamladıktan sonra, tahminimi söyledim...

Güldü:

"Bildiniz" dedi... "Ben, Almanya'da mimarlık yapıyorum. İsmim Prof. Gutbrod." Prof. Gutbrod, benim mezuniyetimden ve Prof. Paul Bonatz'ın emekliliğinden sonra, iki üç yıl İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde ders vermiş, Stuttgart'taki ünlü konser salonunu yapmış, o yıllarda oldukça tanınmış bir mimardı. İstanbul'da da kendisini gördüğüm halde, havaalanında belki de farklı giyiminden dolayı tanıyamamıştım. Ben de kendimi tanıttım. Gutbrod:

"Ne güzel" dedi. "Aynı günde 20. yüzyıl mimarlığının Kâbe'sine hac ziyaretimizi gerçekleştirmiş olduk. Artık, hac kardeşleri sayılırız."

Görece boş, küçük uçakta, yan yana oturduk, birçok şey konuştuk. Zamanın nasıl geçtiğini anlayamadan, Delhi'ye indik.

Delhi'deyken, Osman Olcay, bana eski görevlerinden, Ankara'da bulunduğu yıllarda, Başbakan İsmet İnönü'ye tercümanlık yaptığından, çalışmaları sırasında daha yakından tanımak fırsatı bulduğu İnönü'nün, büyük devlet adamı niteliklerinden söz ediyor, çeşitli anılar anlatıyordu. Biz de ailece İnönü hayranı olduğumuz için, onu olanca dikkatle dinliyor, kendime göre gerekli hayat dersleri çıkarıyordum. Osman Olcay ayrıca, Siyasal Bilgiler'den sınıf arkadaşı, sonraki Milli Eğitim bakanlarından Necdet Uğur'u, çok sevdiğini, çok takdir ettiğini, benim İstanbul'da onu mutlaka ziyaret ederek tanımam gerektiğini söylüyordu.

Yeni Delhi'ye seyahatim ve bu değerli büyükelçimizin gösterdiği yakınlık; beni mutlu etmişti. Ben de onun yabancı diplomatlardan gördüğü ilgi ve saygıyı birçok defa gözlemlemiş, bu parlak büyükelçimizin hayranlarından biri olmuştum.

Böylece Yeni Delhi'deki görevim tamamlandı. Osman Olcay, eşi ve genç diplomatlarımızla vedalaştık. Bayındırlık Bakanlığı'nda görev yapan Erol Bey, Ankara'ya, ben de Karaçi'ye gitmek üzere ayrıldık.

Pakistan'da Bir Hafta

Pakistan başkentinin, ülkenin kuzeyinde Doxiadis'in planına göre inşa edilmekte olan İslamabad'a nakledilmesi kararlaştırılmıştı. Kentte, bu plana göre yollar, altyapı ve bazı kamu yapıları inşa ediliyordu. Ancak, bizim büyükelçiliğimiz henüz Karaçi'deydi. Bu nedenle, Delhi'den Karaçi'ye geçtim. Karaçi'de, İngilizlerden kalma, ünlü bir otele yerleştikten sonra büyükelçiliğimize gittim. O yıl, Pakistan Büyükelçimiz, Sedat Hakkı Eldem'in kardeşi Sadi Eldem, eşi de Naciye Sultan'ın kızı, Osmanlı ailesinden Rana Eldem'di. Oraya gidişim, hafta sonu olduğu için, Büyükelçimiz, beni kançılaryada değil, büyükelçilik konutunda kabul etti. Eşi, elçilik müsteşarımız Şefik Fenmen ve eşi de birlikteydiler. Kısa zamanda, eskiden tanışıyormuşçasına sıcak bir ortam oluştu. Uzunca bir sohbetten sonra ayrıldım.

Cumartesi, Pazar günlerini Karaçi'de geçirerek, hafta başın-

da elçiliğimizden bir görevliyle İslamabad'a gidecektim. Kaldığım Metropol Hotel, tropikal bitkilerle dolu, büyük bir iç bahçeye geniş teraslarla bakan; üç dört katlı, oldukça görkemli bir oteldi. Erkek ve kadın personel, Pakistan ulusal giysilerini sembolize eden, gösterişli üniformalar giyiyorlardı. Ancak, akşam yemeğinde bana servis yapan, beyaz eldivenli, üniformalı garsonun ayağındaki, başparmağı delik, eski beyaz lastik ayakkabı ve bir parmağı, getirdiği çorbanın içindeki beyaz eldiven, otelin o görkemli görünüşünü gölgeliyordu. Acımalı mı, gülmeli mi bilemiyordum.

Karaçi'deki iki günümden birinde, kenti gezmeye çalıştım. Delhi'ye göre yeni sayılan bölgeleri bile karmaşa içinde ve yoksul görünüyordu, izinsiz girilmesi yasak olan geniş liman bölgesi, Karaçi'nin, denizle bağlantısını kesmişti. Kalabalık, gürültü ve düzensizliğin egemen olduğu kentte, görülecek pek bir şey yok gibiydi. O gün, Şefik Fenmen ve eşinin evlerindeki akşam yemeği davetleri, nazik misafirperverlikleriyle değerlenmiş oldu.

Büyükelçimiz, Pazar gününü, Karaçi'nin dışında, Hint Okyanusu'na bakan, uçsuz bucaksız kumsaldaki büyükelçilik bungalovunda geçireceklerini söyleyip, başka bir programım yoksa, benim de onlara katılmamı istemişti. Tabii çok sevindim, teşekkür ederek kabul ettim.

Pazar sabahı otelden alındım. Birlikte şehir dışına çıkıldı. Gidilen yer, uçsuz bucaksız bir kumsaldı ve denizden 70-80m geride inşa edilmiş; yüzlerce, belki binlerce irili ufaklı verandalı ahşap ev, tespih dizisi gibi tek sıra halinde sonu görünmeden uzayıp gidiyordu. Bunlardan orta boy biri de, büyükelçiliğimizinmiş. Eldem ailesinin, üç beş yaşları arası, çok iyi yetiştirilmiş oldukları anlaşılan biri kız, biri erkek iki çocuğuyla beraber, akşama kadar pek hoş vakit geçirdik. Sadi Eldem ve değerli eşini, sonradan bir daha görmek fırsatı olmadı. Karaçi seyahatinde, beni rahat ettiren ilgileri ve gösterdikleri yakınlık nedeniyle, kendilerini her zaman minnetle andım. Küçük yaştaki kızları, daha sonraki yıllarda binicilik çalışırken attan düşerek aileyi acılar içinde bırakmıştı. Ağabeyi ise; büyüdüğünde, değerli bir tarihçimiz olan Prof. Edhem Eldem'di. İstanbul'da, onunla, düzen-

lediği bir sergi dolayısıyla karşılaşmış ve kendisine Karaçi'de, çocukluğunda birlikte geçirdiğimiz günü hatırlatmıştım.

Pazartesi günü, İslamabad'a giderken, Babür İmparatorluğu'nun, daha önce gördüğüm Delhi ve Agra'dan sonra üçüncü başkenti olan Lahor'a uğramam düşünülmüştü. Programa göre Lahor'da, beş altı saat kalabilecektim. Orada da Delhi'dekinin benzeri bir Mescid-i Cuma vardı. Ama burada yalnız gezdiğim için, imam ya da müezzin, ortalarda görünmedi. Rahat rahat gezebildim.

Hint-İslam camileri, herkesin bildiği gibi, bizim coğrafyadaki camilerden çok farklı, yüzde sekseni açık avlu halinde, ama çevre duvarları, taç kapıları, soğan kubbeli örtülü kısmıyla çok etkili yapılardır. Bunlarda neredeyse sadece kırmızı kum taşı kullanılması, bana Amerika'da, Kevin Roche'un, tek malzeme olarak yanmış tuğlayla yapılan yapılarını anımsatıyordu. Mimarlıkta, tek malzeme, tek renkle inşa edilen yapıların gücünü bir kez daha görüyordum. Lahor'da, ünlü geometrik düzenli Moğol bahçelerinin, en güzel örneği sayılan, Shalimar bahçelerini de gördükten sonra, iki üç gün kalacağım Ravalpindi'ye geçtim.

Pakistan'ın kuzeyinde, Himalayaların eteğinde, yemyeşil gibi görünen Ravalpindi; Delhi ve Karaçi'nin, bunaltıcı sıcaklarından sonra, gözüme cennet gibi göründü, ferahladım. Ravalpindi'de, oldukça bakımlı eski bir motelde kaldım. İslamabad, Ravalpindi'nin, yanılmıyorsam 10-15 km kadar yakınında inşa ediliyordu. İnşaat, yeni kentin bir kenarına kurulmuş, büyücek bir yapıdaki, geniş yetkili bir kamu kurumu tarafından yönetiliyordu. Dışişleri Bakanlığımız, adına "İslamabad Development Authority" adlı bu kurumun bir yetkilisiyle görüşmem için randevu alınmıştı.

Belirlenen saatte gittim. Batılı görünüşlü, şık giyimli, uzun boylu, yakışıklı yetkili; İngiltere'de eğitim görmüş bir mühendismiş. Bana, Pakistan topraklarının içlerinde yepyeni bir başkent kurulması düşüncesinde, Ankara'yı örnek aldıklarından başlayarak geniş açıklamalar yaptı. İslamabad için o yıllarda ünlü olan Yunanlı şehirci Doxiadis'in tasarladığı, şehircilikte "ızgara plan" denen kare biçimli şehir planını gösterdi. O güne

kadar yapılan uygulamaları anlattı. Şehir plânında Türkiye Büyükelçiliği için ayrılan arsayı, çevresini gösterdi ve sorularım üzerine, jeolojik-meteorolojik bilgiler verdi. Daha sonra yapılanları ve arsayı görmeye çıktık.

İslamabad'ın, ilk önemli yapılarından birisi olan Gio Ponti'nin tasarladığı, milletvekilleri otelinde yemeğe davet edildim. Yapı, o yıllarda uluslararası mimarlık dergilerinde çok yayımlandığı için, iyice tanıyordum. Pakistanlı yetkili, bir yandan yapıyı gezdiriyor, bir yandan da Ponti'nin projesinde kendisinin yaptığı değişiklikleri anlatıyordu. Kendi önemini, meslekteki yetkinliğini anlatmak isterken, mert çingenenin hırsızlığını anlattığı duruma düştüğünü belki de fark ediyor:

"Ama, tüm yaptığım değişiklikleri, hocaya bildirdim!.." diyordu.

Arabayla gezdiğimiz, inşa edilen anayolların, ızgara plandan anlaşıldığı gibi, üçüncü boyutta topografyaya hiç aldırmadan, neredeyse dümdüz inşa edildiğini gördükçe, ne diyeceğimi bilemedim. O yolların kenarındaki arsaların, pek azı yol kotunda, ama çoğunluğu bazen 20-25 m aşağıda, bazen 25-30 m yukarıda kalıyorlardı. Bizim, büyükelçiliğe ayrılan arsa, dört yönünde 20-25 m yüksekte kalan yollarla çevrilmiş genişçe bir parseldi. Üst yoldan aşağıdaki arsanın neredeyse kuşbakışı fotoğraflarını çektik. Pakistanlı mühendis; "Bu plan, Doxiadis'in yeni kuramına uygun, karışmak istemedik, aynen uyguluyoruz" diyordu. Kendisine teşekkür ettim. Ravalpindi'ye, otelime geldim.

Pakistan'daki görevim sona ermişti. Karaçi üzerinden İstanbul"a döndüm. Birkaç gün içinde Delhi'de ve İslamabad'da yaptığım işleri anlatan raporumu, Dışişleri Bayındırlık bakanlıklarına, Yeni Delhi ve Karaçi büyükelçiliklerimize gönderdim.

Pakistan'da kaldığım günlerde, İngiliz gazetelerine benzeyen ve İngilizce yayımlanan Pakistan gazetelerini de izleme fırsatını buldum. Hayret ettiğim şey, 1968 yılında, Pakistan'da gündemin başlıca konusunun "İslam cumhuriyeti" tarzında, bir yönetime geçilmesi konusunda yapılan tartışmalar olmasıydı. Gazetelerde, bu konuda tek başına üç dört sayfa uzunluğunda; lehte, aleyhte makaleler yayımlanıyordu. Otuz yıl sonra, bizde

neler konuşulacağından habersiz, "Atatürk cumhuriyetinde bunlar geride kaldı; Allah'a şükür!" demekten kendimi alamıyordum.

İstanbul'dan yazdığım raporda, Yeni Delhi'deki büyükelçilik konutunun belki de yeni bir projeyle yarı yarıya küçültülmesinin doğru olacağı konusunda, Osman Olcay'la fikir birliğine vardığımızı yazmıştım. Bu yazılara, Bakanlıklar'dan herhangi bir cevap gelmedi. Sadece Sayın Olcay'dan; raporuma teşekkür ettiğini, beni tanımaktan mutlu olduğunu belirten, çok nazik bir mektup aldım. 1968'de, inşaatı programa alınan, Yeni Delhi Büyükelçiliği binaları, giden raporlar üzerine bir kez daha gündemden düştü... Unutuldu... Ta, 1978'e kadar...

15 Yıl Sonra Yarısı İnşa Edilebilen Büyükelçiliğimiz

1978 yılında, Bayındırlık Bakanlığı'ndan bir yazı ve ekinde bir vaziyet planı kopyası geldi. Yazıda, büyükelçi konutunun yapılmasından vazgeçildiği, sadece kançılarya binasıyla birkaç lojmanın yapılacağı bildiriliyordu. Ayrıca, gönderilen vaziyet planının, Bayındırlık Bakanlığı tarafından düzenlendiği belirtiliyor, bizim de müellif olarak planı onaylayıp geri göndermemiz isteniyordu.

Böyle bir "oldubitti"yi, ilk defa görüyordum. Meslek etiğine de uymayan bu işe bir anlam veremedim. Bakanlıkça düzenlenen vaziyet planını da içime sindirememiştim. Telefon ederek, yeni karara göre, bizim bir vaziyet planı düzenlememiz gerektiğini, gönderilen plan hakkındaki eleştirilerimizi, anlatmaya çalıştım. Yazıyı gönderen meslektaşımla konuşuyor ancak anlaşamıyordum. O vaziyet planının kesinleştiğini, yapının o vaziyet planına göre ihale edildiğini, planı biz onaylamasak da inşaatın, bakanlık kararıyla yapılacağını söylüyordu.

İleride anlatacağım gibi; 1972 yılından beri, Bayındırlık Bakanlığı'yla, iş yapmama kararım vardı. Bayındırlık Bakanlığı, inşaatın kontrollüğünü yaptırmayı zaten düşünmüyordu. Yarışmada birinci olan bizleri on beş yıl, aralıklı da olsa meşgul eden, vaziyet planı değiştirilmiş, kompozisyonu bozulmuş bir yapının

sorumluluğunu almak istemiyordum. Bayındırlık Bakanlığı'na, bir yazı yazarak, projenin geçirdiği aşamaları, gelinen son noktada bir oldubitti karşısında kaldığımızı, bu koşullarda bu yapının müellifi olarak kalamayacağımızı ve istifa ettiğimizi bildirdim. Beklediğim gibi, bakanlıktan bu yazımıza hiç cevap alamadık. Bizi, haklı mı, haksız mı buldukları anlaşılamadı. İster istemez konu, bir kez daha gündemimizden çıkmış oldu.

Bu yazışmadan yaklaşık bir buçuk yıl sonra, 1979 yılının sonlarında Dışişleri Bakanlığı'ndan büyük bir zarf içinde, bir yazı geldi: "Delhi'de, projelerini yaptığınız kançılarya binasıyla, lojmanların inşaatı tamamlanmıştır. Yapı, gerek Delhi'deki yabancı delegasyonlar, gerek Dışişleri Bakanlığımız içinde beğeniyle karşılanmıştır. Bakanlığın, bundan sonraki uygulamalarında örnek teşkil edecektir" deniliyor, bu başarımız nedeniyle bakanlığın teşekkürleri ve tebrikleri bildiriliyordu. Bu yazıyla birlikte yapının on iki büyük boy renkli fotoğrafı bir anı olmak üzere gönderilmişti. Fotoğraflarda vaziyet planı hakkında bir bilgi edinmek mümkün olmamakla beraber, inşaatta bizim proje ve detaylarımızın, aynen ve büyük bir duyarlılıkla uygulandığı görülüyordu.

İnşa edilen binalar, mükemmel brüt beton işçilikleriyle, neredeyse tam hayal ettiğimiz gibi olmuşlardı. Ancak 1980 yılına gelmiştik. Yapılar ise 1960'lı yılların, sıcak iklimlerde uygulanan mimarlık anlayışını temsil ediyorlardı.

Ülkemizin bir bakanlığı, meslek etiğine uymayan bir davranışla bizi dışlamış, bir bakanlığı ise, Türkiye'de pek de alışık olmadığımız bir tutumla bizi onurlandırmıştı.

Büyükelçi evi inşa edilseydi, büyük arsa içinde yapılar hep birlikte bir kompozisyon oluşturacaktı. Şimdi kompozisyonun bir iki elemanı, onaylamadığımız biçimde bir araya getirilmişti. Bunu mutlu son sayabilir miydik?!.. "Ne yapalım! Türkiye'deki kamu yapılarına bakılırsa; sonuç, gene de iyidir..." demeli miydik? Bilemiyorum...

43.

Dışişleri Bakanlığı'ndan Yeni Bir Görevlendirme

Söz Dışişleri'nden açılmışken, 1975 yılında bakanlıkça bana verilen görevi anlatmadan geçemedim... Bir yaz günü, Dışişleri Bakanlığı özel kalem müdürü telefon etti. Bakan İhsan Sabri Çağlayangil'in, önemli bir görev hakkında benimle görüşmek istediğini, bir sonraki gün, verilen geç bir saatte gelip gelemeyeceğimi sordu. Davet, genel olarak sevilen bir bakandan geldiği için ilginç buldum, kabul ettim.

Gerçekten bir sonraki gün verilen saatte sayın bakan, Bakanlıklar'da Sedat Hakkı Eldem'in yapısı olan, bakanlık binasındaki geniş makam odasında, beni bilinen rahatlığıyla, çok sıcak davranarak kabul etti. Anlattığına göre; Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, bir süre önce İran'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş. Çok başarılı geçen bu ziyaret sonunda, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi bizde hükümet kararı haline gelmiş. O sıralarda Tahran'da yeni bir kent planlaması yapılıyormuş. Yeni planda diplomatik bir bölge varmış. O bölgede Türkiye'ye değerli bir arsa verilecekmiş. Bir an önce bakanlık adına Tahran'a gitmem, yetkililerle görüşüp, verilecek arsayı belirlemem ve orada yeni bir Türkiye Büyükelçiliği için proje yapmam rica ediliyormuş.

Çağlayangil, devam ediyordu:

"Doğan Bey, sizi kutlarım. Çok saydığımız cumhurbaşkanımızın, büyük güvenini kazanmışsınız. Bu projeyi, kabul eder-

seniz, sizden rica edeceğiz; ben arkadaşlara sordum: Daha önce bizim bakanlığa başarılı bir proje yapmışsınız. Herkes memnuniyetle onayladı. Ricamız, lütfen mümkün olan en erken zamanda Tahran'a giderek göreve başlamanızdır."

Bir an düşündüm;

"Sayın bakanım" dedim... "Bir kamu yapısı projesini, daha önce yarışma kazanmış olsa bile, bir mimara doğrudan sipariş etmemelisiniz. Cumhurbaşkanımıza ve size güveninizden dolayı minnettarım. Ancak, bu işi yapmayı ben kabul etsem bile, mimarlık mesleği açısından bu iş yasal ve etik olmaz. Doğrusu, bir proje yarışması açılmasıdır. Ben, eğer uygun ve gerekli görürseniz; Tahran'a gider, arsa seçimini yapar, yarışma için gerekli bilgileri toplar, bakanlığınıza sunarım. Bakanlık böylece en kısa zamanda yarışmayı açar, sonuçlandırır. İnşaata başlanmış olur." Çağlayangil dinledi. Bir an düşündü:

"Bulduğunuz çözüm için, teşekkür ederim" dedi... Tahran'a ne zaman gidebileceğimi sordu:

"Oradaki büyükelçimiz, kısa zamanda ayrılacak. Ne kadar çabuk olursa, o kadar memnun olurum" dedi... Günlerden Salı'ydı. Perşembe günü gidebileceğimi söyledim. Bakan, hemen Bakanlığın idari işler genel müdürü olan büyükelçiyi çağırdı. Gelen büyükelçiye, beni tanıştırdı, görevimi söyledi ve ekledi:

"Beyefendi yarından sonra gidecekler..." Yarın erkenden, pasaportunu, dövizini, biletini temin edin... Genel müdürlük yapan büyükelçi:

"Emredersiniz sayın bakanım" dedikten sonra da bana, odasına gidip konuşmamızı önerdi. Bakan'a veda ettim. Genel müdürle birlikte çıkıp onun odasına gittik. Genel müdür, rahat bir nefes aldı. Ceketini, kravatını özenle çıkardı, masasına oturdu. Saat 19.30 olmuş, galiba bakanlıkta kimse kalmamıştı. Bana döndü:

"Beyefendi, lütfen yarın sabah 9.00'da burada buluşalım. Bu işleri hızla halledelim... dedi. Sabah tam 9.00'da, genel müdürün odasının önündeydim. Kapıyı vurdum. Ses çıkmadı. Bir görevli, ne aradığımı sordu. Genel müdürle, randevumuz olduğunu söyledim:

"Kardeşim, o zaten saat 10.00'dan önce gelmez ki!.. İster-

seniz, kapıyı açayım. Odasında bekleyin..." dedi... Kapıyı açtı. Orada, neredeyse bir saat bekledikten sonra, sayın genel müdür geldi. Beni görünce şaşırdı. Akşam aldığı görevi tümüyle unuttuğu anlaşılıyordu. Elini alnına vurdu. Bir bakıma özür dilemiş oldu:

"Kardeşim, şimdi birer kahve içelim de sonra hepsini hallederiz" dedi... Bir önceki akşam, bana "beyefendi" derken, bu sabah "kardeşim" diyerek, galiba yakınlık gösteriyordu.

Kahveler içildi. Genel müdür, telefona uzandı. Muhasebe müdürünü istedi. Ona kısaca benden ve görevimden söz etti. Benim için; pasaport, bilet, döviz hazırlanması gerektiğini söyledi ve sonra görevini yapmış insanların rahatlığıyla; bana, muhasebe müdürünün odasını tarif etti. Canım sıkılmıştı ancak yapacak bir şey yoktu. Muhasebe müdürünün odasını buldum. Kapıyı vurup içeriye girdim. Ayakta dört beş kişi, müdürle konuşabilmek için sıra bekliyordu. Ben de zorunlu olarak aralarına girdim. On beş yirmi dakika sonra sıra bana geldi. Hâlâ ayaktaydım. Esmer, şişmanca, ceketli, kravatlı oturan, ter içindeki müdür bey, başını kaldırdı, göz göze geldik:

"Siz?..." dedi. Ben, bu anlamlı bu tek kelimeyi; "Ne duruyorsun, anlatsana birader!" diye anladım. İsmimi söyledim. İdari işler genel müdürünün, benimle ilgili olarak kendisiyle konuştuğunu hatırlattım. Uzunca bir:

"Eveeeettt!" dedi. Sonra, yapmam gereken işleri, bana sırasıyla anlatmaya başladı:

"Şurada, pasaport başvurusu yapacaksınız. Dilekçe yazmayı unutmayın. Pasaport çıktıktan sonra, önce form doldurup; gideceğiniz yeri, kaç gün kalacağınızı..." Sayın müdürün, açıklamalarının tamamlanmasını bekleyemedim:

"Anladım efendim, teşekkür ederim..." dedim ve çıktım. Doğruca, yarım saat önce ayrıldığım sayın genel müdürün, odasına gittim:

"Beyefendi" dedim... "Ben şimdi öğle uçağıyla, İstanbul'a dönüyorum. Burada benden istenen bir yardım için, uzun uzun evrak takip edemeyeceğim. Size, bir iyilikte bulunayım: Ankara'da adresi, telefonu şu olan bir akrabam, akşam İstanbul'a gelecek. Biletim, pasaportum, yolluğum kendisine gönderilirse,

Perşembe günü, Tahran'a giderim. Gidemeyecek olursam, Sayın Çağlayangil'e, neden gidemediğimi lütfen bildirirsiniz..." dedim. Sayın genel müdür, telaşla ayağa kalktı:

"Ne diyorsunuz, kardeşim!.." gibi bir şeyler söylemeye çalışırken, teşekkür ederek çıktım. Uçağıma yetiştim. Akşam, Ankara'daki akrabam, gerekli tüm belgeleri getirip bana bıraktı.

Ertesi gün, Tahran'a hareket ettim. Oradaki büyükelçimiz, daha sonraki emekliliğinde, İstanbul'da kaldırımda yürürken, araba çarpan ve kurtarılamayarak vakitsiz kaybettiğimiz Rahmi Gümrükçüoğlu'ydu. Rahmi Bey, büyük bir nezaketle, beni Tahran'ın şık bölgesi Şemiran'daki elçilik konutunda misafir etti. Üç gün Tahran'da kaldım. Seyfi Arkan'ın projesi olan kançılarya binamızı gördüm. Büyükelçiyle birlikte çalışarak yeni kançılarya binamız için güzel bir arsa seçtik. Bu ziyaretimin sonunda, Rahmi Gümrükçüoğlu'yla aramızda, vefatına kadar süren bir dostluk oluştu. İstanbul'da, bizim büroda birçok defa bir araya geldik.

Orada yaptığım işlerin ayrıntılarını anlatmayı, başka yazılara bırakarak, kısaca bu görevimin sonucunu açıklayayım... Tahran'da edindiğim tüm bilgileri, arsa seçimindeki gerekçeleri, Tahran'ın yeni gelişme alanı olan Abbasabad'ın; coğrafi, fiziki niteliklerini, kentin değerli bir yerinde olan mevcut kançılarya hakkındaki düşüncelerimi uzun bir raporda topladım. Bir haftalık yoğun bir çalışmadan sonra, bu etraflı raporu, dışişleri bakanlığımıza; "Sayın Bakan'ın dikkatlerine..." notuyla gönderdim.

O günden sonra Dışişleri Bakanlığı'ndan, raporun alındığına dair bir yazı veya bir teşekkür almadım. Sanki bana, hiç görev verilmemişti. Anlaşıldığına göre, İran'la ilişkilerimizin geliştirilmesinden, nedense kısa sürede vazgeçilmiş, konu rafa kaldırılmıştı. Ne var ki, yıllar sonra, birçok yeni büyükelçiliğimizin, bizim bilemediğimiz yöntemlerle seçilen yabancı mimarlara, Berlin büyükelçiliğimizin yarışmayla da olsa; bir Alman mimarına yaptırıldığını, devletçe güvenilemeyen Türk mimarları adına üzülerek izliyorum.

44.

Bursa'da Oyak-Renault Otomobil Fabrikası

1971 yılında olmalı. Büroda, Massey-Ferguson ve Eaton-Yale and Town fabrikalarının projeleri üzerinde tüm hızımızla çalışıyorduk. Projelerin ileride bir gün durdurulabileceği aklımıza gelmiyordu. Bir ara mimarlar arasında, kulaktan kulağa, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun Renault ile bir anlaşma yaptığı ve Bursa'da, bir otomobil fabrikası yapılacağı, Fransa'dan bir heyetin gelip mimarlık bürolarını gezeceği duyuldu.

Gerçekten kısa bir süre içinde, böyle bir heyet geldi, bizim büroyu da ziyaret etti. Kendimizi tanıttık. Onlar konuyu anlattılar. Ya o gün ya da birkaç gün sonra bize kısa bir yazı gönderildi.

Oyak-Renault otomobil fabrikası, Bursa

Fiyat teklifi vermemiz istendi. Elimizdeki işleri en iyi düzeyde tamamlamayı amaçladığımız için, yeni bir işe teklif vermeyi pek düşünmüyordum. Sami Sisa ısrar etti:

"Canım gelmişler! Bir teklif verelim. Belki zaten alamayız. Belki, onlar karar verinceye kadar zaman geçer, eldeki işleri tamamlarız. Önemli, büyük bir iş, kaçırmayalım" dedi.

Sami haklıydı. Kendimize göre uygun sayılacak bir fıyatla, teklifi hazırlayıp gönderdik. O yıllarda, sanayi yapılarında en büyük rakibimiz sevgili Aydın Boysan'a rağmen, işi aldık. Büroyu ziyaret eden üç kişilik heyette iki Fransız, bir Amerikalı mühendis olduğunu sanıyorduk. Amerikalı'nın sözlerinden, daha önce Detroit'te General Motors fabrikasında çalıştığı, kısa bir süre önce Renault'ya geçtiği anlaşılıyordu. Giyimi kuşamı, Amerikan aksanlı İngilizcesiyle Amerikalı olduğundan kuşku duymadığımız bu zat, nedense bize Fransızlardan daha sempatik geliyor, o yüzden de konuşmalarımızı, daha çok ona hitaben yapıyorduk. O ise bir süre sonra kaş-göz işaretleriyle, bizi Fransızlara yönlendirmek istiyordu. Baktı ki olmuyor; birden, bizi şaşırtarak açık, net bir Türkçe ile kendisini tanıttı:

"Benim ismim Yaşar Tapan. Asıl, Fransızlar yetkili. Lütfen onlara konuşur musunuz?"

Ziyaretler, konuşmalar; işin bize verilmesi ile sonuçlandı. Tam işe başlamamız gerektiği zamanda ise daha önce sözünü ettiğimiz iki fabrika işi, tamamen durmuştu. Allah, iki kapıyı kapatmış, Sami'nin öngörüsü ve tedbirli davranışı sayesinde, yeni bir kapı açmıştı.

Projelere başlamadan önce Sami'yle beraber Paris'e gitmemiz, oradaki fabrikayı görmemiz, yeni fabrika için bilgi almamız kararlaştırılmıştı. Paris'te bizi karşılayan yetkili, Fransa'da üretimi yeni başlayan ve Türkiye'de yapılacak olan Renault'un R12 modeli arabasıyla bizi otelimize götürdü. Doğrusu ilk izlenim olarak araba bize pek fakir göründü ama herhalde bir bildikleri vardı.

Paris'teki otelimiz Renault tarafından seçilmiş, yerlerimiz ayırtılmış ve çalışma programımız hazırlanmıştı. Paris'in zengin bir bölgesinde Avenue Foche'ta, Royal Monccau adlı eski ama pek seçkin bir otelde kalacaktık. Renaultculara göre biz

Sami'yle "Mission Turc" (Türk heyeti) idik. Ona göre misafir ediliyorduk. Sabahları otelden alınıp, Billianeourt'daki Renault merkezine gidiyor, öğleye kadar çalışıyorduk. Öğle yemeğinde, o yıllardaki Renault başkanı Mösyö Dreyfus'un, özel konuklarını ağırladığı yemek salonuna geçiliyordu. 30-40 kişilik salonda, daha önce ayırtılmış ve kişi sayılarına göre kurulmuş masalarda yemek yeniyordu. Oradaki ilk yemekte, neredeyse bir daktilo sayfasını doldurabilecek uzunlukta bir menü verildi. Sami'yle ben, hemen menüye dalıp bilmediğimiz isimleri anlamaya, ona göre seçim yapmaya çalışıyorduk ki ev sahiplerimiz, seçim yapmamıza gerek olmadığını, yazılı olanların sırayla getirileceğini söyleyerek, bizi sıkıntıdan kurtardılar.

Nezaketen, şarap seçimi için tercihimizi sordular ama daha çok kendileri garsonla fikir alışverişinde bulunarak, gene sırayla gelecek dört çeşit şarap ısmarladılar. 12.00'de girdiğimiz yemek salonundan, 16.00'da yüzlerimiz kızarmış, tıka basa yemiş-içmiş, keyifli ama kimsenin çalışacak hali kalmamış olarak çıktık. Aşağıdaki büroya indiğimizde 17.00'deki mesainin bitimine pek az bir süre kalmıştı. Usulen bir iki konu konuştuktan sonra masalar toplandı. Çıkma hazırlığı başladı. Biz otele bırakıldık ve ilk günün çalışması bitmiş oldu. Akşam, otelin görkemli yemek salonunda hafif bir yemek yedik. Yemekten sonra fraklı metrdotel, süslü, büyük bir ahşap kutu getirdi. Kapağını açtı. Çeşitli boyda, markada, harika purolar vardı ve çok çekici görünüyorlardı. Sami Sisa, sigara içmediği için ilgilenmedi. Ben orta boy bir puro aldım. Metrdotel ucunu açtı. Büyük bir kibritle önümüzde yaktı, hazırladı bana verdi.

Bu seyahatlerden birinde, sonradan ünlü olacak "Borsalino" filminin oteldeki çekimlerini izleme fırsatı oldu. O yıllarda gençliğini yaşayan Jean Paul Belmondo'nun; ince lacivert çizgili beyaz elbisesi, güneş yanığı sağlıklı yüzü ve güçlü ışıklar altında pırıl pırıl parlayan beyaz dişleriyle otelin görkemli merdivenlerinden inişi hâlâ gözümün önünde!

Bu muhteşem oteldeki misafirliğimiz, ilk üç seyahatten sonra, birdenbire ve bir açıklama yapılmadan sona erdi. Lüks lokantalarda uzun süreli öğle yemekleri, şaraplar, çoğu defa şampanyalar devam ediyordu ama Renault'un, bizi misafir etti-

ği otel, bu defa daha alçakgönüllü, dört yıldızlı bir otele dönüşmüştü. Ben:

"Bravo şu Renaultculara; mimarlar işte böyle misafir edilir" derken... attan düşüp eşeğe binmiş gibi olduk. Kimseden bir açıklama gelmemesine karşın, sorunu çözdüm. Bizden kısa bir süre önce OYAK yönetim kurulu başkanı Fikret Elbizim Paşa ve birkaç kişi, sözleşme müzakereleri için Paris'e gidip gelmişler. Doğal olarak onlara üst düzey bir ağırlama yapılmış. Onlardan hemen sonra biz gidip gelmeye başladığımız için, Renault'un ilgili servisleri, uyanıp bizim mimar olduğumuzu anlayıncaya kadar aynı protokol bize de uygulanmış. Ne yapalım; başarılı sayılarak, önemli bir yatırım kendilerine emanet edilse de mimarlarla, paşaların aynı kefeye konulamayacağını resmen öğrenmiş olduk.

Gerçekte ise yapılarla ilgili çalışmalar çok yavaş ilerliyordu. Renault'un mühendisleri, fabrika iç donanımı hakkında bir türlü karar veremiyorlar, her seyahatimizde farklı büyüklükler, farklı iç düzenlemelerle karşılaşıyorduk. Onlar da bunu, Bursa'da yapılacak kapasitede bir fabrikayı ilk defa tasarladıkları, çeşitli imalatın montajında senkronizasyonu sağlamanın çok güç olduğu gibi nedenlerle açıklıyorlardı. Diğer yandan, bizim inşaat sistemi hakkındaki önerilerimizi kabul ettirmekte zorluk çekiyorduk.

Bizimle çalışan mühendis grubunun başı; otomobil fabrikalarının tümüyle çelik ve çatısının testere dişi dediğimiz biçimde olmasında ısrar ediyordu. Biz ise, yeni yeni varlığını işittiğimiz üçgen biçimli kafes kirişlerle hem statik bakımdan daha ekonomik, hem yüksek doğal ışık sağlayan, aynı zamanda ikincil bir taşıma sistemi kurmadan çatıya kolayca ekipmanın asılabileceği, herhalde en azından Türkiye için yeni bir sistem öneriyor, ama onlara alıştıklarından farklı bir yapıyı kabul ettiremiyorduk.

Proje Ortaya Çıkıyor

Paris'e bir seyahatimizde, bizim düşündüğümüz sistemin, İstanbul'da yaptırdığımız bir maketini götürdük. Bizimle çalışan ekip başı ağır bir grip geçiriyormuş. Toplantılara gelemi-

yordu. Diğer mühendisler ısrarımız üzerine, bizim maketi alıp Renault'un üst düzey mühendislerinin çalıştığı SERIE denen büroya götürdüler ve pek neşeli döndüler. Söz konusu büro, bizim önerimizi kabul etmekle kalmamış, ayrıca çok da beğenmiş.

Böylece projenin en azından yapı sistemi belirlenmiş oldu. Fabrikanın iç düzenlemeleri kesinleşmemiş olmakla birlikte genel yerleşmeler, boyutlar, özellikle bizim karar ve önerilerimizle biçimlenen idari ve sosyal bina projeleri ortaya çıkmış, ihale aşamasına gelinmişti. Sözleşmemiz gereği ihaleleri ve inşaat yönetimini biz yapacaktık. Daha önceki işimizde Amerikalılardan öğrendiğimiz gibi önce hafriyat, dolgu, altyapı ihalesi yapmaya karar verdik. Bu amaçla hazırladığımız dosya ve projeleri OYAK-Renault Genel Müdürlüğü'ne sunduk.

Tam bu aşamada, o zamana kadar görünmeyen OYAK'ın mühendisleri ortaya çıktı. Anlaşıldığına göre yönetimdeki Renaultcular, iş ihale konusu olunca projeleri, ihale evrakını incelenmek-onaylanmak üzere OYAK'a vermişler. Onların mühendisleri de inceleyerek, bizim projeleri hatalı bulmuşlar. Hata onlara göre bizim nebati toprak kaldırıldıktan sonra tüm yapı alanını, önce temiz malzemeyle, sıkıştırıp doldurmamız, sonra da temel kazısı yaptırmamızdaymış. Bizim yaşlarımızda, bir inşaat mühendisi olan arkadaşımız, bunun yanlış ve israf olduğunu ileri sürerek, OYAK-Renau1t'nun, yeni tayin edilen genç genel müdürüne bizleri şikâyet etmiş.

Genel müdür, iyi bir idarecinin yapacağı gibi, iki tarafı toplantıya çağırdı ve dinlemek istedi. Bu vesileyle yeni tanıştığımız genel müdür Leclerc-Bessonet'ye, nedense pek ısındım. İnşaatın sonuna kadar birlikte çalıştığımız, güzel İngilizce konuşan ve eskiden otomobil yarışçısı olan genel müdür Leclerc-Bessonet, yaşına göre son derece olgun davranıyor, ikimizi de dikkatle dinliyordu. Toplantı sonunda, bizim açıklamalarımızı dinleyip not aldıktan sonra, hangimizin haklı olduğunu, Renault'un mühendislik bürosuna soracağını ve sonucu bildireceğini söyledi. Ayrıldık.

Leclerc-Bessonet, iki gün sonra beni yalnız olarak davet etti. Paris'ten aldığı cevaba göre, benim yaklaşımımın doğru görül-

düğünü bildirdi. İhalenin hemen gerçekleştirilmesini istedi ve devam etti:

"OYAK'ın müdahalesi yüzünden, en az yirmi gün kaybetmiş olduk. Halbuki Fiat fabrikası, inşaata bizden evvel başladı. Bizim de bir an önce yapıyı tamamlayıp arabaları piyasaya çıkarmamız lazım. Bu nedenle OYAK'tan rica ettim. Bir daha sizin projelere karışmayacaklar. Ben de size güveniyorum. Lütfen işinize hızla devam edin."

Kendi hesabıma tabii sevindim ama OYAK mühendislerinin dışlanmasına da içtenlikle üzüldüm. Böylece, kazı-dolgu işleri ve arkasından yapı ihalesi gerçekleştirilmiş oldu. Temellerden başlayarak inşaat hızlı yürümeye başladı.

O yıllarda Türkiye'de büyük çelik işleri yapacak, donanımlı bir fabrika galiba sadece Karabük'te vardı. Ya da devlet kurumu olduğu için, özellikle piyasada bulunmayan görece büyük kesitli kolonların orada yaptırılmasına karar verilmişti. Bir sabah, genel müdürün kullandığı bir arabayla yola çıkıp öğleye doğru Karabük'e vardık. Fiyat ve süre üzerinde konuşmalar uzun sürdü. Akşam, oldukça geç bir saatte Karabük'ten ayrıldık. Leclerc-Bessonet, zifiri karanlıkta arabayı müthiş bir süratle kullanıyordu. Ben yanında oturduğum için tüm dikkatimi yola vermiş ve adamakıllı gerilmiştim. Böylece, Bolu Dağı inişine geldik. Kadrana baktım; 160 km'yi geçiyordu. Arkada oturan Yaşar Tapan çok rahatsızdı. Dudakları kıpırdıyor, galiba içinden dua ediyordu:

"Aman Mösyö Leclerc-Bessonet!.." dedim. "İstatistiklere göre burası, kazaların en çok olduğu bölge. Biraz yavaşlayamaz mıyız?" Güldü:

"Daha iyi ya Mösyö Tekeli" dedi. "Bir an önce buradan uzaklaşmış oluruz."

Üsküdar'da, arabalı vapur iskelesine geldiğimizde, gece yarısını çoktan geçiyordu. Ben yola dikkat edip, kendimi sıkmaktan, yorulmuştum. Leclerc-Bessonet taptaze idi ve neşe içinde:

"Önemli bir iş bitirdik. Teşekkür ederim Mösyö Tekeli" dedi.

Büro adına, inşaatı devamlı kontrol etmek, istihkakları onaylamak üzere orada, akrabam mimar Gürmen Çakırkaya'nın başında olacağı küçük bir kadro görevlendirmiştik. Ben de haftada bir sabah erkenden akşam dönmek üzere Bursa'ya gidiyordum. Fransızlar, kendi taraflarından genç bir teknisyen görevlendirmişlerdi. O da her hafta toplantılara katılıyordu. Ama o kadar lüzumsuz işlerle meşgul oluyordu ve hesap soruyordu ki, ona cevap vermekten normal proje-uygulama işlerine bakamaz olmuştum. İngilizce bilmediği için tercümanla konuşuyor, o da işleri iyice içinden çıkılmaz hale getiriyordu. Büyük ihtimalle, tercümanın yetersiz çevirisi sonucu, kısa sürede kavga eder hale geliyorduk.

Benim, mesleğe başladığım yıllarda, bir süre aldığım özel Fransızca dersler ve eşimin o sıralarda iki üç yaşlarında olan oğluma öğretmek için iyi bildiği Fransızcası ile yaptığı konuşmalar sonucu, Fransızcaya o kadar da yabancı değildim. Toplantılarda derdimi Fransızca anlatmayı denedim ve kısa sürede tercümanı aradan çıkardım. Buna rağmen, genç teknisyen Marten'le tartışmalarımız bitmedi. Sorun onun görev anlayışındaydı. Neredeyse kavgaya varan tartışmalarla çok vakit kaybediyor, huzursuz oluyordum.

Nihayet, meseleyi genel müdüre anlatmaya karar verdim. Tartışma konularımızdan örnekler not ederek, kendisini ziyaret ettim. Sıkıntılarımı anlattım. Leclerc-Bessonet, beni gene iyi dinledi:

"Meşgul olacağım, merak etmeyin!" dedi ve beni uğurladı.

Bir sonraki hafta, Bursa'ya gitmek üzere sabah havaalanında Marten'le karşılaştık. Birkaç gün önce OYAK-Renault yönetim kurulu toplantısı olacağını biliyordum. Sordum:

"Ne haber mösyö Marten. Yönetim kurulu toplantısında, yapıyı ilgilendiren bir konu var mıydı?"

"Ooo!" dedi. "Neler oldu neler? Ben Rodezya'ya tayin oldum. Haftaya gidiyorum. Yerime yeni bir arkadaş gelecek!" Leclerc-Bessonet, bir kez daha idareciliğini göstermiş, inşaatın hızla ilerlemesini güçleştiren sorunu çözmüştü.

OYAK-Renault fabrikalarının proje-inşaat ve inşaat yönetimi dönemleri, toplam iki yıl kadar sürdü. Benim için büyük bir deneyim oldu ve özellikle insan ilişkilerinde daha olgun davranmamı sağladı. Önemli saydığım birkaç olaya daha değinerek bu konuyu tamamlamak istiyorum.

O yıllarda birçok projemizde olduğu gibi, statik projeleri Yıldırım Altav, mekanik projeleri Haçik Eram ve elektrik projelerini sevgili Bülent Cedetaş yapıyordu. Statik projelerde sistem bir defa kabul edildikten sonra bir sorun çıkmadı. Ama Renault'un makine, elektrik işleri ile ilgili teknisyenler arasında münakaşalar ve Fransızların bizi küçük gören tavırları eksik olmuyordu. Yapıyla ilgili bir istekleri, ya da önerileri bizim tarafımızdan kabul edilmezse;

"Siz daha önce otomobil fabrikası yaptınız mı?" diyorlar, bizde;

"Otomobil fabrikası yapmadık ama çok fabrika yaptık" diye cevap veriyorduk.

Elektrik projeleri konusunda bir tartışma uzadı. Bülent Cedetaş, hatırımda kaldığına göre, haklı mı haksız mı olduğunu bilemediğim bir konuda elektriğin, üçgen ya da yıldız dağıtım sisteminde, üçgen dağıtım sisteminin doğru olduğunda ısrar ediyor, buradaki Fransız teknisyenler "Hiç böyle bir şey görmedik, biz yıldız sistemi dağıtırız" diyorlardı. Ben de işin aslını bilmediğim için Bülent Bey'i savunamıyor, arada kalıyordum. Bülent Bey'e rica ettim:

"Bülent Bey, bir teknik rapor hazırlayıp, bilimsel olarak tezinizi anlatmaz mısınız?"

Bülent Bey, uzunca bir rapor hazırladı. Bunu, genel müdüre verdim ve gene Fransa'ya göndermesini rica ettim. Bir sonraki toplantıya Fransız teknisyenler süklüm püklüm geldiler... Cevap onlara gönderilmiş. Bülent Bey, haklı çıkmış. Bütün bu tartışmaların, hemen hepsinde bizim ekibin haklı çıkması tabi gururumu okşuyor, arkadaşlarımla övünüyordum.

Fransız ekibin en başta değindiğim kararsızlıkları sonucu, projelerde yapmak zorunda kaldığımız değişiklikler, doğal olarak bürodaki iş yükümüzü adamakıllı artırdı. Sonunda, zorunlu olarak, genel müdürlüğe ayrıntılı bir yazı yazdım. Tüm değiş-

şiklikleri madde madde belirttiğim yazı, yedi sekiz sayfayı buldu ve sonunda ciddi bir ücret artışı istedim. Bir yandan da; "Bu yazıyı nasıl okurlar, nasıl incelerler; herhalde, bundan olumlu bir sonuç çıkmaz" diyordum. Gerçekten de yazının üzerinden bir buçuk iki ay geçtiği halde bir cevap alamadığım için giderek ümidim kırılıyordu ki genel müdürden bir telefon aldım. Beni konuşmaya çağırıyordu.

Belirlenen saatte, yazımı ve gerekçesi olan tüm belgeleri, alarak gittim. Herhalde oldukça gergin olmalıydım. Genel müdür, beni sakin karşıladı. Buyurun dedi, bir kahve söyledi. Türkiye'deki iç siyaset ve siyasi tartışmalar hakkında düşüncelerimi sorarak konuşmaya başladı. Böylece on on beş dakika geçtikten ve ben iyice rahatladıktan sonra konu benim yazıma geldi. Yazı önünde duruyor ve satır satır okunduğu üzerindeki işaretlerden anlaşılıyordu. Yazıyı incelediğini, cevap vermekte geciktiği için özür dilediğini söyleyerek konuya girdi. Bana, yazımdaki her madde için düşündüklerini anlattı. İsteklerimin büyük çoğunluğunu haklı buluyor, birkaç madde için tereddütlü olduğunu söylüyordu.

Sonuç olarak benim istediğim yaklaşık 550.000 TL ek ücretin 490.000 TL'sini ödemeye hazır olduğunu bildiriyordu. Gerçekten şaşırdım. İsteklerimde tamamen haklı olduğumu bildiğim halde, bu anlayış karşısında daha fazla ısrarı doğru bulmadım. Teşekkür ettiğimi söyledim, teklifi kabul ettim.

Genç bir genel müdürün, neredeyse dediği dedik olacak kadar yetkili olduğu halde, bu kadar olgun davranışına doğrusu hayran olmuştum. Kendi kendime, "Herhalde bunlar, yöneticilik eğitimi alıyorlar, hislerine kapılmadan amacı göz önünde tutarak karar verebiliyorlar" diyordum.

Böylece sık sık krizler, çözümler yaşayarak yürüttüğümüz inşaat, sonunda benim Fransızcam epey gelişmiş olarak tamamlandı. Müteahhit yapıyı süresinde tamamlayabilmek için, son zamanlarda ince inşaatı, piyasa deyimiyle adamakıllı şişirmişti. Ben de bunları geçici kabul raporuna yazarak düzelttireceğimi düşünmüştüm.

Fransızlar son birkaç ayda fabrikaya bir müdür tayin etmişlerdi. Şantiyede ona da bir oda vermiştik. Bizimle birlikte

inşaatın son aşamalarını izlediği için onu da geçici kabul heyetine koymuştuk. Günü gelince erkenden Bursa'ya gittim. Heyet toplandı ve kabul için yapıyı gezmeye başladık. Gördüğümüz kusurlar yazılıyordu. Gezinin başlarında bizimle birlikte çalışan yeni fabrika müdürü, kusurlu imalata ait notlar arttıkça, beni suçlamaya başladı:

"Siz bunları kontrol etmemişsiniz, kabahat sizde!.." gibi şeyler söylüyordu.

Sakin sakin, geçici kabulün ne demek olduğunu anlatmaya çalışsam da davranışını değiştiremedim. Sonunda benim de sabrım taştı:

"Mösyö Lasnier" dedim... "Siz bilmeden ve haksız konuşuyorsunuz. Ben bu durumda kabul işlemini, sağlıklı bir şekilde tamamlayamam. Şimdi İstanbul'a dönüyorum."

Arkadaşlarımla birlikte geziyi bıraktım. Şantiyedeki odamıza döndüm. Kısa bir süre sonra arabaya binmek üzere odadan çıktığımda Lasnier'i, beni bekler buldum. Kavgacı hali değişmiş, sakinleşmişti:

"Mösyö Tekeli, galiba haklısınız. Özür dilerim, lütfen devam edelim" dedi...

Bu tartışma nedeniyle bir kez daha anladım ki. Fransızlarla konuşurken, nazik olmak pek işe yaramıyor. İnsan haklı olduğuna inanıyorsa, onlardan daha üst bir tona çıkmak zararlı olmuyor, hatta olumlu sonuç veriyor.

Ne var ki o gün zorunlu olarak süngüleri indiren fabrika müdürü Lasnier, inşaat sırasında her gün bizim kontrollük odamıza gelip arkadaşça, sohbet ederken yapının tamamlanmasından ve hele yeni yapıdaki görkemli müdürlük bölümüne yerleştikten sonra benimle karşılaşmaktan kaçınır oldu.

OYAK-Renault fabrikasının müdürlüğü neredeyse 80 m²'lik çalışma odası, özel yemek salonu, istirahat odası ve banyosuyla, idare binasında yarım katı kaplıyordu. Lasnier, geçici kabuldeki tartışmamızdan önce özel yemek salonu için, benden odaya yakışacak büyük bir tablo bulmamı istemişti. Ben de o günlerde Atatürk Kültür Merkezi için tablolar hazırlayan ve Hollanda'da yaşayan bir ressamımızın "Köy Düğünü" isimli bir resmini seç-

miştim. Adının Suna Türkoğlu olduğunu hatırladığım bu ressamımız, yaklaşık 6 m^2 büyüklüğündeki güzel resmini, 5000 lira gibi pek makul bir fiyata satmaya razı olmuş, ben de fiyatı ve tablonun bir fotoğrafını kendisine göstererek onayını almıştım. Lasnier yerleştikten sonra tabloyu, bir küçük kamyonete koyarak Bursa'ya gönderdik.

Birkaç gün sonra Lasnier'nin, yeni tayin edilen yardımcılarından biri telefon ederek resmin beğenilmediğini, geri aldırmamızı istedi. Kamyonet paralarını cepten ödeyerek resmi aldırdık. Suna Hanım'a da üzülerek, durumu bildirdik. Suna Hanım, Hollanda'ya döneceğini, kocaman resmi götüremeyeceğini, istersek resmi bize hediye edebileceğini söyledi. Memnuniyetle kabul ettik. Kendisine o günkü bütçemize göre iki bin lira ödeyebildik. Böylece Lasnier sayesinde pek güzel bir tablo sahibi olduk. O tablo yaklaşık kırk yıldır bürodaki küçük yemek odamızı zenginleştiriyor.

İnşaatın Tamamlanması - Açılış Töreni

Fabrika çalışmaya başladıktan sonra bir açılış töreni düzenlendi. Ancak 12 Mart 1971'deki muhtıra sonrası ülkede sıkıyönetim vardı. Bu nedenle törene çok az sayıda davetlinin katılması kararlaştırılmıştı.

Törenden bir gün evvel Sami Sisa ile beraber Bursa'ya gitmiş, orada kalmıştık. Sabah şantiyeye geldiğimizde çevrede sıkı güvenlik önlemleri alınmış, fabrika alanı bayraklarla süslenmişti. Anlaşıldığına göre Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Ankara'dan Karamürsel'deki havaalanına uçakla ve oradan karayolu ile fabrikaya gelecekti. OYAK başkanı, Fikret Elbizim Paşa, cumhurbaşkanını karşılayacakların başında olacaktı. Saat 10.00'a doğru biz, az sayıda davetli, kapıya yakın bir yerde sıraya dizildik. Sami'yle ben, genel müdürden hemen sonra geliyorduk. Sunay, tam belirlenen saatte geldi. Hepimizin elini sıktı. Galiba ilk ve son olarak bir açılış töreninde, bu kadar ön sırada yer alıyor ve cumhurbaşkanına tanıtılıyorduk.

Fabrika gezilirken cumhurbaşkanına, benim açıklama yapmam uygun görülmüş olmalı ki, kimse benim cumhurbaşkanının yanındaki yerimi almaya çalışmıyordu. Hakkında çok eleştiri yapılan, alaylara konu edilen Cevdet Sunay'ı doğrusu o gezide ben hiç söylendiği gibi bulmadım. Gezilen yerler ve ekipman hakkında çok bilinçli sorular soruyor, yeri gelince zekice espriler yapıyordu. Bir ara işçilerin soyunma odaları ve duşlarının bulunduğu bölüme girildi. Daha önce net bir rota çizilmediği için grup kendiliğinden bir soyunma odasından benzeri bir diğerine girip çıkmaya başladı. Sunay duruma baktı:

"Böyle kaç oda var, hepsine girip çıkacak mıyız sayın mimar?" dedi.

"Özür dilerim Paşam, hemen dönelim" dedim. Grupla beraber dönerken de Sunay'ın yanındaki yerimi kaybettim. Sonradan anladığıma göre, cumhurbaşkanına "Sayın Cumhurbaşkanım" yerine "Paşam" dediğim için, yerim kaydırılmış. Bundan sonra da karşılaştığım cumhurbaşkanlarımıza:

"Sayın Cumhurbaşkanım!" demeyi hiç unutmadım.

OYAK-Renault fabrikası, bizim yaptığımız keşfe ve ihale bedeline göre, inşaat süresinde yapılan değişiklikler yüzünden, yaklaşık % 7 gibi bir maliyet artışı ile gerçekleşti. Kamu yapılarına bakılırsa rekor düzeyde sayılabilecek bu küçük maliyet artışına karşın inşaatın tamamlanmasından yaklaşık bir yıl sonra OYAK'tan resmi bir yazı aldık. İnşaattaki keşfe göre, maliyet artışının nedenleri soruluyor, ayrıntılı bir açıklama isteniyordu. Allah'tan kontrollük sırasında tuttuğumuz kayıtları, Renault'nun inşaat sırasında istediği tüm değişiklikleri gösteren notları ve projeleri saklamıştık. Uzun ve ayrıntılı bir çalışma yaparak 31 milyonluk ihalede, artan yaklaşık 2,5 milyon TL'nin hesabını metraj ve fiyatlarıyla kuruş kuruş açıklayan bir rapor hazırlayıp gönderdik. Bu yazımıza bir cevap, bir teşekkür alamadığımız gibi, OYAK'la bir başka ilişkimiz de olmadı. Ama OYAK-Renault ile ilişkilerimiz bir süre daha sürdü.

OYAK- Renault Fabrikası, ilk kuruluşunda yılda 70.000 Renault 12 tipi araba üretmek için tasarlanmış, ama ilk yıllarda sadece 20.000 araba üreteceği hesaplanmıştı. Temel atıldığı zaman 25.000 liraya satılacağı hesaplanan arabalar, inşaat sonunda enflasyonun da etkisi ile 37.500 TL'den satışa çıkarılmıştı. Bu ise toplamı 7,5 milyar liralık bir satış demekti. Biz Sami Sisa ile, bu rakamı hesaplıyor, Türkiye ekonomisinde yılda 7,5 milyar liralık bir satışın gerçekleştiremeyeceğini düşünüyorduk. Hâlbuki ilk günden alıcılar sıraya girdi. Üretim, satışı karşılamaya yetmiyor, alıcılar bizden bile aracı olmamızı, torpil yapmamızı istiyorlardı.

Zaman zaman kavgalı olduğumuz Fransız yöneticiler, inşaatın sonunda, bize;

"Çok tartıştık ama siz masaya hangi istekle geldiyseniz, hepsini alıp masadan öyle kalktınız. Bize Fransa dışındaki en güzel Renault fabrikasını kazandırdınız" diyorlardı.

Genel Müdür Leclerc-Bessonet'yle iyi ilişkilerimiz devam ediyor, kısa sürede ortaya çıkan yeni yapı ihtiyaçları için işler bize veriliyordu. Açılıştan sonraki iki yıl içinde, yeni büyük bir boyahane binası yapmıştık. Bizim diğer sanayi yapısı işlerimiz ise devam ediyordu.

Bu işlerden birinde; İzmit'teki Kazlı deri fabrikası inşaatımızda, her zamanki aceleciliğimle hızlı hızlı yürürken genişçe bir beton çukurun üstünden atlamaya çalıştım ve bir anda 1,5 m derinliğindeki çukurun dibine, tepe üstü çakıldım. Ayağım çukurun kenarında çıkıntılı duran kancalı demirlere takılmıştı. Güm! diye bir ses duyuldu. Kendimi toplayıp çukurun dibine oturabildiğimde, elimi başıma götürdüm. Neredeyse, elma büyüklüğünde kanayan bir şiş oluşmuştu. Orada yanımda bulunan, Kazlıderi'nin yöneticisi ve şantiye şefi, kollarımdan tutup kaldırdılar ve "iyiyim" dememe rağmen, ısrarla bir arabaya koyup, İzmit Devlet Hastanesi'ne götürdüler. Orada başı kalabalık bir doktora gösterdiler, olayı anlattılar. Ben; "Efendim, bir şeyim yok iyiyim!" derken, kendimi kaybettim. Bayılmışım!

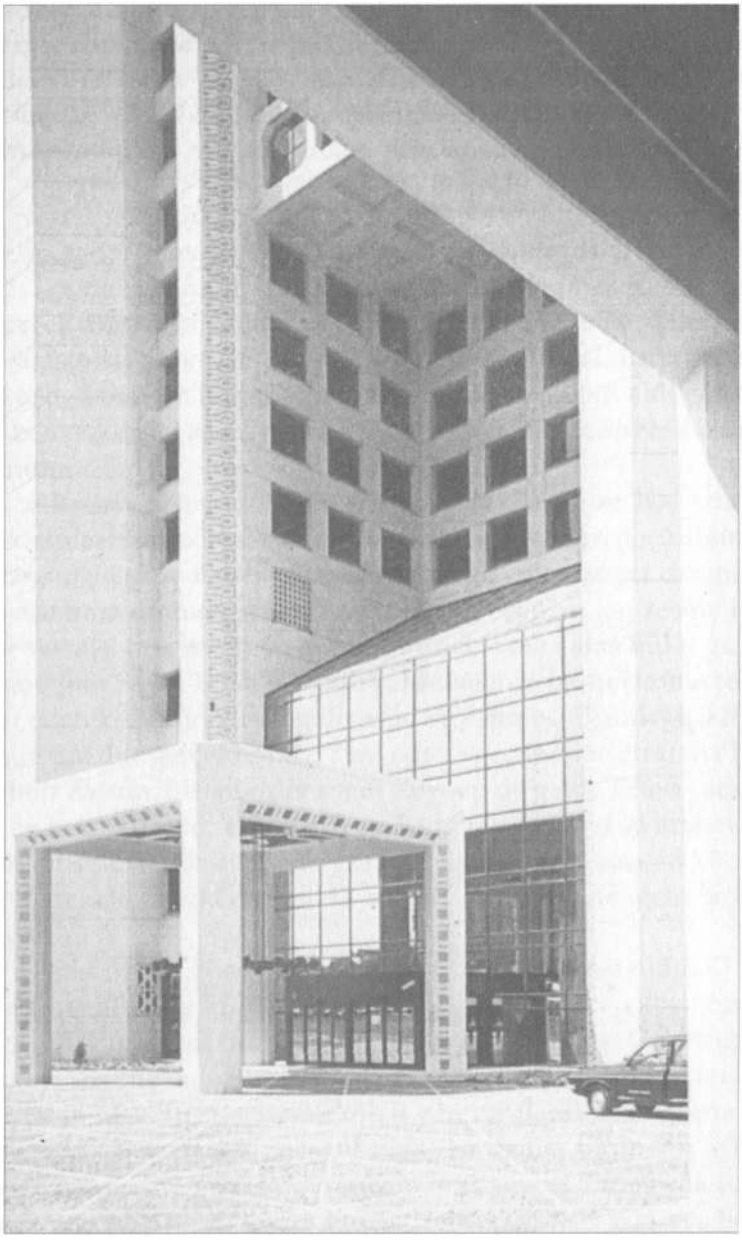
Ayıldığımda, kendimi yerde, ayaklarımı havaya kaldırılmış buldum. Ayaklarımın etrafında doktor, hemşireler ve arkadaşlarımın başları, bir halka oluşturmuş, bana bakıyorlardı. Doktor:

"Ayıldı!" dedi. Beni hemen bir sedyeye koyarak, bir hasta koğuşuna götürdüler. Altı kişilik koğuş, sağlıklıyken giremeyeceğim kadar rahatsızlık verici bir görünümdeydi. Yanmış, bacağı kopmuş, yaralı insanlar yatıyorlardı. Ama ben de kimseyi görecek durumda değildim. Şaşkınlık içinde, bilinçle - bilinçsizlik arasındaydım. Kısa bir süre sonra doktor geldi. Bana serum taktırdı, birtakım ilaçlar yazdı. Arkadaşlarım onları aldı getirdi ve ben doktorun kesin talimatı üzerine, hastanede kontrol altına alındım.

Akşama doğru doktor yeniden geldi. Beni bir boş odaya naklettiler. Sonradan anladığıma göre, benim kaza geçirdiğimi, İstanbul'a eşime haber vermişler. O da o dönemdeki cumhurbaşkanımız rahmetli Fahri Korutürk'ün eşi olan, teyzesine haber vermiş. Çok sevip saydığım, onun da beni yakın bulduğuna inandığım Sayın Emel Korutürk, hastanenin başhekimine telefon ederek, benimle ilgilenilmesini rica etmiş. Oda değişikliği, onun üzerine gerçekleşmiş. Yeni odaya geçtiğimde etrafıma bakabilir oldum. Bir müddet sonra Zeynep de geldi. Ertesi sabah, bana bakan doktor izin verdi ve Sami'nin kullandığı arabayla, İstanbul'a eve döndük. Ben görece iyileşmiştim, ama en küçük bir harekette, sanki etrafımda her şey dönüyor, dengem bozuluyordu.

Döndüğüm gün, öğleden sonra ilginç bir şey oldu. O sırada kendilerine bir ilaç fabrikası yapmak üzere çalıştığımız Deva İlaç'ın genel müdürü, bürodan beni aramış. Geçirdiğim kazayı öğrenince o sıralarda İstanbul'un, en iyi beyin cerrahlarından olan Turgut Demirkök'ü yanına alarak beni görmeye eve geldi. Son derece meşgul olan, işi daima başından aşkın genel müdürün, insani davranışını unutamam. Demirkök beni muayene edip İzmit'teki doktorun verdiği ilaçları görünce hayret etti:

"Bu meslektaşım, yapılabilecek her şeyi yapmış. Kendisine müteşekkir olmalıyız. Ama ben sizi izlemeye devam edeceğim" dedi, gitti. Turgut Demirkök Almanya'da on yıl kadar özellikle bu tip travmalarda uzmanlaşmış. Onun sözlerini duyunca İzmit'teki devlet hastanesinin doktoruna ben de minnettarlık duydum.

Hazine Müsteşarlığı (1, Halk Bankası)

BÖLÜM IV

1960 – 1980 DÖNEMİ

45.

Oyak-Renault Fabrikasında Yeni İşler ve İlişkilerin Sona Ermesi

Doktorun verdiği ilaçları alıp evde yatıyordum. Başımın dönmesi geçmemişti. OYAK-Renault genel müdüründen bir davet aldım. Beni bir görüşmeye çağırıyordu. Birkaç gün sonra, kendimi daha iyi hissediyordum. Ziyaretine gittim. Leclerc-Bessonet, Bursa'da yeni pres binası yapmaya karar verdiklerini, bu yapının çok farklı bir yapı olduğunu, İspanya'daki Renault fabrikalarında bulunan pres binalarını görmem için bir seyahat organize edeceklerini söyledi. Geçirdiğim kazayı anlatıp doktoruma danışacağımı söyledim; bir iki gün izin istedim.

Tam o gün, *Hürriyet* gazetesinde bir teşekkür ilanı gözüme ilişti. Benim gibi kaza geçirmiş bir vatandaş, verdiği ilanda; geçirdiği kazadan elli iki gün sonra ortaya çıkan beyin kanamasını ameliyatla tedavi edip kendisini iyileştiren doktoruna teşekkür ediyordu. Kaza nedeniyle zaten zayıf olan sinirlerim adamakıllı bozuldu. Yalnız başıma İspanya'ya gitmeye çekiniyor, oralarda beyin kanaması geçirirsem ne yaparım diyordum. Beni izlemeyi sürdüren, olağanüstü dostça davranan doktorum ise özellikle teşvik etti:

"Bu durumlarda seyahat çok iyi gelir. Gidin, göreceksiniz dönüşte tamamıyla iyileşeceksiniz" dedi.

Ben de böylece, kazadan sadece on beş gün sonra, İspanya'ya

gittim. Madrid'de, Renault'nun bir temsilcisi beni karşıladı. Güzel bir otele götürdü. Ertesi gün de onunla beraber arabayla Madrid'den, yaklaşık 300 km uzaklıkta, Renault'nun Fransa dışındaki en büyük üretim tesislerinin bulunduğu Valladolid'e hareket ettik. İspanya'yı, Madrid ve çevresini ilk defa görüyordum. Valladolid'e kadar, 300 km boyunca, yüksek standartlı bir otoyoldan gittik. Yolda, Türkiye'ye geldiklerinde kıyamet kopardığımız, bizi sömürdüklerine inandığımız uluslararası sermayeye ait her türlü fabrikanın, bizdekinden çok daha büyük, devasa örneklerini görüyordum. Seyahati, bir pazar günü yapıyorduk. Yollarda inanılmaz sayıda araba, kırlarda piknik yapan hepsi arabalı binlerce aile görüyordum. İspanyol halkının 1975 yılında, bize göre çok yüksek görünen yaşam düzeyinden etkilenmiştim. Bu kadar çok sayıda, büyük yabancı yatırımı Türkiye'ye de gelir ve bizi sömürürse, bu yaşam düzeyine ulaşabilir miydik? Doğrusu aklım karıştı.

Valladolid, Kraliçe İzabel zamanında İspanya'nın başkenti olmuş, üç dört yüz bin nüfuslu tarihi bir kentti. Eski İspanyol mimarisinin oya gibi işlenmiş güzel yapıları sokakları süslüyordu. Bana söylediğine göre; Valladolid'deki Renault fabrikalarının yıllık üretim kapasitesi 900.000 araçtı. Bizim, maksimum 70.000 arabalık Bursa fabrikası ise bunların yanında emekleme aşamasında bir çocuk gibiydi.

Valladolid'de, genel olarak İspanya'da pek büyük bir misafirperverlik gördüm. Hiç tanımadığım insanlar, yakınlık gösteriyor, sıcak davranıyor, beni gerçekten şaşırtıyorlardı. Orada pres binalarını bana gezdiren her türlü bilgiyi veren genç bir mühendis, akşam ısrarla beni evine davet etti. Eşinin ressam olduğunu, bir Türk mimarı tanımaktan mutlu olacaklarını söylüyordu. Onları rahatsız etmekten çekindiğim halde oldukça mütevazı evlerinde çok hoş konuşmalarla dolu güzel bir gece geçirdim.

İspanya gezimin sonunda hem yeni yapacağımız pres binasını iyice öğrenmiş, hem İspanya'da gördüğüm misafirperverliğin verdiği moralle tamamen iyileşmiştim. Baş dönmelerinden de kurtulmuş, neredeyse normal gücüme kavuşmuştum.

O hızla, çürük zeminde 6-7 m derinliğe kadar inen, yerden de yaklaşık 20 m yükselen ağır pres binasını projelendirdik ve

yapı sorunsuz olarak tamamlandı. Bu yapıdan sonra herhalde genel müdür ayrılmış, OYAK-Renault yönetimi tamamen değişmiş olmalı ki, uzun yıllar Renault ile bir ilişkimiz olmadı.

2000'li yılların başında çok sevdiğim bir meslektaşım, beni aradı. OYAK Renault, Bursa'daki fabrika binasında yeni bir idare binası yaptırmak için, bazı mimarlardan fiyat teklifi almış, bir arkadaşımın bürosu da ihaleyi kazanmış. Projeleri yapmışlar, iş ruhsat aşamasına gelmiş. Mimarlar Odası Bursa şubesi, projeyi onaylamak için benim olurumu istiyormuş. Yaşı, neredeyse benim kadar olan bu arkadaşım, biraz da sıkılarak gerekli belgeyi istiyordu. Ona olan sevgim ve meslek dayanışması duygum ağır bastı. Bir şey söyleyemedim. Gerekli belgeleri hazırladım, verdim. Ama daha sonra, fabrikayı aradım. İhaleyi yapanlara ulaştım. Gördüm ki artık proje ve yapı işlerini, fabrikanın ticaret servisi herhangi bir mal satın alımı gibi ihalelerle yapıyormuş. Telif haklarımızdan bahsettiğimde ise; şimdiye kadar bu tür birçok ihale yaptıklarını ama mimarlar odasından projelerin sorunsuz onaylandığını, bize de başvurmak gereğini duymadıklarını söylediler.

Bu bilgi üzerine Mimarlar Odası Bursa şubesini aradım. Şube başkanı meslektaşım ise; son yıllarda, Renault'da yapılan büyük boyutlu yeni yapıların, fabrika arsası içinde ama tapudaki farklı bir parselde olduğu için benden "olur" alınmasına ihtiyaç olmadığını söyledi. Ama yapılar, bizim tasarımımız olan inşaat sistemi ve detaylarla inşa ediliyordu. Başkan ise; "farklı bir parsel olduğu için, bizim yapacağımız bir şey yok" diyordu.

Zamanla, fabrika arsasında bizim yaptığımız yapıların toplam büyüklüğü kadar yeni yapı yapıldığını, bunlarda ilke olarak projelerimizin kullanıldığını, ama biz yokmuşuz gibi davranıldığını üzülerek gördüm. Dava açıp, Bursa'ya gidip gelmeyi göze alamadığım için de olan olmuş deyip Renault'yu unutmayı yeğledim.

Ancak, daha önceki yapıları soruşturmam üzerine, Renault bizi dikkate almak zorunda kaldı. Doğal olarak, fabrikaya sık sık eklemeler, çıkartmalar yapmak gerekiyor, Renault ticaret servisi de 200-300 m^2'lik işler için şartname göndererek bizi ihaleye katılmaya davet ediyordu. Bu ihalelere katılmayınca da bir süre

sonra, basılı bir olur belgesi örneği göndererek projeyi onaylamamız isteniyordu.

Bu aşamada, gerekli belgeyi verebilmek için, yapılacak değişikliklere ait projelerin bana gönderilmesini, projeleri incelemeyi denedim. Gerçekten de projeler geliyor, ancak kroki halindeki bu projeleri, anlaşılır hale getirtmek mümkün olmuyordu. Projeleri onaylamıyordum. Bu sefer Renault'nun ticaret servisi sorumluları ziyarete gelmeye başladı. Sözlü açıklamalarla ikna etmeye çalışıyorlardı.

Koskoca bir fabrikanın üretimini geliştirmek için birtakım değişiklikler, ekler yapılması doğaldı. Ancak yapının özgün kalitesini korumak için sarf edilmesi gereken gayret, ticaret servisini pek ilgilendirmiyordu. Onlar için, malzeme ihalesiyle, mimari hizmet ihalesi aynı şeydi. 1990'lı yıllarda, Renault dışında yapılmış olan büyük yapılarımızın sayısı yüz kadar olmuştu. Bunların pek çoğunda da yaşamın gereği değişiklikler gerekiyordu. Ama biz bir yandan yeni projelerle uğraşırken, eskileri ne ölçüde koruyabilecektik? Gerçekte zaten bunların çoğundan haberimiz bile olmuyordu.

Herhalde Mimarlar Odası Bursa şubesi fabrikadaki her değişiklik için, benim onayımı istemiş olmalı ki Renault, büyük küçük bütün değişiklikleri haber vermeye ve onay istemeye başladı. Ancak bu istekler o kadar yoğunlaştı ve o kadar baştan savma projeler gönderilmeye başlandı ki bunlarla başa çıkabilmek için, kendimce bir yol düşündüm. Renault ticaret servisine bir öneride bulundum. Benden onay istenen her değişiklik için, inceleme ücreti olarak değişikliğin büyüklüğüne göre bir bedel talep edecektim. Düşüncelerimi anlattım; "İlke olarak haklısınız" dediler. Kısa bir müzakereden sonra, değişikliğin büyüklüğüne göre bir tarife de içeren sözleşmeyi imzaladık.

İnceleyip onaylamak üzere bana gönderilen her proje için; bu tarifeye göre, belli bir ücret büroya peşin olarak ödenecekti. Ben de inceledikten sonra uygun görürsem onaylayacak, yeterli bulmazsam, nedenleriyle birlikte belli bir süre içinde geri gönderecektim. Bir başka deyimle ödenecek ücret karşılığında gönderilen projeyi onaylamak zorunda değildim. Ancak proje yeterli düzeye ulaşmışsa kabul edecektim.

Bu anlaşma yürürlüğe girdikten birkaç gün sonra büyücek bir proje geldi. İlk bakışta onaylanacak gibi görünmüyordu. Üzerinde çalışmam red nedenlerini herkesin anlayabileceği biçimde açık ve net yazmam gerekiyordu. Ama bunun için anlaşmaya göre ödenmesi gerekli ücret ödenmemişti. Telefon ettim, anlaşmayı hatırlattım ve neden ücretin ödenmediğini sordum. Şaşırmış gibi göründüler:

"Efendim" dediler, "ödeyeceğiz tabii ama onayınızdan önce ödeme yapmamız mümkün değilmiş!"

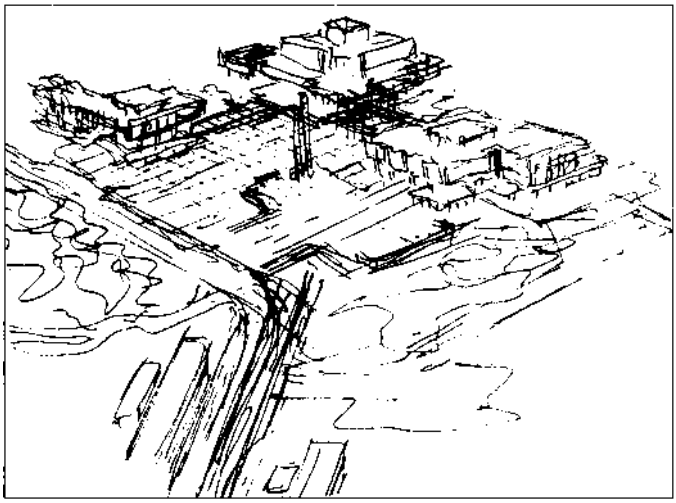
Artık bezmiştim. Benim yaklaşımımı anlatmak için yeniden uğraşmayı göze alamadım. Telefonu kapattım. Renault fabrikalarının toplam yapı alanı 400.000 m^2'yi bulmuş, bunun yarısını biz projelendirmiş ve denetlemiştik. Diğer yarısı, bizim projelere benzetilerek başkaları tarafından yapılmış, ama yapı zaten genel olarak benim için elden çıkmıştı. Aynı gün, Renault fabrikası müdürlüğüne ve Mimarlar Odası Bursa şubesine birer yazı yazıp, proje müellifliğinden istifa ettiğimi bildirdim. Bu yazılara bir cevap alamadım. Memnun olunduğu anlaşılıyordu.

Kendimi, evlatlarını birer birer kaybeden bir babaya benzetiyor, elbette üzülüyordum. Ama ülkemizde mimarlık kültürünü ve saygısını geçerli kılmanın benim ve benim gibi kendisini sorumlu sayan birkaç mimarın elinde olmadığını zorunlu olarak kabul ediyordum.

Ne yapalım ki, toplumumuzun mimarlık bilinci herhalde son derece sınırlıydı.

46.

K.T.Ü Akademik Merkezi, Devletle İş Yapmama Kararı

KTÜ Akademik merkezi yarışma çalışmalarından bir eskiz (Sami Sima)

Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin genel yerleşme planı, daha önce benim de jüri üyesi olduğum bir yarışmayla elde edilmişti. Bayındırlık Bakanlığı, 1968 yılında da Rektörlük, Merkez ve Oditoryum yapılarından oluşan âkademik merkez için, yeni bir proje yarışması açtı. Oldukça geniş katılımı olan yarışma so-

nunda projemiz, birinci ödüle layık görüldü. Biz de onay işlemlerinin ve ücretlerin alınmasının son yıllarda iyice zorlaştığını gördüğümüz Bayındırlık Bakanlığı'yla sözleşmeyi, biraz da çekinerek imzaladık.

Bayındırlık Bakanlığı 1955 yılından başlayarak, en iyi işverenimiz olmuştu. Bakanlığın açtığı yarışmaları kazanarak aldığımız proje işlerini, verilen süreler içinde yapıyorduk. Geçerli yönetmeliğe göre eksiksiz hesaplandığı için yeterli olan ve iyi çalışmamıza imkân veren ücretlerimizi, güçlükle de olsa alabiliyorduk.

1961-62'den sonra, Bayındırlık Bakanlığı'na yaptığımız Ankara Yüksek Öğretmen Okulu, Delhi Büyükelçiliği, Antalya Bölge Müzesi projelerinin onaylanma aşamalarında da sıkıntılarımız olmuştu ama 1966 yılında kazandığımız KTÜ Makine-Elektrik fakülteleri projelerinin onaylanmasında ve ücretlerinin alınmasında daha büyük sıkıntılar çekmiştik. Artık Orhan Alsaç, Adnan Kocaarslan gibi, yapı imar işleri başkanları emekli olmuşlar veya başka kurumlara geçmişlerdi. Zamanla Bakanlığın düzenli işleyişi bozulmuştu.

İnsan doğası gereği, çekilen sıkıntıları kısmen unutmuş, gene de coşkuyla işe başlamıştık. Trabzon'da üç yapıdan oluşan önemli bir kompleksi tasarlamak ve inşa etmek düşüncesiyle heyecanlanıyorduk.

Doğal olarak öncelikle yarışma projemizi geliştirmekle işe başladık. Büroda, kompleksin büyük bir maketini yaptık. Avan projelerin bakanlıkta onaylanması, beklediğimiz kadar zor olmadı. Sadece 1500 kişilik büyük oditoryumun çatısı için düşündüğümüz çelik çatı formunun hesabını inceleyecek bilgi birikiminin bakanlıkta olmadığı söylendi. Daha pahalı da olsa: hesabı kolay, basit bir çatı tasarlamamız istendi. Biz de zorunlu olarak yapı için, ekonomik ve yeni bir çözüm oluşturacak çatımızdan vazgeçmek zorunda kaldık.

İş uygulama projelerinin onaylanmasına gelince, tam anlamıyla perişan olduk. Üç ayda hazırlanan dört disiplinden yüzlerce pafta, sekiz takım halinde Bakanlığa teslim edildi. Bunlar, Yapı-İmar İşleri'nin mimari, statik, tesisat elektrik bürolarına dağıtıldı. Projelerin, birbirlerinden bağımsız bu bürolarda in-

celenmesine bir türlü başlanamıyordu. Çok sayıda genç mimarın, mühendisin ziyaretlerine gitmek, her birine ayrı ayrı ricada bulunmak gerekiyordu. Mimari projeler ise planlar, cepheler, sistem detayları, doğrama detayları gibi çeşitli masalara dağıtılmış olduğu için, bizim 8-10 ayrı grubu izlememiz gerekiyordu. Zaman zaman da bu dağıtılmış projelerin bir kısmı, masalardan nedense kayboluyor, bizden kaybolan paftaların, sekizer takım yeni kopyaları isteniyordu.

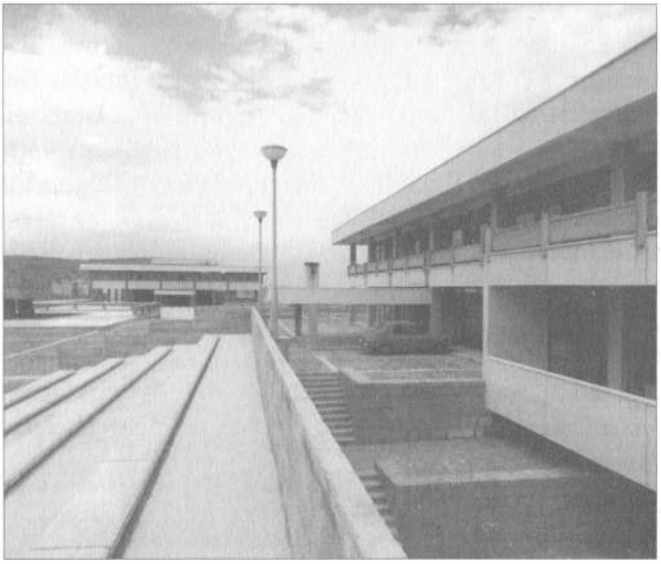
Aylar sonra çeşitli bürolardaki projelerin onaylanabilmesi tamamlanınca, yeni bir süreç başladı. Yığınla mimari proje, detay paftası, statik, tesisat, elektrik bürolarına taşınıp onaylatılacaktı. Sonra da statik projeler diğer üç büroya taşınacak ve böylece devam edilecekti. Bu, on iki ayrı onay işlemi demekti.

Projelerin hazırlanması ve onaylatılması süresi bir yılı geçmiş, onay işlemi tamamlanmadığı için, ücret de alamamıştık. Düşünüyordum; niye bu zahmeti çekiyorduk? Yaklaşık elli mimari büro içinde zor olanı başararak birinci ödülü kazanmıştık. Projeleri hazırladığımız üç ayı aşkın sürede, gerekli tüm masrafları cebimizden yapmış, bu masrafları geri alabilmek, belki de bir miktar kâr elde edebilmek için bir yıldan fazla bir sürede Ankara'ya kim bilir kaç defa gidip gelmiştik. Projeleri onaylayacak bizden çok daha az deneyimli genç meslektaşlarımızı ikna etmek için saatlerce dil dökmek, ricada bulunmak zorunda kalmıştık.

Bir yarışma kazanarak ülkeye hizmet etmeye çalışmanın cezası bu kadarla kalmadı. Onaylar tamamlanıp, iş ücretin alınmasına geldiğinde, Bayındırlık Bakanlığı ve Sayıştay'daki işlemler bitip, tam ücreti alacağımızı umduğumuzda Maliye Bakanlığı merkez muhasebesinde, yepyeni bir durumla karşılaştık. O günün parasıyla bize 300.000 TL ödenmesi gerekiyordu. Merkez muhasebesiyse, bankada para olmadığını ama ödeme emrimiz çıktığına göre bizi geri çevirmeyeceğini, şimdilik 3000 lira ödeyebileceğini bildiriyordu. O 3000 lirayı alıp almadığımızı bugün gerçekten hatırlayamıyorum. Ancak, kalan toplam alacağımızı gene çok yoğun takipler sonucu, uzun aylar sonunda alabildiğimizi iyi hatırlıyorum.

Bayındırlık Bakanlığı'na yaptığımız bu son işte, çektiğimiz

olağanüstü sıkıntılardan sonra zorunlu olarak bir karar aldık. Bir daha Bayındırlık Bakanlığı'yla hatta kamuyla iş yapmayacaktık. Gerçekten de 1973 yılından günümüze, bir iki jüri üyeliğinden başka Bayındırlık Bakanlığı'yla hiçbir ilgim olmadı. Kamu idaresine iş yapmama kararım ise daha sonra anlatacağım gibi, bir oldubitti ile bozuldu. 1973 yılında aldığımız, kamuya hizmet etmemek kararı, zamanla beni rahatsız etmiştir. Hele, büyük kaynaklar kullanılan ama başarılı olmayan kamu yapılarını gördükçe, o yıla kadar bizleri yetiştiren, bilgi birikimi sağlayan devletimize, bu son yıllarda gördüğümüz sıkıntılardan dolayı hizmet edememek düşüncesi, devamlı olarak içimi acıtmıştır.

KTÜ Akademik Merkezi, 1978

KTÜ Akademik Merkezi yapıları ise; bizim, projeleri tamamlamamızdan iki yıl sonra ihale edilmiş ve iki yılda tamamlanmıştır. Bayındırlık Bakanlığı'nın o yıllarda mimarlık mesleğine bakışı, yarışma şartnamesinde yer aldığı halde, yapıların mesleki kontrollüğünü yapmamıza da imkân vermemiştir.

Ben, gerek daha önce projelerini yaptığımız Makine Elektrik Fakülteleri binalarını, gerekse Akademik Merkezi uzun yıllar sonra KTÜ Mimarlık Fakültesi'ne bir konuşma yapmak için davet edildiğimde görme fırsatını bulabildim.

Bu vesileyle Karadeniz Teknik Üniversitesi kampusundaki yapılarımızla ilgili düşüncelerimi de not ederek bu bölümü tamamlamak istiyorum.

Kamu yönetimi için daha önce yaptığımız pek çok projede, ince ve dikkatli bir işçilik, bilgi, deneyim isteyen detayların başarıyla uygulanamadığını görmüştük. Bu sadece bizim projelerimizde değil, modern mimari yaklaşımlı tüm projelerde görülüyor, yapılar kusurlu oluyor, çabuk eskiyor ve büyük bakım gerektiriyorlardı.

Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde daha önce inşa edilen Mimarlık Fakültesi'nin boydan boya camlı cephelerindeki ahşap doğramaların, üç dört yıl içinde çürüdüğü görülmüştü. Bu gözlemler üzerine Karadeniz'de yapılacak yapıların İstanbul'daki çoğu Karadenizli kalfaların uyguladıkları, alıştıkları yapı teknolojisiyle detaylandırılmasının doğru olacağını düşündük. Bu da tarak sıvalı cephelerde, hafifçe geriye takılacak, az ıslanacak, boyları 2-3 m'yi geçmeyecek, normal ahşap doğramalı cephe uygulamasıydı.

Bu yaklaşımla projelendirdiğimiz KTÜ'deki beş yapımızı, inşa edildikten yaklaşık otuz yıl sonra gördüğümde; hemen hemen hiç bakım gerektirmeden ve eskimeden durduklarını, başlangıçtaki düşüncemizin o zaman için ne kadar gerçekçi olduğunu sevinerek gözlemledim.

47.

Nişantaşı'nda Büyük Bir Apartman

YKB Emekli Sandığı Nişantaşı apartmanı

Bursa'daki OYAK-Renault fabrikalarının inşaatı tamamlanmak üzereyken Yapı Kredi Bankası Mensupları Yardım ve Emekli Sandığı Vakfı, bizi bir proje yarışmasına davet etti. Valikonağı Caddesi'nin Ihlamur vadisine bakan ucunda, caddeden yaklaşık 25 m. aşağıda bir arsada, 1960 ihtilalinden kısa bir süre önce başlanmış ama durdurulmuş, büyük bir yapının temelleri bulu-

nuyordu. Bu temeller, zamanın Demokrat Parti milletvekillerinden bir kısmının kurduğu Yüksel Yapı Kooperatifi'nin yaptırmak istediği büyük apartmanın temelleri imiş. Proje de hocamız Emin Onat'ın projesiymiş.

1960 askeri darbesinden sonra, zorunlu olarak durdurulan yapının arsası, zamanla birkaç el değiştirmiş, Yapı Kredi Bankası Mensupları Yardım ve Emekli Sandığı'nın eline geçmiş. Anlaşıldığına göre vakıf Yüksel Apt. projesini, kendi amaçlarına uygun bulmamış olacak ki, devamlı ve yüksek gelir getirmesi beklenen yeni bir yapının projelerini elde etmek için bir yarışma açmış.

Yarışmaya o yıllarda İstanbul'da benzer yapılar yapmış, bizimle birlikte beş büro davet edilmiş ve proje göndermişlerdi. Yarışma sonunda banka ve vakıf yetkililerinden, mimarlardan, ünlü emlakçılardan oluşan seçici kurul, oybirliğiyle bizim projemizin en uygun proje olduğuna karar vermişti. Raporda, bizim projemizin, inşaat alanı, diğer projelere göre % 20 kadar küçük olduğu halde, tüm alanların, kolay kullanılır, açık, net plan şemaları nedeniyle yapının daha yüksek gelir getireceği belirtiliyordu. Projeyi, bankanın inşaat işlerini yürüten bir şirket uygulayacaktı. Şirketin yönetim kurulu başkanı ise Bayındırlık eski bakanlarından Muammer Çavuşoğlu'ydu.

Yarışma sonuçlandıktan sonra Muammer Çavuşoğlu beni çağırdı. Bakanlığı sırasında kazandığımız yarışmalardan dolayı ismimi hatırladığı anlaşılıyordu. Bilinen nezaketiyle beni kutladıktan sonra, başında bulunduğu şirketin proje ve mesleki kontrollük için sözleşmeyi hemen yapmak istediğini söyledi ve devam etti:

"Biliyorsunuz, bu yapı, bankanın emekli sandığının malı olacak. Bir bakıma hayır işi de sayılabilir. Ciddi bir tenzilat yapmanızı rica edeceğim!.." Muammer Bey'in yumuşak ve zarif davranışından cesaret almış olmalıyım ki, derdimi anlattım:

"Sayın bakanım" dedim... "Siz, sorunumuzu en iyi anlayacak kişisiniz. Biz mimarlar, bir projeyi sabit ve belirli bir ücretle yapıyoruz. Halbuki mimarlık mesleği, öyle bir meslek ki, proje üzerinde ne kadar çok çalışırsak, proje de yapı da o kadar başarılı oluyor. Ekonomik, güzel ve kullanışlı oluyor. Ama biz ne ka-

dar çok çalışırsak, masraflarımız artıyor. Çalıştıkça kaybediyoruz. Lütfen bizden, büyük bir tenzilat beklemeyin, çok çalışalım, güzel bir yapı yapalım" dedim. Muammer bey, dikkatle dinledi:

"Haklısınız..." dedi. "O halde lütfen sembolik bir tenzilat yapın ve işe başlayın."

Öyle de yaptık. Ancak mesleğin bu niteliğini daha sonraki yıllarda iş yaptığımız tüm kurumlara, kişilere anlattığım halde Muammer Çavuşoğlu'ndan başka anlayan ve kabul edene rastlayamadım. Çavuşoğlu'nu saygıyla anıyorum.

Proje çalışmalarımız sırasında, Muammer Bey'e anlattıklarımı aynen yaşadık. Yarışma aşamasında konsollu cumbalı olarak tasarladığımız projeyi bitirdikten sonra, tam ruhsat için belediyeye vereceğimiz sırada projenin birkaç katlı bir yapı için belki uygun olacağını ama 23-24 katlı yüksek bir yapı için doğru olmadığını sezip, konuyu en baştan bir kez daha ele aldık. Gerçekten, büroda bizim maliyetimiz artmıştı. Ama proje adamakıllı gelişmiş olarak belediyeye verildi.

Belediyenin onay aşaması başlı başına bir olay oldu. Proje verildikten sonra projenin imar planına işlenmesi ve imar planının o zamanki yöntemlere göre Ankara'ya, bakanlığa onaylatılması gerektiği söyleniyordu. İmar planı ise belediye tarafından hazırlanacak ve oradaki işlemlerden sonra bakanlığa gönderilecekti. İşverenin ve bizlerin sıkı takibi, çeşitli kimselere ricalarımız sonucu bu aşama bir yılda tamamlanabildi.

İmar planı bakanlıktan onaylanmış olarak geldikten sonra, yapı ruhsatı izni için başvurduk. Bu defa da imar planında Valikonağı Caddesi kotu altına inşa edilecek otopark bloğu kesitinin belediye tarafından plana işlenmediği için, ruhsat verilemeyeceğini öğrenmiş olduk. Bu arada, Muammer Çavuşoğlu ayrılmış, inşaat şirketinin başına, gene Bayındırlık eski bakanlarından Daniş Koper getirilmişti. Doğal olarak süreci izliyor, inşaatın başlatılması için sabırsızlanıyordu. Yapı izninin verilmeyeceğini duyunca; "Kalkalım, belediye başkanına gidelim, anlatalım" dedi. Randevu alındı. Birlikte Belediye Başkanı Ahmet İsvan'ı ziyarete gittik. Daniş Bey, eski bir bürokrat, politikacı ve bakan olarak son derece rahat görünüyordu. O rahatlıkla ve haklı olduğundan emin olarak sorunu Ahmet İsvan'a anlattı. Ben, söze

karışmamıştım. Ahmet İsvan, anlatılanları ilgisiz bir biçimde dinledi ve buz gibi bir sesle Daniş Bey'e;

"Bu iş için bana niye geldiniz efendim?.." dedi. "İşinizi imar müdürüyle halledeceksiniz." Daniş Bey şaşırdı. Bir şey söyleyemedi. Üzülmüş hatta bozulmuştu. Ben söze karışmak zorunda kaldım:

"Sayın Başkan..." dedim... "Ne kadar meşgul olduğunuzu, kardeşimi iyi tanıdığınız için ben de yakından biliyorum ancak imar müdürüne derdimizi anlatamadık. İmar planlarında kesit gösterilmesi âdet değildir. Bakanlıktan yeniden onay alınması en az bir yıl daha sürecek. Burada, park eden otomobillerden geçilemeyen Valikonağı Caddesi sonundaki çukura 250 arabalık bir otopark yapılacak. Bunun yapılması kent için yararlı değil mi? Eğer konutu yapıp otopark yapmasaydık, ruhsat verilmemesi belki haklı olabilirdi. Şimdi otoparka izin verilmiyor. Bunu imar müdürüne anlatamadığımız için size, belediye başkanına başvurmak zorunda kaldık. Vatandaş olarak acaba ne yapmalıydık?"

"Kimdir efendim kardeşiniz?"

"İlhan Tekeli..." dedim. Kendisinin zaman zaman İlhan'ı Ankara'daki evinde ziyaret ettiğini ve onun düşüncelerine değer verdiğini biliyordum. Ahmet İsvan birden yumuşadı. Telefona uzandı. İmar müdürünü çağırdı. Sakin, duygularını açığa vurmayan bir meslektaşımızdı, geldi. Kendi düşüncesini uzun uzun savundu. Hepimizin karşı çıkması üzerine başkana da bize de bir yol gösterdi:

"Efendim, apartman bloğuna ruhsat verelim. Otopark bloğu için bakanlıktan ayrıca onay isteyelim. Böylece hiç değilse inşaat başlamış olur... Otoparkın ruhsatını da sonra veririz."

Böylece, inşaatın ihalesi yapılabilmiş oldu. Valikonağı Caddesi'ne göre alt kota oturan büyük blok önce inşa edilecek, aradaki kot farkına oturan otopark bloğu, imar planı bir defa daha onaylandıktan sonra inşa edilebilecekti. İnşaatın ihalesini, o yıllarda önemli işler yapan A.E.A isimli müteahhitlik firması almıştı. Bir kış günü temel atıldı. Bir yıl sonra otopark bloğunun da ruhsatı alınabildi ve inşaat sorunsuz bir şekilde yaklaşık iki yılda tamamlandı. Bu arada Daniş Koper de ayrılmış; banka inşaat şirketinin başına bu defa eski başbakan yardımcılarından

Ekrem Alican getirilmişti. Ekrem Alican, Daniş Koper'in güler yüzlü, herkese şakayla yaklaşan sıcak kişiliğine karşın, yanındakilere mesafeli, ciddi bir devlet adamı niteliğindeydi. Zaman zaman inşaata geliyor, bilgi istiyordu.

İnşaatın tamamlanmasına yakın günlerde, brüt beton dış yüzeylerine uygulanacak boyanın rengini tespit etmek için şantiyede toplanmıştık. Ekrem Alican, ben ve A.E.A kurucularından Oktay Atasü, bu konuyu konuşuyorduk. Gülkurusu bir rengin çeşitli tonları hazırlanmıştı. Hiçbirisi içime sinmiyor, Ekrem Bey de, ben de ufak tefek farklarla yeni örnekler hazırlanmasını istiyorduk. Epey konuşup, uğraştıktan, yeni örnekler gördükten sonra karar veremeyince o zamana kadar söze karışmayan Oktay Atasü konuştu:

"Ekrem Bey, size bir fıkra anlatabilir miyim?"

"Buyurunuz Oktay Bey..."

"Efendim, eski büyük yalılardan birinde, aşçı yamakları balıkları temizlerken meraklanmışlar. Acaba demişler, balıkların dişisi ile erkeği nasıl anlaşılır? Aralarında bir karara varamayınca; 'Bunu aşçıbaşı bilir; ona soralım' demişler... Aşçıbaşı, düşünüp taşındıktan sonra; 'Onu ancak paşa bilir' demiş. Sormuşlar; 'Acaba nasıl bilir ustam?' Aşçıbaşı cevap vermiş; 'O da bir boktan anlamaz ama dediği dediktir.'" Bu hikâyeyle Oktay Atasü, ikimizle de adeta alay ediyordu. Ben Oktay'ı iyi tanıdığım için pek alınmadım ama Ekrem Bey'in yüzü asıldı:

"Bir daha fıkra anlatmayın Oktay Bey!.." dedi...

Yapı tamamlandığında, apartmanın sahibi olan YKB Memurları Emekli Sandığı Vakfı, yapıyı kiraya çıkardı. Günün geçerli rayici ile dairelere aylık 12.500 TL isteniyordu. Hesabıma göre bu kira bedeliyle yapının inşaat maliyeti, sadece bir buçuk yılda karşılanıyor; bu da yapının vakıf için olağanüstü kârlı bir yatırım olduğunu, bizim yarışmada kazanan projemizin başarısını kanıtlıyordu. Biz o sıralarda, Recep Paşa Caddesi'ndeki büromuzdan çıkmayı düşünüyor, yeni bir büro arıyorduk. İnşaat sırasında apartmanın giriş katı altındaki dairelerin, daha çok istekli bulunabilir düşüncesiyle, büro olarak kiraya verilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak tespit edilen aylık kira bedeli bize yüksek görünüyor, bir daire kiralamaya cesaret edemiyorduk.

Projenin başarısından cesaret alarak, konuyu Ekrem Alican'a açmak istedim. Gene Oktay Atasü'nün bulunduğu bir toplantıda:

"Ekrem Bey," dedim... "Biz alt katlardan bir daireyi, büro olarak kiralamayı düşünüyoruz. Bizim apartmanda kiracı oluşumuz çok yararlı olur. Yeni yapıda kullanım sırasında sorunlar oluşabilir. Biz yapıyı tanıdığımız için hızlı bir biçimde yardımcı olabiliriz. O nedenle acaba bir kolaylık gösterebilir misiniz?" Ekrem Bey ne istediğimi kuşkusuz anladı, hemen cevap verdi:

"Tabii Doğan Bey, size her türlü kolaylığı gösteririz. Kirada bir indirimden başka..." Benden evvel Oktay Atasü duramadı, söze karıştı:

"Ekrem Bey, kirada bir kolaylık yapmayacaksanız, başka ne yapacaksınız? Doğan Bey'in taşınmasında mı kolaylık göstereceksiniz?"

Ekrem Bey'in yüzü gene asıldı. Hiçbir şey söylemedi. Konu kapandı. Yapının tüm daireleri (seksen daire) neredeyse bir haftada kiralandı. Herkes hızla taşındı ve yapıda yaşam başladı. Bir iki ay sonra apartman, sanki kırk yıldır oradaymış gibi oldu.

Çağına göre küçük de olsa ileri bir adım saydığımız ve başarılı olduğuna inandığımız bu yapımız; o zaman şaşırtıcı bir biçimde hiç ilgi çekmedi. Zaman zaman diğer yapılarımızdan söz eden eleştirmenler, YKB apartmanından söz etmediler. Ancak son yıllarda bizi eleştiren ünlü genç meslektaşlarımız bu eski yapımızı benim daha çok beğendiğim yeni yapılarımıza göre çok daha başarılı bulduklarını söylüyorlar ve beni şaşırtmaya devam ediyorlar.

48.

Büro Teşvikiye'ye Taşınıyor

1975 yılına geldiğimizde, Talimhane, Recep Paşa Caddesi'ndeki büromuzda on yılı doldurmuştuk. Mal sahibimiz olan Karadenizli aile, daireyi kendilerinin kullanmak istediklerini söylüyorlardı. Biz de daha geniş bir yere geçmeyi düşünmeye başlamıştık. O sıralarda; Nişantaşı'nda, Yapı Kredi Bankası Mensupları Vakfı için yaptığımız büyük apartmanın giriş katı altındaki daireleri, büro olarak kiraya verilmeye başlanmıştı. Biz de bütçemize göre yüksek görünen kirada bir indirim yapılmasını rica etmiş ama daha önce anlattığım gibi olumlu bir cevap alamamıştık. Daireler yeni, pırıl pırıl, büyüklükleri ve plan kurgularıyla bizim için çekici görünüyorlardı; "Ne yapalım, kirayı ödemeye çalışalım, oraya taşınalım..." diye düşünmeye başlamıştık.

Teşvikiye Belveder Apt. Kat 5, 2011

O yıl Yalova'da büyük bir yapay lif ve iplik fabrikası yapıyor; işadamlıkları, becerirlikleriyle ünlü işverenlerimizle çok sık görüşüyorduk. Bir sohbet sırasında bu düşüncemizi onlara açtık. Nişantaşı'ndaki yeni, büyük apartmandan haberleri vardı. İki kardeş, iki zengin ve ünlü işverenimiz bir ağızdan ve duraksamadan, bu düşüncemize karşı çıktılar. Gerekçeleri, bizim yurtdışında bile tanınmış mimarlar olduğumuzu, Nişantaşı'ndaki apartman dairesi ne kadar güzel olursa olsun giriş katının altında olduğu ve manzarasız sayıldığı için bize yakışmayacağı şeklindeydi. Bizim anacaddelerde, iyi bir konumda, görkemli bir yapıda ya da güzel, Boğaz manzaralı bir yerde çalışmamızın şart olduğunu ekliyorlardı. Belki de haklıydılar.

Bir gün Teşvikiye Camii'nde bir cenaze törenine katılmamız gerekmişti. Baktım, caddede caminin tam karşısında, Belveder apartmanında "kiralık daire" levhası asılmış... Girdik, daireyi gördük. Bizim büronun iki katı büyüklüğünde, yüksek tavanlı, geniş arka bahçeli, tertemiz parke döşeli, caddeden yüksekte bir giriş katı... Dairenin sahibi ünlü film yapımcımız, Turgut Demirağ imiş ve 20.000 lira kira istiyormuş. Bu düşünebildiğimizin çok üstünde bir kiraydı. Fakat işveren dostlarımızın bize yakıştırdıkları gibi bir daireydi; "Düşünelim, bakalım..." dedik ve çıktık.

Sami Sisa, aynı zamanda şirketin parasal işlerinden sorumlu ortak olarak, çekingendi; "Doğan'cığım, başka yer buluruz, sıkılma..." diyerek, beni teselli ediyordu. Böylece birkaç gün geçti. Ben de devamlı düşünüyordum: "Acaba, acaba?..." derken, akıldan bir hesap yaptım:

"Sami," dedim... "Büroda sekiz mimar, sekreter, odacı on kişiye maaş ödüyoruz. Büro şefi durumundaki iki arkadaşımızın maaşları, vergi ve sigortalarıyla beraber, istenen kira kadar tutmuyor mu? Biz, istediğimiz gibi rahat bir mekânda, güzel bir çevrede çalışabilmek için, iki maaş daha ödemeyeceksek, nasıl gelişeceğiz?" Bu hesap, birkaç tekrardan sonra, Sami'yi ikna etmeme yetti. Ne var ki tam caminin karşısında her gün cenaze görmek de vardı. Bunu kaldırabilir miydik? Ona da kendime göre bir çözüm buldum:

"Canım, zaten cenazelerin çoğu Şişli Camii'nde, burada en

fazla haftada bir cenaze olur. O zaman da gerekirse yarım saat, arka odalarda otururuz!"

Daireyi gördükten bir hafta sonra, kiralamaya karar verebildik. Doğruca, Teşvikiye'ye gittik. Bir de ne görelim, kiralık levhası kaldırılmış!.. Kapıcı, yüzümüze bile bakmadı:

"Daire, iki gün önce tutuldu. "Yarın, öbür gün taşınırlar!.."dedi... kapıyı kapattı.

Ülke koşullarında, bu meslekte yirmi beş yılı geçirdikten sonra, galiba kaderci olmuştuk. Ben, daha çok üzülmüş fakat teselliyi de bulmuştum:

"Ne yapalım, kısmet değilmiş..."

Yaklaşık yirmi gün sonra, Teşvikiye Camii'ne bir defa daha gitmek gerekti. Baktım, Belveder apartmanının kapısında, yirmi gün önce kaldırılmış olan "kiralık daire" levhası, yeniden asılmıştı. Heyecanlandım, bir ödül kazanmış kadar sevindim.

Kapıcı bu sefer daha ilgili davrandı. Turgut Demirağ'a telefon etti. Buluşmamızı sağladı. Kiralık boş dairede buluştuk. Turgut Demirağ, dairenin büro olarak kullanılmasına itiraz etmiyordu. Yakın arkadaşımız, ünlü mimar Yılmaz Sanlı'yı iyi tanıyormuş. Bizi de sıcak karşıladı. Kontratı, onun istediği gibi imzaladık. On on beş günde boyaları, gerekli elektrik tesisatını tamamladık. Telefonlarımızı naklettik. Taşınırken, birikmiş proje dosyalarını, kitapları, muhasebe evrakını, yazışmaları azaltmayı, gereksiz saydıklarımızı taşımamayı düşündük ama sonradan ona bile çok üzüldüğüm az sayıda dosyayı atabildik.

Yeni büroda; arka bahçeye bakan iki büyük oda, Sami Sisa ile benim odalarımız oldu. Ayrıca bir sekreter odamız, bir de kitaplık olarak kullandığımız, toplantı odamız vardı. Caddeye bakan büyük salona on masa yerleştirebilmiştik. Taşındıktan kısa süre sonra, bu dairenin, rahmetli başbakan Adnan Menderes'in, Suzan Sözen'le buluştukları daire olduğu anlaşıldı. Aslında o zaman çok konuşulan bu olayın üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmiş, pek bilen kalmamıştı. Zaten bence bir önemi yoktu. Ama koskoca Başbakan'ın, bu kadar göz önünde olan bir yere arabasıyla ve korumalarıyla çekinmeden gelip gidişine şaşmamak da elde olmuyordu!..

Ne olursa olsun, bizim için eskilerin "mekân değişikliğinde

ferahlık vardır..." sözü doğrulanmıştı. Yeni bir coşkuyla çalışıyorduk. Büroya, Topağacı'ndaki apartmanımızdan yürüyerek beş dakikada ulaşıyor, büroda daha uzun süre kalıyorduk. Cenazelere de kısa sürede alıştık. Bir yakınımız olmadıkça, rahatsız olmuyorduk. Cenazeye katılmamız gerektiğindeyse, bürodan çıkıp iki adımda cami avlusuna giriyorduk.

Yeni büroda, Ankara'da Halk Bankası, Antalya Havalimanı, İstanbul'da İş Bankası gibi, önemli sayılan yarışmalar kazanıyor, onların projelerini yapıyorduk. Ev sahibimiz Turgut Demirağ ile hep iyi ilişkiler içindeydik. Sadece Demirağ'ın her yılsonunda, kira kontratını yenilerken istediği yüksek kira artışları, karşılıklı saygıyı bozmuyor ama bizi tedirgin ediyordu. Turgut Bey ilk birkaç yıl sonra, örneğin yüzde altmış gibi bir kira artışı istiyor, sonunda yüzde kırka razı oluyordu. Biz de ödeyip ödemeyeceğimizi bilemeden, bunu kabul etmek zorunda kalıyor, gene de dostça ayrılıyorduk. Daha sonraki yıllarda Turgut Demirağ, kirayı artırabilmek için, sinemacı kişiliğine uygun, hoş senaryolar üretmeye başladı. Gene bir kontrat dönemindeki ziyaretinde:

"Arkadaşlar..." dedi.. "Yıllardır Amerika'da yaşayan yakın bir dostum geldi. İstanbul'a yerleşti. Beraber bir mobilya mağazası açmaya karar verdik. Sizin burası da bize çok uygun... Ama ben sizi; biliyorsunuz, çok seviyorum. Sizi, rahatsız etmek de istemiyorum. Onun için, size bir önerim var. Bu dairenin benzeri nitelikte, cadde üstünde büyük bir daire bulun. Onu kiralayın, biz kullanalım... Ben de sizden kira almayayım..."

Gerçekten, özgün bir senaryoydu. Turgut Bey, uzunca bir süre sonra, istediği artırmayı yapmamız şartıyla, mağazayı kendisi aramayı lütfen kabul etti. Biz de gösterdiği dostluğa, arkadaşlığa teşekkür etmek durumunda kaldık.

Her şeye rağmen sevdiğimiz, renkli bir kişiliğe sahip, sevgili Turgut Bey, kendisiyle tanıştıktan yaklaşık on yıl sonra, yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak, en olgun, verimli yaşlarında vefat etti. Yeni mal sahibimiz olan değerli eşiyle çok daha geniş aralıklarla görüşüyor ama karşılıklı saygıya dayalı iyi ilişkilerimiz sürüyordu.

Belveder apartmanının giriş katındaki kiracılığımız yirmi yılı doldurmuştu ki, bir gün Sami Sisa'nın bir dostu telefon etti.

Apartmanının beşinci katındaki dairenin satışa çıkarıldığını, kendisinin almak istediğini, Sami'nin bir tavsiyesi olup olmadığını soruyordu. Sami Sisa, apartmanın niteliklerini anlattı. Hatta iyi bir şey de söyledi:

"Bizim, satıştan haberimiz olmadı. Haberimiz olsaydı ve siz istememiş olsaydınız, biz alırdık..." dedi. Kendi kendimize de; "Biz, nasıl hiç duymadık, bizim için ne kadar iyi olurdu?... diye iki üç gün üzüldük, sonra da unuttuk... "Ne yapalım, gene kısmet değilmiş..." dedik.

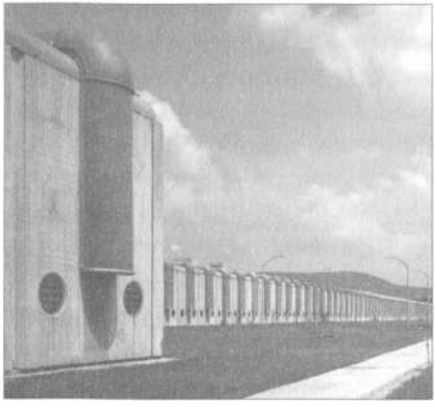
Yaklaşık bir hafta sonra, Sami'nin dostu bir kez daha telefon etti. Apartmanda, kat mülkiyeti olmadığı için, kendisinin beş numarayı satın almaktan vazgeçtiğini haber verdi. 1 no'lu daireyi kiralarken olduğu gibi, bu defa da belki ilahi bir yardım görmüş gibi olduk. Anlaşılan bu apartmanda çalışmak, kısmetimizmiş. Satışla meşgul olan emlakçıyı bulduk. Avukatımız sevgili Erol Değerli yardım etti. Kısa sürede irili ufaklı hisse sahibi otuz kadar kişi, bir öğleden sonra, büroda toplanabildi. Noter geldi. Herkese hisseleri kadar para, zarflar içinde verildi. Yarım gün süren işlemler tamamlandı ve 5 no'lu dairenin sahibi olduk.

Böylece, meslekte kırk yılı ardımızda bıraktığımızda ve altmış beş yaşına geldiğimizde ilk defa "kirayı nasıl ödeyeceğiz?" korkusundan kurtulmuş oluyorduk.

49.

İzmit'te Bir Sabancı Fabrikası "Lassa"

Belveder apartmanına taşınmamızdan kısa bir süre önce, büronun elindeki işlerinin çoğu tamamlanmıştı. Yeni ve büyücek bir işe ihtiyaç duyuyorduk. Bizimle birlikte iş yapan statiker ve makine mühendisi arkadaşlarımızdan, Sabancı grubunun, İzmit'te büyük bir fabrika yaptıracağını, bunun için birçok mimara yazı yazılarak, teklif istendiğini duymuştuk. Ne var ki, biz sanayi yapısı yapan bir büro olarak tanındığımız halde, bizden teklif istenmemişti. Bir mühendis arkadaşımız da tekliflerin toplandığını ve işin bizden sonra bir iki sanayi yapısı yapmış olan bir arkadaşa verildiğini söylüyordu.

Lassa, 1977

Öğrendiğimize göre bu iş için, Sabancı grubu "Lassa" isimli bir şirket kurmuş, genel müdürlüğüne de Karayolları eski genel müdürü Atalay Coşkunoğlu getirilmişti. İş ihtiyacımız devam ediyordu. Çok sıkılarak da olsa Atalay Bey'i ziyaret etmeye karar verdim. Sıkılmamın sebebi; meslek yaşamımda ilk olarak iş

istemek üzere bir ziyaret yapacak olmamdı. Daha önce ya yarışma kazanarak ya da bizden teklif istenerek iş aldığımız için, iş istemeye alışkın değildim. Bir yandan da işin verildiği söylentileri olduğu için, nasıl karşılanacağımı bilemiyordum. Atalay Coşkunoğlu'ndan randevu isteğim hemen kabul edildi. Fındıklı'daki Sabancı Holding binasına görüşmeye gittim. Atalay Bey'e:

"Efendim, yeni fabrika projeleri için, mimarlardan teklif aldığınızı ve işin verildiği söyleniyor. Eğer böyle ise tabii söylenecek bir şey yok. Ama eğer karar verilmemişse ve uygun görürseniz bizden de teklif alınmasını rica ederiz..." dedim ve yaptığımız sanayi yapılarını, nasıl yaptığımızı, uluslararası çalışmalarımızı kısaca anlattım... Atalay Bey dikkatle dinledi. Başvurumdan ve tanışmamızdan memnun olduğunu, hemen teklif isteme yazısını göndereceklerini söyledi. Sevinç içinde büroya döndüm. Bir iki gün içinde yazıyı aldık. Teklifimizi hazırlayıp, gönderdik ve beklemeye başladık. Sanıyorum, teklifi gönderişimizden iki gün sonra, Atalay Bey büroya telefon etti:

"Doğan Bey, şu anda mimar seçimi için yönetim kuruluyla görüşüyoruz. Yaptığınız işleri, genel tutumunuzu beğendim. Sizinle çalışmak isterim. Ancak, teklifinizden bir 50.000 lira indirmek için bana yetki verirseniz, işi alma şansınız çok artacak. Ne dersiniz?.." dedi... İyi hatırlıyorum; günün değerlerine göre 1.650.000 TL istiyorduk. Atalay Bey'in istediği indirim önemli değildi:

"Tabii efendim, elbette yetkilisiniz. Çok mutlu oluruz" dedim. Yarım saat sonra da işin bize verildiği telefonla bildirildi. Sami Sisa ile kucaklaştık... İlk defa bir işadamı gibi bir girişimde bulunmuş ve başarılı olmuştuk. Ancak ertesi gün işi daha alamadığımız belli oldu. O yıl Sabancı grubunda genel koordinatör olarak çalışan Turgut Özal, "Lastik fabrikası gibi, ileri teknoloji gerektiren bir yapıyı mimarlara değil, yerli ya da yabancı büyük mühendislik bürolarına yaptırılması uygun olur" demiş. Atalay Coşkunoğlu, benim Turgut Özal'la görüşmemi, onu ikna edebilirsem işin gene bize verileceğini söylüyor ve devam ediyordu:

"Doğan Bey, Turgut Bey'le görüşmeyi kabul ederseniz, ben bir randevu alıp sizi görüştürmeye çalışırım..."

"Lütfen efendim, hemen görüşelim..." dedim... Sanıyorum ertesi gün gene Fındıklı'daki binada, Turgut Özal ile bir yuvarlak masaya karşılıklı oturduk, 15-20 dakikada, deneyimlerimizi ve özellikle OYAK-Renault fabrikasını nasıl bir organizasyonla gerçekleştirdiğimizi anlattım.

Turgut Özal, dikkatle dinledi. Yarım saat geçmeden ikna olduğunu:

"Hayırlı olsun... Başarılar dilerim..." diyerek belirtmiş oldu. Bir engeli daha aşmış, ayrıca Turgut Özal'ı da tanıma fırsatını bulmuştum. Özal'ın onayından sonra, hızla sözleşme yapıldı ve işe başladık.

Bir Amerikan mühendislik bürosunun hazırladığı teknolojik verilere göre bir mimari proje yapacaktık. O zaman izlediğimiz yönteme göre, Türkiye'de uygulanması olası yapı sistemlerini ve maliyetlerini inceledik. Tam, sekiz olasılık irdelendi. Bunların arasında tümüyle, elemanlarını bizim tasarladığımız, prefabrike betonarme, ön gerilimli, çatı ve cephe plakları ve kolonlardan oluşan sistem, en hızlı inşa edilebilecek, en ekonomik hatta en özgün sistem olarak öne çıktı. Bunları Sakıp Sabancı'nın başkanlık ettiği yönetim kuruluna sunduk. Bizim önerdiğimiz sistem onaylandı. Buna göre projeleri ve ihale evrakını hazırlayıp, yapıyı ihaleye çıkardık. Atalay Coşkunoğlu ile on iki kadar müteahhitlik firmasından oluşan bir liste hazırlayıp, dosyaları teklif almak üzere gönderdik.

Bu arada, daha önce bizim büromuzda çalışıp, sonradan müteahhitliğe başlamış bir mimar arkadaşımız, bizi ziyarete geldi. Yaptığı işleri anlatıp, kendisinden de teklif alınmasını rica ediyordu. Yaptığı işlere bakılırsa, 100.000 m^2'yi geçen bu fabrika, onun kapasitesine göre çok büyüktü. Fakat ısrarlarına dayanamadım. Atalay Bey'e, kendisini tanıştırdım. Ondan da bir teklif alınmasında sakınca bulunmadı. Bir teklif dosyası daha hazırlayıp verdik.

İki üç hafta sonra, teklif dosyaları Lassa'da toplandı. Kararlaştırılan bir gün, Sakıp Bey'in başkanlığında toplanıp, teklifler açılarak değerlendirilecek, ihale yapılacaktı. Tespit edilen gün, Zincirlikuyu'da Lassa Genel Müdürlüğü'nün yeni bürosunda toplanıldı. Sakıp Bey, toplantıya katılmamıştı. Benimle odasında

konuşmak istiyormuş. Sabah sabah Sakıp Bey'i çok telaşlı gördüm. Elinde bir mektup tutuyordu. Bana özetledi:

"Doğan Bey, şimdi bana yazılmış 'acele' işaretli bu mektubu getirdiler. Davet ettiğimiz müteahhitlerden biri, Lassa projelerini incelediğini, bunun ülke koşullarında çok lüks, çok pahalı bir yapı olduğunu, metrekare maliyetinin en az 2500 TL olacağını, o nedenle ihaleye katılmak istemediğini bana bildirmeyi görev saydığını söylüyor. ... "Ne dersiniz?"

Biz ise daha önce yaptığımız sistem etütlerinde önerdiğimiz sistemin metrekare maliyetinin 1100 TL mertebelerinde olacağını söylemiştik. Sakıp Sabancı da bunu biliyordu. Gerçekten endişelenmişti. Baktım mektup, benim ricam üzerine ihaleye davet edilen eski mimar, yeni müteahhit arkadaşımızdan geliyordu. Ben de bir an için kuşkulandım. Acaba haklı olabilir miydi? Ama hemen kendimi topladım. Sakıp Bey'e güvence verdim:

"Efendim, şimdi içeriye girip, zarfları açalım. Bu mektubu yazan, bence yanılıyor! (Ahlaksızlık yapıyor diyemediğim için, öyle söylemiştim...) Eğer, bir tek teklif, mektupta söylenen fiyata yakın çıkarsa, ben işi bırakır, bize yapılan ödemeleri de geri veririm!.."

Birlikte toplantı salonuna girdik. Gönderilen zarflar, tek tek açıldı. Gelen tekliflerin metrekare maliyeti 1400 ile 1100 lira arasında değişiyordu. Sakıp Bey, rahat bir nefes aldı. Bana teşekkür etti. İhale, en düşük fiyatı veren Gama İnşaat'a verildi. Ancak ricaları üzerine aracılığımla ihaleye davet edilen, eskiden büromuzda çalışmış olan mimar-müteahhit arkadaşımızın doğrudan Sakıp Sabancı'ya yazı yazarak, ortalığı karıştırmasının nedenini bir türlü anlayamadım. O yazıyı, ihaleyi karıştırmak için mi yazmıştı? Yoksa ihaleye katılmaya gücü yetmediği için, kendince sonucunu değerlendiremediği bir mazeret mi uydurmuştu? Her iki durumda da eski arkadaşımızın benim gözümde güvenilirliği kalmamıştı.

Gama İnşaat, İzmit'in 10 km kadar doğusundaki arsada inşaata hızla başladı. O yıla kadar görmediğim, kaliteli, oldukça konforlu bir şantiye ve kontrollük binası inşa edilmiş, mükemmel bir şantiye şefi görevlendirilmişti. Selçuk Babaç, benim yaşımda, deneyimli bir inşaat mühendisiydi. Hayli kilolu ve yeme-

ğe düşkün olduğu için, şantiyede iyi bir aşçı görevlendiriyor bu nedenle öğle yemekleri zevkli, keyifli toplantılara dönüşüyordu.

Biz yapının dış kabuğunu, bazı alanlarda temelleri uygulama projesi haline getirebilmiştik. Ancak yapının içinde yer yer derin kanallar, ağır temeller, kreynler gibi birçok noktanın kesinleştirilmesi gerekiyordu. Bu nedenle de Lassa'nın görevlendirdiği şantiye kontrol şefi olan, onunla da çok iyi anlaştığımız Asım Kefeli'yle birlikte, sık sık Amerikan mühendislik bürosunun bulunduğu Cleveland yakınlarındaki Acron kasabasına gidip geliyorduk. Bir defasında Lassa adına gidecek iki arkadaşın önceden gitmesi, benim de birkaç gün sonra yalnız gitmem kararlaştırılmıştı. Beni Clevand havaalanında karşılayacaklar, öylece buluşmuş olacaktık. Uçak, Cleveland havaalanına şiddetli bir kar fırtınası içinde sarsılarak güçlükle inebildi. Tekerlekler yere değdiğinde, pilotun anonsu duyuldu, sesi bitkindi:

"Sayın yolcular, çok güç bir yolculuk geçirdik ve sadece tanrının yardımıyla inebildik. Hepimize geçmiş olsun!.."

Bavulumu alıp terminalden çıktığımda, her tarafın karla kaplandığını, kentten havaalanına gelinemediğini gördüm. Tabii, beni karşılayan kimse de yoktu. Gecenin ileri bir saatiydi. Baktım; havaalanı çevresinde, birkaç otel var. Onlardan birine gidip geceyi geçirmeye karar verdim. "Sabah olunca yollar açılır, gelip beni bulurlar" diyordum. Havaalanında buluşamama ihtimali hiç aklımıza gelmediği için, Acron'daki otelimizin adı veya telefonunu bana vermemişlerdi. Kendimi biraz da kaybolmuş gibi hissediyor ancak pek de telaşlanmıyordum.

Ertesi sabah gelen giden ve arayan da olmayınca hafifçe telaşlanmaya başladım. Öğleye doğru bir telefon geldi. Arkadaşlar, birçok oteli araştırmış, izimi bulmuşlardı. Öğleden sonra, yollar açıldı. Gönderilen bir araba gelip beni aldı. Acron'da kalacağımız otele ulaştırdı.

Acron'daki mühendislik bürosu, Amerikan Lastik üreticisi Goodrich fabrikaları ile çalışıyor, bilgi alışverişinde bulunuyordu. O seyahatimizde de şirketin baştan beri benimle çalışan yöneticilerinden birisi ve ekibiyle toplantılar yapıyor, gerekli bilgileri yeterli açıklıkta alabilmek için, verilen çizimleri inceliyor, sorular soruyordum. Ancak, bu defa belirsiz kalan alanlar ço-

ğalmıştı. Giderek karşımdaki yöneticiyi sıkıştırmaya başladım. Orta yaşlarına yaklaşmış Amerikalı mühendis zaman zaman kızarıyor, izin isteyip toplantıdan ayrılıyor, bir süre sonra kendini toplamış olarak, yeniden gelip oturuyordu.

Öğleyin, şirketin genel müdürü bizleri şık bir restorana götürdü. Yemekte karşılıklı çalışmamızla ilgili izlenimlerimi sordu. Ben de durumu olduğu gibi anlattım. Genel müdür:

"Mr. Tekeli" dedi... "Sizinle çalışan müdürümüz bir hafta önce by-pass ameliyatı geçirdi. Bu sabah hastaneden, toplantıya katılabilmek için çıktı, geldi... Biz istediklerinizi, birkaç güne kadar size göndeririz!.."

Çok üzüldüm hatta mahcup oldum, özür diledim. Bir iki seyahat önce, aynı müdürü neredeyse 39-40 derece ateşli olarak, kıpkırmızı bir yüzle çalışır gördüğüm için, neden izin almadığını, hasta hasta geldiğini sorduğumda; daha üç hafta önce, hastalık izni aldığını, şimdi bir kere daha izin isterse, işten çıkarılabileceğini söylemişti... Amerika'daki kapitalist çalışma koşullarını, biraz da acıyarak görüyor; "İyi ki burada çalışmıyoruz!.." diyordum. Belki de sadece bu büroda koşullar böyleydi... Bilemiyorum... Daha sonraki toplantılarda, ince eleyip sık dokumayı bıraktım. Alabildiklerimle yetinip İstanbul'a döndüm.

İzmit'teki şantiyede, işler hem hızlı hem istediğim kalitede yürüyordu. Gama'nın şantiye şefi Selçuk Babaç, her söylediğimi dikkatle dinliyor, gereğinde beğenmediğim bir imalatı hemen yıktırıyordu. Doğal olarak, ben de daha hoşgörülü davranmaya çalışıyordum. Selçuk Bey'in tek kusuru çok yemek yemesiydi. Hayli kilolu olduğu için ara sıra takıldığımda:

"Doğan Bey, Allah'ın verdiği vücuda, yemekten kısarak eziyet etmek günahtır..." diyordu.

Tasarladığımız prefabrike elemanlar, şantiyede kurulan bir tesiste imal ediliyor, bunlarla günde 400 m^2 yapı tamamlanabiliyordu. İnşaat güzel güzel ilerlerken birden olağanüstü ağır kış şartları başladı. Şantiye kar buz altında, sıcaklık sıfır derecenin altındaydı. Tabii, işler gecikmeye başladı. İş programını gerçekleştirme şansı giderek azalıyordu. Gama da durumun farkındaydı. Bir başvuruda bulundu. Programı gerçekleştirebilmek için 24 saat çalışılabileceğini, işçilik, kalıp masraflarının artacağını söy-

leyerek, toplamda %20'lere varan bir zam istiyordu. Sakıp Sabancı, bu konuyu, Gama'nın ortaklarıyla görüşmek üzere beni görevlendirdi. Karşılıklı oturduk. Sanırım, sonradan karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bir dostluk geliştirdiğimiz Gama'nın başkanı Sevgili Erol Üçer'i de o vesileyle tanımış oldum.

Toplantılara, istedikleri zammın gerekçelerini ve onların tutarlarını sormakla başladım. Sonuçta, imalat miktarı artmadığı için, ek masraf olarak, biraz daha fazla kalıp malzemesi ve kış şartlarında işçiye verilecek zor koşullarda çalışma pirimlerinden başka, bir gerekçe bulunamıyor, bu da ihale bedelinde en geniş bir hesapla %3'lük ya da 4'lük bir zammı gerektiriyordu. Bu şekilde Gama'nın isteği olan yüzdelere yaklaşılamıyor, anlaşma sağlanamıyordu. Durumu Sakıp Bey'e anlattım:

"Ağam, bir de ben konuşayım" dedi... Konuştular... Bir de baktım, Sakıp Bey, müteahhitlerin isteklerine yakın bir zammı, benim bulabildiğim rakamın çok üstünde bir primi kabul etmiş. Tabii işler birden hızlandı. Herkes mutluydu. Ancak Sakıp Bey beni çağırarak bir açıklama yapma k gereğini duydu:

"Ağam, sen haklıydın. Gayretlerine, dürüstlüğüne teşekkür ederim. Ancak biz bu iş için kısa vadeli, çok yüksek faizli bir kredi aldık. Yapıyı, gecikmeden tamamlamak zorundayız. Onun için, ben mecburen geniş davrandım. Bu sıkışıklıkta olmasak, ben bu zammı asla vermezdim..." dedi... Gönlümü almış oldu.

Sonuçta, yapı bir yandan tamamlanırken bir yandan da makine montajları yapıldı ve temel atılışından tam bir yıl sonra, yaklaşık 400 metre boyunda, 100.000 m² geçen koca yapı, imalata başlayacak duruma geldi ve büyük bir törenle açılışı yapıldı. Açılış törenini, kalabalığın arasında bir köşede izleyip işimize döndük.

Lassa tamamlandıktan sonra, birçok yapımızdan fazla ilgi gördü. Yurtdışında, yurtiçinde geniş ölçüde yayımlandı. Lassa yöneticileri zaman zaman Japonya'dan, Amerika'dan ziyaretçilerin geldiğini, yapının her yönden fotoğraflarını çektiklerini, çatılara bile çıkıp ışıklık detaylarını incelediklerini biraz da hayretle anlatıyorlardı. Belki de içlerinden, neden böyle incelediklerine pek anlam veremiyorlardı.

Üç dört yıl sonra olmalı; Lassa'nın, meslektaşlarımız tara-

fından Ağa Han mimarlık ödülüne aday gösterildiği anlaşıldı. Bizden istenen dokümanları gönderdik. Bir süre sonra Ağa Han Jürisinin, Lassa'yı yaklaşık üç yüz kadar aday arasından son tura kalacak yirmi proje içinde değerlendirdiği bildirildi. Ödüller, jürinin son toplantısında bu projeler arasından seçilecekti. Bu son tura kalan yirmi kadar projenin tümü, Ağa Han Vakfı'nın görevlendireceği, teknik gözlemciler tarafından yerinde görülecek, onların gözüyle yeniden fotoğrafları çekilecekti. Bu gözlemciler ayrıca, jüriye kendi değerlendirmelerini içeren özel bir rapor vereceklerdi.

Türkiye'den son gruba kalan iki projeyi incelemek için Suriyeli genç bir akademisyen mimar gönderilmişti. İstanbul'a geldi. Birlikte İzmit'e gittik. Yapıyı gezdik. Kendisi bir daha gidip özel fotoğrafçısıyla çekimler yapmış. Son olarak İstanbul'da işverenlerle de görüşmek istedi. Sakıp Sabancı, Lassa'nın ödüle yakın olduğum haberine sevindi. Suriyeli mimara benim de beraberinde olma koşuluyla randevu verdi. Fındıklı'da Holding binasındaki manzaralı, geniş odasında kabul edildik. O günden aklımda kalan; Sakıp Bey'in sorulara İngilizce cevap vermeye çalışmasıydı... Şöyle bir konuşma geçti:

"Bu büyük yatırımınız için, mimarları nasıl seçtiniz?"

"Bak, benim yönetim kurulu başkanım, eski başbakan Naim Talû'dur. Türkiye'nin genel kurmay eski başkanı da benimle çalışır. Ben, mimarlarımı da buna göre seçerim!"

Suriyeli gözlemcinin dönüşünden iki üç ay sonra da Lassa'ın son jüri toplantısında elendiği, Türkiye'den diğer aday olan Nail Çakırhan Evi'nin ödüle layık görüldüğü anlaşıldı. Turgut Cansever'in de içinde bulunduğu uluslararası jüri, Reha Günay'ın çok başarılı fotoğraflarından tanıdığım ve gerçekten güzel bulduğum evi ile Nail Çakırhan'ı ödüllendirmişti. Doğal olarak 100.000 m^2'lik bir sanayi yapısıyla, 100 metre karelik bir ev karşılaştırılmamıştı. Gerçekte böyle bir karşılaştırmaya gerek de yoktu. Değerlendirme kriteri, sadece estetik olsaydı karar elbette tartışılamazdı. Ancak estetik, mimarlık sanatı için ne kadar büyük önem taşısa da tek başına yeterli olamazdı.

Genel olarak jüri değerlendirmelerine saygı duymayı hatta kabilse ders almayı ilke edinmiş olduğum halde, bu karardan

tatmin olamamıştım. Lassa'ya ait dokümanları jüriye gönderirken, ödülün Aga-Khan'ın demeçlerinde açıklanan ve birçok defa yayımlanan amacını dikkatle okumuştum: "İslam toplumlarının ihtiyaçlarına ve beklentilerine başarıyla karşılık veren yapı konseptlerini bulmak ve yüreklendirmek, İslam kültürü hakkında toplumsal bilinci yükselterek 20. yüzyıla yakışır bir mimarlığı öne çıkarmak..."

Bu amaç doğrultusunda değerlendirince; Nail Çakırhan'ın evini, 20. yüzyıl koşullarında örnek alınacak bir yaklaşımdan ziyade belki hoş ama nostaljik bir çaba olarak görüyordum. Bir zamanlar çok yüceltilen, Mısırlı ünlü mimar Hasan Fathy de kurutulmuş killi toprak bloklarla, minyatür gibi güzel evler yapıyor, ancak düşüncesi kendisi ve yaşamıyla sınırlı kalıyordu. Bu tür yapıların Batılıların, Doğulular için tasarladıkları yaşam biçimine uygun düştükleri için ödüle layık görüldüklerini, ister istemez düşünüyordum. Ağa Han ödüllerinin, hep böyle davranılırsa, İslam ülkelerinde, değer verilen yüksek prestijli bir ödül olarak kalmayacağını, bir iki dergide yazdım ve uzunca bir süre ödül konusunu unuttum.

Yaklaşık yedi sekiz yıl sonra Lassa'nın, bir misli daha büyütülmesi gündeme geldi. Atalay Coşkunoğlu, genel müdürlükten ayrılmış, yerine o sıralarda basında adı sıkça duyulan Hazım Kantarcı getirilmişti. Sakıp Sabancı, aradan geçen yıllarda, inşaat işleriyle uğraşamayacak kadar meşgul bir hale gelmişti. Artık sadece, giderek büyüyen holdingi yönetiyordu.

Hazım Kantarcı'nın başında olduğu Lassa yönetimi, genişleme işinin projelendirilmesini bize vereceği yerde, bizim de içinde bulunduğumuz bir grup mimardan fiyat teklifleri alıyordu. Ben bu tekliflerin usulen alındığını, bizim ücretimizi düşürebilmek için bu yola gidildiğini zannediyordum. Ama öyle olmadı. Çok küçük bir ücret farkıyla iş, bir başka meslektaşımıza verildi.

Tabii, çok üzüldüm. En başarılı sayılan yapılarımızdan biri daha bir kusurumuz olmadan elimizden çıkar gibi olmuştu. Kendimi tutamadım. Hazım Kantarcı'ya hitaben ağır sayılacak bir mektup yazıp gönderdim. Mektupta; Lassa'nın yaptığı işin sadece meslek etiğine aykırı değil, yapının mimari bütünlüğü-

nün bozulması nedeniyle, temsil ettiği kurumun zararına da olduğunu söylüyordum. Sabancı Grubu'nun çok sayıda kültür merkezi inşa ettiğini bu nedenle kültür, sanat koruyucusu olarak tanındığını, Lassa'nın bu davranışının Sabancı Grubu'nun bu niteliğine de ters düştüğünü ekliyordum. Mektubu göndermek beni rahatlatmış ama anlaşılan Hazım Kantarcı'yı rahatsız etmişti. Mektubu alır almaz bana telefon etti.

"Doğan Bey, bizi ne duruma düşürdünüz.... Söylediklerinizi emin olun hak etmiyoruz..." gibi bir şeyler söylüyor, "Bu kadar ağır konuşmaya hakkınız yok, bu nihayet ticari bir konudur..." diyordu. Tabii, Hazım Bey'le anlaşmamız mümkün değildi. Ben yazdığımla kaldım. Ne var ki içimi dökerek bir dereceye kadar rahatlamıştım. Bir buçuk yıl içinde Lassa, gerçekten bizimkinden farklı bir mimari anlayışla genişletildi ve koskoca yapı, iki ayrı elden çıkmış ama bir çatı altında iki fabrika gibi oldu. Bu ek yapı için daha az ücret vererek işi alan meslektaşımız, daha önce büromuzda çalışmış bir arkadaşımızdı. Doğal olarak daha az ücret istemesini yadırgamadım. Piyasa koşullarında maalesef hepimiz, yasal ücret tarifemizden az veya çok bir eksiltme yapmayı kabul ediyorduk. Ne var ki, bizim yapılarımızda sonradan birtakım işler yapan çoğu meslektaşımız gibi usulen bizden bir izin isteseydi, kendisi de rahat ederdi diye düşünmekten kendimi alamadım. Neredeyse her yapımız tamamlandığında bir süre bizi sevindiriyor sonra zamanla üzücü bir sorun haline dönüşüyordu. Ne yazık ki, önce birlikte çalıştığımız sonra rakibimiz olan meslektaşımız, birkaç yıl sonra tutulduğu bir hastalıktan kurtulamayarak oldukça genç bir yaşta aramızdan ayrıldı. Vakitsiz kaybı nedeniyle her şeye rağmen Sami Sisa da ben de gerçekten çok üzüldük.

1999 Depremi ve Lassa'da Hasar

Yapının büyütülmesi ve Lassa'ya yazdığım mektuptan sonra, aramızda hiçbir ilişki kalmamıştı. 1999 Yalova-Gölcük merkezli deprem felaketinde, bölgedeki beş altı yapımızdan sadece Lassa'nın bizim yaptığımız bölümünde yer yer hasar oluşmuş-

tu. Prefabrike betonarme sistem için Gama'nın yaptırdığı uygulama projelerinde, dilatasyon bölgelerine yerleştirilen kirişler, depremde birbirlerine çarparak, bazı bölgelerde kırılmalara yol açmıştı. Betonarme projeleri müteahhit tarafından yapılmış olsa da bizim statiker mühendisimiz projeleri onayladığı için, dolaylı bile olsa ben de sorumluluk duyuyordum.

Gerçekte, inşaatın tamamlanmasından depreme kadar yaklaşık yirmi beş yıl geçmiş, yapıda hiçbir arıza çıkmamıştı. İzmit bölgesinde standart prefabrikasyonla yapılmış neredeyse tüm fabrikalar yıkılmıştı. Sabancı Holding'in "Kentsa" diye adlandırdığı alandaki diğer fabrikalarda da ciddi hasar vardı. Bir iki bina tümüyle yıkılmıştı. Herkes bu felaketi Lassa için görece hafif atlatılmış sayıyordu. Bu nedenle müteahhit firmalar, inşaat mühendisleri sorumlu tutulmazken sadece benim üzülmeyi sürdürmem belki de anlamsızdı.

Deprem hasarlarını holding yönetim kurulu ele aldı. Benim de katıldığım toplantılarda, uzun tartışmalar yapıldı. Sonunda, Lassa'nın bizim projelendirdiğimiz 100.000 m^2'lik bölümünün 25 yılda eskidiği, hasar görmemiş temeller üzerinde yeniden ve tamamen çelik olarak yapılmasının daha doğru olacağına karar verildi. Yapının özgün mimarisinin aynen korunarak, çelik elemanlarla inşası için gerekli yeni projeleri yaptık. İnşaatı denetledik. İyi organize olmuş yeni bir müteahhide, özel bir anlaşma ile verilen iş, inanılmaz bir hızla üç ayda tamamlandı. Depremden yaklaşık dört ay sonra 2000 yılına girmeden, Lassa'nın ilk bölümü, aslının tıpkıbasımı gibi yeniden inşa edilmiş oldu.

O yıldan günümüze kadar Lassa'dan herhangi bir haber almıyoruz. Projelerimizi, yapılarımızı yayımladığımız kitaplarda, dergilerde; yeni adı Brissa olan eski Lassa lastik fabrikasının 1975 yılında çekilmiş özgün fotoğraflarını kullanmayı sürdürüyoruz.

50.

Arap Birliği'nden Beklenmedik Bir Davet

1983 yılı başlarında, Tunus'tan postalanmış, resmi görünüşlü bir mektup aldım. Mektup, Arap Birliği Genel Sekreterliği'nden geliyor ve yeni yapılacak Arap Birliği binası için açılmış olan uluslararası proje yarışması jürisine seçildiğim bildiriliyordu. Haziranda, Tunus'ta yapılacak toplantı için, bilet ve gerekli dokümanlar sonradan gönderilecekti. Jüriye seçilmek, mektubu yazanlar tarafından pek önemseniyor olmalıydı ki, kabul edip etmeyeceğim bile sorulmuyordu.

Gerçekte bu tür zarif sayılmayacak davetleri kabul etmediğim halde, bilet, program vb dokümanlar gelinceye kadar geçen yaklaşık iki ayda, uluslararası bir jüride bulunmak düşüncesi ağır bastı. Katılmaya karar verdim ve telefon edip hangi uçakla gideceğimi bildirdim. Kararlaştırdığım gün; öğleye doğru Tunus Havaalanına indim. Arap Birliği'nden bir protokol memuru karşıladı. Havaalanından sorgusuz sualsiz çıktık. Plakasında "Merasim" yazılı bir araba ile kent merkezinde, geniş ve ağaçlı bulvar üzerindeki lüks bir otele geldik. Yemekte, Arap Birliği Genel Sekreteri ve diğer jüri üyeleriyle bir araya geldik. Hepsini ilk defa görüyordum. Ancak jüri üyelerinden Henri Svoboda ile Yasmeen-Lari'yi, o sıralarda U.I.A.'da (Dünya Mimarlar Birliği) görevli oldukları ve uluslararası yayınlarda zaman zaman isimleri geçtiği için tanıyor gibiydim. İsminden dolayı nedense Çek vatandaşı sandığım Henri Svoboda'nın Iraklı bir Hıristiyan olduğunu o gün öğrendim. Bir

başka jüri üyesi Suriyeli mimar el-Hakim idi. El-Hakim'in babası, eskiden Halep valiliği yapmış bir Osmanlı Paşası imiş. Türkçeyi enikonu konuşuyordu. Onlarla kısa sürede kaynaştık.

Ertesi sabah jüri, Arap Birliği'nden bir yönetici başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Yaşı ve deneyimi dolayısıyla Henri Svoboda, oybirliği ile jüri başkanlığına seçildi. Toplantıyı çok sayıda gazeteci izledi. Arap Birliği temsilcisi, jüri üyelerini basına Arapça tanıtıyor, her birimizin isminin başına "el-Üstad" sözünü abartarak ekliyordu:

"El-Üstad, min Türki, Doğan Tekeli..." vb Bizler de ayağa kalkarak salondakileri selamlıyorduk.

Tören bitip jüri, projelerin sergilendiği salona geçtiğinde, ilk sözü alıp, bu yarışma uluslararası bir yarışma olduğuna göre U.I.A.'dan onay alınıp alınmadığını sordum. Başkan yerine, yarışmayı düzenleyen ve raportörlük yapacak olan Iraklı genç bir mimar cevap verdi. Müracaat edilmiş ancak U.I.A.'nın onayı alınmamış ve Arap Birliği yarışmayı kendi düzenlediği biçimde ilan etmiş. Buna rağmen kimseden bir itiraz gelmediği gibi, U.I.A. "Bizim onayımız olmadan da yarışma açabilirsiniz ancak biz sonuçtan sorumlu olmayacağımız gibi, olası anlaşmazlıklarda da arabulucu olmayız" demiş. Bu açıklamaya göre, jürinin yapılan işlemi kabul ederek, birçok ülkeden gönderilen elli kadar projeyi değerlendirmesi gerekiyormuş.

Jüri bu açıklamayı yeterli buldu. Ben bir kez daha söz aldım; Türkiye'de jürilerin, yarışma şartnamesini önceden görerek onayladıklarını, bizim ise şartnameyi görmediğimizi, bu durumun sakıncalı olup olmadığını sordum. Ona da: "Doğru, şimdi şartnameyi okuyalım, sonra değerlendirmelere geçeriz" diye cevap verildi. Anlaşıldığına göre, işi uzatmadan seçimlerin yapılıp bitirilmesi isteniyordu. Buna rağmen benim teklifime uyulup, şartnameyi okumamız için, yarım saatlik bir ara verildi. Sonra da çalışmalara başlandı.

Türkiye'de daha önce birçok defa jüri üyesi olarak bulunduğum için; başkana bizim birinci eleme, ikinci eleme gibi usullerimizi anlattım. Uygun bulundu. Böylece bizim usullere göre oybirliğiyle en zayıf bulduğumuz projelerden başlayarak elemelere geçtik.

Çalışmalar sırasında Tunuslular, bize tahsis edilen "merasim" arabalarıyla jüriyi gezdiriyorlardı. Bu gezilerin birinde, İslam âleminin ilk büyük camilerinden birinin bulunduğu, Kayruvan kasabasını, görmek fırsatını bulduk. Kayruvan Ulu Camii, 9. yüzyıldan kalma, çok kolonlu, etkili bir yapı idi ama Kayruvan'da asıl dikkatimi çeken, tarihi kasabayı olduğu gibi korumayı amaçlayan "Ulusal Mirası Koruma Bürosu" oldu. Yaklaşık, 60.000 nüfuslu kasabadaki tüm sokaklar, yapılar, planlarıyla birlikte 1/200 ölçekli ayrıntılı bir kent planına işlenmiş ve büyük bir duvara asılmıştı. Bu büronun onayı olmadıkça, hiçbir binaya çivi bile çakılamıyordu. Böylece Kayruvan, hayatın tüm çeşitlerini içinde barındıran çağdaş gereksinimleri karşılanmış, olanca canlılığıyla yaşayan bir kent olarak korunabiliyordu. Daha sonra gördüğümüz Tunus kenti yakınlarındaki Hamamet, yirmi beş kadar büyük ve her biri özgün bir mimari sergileyen otelleriyle önemli bir turistik kent olmuştu.

Otellerin büyük çoğunluğunda, geleneksel Kuzey Afrika mimarlığının bence başarılı, özgün ve çağdaş yorumları izlenebiliyordu. Tunus'un bizden önce turizm yatırımlarına başladığı anlaşılıyordu. Ancak, bir kısmının içlerini de görebildiğimiz, bu lüks mobilyalı zengin otellerde, çok çocuklu İtalyan işçilerinin kaldığı, çocukların, şık koltuklarda, kanepelerde zıplayarak oynadıkları, ellerindeki dondurmaları oraya buraya dökerek yediklerini görerek üzüldüm. Tunuslular, bu durumu kısa zamanda, çok sayıda otel yapmış olmalarına ve bunların boş kalmamaları için fiyatları çok ucuz tutmalarına bağlıyorlardı.

Bou-Said, Hamamet'in aksine, eski bir turistik kasabaydı. Tüm eski yapılar bembeyaz boyalı; kapı, pencere ve kepenkleri, deniz mavisi renkli, çok hoş canlı bir kentti.

Bir başka gezide de o yıllarda hasta olan ama görevine devam eden Habib Burgiba'nın deniz kıyısındaki sarayını ziyaret ettik. Makul büyüklükte, modern denebilecek bir yapıydı. Burgiba'nın çalışma odasında. Cumhurbaşkanlarımız Cevdet Sunay ile Fahri Korutürk'ün, gümüş çerçeveler içinde imzalı fotoğrafları dikkati çekiyor, kabul salonunu, çalışma odasına bağlayan geniş ve uzunca koridorda, eski Tunus beylerinin Os-

manlı üniformaları içinde, kavuklu ya da fesli tam boy sıra sıra portreleri, insanı duygulandırıyordu.

Jüri çalışmaları ilerleyip, son aşamalara geldiğimizde, jürideki Tunuslu mimarlar, danışmanlar, iç mekânları yaldızlı mobilyalarla donatılmış, klasik Fransız saraylarını andıran simetrik planlı bir yapıyı, önce belli belirsiz, sonra da ısrarlı bir şekilde öne çıkarmaya başladılar. Svoboda, Yasmeen Lari, el-Hakim ve ben, gerçekten modern bir yorum saydığımız, işlevleri başarılı bir şekilde çözümlenmiş bir projeyi destekliyorduk. Her şeye rağmen konuşmalar belirli bir düzeyde geçiyor, iki taraf da gerginlik yaratmaktan kaçınıyordu.

Son karar toplantısına, Arap Birliği genel sekreteri de geldi. Bana göre jürinin havasını da kavramıştı. Konuşmaya jüriyi yücelten sözlerle başladı. Çok dikkatli ve saygılı davranmaya özen gösteriyordu:

"Bu değerli jürinin yaptığı çok titiz ve yoğun çalışma için, Arap Birliği tek tek hepinize minnettardır. Bizim için seçtiğiniz ve ilk üç dereceyi verdiğiniz projelerin hepsi de çok değerli projelerdir. Birinci olan proje ise şüphesiz en iyileri; yalnız bu projenin sunumu, bizim onu krallara, devlet başkanlarına iftiharla gösterebileceğimiz kadar görkemli değil. Biraz alçak gönüllü duruyor. Bu ilk üç projeye, ödüllerini hemen ödeyelim. Jürinizin tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, yeni bir proje daha hazırlamalarını rica edelim. Elbette ek bir ücret ve bir buçuk ay gibi bir süre de verilir. Böylece, biz daha ikna edici bir projeyi sunarız ve çok rahat ederiz. Yeni hazırlanacak projeleri; tabii gene lütfen, siz değerlendirirsiniz. Raporu böyle düzenleyebilirseniz müteşekkir oluruz..." dedi.

Bu öneri yadırganmadı. Jüri başkanı usulen bizlere de sorduktan sonra olumlu görüş bildirdi. Genel sekreter çok teşekkür etti. Yanındaki memurlardan birisine eliyle bizleri göstererek, bir işaret çaktı. Anlaşılan, jüri ücretlerimiz verilecekti. Toplantı, genel sekreterin teşekkürleriyle sona erdi. Verilen zarflar, hızla açıldı ve içlerinde beşer bin dolar olduğu anlaşıldı. Bu ücret benim için olduğu kadar, tüm jüri üyeleri için de pek sevindirici olmalıydı ki, kimse gülmesini tutamıyordu. Topluca yenilen yemek de aynı neşeyle sürdü.

Yemekten sonra jüri raporları yazılıp, zarflar açıldıktan sonra, birinci ödül verilen projenin; o yıllarda ünlü olan, İngiltere'de çalışan modernist Mimar Muhammed Makiya'ya, Fransız sarayı görünüşlü çağdaş yapının, Habib Burgiba'nın mimarı olduğu söylenen ve Tunus'ta çalışan Fransız asıllı bir dekoratöre, üçüncü projenin de Faslı genç bir mimara ait olduğu anlaşıldı. Bir sonraki gün de herkes ülkesine döndü.

Aradan yaklaşık iki ay geçti. Ben her gün Tunus'tan yeni bir davet bekliyordum. Bir haber yoktu. Genel Sekreter Mongi el-Fakih'e telefon ettim:

"Ekselans" dedim... "Jüri kararına göre, bu günlerde toplanmamız gerekiyor. Kendi programımı düzenleyebilmek için, acaba tespit edildi ise toplantı tarihini bildirebilir misiniz?"

Genel sekreter:

"Ah üstad Tekeli..." dedi. "Bizim işlerimize gösterdiğiniz ilgiye acaba nasıl teşekkür etsem? Ama biz, sizleri bir kez daha buraya çağırıp, vaktinizi almak istemedik. Gelen projeleri biz, aramızda değerlendirdik... İlginize, tekrar teşekkür ederim. Saygılar sunarım..." dedi. Telefonu kapattı.

Genel sekreter, hangi projeyi seçtiklerini bile söylememişti. Yıllar sonra, İstanbul'da tesadüfen tanıştığım Tunuslu bir diplomat, Arap Birliği Genel Merkezi'nin inşa edilmesinden vazgeçildiğini söyledi. Nedenini bilmiyordu. Ama ben, kendi payıma saf ve iyi niyetli davranarak genel sekreterin, bu kaba oyununu anlayamadığım için, kendimi uluslararası mimarlık toplumuna karşı sorumlu saymaya devam ediyorum. Diğer jüri üyeleriyle bir daha karşılaşmak fırsatım olmadı. Onların, ne hissettiklerini bilemiyorum.

1. Halk Bankası Genel Müdürlük Binası
(Hazine Müsteeşarlığı olarak kullanılıyor)

51.

Halk Bankası Teması Üzerine Varyasyonlar

1983 yılında, Halk Bankası Genel Müdürlüğü yapıları için, bir proje yarışması açılmıştı. Bu yarışmayı kazanmamız ve genel müdürlüğün inşa edilmesi, aynı ilkeleriyle iki büyük yapı kompleksi daha yapmamızın yolunu açtı. Böylece 1983'te kazandığımız yarışmadaki ana fikirleri paylaşan üç yapımız oldu. Müzikte bir bestecinin bir teması üzerine varyasyonlar besteleniyor. Bunlar, çoğu defa asılları kadar seviliyorlar. Ben, belki de bu tanımın, fonetiğini sevdiğim için, bu üç yapımızı, gerçeğe de uygun olarak "Halk Bankası Teması Üzerine Varyasyonlar" diye adlandırmak istedim. Doğrusu bu adlandırma da hoşuma gidiyor. Aşağıda bu üç yapının hikâyesi özetlenmektedir.

1. Halk Bankası - Hazine Müsteşarlığı

1983 yılı başlarında Halk Bankası Genel Müdürlüğü'nden beş altı kişilik bir grup, büroyu ziyaret etti. Ankara'da, İnönü Bulvarı (Eskişehir yolu) ile Konya yolunun kesiştiği köşe arsalarında, bir genel müdürlük binasının projelerini elde etmek için, sınırlı bir proje yarışması açmak istiyorlar, bizi davet ederlerse katılıp katılmayacağımızı öğrenmek istiyorlardı. Ben, kamu kuruluşlarıyla çalışmanın zorluklarını uzun uzun anlattım. Bu konuda yaklaşık on yıl önce aldığımız karardan söz ettim. Cevap olarak

bana; bankanın işley işinin bakanlıklardan çok farklı olduğunu ve bir özel şirkete be nzediğini söylediler. O bakımdan güvence verdiler. Bunun üzeri ne, kendilerine sordum:

"Yarışmaya katılı rsak banka, katılanlara masraflarını öder mi?" Ve devam ederek ; gelenlerin içinde mimarlar da bulunduğu için, bir hesap yapn nalarını rica ettim. Kaç kişi çalışır, maaş tutarı nedir vb?..Yapılan hesap sonucunda; biraz da ekonomik davranarak maliyetin o günkü değerlerle 2.000.000 TL olacağı hesaplandı. Ben de kenc lilerine, bizi hatırlayıp ziyaret ettikleri için teşekkür ettiğimi, biz i yarışmaya davet ederlerse, yarışmacıların her birine 2.000.000 TL ödenmesi koşuluyla, memnuniyetle katılacağımızı söyledim.

Yaklaşık bir ay sonra elimize ulaşan; yarışmaya davet yazısı ve yarışma şartnamesinde: 1. ödüle 2.000.000 TL. 2. ödüle 1.500.000 TL 3. ödüle de 1.000. 000 TL diğer iki yarışmacıya da 500.000'şer TL ödeneceği belirtiliyordu. Vakit kaybetmeden Halk Bankası'na telefon ettim. İnşaat Müdürü meslekdaşıma;

"Şartname ve ödemeler, konuştuğumuz gibi olmamış!... dedim.

"Hocam, işte birincilik ödülünün tutarı, sizin hesaplamış olduğunuz gibi 2.000.000 TL oldu!.. Katılırsanız, nasıl olsa birinci ödülü alacağınız için biz sözümüzü tutmuş sayılırız!.." dedi. Tabii, şaka gibi bir cevaptı ama ne yapalım ki, günümüzde, verilen bir sözün aynen tutulması çok da gerekli sayılmıyordu.

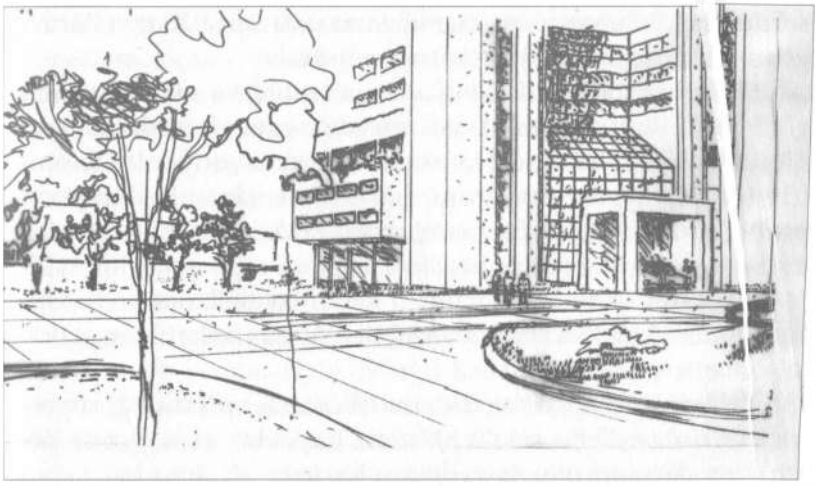
Sam Sisa ile birlikte çalışmaya başladık. Önce, yavaş yavaş konuya ısındık. Ankara için, Halk Bankası için sembolik bir yapı nasıl olur? Düşünmeye, araştırmaya başladık. Tabii, hiçbir yerden kopya olmamalıydı. Çalıştıkça, "iyi olabilir" dediğimiz düşünceler ortaya çıktı. Son günlere doğru iyice heveslendik, çok yoğun çalıştık ve projeyi teslim ettik. Yarışmaya, beş proje katılmıştı. Kısa sürede projemizin birinci ödülü kazandığı anlaşıldı. Katılan projeler, zamanın dergilerinde yayımlandı.

Oldukça geniş programlı ve bizim için yeni bir konuda kazanmış olduğumuz bu ödül bizi, elbette çok sevindirdi. Banka, yarışma sonunda güzel bir tören yaptı. Bize bir plaket verildi. Ancak proje sözleşmesini, yaklaşık altı ay sonra 1984 yılı başlarında imzalayabildik. Bankanın genel müdürü, deneyimli bir

bankacıydı. Kendisinin asıl işi yanında, birkaç ı apartman yapıp sattığı, inşaat işlerinden çok iyi anladığı söyler ıiyordu. Galiba bu deneyimi, bizim projemizi anlamasını ve değ erlendirmesini de sağlıyordu. Sözleşmeye göre yaklaşık iki yıl sı iren tüm proje işleri, bankacıların ilk ziyaretlerinde bize söyledi kleri gibi, bizi üzmeden, karşılıklı saygı ve uygar ilişkiler içinde tamamlandı.

Banka, bizim takımın hazırlayacağı projeler i denetlemek üzere her disiplinden deneyimli birer müşavir göı evlendirmişti. Mimari projeleri, rahmetli Hayati Tabanlıoğlu inceleyecek ve bankaya rapor verecekti. Bayındırlık Bakanlığı'ı ıda, Atatürk Kültür Merkezi ve Yeşilköy Atatürk Hava Limanı gibi önemli projeler gerçekleştiren Tabanlıoğlu, bizden iki yıl önce, bizim fakülteden mezun olduğu için, ağabeyimiz sayılıyo rdu. Biz de kendisine saygılı idik. Başlangıçta çok ciddiye aldığ ı görevini, zaman zaman büroya uğrayarak, tüm etütlerimizi gı örerek, denetleyerek yerine getirdi. Ancak zamanla bizim de çı ık dikkatli çalıştığımızı görerek, ilişkilerimizi güvene dayalı bir d lüzeye getirdi. Giderek iyi anlaşan, yakın dostlar olduk.

1986 yılı başlarında tüm projeler, detaylar tama ımlanmış olarak yapı, ihaleye çıkarıldı. Ünlü müteahhitler ara sında en düşük toplam fiyatı veren "Gama İnşaat Taahhüt A.Ş ." o gü-

Halk Bankası (Hazine Müsteşarlığı), Eskiz: Doğan Tekeli, 1983

nün değerleri ile yaklaşık 5,5 milyar TL ile ihaleyi alarak, inşaata başladı. İnşaatın başlamasıyla birlikte, Halk Bankası, bizimle de bir mesleki kontrollük sözleşmesi imzaladı. İnşaat süresi, otuz ay öngörülüyor ancak bizim hizmetimizin, inşaattan sonra da kabuller, eksiklikler vb nedenlerle otuz altı ay süreceği kabul ediliyordu.

Ancak inşaat başlar başlamaz müteahhitlik, bizim radye temel olarak öngördüğümüz temel sistemini tartışmaya açtı. Danışman olarak görevlendirdikleri ünlü bir zemin mekaniği profesörü bir rapor hazırlamış, bu temel ile yapının taşınamayacağını iddia ediyor, temel sisteminin değiştirilerek kazıklı sisteme dönülmesini öneriyordu. Halbuki biz, temeli Karayolları Genel Müdürlüğü'nün zemin raporuna göre tasarlamıştık. Daha ilk anda bir anlaşmazlık kendini göstermişti. Ünlü uzman hoca, kazıklı temel, devletin karayolları radye temel öngörüyordu.

Bankanın inşaat müdürü, anlaşmazlığı çözümlemek için, bir yol bulmuş:

"Türkiye'de zemin mekaniğinin büyük otoritesi sayılan ve hepimizin tanıdığı bir başka profesörü hakem yapalım. O, konuyu incelesin; kararını uygulayalım!.." diyordu.

Düşündüm... Biri daha ünlü de olsa iki profesörden birinin hükmünün, diğerinden daha doğru olduğuna nasıl karar verebilecektik? Bence, danışmanın raporunu önce Karayollarına göndermeli ve onun görüşünü almalıydık.

Sorulduğunda; "Karayolları, müteahhidin danışmanının görüşünü kabul etmiyor, kendi önerdiği sistemin neden uygun görülmediğinin, bilimsel olarak anlatılmasını" istiyordu. Bunun üzerine, Karayolları raporunu hazırlayan uzmanla danışman profesörün; bankanın kontrol elemanları ve bizimle birlikte, bir toplantıya çağrılmalarını istedim. Yapılan toplantıda Karayolları laboratuvarının genç uzmanı kendi sondajlarını ve hesaplarını önümüzde herkesin anlayabileceği gibi anlattıktan sonra, devam etti:

"Hocam, hesaplarımızda, yöntemimizde bir kusur görüyorsanız lütfen söyleyin, tekrar bakalım. Başka bir sondaj ya da deney emrederseniz onu da yapmaya hazırız.

Danışman profesör, hesapların ve yöntemin doğru olduğu-

nu kabul ediyor ancak kazık temelin daha güvenli olacağını tekrar ediyordu. Profesörün hesaplarına göre 1,5 m'de bir 90 cm çapında kazık çakılması gerekiyordu. Böyle bir uygulamayı görüp işitmediğim için Karayollarına ve yaklaşımında gördüğümüz açık, dürüst tavra güvenmemin doğru olacağını savundum. Toplantı böyle bir kararla sona erdi. Temeller önerdiğimiz gibi radye temel olacaktı. Sonradan hesapladığımıza göre bu kararımızla, tüm taahhüt bedelinin % 30'u kadar ek bir maliyetten ve en az altı aylık bir gecikmeden kurtulunmuş oldu. Ne var ki benim konuyu ele alış biçimimden kaynaklanan bu kararın haklılığını ve yararım uzun süre, banka üst yönetimine anlatmakta güçlük çektik. Banka genel müdürü 1,5 yıl sonra inşaat müdürüne:

"Yahu" demiş... "Siz o zaman galiba doğru yapmışsınız!.."

Müteahhitlik, verdiği en düşük fiyatı dengeleyecek, önemli bir kazanımdan vazgeçmek zorunda kalınca, hızla hafriyata başladı. Bir süre kazıdan sonra, arsayı çapraz olarak kesen 1 m'den büyük çaplı bir su borusu ortaya çıktı. Allah'tan makineler zamanında boruyu fark etmiş, patlatmamışlardı. Yoksa Ankara, bir süre susuz kalacak, hafriyat çukuru suyla dolacaktı. Belediyenin, bu büyük su borusunun yerini değiştirmesi, altı aydan fazla sürdü. Banka, masrafını da ödeyerek, boruyu gene arsa içinde bir kenara aldırabildi.

Karayollarının raporuna göre yüksek yapının doğal zemine göre 8 cm, alçak yapıların 2 cm oturması öngörülüyordu. Bu nedenle, radye temellere yüksek yapıdan başlandı. Müteahhitlik, başta çıkardığı anlaşmazlıktan sonra, bence, küçük hesaplara bakmadan ve büyük bir iyi niyetle çalıştı. Brüt betonun başarılı bir biçimde uygulanabilmesi için gerçekten pahalı bir kalıp sistemi kullandı. İlk katlarda iyi bağlanmadığı için, üstlerinin dönmüş olduğunu gösterdiğim muazzam kolonları, direnmeden kırdı, yeniden döktü.

İnşaat, başlangıçta anlattığım anlaşmazlıklar, borunun kaldırılması vb nedenleriyle olduğu kadar, ağır kış şartları dolayısıyla da oldukça uzadı. Bu arada üç dört kadar genel müdür değişikliği oldu. Bunların arasında, Coşkun Ulusoy'un ve sonradan bakanlık da yapan Ufuk Söylemez'in bulunduğunu iyi hatırlıyorum.

Yapı ortaya çıktıkça, yeni genel müdürler ihale aşamasındaki genel müdürün eli sıkılığını aştılar, kaliteye önem verir oldular. Böylece biz de ince inşaat için daha özel detaylar üretebilmeye imkân bulduk. Yapının son aşamalarındaki genel müdürümüz Mümtaz Tahinci, belki de yapıya karşı en anlayışlı genel müdür oldu. Ne var ki Mümtaz Bey'in bu iyi niyeti, bankaya da kendisine de yararlı olmadı.

1990 yılında; inşaat tamamlanmaya yaklaşınca, iskeleler inip bahçeler, dış duvarlar göründükçe, çeşitli kamu kurumlarının yapıya el koyacağı, bankaya bırakılmayacağı gibi söylentiler dolaşmaya başladı. Banka üst yönetimi bir açıklama yapmıyordu. Bir inşaat toplantısında, inşaat müdürü, muvakkat kabul yapılmasa da bankanın yeni binaya taşınma kararında olduğunu duyurdu. Taşınmanın planlanması, hazırlıkları yapılırken de Hazine Müsteşarlığı'nın binayı bankadan satın aldığı yani el koyduğu belli oldu. Mimarlara bir açıklama yapılacak değildi ya!.. Olayları, kulaktan kulağa duyuyorduk. Yeni mal sahibinin nasıl kullanacağını, ne gibi değişiklikler yapacağını da bilmiyorduk.

Binanın son rötuşlarını görmek üzere, belki de son defa olarak Ankara'ya gittiğimde Hazine Müsteşarı'nın da orada olduğu ve beni görmek istediği söylendi. Adının Namık Kemal Kılıç olduğunu öğrendiğim sayın müsteşar, tanıştırıldıktan sonra, ilk işi bana yüklenmek oldu.

"Hocam, yahu altı müsteşar muavini odası yapmışsınız. Benim yedi müsteşar muavinim var. Nereye oturtacağım ben adamı şimdi?!.

Söylediği şaka olmalıydı. Ama öyle davranmıyor, neredeyse hesap soruyordu. Tartışmaya girmek istemedim:

"Artık bir çaresini bulursunuz..." diyerek, ayrıldım.

Hazine müsteşarlığı, Halk Bankası'nda inşaat müdür muavini olan, tüm inşaatı yakından izleyen değerli bir meslektaşımızı transfer etmişti. Sanıyorum istenen bölme değişikliklerini ona yaptırıyorlar, bana da sormuyorlardı. Bunu, ben de tercih ediyordum. Çok özenle gerçekleştirdiğimiz yerleşmenin bozulup, Hazine'nin daha kalabalık personeline göre uyarlanması ve binlerce masanın, yüzlerce odanın herkesi memnun edecek şekilde yerleştirilmesi zaten imkânsız gibiydi. "Yapı, benim tasar-

ladığım gibi kullanılamayacaksa hiç değilse gözüm görmesin" diyordum.

Zaman içinde, Halk Bankası için çok dikkatle, çok emek vererek projelendirdiğimiz merkez şubesinin, evrak kabul holü haline çevrildiğini, yapıya Hazine müsteşarlığı yanında Dış Ticaret Müsteşarlığı'ın da yerleştiğini, personel sayısının Halk Bankası için öngörülen sayının üç katını bulduğunu işittim. Hazine yönetimi bu defa da asansörlerin yetersiz olduğundan şikâyet ediyormuş.

Yapı, Hazine Müsteşarlığı'na devredildikten sonra, o yıllarda Bülent Ecevit'in Amerika'dan çağırarak bakan yaptığı Kemal Derviş'in buraya yerleştiğini, iç taraftaki havuzlu, ağaçlı bahçede çalışmayı çok sevdiğini bana söyleyenler oldu. Bugünlerde toplantı salonunda uluslararası toplantılar, basın konuşmaları yapıldığını televizyonlardan izliyorum. Günümüzün başbakan yardımcısının da hazineden sorumlu bakan olarak, Halk Bankası genel müdürü için tasarladığımız odaya yerleştiğini gene televizyonlarda görüyorum. Tamamlanmasından yirmi yıl sonra bile yapının eskimediğine inanıyorum.

Gasprom Şirketi Genel Merkezi - Moskova

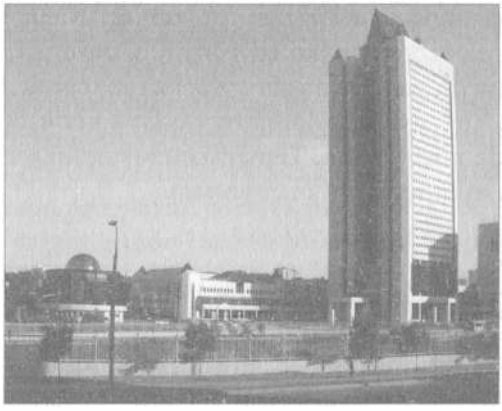
Halk Bankası için inşa edilen ama Hazine Müsteşarlığı'na kısmet olan yapı, hizmete açıldıktan sonra, olumlu tepkiler aldı. Bunlardan birisi de hiç beklenmedik bir yerden geldi. Açılıştan yaklaşık iki yıl sonra idi. Büroda çalışırken, Gama İnşaat'ın başkanı Erol Üçer'den bir telefon aldım:

"Doğan'cığım" dedi... "Güzel bir haberim var! Dünyanın en büyük petrol ve gaz şirketi Gasprom'un yetkilileri Ankara'da, Hazine Müsteşarlığı binalarını görmüşler. Çok beğenmişler. Kendileri de Moskova'da bir genel merkez kompleksi yapmak istiyorlarmış. Yapıların büyüklük ve dağılışları tam kendi düşündükleri gibiymiş. Yapının müteahhidi olarak bizi buldular ve Moskova'da bunun tam bir eşini, onlar için yapmamızı istiyorlar. Ne dersin?.." Erol Üçer, "tabii" diye devam etti:

"Projeler sizin olduğu için, birlikte çalışacağız."

Gasprom, Eskiz: Doğan Tekeli, 1993

Gasprom, Moskova

İnanılır gibi değildi. Moskova'daki yapı, hem içinde yer alacağı tarihi kent, hem sahibi olacak dünya devi kurum göz önüne alındığında, çok önemli bir yapı olacaktı, olmalıydı. Her mimar için gurur verici olacağını düşündüğüm bu fırsatın kaçırılması söz konusu olamazdı. Erol Üçer'e, birlikte çalışmaktan mutlu olacağımızı söyleyip teşekkür ettim.

Erol Üçer, kısa bir süre içinde Gama'nın o konuda çalışacak elemanlarıyla birlikte Moskova'ya gidip arsayı görmemi, Gasprom'un yetkililerinden bilgi almamı sağlayacağını söyledi. Seyahat için gerekli hazırlıklar yapılırken, ben de hafiften heyecanlanmaya başladım. Yıllardır Rusya hakkında iyi şeyler duy-

muyorduk. Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve politikası, Rusya'da birtakım değişikliklere yol açıyordu ama korkunç bir polis devleti olan Rusya'da, acaba başımıza bir şey gelir miydi? Sonra, Ankara için tasarlanan bir yapının, Moskova'da aynen uygulanması nasıl olurdu? Bambaşka iki kültür, iki farklı iklim ve çevre için aynı yapıyı yapmak, iklim farkıyla ilgili sorunlar çözümlense bile. meslek etiği bakımından uygunsuz olmaz mıydı?...

Bu endişelerimi, dostlarıma, arkadaşlarıma anlattıkça, Rusya'nın eskiden olduğu kadar rahatsız edici bir yer olmadığını anlamış oldum. Ankara'daki yapının orada aynen yapılmasına gelince: O konuda görüşler farklıydı, örneğin, o yıllarda Beyoğlu Kalkınma Derneği yönetim kurulunda birlikte çalıştığımız ve sık görüştüğümüz Vitali Hakko:

"İştir kuzum, yapacaksınız, sonunda kendi yapınız" diyor, birkaç meslektaşım ise; "Sen onları ikna edersin, farklı bir şey yaparsınız elbet" diye, beni rahatlatıyorlardı.

Böyle düşünceler içindeyken, hazırlıklar tamamlandı. Seyahat günü geldi ve Gama'nın proje yöneticisi sevgili arkadaşım Birol Öngör'le yola çıktık. Birol Öngör'ü, başka bir müteahhitlik şirketinde çalışırken tanımıştım, on yıl kadar önce görevine başlamak üzere ilk defa Libya'ya giderken, onunla birlikte uçmuştuk. Ben de aynı şirketin danışmanı olduğum için, aramızda karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bir arkadaşlık oluşmuştu. Birol Öngör'ün, benimle birlikte yaptığı bu Moskova uçuşu da Gama'daki görevinde ilk uçuşu imiş. Bu rastlantıyı hayırlı buluyordu.

Moskova; havaalanından başlayarak bana kasvetli geldi. Orada ilk işim, projemizi onaylayacak büroyu ziyaret etmek oldu. Moskova'da, devlete bağlı, tüm disiplinleri içeren 10-15 kadar proje bürosu varmış. Bunlara "Moskproject" deniyor ve numaraları ile birbirlerinden ayrılıyorlarmış. Bizim çalışacağımız galiba 12 numaralıydı. Genişçe bir apartman dairesinde çalışan Moskproject'in şefi, orta yaşlı bir inşaat mühendisi, baş mimarı da daha yaşlı görünen sempatik bir mimardı. Her ikisi de beni ve Birol Bey'i güler yüzle karşıladılar. Büroyu gezdirdiler. Pek mütevazı görünen büroda, baş mimar Haven'in yardımcısı iki üç genç mimar, birkaç inşaat, birkaç makine ve

elektrik mühendisi; yaklaşık on on iki kişi çalışıyordu. Büro gezisinden sonra, başmühendis Karganov'un odasına misafir edildik. Ben, büromuzu tanıtmak üzere yanımda götürdüğüm bir kitabımızı, özellikle Hazine binasının planlarını gösterdim. Yaptıklarımız, beğeniyle karşılandı. Yavaş yavaş konuya girildi. Gasprom arsası hakkında oldukça ilkel bazı dokümanlar verildi. Sonra birlikte arsayı gördük. Yapı programının ana hatları hakkında genel bir bilgi verildi. Benden de bu programla, yapının yüksek kitlesini de içerecek şekilde birkaç düşünce geliştirmem, eskiz hazırlamam istendi. Büronun yaptığı işleri görmüşlerdi ama belki de mimar olarak özellikle beni tartmak istiyorlardı. "Pek tabii" dedim ve Gama'nın bürosunda çalışmak için izin istedim.

Gama'nın, Moskova'da küçük odalı sosyal konutlardan oluşan eski bir apartmandaki bürosuna gittik. Bir köşede, A4 boyutlarındaki beyaz kâğıtlara kurşunkalemle, üç dört kuşbakışı serbest el perspektif hazırladım. Bunlarda iki farklı yerleşim prensibi vardı. Bir sonraki gün, eskizleri Moskproject'e gösterdim. Bu toplantıda Gasprom'u temsilen, birisi sonradan çok karşılaşacağım Tulipnikov isimli bir teknisyen olmak üzere, iki üç kişi daha katılmıştı. Eskizleri, biraz da boyadığım için gösterişli duruyorlardı. Üzerlerinde hiç tartışılmadı. Ancak beğenildiği, benim de imtihanı geçtiğim anlaşılıyordu. Bir iki gün içinde Gasprom kompleksinin biraz daha kesinleştirilmiş bir programını yazılı olarak aldıktan sonra İstanbul'a döndüm. Kararlaştırıldığına göre, on beş yirmi gün içinde bu bilgilerle 1/200 ölçekli bir konsept projesi hazırlayacaktık. Bu defa da Moskproject ve Gasprom ekibi İstanbul'a gelecekler, bizim büroda projeyi görüp onaylayacaklardı. Bu arada Gama ile aramızda, avan projelerin tamamlanıp onaylanmasını içeren bir sözleşme yapmıştık. On beş gün içinde, büroda bütün çalışmaları durdurarak, alabildiğim bilgilere dayalı bir proje hazırladık. Bir proje yarışmasına hazırlanır gibi Sami Sisa ile birlikte çalışıyor, kitle düzenini, dış alanları, siluetleri etüt ediyorduk.

Konsept proje hazırlanınca, Rus ekibi de kalabalık bir grup halinde İstanbul'a geldi. Gama yetkilileri gelen ekibi İstanbul'da beş yıldızlı bir otelde misafir etmişti. Yemekler, çeşitli lüks resto-

ranlarda yeniyordu. Herkes halinden memnundu. Sabahları üç dört saat, öğleden sonra gene üç dört saat kalabalık grup halinde çalışıyorduk. Bizim hazırladığımız proje üzerinde herkes bir şey söylüyor, ilk verilen program da yavaş yavaş büyüyordu. Büro, tam kadro hazır bekliyor, toplantıda yapılan önerileri, benim ya da Sami Sisa'nın bir eskiziyle çizime dönüştürüyorlardı. Bu koşullarda on beş gün çalıştık. Başka hiçbir işimize bakamıyorduk. Devamlı toplantılar, çaylar, kahveler, tabii bunlara eşlik eden kekler, tuzlular... Büro, işgale uğramış gibiydi. Ben de çok sıkılmıştım. On beş günün sonunda, Rus ekibinin İstanbul'da kalma izni bittiğinde ortaya çıkan proje, ekibi tatmin etmiş gibi görünüyordu. Proje tam bir avan proje değildi. Cepheler, malzemeler pek konuşulmamıştı. Ancak planlar tüm ekip tarafından onaylanmıştı. Tarihler konuldu. İmzalar atıldı. Dört takım kopya çekildi ve ekip gitti.

Biz de bir yandan kendi işlerimize döndük bir yandan da onaylı projeyi geliştirmeye çalıştık. Yaklaşık üç hafta sonra Gama, Rusların yeniden İstanbul'a geleceğini haber verdi. Kısa sürede ekip biraz daha kalabalıklaşmış olarak gelip, büroya yerleşti. Gelenlerin getirdiği haberler, bizde büyük düş kırıklığı yarattı. Verilen 110.000 m²'lik arsa, içinden geçen ve yeri değiştirilemeyeceği söylenen, kente ait büyük ısıtma, kanalizasyon, temiz su, elektrik tesisatı hatları dolayısıyla 21.000 m²'ye düşürülmüş, ilk verilen arsanın bir köşesinde yapı için, küçük bir alan kalmıştı. Buna karşılık yapı programı biraz daha büyütülmüştü. İlk verilen 80.000 m²'lik yapı alanı 130.000 m²'ye çıkmıştı. Her şeyi yeni baştan kurgulamak gerekiyordu. Tabii, çok sıkıldım, sordum:

"Siz projeleri onaylayarak gitmemiş miydiniz?"

-Biz, o an için onaylamıştık. Şimdi koşullar değişti. Onayların da tabii kıymeti kalmadı. Normal saymalısınız.

Ne yapalım? Eski düşüncelerin bir bölümünü koruyarak, yapıları yaklaştırarak, yüksekliklerini artırarak yeniden çalışmaya başladık. Bazı düşünceler ortaya çıkmıştı ama proje bizim kendi kendimize kalıp çalışmamızı gerektiriyordu. Bu defa Rus ekibi İstanbul'da daha az kaldı ve döndü. Biz yoğun bir biçimde yeniden çalışmaya koyulduk. Yenilenen ve genişletilen yapı

programına, bir kiralık büro binası, bir iş oteli de eklenmişti. İşimiz başlangıçta görünene göre adamakıllı zorlaşmıştı. Bir kez daha toparlayabildiğimiz planlarla, bana yeniden yol göründü. Moskova'da yoğun bir şekilde, yavaş yavaş beliren programın ayrıntıları dikkate alınarak, projelerde yeni düzenlemeler yaparken, bir yandan da ilginç yerlere götürülüyordum. Bolşoy'da bir opera temsili, konservatuarda klasik müzik konseri bunlar arasındaydı. 1993 yılında gördüğüm Bolşoy temsilinde, anlatılan ihtişamdan eser yoktu. Kostümler ucuz, dekorlar adeta fakirdi. Rusya'nın, gerçekten yeni rejimle birlikte, bir sıkıntı içinde olduğu görülüyordu.

Moskproject'teki mimarlar bir akşam da beni Moskova Mimarlar Birliği'nde bir yemeğe davet ettiler. Gasprom projeleri için ilk defa Moskova'ya gittiğimde; en çekindiğim şeylerden birisi, Ruslarla yenen yemeklerde bol içki içildiği, misafirlere de çok içmeleri için ısrar edildiğiydi. Az bir içki, örneğin; yarım bardak şarap, bende şiddetli bir baş ağrısına, migren krizlerine yol açıyordu. Ben de o nedenle az da olsa Ruslarla yemek yeneceğini, büsbütün yabancı bir ortamda nezaketle de olsa içki içmeye zorlanırsam ne yapacağımı düşünüyordum. Neyse ki, Mimarlar Birliği'ndeki yemekte ısrar falan olmadı. Aksine, küçük kadehlerde verilen buz gibi kaliteli Rus votkalarından birkaç kadehi birer yudumda içtim. Bir şey de olmadı.

Mimarlar Birliği binası, Çarlık döneminden kalma eski bir köşk olmalıydı. Bakımlı da sayılmazdı ama eski güzelliğini ve görkemini çağrıştıran soylu bir duruşu vardı. Yapının en üst katında oldukça geniş bir salon ve salonun ortasında, neredeyse 100 m^2 büyüklüğünde, Moskova tarihsel merkezinin, yanılmıyorsam 1/500 ölçekli, bir maketi vardı. Tüm yapılar, olabildiğince ince ayrıntılarıyla görünüyorlardı. Maketin orta kısımları, kenarlarından iyi görünemediği için, iki yanı tekerlekli bir köprü yapılmıştı. İnsanlar bu köprüye çıkıp, köprüyü maket üzerinde hareket ettirerek, her yapıyı, her sokağı kuşbakışı görebiliyorlardı. Söylendiğine göre Moskova merkezinde yeni bir yapı yapılmak istendiğinde, aynı ölçekli maketi buradaki yerine yerleştirilir, ilgililer gelip bakar, karar verirlermiş.

Büroda tüm kadroyla Gasprom projelerine çalışırken, yeni istekler nedeniyle İstanbul ya da Moskova'da devamlı toplantılar yapıyorduk. Rus tarafı çok sayıda idareci ve teknisyenle katılıyor, bizse statik, elektrik mühendislerimiz ve bir ya da iki mimar olarak en fazla dört beş kişiyle temsil ediliyorduk. Rusya'da işler adamakıllı bölünmüş gibiydi. Örneğin, dış alanlardaki kanalizasyon hatlarıyla bir uzman, temiz su hatlarıyla bir başka uzman ilgileniyordu. Yapı içindeki klima, temiz su, pis su projeleri için farklı uzmanlar vardı. Spor salonunun gibi revirin, kitaplığın, yemek salonunun, bankanın işletme gereksinmeleri, yapı programları için ayrı "teknologlar" bulunuyordu. Ruslar, aynı alanlarda bizim teknologlarımızı sorduklarında ya kendimizi, ya makine mühendislerimizi gösteriyor, onları şaşırtıyorduk.

Ruslar, bir proje üzerinde çalışırken, mimarın koordinatör, karar verici rolünü de bilmez gibi görünüyorlardı. Örneğin, mimar bir kat planını ortaya koyduğunda statiker, gerekli gördüğü yere kolonu ya da kirişi yerleştiriyor, tesisat mühendisi planda istediği yeri çekip alıyor, elektrikçi de istediği gibi kuvvet dağılımını, armatör yerlerini tespit ediyordu. Mimar yapının mimari bütünlüğünü göz önünde tutarak, onların isteklerini tartışabilecekken bunu yapmıyordu. Bunu kendilerine sormadım ama herhalde rejim gereği, her mühendis, yapı üzerinde eşit hak sahibi sayılıyor olmalıydı. Tartışmaları hep biz yapıyor, karşımızdakileri ikna edebilmek için bin dereden su getirmek zorunda kalıyorduk.

Bu koşullarda altı ayı geçen son derece yorucu, bezdirici bir çalışma sonunda, tüm tarafları tatmin eden bir proje ortaya koyabilmiştik ama proje de bizim projemiz olmaktan uzaklaşmış gibiydi. Yapıların üst köşelerine küçük cam prizmalar, yüksek yapının tepesine de 20 m yüksekliğinde, camdan hayli yüksek bir kırma çatı yerleştirilmişti. Bu değişiklikleri yapan mimar Haven, Moskova Belediyesi'nde bir kurulun bunları istediğini, yapı izninin böyle alınabileceğini söylüyordu. Bu arada; bir yandan da bir kısmı kesinleşen avan projelere göre kazılar yapılıyor, temel betonlarına başlanıyordu.

Gama ile en başta yaptığımız sözleşme, sadece avan proje aşamasını kapsadığı için, büromuzun söz verdiği işi yapıp, tamamladığını düşünüyor, uygulama projelerine devam etmeyi. Haven'in ve çok sayıda Rus mühendisin bitmez tükenmez isteklerini karşılamak için çabalamayı göze alamıyordum. Gama'ya bir yazıyla durumu bildirdim. Erol Üçer, benden bir yaş büyük olduğu halde, belki de müteahhitlik mesleğinin gereği olarak beni şaşırtan bir güç ve sabırla üst düzeyden Rus yöneticilerle dostluğu ilerletmişti. Hafta sonları da olsa davetlerine katılıyor, birlikte sauna seansları yaptıkları bile duyuluyordu. O nedenle benim işe devam etmeme isteğimi yadırgamıştı:

"Doğancığım ne var?.. Güzel güzel çalışıyoruz. Seni bundan sonra daha az yorarız, devam edelim" diyordu...

Ama ben kararımı vermiştim. Sami Sisa da beni destekliyordu. Daha önce söylediğim gibi, bizim elimizden çıkan, zor matematik problemlerini çözer gibi, içerdiği birçok işlevin sorunlarını çözdüğümüz bu projeleri, tam olarak benimseyemiyorduk. Erol Üçer'i belki biraz da üzerek Gasprom projelerini bıraktık. Gama'nın isteği üzerine, uygulama projelerini yapmak üzere; daha önce başka avan projelerin uygulamalarını yapmayı üstlenmiş ve başarmış, İstanbul'dan tanıyıp, güvendiğimiz bir arkadaşımızın bürosunu kendilerine önerdim. Anlaştılar ve Moskova'ya o arkadaşım ve ekibi taze bir güç olarak gidip gelmeye başladılar. Ruslar, yeni mimarı pek sevdiler. O herhalde bana göre çok daha sabırlı ve hoşgörülüydü. Haven, İngilizce öğrenmesi için genç oğlunu bile İstanbul'a bu arkadaşımın evine gönderdi.

Sonuçta, biraz gecikerek de olsa uygulama projeleri ve inşaat tamamlandı. Biz işi bıraktığımızda, yapıların betonarme karkasları projemize göre zaten tamamlanmıştı. Yeni mimari ekip, Gama'nın şantiyede kurduğu mimari büroyla birlikte kalan işleri başarıyla sonuçlandırdı. Erol Üçer, yapının açılışına beni de davet ederek büyük bir nezaket gösterdi. Ama anlaşılabileceği gibi, ben bu nazik daveti kabul edemedim. Gasprom, benim en başta korktuğum gibi 1. Halk Bankası dediğim Hazine Müsteşarlığı'na benzemeyen bir bina olup çıkmıştı. Aslında binanın planı aynıydı. Cepheleri ve ifadesi çok değişmiş,

uluslararası modern kıyafeti amaçlayan ama rüküşleşen birine benzemişti.

Yıllar sonra, uygulama projelerini yapan arkadaşımı bir vesileyle bürosunda ziyaret ettiğimde masasının arkasında duran özenle düzenlenmiş panoda, Gasprom binasının tam boy bir fotoğrafı altında, şimdi çok nadir görüşebildiğim o arkadaşımın adı yer alıyordu. Anlaşılan, arkadaşım Gasprom genel merkezini benden daha çok benimsemişti.

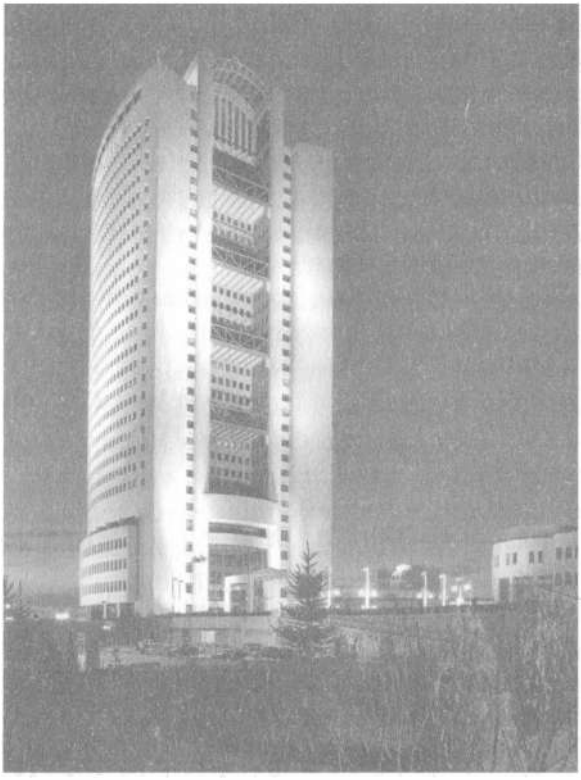
Gasprom yönetim merkezi projelerine devam etmediğimiz için kendimizi çok rahat hissediyorduk Ama Moskova, Gasprom ve Gama'yla bir yıl sonra, başka bir projede buluşmak kısmetimizde varmış. Ama bu buluşma bambaşka bir hikâye oluşturuyor.

3. Halk Bankası İçin Yeni Bir Bina

Hazine Müsteşarlığı'nın yeni binalarına el koymasından sonra, Ankara'da küçük küçük binalarda çalışmayı sürdürmek zorunda kalan Halk Bankası, anlaşılan yeni yapı yaptırma azminden vazgeçmemişti. 1993 yılı başlarında, Eskişehir yolu üzerinde eski arsanın 3-4 km batısında yeni bir arsa bulunmuş, ben de bir ön görüşme için Ankara'ya çağrılmıştım. Halk Bankası yönetimi ve inşaat müdürlüğü yeni yapı için bir yarışma açmayı düşünmüyorlardı. Daha önce açılan yarışmayı kazanan ekip olarak, gene bizimle çalışmak istiyorlar ama kendilerini rahatlatacak bir formül arıyorlardı. O da bulundu.

Bir önceki projenin ücreti, yarışmalarda alışıldığı gibi tarifenin 5. sınıfından hesaplandığı halde bu proje. 4. sınıftan hesaplanır, dolayısıyla bize daha az ücret verilmesini kabul edersek işi bize vereceklerdi. Halk Bankası'nın programı, birincisinden çok farklı değildi. Arsa, yönleri bakımından birinci arsaya benziyordu. Ancak anayolun biraz gerisinde ve kot olarak biraz yukarısındaydı.

Halk Bankası Genel Müdürlüğü için açılan yarışmanın üzerinden on yıl geçmişti. Biz, benzer bir programla yeni bir yapı için çalışırsak daha başarılı bir proje yapabileceğimize inanıyor-

Halk Bankası yeni bina, 2000

duk. Tereddüt etmeden işi aldık. Halk Bankası, bir kamu bankası olmasına rağmen yapı işlerinde bağımsızdı. İlk Halk Bankası inşaatı sırasındaki üst yönetimle, inşaat müdürü ve muavini olan mimar arkadaşlarımla iyi ilişkiler içindeydik. Aradan geçen on yıl içinde, bankanın planlama müdürü olan değerli bir bankacı arkadaşımız inşaat işlerinden sorumlu genel müdür yardımcısı, inşaat müdür muavini olan arkadaşımız da inşaat müdürü olmuştu. Onların bankada proje-inşaat işlerinde sorumlu yönetici olmaları yeni işi kabul etmemiz için bizi yüreklendirdi. Bu düşüncelerle sözleşmeyi imzaladık. İşe başladık.

Yeni arsanın başlıca sorunu, çevresinin net bir imar durumu olmamasıydı. Arsa, kuzey ve doğu cephelerinde çevre yol-

lara bağlanıyor, ana girişin hangi yol veya yollar üzerinden olması gerektiği kestirilemiyordu. Bu nedenle, başlangıçta çeşitli olasılıklara göre vaziyet planı etütleri yapmak zorunda kaldık. Bu çalışmalar sonrasında, her iki yönden kullanılabilecek iki ana giriş ve her iki durumda uygun olabilecek bir vaziyet planı düzenleyebildik. Bu çözüm tüm ilgilileri tatmin etti. Banka bu defa; "Bankacılık Okulu, Bankacılar Kulübü..." gibi program öğelerinden vazgeçmiş ama büyük sayılabilecek bir bilgi işlem binasını programına almıştı. Genel müdürlüğün yüksek ana binasının eskisinden daha yüksek olması da istekler arasındaydı.

Bu verilerle hazırladığımız avan proje, ilkeleri açısından ilk binayı andırıyor ama *f*arklı cephe dokusu, kitle biçimi, oranları ve genel duruşuyla belki de mimarları olan Sami Sisa ve benim, aradan geçen on yılda biraz daha geliştiğimizi, kendimize güvenli hale geldiğimizi gösteriyordu. Proje, tüm ayrıntılarıyla tamamlanıp ihaleye çıkarıldığı sırada; kompleksin çevresiyle birlikte maketini yaptırıp, bankaya sunduk. Yönetim, maketi beğendi o kadar ki, bir genel müdür muavini, önceki proje aşamalarında bize nasıl fikir verdiğini anlatıyor, maketi beğenip beğenmediğimizi bize soruyordu.

İnşaatın ihalesini en düşük fiyatı veren Ankara'dan MNG isimli şirket aldı. Şirketin bu inşaatı yönetecek kadrosuyla tanıştık. İlk günden başlayarak iyi niyetli göründüler ve sonuna kadar da şirketlerini iyi temsil ettiler. Yapı kalitesinden ödün vermemeye, projenin tam istediğim gibi uygulanmasına çalıştılar. Müteahhit firmanın isminden anlaşıldığına göre tek sahibi olması gereken patronunun, büyük müteahhitlerden birçoğu gibi, çok sert olduğu söyleniyordu. Gene birçok müteahhidin yaptığı gibi, işi düşük fiyatla aldığı için yeni fiyatlar verilmesini talep ediyor, hatta bankanın inşaat müdürü arkadaşımla sert, tatsız tartışmalara giriştiği duyuluyordu.

İnşaat ortaya çıkmaya başladığında, müteahhitliğin kullandığı, gelişmiş kalıp sistemiyle iyi sonuçlar alınmaya başladı. Çeşitli fugalar ve geri çekilmiş bazı düzlemlerle gölge-ışık etkisi bakımından zenginleştirilmiş, dışbükey cephe dokusu, mükemmel bir şekilde ortaya çıktı. Bu arada inşaatın başlan-

gıcında genel müdür muavini olan arkadaşımız, genel müdürlüğe yükselmişti. Bir vesileyle yeni genel müdürü ziyaret ettiğimde, müteahhit firmanın patronu da oradaydı. Galiba, bankanın şantiye kadrosundan şikâyet ediyordu. Ben o konulara girmeden, yapının kalitesinden duyduğum memnuniyeti kendisine söyledim. Tebrik ve teşekkür ettim. Sözlerim herhalde iyi tesir etmiş olmalı ki, daha önce benimle tanışmaya gerek görmeyen güçlü patron; zaman zaman bana, büroya telefon etmeye başladı. Şimdi anımsayamadığım konularda fikir soruyor, danışıyor gibiydi. Ben de onun bana gösterdiği saygıya eşit bir saygıyla cevap veriyordum. Bu davranışım kendisinde nasıl bir izlenim uyandırdı bilmiyorum; bir telefonunda da bir konu açarak, bir tarih verdi; "O gün Ankara'da görüşelim..." diyerek, telefonu kapattı. Şantiyeye gideceğim belirli günlerin dışındaki o tarihte Ankara'ya gitmeyi uygun bulmadım. Gitmeyeceğimi haber vermeye de lüzum görmedim. Ondan sonra patronun telefonları kesildi. Tüm inşaat boyunca da kendisini bir daha görmedim.

Yapının dışbükey yüksek kitlesi, betonarme olarak tamamlanmış ancak camları, doğramaları, çelik çatısı, balkonları takılmamıştı. *Hürriyet* gazetesinde başyazar Ertuğrul Özkök'ün köşesinde; "Ankara'nın Faşist Binaları" başlıklı bir yazısı yayımlandı. Özkök, Eskişehir yolu üzerindeki iç kapatıcı, monoton, faşist görünüşlü devlet yapılarından şikâyet ediyor, yeni Halk Bankası binasını da örnek gösteriyordu. Tabii eleştiri serbestti. İsteyen istediğini söyleyebilirdi. Ama büyük olasılıkla karanlık bir kış gününde, kaba bir iskelet gibi görünen ve ince yapıya ait hiçbir öğesi inşa edilmemiş bir yapıyı eleştirmesi, bana haksızlık gibi göründü. Belki de ilk defa olarak, bir gazete yazısını cevaplamak ihtiyacını duydum. Özkök'e, kendimce onu düşündüreceğine inandığım bir mektup yazdım. Ne bir cevap, ne bir açıklama geldi. O yazıyı yaklaşık on beş yıl önce yazmıştım. Şimdi ise her zaman severek beğenerek izlediğim Özkök'e o gün açıklama yazmamın boşuna olduğunu düşünüyorum.

Büyük beton yapı tamamlandığında cephe rengi konusu gündeme geldi. Biz yapıyı Ankara taşı rengine boyamayı,

doğramaları ve çelik kısımlarıyla tek renk ve tek malzemeden oyulmuş bir yapı gibi tamamlamayı tasarlıyorduk. Maketi de o renklerle sunmuştuk. Yeni genel müdür olan değerli bankacımız Ankara'da çok kullanılan adeta kamu yapılarının ortak rengi olan bu rengi kullanmamamızı, belki daha göze çarpacak hatta iç açıcı bir renk düşünmemizi önerdi. Haklı olabilirdi. Sordum:

"Siz acaba ne renk düşünürdünüz" dedim.

"Bal rengi düşünüyorum ben..." dedi... Müteahhitlik, bir sonraki toplantıya kadar bal renginin çeşitli tonlarını hazırlayıp, yapıya 5-10 m^2 olmak üzere uygulayacaktı. En beğenileni birlikte seçecektik. Toplantıdan sonra şantiyede seferber olundu. Çeşitli firmaların renk katalogları ortaya döküldü. Kimse, bal rengini kataloglardan bulamıyor, çeşit çeşit sarılar, açık hardal rengi, tütün renginin açığı gibi tarifler, birbirini izliyordu. Bu tarifler üzerine yedi sekiz kadar renk tespit edildi. Yapıda çeşitli yerlerde uygulanmasına karar verildi.

On beş gün sonra toplandığımızda, o renkleri ufak tefek farklarla cephede gördük. Hiçbiri, uzaktan yakından bal rengine benzemiyordu. Toplantıya genel müdür de gelmişti. Uygulanan renkleri beğenmiyordu. O da birkaç renk tarif etti:

"3 no'lu örneğe, biraz daha portakal rengi karıştıralım... 7 no'lu örneğe, çok az yeşil damlatarak, yeniden boyayalım..." O toplantıdan yirmi kadar renk önerisiyle ayrıldık.

Bir sonraki toplantıda, yapıda iskelesiz ulaşılabilecek, boyanmamış yer kalmamıştı. Elli kadar ömek vardı. Bal rengine yakın bir ton bulunamıyordu.

Üçüncü hafta da böyle başarısızlıkla sonuçlanınca, müteahhitlikten rica ettim:

"Bir sonraki toplantıya; büyücek bir kavanozda iyi cins bir bal bulamaz mısınız?.."

"Aaa, tabii buluruz... Şimdiye kadar neden akıl edemedik..." dediler.

Gerçekten de bir sonraki toplantıda, masanın ortasında büyük bir kavanoz bal, her yanından çeşitli renkler yansıtarak, pırıl pırıl duruyordu. Toplantıya bir ara genel müdür de katıldı. Kavanozu görünce, canı sıkılır gibi oldu:

"Efendim" dedim. "Bakın, bu bal ama baktığımız noktaya ya da arkasındaki fona ve ışığa göre rengi değişiyor. Ben, izin verirseniz binayı, gümüşi bir renge boyamayı öneriyorum. Koyu mavi renkli, zengin metal detaylarla güzel görünecek."

Genel müdür anlayışlı davrandı:

"Peki, Doğan Bey, rengi siz tayin edin boyasınlar artık..." dedi. Bal kavanozu, masanın ortasında, hepimizle dalga geçer gibi duruyordu. Bir süre sonra genel müdür, müteahhitlere çıkıştı:

"Kaldırın yahu şu kavanozu gözümün önünden artık!.." dedi. Renk sorunu böylece çözümlenmiş oldu.

Zamanla yaklaşık 100.000 m²'lik yapının iç mimari projelerini geliştirdik. Döşemeler, tavanlar, giriş holleri, üç kategoride yemek salonları, çeşitli boylarda toplantı salonları... En az bir yıl hem bu projeler hem uygulamaları sürdü gitti. Bunlar arasında; yapının, dört kat yüksekliğinde temsili bir atrium niteliğindeki ana giriş holüne çok çalıştık. Elektrik mühendisi arkadaşım Bülent Cedetaş'ın katkısıyla 10 m çapında modern bir kandil tasarladık, uyguladık. Bir İngiliz cam sanatçısı, giriş kapısı karşısındaki özel yeri için, ortası nonfigüratif biçimde yapılmış, içinden su akan, ilginç bir plastik tasarladı. Atrium çevresinde; üst katlardaki galerilerde genel müdürün ve muavinlerinin bekleme odaları, sekreter odaları bulunuyordu. Bunların içlerinin zemin kattaki holden görünmemesi için de bu odalarda kafesli cumbalar tasarlamıştık. Genel müdürümüz, tüm dekorasyonu, kendi geniş çalışma bölümünü, giriş holünü beğeniyor:

"Doğan Bey, bize en güzel kamu binasını kazandırdınız" diye yüreklendiriyordu.

Genel müdürlük katı, giriş holü önce tamamlandı. Genel müdür, inşaat bazı bölümlerde devam ederken, makamına taşındı. Bunda ilk Halk Bankası"nda olduğu gibi, yapıyı başka bir kuruma kaptırmamak düşüncesi de geçerli olmalıydı.

Yapıda böyle yavaş yavaş hayat başlarken iki toplantı arasında, inşaat müdürü arkadaşım büroya telefon ederek, genel müdürün, giriş holü olan atriumdaki cumbaların kafeslerini söktürdüğü haberini verdi. Anlaşıldığına göre bir iki genel mü-

dür yardımcısı da onlara danıştığı zaman "İsabet olur, söktürün bunları efendim" demişler.

Çok canım sıkıldı. İstanbul'dan telefon ederek, genel müdürden resmen randevu istedim. Kontrollük görevime devam için ilk Ankara'da olacağım gün görüşmemiz uygun bulunmuştu. Ankara'da genel müdürün özel kalemine girdiğimde her zamanki gibi bekleyenlerle dolu olduğunu gördüm. Ancak, görüşeceğimiz saatte, tam vaktinde gittiğim için, hemen genel müdürün odasına alındım. İki genel müdür yardımcısı da odada bulunuyorlardı. Benim niçin ziyaret ettiğim tahmin edilmiş olmalı ki, yoğun iş trafiği içinde bu görüşmeye önem verildiği anlaşılıyor, hatta havada hafif de olsa bir gerginlik seziliyordu.

Söze; yıllar önce deneyimli yöneticilerden öğrendiğim gibi, sıcak havalardan, iç siyasetten bahsederek başladım. Üç beş dakika böyle konuştuktan ve iki taraf da rahatladıktan sonra beklenen soruyu sordum:

"Sayın Genel Müdür, cumbaları acaba neden söktürdünüz?"

Hazırlandığı belli olan cevap geldi:

"Hocam, bize çok güzel ve her zaman söylediğim gibi, kamunun en güzel binasını kazandırdınız. Size saygımız, sevgimiz büyük. Binamızı da çok seviyoruz. O nedenle, binada hiç kusur kalmasın istedik..." Genel müdür, muavinlerine döndü:

"Öyle değil mi arkadaşlar?.."

Şaşırma sırası, bana geldi ama kendimi topladım:

"Sayın genel müdür" dedim... "Sözlerinizden anladığım kadarıyla yapıyı bir sanat eseri sayıyorsunuz."

"Elbette, biliyorsunuz baştan beri sanat eseri olduğunu biliyor, saygı duyuyoruz."

"Peki, siz; bir sanat eserinin kusurunu düzeltmeye yetkili misiniz? Böyle bir şey olabilir mi? Bir romanın beğenmediğiniz bir sayfasını, yeniden yazar mısınız? Van Gogh'un ünlü kesik kulaklı portresinde kulağı yerine takabilir misiniz?"

Bu cevap, galiba beklenmiyordu. Genel müdürün, hafifçe kızardığını ve çok sıkıldığını hissettim. Ama kendisine her zaman verdiğim değere uygun bir cevap verdi:

"Haklısınız, eğer isterseniz aynen tekrar yaptıralım!.." Ben de buna razı olamadım. Her zaman yakınlığını gördüğüm, büyük kamu yöneticileri arasında kendime yakın saydığım birkaç yöneticiden biri olan genel müdürün, yardımcıları yanında güç durumda kalmasını istemedim:

"Çok teşekkür ederim. Siz bir kez söktürmüşsünüz. Artık sökületeni değil de tasarlayacağımız farklı bir detayı uygulayalım. Yeni çözüm, belki içinize daha çok siner..." Karşılıklı teşekkürlerle görüşmeyi sonlandırdık.

Yeni Halk Bankası Genel Müdürlüğü iki üç ay sonra, galiba tam olarak bitirildi ve hatırladığım kadar açılış için bir tören yapılmadı. Yapı, tam olarak kullanılmaya başlandıktan sonra, iki üç defa, kullanımla ilgili konuları görüşmek için, bankaya davet edildim. Bir defasında memurlar, bir defasında müdürler yemekhanesinde yemek yedik. Yemekler güzel, ortam güzel, servis hızlı, temiz ve uygardı. Bu uygar düzenin kaç yıl ya da kaç ay bozulmadan böyle kalacağını düşünmeden yapamadım. Sayın genel müdürü, aramızda barışla sonuçlansa da o tatsız geçen görüşmeden sonra bir daha görmek kısmet olmadı. Zaten kendisi de kısa bir süre sonraki iktidar değişikliğinde görevden alınmış, yapının ve kendi kullandığı geniş, zengin makam bölümünün keyfi, pek kısa sürebilmişti. Birçok iktidar değişikliklerinde olduğu gibi, görevden alınması yetmemiş; hakkında soruşturmalar, davalar açılmıştı.

1. ve 2. Halk Bankası binaları, her iki dönemde görev yapan inşaat müdürleri, İlhan Karaefe ve Necdet Çınar'ın doğru yönetimleri, belki biraz da benim katkımla, o yıllarda yapılan en ekonomik kamu yapıları arasında sayılıyorlardı. 2. Halk Bankası'nın maliyetinin, tüm inşaat-tesisat-sabit ve hareketli mobilya dahil m^2 maliyeti "600" Amerikan dolarını ancak buluyordu.

Halk Bankası Teması Üzerinde Varyasyonlar" üçüncü yapıyla bitecek mi, bilemiyorum. Çünkü bu satırların yazıldığı sıralarda, Halk Bankası'nın hükümet kararıyla İstanbul Ataşehir'deki finans merkezine taşınacağı, burada yeni bir yapı yapılacağı karara bağlanmış. Halk Bankası'nın yeni bir birimi, bu

yeni yapı için bizim büro dahil, bazı bürolarla bir seri ön görüşme yaptı.

Halk Bankası temasını sonlandırırken, yapıyı döneminde tamamlayıp, kısa bir süre kullanabilen o dönemin genel müdürü Yenal Ansen'i, inşaat müdürleri İlhan Karaefe ve Necdet Çınar'ı iyi duygularla ve sevgiyle anıyorum.

Antalya Havaalanı, 1. Terminal

52.

Antalya Havaalanı Terminal Binaları

1990 yılı olmalı; Devlet Hava Meydanları Genel Müdürlüğü'nün bir daveti, gazetelerde yayımlandı. Antalya Havalimanı'na yapılacak yeni bir terminal binası için, proje yarışması açılacağını, mimarların ekipler halinde belgeleriyle başvurmaları isteniyordu. Türkiye için yeni sayılan bir yapı türü yarışmaya çıkıyordu. Üzerinde ilk defa çalışacağımız bir konuydu. Ama daha önce yaptığımız yapıları da hep ilk defa yapmıştık. Başarılı da sayılmıştık. Devlet Hava Meydanları, bir kamu kurumu olduğu için, yarışmayı kazansak bile, işi almamaya ama kendimizi bir kez daha denemek için, yeterlilik alabilirsek yarışmaya girmeye karar verdik. Gerekli başvuruyu yaptık.

İlk İngiltere gezilerimizden birinde tanıdığım "Ove-Arup" mühendislik firmasıyla ilişkilerimiz sürüyordu. Onların danışmanlığıyla ve bizim yıllardır çalıştığımız mühendislik bürolarıyla bir ekip oluşturup başvuruyu yaptık. Devlet Hava Meydanları, bizimle beraber sekiz ekibin yarışmaya katılabileceğine karar verdi ve yarışma başlatıldı. Şartnamede, Antalya Havalimanı'nda, başlangıçta beş milyon yolcu/yıl kapasiteli bir dış hatlar ünitesinin inşa edileceği ancak zaman içinde biri iç hatlar terminali olmak üzere yedi tane daha beş milyon/yolculuk ünite yapılacağı öngörülüyor, bütün bunlar için; hem bir master plan, hem yapılacak ünitenin mimari projesi isteniyordu.

Sami Sisa ile birlikte çalışmaya başladık. Bulabildiğimiz ka-

dar kitap ve dergiyle o yıla kadar yapılmış bilinen tüm terminal yapılarını inceliyor, konunun işlevsel yönünü kavramaya çalışıyorduk. İncelediğimiz yapıların büyük çoğunluğu viyadüklü tip, yani, gelen ve giden yolcuların, bir başka deyişle giriş ve çıkışların, iki farklı katta düzenlendiği yapılardı. Halbuki Devlet Hava Meydanları, ekonomik olması için kara tarafı tek katlı yani viyadüksüz bir çözüm istiyordu. Biz, ayrıca Antalya terminalinin vakit geçirilmeden inşa edilebilmesi için, tüm yeni yapıların kamunun elindeki arsaya sığdırılmasını amaçlıyor, yapacağımız projenin yeni kamulaştırmalar gerektirmemesini öngörüyorduk. Bu düşüncelerimiz ise örneklerden yararlanmaya pek olanak vermiyor, çözümü zorluyordu.

Ove-Arup'a bize danışman olması için yarışmada kazanılacak ücretin üçte birini ödeyecektik. Buna karşılık, şirketin deneyimli bir mühendisi zaman zaman bizimle çalışacak; ayrıca havaalanı danışmanlığı yapan bir İngiliz uzman da yardımcı olacaktı. İstanbul'da ilk çalışmaları yapıp, master plan ve terminal planları hakkında birtakım şemalar ortaya çıktıktan sonra Londra'ya gittik. Arup'un tayin ettiği danışman David Johnston, orta yaşı biraz geçmiş, sempatik, güler yüzlü bir mühendisti. Diğer uzman ise daha önce Manchester havaalanını yapmış ve işletmiş, şimdi de danışmanlık yapan sevimli, bilgili bir kişiydi.

Karşılıklı oturduğumuzda götürdüğümüz şemalar dikkatle incelendi; uzmanlar, çok yararlandığımız eleştiriler yönelttiler. Ancak her ikisi de eleştirilerin yanında, çizerek ya da sözle, çözüm sayılabilecek herhangi bir öneri yapmaktan dikkatle kaçındılar. Sonradan düşündüğümde bir danışman için, en iyi davranış biçiminin bu olduğuna karar verdim. Çözüm için öneri yapmamakla, hiçbir sorumluluk almıyorlar ama eleştirilerinde de kesinlikle hoşgörülü davranmıyorlardı. "Bu olamaz..." dediklerinde, biz "bu olabilir... kabul edilebilir" dedirtinceye kadar yeni çözüm aramaya devam ediyorduk. Londra'da iki gün kalıp, döndük.

Bir miktar yol almıştık ama projenin çözülememiş pek çok sorunu vardı. İstanbul'a dönüp çalışmalara devam ettik. Zaman zaman David Johnston'a telefonla, faksla, sorular sorduğumuz oluyor, onlardan da "olabilir, olamaz" diye cevaplar al-

maya devam ediyorduk. Projelerin teslimine doğru, her ikisi de İstanbul'a geldiler. Bir gün boyunca büroda tüm yaptıklarımızı gözden geçirdiler. Projeye küçük birkaç eleştiriden sonra "olabilir" kanaati belirttiler, döndüler.

Projeler; maketiyle birlikte, ilan edilen günde Ankara'da teslim edilecekti. Ancak biz Kadıköy'deki maketçimize son hafta her gün gittiğimiz, gerekli açıklamaları yaptığımız halde maketi ambalajlayıp kapatacak kadar tamamlayamamıştık. Bu durumda teslimden bir gün önce, büromuzdan iki genç kız arkadaşımızın proje ve maketi; gece yataklı trenle Ankara'ya götürmelerini, maketin eksik ağaçlarını, arabalarını yolda tamamlayıp, ambalajı trende kapatmalarını düşünmüştük.

Sami Sisa, ben ve Ankara'ya gidecek arkadaşlarımız Haydarpaşa'da toplandık. Maketi yapan arkadaşımız ise son dakikada, maketi, ambalajı, ağaçları ve diğer aksesuarları trene yetiştirdi. Ertesi gün arkadaşlarımız, görevi başarıyla tamamladılar, projeyi teslim ettikleri haberi geldi... Biz de bir süredir zorunlu olarak geride kalan işlerimize döndük. Jüri toplantısını beklemeye başladık.

Üç gün sonra; büroda çalışırken Hayati Tabanlıoğlu'ndan bir telefon geldi. Jüride bulunduğunu biliyordum, hemen sordum:

"Ayol, ben de seni düşünüyordum. Jüriye acaba ne zaman gideceksiniz? Merak ediyorum... dedim. Hayati, sert bir ses tonuyla adeta azarlayarak:

"Ne jürisi? Jüri bitti! Doğancığım, yahu siz ne yapmışsınız öyle!.." diye bir cevap

aldım.

"Ne yapmışız abi? Hiç mi beğenmediniz?.." Sert sesiyle devam etti:

"Canım böyle şey yapılır mı? Hiç kusur bulamadık. Birinci oldunuz. Tebrik ederim" dedi.

Yarışmanın en az bir hafta sonra sonuçlanacağını beklerken erkenden ve bekleyebileceğimiz en iyi şekilde sonuçlanması, büroda bir bayram havası estirdi. Yepyeni ve bilmediğimiz bir konuda bu başarı bizi, belki büyük bir derbi maçı kazanmaktan daha çok sevindirmişti. Birincilik ödülü; üçte birini danışman-

lara ödeyecek olsak bile, o günün koşullarında önemsenecek büyüklükteydi. Ayrıca, işi almamaya baştan kararlı olduğumuz için, işin bürokrasisinden de korkmuyordum. Ödülü alıp işimize bakacaktık.

Bir süre sonra Devlet Hava Meydanları Genel Müdürlüğü'nden bir yazı geldi. Yazı, yarışma sonucunu bildiriyor, kutluyor ve Ankara'da bir görüşmeye davet ediyordu. Hem tanışmak, hem ödülü almak amacıyla daveti kabul ettim. Belirlenen gün ve saatte, genel müdürün makamına gittim. Orta yaşlı, deneyimli bir bürokrat görünüşündeki genel müdür, pek ilgili gibi görünmüyordu. Açıkladı... Yarışma sırasında bizim projeyi çok beğenmiş, ancak projenin bir tanıdığına ait olduğunu sanıyormuş. Zarflar açılıp da bizim ismimiz açıklanınca şaşırmış. Bununla beraber devam etti:

"Ne yapalım kardeşim... kazanmışsınız... kutlarım..." dedi... Ben de:

"Sayın genel müdür" dedim... Ben sadece sizinle tanışmak, kabilse ödülü alabilmek için geldim. Projemizi genel müdürlüğünüze armağan ediyoruz. İşi almak, sözleşme yapmak istemiyoruz, çünkü devlet kurumlarına iş yapmaktan çok sıkıntı çektik. Projeleri onaylatmakta, ücretimizi alabilmekte inanılmaz zorluklar yaşadık. Size kolaylıklar, başarılar dilerim. Şimdi izninizi rica edeyim..."

Genel müdürün davranışı birden değişti. Yumuşadı:

"Doğan Bey, olmaz öyle şey. Bir defa biz, bakanlık değil kamu iktisadi teşekkülü ve anonim şirketiz. Projeleri biz onaylarız, ücreti hiç bekletmeden öderiz. Ben Antalya'ya çok önem veriyorum. Her sıkıntınızda arkanızda ben olacağım. Tasarımınızı en iyi şekilde gerçekleştirmek için elimden geleni yaparım!.." Hemen telefona uzandı:

"Doğan Bey burada... Ödül çekini hazırlatıp bana getirin, hemen ödeyelim" dedi.

Sonra, genel müdür muavinlerinden birisini, inşaat dairesi müdürünü, proje bürosu şefini davet etti. Benimle tanıştırdı. Onlarla nasıl kolay çalışıldığını, bana bir kez daha anlattırdı. Diyecek bir şey bulamadım. Genel müdür onlara sözleşmemizin hazırlamasını, bize gönderilmesini ve bizi imza için bekleyeceğini söyledi. Sonradan isminin Mustafa Özatamer olduğunu öğ-

rendiğim genel müdürün bu bence özel devlet memuru kişiliği, sözleri, verdiği güvenceler, beni de yumuşattı. Bir terminal binası yapabilmek hele işveren kurumun en başındaki yetkilinin destekleyici sözleri, hangi mimar için çekici olmaz ki!.. Ben de tereddütlerimden vazgeçmiş olarak kendisine veda ettim. Ödül çekini aldım. Sözleşme imzalamak üzere, bir daha Ankara'ya geleceğimi söyleyerek ayrıldım. Aynı gün İstanbul'a döndüm.

İzleyen günlerde, hava meydanlarıyla telefon görüşmeleri yaptık. Genel müdür, sözleşmeyi hızla imzalayıp işe başlamamızı istiyordu. Bana telefonda:

"Ankara'da tanıdık bir noterimiz var... Sizi yormayız, üzmeyiz. Hemen gelin" diyordu. Ben de usulen şirketin belgelerini, gerekli teminat mektubunu ve hayli yüklü olan noter ücreti tutarında bir parayı yanıma alıp Ankara'da Devlet Hava Meydanları Genel Müdürlüğü'ne gittim.

Birkaç gün önce geçirdiğim bir araba kazasının yüzümde bıraktığı cam kesiği izleri, hafif ateş ve tüm vücudumda ağrılar vardı. Genel müdür, görevle yurtdışına gitmişti. Sözleşmeyi, başka yetkililer imzalayacaktı. Ama genel müdürün anlattığı tanıdık noteri bilen olmadığı gibi; yardımcı olmak isteyen kimse de yoktu. Bana söylenen; gidip, istediğim notere sözleşmeyi yazdırmam sonra imzalamak üzere genel müdürlüğe gelmemden ibaretti. Akşama kadar elimde çanta; Kızılay'la, genel müdürlük arsında kaç defa gidip geldiğimi bilmiyorum. İçimden de "İşte kamu iktisadi teşekkülü de olsa kamuyla iş yapmak böyle olur..." diyordum. Çalışma saatlerinin sonuna doğru, perişan halde sözleşmeyi imzalatabilip İstanbul'a döndüm.

Bundan sonraki yaklaşık üç ay görece kolay geçti. Avan projenin jüri önerilerine göre elden geçirilmesi ve onaylanması aşamaları tamamlandı. Genel müdür, bu aşamalarda desteğini esirgemiyor, Ankara'ya her gidişimde projeyle, benimle ilgileniyor, öğle yemeklerini genel müdür ve üst yöneticilerin salonunda beraber yiyorduk. Böylece, Hava Meydanları'nda genel müdürün bizzat ilgilendiği bir mimar olarak tanınmış oldum. Muhasebede bile avansımız, istihkaklarımız beni yormadan, çeklerin elden imzalatılması suretiyle kolaylıkla ödeniyordu.

Gene bir ziyaretimde öğle yemeği sırasında, genel müdür

ve yönetim kurulu üyelerinin aralarında, önümüzdeki pazartesi günü aynı yerde olamayabiliriz diye konuştuklarını duydum:

"Hayrola Sayın Genel Müdür?"

"Duymamışsınızdır. Pazartesi günü yeni hükümet ilan edilecek. Tabii, bizim durumumuz da belli değil..." dediler...

Genel müdür Mustafa Özatamer, bana göre çok başarılı bir bürokrattı. Tüm havaalanlarımızda, eski yıllara göre fark edilen bir temizlik ve düzen görülüyordu. Bunları anlattım, görevden alınmasına hiç ihtimal vermediğimi söyledim...

Yaklaşık bir hafta sonra da ajanslarda DHMİ Genel Müdürlüğü'ne kurum dışından yeni bir atama yapıldığı bildiriliyordu.

Proje sözleşmemiz süregeldiği için, proje üzerinde konuşmak, sonrasında onaylatmak, istihkaklarımızı izlemek için Ankara'ya gidip gelmeye devam ediyordum. Genel müdür değişikliği daha ilk gidişimde hissedildi. Havaalanından bindiğim taksinin, dış kapıdan iç bahçeye girmesine izin yoktu. Yapının kapısına elimde ağırca proje paketleriyle yürüdüm. Ana kapıda bir kez daha durduruldum. Kime gittiğim, randevumun olup olmadığı, kimlik bırakmak gibi alışık olmadığım yöntemler gelmişti. Yeni genel müdürü ise proje hizmetlerinin sürdüğü sonraki yaklaşık bir yılda görüp tanımak mümkün olmadı. Hava Meydanları Genel Müdürlüğü'nün o sıralarda gündemde olan tek büyük yatırımı, genel müdürü pek ilgilendirmiyor, herhalde benim kavrayamayacağım çok daha önemli sorunlarla uğraşıyordu.

Genel müdür değişikliği, sadece mimari proje bürosunda büyük bir değişiklik yaratmamıştı. Oradaki meslektaşlarım gene ilgili ve saygılı davranıyorlar ancak oraya gittiğimde; bizim projelerden önce ellerindeki ufak tefek işler hakkında, fikrimi almak, gerekirse eskiz yaptırmak istiyorlar, o işler bittikten sonra sıra bizim projelere geliyordu. Ben de bundan pek şikâyetçi değildim. Geç de olsa bizim projeler büyük bir titizlikle ancak iyi niyetle bakılıyor, onaylanıyordu. Diğer mühendislik bürolarında, özellikle muhasebe servisinde işler zorlaşmıştı. Mühendislik projelerinin onaylatılması, yakın ve ısrarlı takip gerektiriyor, istihkakların düzenlenip, çeklerin hazırlanması, masadan masaya koşarak, çoğu defa bekleyerek, ancak tamamlanabiliyordu.

Bir istihkak günü; tüm imzalardan sonra kalan tek imza için, muhasebe müdürüne çeki elden götürüp, şahsen imzalatmam gerektiği söylendi. Müdürün makamına ulaştığımda genç sekreter hanım:

"Şimdi Müdür Bey'in misafiri var... sonra gelin..." dedi...

"O halde beklerim burada..." dedim. Sekreter hanım celallendi:

"Burada bekleyemezsiniz, dışarıda bekleyin!" diye emretti. Tartışmak istemiyor, bir an önce çeki alıp İstanbul'a dönmek istiyordum.

Ama o gün kamuyla çalışmayı kabul ettiğimiz için, kendime en çok kızdığım gün oldu. Genç sekreterin bana yaptığı saygısızlığı ise bir türlü unutamıyorum.

Bizi, işi kabul etmeye ikna eden genel müdürün ayrılmasından sonra, Devlet Hava Meydanları'na, bir yıl daha gidip geldim. Antalya, Yeni Dış Hatlar terminalinin, beş milyon yolculuk 1. ünitesinin tüm projeleri, ihale evrakı tamamlandı, onaylandı. Ancak, Antalya'daki eski terminalin hizmet etmekte yetersiz kaldığı görülerek acele edilmesine rağmen, nedense inşaat o yıl ihaleye çıkarılmadı...

Birinci Terminal

Yıllar geçti. 1995 yılında, Antalya Havalimanı işletmesinin, yeni bir yöntemle ihaleye çıkarılacağını haberlerden öğrendik. Sonradan "yap, işlet, devret" denen bir yönteme göre açılacak ihaleye girişimciler katılacak, yapıyı bizim projemize göre aynen yapacaklar, sonra da terminali bir süre işleterek para kazanacaklardı. Süre sonunda, yapıyı aldıkları gibi devlete geri vereceklerdi. İhalede ise en kısa sürede geri vermeyi öneren şirket, ihaleyi kazanmış sayılacaktı.

1995 yılı sonlarında bu yöntemle yapılan ihaleyi, Süleyman Demirel'in yakını olduğu söylenen o günlerin ünlü müteahhidi Kâmuran Çörtük'ün Bayındır adlı şirketi kazandı. Devlet Hava Meydanları, ihaleden sonra yazdığı yazıda, bizim mesle-

Antalya Havalanı, 1. Terminal, havuzlu orta mekan

ki kontrollük için müteahhit firma ile sözleşme yapacağımızı, kontrollük ücretimizi de onlardan alacağımızı bildirdi. "Yap-işlet-devret"e aklım ermişti de kontrol edeceğimiz firmadan ücretimizi almaya aklım yatmamıştı. Devlet Hava Meydanları'na bu uygulamayı sakıncalı bulduğumu bildiren bir yazı yazdım, ama sözlü olarak cevap verildi. "Merak etmeyin, biz sizi destekleriz. Siz görevinizi bildiğiniz gibi yapın" denildi.

1996 yılı başlarında inşaat başladı. Müteahhitliğin bence çok yetenekli bir şantiye kadrosu vardı. On beş günde bir Antalya'ya gidiyor, tüm gün inşaatı gezip soruları cevaplıyor, gerektiğinde kusurlara dikkat çekiyordum. İnşaat süresi yirmi dört ay olarak belirtilmişti. İlk on sekiz ay programa tam uyuldu. Yapı, tam istediğim gibi ilerliyordu. Apron tarafındaki büyük bloğun orta mekânı için. Antalya'nın deniz altı zenginliklerini gösterecek özgün, büyük bir havuz ve strüktürel bakımdan pek de kolay sayılmayacak, parçalı, kesik koni biçiminde bir çatı tasarlamış-

tık. Havuz, birlikte çalışmaktan çok mutlu olduğum, büyük sanatçı Mustafa Pilevneli'nin özverili çabalarıyla gerçekleşti. Yeni terminalin ilgi çekici, güzel bir sanat eseri oldu. Çatıyı da müteahhitliğin çelik ekibi başarıyla uyguladı.

İlk on sekiz aydan sonra, şantiyede işler birdenbire olağanüstü bir hız kazandı. Yatırımcı şirket, yapıyı yirmi dört ay yerine, yirmi ayda tamamlamak ve böylece işletme süresini dört ay daha uzatarak kazancını artırmayı düşünmüş. Böyle olunca da zamana bağlı bazı işlerin bitirilmesi, imkânsız hale gelmişti. Şantiye şefi bana söz veriyordu:

"Efendim, o işler için geçici çözümler yapalım. Yapı kararlaştırıldığı gibi hizmete açılsın. Biz o eksikleri sonra mutlaka tamamlayacağız."

Şantiye şefinin, yapının başından beri gösterdiği iyi niyetli çabalarını beğeniyle karşılaşam da bu tür sözlere inanmayacak kadar deneyim kazanmıştım. "Ben, eksikleri geçici kabul raporuna yazarım... O zaman zorunlu olarak tamamlarlar" diyordum.

Bu arada, resmi açılış töreninin yapılacağı gün de belirlenmiş, benim üzerinde durduğum birkaç nokta geçici malzemeyle kapatılarak, yapı neredeyse hizmete açılabilir hale gelmişti. Antalya'ya gidişlerimden birinde, DHMİ temsilcilerine geçici kabulün ne zaman yapılacağını sordum:

"Efendim" dediler. "Biz, bir komisyon kurduk. Dün, geçici kabulü bitirdik. Sizi kabul incelemeleriyle yormak istemedik..."

Birkaç yıl sonra, terminali DHMİ yetkilileriyle gezmemiz gerekti. Eksiklikler, geçici çözümleriyle yerlerinde duruyorlardı. Bana söz veren, sempatik şantiye şefi çoktan Bayındır'dan ayrılmış, bambaşka bir alanda çalışmaya başlamıştı.

Açılış töreni için Bayındır A.Ş. görkemli bir davetiye hazırlatmış, ayrıca üzerinde, terminalin perspektifi çizilmiş gümüş sikkeler bastırmıştı. Havaalanı dışındaki bir açık alana kurulmuş tribünlere oturduk. Konuşmalar yapıldı. Süleyman Demirel, kurdeleyi kesti, terminali gezip gittiler.

Bir süre sonra, şantiyede otururken Bayındır A.Ş.'nin Başkanı Kâmuran Çörtük göründü... Yapı gezilirken Süleyman Demirel'in yanından ayrılmamış:

"Doğan Bey" dedi. Baba (Demirel) yapıyı çok beğendi. Mimarını sordu. Ben de sizi söyledim. Süleyman Demirel 'tanırım, başka yapılarını da biliyorum. İyi mimardır. Böyle güzel, ferah binalar yapıyor' dedi. Haberiniz olsun!

Törende bulunan mimarı çağırıp tebrik etmek; ne Sayın Demirel'in, ne Kâmuran Çörtük'ün aklına gelmişti. Tüm inşaat süresince kendisini şantiyede hiç görmediğim Çörtük, başarının keyfini sürüyordu.

Açılıştan sonraki yılda, Türkiye'yi ziyaret eden yabancı devlet başkanlarını Demirel, Antalya Havaalanı'nda karşılıyor ve binayı gezdirmekten zevk alıyormuş. Karşılama saatinden önce Demirel'in özel kaleminden telefon ediliyor, Bayındır'ın açılıştan sonra boşalttığı havuzun doldurulması, çalışır hale getirilmesi isteniyormuş!..

Antalya Havalimanı Dış Hatlar Terminali'nin bu ilk ünitesi, yaklaşık 54.000 m2 yüzölçümüyle 60.000.000 dolara mal oldu. Yılda beş milyon yolcuya hizmet verecek uluslararası standartta bir terminal yapısı için, bu maliyetin rekor sayılabilecek ekonomik bir maliyet olduğuna inanıyorum.

Antalya Havalimanı'nda yolcu trafiği büyük bir hızla arttı. DHMİ ikinci üniteyi ihale etmekte geç kalmış, beş milyon yolcuya hizmet vermesi gereken terminal, 1998 yılında neredeyse on milyon yolcuya hizmet verir hale gelmişti. DHMİ yetkilileriyle işletmeciler ise, terminaldeki yüz otuz kadar tuvalet ünitesini yetersiz buluyorlar, ikinci ünite yapılırken "Aman Doğan Bey, ikinci ünite yapılırken, tuvalet sayısını artıralım..." diyorlardı.

İkinci Terminal

Antalya'daki ilk ünite kapasitesini çoktan aşıp iki misli yolcuya hizmet vermeye başladıktan sonra DHMİ, ikinci ünitenin gene "yap-işlet-devret" sistemiyle ihalesi için hazırlıklara başladı. DHMİ ikinci ünitede, 1. ünitenin işletilmesi sırasında kendisine göre kusur saydığı bir takım konularda değişiklik yapılmasını istiyor, bu arada yapıyı da bir miktar genişleterek kapasitesinin artırılmasını amaçlıyordu. Düşünülen, bu değişiklikleri içeren

bir avan projenin hazırlanması, ihaleye bu proje ile çıkılmasıydı. Avan projeyi de doğal olarak bizim hazırlamamız gerekiyordu. DHMİ'nin inşaat dairesi başkanı, bu konuyu görüşmek üzere tam sekiz defa beni Ankara'ya davet etti.

Konuşuluyor, konuşuluyor fakat avan proje işi nedense başlatılamıyordu. Bu arada bir yandan da ilan edilen ihale günü yaklaşıyordu. Ankara'ya son çağrılışımda ihaleye bir ay zaman kalmıştı. İnşaat daire başkanı, ne yapacağımızı bana soruyordu. Kendisine bir çözüm önerdim:

"Bize yeni bir proje yaptıramadınız. Bugün işi vermiş olsanız bile; çizimi, onayı, evrak hazırlanması kalan süre içinde yetişemez. Siz, şimdi birinci ünitenin uygulama projesini ihale evrakına koyar, yapılmasını istediğiniz değişikliklerin ihaleden sonra projelendirilmesini şart koşarsınız. Bir ayda da bu işleri toplayabilirsiniz..."

Daire başkanı bu öneriyi uygun buldu; "Peki, öyle yapalım" dedi. Benim birçok defa Ankara'ya gidip gelmem, zaman ve para harcamam herhalde müellif olmamın gereği sayılıyor; ne özür dileniyor, ne teşekkür ediliyordu.

İhale, önerdiğim biçimde yapıldı. Bu defa, Çelebi Havacılık Yer Hizmetleri Şirketi ile Antalya merkezli bir inşaat şirketinin kurduğu konsorsiyum ihaleyi kazanmıştı. 1. terminal herhalde iyi para kazandırmış olmalı ki, "yap-işlet-devret" süresi, yedi yıldan biraz daha fazla olduğu halde, ikinci terminal için ihaleyi alan ortaklık, yaklaşık üç yılda terminali geri vermeyi taahhüt etmişti. Üstelik daha da büyük bir terminal inşa edeceklerdi.

Yeni terminalin projesini müellif olarak bizim yapmamız şart koşulduğu için, konsorsiyum adına büromuz ziyaret edildi. Alacağımız ücret, yönetmeliğe göre belirleneceği için, orada bir sorun yoktu. Ancak projenin hazırlanması için önerdiğimiz, gerçekten kısa süreler bile kabul edilmiyor, çok daha kısa bir zamanda projeleri tamamlamamız isteniyordu. Gerçekçi düşündükçe konsorsiyumun kendi yapmaları gereken hazırlıklar nedeniyle kısa sürede inşaata başlamaları, zaten olası görünmüyordu.

Bunları ne kadar inandırıcı bir şekilde anlatsak da onlar isteklerinde direniyorlardı. Bu durumda konsorsiyumun projeleri

istediğine yaptırması, ancak bize onaylatması tek yol olarak kalıyordu. Anlaşılan baştan beri bunu düşünmüşler hatta bir İngiliz mimarlık bürosunun İstanbul'daki şubesi ile anlaşmışlardı. Bu çözüm gerçekte bizi de çok rahatsız etmiyordu. Sonuçta, biz almamız gereken ücretin yarısını alacak, ancak onay yetkisi bizde olduğu için, projenin istediğimiz gibi gerçekleştirilmesini sağlayabilecektik.

Böyle olunca sözleşme de kolayca hazırlanıp imzalandı. Müteahhitliğin görevlendirdiği büro işe başladı. Ancak avan proje, süresi çoktan geçtiği halde onay için bize gelemedi... Bir süre sonra, tamamlanması yaklaşmış olan avan projeyi görmek üzere davet edildik.

Gittiğimiz büro, bizim büronun çok yakınındaki yeni bir iş hanında, iyi düzenlenmiş bir mekândı. Bir İngiliz havaalanı uzmanı, bürodaki Türk yardımcılarıyla bize ve konsorsiyumun temsilcilerine bir sunum yaptı. Yapının dış kabuğu aynen korunmuş, içinde ise ciddi ve kabul edemeyeceğimiz değişiklikler yapılmıştı. Böylece proje bir oldubitti ile karşımıza getiriliyordu. Söz alarak biz de DHMİ'nin istediği, bizim de kabul edebileceğimiz çözümleri belirterek, hazırlanan projeyi; bu hali ile onaylayamacağımızı, kendi gerekçelerimizi de anlatarak ifade ettik.

Bu köklü değişiklikleri kabul edebileceğimizi nasıl düşünmüşlerdi bilemiyorum! Ancak bizimle hiç konuşmadan bu kadar ilerlemeleri elbette kendilerine zaman kaybettirmişti. Ayrıca yapılan ve kabul edemeyeceğimiz değişikliklerin, terminalin işletmesine de yararlı olmayacağına içtenlikle inanıyorduk.

Sonuçta, bizimle daha yakın bir işbirliği içine girildi. Tüm tarafları tatmin edebilecek bir avan proje ortaya çıktı. İnşaat, bu projeye dayalı olarak hazırlanan temel projeleriyle başladı. Uygulama proje ve detayları, inşaata paralel olarak gelişiyor, projeleri yapan büro, neredeyse her gün bizimle görüşüyor, uygun bulmayacağımız bir tasarımdan kaçınıyordu. Yap-işlet-devret ihalesini alan konsorsiyumun, inşaat müteahhidi olan ortağı iyi organize edilmiş bir şantiye kurmuş, başına da deneyimli bir şantiye şefi getirmişti. Mesleki kontrollüğü gene ben yapıyor, haftada bir Antalya'ya gidip, geliyordum. Müteahhitlik, yapıyı on iki aylık bir sürede tamamlayıp, hizmete açmayı böylece

kendi kullanım süresini neredeyse bir yıl artırmayı amaçlıyordu. Belki de bu nedenle inşaat sırasında tartışma yaratıp, inşaatı geciktirebilecek hiçbir sorun yaratmıyor, adeta bir dediğimi iki etmiyordu. Şantiye şefi, uyumlu ve iyi bir koordinatördü. Alçak gönüllü ve saygılı davranıyor ancak, işini yetiştiremeyen taşeronları tabancayla tehdit ettiği söyleniyordu.

Şantiyede kurulan işçi barakaları, büyük bir mahalle oluşturmuş, inşaat alanından daha geniş bir alana yayılmıştı. Şantiyedeki işçi sayısının üç bini geçtiği söyleniyordu. İnşaat hızla ilerliyordu. Yapı karkası az çok ortaya çıktığında, iç mimari projeleri konusu gündeme geldi. Müteahhitlik bizimle iç mimari avan projesi için bir sözleşme yaptı. Uygulama projesi ve detaylar daha sonra düşünülecekti. Üzerinde anlaşılan kısa süre sonunda, iç mimari avan projesini göstermek üzere Antalya'ya gittim. Şantiye toplantı salonunda toplanıldı. Konsorsiyum ortakları, yetkilileri ve İngiliz bürosunun sonradan dost olduğum Türk şefi de vardı.

Toplantı açıldığında o gün yeni terminalin iç mimarisi ile ilgili olarak, birisi bizim, birisi İngiliz bürosunun projesi olarak iki sunum görüleceği, konsorsiyum hangisini beğenirse onun uygulanacağı söylendi. Önce bizim proje görülecekti. Bu sözler üzerine, bir ucundan açmaya başladığım projeleri topladım;

"Biz, proje müellifi olarak böyle bir rekabete girmeyiz. İsterseniz projeleri, diğer büroya yaptırırsınız. Biz de o projeleri görüşümüze göre onaylar ya da onaylamayız..." dedim.

Ortalık birden karıştı. Toplantıda bulunan konsorsiyumun tüm yetkilileri, öbür büronun şefi, toplantıdan ayrılıp, kendi aralarında görüşmek için, yan odaya geçtiler. Benim yanımda ise şantiye şefi ile şantiyede çalışan bir iki mimar kaldı. Bana çaylar, sandviçler ikram ediliyor:

"Hocam, şimdi gelecekler..." deniyordu. Ancak koridora çıktıkça, bitişik odadan gelen yüksek sesler duyuyordum. Tartışmalar uzamış olmalı ki, her iki odaya öğle yemekleri getirildi. Yemekten sonra kahveler içilirken, iki saat önce toplantıdan çıkanlar, hep birlikte döndüler:

"Hocam, iç mimari projelerini sizden rica ediyoruz. Lütfen, avan projenizi görebilir miyiz?

Projeyi; kurgusu, gerekçeleri, alternatifleriyle geniş biçimde anlatınca, sanıyorum tereddütler azaldı. Sonunda projeler de, yapı da on bir buçuk ay gibi olağanüstü kısa bir sürede tamamlandı. Açılış günü başbakanın programına uyacak şekilde kararlaştırıldı. Tören ve konuşmalar, 100.000 m²'lik açık otoparkta yapılacaktı.

Daha önceki açılış törenlerinde yaşadığım tatsızlıkları göz önünde bulundurarak törene katılmamaya karar verdim, ancak:

"Başbakan, törene hava tarafından helikopterle gelecek. Sekiz on kişi onu pistte karşılayacağız. Önce yapı gezilecek, yapıyı sayın başbakana en iyi siz anlatırsınız. Lütfen bizi kırmayın. Bekliyoruz" denildi...

Açılış günü, programda ilan edilenden yaklaşık bir saat önce tören alanındaydım. Açık otoparkta da terminalin kara tarafındaki yollarda da kalabalıklar görülüyordu. Konsorsiyumun, beni ısrarla davet eden yöneticilerini buldum. Beni, hemen terminale alıp, ayakaltından kurtardılar. İçine girdiğimiz büyük ana hol de pek boş değildi. Havayolları elemanları, özel güvenlikçiler, polisler, gümrükçüler, aşçılar, garsonlar, yüksek düzeyli memurlar, bir kısmı holde gezinerek başbakanı bekliyorlar, bir kısmı da görevleri gereği, bir yerden bir yere koşuşturuyorlardı.

Bir ara gezinenler arasında, kalabalık çevresiyle ulaştırma bakanı göründü. Yanımdakileri tanıdığı anlaşılıyordu. İyice yaklaştığımda;

"Yapının mimarı, hocamız..." gibi sözlerle, bakana tanıştırıldım. Bakan nazikti. Lütfen hatırımı sordu. Sonra devam etti:

"Hocam, nasıl buldunuz yapımızı?!"

Yapı, bizim büroda tasarlanmış, baştan sona ben kontrol etmiştim. Sayın bakanın, tüm inşaat süresince, şantiyeyi ziyaret ettiğini duymamıştım. Herhalde tamamlanmış halini de ilk defa görüyordu. O bakımdan yukarıdaki soruyu, belki de benim bakana sormam uygun olacaktı. Kısa bir süre ne diyeceğimi düşünürken, Bakan devam etti:

"Bir, ilk terminale bir de buna bakın... Bu çok daha güzel değil mi?!"

-Sayın Bakan, ilk terminal de bizim yapımız. Yedi yıl önce

açıldığında o da böyle pırıl pırıldı. Elbette, hiç bakım görmedi. Doğal olarak kirlenmiştir...

Bakan, cevabımdan herhalde hoşlanmamıştı. Ben de zaten sorusunun amacını anlayamamıştım. Ama iki saat sonra, kürsüde yaptığı konuşmada ne demek istediğini açık seçik anlamış oldum. Sayın bakanın yapıya ne gözle baktığını, ilk karşılaşmamızda anlayamadığım için, yeterince kıvrak zekâlı olmadığıma karar verdim.

Tören zamanı çoktan gelmiş geçmişti. Terminalin içindekiler, yavaş yavaş dışarıya çıkıyordu. Ben de onlarla beraber çıktım ve kalabalığa karıştım. Yaklaşık iki saat sonra, uzaktan siren sesleri duyuldu. Ortada bir dalgalanma oldu. Polisler, insanları iterek yol açmaya çalışıyorlardı ki, başbakan, bir otobüsün ön camında göründü. Çevresini güler yüzle selamlayarak, yapının girişine doğru yaklaştı. İnsanlar coşku içinde otobüse doğru koşuyor, polisler de olanca güçleriyle kalabalığı açmaya çalışıyorlardı. Bu itiş kakıştan ben de nasibimi aldım. Bir polis, göğsümden itmeye başladı. Düşmek üzereyken konsorsiyumun üst düzey yöneticilerinden biri yanımda belirdi. Polise söylenerek beni oradan çekip çıkardı. Geride tenha ve korunmuş bir yere yerleştirdi. Olan biteni oradan gözlemlemeye başladım.

Başbakan ve kalabalık çevresi, zorlukla açılan yoldan terminale girip gezmeye başladılar. Beni arayıp, soran olmamıştı. Yaklaşık yarım saat kaldıktan sonra çıkıp, tören alanına döndüler. Konuşmalar başladı. Konsorsiyum adına bir konuşmadan sonra, belediye başkanı, vali, kültür ve turizm bakanı, içişleri bakanı sırayla konuştular. Başbakandan önce son olarak kürsüye gelen ulaştırma bakanı, usulen herkesi selamladıktan sonra; yeni terminalin, eski terminale göre ne kadar parlak ve güzel olduğunu, bunun da başbakanın uyarı ve verdiği direktifler sonucu gerçekleştiğini, yapının Ak Parti iktidarının eskilerden farkını açıkça gösterdiğini anlattı!.. Ben de böylece Bakanın ilk karşılaşmamızdaki sorusu ile ne demek istediğini anlamış oldum.

Töreni hazırlayanlar, Antalya kent merkezinden uzakça olan terminaldeki büyük otopark alanının kolay dolmayacağını öngörmüş olmalılar ki, törenden sonra İbrahim Tatlıses konseri olacağını ilan ettikleri gibi, Antalya'dan havaalanına gidişi

sağlayacak pek çok otobüs kiralamışlar, alanı hıncahınç doldurmuşlardı.

Konuşmalar uzayınca, İbrahim Tatlıses konserini bekleyenlerin protestoları duyulmaya başlandı. Belki de o nedenle son olarak kürsüye çıkan başbakan, konuşmasını kısa tuttu. Tören resmen sona erdi. Konser başladı. Ben de ısrarlı davetlere hayır diyemeyip Antalya'ya geldiğim için kendime kızdım ve dönüş uçağının saatini beklemek üzere şantiyeye döndüm.

Konser, yaklaşık bir saat sürdü. Dinleyiciler, törendeki konuşmalardan sıkılmışlar ama Tatlıses'le coşmuşlardı. Konser bitince arabası olanlar ayrıldı. Yayalar kendilerini getiren araçları bir süre beklediler ama görünürde hiçbir araç yoktu. Söylenerek gruplar halinde Antalya-Alanya karayoluna ulaşmak üzere yürümeye başladılar. Bu sebeple, alanın boşalması uzun sürdü. Herkes çekilince koca otoparkın, inanılmaz bir çöplüğe dönüştüğü görüldü. Ama işletmeciler bu durumu öngörmüş olmalılar ki bir anda kalabalık bir grup temizlik işçisi ortaya çıktı. Topladıkları çöpleri, bir araya getirip küçük tepecikler oluşturuyorlardı. Hava kararmıştı. Ben de uçak saatim geldiği için, müteahhitliğin bir aracıyla İstanbul'a dönmek üzere çok yakındaki iç hatlar terminaline doğru yola çıktım.

Antalya Havaalanında Yeni İç Hatlar Terminali

2. terminal işletmeye alındıktan kısa bir süre sonra, 1. terminalin işletme süresi doldu. Devlet Hava Meydanları bu terminalin işletmesi için, yeni bir ihale açtı. İhaleyi; l. ve 2. terminali işletmekte olan iki farklı ortaklıktan ayrılarak, yeni bir ortaklık kuran Antalyalı IC ve Alman Fraport şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyum aldı. IC-Fraport isimli bu girişim ihale şartnamesine göre eski iç hatlar terminalini yenilemeyi de taahhüt etmişti.

Taahhütlerinin gereği konsorsiyum adına, Türk tarafı büromuza başvurdu. Yeni bir iç hatlar terminali inşa edeceklerine, T2 terminali yanına, yarım bir T3 terminali inşa etmek, bunu T2 ile birleştirmek; Tl'i ise, iç hatlara tahsis etmek gibi, master plana ve kendi şartnamelerine uymayan formüller düşünüyorlardı. Bana

kalsa hızlı ve ekonomik olan çözüm, master planda görünen iç hatlar terminali alanına yaklaşık 30.000 m²'lik yeni bir terminal inşa edilmesiydi. Bu düşüncemi zaman zaman kabul eder gibi görünseler de durmadan yeni formüller aranıyor, biz de yeni konsept projeler hazırlıyorduk.

Uzun çalışmalar sonunda master plana uygun yeni bir T3 terminali için yaptığımız avan proje Antalya'daki bir yönetim kurulu toplantısında tüm ortaklar tarafından kabul görür gibi oldu. Konsorsiyum, o gün gösterdiğimiz projeyi Devlet Hava Meydanları'na sunacak, onay alınacak ve biz de uygulama projelerine başlayacaktık.

Aylar geçti. İşletmeci konsorsiyumdan bir haber gelmedi. İlişkilerimiz bütünüyle sona ermiş gibiydi. Ama sözleşmelerine göre er geç bize başvurmak zorunda idiler. Ben de zaten işlere dalmış, konuyu unutur gibi olmuştum. Yaz sonlarına doğru bir bayram tatilinde ailece Antalya çevresindeki bir otele gidecektik. Bir akşam Antalya havaalanına indik. Eski iç hatlar terminalinden çıktığımda karşıma varlığını bilmediğim koca bir duvar çıktı. Yarı karanlıkta; gördüğüm bu duvarın, arkasındaki yapıyı yoldan ayıran bir perde duvar olduğunu seçebildim.

İlk anda doğrusu ne olduğunu algılayamadım. Bir yandan da o perde duvarının yanından geçerek, açık alandaki otoparka doğru yürüyor, arkadaki yapının büyüklüğünü ve ne olduğunu anlamaya çalışıyordum. Yapı, biraz gerisindeki T1 terminaline doğru uzanıyor ve ona eklemleniyordu. Bunu görünce olanı biteni, adeta dehşete düşerek kavramış oldum. Amacını bilemesem de Antalya Havalimanı'nda bana haber verilmeden üçüncü bir terminal binası inşa ediliyordu. Yapı tamamlanmaya yaklaşmıştı. O saatte yapılacak bir şey yoktu. Yasal telif hakkım çiğnenmiş daha önemlisi kendimi küçük düşürülmüş ve hakarete uğramış sayıyordum. Çaresiz, kalacağımız otele gidip bayramı geçirdik ve tatil boyunca bu oldubitti karşısında ne yapacağımı düşündüm.

İstanbul'a dönünce yıllardır her sorunumda yanımda olan sevgili avukatımız Erol Değerli'yle görüştükten sonra, yapıyı yapan IC-Fraport konsorsiyomuna ve yapıya izin veren Devlet Hava Meydanları Genel Müdürlüğü'ne, bir ihtarname göndermeye karar verdik. İhtarnamede, yasal haklarımızı hatırlatıyor,

belirli bir süre içinde cevap verilmesini, haklı bir gerekçe gösterilmezse yargıya başvuracağımızı bildiriyorduk. Cevap verilmesi için, yedi gün süre tanınmıştı.

Tepkiler, altıncı günde geldi. Devlet Hava Meydanları'nda bir süredir tanıdığım, deneyimli ve nezaketiyle tanınan bir hanım genel müdür muavini telefon etti. İhtarnameyi gördüklerini, neye uğradığını bilemediğini, çok üzüldüğünü, bu süreçte IC-Fraport'un, benim onayımın alındığı konusunda teminat verdiğini anlatıyor:

"Aman Hocam, lütfen mahkemeye filan gitmeyelim, aramızda mutlaka anlaşacağız. Ben, ekibimle birlikte İstanbul'a ziyaretinize geleceğim. Ne yapabileceğimizi konuşalım..." gibi şeyler söylüyordu.

Genel müdür muavininin telefonundan sonra, işletmeci firmanın iki yöneticisi büroya geldi... Bu işte bir kasıtları olmadığını, müellif-mimar, dost-ağabey olarak bana her zaman saygılı olduklarını, bu işe garip bir acelecilikle başladıklarını söylüyor, özür diliyor ve ekliyorlardı:

"Zaten Bakû Havaalanı işini aldık. Tabii, onu beraber yapacağız. Size olan yakınlığımızı ve güvenimizi göreceksiniz. Gelin şimdi, şu işi tatlıya bağlayalım!.."

Beklentileri de galiba benim davadan vazgeçmem karşılığında istediğim ücreti söylememdi. Bence, anlayamadıkları ya da anlamak istemedikleri; benim, bürodan bir iş eksilmesi ya da yeni bir iş alınmasıyla gerçekten hiç ilgilenmediğimdi. Beni asıl üzen; 1991 yılında onaylanan master planın, DHMİ ve müteahhitler eliyle bozulması, Antalya Havalimanı'nda gerçekleşebilecek olan güzel bir yapılaşmanın önünün kapanmış olmasıydı. Ayrıca yarışma kazanmış, sevdiğimiz bir yapımıza hem de bizim tasarımımız ürünü olan mimari detaylar kullanılarak gerçekten özensiz bir ekleme yapılmasıydı. Bu izinsiz ve bana göre kabalaşmış yapıyı; başarılı olalım, olmayalım büyük bir samimiyetle uygulamaya çalıştığımız mesleğimize, çok önem verdiğimiz mesleki onurumuza bir saldırı olarak görüyordum. Zaten telif hakları yasası; bu gibi saldırılara karşı, hapis dahil, ağır cezalar öngörüyordu.

Kârı, her değerin üstünde gören bu anlayışın cezalandırıl-

masını, bu insanların biraz canlarının acımasını istiyordum. Bir yandan da yakından izlediğim bir telif hakkı davasının dokuz yıldır sürdüğünü, hâlâ sonuca bile yaklaşmadığını biliyor; dava açsam sonucunu herhalde göremeyeceğimi düşünüyordum. Her şeye rağmen bir tazminat anlaşmasına yanaşmayı, düşünmek bile istemiyordum.

Ne var ki yarışmayı kazanalı yirmi yıl olmuştu. O zaman yapılan sözleşmelerin asıllarını, DHMİ ile yapılan yazışmaları, Sami Sisa'nın veraset ilamını, eşi ve oğlunun davaya iştiraklerini sağlamak kolay görünmediği gibi, iki avukatım ve dostlarım da davayı kesinlikle önermiyorlardı. DHMİ ve işletmeci firma yetkilileri ise; anlaşmak için ısrarlarını sürdürüyorlar; her şekilde her vesileyle gönlümü almaya çalışıyorlardı.

İki ayı geçen bu telefon görüşmeleri ve ziyaretler sonunda, zaten hukuki anlaşmazlığa çekinceli yaklaştığım için, işletmeci firmanın canını sıkacak bir tazminat talebini söylemeye karar verdim. Büroya yaptıkları bir ziyaret uzamış, vakit gecikmişti. Bürodan, hep beraber inip caddeye çıktık:

"Hocam, ne olur bir şey söyleyin. Bu işi artık çözelim!" şeklindeki ısrarlar, kapı önünde de sürüyordu. Ben de sıkılmıştım, düşündüğümü söyledim... Sanki birden güçlü bir fırtına patlak verdi. Müthiş şaşırmış gibi görünüyorlar:

"Aman Hocam, ne yaptınız?.. Bizde o kadar para nerde" gibi sözlerle; sanki kendilerinden hiç olmayacak bir şey istemişim gibi davranıyorlardı. Halbuki istediğim tazminat, işletme karşılığı, devlete yaklaşık yirmi yıl boyunca her gün ödeyecekleri bir günlük bedel kadardı. Gösterdikleri tepki üzerine anlaşamayarak ayrıldık...

O akşamdan sonra, günler boyunca yapılan görüşmeleri, pazarlıkları anlatmasam herhalde daha iyi olur. İşletmeci şirketin en yetkililerinden bir kişi, "paralarının olmadığını hatta şirketin tasarruf amacıyla altındaki otomobili bile aldığını" yemin ederek anlatıyordu. Büyük işadamı olan şirket yetkilisinin bu söylemi, bana kırk yıl önce karşılaştığım manifaturacıları hatırlatıyordu.

Bu işler elbette benim harcım değildi. Aslında bu mücadeleyi, Sami Sisa'nın eşi ve oğlu adına da yürütüyordum. Ancak onlar da anlaşmazlıkta taraf olmak istemiyorlardı. Sıkılıyor, üzü-

lüyordum. Yasal bir telif hakkı tutarı kadar bir tazminatı kabul edip bu işi sonlandırdım.

Böylece Antalya Havalimanı bizim eserimiz olmaktan çıkmıştı. Havalimanının ve yapıların gerçek sahibi Devlet Hava Meydanları Genel Müdürlüğü aradan çekilmiş, işletmeci firmayla beni, karşı karşıya bırakmıştı. İşletmeci firma bir yandan da yıllardır yaptığı gibi T1 ve T2 terminallerinde gerçekleştirmek istediği ekleri ya da değişiklikleri getirip göstererek yazılı onayımı almak istiyordu. Yıllardır bu gibi sayısız isteği müellif sıfatıyla ve gönüllü olarak incelemiş ve değerlendirmiştim. Özellikle bana bildirilme gereği duyulmadan inşa edilen yeni yapıdan sonra bütün bu can sıkıcı işlere son vermek amacı ile Devlet Hava Meydanları Genel Müdürlüğüne aşağıdaki yazıyı yazdım ve iadeli taahhütlü olarak gönderdim:

"Ortağım Sami Sisa'nın vârisleriyle birlikte sahibi olduğum Antalya Havalimanı Tl ve T2 terminalleri ile ileride yapılması olası tüm yapılarla ilgili telif haklarımdan tümüyle feragat ettiğimi bildiririm..."

Yazı 2010 Şubat'ında gönderildi. Tabii işletmeci firmaya da bilgi verdim. Firmanın taleplerini bana getiren, bana da sempatik gelen diğer iki yetkilisine; artık benim onayıma ihtiyaçları kalmadığını, temsil ettikleri ortaklıkla bir daha karşı karşıya gelmek istemediğimi söyledim. Usulen üzüntülerini belirttiler, ayrıldılar.

Müellifliği reddettiğim yukarıdaki yazıdan sonra, kamu adına bu yapıların sahibi olan ve bana her konuştuğumuzda yakınlık gösteren, DHMİ yetkililerinden de işletmeci firmadan da hiç tepki gelmedi. Niye bu kadar kapsamlı bir biçimde istifa ettiğimi nezaketen bile soran olmadı. Aslında şiddetli bir protesto demek olan bu istifanın nedenini kimse merak etmiyordu. Anlaşılan bu davranışım Devlet Hava Meydanları'nı da, işletmeci firmayı da adamakıllı rahatlatmıştı. Artık her isteyen inşa edilmiş yapıları aklına geldiği gibi değiştirebilecekti. Nasıl olsa fikri sorulmak zorunda olunan ve herhalde can sıkan müellif-mimar bezdirilmiş, mücadele alanını terk etmişti.

53.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde Danışma Kurulu

1985 yılı başları olmalı. Anavatan Partisi'nin genel seçim zaferinden sonra, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı da Anavatan Partisi adayı Bedrettin Dalan kazanmıştı. Anavatan Partisi Büyükşehir belediye yönetimleri için, birtakım düzenlemeler yapmış ve bu Belediyelerde bir danışma kurulu kurulması öngörülmüştü. Benim, bu kuruluştan haberim yoktu. Bir gün fakülteden, benden bir yıl sonra mezun olan ve görece genç yaşta kaybettiğimiz Yılmaz Sanlı aradı. Yılmaz Sanlı 1955-1970 yılları arasında proje yarışmalarında en büyük rakibimiz değerli, başarılı bir mimardı. 70'li yıllardan sonra, mimarlığın bizim uğraştığımız alanlarının ne kadar yorucu ve tabii çok az verimli olduğunu zamanında fark ederek, daha verimli bir alana yöneltmişti. Yap-sat işleri yapıyor, mimarlığını ve zekâsını kullanarak başarılı oluyor, iyi kazandığı söyleniyordu. Sıcak ve girişken kişiliğiyle pek çok da dost edinmişti.

Anlaşılan Bedrettin Dalan'la da daha önce tanışmış. O da Yılmaz Sanlı'yı yeni kurulan Büyükşehir Belediyesi Danışma Kurulu'na seçmişti. Daha önce seçilen Danışma Kurulu üyeleri yanında bir üyeye daha ihtiyaç duyuluyormuş. Sanlı da o yer için Dalan'a beni önermiş. Kabul edip etmeyeceğimi soruyordu.

Sevinerek kabul ettim. Bunca yıllık mesleki deneyimden

sonra, her zaman arzu ettiğimiz gibi, belki de topluma yararlı olabilecektik. Kısa bir süre sonra resmen tayinim yapıldı ve ilk toplantının yeri ve saati bildirildi. Belediye Sarayı başkanlık bloğunun giriş katında bir salonda Dalan'ın başkanlığında toplanıldı. Tanışıldı, yerlerimize oturduk.

Danışma Kurulu'nda, o yıl İstanbul'daki üç üniversitenin rektörleri, Boğaziçi'nden Ergün Toğrol, Yıldız'dan Süha Toner ve Mimar Sinan'dan Muhteşem Giray kurula katılıyorlardı. Yılmaz'la ben, iki serbest mimar üyeydik. Bizden başka değerli bizantinolog Prof. Semavi Eyice ve 1982 Anayasasının mimarı Prof. Orhan Aldıkaçtı, Orman Fakültesi'nden Prof. Faik Yaltırık ve Mimar Sinan'dan sanat tarihçisi Nermin Sinemoğlu kurulu tamamlıyordu. Kurulun sekreteryasını eski imar müdürlerinden Kutlu Güzelsu yapacaktı.

Kurul Toplantıları Başlıyor

Dalan; böyle bir kurulun kurulması için yapılan yasal düzenlemelerin amacını ve kuruldan beklentilerini anlatıyordu. Kurul; belediye başkanına özellikle imarla ilgili kararlarda danışmanlık yapacak, öneriler geliştirecekti. İstanbul'da ana arterlerde, Boğaz'da yapılacak tüm yapıların projeleri, kurulun onayına sunulacak onaylanırsa ruhsat başvurusu yapılabilecekti. Hepimiz kurulun görevlerini beğenmiş ve benimsemiştik. Sevinerek görev yapacaktık. Teşekkürlerimizi söyleyip yeni görevinde başarılar diledik. Bu ilk görüşmelerden sonra Bedrettin Dalan, yepyeni bir konuyu gündeme getirdi:

"Sayın Hocalar..." dedi... "Bu Dolmabahçe Sarayı'nın duvarlarına ne dersiniz? Sarayı da, Boğazı da adamakıllı kapatıyor. Yıkılması iyi olmaz mı?"

Galiba, kısa süreli bir sessizlik oldu. Nedense ilk ben konuştum:

"Efendim dedim, bu işi hiç dile getirmesek çok daha iyi olur. O duvarlar olmasa, sarayın hiç gizemi kalmaz. Yola çok yaklaşmış gibi olur. O duvarların sarayın ayrılmaz parçası olduğunu kabul etmeyecek sanat tarihçisi herhalde yoktur..."

Benden sonra hemen herkes teker teker söz alıp duvarları savundu. Dalan, söylenenleri dinledi:

"Zaten sarayın mimari üslubu da karışıkmış, pek de bir değeri yokmuş... öyle diyorlar."

Buna da:

"Efendim; üslubu saf Barok ya da Rokoko gibi net bir üslup değil eklektiktir denir, ama o sarayın değerli olmadığını göstermediği gibi Boğazın en kıymetli yapısı olduğu da kuşkusuzdur." Dalan, bu eleştirilerden hiç alınmış görünmedi:

"Pekâlâ, öyle olsun..." dedi. Konu tatlıya bağlandı...

Bu ilk toplantıdan sonra kurul hemen her hafta, çoğu defa Bedrettin Dalan'ın başkanlığında toplandı. Ana arterlerde kentin önemli noktalarında yapılacak büyük yapılar ile Anıtlar Kurulu'na gitmesi gereken projeler, Anıtlar Kurulu'ndan önce bizim kurula geliyor ve bizim görüşmelerimizle Anıtlar Kurulu'na gönderiliyordu. Boğaziçi'nde 5000 m²'den büyük parsellerde % 6 katsayıyla yapılabilmesini öngören kanun yeni çıkmıştı. Dalan, yürürlükteki yönetmeliklerin mimarlığı kısıtlayan kurallarına kızıyordu.

Bir gün Yılmaz Sanlı ile beni Boğaz kanununun verdiği hakları aşmayacak ancak, çatı eğimi vb konularda, mimarların yaratıcılıklarının önünü açacak bir yönetmelik hazırlamamız için görevlendirdi. Her ikimizin deneyimlerini birleştirerek, şikâyet ettiğimiz konuları yok ederek, kendimize göre güzel bir yönetmelik hazırladık. Bu yönetmeliğin bir özelliği, taban alanını, yapının enini boyunu, çatı biçimini serbest bırakmakla beraber, kanunun getirdiği sınırlamanın aşılmasına olanak vermeyecek ve yapının yüzölçümünü değil hacmini kısıtlayacak bir yöntem getirmesiydi.

Danışma Kurulu'nda da tartışılan yönetmelik, genelde beğenildi. Onaylandı. Dalan, bunu Belediye Meclisi'ne sunacak, onaylatacaktı. Ne var ki, uzun aylar sonra, kurulun sekreterliğini yapan arkadaşımız, meclisten yeni yönetmeliğin geçtiğini haber verip basılmış olan birkaç kopyasını getirdi. Onaylanan yönetmelik, eskilerden çok az farklıydı. Çatı eğimini % 33 olarak tespit ediyor, kat yüksekliklerini, bodrumları tarif ediyor, ancak yapı hacminden bahsetmiyordu. Dalan'a konuyu sorduğumuz-

da imar komisyonu yapmış, meclisten de geçirmişler diye konunun pek üstünde durmadı. Bu durum benim bu kurulda yararlı olabileceğimize dair inancımın zayıflamasının başlangıcı oldu.

Bu arada devlet sanatçısı Yıldız Kenter'in Danışma Kurulu'na üye olup bazı toplantılara katıldığını hatırlıyorum. Kurulda görüşülen konular Sayın Kenter'i çok ilgilendirmemiş olmalı ki, birkaç toplantıdan sonra kendisini bir daha göremedik.

Swiss Otel Macerası

Kurulda göreve başladıktan sonra beş altı ay geçmişti ki, heyecanlı bir konu gündeme geldi. Dolmabahçe Sarayı arkasındaki Şark Kahvesi'nin arsası, hükümet kararıyla Japonlara tahsis edilmiş. Japonlar da yardım mı, kredi mi bilmediğimiz bir yöntemle orada bir otel yapacaklarmış. Bu açıklamalarla, kurulun önüne otelin projesi geldi... Proje, Şark Kahvesi'nin yerinde denize ve Dolmabahçe Sarayı'na paralel Hilton Oteli'nden biraz daha büyük bir otel yapımını öngörüyordu. Bunun kabul edilmesi mümkün değildi. Konu bir kez daha anlatıldı. Bu yapı burada mutlaka yapılacakmış. Danışma Kurulu'nun "burada yapı yapılamaz" şeklinde bir karar almaya yetkisi yokmuş, ancak yapının biçimi hakkında öneri getirebilirmiş.

Kurul, açıklamadan tatmin olmuş gibi göründü. Madem otelin yapılmasına karşı çıkamıyorduk; o zaman herhalde biçimi düzeltmeliydik ama nedense herkesi memnun edecek bir fikir o gün ortaya çıkmadı. Bir sonraki toplantıya; Japon mimarlardan yeni bir öneri geldi: Kitle denize paralel değil, dik konulduğu takdirde tam karşıdan bakıldığında ince görünecekti. Buna topluca itiraz ettik. Sirkeci'den bakılınca ne olacaktı?!. Öyle bir fotomontaj istedik. Sonuç; ilk öneriden daha da kötüydü. Maçka'dan denize doğru, muazzam bir kitle uzanıyor, Dolmabahçe'nin sırtına hançer gibi saplanıyordu.

Kendimi tutamadım. Herhalde proje yarışmacısı tarafım ortaya çıkmıştı. Kalemi aldım. Ana kitleyi, adamakıllı parçalayarak, Şark Kahvesi'nin denize doğru eteklerinin de küçük bir kısmını kullanarak yüksek ağaçlar arasında, cam kaplı yapılarla

belki de daha az rahatsız edici bir şey olabilir diyerek, bir iki eskiz yaptım. İyice hatırlayamıyorum öneri kimden geldi ama kurulda oybirliğiyle bir karar alındı:

"Tekeli, kurul adına Japon tarafı ile görüşmeleri yürütsün. Proje kendisine göre olgunlaşırsa kurula getirilsin!.."

Böyle bir sorumluluğu elbette almak istemiyordum. Ama itirazlarım işe yaramadı. Görev bana verilmiş oldu.

Bundan sonra, yatırımcı Japon şirketinden görevlilerin ziyaretleri başladı. İkili, üçlü gruplar olarak geliyorlardı. İlk gelenler onaylanmayan önceki projeleri hazırlayan Japon mimarlık bürosunun temsilcileriydi. Birinci elden, Danışma Kurulu'nun düşüncelerini öğrenmek istiyorlardı. Ben de olabildiğince açık olarak, Dolmabahçe Sarayı'nı, Boğaz'ı ve sarayın tam arkasındaki yeşil fonun içine büyük bir kitlenin neden kabul edilemeyeceğini anlattım. Anlaşmış olarak ayrıldık. Bir sonraki ziyaret, yatırım yapacak grubun temsilcileriydi. Onlar, mimarlara anlattıklarımı bir de kendilerine anlatmamı rica ediyorlardı. Bu türden birkaç ziyaret yapıldıktan sonra, üst düzey bir yönetici için bir randevu daha istendi.

Orta yaşı epey geçmiş, ağır hareketli, resmi giyimli, patron olduğu her halinden belli bir zat, iki yardımcısıyla geldi. Daha önceki ziyaretçiler, her gelişlerinde saat, kalem gibi hediyeler getiriyorlardı. Ben 100-150 dolar mertebelerinde olan bu hediyeleri önlerinde açıyor, bir daha getirmemeleri şartıyla ve kaba olmamak için kabul ediyordum. Üç ziyaretten sonra, hediyeyi yasaklamış, hediye getirirlerse kendilerini kabul edemeyeceğimi söylemiştim. Bu nedenle olacak; büyük yöneticinin ziyaretinden önce, büyücek bir saksı içinde bir ağaççık geldi. Ziyaretçiler, ağacın hediye değil, iyi niyet göstergesi olduğunu söyleyip söze başladılar...

Onlara da konunun nasıl başladığını anlatıyordum ki, büyük patronun yanındaki iki kişi yavaşça dışarıya çıktı. Baş başa kaldık. Adam, ağır ve alçak bir sesle:

"Mr. Tekeli" dedi. "Ne istiyorsunuz? Ne isterseniz, bana söyleyebilirsiniz?" İş hayatımda zaman zaman malzemecilerin, komisyon vereceklerini ima eden ya da açıkça söyleyenlerine rastlamıştım. Zamanla, bunlara kızmadan ama bizim büronun

böyle bir uygulaması olmadığını söyleyerek cevap vermeye alışmıştım. Bu teklife de kızmadım. Adamlar, burası Türkiye, herhalde işler böyle yürüyor diye düşünüyorlardı.

Cevap verdim:

"İçiniz rahat olsun. Ne benim, ne Danışma Kurulunun hiçbir talebi olamaz. Biz; sadece mesleki bir endişeyle, Boğaz'da sizi de bizi de rahatsız edecek bir yapı istemiyoruz. Tek kaygımız budur. Siz asıl mimarlarınızı gönderiniz. Bir çözümü mutlaka bulunur!.." Gelen zat, istifini hiç bozmadı. Aynı alçak sesli, yavaş konuşmalarla teşekkür etti. Ayrıldı.

Mimarlarla çalışmamız bir, bir buçuk ay kadar sürdü. Onlara yapının Dolmabahçe ana kapısı aks alınarak bölünmesini, Maçka yönünde yüksekliğinin beş katı geçmemesi gibi telkinlerde bulundum. Gerçekten iyi niyetle ve önerilerimi kabul ederek çalışmalar yaptılar. Ben ayrıca, yapıların olabildiğince cam kaplı olmasını, böylece yeşil içinde kitlelerinin hafifleyeceğini düşünüyordum. Bu önerimi de dikkate alarak, sonuçta kabul edilebileceğini düşündüğüm bir proje hazırladılar.

Proje bu haliyle Danışma Kurulu'na sunulduğunda; artık biraz da benim katkılarımla oluşan bu proje üzerindeki tartışmalar sırasında kurulda bulunmak istemedim. Sonucu dışarıda kısa bir süre bekledim. Proje, benim dışımdaki üyelerin oybirliğiyle kabul edilmiş ve karar deftere yazılmıştı. Ama sonradan Swiss Otel ismi verilen bu otelin projesi, bir süre daha benim için sorun olmaya devam etti.

Projeleri yapan Japon mimarlık bürosunun sahibi, yaşlı Mr. Shibata, İstanbul'a geldiğinde beni ziyaret etti. Projeye olan katkımdan memnun olduğunu söyledi. Teşekkür etti. Birkaç gün sonra, Mr. Shibata, bu defa yatırımcı şirket yetkilileriyle bir kez daha büroya geldi... Otelin uygulama projelerini, Mr. Shibata'nın bürosuyla birlikte hazırlamamızı istiyorlar hatta ısrarla rica ediyorlardı. Projesini Danışma Kurulu adına onaylamam ve kurulun üyesi olmam nedeniyle bunun mümkün olmadığını, kendilerini kırmadan anlatmaya çalıştım. Zaten biz ilke olarak, avan projesini başka mimarların hazırladığı yapıların uygulama projelerini yapmıyorduk. İstanbul'da bunu yapabilecek bürolar ol-

duğunu, onlardan biriyle anlaşabileceklerini söyledim. Gerçekten de bir başka büroyla anlaşarak projeleri tamamladılar. Yapı izni alındı. İnşaat başladı...

Otel İnşaatına Tepkiler

Yapı yükselmeye başlayınca basında da yoğun eleştiri yazıları kendini gösterdi. Bu yazılarla birlikte, kırk yıllık arkadaşım sevgili Behruz Çinici, durumdan görev çıkardı. Bir gün bana telefon etti:

"Bu ne rezalettir! Bu işin arkasında kim olursa olsun; uğraşacağım. Sonuna kadar gideceğim, dava edeceğim!.." diyordu.

Behruz'a daha önce Japon mimarlara yaptığım telkinlerden söz etmiştim. Benim ilgimi bilmemesi mümkün değildi. Ama zaman zaman yaptığı gibi duyarlılığı keskinleşmiş, meslek adına mücadeleyi görev edinmişti. Anlaşılan özellikle beni de karşısına alıyordu. Yapacak bir şey yoktu. Sözlerini hiç üstüme almamış gibi davrandım:

"Haklısın Behruz'cuğum, tüm imkânlarını kullan ve ne yapacaksan yap! Gazan mübarek olsun gibi bir cevap verdim.

Kırk yıllık arkadaşımla aramıza ister istemez bir soğukluk girmişti ama ikimiz de hiçbir şey olmamış gibi davranmayı sürdürüyorduk. Yaklaşık iki ay sonra Behruz telefon etti:

"Geçmiş olsun Doğan'cığım!.. Belediye'de karar defterini buldurttuk. Fotokopisini aldım. Kararda senin imzan yokmuş!.."

Bu sonuca göre sevgili Behruz'un, vicdanında beni beraat ettirdiği anlaşılıyordu. Geçen zamanda, zaten onun da ilk günlerdeki mücadele azmi zayıflamış gibiydi... Kararda imzası olanlarla mücadelenin de bir çekiciliği kalmamış gibi görünüyordu... Kırk yıllık dostluğumuza kaldığı yerden devam ettik...

Otel inşaatında, betonarme karkasın tamamlanmak üzere olduğu günlerde, *Milliyet* gazetesinin o yıllarda adı duyulan habercilerinden birisi büroya geldi... Kamerası ve mikrofonuyla silahlarını kuşanmış gibi duruyor, otelin hikâyesini dinlemek istiyordu. Konuyu en başından alarak anlatmaya başla-

dım. Dosyamda bulunan Japonların onaylanmayan projelerini birer birer çıkararak nereden nereye geldiğimizi göstermeye çalıştım. Gazeteci bu eski projeleri hızla toplayıp çantasına koydu. İri yarı bir adamdı ve çok çabuk davranmıştı. Mani olamadım;

"Ne yapıyorsunuz? Onlar, benim arşivim. Çabuk geri verin" dedim.

"Hocam, bir iki günde iade ederim... Onlar benim teminatım altında. Dolabımda korunacak. Sözüm, sözdür!.." dedi. Sonra da kendince soruşturmaya başladı:

"Efendim, otele beş altı kat deniyor ama ben, yerinde 15 kadar kat saydım. Bu işin aslını anlatın bana. Ne yapmaya çalışıyorsunuz?.. Hocam, söyleyin de kurtulun!.." diye ısrarla mikrofonu burnuma uzatıyordu. Söyleyecek bir şey yoktu. Bir süre çekiştik. Sonra, inşaata beraber gitmeyi teklif etti. İnşaatın önünde fotoğrafımı çekmek istiyordu.

15 kat iddiasına ben de şaşırmıştım... Üç dört bodrum kat olduğunu biliyordum ama Kurulun onayından sonra. Belediye'nin ruhsat verdiği projenin kaç kat olduğunu ben de kesin olarak bilmiyordum.

Bürodan çıktık. Maçka'daki şantiyeye ulaştık. Yapının kuzey kanadı, temelden başlayarak açıkta ve toplam 11 kat olarak görünüyordu. Gazeteci hemen 11 kat önünde fotoğrafımı çekti. Görünen 11 katın, 3 veya 4 katı gömülmüş bodrum katları olacak ve görünmeyecekti. Kalan katların ikisi de Maçka'daki yola göre zaten alt kotlarda kalıyordu.

Gazeteci, bu açıklamaları dinlemek istemedi. Amaçladığı fotoğrafı çekmiş, kendisine göre müthiş bir haber yakalamıştı. Koşarak, ayrıldı... Ancak açıkgöz muhabirin haberi *Milliyet*'te yayımlanmadı.

Bana söylendiğine göre, *Milliyet*'in Tarhan Erdem yönetimindeki yayın kurulu, haberi kasıtlı bulmuş ve yayımlanmasına izin vermemişti. Benden izinsiz aldığı projeler ise bir daha geri dönmedi. Sanıyorum, bir iki yıl sonra da o gazeteci *Milliyet*'ten ayrılmak zorunda kaldı... Adını bir daha duymadım.

Kuruldan Ayrılma Düşüncesi

Otel projesi kurulda onaylandığı sırada göreve başlayalı neredeyse bir yıl olmuştu. Ancak ben giderek işlerin olması gerektiği gibi yürümediğini düşünüyordum. Bazı kararlar uygulanmıyor ya da uygulanması izlenmiyordu. Yılmaz'la beraber hazırladığımız yönetmelik bir gerekçe gösterilmeden yok sayılmıştı. Fen işlerinin yaptığı uygulamalar, örneğin; 40 cm'yi bulan yükseklikteki kaldırımlar, ikazlarımıza karşın devam ediyordu. Zaman zaman da çok küçük, önemsiz konular gündeme geliyor, kurulu meşgul ediyordu. Ayrıca, tanıdığımız mimarların projeleri üzerinde kurulun oybirliğiyle yaptığı adeta rica niteliğinde söylenen istekler bile tepkiyle karşılanıyordu. Kurulda yeterli hizmet olanağını bulamadığımızı düşünüyordum. Sayın başkana bir yazı yazarak, görevimden ayrılmak istediğimi bildirdim. Yazımı, Swiss Otel projelerinin kurulda onaylanmasından yaklaşık bir ay sonra yazmıştım.

İki üç gün sonra, Bedrettin Dalan'ın Danışma Kurulu üyelerini eşleriyle birlikte bir akşam yemeğine davet ettiği bildirildi. Belirtilen günde Kumkapı yakınlarında sahil yolu üzerindeki Kalyon Oteli'nde özel bir salonda buluştuk. Dalan, genel sekreter Atanur Oğuz ve bir iki yardımcısıyla gelmişti. Güzel yemekler, içkiler eşliğinde sıcak, samimi bir ortam oluştu. Bir ara Dalan, ayağa kalkarak bir konuşma yaptı. Geçen yaklaşık bir yıl içinde Danışma Kurulu'ndan ne kadar yararlandığını bildirmek, teşekkür etmek ve eşlerimizle de tanışmak için bu toplantıyı düzenlediğini anlatıyordu. Devam etti:

"Arkadaşlar, geçen gün Taşlık'taki oteli inşa edecek yatırımcılar ziyaretimize geldiler. Projenin onaylanmasına teşekkür ettikten sonra, Türkiye'de hiç beklemedikleri olağanüstü dürüst, iyi niyetli, yüksek nitelikli mimarlarla karşılaştıklarını, bu nedenle beni ayrıca tebrik ettiklerini söylediler. Doğrusu koltuklarım şöyle bir kabardı. Ben de hepinizin önünde, onları böyle konuşturan Doğan Tekeli'ye teşekkür etmek, onu kucaklamak istiyorum..." deyip, beni yanına çağırdı, kucakladı, öptü. Ne diyeceğimi bilemedim...

"Efendim, sadece görevimizi yaptık..." gibi, bir şeyler mırıldandım. Dalan, devam etti:

"Şimdi de Hoca, bizi bırakmak, kuruldan ayrılmak istiyor; bırakamam, bırakmayız değil mi? Kendisinden kalmasını, hepimizin önünde rica ediyorum. Kurulda sizi rahatsız eden şeyler varsa hepsini düzeltiriz. Söz veriyorum" dedi... Dalan, doğrusu çok nazik bir jest yapmıştı. Göreve devam etmek zorunda kaldım.

Kurulda sonuçları pek başarılı olmasa da belediye adına birtakım proje yarışmaları düzenledik. Bedrettin Dalan başkanlığındaki ilk aylarda, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nden Avrupa yakasına geçilirken, solda biraz yüksekte kalan Nafibaba alanında büyük bir anıt yaptırmak istiyordu. Galiba, aklında olan Rio'daki İsa heykeline benzeyen adamakıllı yüksek bir heykeldi. Kurul, bu konuda heykeltıraşlarımız arasında bir yarışma düzenlenmesini önerdi. Öneri kabul edildi. Yarışma şartnamesini, deneyimli üyeler olarak Yılmaz Sanlı ile birlikte hazırladık. Konu ilginç, ödüller de ciddi sayılacak miktardaydı.

Önemli sayıda katılım oldu. Benim de bulunduğum jüride yoğun tartışmalar yapıldı. Doğrudan Fatih'in büyük bir figürü yerine, heykelimsi bir mimari yapı, bir fetih müzesi, açık alan düzenlemeleri içeren Hüseyin Gezer'in özgün eseri, birinci ödülü kazandı. Şartname gereği işin Hüseyin Gezer'e verilmesi gerekiyordu. Bir heykeltıraşa ödenecek ücretin objektif bir ölçüsü olmadığı için, yapılan görüşmelerde Dalan'la Gezer anlaşamadı. Gezer'in kendisi için gördüğü bedel, doğrusu bana göre de oldukça yüksek görünüyordu. Dalan'ın, vermeyi teklif ettiği bedeller ise Gezer'i tatmin etmiyor hatta sinirlendiriyordu. Uzun pazarlıklar sonunda, iki taraf da bezdi; Fatih Anıtı projesi de gündemden kalkmış oldu.

Yaklaşık bir yıl sonra Hüseyin Gezer'in, Fatih Belediyesi ile anlaşarak, Bedrettin Dalan'a inat Saraçhane Parkı'nda at üstünde bir Fatih heykeli kondurduğu görüldü. Heykel oldukça alçakgönüllü bir boyutta ama dört ayağı havada, karnından bir duvara çakılmış gibi duran, yerçekimi kuralına başkaldıran, bir atın üzerinde ve gece gündüz bulvarın yoğun trafiğe katlanmak zorunda kalan Fatih Sultan Mehmet'i temsil ediyordu.

Danışma Kurulu'ndaki görev sürem içinde, Beyazıt, Taksim meydanları ve Tarlabaşı Caddesi'nin bulvar haline getirilmesiyle ilgili üç kentsel tasarım yarışması düzenlendi. Taksim ve Tarlabaşı yarışmalarında, şartnamelerin hazırlanmasında yarışmaların sonuçlanmasına kadar görev aldım. Taksim yarışması uluslararası nitelikte bir yarışma olduğu için gerçekten farklı, ilginç tasarımlar da gönderilmişti. Projeler, Belediye Sarayı'nın giriş katındaki büyük kabul salonunda sergileniyor, jüri de geç vakitlere kadar orada toplanıyordu. Çalışmalar, yoğun tartışmalarla geçiyordu. Bir gece çalışmasında saat gece yarısını bir hayli geçtiği sırada üst kattaki odasında çalışmakta olan Dalan'ın inip, salona geldiği görüldü. Bu saatte başkanın Belediye Sarayı'nda çalışmalarını sürdürdüğünü görerek hayret ettim. Bunu kendisine söylediğimde normal olarak en az gece yarısına kadar çalıştığını belirtti. Dalan, jüriye katıldığında derece ve mansiyon alacak projeler neredeyse belirlenmişti. Ankara Belediyesi eski başkanı rahmetli arkadaşımız Vedat Dalokay'ın olduğu sonradan anlaşılan; bembeyaz maketi, gerçekten güzel görünen bir proje olarak öne çıkıyordu. Dalan da bu projeyi ilk bakışta beğenmişti. Ancak jüri, gerçekleştirebilmesi için, Mete Caddesi'nin tümünün yıkılmasını gerektiren bu projenin uygulanabilirliği konusunda kuşkuluydu. Bazı jüri üyeleri, Hasan Şener ve arkadaşlarına ait olduğu gene sonradan anlaşılan ve üçüncü ödüle layık görülen projenin, daha tutarlı ve uygulanabilir olduğunu düşünüyorlardı.

Uzun süren tartışmalar sonunda, birincilik ödülünü Dalokay'ın projesine verilmesi ancak uygulanabilirliğinin tartışılır olduğu kararlaştırıldı. Diğer ödül ve mansiyonlar hakkında tereddüt yoktu. Zarflar açıldı, katılanlar belli oldu. Yabancı katılımcıların hiçbiri derece ya da mansiyon kazanamamıştı. Taksim alanını küçülten, eğlenceli Güneydoğu Asya mimarisi sergileyen, Türkiye'ye hayli yabancı bir projenin o yılların ünlü Amerikanlı mimarı Charles Moore'a ait olduğu görüldü.

Tarlabaşı için açılan yarışmada ise; Prof. Gündüz Özdeş ve arkadaşlarının duyarlı projesi birinci ödüle layık görüldü. Ancak Taksim konusu üzerinde sonradan hiç durulmadı. Tarlabaşı projesi de farklı bir şekilde uygulandı.

İlk görev yılından sonra ayrılmak istemem ve Sayın Bedrettin Dalan'ın işlerin düzeleceği hakkındaki vaatlerinden sonra, kurul adına başkanlığa bir yazı yazmış ve dileklerimizi bildirmiştik. Bu yazımıza, Dalan uzunca bir yazıyla Danışma Kurulu'nun çalışma düzenini belirleyen ve taleplerimizin dikkate alındığını bildiren bir yazıyla cevap verdi. Ne var ki, bir süre düzenli yürüyen işler, ikinci yıl sonuna doğru tekrar bozulmaya yüz tuttu. Bu arada Boğaziçi'nde büyük parsellerde yapılaşmaya izin veren kanun, Anayasa Mahkemesi'nde iptal edilmiş fakat gerekçeli karar yayımlanmamıştı. Bu nedenle kanunun iptalinin yürürlüğe girmediği iddia ediliyor; Boğaz'da dikkatle korunan büyük korularda konut siteleri yapma talepleri kurula geliyordu. Kurul üyeleri olarak bunlara izin vermiyor ancak ciddi baskı görüyorduk. Bütün bunlar beni yordu ve ikinci görev yılım sonunda gerekçeli bir yazıyla istifamı sunarak kuruldan ayrıldım.

Doğrusu kendimi rahatlamış sayıyordum. O günlerde *Cumhuriyet*'te meslektaşım Oktay Ekinci bir yazı yayımlamış, Dalan'a şiddetle çatıyor, özellikle benim adımı da belirterek Dalan yandaşı olmakla suçluyordu. Kuruldan ayrılmakla ne kadar doğru yaptığımı düşündüm. Oktay Ekinci'yi İstiklâl Caddesi'ndeki Mimarlar Odası'nda ziyarete gittim. Benim, mimarlık kaygıları dışında kimsenin yandaşı olmadığımı anlatmaya çalıştım. Beraberimde götürdüğüm, gerekçeli istifa yazısını da gösterdim. Oktay, bir bakıma üzgün olduğunu, hata yapmışsa düzeltmeyi de bildiğini söyleyip gönlümü aldı. Bende tek kopyası olan istifa yazımı da geri vermek üzere alıkoydu. Aradan neredeyse on beş yıl geçti; sevgili Oktay, benimle ilgili herhangi bir yazı yayımlamadığı gibi çok önem verdiğim istifa yazımı da iade edemedi. Yıllardır, her görüştüğümde sözünü hatırlatıyor, yazıyı istiyorum. O da her defa "Tamam Doğan Bey, arşivi araştırıp, bulacağım" diyor.

Ben Danışma Kurulu'ndan ayrıldıktan iki yıl sonra, Belediye seçimleri yapıldı. Bedrettin Dalan, bütün beklentilere karşın, seçimde başarılı olamadı. Yerini CHP'li Nurettin Sözen'e bıraktı. Geçen iki yıl içinde Belediye'ye hiç gitmemiş, Dalan'la da her-

hangi bir nedenle görüşmemiştim. Kurulu da, kuruldaki işleri de çoktan unutmuştum. Seçimden sonra, eski ve yeni başkanların görev devir teslimlerinden bir gün önce, bir belediye zabıta memuru, elden bir yazı getirdi. Bedrettin Dalan, kısa ama duygulu bir yazıyla kuruldaki hizmetlerim için teşekkür ediyordu. Yaklaşık altı ay sonra Dalan, Acıbadem'deki İstek Vakfı'na ait lise binasındaki yeni çalışma ofisine, Danışma Kurulu üyelerini bir öğle yemeğine davet ediyordu. Kurul çalışmalarının yarısına katılmadığım halde beni de unutmamıştı.

Yemek güzel geçti. Siyasi olayları konuştuk. Dalan, lisenin bütün bölümlerini kurula gezdirdi. Zengin donanımlı, çok sınıflı, büyük bir liseydi. Öğrencilerin biz dolaştıkça, Dalan'a gösterdikleri sevgi, dikkat çekiyordu. Teşekkür ederek ayrılırken, Dalan ilişkiyi sürdürmeyi, kendisini aramamızı istedi. Daha sonraki yıllarda, Sayın Dalan, yayımladığı kitapları göndermek, düzenlediği toplantılara davet etmek nezaketini gösterdi. Zamanla herkes kendi alanında yoğunlaştığı için, ilişkimiz de kesildi. Ben, bu konuyu tamamlarken, Sayın Dalan'ın bana gösterdiği nazik ilgiye zamanında gerektiği gibi karşılık veremediğim için üzgünüm. Şimdi içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmasını içtenlikle diliyorum.

54.

Beyoğlu Güzelleştirme Derneği

İki yıl önce, oldukça ileri yaşlarında kaybettiğimiz Vitali Hakko; toplumla barışık, renkli kişiliğiyle, başarılı bir işadamıydı. Ben, kendisini 1970'li yıllarda, Kuşadası'ndaki Kısmet Otel'de geçirdiğimiz tatiller sırasında tanıdım. Küçük otelde herkesle tanışıyor, konuşuyor, şakalaşıyordu. İnşa ettirdiği yapılar nedeniyle, mimarlarla tanışmış, mimarlık sanatıyla ilgilenmişti. Galiba ismen beni tanıyordu. İlgilendi, uzun uzun sohbet ettik. Bana anlattığı "iyi tezgâhtarlığın sırları"nı hâlâ hatırlarım.

Vitali Hakko, İstiklâl Caddesi'nde, çok katlı, şık bir mağaza yaptırdıktan sonra, o yıllarda sosyo-ekonomik bakımdan gerilemekte olan Beyoğlu'na ilgiyi artırmak amacıyla 1984 yılında bir dernek kurarak başına geçmişti. Ona göre Beyoğlu canlanırsa, kendi mağazası da değerlenecekti. Ayrıca toplumsal bir görev de gerçekleştirmiş olacaktı.

Kurduğu Beyoğlu Güzelleştirme ve Koruma Derneği, kısa zamanda işadamlarına, bankacılara, sanat ve yayın dünyasının önde gelen isimlerine ulaşmayı başarmıştı. Düzenlediği geniş katılımlı toplantılar basında yer alıyor, ben de uzaktan ilgileniyordum.

Bu toplantılardan birine davet edilmiş olmalıyım ki ben de katıldım. Bir otelin, toplantı salonunda, en az 250-300 seçkin katılımcıyla yapılan toplantıda Beyoğlu'nun güzelleştirilmesi için yapılabilecekler konuşuluyor, katılımcılar birer birer söz alarak

düşüncelerini söylüyorlardı. Ben de söz alıp, kendimce somut ve uygulanabilir sandığım birkaç şey söyledim. Vitali Hakko önerileri not almıştı. Bunlar yönetim kurulunda değerlendirilecekti. Zaten fikir alışverişi yapılan bir toplantı olduğu için, bir karar alınması söz konusu değildi. Ayrıldık.

Birkaç gün soma, Vitali Bey, telefon etti:

"Doğan Bey, toplantıda olumlu bir izlenim bırakmışsınız. Özellikle bayanlar sizi çok beğeniyorlar" dedi...

Vitali'nin şakacılığı biliniyordu ama sormaktan kendimi alamadım:

"Vitali Bey, bayanların beni beğendiğini hayatımda ilk defa duyuyorum. Herhalde şaka yapıyorsunuz..."

"Emin ol; doğru söylüyorum. Toplantıdan çıkarken Sevgi Gönül Hanım yanıma gelerek 'Doğan Bey'i mutlaka derneğe alın, bence akıllı şeyler söylüyor' diye ekledi. Zaten ben de birlikte çalışmak istiyordum. Sizi resmen derneğe davet ediyorum" dedi...

Böylece, büro dışında önümde yeni bir alan, yeni ilişkiler dönemi açılmış oluyordu. Beyoğlu Güzelleştirme Derneği'nde yaklaşık 1989 yılı başlarından itibaren beş yıl çeşitli görevlerde bulundum. Hatırladığım ilk görevim derneğin yüksek istişare kurulu üyeliğiydi. Daha sonra çalışmalara yardımcı olmak üzere kurulan kültür ve sanat komitesine davet edildim. Derneğin genel sekreteri, devlet sanatçısı Aydın Gün'den aldığım yazıda komite üyelerinin isimleri de yer alıyordu. Kimler yoktu ki?..

Dosyamda bulduğum listede Aydın Boysan, Kemal Ahmet Aru, Ara Güler, Ayla Algan'dan Betül Mardin, Engin Cezzar, Gülriz Sururi, Haldun Dormen, Mustafa Pilevneli ve Perran Kutman'a kadar otuz beş seçkin isim vardı. Bu kadar ünlü ve meşgul insanın uzun süre bir araya gelip çalışması elbette olanaksızdı. Başlangıçtaki oldukça geniş katılımlı toplantılara, giderek sadece bir iki kişi gelmeye başladı. İlk günlerdeki kalabalık toplantılarda bütün bu kişilerle tanışmak, bir arada olmak benim için çok zevkli oluyordu.

Yönetim kurulu, komitedeki devamsızlığı fark edince başka bir organizasyon yapma gereği duymuş olmalı ki gene çok katılımlı bir toplantıda; geniş bir alanda çalışacak ve üye sayıları

6-10 kişiyle sınırlı, sekiz yeni komitenin kurulmasını kararlaştırdı. Tarih Araştırmaları, İdari Koordinasyon, Tiyatro ve Gösteri, Fon Oluşturma, Kültür Sanat, Şehircilik ve Mimari, Basın ve Halkla İlişkiler, Görsel Düzenleme isimleriyle çalışacak bu komitelerde de yüzden fazla işadamı, sanatçı ve bilim insanı görev almıştı. Ben de hocam Prof. Kemal Ahmet Aru'nun Başkanlığındaki şehircilik ve mimarlık komitesinde bulunuyordum.

Bu komite Beyoğlu'nda trafiği kolaylaştırmak, ek otopark alanları sağlamak, İstiklâl Caddesi'ni Tarlabaşı Bulvarı'na bağlayan sokaklarda mimari düzenlemelerle, yaşamın canlandırılması konularında ayrıntılı çalışmalar yapmıştır. Bir ara Kemal Ahmet Bey, hatırlamadığım bir nedenle başkanlıktan ayrıldı. Yönetim kurulu tarafından komitenin başkanlığına getirildim. Bendeki Nisan 1989 tarihli yazıya göre komitede; Aydın Boysan, Cengiz Bektaş, Mustafa Pilevneli, Sevgi Gönül ve Kemal Ahmet Aru bulunuyordu. Bu kadro ile kaç defa toplanabildiğimizi doğrusu hatırlamıyorum. Sadece, benim Taksim'den İstiklâl Caddesi'ne girişte solda kalan, irili ufaklı dükkânlar ve Aya Triada Kilisesi Vakfı'nın sahip olduğu alanı kapsayan bir proje üzerinde çalıştığımı biliyorum. Projeyi yaptıktan sonra da arsanın sahibi olan Kilise Vakfının başkanı, Rami'deki gıda toptancıları çarşısında dükkânı bulunan, yaşlıca Rum asıllı bir vatandaşımızı bulup ziyaret ettim. Bu olgun, güngörmüş vatandaşımıza projeyi gösterip fikrini almak istedim. Düşünceyi ve projeyi beğendi:

"Doğan Bey, keşke bu projeye imar izni verseler de uygulayabilsek. Bizim vakıflara inşaat izni verilmiyor ki..." dedi.

"Şimdi Beyoğlu'na çok önem veriliyor. Bu adanın özellikle İstiklâl Caddesi cephesi pek perişan. Önce sizin arsa sahibi olarak düşüncenizi almak istedim. Siz uygun bulduktan sonra, gerisini biz takip edelim. Bakalım ne olur?" dedim. Bir süre İstanbul, siyaset, insanlar üzerinde sohbet ettik. Bu olgun, hoşsohbet İstanbullu Rum vatandaşımızla tanışmış olmaktan mutluluk duyarak ayrıldım. Proje, komitede de yönetim kurulunda da beğenildi ve desteklendi.

Vitali Hakko, projeyi önce Beyoğlu Belediyesi'ne, sonra Büyükşehir Belediyesi'ne götürdü. Her iki belediyenin de incelemek üzere götürdüğü dosyaları alıkoyduklarını ve olumlu gö-

rüş bildirdiklerini söyledi. Belediyelerden tahmin edilebileceği gibi hiç haber çıkmadı. Birkaç ay sonra, projeyi o alanlarda iş yapan ve vakfın kiracısı olan dükkân sahiplerine gösteren Vitali Bey, hepsinden olumsuz tepkiler almış. Dükkânların kiracıları, böyle bir inşaat yapılırsa yerlerinden olacaklarını düşünüyorlar; "Sakın başımıza böyle işler çıkarmayın!" diyorlarmış. Bunun üzerine yönetim kurulu da projeyi rafa kaldırmayı uygun görmüş. Bununla beraber derneğin 84-89 yılları arasındaki 10 yıllık çalışmalarını derleyen bir kitapçıkta bu proje de dernek çalışması olarak yayımlandı.

Komitedeki çalışmalarımın yanında 91-93 yılları arasındaki iki yıl da yönetim kurulunda bulundum. Şimdi geriye dönüp baktığımda, bir sivil toplum kuruluşu olarak, Beyoğlu derneğinin Vitali Hakko'nun başkanlığında, İstanbul'da ne kadar büyük bir entelektüel gücü bir araya getirebildiğini hayranlıkla görebiliyorum. Zaten dernek yönetim kurullarında da her zaman önemli ve etkili kişiler görevler yapmıştı.

Derneğin Beyoğlu'nda hatırlanabilecek ne iz bıraktığı akla gelebilir ve bu sorunun cevabı olumlu olmayabilir. Ancak derneğin on yıllık çalışması boyunca yapılan toplantılar, yürüyüşler, gösteriler, basınla ilişkiler; Beyoğlu'na dikkati çekmeyi başarmış ve belki de günümüzde yaşanan canlılığın başlamasına neden olmuştu.

Beyoğlu Güzelleştirme Derneği ile ilgili anılarımın arasında Vakko'nun 50. yılı dolayısıyla yapılan kutlamalara değinmemek olmaz; 50. kuruluş yılında Vakko, beyaz deri ciltli, şık bir anı kitabı yayımladı. Sergiler açtı ve bütün bu etkinlikler, Atatürk Kültür Merkezi'nde yapılan masalımsı bir kutlamayla taçlandırıldı. Yaklaşık bin davetli önce salonda, opera sahnesinin büyük imkânlarıyla desteklenen muhteşem bir defile izledi. Osmanlı motiflerinden esinlenerek dokunan, gerçekten güzel kumaşlar, güzel kıyafetler ve güzel mankenler, çok sayıda özgün giysi ile sunulan defile etkiliydi. Finalde Vitali Hakko, iş kıyafeti ve arkasında belki de yüz kişiyi geçen çalışma arkadaşlarıyla yavaş yavaş yükselen sahnede parlak ışıklar altında belirdi. Alkışlar arasında defile sona erdi.

Daha sonra, Kültür Merkezi'nin üst katındaki geniş fua-

yede düzenlenen yemeğe geçildi. Dekorasyon işleri de yapan Vakko salonu kumaşlar, çiçekler ve ışıklarla süslemişti. Zengin bir mönü, güzel yemekler, içkiler arasında, salonun bir ucunda kurulan kürsüde konuşmalar yapılıyordu. Vitali Hakko kürsüye çıktığında ise; o geceye yaraşan, hak edilmiş büyük bir alkış koptu. Vitali, güzel bir teşekkür konuşması yaptıktan sonra:

"Şimdi büyük başkanımız Bedrettin Dalan'ı davet ediyorum. Kendisine, kentin ve özel olarak bizlerin teşekkürünü ifade edeceğiz..." dedi. Dalan'a da alkışlar arasında özenle hazırlanmış bir plaket sunuldu... Gece biraz da Dalan'a teşekkür gecesi haline dönüşmüştü. Bu hava içinde yemek ve tören sona erdi. Davetliler, mutluluk içinde ve güler yüzle ayrıldılar.

Birkaç ay sonra, yapılan belediye seçimini kazanamayan Sayın Dalan, başkanlıktan ayrılmak zorunda kaldı. Yerini, Nurettin Sözen'e bıraktı. Basında bu değişimin sonuçlarının tartışıldığı ilk günlerde sevgili Vitali Hakko telefon etti:

"Doğan Bey, yeni başkanı ziyaret ettim; harika bir insan! Bize de çok yardımcı olacak, çok iyi oldu. İyi bir başkan kazandık!.."

Şaşırdım, kaldım. Daha üç ay evvel ödül verdiğimiz Dalan'ı bu kadar çabuk unutmuş muyduk?!. Bence mesele o değil, hızla yeni iktidar sahiplerine yaklaşmak ve iyi ilişkiler kurabilmek meselesiydi. Bu anımı anlatmaktaki amacımın; hâlâ yeteneklerine hayran olduğum sevgili Vitali Hakko'yu eleştirmek değil, çok defa şahit olduğum büyük işadamlarımızın "gelene ağamgidene paşam" yaklaşımlarına dikkat çekmek olduğunu belirtmek isterim.

55.

Atatürk Kültür Merkezi Milli Komitesi'nde

1980 darbesinden sonra Atatürk'ün kurduğu özerk Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu'nun kapatıldığı, bunların bir kanunla devlet kurumu haline getirildiği biliniyordu ama "Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" adı verilen bu kuruma bağlı bir de "Milli Komite" olduğu duyulmamıştı.

İstanbul Büyükşehir Danışma Kurulu üyeliğinden istifa ettikten bir süre sonra, 1988 yılı ortalarında o günün Başbakanlık müsteşarı, telefonla beni arayarak milli komite üyeliği için önerildiğimi, kabul edip etmeyeceğimi sordu. Öneri, bir sürpriz oldu ama ne anlama geldiğini bilemiyordum. Bir açıklama rica ettim. Müsteşar Bey, Milli Komitenin Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı bir komite olduğunu cumhurbaşkanının başkanlığında; başbakan, genel kurmay başkanı ve sekiz bakan ile sekiz uzman ve danışmandan oluştuğunu, görevi kabul edersem bana, ilgili kanunun ve gerekli dosyaların göndereceğini söyledi. Merakımı yenemeyerek, bir soru daha sordum:

"Acaba beni kimin ve neden önerdiğini biliyor musunuz?"

"Milli komitede bir iki uzman üyelik boşalmış, galiba sizi de Sayın Bedrettin Dalan, başbakana önermiş..." dedi.

Belediyedeki görevimden bir huzursuzluk duyarak ve bunu belirterek ayrılmamdan sonra, Sayın Dalan'ın beni, böyle bir göreve önermiş olması duygulandırdı. Bir iki ay sonra da o

yıl kurumun başkanı emekli Korgeneral Suat İlhan'ın bir yazısı geldi. Başbakanlığın önerisi üzerine tayinimin, cumhurbaşkanınca onaylandığı bildiriliyordu. Aynı yazıya göre o zaman TRT genel müdürü olan Tunca Toskay ve Ankara Üniversitesi Rektörü Tarık Somer de milli komiteye seçilmişlerdi.

Bu yazı üzerine kurumun genel başkanı olan Suat İlhan'ı ziyaret etmemin gerektiğini düşündüm. Cengiz Bektaş'ın ünlü, Türk Dil Kurumu binasındaki makamına gittim. İlhan ilk görüşte bile nazik, zarif, çok okuyan yazan bir insan olduğu izlenimini veriyordu. Bana kurumun 1985 yılında özel bir kanunla kurulduğunu, milli komitenin o kanunda sınırları çizilen ve Ankara'nın Atatürk Kültür Merkezi olarak adlandırılan bölgesinde yapılacak bütün planlamaların ve uygulamaların milli komite tarafından onaylanması gerektiğini anlattı. Kurumun yayınlarından, benim için uygun olacağını düşündüğü birkaç değerli kitabı da hediye etti.

Milli komiteye tayinimi bildiren yazı, Ekim 1988 tarihli idi. O yıl Aralık ayı başında Kültür Bakanlığı'nda bir toplantıya davet edildim. Anladığıma göre, çok üst düzeyde ve geniş katılımla toplanan milli komite; plan kararları, yapılaşma gibi teknik konuları kültür bakanı başkanlığında müsteşarın ve sekiz uzman üyenin oluşturduğu bir "alt komite"ye bırakmıştı. Benim davet edildiğim alt komitenin 5. toplantısıydı. Ankara'da günün Kültür Bakanı Tınaz Titiz'in başkalığında toplandık. Benimle beraber tayin edilen üyeler yanında, başından beri milli komitenin üyeleri olan Orhan Alsaç, Prof. Süha Toner ve Prof. Yüksel Öztan da toplantıda bulunuyorlardı. O yıllarda kamuoyunda sık sık adı geçen Tınaz Titiz'i ilk defa görüyordum.

Gündemde Atatürk Kültür Merkezi olarak adlandırılan bölge için, Ankara Belediyesi'nin hazırladığı çeşitli plan önerileri, yapılmak istenen çok amaçlı salon, milli müze ve bazı parklar hakkında görüşmeler vardı. Tınaz Titiz iyi bir kurul başkanı olmakla beraber bir konuda çok titizdi. Toplantıya katılan bakanlık genel müdürlerinin, konuları, sözlerini hiç uzatmadan en az kelimeyle anlatmalarını istiyor, belki uzman üye olan bizlere de mesaj veriyordu:

"Efendim" diyordu... "Kendinizi Kanada'ya telgraf çekiyor

farz edin. Pahalı olmasın diye nasıl çok az kelime kullanırsınız, işte öyle konuşun..." Tam bu ikazdan sonra bir genel müdür:

"Sayın bakanım, bildiğiniz gibi..." diye söze başlayınca, doğal olarak çileden çıkıyordu:

"Sayın bakanım, yok... bildiğiniz gibi, yok..." diyordu. Üç saat süren toplantı sakin bir havada, birtakım kararlar alınarak tamamlandı.

1988 yılı sonuna iki üç gün kala, bu defa milli komitenin Çankaya Köşkü'ndeki toplantısına katıldım. Bir taksiyle Çankaya'nın ana kapısına gittiğimde, kuşkuluydum. O yıllarda, güvenlik kaygısı üst düzeyde olmasına karşın, davetli olduğum bir yere üst-baş aranarak gireceksem, hemen dönmeyi kararlaştırmıştım. İçinde bulunduğum taksinin yanına gelen polis, ismimi sordu. Elindeki listeye baktı ve selamlayarak "buyurun" dedi, yol verdi. Fahri Korutürk zamanında birkaç defa ziyaret ettiğim köşkün girişinde adeta o zamanki nezaketle karşılanıp, toplantı salonuna götürüldüm. Milli komitenin başbakan, genelkurmay başkanı, bakanlar ve uzmanlardan oluşan geniş kadrosu tamamlanınca Cumhurbaşkanı Kenan Evren salona girdi. Herkesin elini sıktı, hatır sordu, yerine geçti ve toplantıyı açtı.

Gündem önceden hazırlanmış ve dağıtılmıştı. Alt komiteden onay için gelen öneriler ve yeni bazı konular vardı. Kenan Evren, iyi bir yönetim kurulu başkanı gibi gündemi izliyor, isteyen herkese söz veriyor, yapılan önerileri not ediyordu. Katılan sekiz bakandan sadece kültür bakanının sesi duyuluyor, gündemle ilgili gerekli açıklamaları yapıyordu. Ama öneriler çoğunlukla uzman üyelerden geliyordu. Her gündem maddesinin sonunda Evren önerileri özetliyor, oylamaya sunuyor ve çoğunluk kazanan kararı kendisi özetleyerek yazdırıyordu.

Yaklaşık üç saat süren toplantı sonunda önce Evren salondan çıktı. Alt katta merdiven başında bekleyerek, iyi bir ev sahibi gibi, sırayla hepimizle tokalaştı. Teşekkür ederek vedalaştı. Kapıda ise yaverler, herkese gideceği yeri soruyor, Cumhurbaşkanlığı araçlarını gideceğimiz yere göre görevlendirerek, bizleri yolcu ediyordu.

Bu ilk toplantıdan sonra 1993 yılı ortalarına kadar sanırım altı defa alt komite, üç defa da milli komite toplantısı yapıldı

ve hepsine katıldım. Alt komite başkanı, kültür bakanı, bu süre içinde değişmiş ve Namık Kemal Zeybek, kültür bakanı olmuş, cumhurbaşkanlığına da Turgut Özal seçilmişti. Özal, daha önce anlattığım gibi Sabancı Holding'deki genel koordinatörlüğü ve ANAP Genel Başkanlığı sırasında tanımıştım. Milli komite toplantısına doğal olarak yeni cumhurbaşkanı Özal başkanlık ediyor, bana da yakınlık gösteriyordu. Ancak onun komiteye başkanlık ettiği ve yönettiği pek belli olmuyordu. Gündemde kültür merkezi alanıyla ilgili benzer konular vardı. Ancak toplantı karşılıklı konuşmalarla geçiyor, ne karar alındığı belli olmuyordu.

Toplantının ortalarında bir kâğıt ortaya çıktı. Tüm komite üyelerinin isimlerinin yazılı olduğu kâğıdı, Suat İlhan'ın yerine tayin edilen, yeni kurum başkanı yanıma gelerek elime tutuşturdu ve ismimin altını imzalamamı istedi:

"Ama kararlar bize toplantıdan sonra gönderiliyor, biz de imzalayıp geri gönderiyorduk" diyerek çekince belirtince:

"Tabii, öyle olacak, bu sadece hazır bulunanların listesi olarak kullanılacak" dedi.

Bir iki ay sonra gelen yazıda ilk sayfaya birtakım kararların yazıldığını, daha önce imzaladığımız listenin ikinci sayfada olduğunu gördüm. Komitede konuşulup karar alınmadığını bildiğim bazı maddelerin karar alınmış gibi yazıldığını görünce ikinci sayfada imzamın üzerine muhalefet ettiğim maddeleri belirterek yazıyı geri gönderdim.

Bir sonraki milli komite toplantısı, Özal'ın vefatından birkaç gün sonraya rastlıyordu. Yeni cumhurbaşkanı henüz seçilmemişti. Gelen yazıda, komiteye Cumhurbaşkanı Vekili Hüsamettin Cindoruk'un başkanlık edeceği belirtiliyordu. Toplantı günü Çankaya ana kapısına gittiğimde, bizim artık arka kapılardan birinden giriş yapacağımız bildirilip, o kapıya yönlendirildim. Geldiğim taksi söz konusu kapıdan içeri alınıp hemen durduruldu. Gene ismimi bildirdim. Ancak biraz beklemem rica edildi. Telaşla etraftan birisinin arandığı anlaşılıyordu. Üç beş dakika sonra, beni durduran polisler, uzaktan yaklaşan birisine bağırdılar:

"Bombacı! Koşsana yahu, arabayı bekletiyoruz burada..."

Ben arabadan indim. Araba, yeterince arandıktan sonra, yol verildi. Ve arka yollardan köşkün kapısına ulaştım.

Toplantıya Cumhurbaşkanı Vekili Hüsamettin Cindoruk gelmemişti. Bir süre bekledik. O günlerde cumhurbaşkanı olacağı söylenen Başbakan Süleyman Demirel, şık bir kıyafetle göründü. Masanın başına geçti. Demirel'in Cumhurbaşkanı olacağı, her halinden belliydi. Gene benzer konular, bir sohbet havasında konuşuldu. Bence o günün önemli gündem maddesi, yeni yapılması kararlaştırılan Cumhurbaşkanı Senfoni Orkestrası konser salonu yapısıydı. Anlaşıldığına göre, orkestra yetkilileri daha önce Doğu Almanya'da yapılmış bir konser salonunun akustiğini çok beğeniyorlar, o salonun projelerini getirterek, aynısının Ankara'da inşa edilmesini istiyorlardı. Diğer yandan yeni kültür bakanı alt komite çalışmalarını zaman kaybettirici buluyor ve alt komitenin lağvedilerek görevlerinin, Kültür Bakanlığı'na devredilmesini istiyordu.

Toplantıda bu konular konuşulmuş ancak net bir karar ortaya çıkmamıştı. Bir süre sonra gelen ve daha önce isimlerimizin altını imzaladığımız sayfanın eklendiği asıl sayfa, alt komitenin kaldırıldığını, konser salonu için ise bürokratların istediği gibi bir karar alındığını belirtiyordu.

Bu durumda bence uzman üyelerin, kararların oluşmasına katkıda bulunma olanağı tamamen ortadan kalkmış gibi görünüyor. milli komite üyeliğine devam etmek anlamsızlaşıyordu.

1993 yılı ortalarında Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı'ına bir yazı yazarak, uygun bulmadığım ve oldubitti ile oluşturulan kararlara katılımımın mümkün olmadığını ve tayinimde olduğu gibi Başbakanlığa bilgi verilmesini rica ederek milli komiteden istifamı sundum. İsfila yazımdaki gerekçelere verilecek bir cevap yoktu. Doğal olarak sessizce karşılandı. Onur duyduğum bir görevin niteliği değiştirilmiş, daha önce başkalarınca alınan kararları onaylar hale getirilmiş, ayrılmam şart olmuştu.

56.

İş Bankası Kuleleri Levent İstanbul

İstanbul Levent'teki İş Bankası Genel Müdürlüğü Kulesi bir süre, Türkiye'nin en yüksek yapısı olarak tanındı. Her rekor gibi şimdi bu rekor da aşılmış oldu. Bugün İş Bankası Kuleleri diye anılan yapıların projesi, meslek hayatımızın önemli bir bölümünü işgal etti, ancak bu çalışmalar mutlu sona ulaşamadı. Beni çok üzen meslek anılarımın en başlarında yer alan bu hikâye aşağıdadır.

İş Bankası kuleleri yarışma maketi (Kazanan proje)

1988 yılında Ankara'da ilk Halk Bankası inşaatı devam ederken, Türkiye Şişe-Cam Fabrikaları A.Ş.'den davetli bir proje yarışması teklifi aldık. Şirketin inşaat müdürü, büromuzu ziyaret ederek teklifi iletti. Levent'te bugünkü İş Kulelerinin bulunduğu arsada, Şişe-Cam Genel Müdürlüğü büyük bir büro kompleksi inşa etmek istiyordu. İmar koşullarının elverdiği büyüklükte bir iş merkezi yapılacak, bunun yaklaşık yarısı Şişe-Cam fabrikalarının genel müdürlük teşkilatı ile İstanbul'da çeşitli yapılara dağılmış şirketlerinin büro ihtiyacını karşılayacak, öbür yarısı da kiraya verilecekti.

Genel müdürlük bizden başka Mehmet Konuralp ve rahmetli Vedat Dalokay'ı yarışmaya davet etmişti. Konu ve yer çok çekici, rakiplerimiz de çok başarılı ve yetenekli dostlarımızdı. Büyük sevinçle teklifi kabul ederek çalışmaya başladık. Gösterilen arsanın daha önce İş Bankası'na ait olduğunu, yıllarca Büyükdere Caddesi üzerindeki arsada "Bu arsa İş Bankası'nın malıdır" yazılı bir levhanın durduğunu hatırlıyorum. Önceleri 45.000 m^2 olan arsanın yarısı, ikinci Boğaz köprüsü yapılırken köprünün yaklaşım yolları için istimlak edilmiş. 22.000 m^2 kalan arsayı, İş Bankası sahibi olduğu Şişe-Cam fabrikalarına satmış. Anlaşıldığına göre istimlak edilen arsanın imar hakları kalan arsaya devredilmiş. Böylece kalan arsa için oldukça büyük bir yapılaşma hakkı tanınmış. Bu nedenle de arsada yüksek yapı yapılması kaçınılmaz olmuş. Bu verileri dikkate alarak biz daha önce yüksek yapı yapmış ve deneyim kazanmış olduğumuz halde dünyada bilinen tüm yüksek yapıları yeniden incelemek ihtiyacını duyduk.

Böylece başlayan çalışmalarımız, üç aylık yarışma süresinde yoğunlukla devam etti. Her projemizde olduğu gibi becerebildiğimiz kadar özgün bir proje ortaya koymak istiyorduk. Adeta denemediğimiz bir biçim kalmadı diyebilirim. Çalışmalar sırasında ikiz kule düşüncesi üzerinde de duruyorduk. İkiz kulelerin mimarlık tarihinde güçlü bir düşünce olarak yer ettiğini, Anadolu'daki çifte minareli Selçuklu yapılarının emsalsiz güzelliğini biliyorduk. Köprübaşına dikkatle yontulacak kitleleri ile

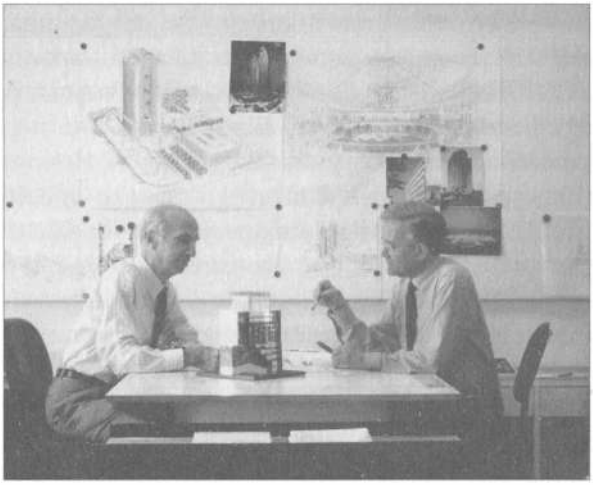
ikiz kulelerin yakışacağını düşünüyorduk. O sıralarda Sabancı kulelerinin sözü bile yoktu. Onlar var olsaydı belki de ikiz kule fikrini kullanmak istemezdik. Böylece projeyi kesinleştirdik.

Maket için çok az zaman kalmıştı. Kısa sürede ve fikrimizi iyi anlatabilecek bir maket yaptırabilmek için Zürih'e gittim. Daha önce başka vesilelerle tanıdığım bir maketçiye bir hafta boyunca başında durarak, maketi yaptırıp getirdim ve projemizi 1988 yılının sonlarına doğru teslim edebildik. Mehmet Konuralp, daha büyük ölçekli, daha görkemli maketleriyle müthiş bir çalışma sonunda iki ayrı proje sunmuştu.

Sonuçta sanırım bir hayli zaman alan araştırmalardan, hatta zamanın belediye başkanı Bedrettin Dalan'ın da olurunu aldıktan sonra bizim projemizin beğenildiğini, uygulama için seçildiğini bildirdiler. Türkiye Şişe-Cam Fabrikaları Genel Müdürlüğü, yapının temelini o günlerde emekli olacak genel müdürün atmasını istiyordu. Bu nedenle de projenin önproje olarak onaylanması gerekiyordu. Kısa bir sürede yeniden gece gündüz çalışarak ve yarışmadan sonra istenen değişiklikleri yaparak önprojeyi sunduk ve onaylandı. Görkemli bir törenle temel atıldı. Genel müdür emekli oldu ve anlaşılmaz bir şekilde iş durdu. Bir süre sonra; Türkiye Şişe-Cam Fabrikaları'nın sahibi olan İş Bankası Genel Müdürlüğü'nün Ankara'dan, İstanbul'a taşınmayı kararlaştırdığını ve kulelere talip olduğunu duyduk.

İş Bankası Genel Müdürlüğü Dönemi

Yarışmayı düzenleyen Şişe-Cam Genel Müdürlüğü yukarıdaki kararı bildirerek, bizden projeyi İş Bankası'nı da yerleştirecek şekilde yeniden düzenlememizi istedi. Bu defa tüm projenin hazırlanması için yeni bir sözleşme imzalamış ve biz hayli deneyimimiz olmasına karşın, gene de çekinerek büyük bir sorumluluğun altına girmiştik. Bu büyük yapının projelerini elimizdeki elemanlarla ve mevcut büromuzda yürütemeyeceğimizi düşündük. Bitişik apartmanda geniş bir kat kiraladık. Masalar, aletler satın aldık. Büromuzun kadrosu genişledi ve büyük bir hızla yeniden çalışmaya başladık. Bu defa çalışmalarımızı, Şişe-Cam

Doğan Tekeli - Sami Sisa, Belveder Apt. 1995
İş Bankası blokları maketi üzerinde çalışma

Genel Müdürlüğü ile birlikte İş Bankası da izliyor ve denetliyordu. Yaklaşık yedi sekiz aylık bir çalışma sonunda İş Bankası'nın programını kulelerden birine yerleştirebilmiş, yeni programa göre çalışmayı tamamlamış, strüktürel sorunları geniş ölçüde çözmüş olarak uygulama projeleri aşamasında güçlük çıkarmayacak bir önproje elde etmiştik.

Bu proje tamamlandığında, bizden projenin İş Bankası ve Şişe-Cam'ın yönetim kurulları ve genel müdürlerinin de hazır bulunacağı bir toplantıda sunmamız talep edildi. Bu sunuş için yeniden özel çizimler, perspektifler hazırladık ve toplantıda projeyi anlattık. Toplantı sonunda İş Bankası Genel Müdürü çalışmalarımıza teşekkür etti. Projenin geldiği aşamadan yönetim kurullarının ve kendisinin memnun olduğunu söyledi ve şimdi inşaata başlamaya hazır olunduğuna göre yaklaşık olarak 150 milyon dolar tutacağı tahmin edilen inşaat için finansman teminini düşünmeleri gerektiğini, bunun için de bizim uygulama projelerine geçmeden bir iki ay beklememizin mümkün olup olmadığını sordu. Doğal olarak büyük bir nezaketle ifade edilen bu öneriyi kabul etmek zorunda kaldık ve ayrıldık. Ayrılış o ayrılış oldu. İstenen iki ayı güçbela geçirdik. Yeni büromuz ve

genişleyen kadromuzun masrafları devam ediyor ama biz büyük tutarlı sözleşmemizin gereği olan hizmeti yapamıyorduk. Hatta önerilen başka işleri de bugün yarın İş Bankası projesine başlayacağımızı düşünerek kabul edemiyorduk.

Beklememiz istenen iki ay uzadıkça uzadı. Sözleşmeyle bağlı olduğumuz Şişe-Cam Genel Müdürlüğü'nden de İş Bankası Genel Müdürlüğü'nden de uygulama projelerine başlamamız için işaret gelmiyordu. Ama ikinci büromuzun ve genişleyen kadromuzun masraflarını ödemeye devam ediyorduk. Aylar sonra Şişe-Cam Genel Müdürlüğü'ne önce sözlü sonra yazılı başvurularda bulunduk. Proje hizmeti bir türlü başlatılmadığına göre, yasal bir tazminat ödenmesini ve sözleşmemizin feshedilmesini rica ettik. Bu ricalarımız kabul görmedi. Bunun üzerine hukuk yoluna başvurmayı düşündük. Ancak hem bizim avukatlarımız hem Şişe-Cam'daki meslektaşlarımız muhtemel bir mahkemenin bizdeki usullerle temyiz süresini de düşünerek, üç yıldan önce sonuçlanmayacağını, halbuki bu süre içinde İş Bankası'nın büyük olasılıkla projeleri gene bize yaptıracağını anlatıyorlardı. Hatta Şişe-Cam'ın genel müdürü büromuzu ziyaret edip, beklemenin hayırlı olacağını nezaketle öneriyordu.

Bu arada, bizim bekleme süremiz iki yılı geçmiş, uğradığımız zararı da kabullenmiştik. İş Bankası'nın da bu yıllar içinde bir yandan Amerikalı ve Avrupalı bürolara yeni proje teklifleri hazırlattığını, bir yandan da inşaatın yönetimi için bu konuda uzman yabancı firmaları araştırdığını kulaktan kulağa işitiyorduk. Biz de doğal olarak boş duramayacağımız için yeni işler yapıyorduk. Antalya Havalimanı yarışması ve uygulama projeleri bu arada yaptığımız işlerdendir.

Böylece 1993 yılına gelmiş ve yarışmanın sonuçlanmasından sonra dört yıldan fazla zaman geçmişti ki İş Bankası bizimle yeniden temasa geçti. Amerika ve Avrupa'dan istenilen proje tekliflerinin geldiği ancak onların İş Bankası için tatmin edici olmadığı anlaşılıyordu. Herhalde bizim proje hâlâ çekici görünüyordu. Belki de müellif olarak bizim haklarımız akla gelmiş, hukuk yoluna başvurmayıp sabırlı davranmamız ödüllendirilmek istenmişti.

Banka bu defa ikiz kuleli son projemizdeki kulelerden

birinin, muhafaza edilmesini ama kalan yapı hakkının, İş Bankası'nın kullanacağı tek kuleyi öne çıkaracak şekilde başka bir kompozisyonla tamamlanmasını istiyordu. Bu defa İş Bankası'nın ihtiyaç programı daha detaylı olarak hazırlanmıştı. Bankanın yeni programını ve isteklerini göz önünde tutan yeni bir önproje hazırlanması için 1993 yılı Mart'ında yeni bir sözleşme imzaladık. Sözleşmeye göre projeler üç ay içinde tamamlanacak ve yapı yüzölçümü yaklaşık 160.000 m^2 olacaktı.

Bu sözleşmeye göre yeniden çalışmaya başladık. Çeşitli kompozisyonlar geliştiriyor, banka yetkililerine gösteriyorduk. Bu arada birtakım yeni istekler ve imar haklarının yorumlanmasıyla yapı yüzölçümü giderek büyüyor, çalışma süremiz de uzuyordu. Yaklaşık on aylık yoğun bir çalışma sonunda bugün uygulanan biri büyük, ikincisi küçük kuleli kompozisyonun önprojesini, bizi ve bankayı memnun edecek biçimde tamamlayabildik. Ancak gerek yapı yüzölçümümün büyümesi, gerek sürenin uzaması sonucu sabit olan proje ücretimiz adeta erimiş, biz bu dönemi de zararla kapatmıştık.

Banka büyük bir gayretle ve sıkı bir takip sonucu önprojeyi ilgili kurumlara onaylatmayı başardı. Önprojeleri teslimimizden yaklaşık dört ay sonra da yeni bir sözleşmeyle uygulama projelerine derhal başlayarak üç ay gibi olağanüstü kısa bir süre içinde tamamlamamız istendi. Bu arada biz de Rusya'da Gasprom projeleri gibi büyük bir iş almış, onun sorumluluğu altına girmiştik. Bu defa biz zor durumda kalmıştık. Bir yandan Gasprom projesi işi için sevdiğimiz bir müteahhit firmaya karşı sorumluluğumuz, bir yandan da bankanın bu büyük projeyi, çok acele istemesi karşısında ne yapacağımızı şaşırmıştık. İş Bankası bizim hiç kusurumuz olmaksızın beş yılı aşkın bir süreyi kaybettiği halde projenin bu çok önemli aşaması için gerekli ve yeterli süreyi tanımak istemiyordu.

İş Bankası ile ilişkilerimiz ise ortada hiçbir sebep olmadığı halde bir türlü başka iş ve ilişkilerimize örneğin; Şişe-Cam yönetimiyle alıştığımız karşılıklı saygı, sevgi ve güven havasına girememişti. İş Bankası üst yönetimi ile temasımız da yoktu. İş Bankası'nın o zamanki genel müdürüyle bir kere bile baş başa görüşmek imkânımız olmamıştı. Bize karşı bir ters davranış da

yoktu ama benimsenmediğimiz adeta seziliyordu. Kimseye kötü niyetli demek mümkün ve doğru olmadığına göre ben bunu, ilk yarışmayı açan Şişe-Cam yönetiminden İş Bankası'na zorunlu olarak devredildiğimiz için karşılıklı istekle evlenmek yerine, ailelerin isteğiyle zoraki yapılmış bir evlilik oldu galiba diye yorumlamayı yeğliyorum. Belki de İş Bankası yönetimi uygulama projelerini bizim yerimize kendilerine göre daha deneyimli saydıkları bir başkasının yapmasını uygun buluyordu.

Sonuçta kısa bir düşünme döneminden sonra İş Bankası Genel Müdürlüğü'ne; uygulama projelerini istenen süre içinde yapmamızın mümkün olmadığını, uygulama projelerini başkalarının yapmasına muvafakat edeceğimizi, ancak cüzi bir ücret karşılığı, uygulama projeleri hazırlanması aşamasında bize bir danışmanlık görevi verilirse, projenin başlangıçtaki düşüncelerden sapmadan uygulanmasına yardımcı olabileceğimizi bildirdik. Böylece bu büyük projeyle ilişkimizin devam edeceğini umuyorduk. İş Bankası Genel Müdürlüğü gene nezaketle bu talebemizi uygun görmedi ve biz işi bırakmak zorunda kaldık. Bizi istemeyenle çalışmaya devam etmenin zaten bir anlamı yoktu.

Bundan sonra, belki de daha önce kararlaştırıldığı şekilde; uygulama projelerinin, daha önce İş Bankası'nın beğenmediği bir avan proje hazırlamış olan Swanke-Hayden isimli Amerikan mimarlık bürosuna, bizim ücretimizin dört misli bir bedel karşılığı verildiğini işittik. Bankanın sayın genel müdürü basına beyanat veriyor ve İş Bankası yeni genel müdürlüğü projelerinin ünlü Amerikan mimarları tarafından yapıldığını iftiharla anlatıyordu.

Swanke-Hayden ise mimari projelerin yapımını bir başka Türk mimarlık bürosuna, statik-tesisat-elektrik projelerini de gene Türk mühendislik bürolarına ihale etmiş, kendisi de muhtemelen koordinasyon ve yönetim işlerini üstlenmişti. Bu organizasyonla proje çalışmaları bize tanınan üç ay süre yerine yaklaşık on sekiz ayda tamamlanabildi. Banka Swanke-Hayden'den pek de memnun kalmamış olacak ki, Swanke-Hayden'e dekorasyon işlerini vermedi. Başka bir yabancı firmayı görevlendirdi.

Bu arada, Swanke-Hayden Türkiye'de bir büro kurmuş ve yeni işler için pazarlama çalışmalarına, muhtemel iş sahiplerine

İş Bankası Kuleleri, Levent, 2003

broşürlerini göndermeye başlamıştı. Bu broşürlerden tesadüfen elimize geçen bir tanesinde Swanke-Hayden, projeyi bizden bahsetmeksizin yayımlıyor, Levent'teki İş Bankası binalarının tüm mimarlık, mühendislik işlerini yaptığını utanmadan yazıyordu. Yapı, Tepe inşaat firması tarafından yapılacaktı. 1988 yılında resmen temeli atılan inşaat gerçekte 1994 yılında başlamış oldu.

Yapı alanına konulan levhada bizim projenin aynen gösterildiği, İş Bankası'nın bizim onaylı projemize tam olarak uymak için çaba gösterdiği anlaşılıyordu. Kim bilir belki de uygulama projeleri bize verilmediği için telif haklarımıza dayanarak sorun çıkarmamızdan çekiniliyordu. Giderek yapı yavaş yavaş yükseldi, kulelerin uçları betonarme karkas olarak ortaya çıkmaya başladığı zaman, bizim çok önem verdiğimiz şeffaf bitişlerin değiştirildiğini üzülerek gördük. Şantiyedeki İş Bankası inşaat yönetimine başvurduğumuzda da bütün gayretlerine rağmen kule bitişlerini hafifçe değiştirmek zorunda kaldıklarını anlattılar. Bir müddet sonra betonarme karkas tamamlanmış ve özellikle küçük kitlelerin bitişleri kavuklu mezar taşlarına benzemişti. Uygulama projelerinin başkası tarafından yapılmasına daha başta öfkeyle onay verdiğimiz için, artık dava açmayı da düşünmemeliydik.

Sonuç olarak, İş Bankası kuleleri son yirmi yılda onaylanmış avan projesi ve ana fikirleri bize ait olan ama uygulama projelerini ve mesleki kontrollüğünü yapmadığımız tek proje olarak tamamlandı. Yapının bugünkü halinden görebildiğim kadarıyla alttaki geniş tablanın yüksek kitlelere bağlanışında, doğrama bölümlerinde ciddi sorunlar var. Özellikle yüksek kitlelerin uç bitişlerinin, tasarladığımız şeffaflıkta bitirilmeyişi üzücü.

Şimdi bu yapılar için, bizim yapılarımız demek mümkün ve doğru olmayacak ama bizim değil demek de mümkün değil. Uygulama projelerini dahi yapmış olsak, mesleki kontrollüğünü yapamadığımız yapıların uygulamada tasarladığımızdan oldukça farklı gerçekleştirildiklerini görüyorum. Ancak her detay, her malzeme proje müellifi tarafından seçilip, onaylanıp uygulanırsa yapı düşünüldüğü, hissedildiği gibi inşa edilebiliyor. Hatta daha ileri giderek müellifi tarafından kontrol edilerek bitirilmiş bir yapı, müellifi olmadan başka bir yerde bir defa daha yapılsa bile aynı yapı değil adeta ruhu yok olmuş gibi oluyor

demek istiyorum. Bu düşünceme kanıt olarak da Mies'in, ünlü Barcelona Pavyonu'nu İspanyollar, yıkıldıktan yıllar sonra yeniden ilkinin tıpkısı olarak inşa ettiklerinde, yeni yapıda aynı malzeme ve detayları kullandıkları halde, eskisinin ruhunu ve güzelliğini taşımadığına dair yazıları hatırlatmak isterim.

İnşaatın ve dekorasyon işlerinin bitimine yakın, bizimle konuşmaya gerek duymayan genel müdürün emekli olduğu, genç ve çok anlayışlı yeni bir genel müdürün göreve geldiği haberlerden anlaşılmıştı. Açılış töreni de bu yeni genel müdüre kalmıştı. Hatırladığıma göre 2000 yılında açılış töreni için bize de yeni genel müdür imzasıyla bir davetiye gönderildi. Hem eski deneyimlerimden hem zaten İş Bankası'na yakınlık duymadığımdan törene gitmedim. Bir süre sonra törene katılanlardan yeni genel müdürün açılış konuşmasında isimlerimizi belirterek bizlere özellikle teşekkür ettiğini işittim. Bir iki ay sonra da genel müdürü ziyarete gitmek, başımızdan geçenleri anlatmak açılışta bizi hatırladığı için teşekkür etmek istedim. Genel müdür sonradan adı çok geçen Sayın Ersin Özince nezaketle karşıladı. Kendisine içinde İş Bankası projesinin de olduğu kitabımızı sundum ve kendisinden önceki yönetimle yaşadıklarımızı anlattım. Ersin Özince dikkatle dinledi. Kitaba teşekkür etti. Yapıdan duyduğu memnuniyeti anlattı. Bir kez daha içtenlikle teşekkür ettiğini söyledi ve ekledi:

"Doğan Bey, anlaşılıyor ki, size haksızlık ve değerbilmezlik göstermişiz. Bundan sonraki yapılarımızda inşallah beraber çalışacağız ve kusurlarımızı eminim affettireceğiz" dedi. Ben de kabulüne ve nezaketine teşekkür ederek ayrıldım. Aradan yıllar geçti. Sayın Ersin Özince genel müdürlükten ayrıldı. İş Bankası ise bizi bir daha ne aradı ne sordu.

57.

Ağa Han Mimarlık Ödülleri İlişkiler-Görevler

Ağa Han mimarlık ödülleri birçok İslam ülkesinde hatta uluslararası mimarlık medyasında olduğu gibi Türkiye'de de 1970'li yılların sonundan günümüze, ses getirmeyi sürdürüyor. Benim bu kurumla ilişkilerim 1978 yılında başlayarak 1998 yılına kadar yaklaşık yirmi yıl aralıklı olarak devam etti. Birçok uluslararası mimarlık yıldızını tanımak, görüş alışverişinde bulunmak olanağını elde ettim. Bu ilişkilerin benim için, çok yararlı olduğunu belirtmek isterim.

1978 yılında Ağa Han'ın iki genç görevlisi, İstanbul'da büromuza geldiler. Amerikalı Renata Holod ve Pakistanlı Hasanüddin Khan adlı bu gençler, Ağa Han'ın İslam ülkelerindeki mimarlığın gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla bir vakıf kurduğunu, uluslararası seminerler yapılacağını, İslam toplumları için yapılan her tür yapının en başarılılarının ödüllendirileceğini, bu konularda bizimle de görüş alışverişinde bulunmak istediklerini söylediler. Neler konuşulduğunu doğrusu tam olarak hatırlayamıyorum. Ama uzun ve samimi bir sohbet olduğunu söyleyebilirim.

Daha sonra 1979 yılı yaz aylarında, Ağa Han'ın İstanbul'da bir seminer düzenleyeceği, İslam ülkelerinden, çoğunlukla Türkiye'den tanınmış mimarların, sanat tarihçilerinin davet edildiği anlaşıldı. Gönderilen yazıda; yaklaşık yüz kişiyle birlikte ben de davet ediliyordum. Tarabya Oteli'nde yapılacak

seminer, iki gün sürecek, başta Sedat Hakkı Eldem olmak üzere, ünlü Mısırlı mimar Hasan Fathy, hem eserlerini anlatacak, hem çağdaş mimari-İslam mimarlığı konusunda görüşlerini dile getireceklerdi. Büroya gelen iki genç semineri düzenlemişler, Türkiye'de neredeyse bu konuda ismi bilinen herkese ulaşarak davet etmişlerdi. Ünlü iki konuşmacının yanında, davetlilerden bazılarına da on beş dakika zaman veriliyor, eserlerinden birini tanıtmaları isteniyordu. Bu arada benim de Rumeli Hisarı projemizi, bu kısa konuşmalardan birinde tanıtmam önerilmişti. Ben bu kısa konuşmalardan birinde bana yer verilmesini, ikinci sınıf mimar sayılma şeklinde anlamış ve kabul etmemiştim. Ancak ısrarla çağrıldığım için seminere dinleyici, tartışmacı olarak katılmayı kabul ettim.

Ağa Han'ın büyük yatı İstanbul'a gelmiş. Tarabya Oteli önüne demirlemişti. Seminer, otelde büyücek bir salonda, u şeklinde dizilmiş masalara yerleşen davetlilerle başladı. Renata Holod'un ve Ağa Han'ın açılış konuşmalarından sonra, ilk söz Sedat Hakkı Eldem'e verildi. Sedat Bey, yaklaşık 1,5 saatlik İngilizce konuşmasında neredeyse tüm projelerini oldukça karışık bir şekilde anlattı. Ciddi bir hazırlık yapmadığı anlaşılıyordu. Konuşması, katılımcılar üzerinde maalesef iyi bir izlenim bırakmadı. Daha sonra söz alan Mısırlı Hasan Fathy ise, minyatür tekniğiyle çizilmiş çok şiirsel projeler eşliğinde, kil bloklarla gerçekleştirmeye çalıştığı, kendisine özgü bir yerel mimariyi olgunluk ve tevazu içinde sundu. Düşünce ve sanat adamı olarak öne çıktı, parladı. Seminer daha sonra kısa konuşmalarla, sunulan her proje üzerinde katılımcıların yorumlarıyla tamamlandı. Bana göre seminerden dişe dokunur bir sonuç alınmamış ama güzel bir sosyal etkinlik olmuştu.

İki Projemiz Ödül Adayı

İstanbul, seminerinden birkaç ay önce 1980 yılında verilecek ilk ödüller için hazırlık başlamıştı. Her ülkeden bazı mimarlar, ödül kurumu tarafından aday belirleyici olarak seçilmişler; ülkelerinde son yıllarda yapılan yapılar arasında ödüle layık buldukları-

nı kuruma bildirmiş, bunlar, kurumun Cenevre'deki merkezinde incelenmişti. Adaylığa kabul edilen eserlerin mimarlarından ayrıntılı dokümanlar, açıklamalar gönderilmesi isteniyordu. Biz 1979 yılı ortalarında aldığımız bir yazıyla Manifaturacılar Çarşısı'nın ödüle aday gösterildiğini öğreniyorduk. İki ay içinde gönderilen soruların cevaplarını vermemiz ve formları doldurmamız gerekiyordu.

İlk ödül programı için önemli saydığımız bir yapının aday gösterilmesi bizi elbette sevindirmişti. Daha önce Manifaturacılar Çarşısı için yapılan yayımlar nedeniyle usta fotoğrafçıların çektiği güzel fotoğraflar, yapı hakkındaki tüm sayısal bilgiler elimizdeydi. O nedenle tüm olanaklarımızla güçlü bir rapor hazırlamaya koyulduk. Arkadaşımız Engin Yenal'ın bu rapora olan büyük katkısını teşekkürle hatırlıyorum.

İki aylık çalışma sonunda, yaklaşık 60 sayfalık büyük boy bir rapor ortaya çıktı. Raporda, yeni çarşı arsasının, tarihsel kent içinde taşıdığı önemden, Manifaturacıların o yıllarda yerleştikleri bölgelerden başlayarak, İslam kentlerindeki çarşı strüktürlerinin kentle ilişkilerine gelinceye kadar ayrıntılı açıklamalar yer alıyordu. Ayrıca Manifaturacılar Çarşısı'nın, Süleymaniye Camii eteklerindeki yerleşimi ile Süleymaniye'ye saygılı mimari nitelikleri anlatılıyordu. Tarihsel İslam kentlerinde çağdaş ulaşım zorunlulukları nedeniyle açılan geniş bulvarların tarihsel dokuyu parçaladığı, yeni bulvarların çevrelerinin yarı yıkık yapılarla çirkinleştiği örneklerle gösteriliyordu. Böyle yerler için Manifaturacılar Çarşısı'nın başarılı bir örnek olabileceğinden söz ediliyordu.

Bu kapsamlı raporu, o yıllarda Türkiye'de bulamadığımız çoğaltma teknikleri nedeniyle İsviçre'de bastırarak, güzel ciltli bir albüm halinde gönderdik. İçinde Kenzo Tange ile bizden Abdullah Kuran'ın yer aldığı büyük jüri çalışmaları tamamlanınca, sonuçlar bizim için tam bir hayal kırıklığı olmuştu. Ancak Türkiye'den Turgut Cansever ile Ertur Yener'in ünlü Türk Tarih Kurumu yapısının ödül alması bir bakıma teselli oldu.

Bu jüri, ayrıca Hasan Fathy'yi en büyük ödül sayılan Ağa Han özel ödülüne layık görmüş, ciddi sayılacak bir para ödülü ile ödüllendirmişti. Bana göre Sedat Hakkı Eldem Tarabya semi-

nerinde iyi hazırlanmış bir sunum yapabilseydi, büyük ödülün sahibi olabilirdi... Büyük ödül Hasan Fathy'e dünya çapında bir ün kazandırdı. 1982 yılında yapılan, bizim de Manifaturacılar Çarşısı ve Rumeli Hisarı projelerimizle katılmaya davet edildiğimiz Venedik mimarlık bienalinde, Hasan Fathy'ye özel bir salon ayrılmış ve tüm eserleri görkemli bir biçimde sergilenmişti. Sami Sisa ile birlikte ziyaret ettiğimiz bu bienalde Mimar Sinan, eserlerinin muhteşem fotoğrafları ve Udineli iki mimarın harika röleveleriyle temsil ediliyordu. Kendisine ayrılan daha büyük salonun, ziyaretçilerle dolduğunu ve bienaldeki en büyük ilgiyi Sinan'ın gördüğünü hâlâ gururla hatırlıyorum.

1980'den sonraki 83-86 ödül dönemleri özellikle Türk mimarları açısından tatmin edici olmamıştı. Galiba 1983 yılında, bizim Lassa projemiz de ödüle aday gösterilmiş ve ilk elemeleri geçerek son elemeye kalmıştı. Ağa Han ödülünün kurallarına göre son elemeye kalan yirmi beş kadar proje, vakfın görevlendirdiği ve farklı İslam ülkelerinden seçilen akademisyenler tarafından yerinde inceleniyordu. Gönderilen uzmanlar aday olan yapıları kullananlar, işverenler ve müteahhitlerle görüşüyor; uzman fotoğrafçılara, fotoğraflar çektiriyorlardı. Elde edilen bulgular, son toplantıda jüriye sunuluyordu. Jüri böylece son elemeye kalan yapıları daha yakından tanıyarak, ödül alacak eserleri seçebiliyordu.

Lassa fabrikası finale kaldığı için. İstanbul'a Suriyeli genç bir akademisyen gönderilmişti. Mimar ve usta bir fotoğrafçı olan arkadaşımız Reha Günay'la birlikte çalışıyorlardı. Hep beraber İzmit'e fabrikayı görmeye gittik. Diğer yapılarımız üzerinde konuştuk. Suriyeli akademisyen, Lassa'nın patronu Sakıp Sabancı'yla da görüşmek istedi. Sakıp Bey'in o yıllarda Fındıklı'da olan ofisine gittik. Kendisi, Lassa'nın Ağa Han ödülüne aday oluşundan çok memnundu. Gelen uzman Sakıp Bey'e, birçok soruyla birlikte şöyle de bir soru yöneltti:

"Mr. Sabancı, bu büyük yapınız için, Mr. Tekeli ile Mr. Sisa'yı hangi gerekçelerle seçtiğinizi sorabilir miyim?"

Sakıp Bey:

"Bakın" diyordu, "eski başbakan Naim Talu benim yönetim kurulumun başkanı, genelkurmay eski başkanı Semih Sancar da

benim yönetim kurulumda; ben, böyle insanlarla çalışırım. Tekeli ile Sami Sisa'yı da bu düşüncelerle seçtim." Suriyeli, Sakıp Bey'in bu yanıtından ne anlamıştı bilmiyorum ama soruları bitmişti. Teşekkür ederek ayrıldık.

Bana söylememişlerdi ama Suriyeli ile Reha Günay'ın İstanbul'dan sonra, Bodrum'a gittiklerini, Nail Çakırhan'ın, Muğla Akyaka'daki evini incelediklerini, ödülün ona verildiği açıklandığında anlamış oldum.

Nail Çakırhan'ın evi, hele Reha'nın ustaca fotoğraflarıyla adamakıllı güzel görünüyordu. Ne var ki bu ödül, Ağa Han'ın bizzat açıkladığı kriterlere uygun düştüğü bence kuşkulu, nostaljik sayılabilecek bir çabaydı. Geçen yüzyılların geleneksel yapı tekniklerini nesilden nesile taşımış ustaların becerilerine dayalı bu tür yapıların, çağımızın gereği büyük ölçekli yapılaşmalara örnek olması mümkün müydü? Buna karşılık Lassa fabrikası; çağdaş teknolojileriydi. Türkiye'nin tamamen yerli potansiyelini kullanıp; hızlı, ekonomik, güzel bir endüstri yapısı olarak tasarlanmış ve inşa edilmişti. Nail Çakırhan'nın evi de güzel bir yapıydı ama Lassa daha inandırıcı bir örnek olabilirdi. Belki de bu nedenle Lassa fabrikası hem ödüllerin yayımlandığı kitapta, hem Singapur'da ödül kurumu tarafından yayınlanan *Mimar* adlı dergide geniş bir şekilde yer aldı.

Bana göre bu dönemde de verilen ödüller ilan edilen kriterlerle uyumlu değildi. Bu düşüncelerimi, *Yapı* ve *Arradamento* dergilerinde iki yazıyla dile getirdim. "Ağa Han Ödüllerinin Söylemek İstediği" başlıklı bu yazılarda; gelişmiş ülkelerin büyük mimarlarının egemen olduğu büyük jürilerin, İslam ülkelerindeki küçük, marjinal, nostaljik yapıları ödüllendirdiklerini anlatıyordum. Bu Batılı ünlü mimarlar, adeta büyük ölçekli, ciddi yapıları, ne kadar değerli olurlarsa olsunlar dikkate almıyorlar, "onları ancak biz yaparız" demek istiyorlardı. Türkiye'de benim gibi düşünen, Ağa Han ödüllerini tatmin edici bulmayan arkadaşlarımın arasında Doğan Hasol'un da olduğunu hatırlıyorum.

Kurumda genel sekreter yardımcısı olarak görev yapan Süha Özkan, birkaç yıl sonra genel sekreterliğe getirildi. Süha'nın uluslararası mimarlık alanında böyle önemli bir göreve getiril-

mesi, Türk mimarları için gurur verici bir başarıydı. Süha önceden beri İstanbul'a gelişlerinde bana da uğrardı. Genel sekreter oluşundan sonraki ziyaretlerinde kendisine ödül jürilerinin İslam mimarlığına bakış açılarından kaynaklanan rahatsızlıklarımızdan söz ediyor, görüş alışverişinde bulunuyorduk.

Ödül Jürisinde

1991 yılı başlarında Süha Özkan, ödül yönetim kurulu tarafından 5. dönem jürisine seçildiğimi söyleyerek, kabul edip etmeyeceğimi sordu. Tunus'taki Arap Birliği yarışması jürisinde bulunarak uluslararası jüri deneyimi edinmiştim. Bir defa daha Uluslararası bir jüriye davet edilerek, böyle bir ortamda Türkiye'yi temsil etmek ve orada seçimlerin nasıl yapıldığını görmek düşüncesi cazip geldi. Teklifi biraz sevinerek biraz da gururlanarak kabul ettim.

Kısa bir süre sonra Ağa Han'dan güzel bir mektup aldım. Uzunca mektubun başında, başarılı endüstri yapılar yaptığımızı bildiğini, jüriye katılmayı kabul ettiğim için teşekkürlerini, Cenevre'de buluşup tanışmaktan mutlu olacağını söylüyor ve jüri müzakerelerinin benim için de yararlı olacağını vurguluyordu.

Ağa Han'ın, nazik bir insan olduğunu herkes söylüyordu. Ben o dönem meslekte kırk yılımı çoktan doldurmuştum. Bu yaştan sonra jüriden ne öğrenecektim... Ağa Han'ın bu sözlerini doğrusu yadırgadım. Süha'nın, sonradan anlattığına göre Ağa Han'ın mektupları kendisinin verdiği bir içeriğe sadık kalınarak sekreterya tarafından hazırlanır, başına ve sonuna mektubu alacak kişiyle ilgili özel birkaç cümle eklenirmiş. Onun için Ağa Han'ın yadırgadığım sözlerinin, herkese hitap eden bölümünde mi yoksa bana özel bölümde mi yer aldığını merak ettim. Ama başka mektupları görmediğim için, işin aslını anlayamadım.

Bana bildirildiğine göre içinde yer alacağım jürinin ilk toplantısı Cenevre'de yapılacak ve bir hafta sürecekti.

Hafta, ilk akşam Ağa Han'ın misafir edildiğimiz lüks otelde verdiği bir kokteyl ve akşam yemeğiyle başladı. Daha önce gön-

derilen katılımcı listesinde Ağa Han'ın birkaç yardımcısı, dönemin ödül yönetim kurulu ve jüri üyeleri olmak üzere; yaklaşık yirmi beş isim vardı. Bu isimlerin çoğunu tanımadığım gibi nasıl okunduklarını bile bilmiyordum. Böyle toplantılara katılan birçok yabancının yeni tanıştığı kişilerin isimlerini sonradan nasıl hatırlayabildiklerine hep şaşırmışımdır. Yeni tanıştığım bir kişinin ismini birkaç dakikada unuttuğum halde, benim tanıştırıldıklarım bir iki saat sonra ayrılırken "tekrar görüşmek üzere Mr. Tekeli" dediklerinde de "acaba bunların özel bir hatırlama yöntemleri mi var" diye düşünmekten kendimi alamam. Bunun için toplantıya hazırlıklı gittim. Katılımcıların isimlerini yazdığım bir listeyi ceketimin cebine koydum. Zaman zaman göz ucuyla kopya çekerek, kim kimdir tanımaya, hatırlamaya çalıştım.

İsmailiye Cemaati'nin önde gelen birkaç işadamı ilgimi çekmiyordu ama yönetim kurulunda bulunan Charles Moore, sonradan Nobel ödülü kazanan Bangladeşli banker Muhammed Yunus, İskenderiye Kitaplığı müdürü olan İsmail Serageldin, jüride daha önce tanıştığım Renata Holod, Pritzker ödüllü belki de dünyadaki en ünlü mimar sayılan Frank Gehry ile Japon Fumihiko Maki o akşam tanışıp görüştüğüm kişilerdi.

Ertesi sabah Ağa Han'ın ödül çalışmalarına tahsis ettiği köşkünde, onun başkanlığında yönetim kurulu ve jüri bir toplantı yaptı. Ödüllerin o güne kadarki performansları üzerinde konuşuldu. Ben de söz alarak, Türkiye'de daha önce yazdığım yazılarda anlattığım, "ödülün neden tam olarak tatmin edici sayılmadığı" konusundaki düşüncelerimi dile getirdim. Sonunda, jüriye, 5. dönem çalışmaları için başarılar dilendi ve dağıldık.

Öğleden sonra, jüri nihayet çalışmalarına başlayabilmişti. Başkanlığa, Renata Holod seçildi. Katılan yaklaşık 400 projenin nasıl değerlendirileceğini doğrusu merak ediyordum. Çalışmalara gözlemci olarak katılan genel sekreter Süha Özkan açıklamayı yaptı. Cenevre'deki teşkilat, katılan tüm projeleri, dokümanları incelemiş, her projeyi dört daktilo sayfasında özetleyerek bastırmış, katılanların gönderdiği fotoğraflar arasından kendine göre birkaç tane de dia-pozitif seçmişti. Değerlendirmeler vakıf tarafından seçilen bu dokümanlar üzerinden yapılacaktı. Dia-pozitifler projeksiyonda gösterilecek, ihtiyaç duyulursa

sekreterliğin bastırdığı dokümanlara bakılacaktı. Kalan günlerde bu şekilde incelenen projelerin yaklaşık % 80'i elenecekti.

Bastırılan proje özetleri jüri üyelerine dağıtıldı. Seçilen diapozitifler defalarca gösterildi. Her jüri üyesi, projeler üzerindeki kanaatini dağıtılan basılı bir proje listesine artı veya eksi olarak işaretliyordu. Bu işlem tamamlandıktan sonra, listedeki isimler sırayla okunuyor, üyelerin verdiği puanlar topluca bir başka listeye aktarılıyordu. Tüm üyelerden eksi işaret alan projeler oybirliğiyle elenmiş sayıldı. Daha sonra oy çokluğuyla eksi işaret alanlar üzerinde duruldu. Bu tür projeler için, artı işaret veren jüri üyeleri, isterlerse savunma yapıyorlar ya da çoğunluğa uyuyorlardı. Türkiye'deki proje yarışmalarında olduğu gibi görece zayıf sayılan projeler üzerinde anlaşma kolay oluyor, yakın sayıda oy alanlar üzerinde tartışılıyordu.

Jürinin, bu ilk toplantısı Süha Özkan'ın ve eşinin gösterdiği büyük misafirperverlikle ve herkesin memnuniyetiyle tamamlandı. Amaçlandığı gibi yaklaşık 80 kadar proje ilk elemeyi geçmiş ve ikinci toplantıda incelenmek üzere belirlenmişti. Bana göre kurumun bastırttığı dört sayfalık proje özetleri, mimarların gönderdikleri dokümanları yeterince temsil etmiyor hatta yanıltıcı olabiliyordu. Jüride, benim dışımda ödül için, daha önce proje gönderen kimse yoktu. O nedenle bu gibi incelikler fark edilemiyordu. Örneğin, yarışmacının gönderdiği büyük bir plan, küçük ölçekte basılınca okunamaz oluyor ya da renkli güzel fotoğraflar küçülerek, siyah beyaz ve soluk basıldığında dikkat çekmiyordu. Süreçteki bu işleyiş tarzı, daha önce ödül için gönderdiğimiz Manifaturacılar Çarşısı dokümanlarının jüriye belki de özgün haliyle gösterilemediğini düşündürüyordu.

Bu toplantılar boyunca, Hintli Balkrishna Doshi, Fumihiko Maki ve Frank Gehry ile kahvaltılarda öğle-akşam yemeklerinde uzunca sohbet etme fırsatını bulmuştum. Örneğin, Gehry'e o sıralarda üzerinde çalıştığı Los Angeles konser salonu projesinin tasarım sürecini sormuştum. O da dünyada daha önce yapılmış tüm ünlü konser salonları iç mekânlarının aynı ölçekte maketlerini yaptırıp bürosuna astığını, ünlü orkestra şeflerinin çoğuyla konuşup, onların salon mimarisiyle ilgili düşüncelerini aldığını anlattı. O sıralarda ben de İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın

Ayazağa'da yapılacak kültür merkezi projesinin danışmanlığını yaptığım için anlattıklarından yararlandım. Yürümeyi seven Fumihiko Maki ile yemeklerden sonra, uzun yürüyüşler yapıyor, çağdaş uluslararası mimari üzerinde konuşuyorduk.

Sonradan İstanbul'da evimizde misafir olan, iyi anlaştığımız Balkrishna Doshi, Paris'te Le Corbusier yanında uzunca bir süre çalıştıktan sonra, Chandigarh uygulaması sırasında da Corbusier'ye asistanlık yapmış, parlak bir mimardı. Cenevre Mimarlık Fakültesi, bizim orada bulunduğumuz sırada, bir konferans vermesi için Doshi'yi davet etmişti. Konferansı dinlemeye Frank Gehry ile birlikte gittik. Doshi, o sıralarda üzerinde çalıştığı "eklenebilir hücre evler" konusunda Hindistan'da yaptıklarını anlatıyor, Gehry ise ilgisizce izliyordu. Ertesi sabah kahvaltıda buluştuğumuzda muzipçe sordu:

"Doğan, gazetelere baktın mı? Doshi'nin konferansından bahseden var mı?" Herhalde kendi konferansı olsa, olay olacağından emindi. İnceden inceye Doshi'yle alay ediyordu. Anlaşılan insanoğlu ne kadar ünlense; ne kadar ödül alsa; şöhrete doymuyordu. Galiba Gehry, kendisinden konferans istenmemesine alışkın değildi.

Frank Gehry, sempatik bir insandı. İkimizin de 1929 doğumlu olduğumuz anlaşıldıktan sonra, benim hayat hikâyemi sordu. Önem verdiği bölümleriyle kendi hayat hikâyesini anlattı. Onunla tatlı tatlı dedikodu da yapılabiliyordu. Yaşıtları ve bir bakıma rakipleri olan Richard Meier, Peter Eisenman, Foster hakkında konuştuk. Onların mimarileri üzerinde görüşlerimizi aktarırken "ama konuştuklarımızı, benim ağzımdan yazma sakın" demekten kendini alamıyordu.

Cenevre'deki ikinci toplantımız 1992 Nisan'ında oldu ve gene bir hafta sürdü. Bu defa elde kalan 80 kadar projenin her biri üzerinde daha ayrıntılı olarak konuşuldu. Gene elimizdeki listeleri işaretleyerek elenenleri tasnif ediyorduk. Ancak, proje üzerinde tartışma çıktığında, jüri başkanı Renata Holod, tartışmayı hiçbir zaman oya başvurarak sonlandırmıyor, "bu kolay bir yol; asıl, tartışarak birbirimizi anlamaya çalışır belki de karşıt görüşlerden bir şeyler öğreniriz" diyordu. Renata'nın bu tutumu jürinin Haziran'da yapılan son toplantısında da sürdü...

Sonuç olarak hiçbir proje oy çokluğuyla seçilmiş olmadı. Elenenler de ödül alanlar da oybirliğiyle kararlaştırıldı. Aslında belki oybirliği sağlanırken çok kişi görüşlerini değiştirmiyor ama uzayan tartışmalarda, önce yorulup pes eden iddiasından vazgeçiyordu. Böylece yapılan seçimin sonuçlarına jürinin kendi içinden itirazlar gelmediği gibi yarışmaya katılanlar da jürinin kendi projeleri üzerinde oybirliğiyle karar aldığını görünce söyleyecek bir şey bulamıyorlardı.

Daha önce Türkiye'de birçok defa mimari proje yarışmalarında jüri başkanlığı yaptığım halde, böyle bir seçim yöntemi aklıma gelmemişti. Doğrusu çok beğendiğim bu yöntemi 1992 yılından sonra Türkiye'de başında bulunduğum tartışmalı büyük konulardaki proje yarışmalarında aynen uyguladım. Önceden düşündüğümün aksine jüride en azından yeni bir yöntem öğrenmiş ve jüri çalışmaları benim için de yararlı olmuştu. Nisan toplantısında yapılan elemeler sonunda yirmi beş kadar proje Haziran'da yapılacak son toplantıya kalmıştı. Bu aşamada, Türkiye'den katılan bazı projeler, benim bir artı oyuma karşılık, sekiz eksi oyla elenmişlerdi. Onları savunmam da etkili olmadı. Bir proje için, yaptığım savunmaya Fumihiko Maki'nin verdiği cevap şöyle idi:

"İyi ama Mr. Tekeli, bir kule bundan daha kötü yapılamaz ki!.. Ama bu dönem ödüle aday olan Turgut Cansever'in yalın mimarili Demir Tatil Köyü elemeleri oybirliğiyle geçmişti. Frank Gehry, kendi mimari yaklaşımına taban tabana zıt, bu sade ve soylu projeyi heyecanla destekliyordu. Bir ara:

"Ben hayatımda bu kadar güzel bir şey görmedim" deyince; itiraz Maki'den geldi:

"Temiz bir mimari ama o kadar da abartmayalım!.."

Jürinin üçüncü ve son haftalık toplantısı Haziran'da yapıldı. Bu toplantı proje sayısı azlığı nedeniyle çağdaş uluslararası mimarlık, İslam mimarlığı tartışmalarının en geniş ölçüde yapıldığı güzel bir toplantı oldu. Son elemeye kalan 25 projenin yarıdan fazlasına ödül verildi. Bana göre bu kadar ödül verilmesi ve ödüle ayrılan 500.000 doların, jürinin gizlice yaptığı bu toplantıda kararlaştırdığı şekilde, her proje için ayrı ayrı işverene ve mimara verilerek çok bölünmesi, ödülü bir ölçüde etkisizleştiri-

yordu. Ama oybirliği böyle sonuçlandı. Türkiye'den Demir Tatil Köyü ve Milli Saraylar Restorasyon Programı projeleri ödül almıştı.

5. dönem jüri üyeliği, ödüller belirlendikten sonra Ağa Han başkanlığında Cenevre'de yapılan bir toplantıda, sonuçların jüri başkanı tarafından sunulmasıyla sona erdi. Aslında bu dönem Semerkant'ta yapılacak görkemli ödül töreniyle tamamlanacaktı.

Semerkant'a İstanbul'dan kalkacak bir özel uçakla gidilecekti. Onun için de daha önce İstanbul'da toplanılacaktı. Çeşitli ülkelerden ödül kazananlar, yönetim kurulu, jüri üyeleri ile eşleri ve Ağa Han'ın davetlilerinden oluşan yüz kırk kişi önce İstanbul'da misafir edilmiş, bu arada İstanbul'da bir de panel düzenlenmişti. Renata Holod'un yöneteceği panelde, Charles Moore, Balkhrishna Doshi, Orhan Özgüner ve benim konuşmam öngörülmüştü. Hatırladığım kadarıyla mimari tasarım ve yaratmanın yöntemi konuşulacaktı. Yıldız Teknik Üniversitesi'nin bir salonunda yapılan toplantı kalabalık oldu. O yıllarda ünü sürmekte olan Moore, doğal olarak ilgi çekiyordu.

Panelde ilk olarak Moore konuştu. Mimari üslubu gibi doğaçlamadan konudan konuya geçerek gerçekten şiir gibi bir sunum yapıyordu. Sonra sözü Doshi aldı. Ben sıranın çok daha sonra bana geleceğini zannettiğim için, hazırladığım yazılı metni hatırlamaya çalışıyor, Doshi'yi pek dinlemiyordum. Renata, birden Doshi'nin sözünü kesti... Bana döndü:

"Doğan, siz Doshi'nin bıraktığı yerden devam eder misiniz?" deyiverdi. Doshi ne söylemişti, sözü, nerede bırakmıştı; yüzüm kızarmış mıydı bilemiyorum ama ter içinde kaldığımı hatırlıyorum. Şaşkınlığım kısa sürdü, kendimi topladım:

"Benim konu üzerinde bir hazırlığım vardı. İzin verirseniz söze oradan başlayayım" deyip durumu kurtarmaya çalıştım. Renata, tabii anladı ama bir yandan gülümsüyor, bir yandan da:

"Peki öyle olsun... buyrun, buyrun" diyordu.

Konuşmayı nasıl yaptım, nasıl toparladım bilemiyorum ama benden sonra Orhan Özgüner de konuştu ve panel sona erdi. O akşam panelden sonra, Moore. Doshi, Renata ve İstanbul'dan bazı arkadaşlarla Anadoluhisarı'ndaki evimizde birlikte yemek yiyecek, ertesi sabah Semerkant'a hareket edecektik.

Hızla eve dönüp, eşimle beraber misafirleri karşıladık. Charles Moore doğal olarak baş konuk sayılıyordu. Çok da yaşlı değildi ama rahatsızlığı nedeniyle zor yürüyor, zaman zaman da kısa süren baygınlıklar geçiriyordu. Buna rağmen, Semerkant'a gitmeyi göze aldığı için takdir ediliyordu. Aynı özveriyle bize gelmeyi de kabul etmişti. Eve girdiğinde kısa bir süre ayakta kaldı. Etrafa bakındı. Gerçekten nezaket gösterdi ve yüksek sesle "beautiful house" diyerek, bizi onurlandırdı. Yemekte elinde dolu şarap kadehi olduğu halde on beş yirmi saniyelik sürelerle kendinden geçiyordu. O sırada elindeki kadehi sımsıkı tutmayı başarıyordu. Allah'a şükür canını sıkabilecek bir kaza olmadı. Misafirleri neşe içinde uğurladık. Özellikle Moore'un evimizde katıldığı bu güzel gecede hiçbirimizin fotoğraf çekmeyi düşünemeyişine hâlâ hayıflanırım.

Ertesi sabah, hep birlikte Yeşilköy'de toplanıp Semerkant'a hareket ettik. Semerkant Havaalanı'nda ise devlet töreni ve büyük bir gürültüyle karşılandık. Ulusal giysileri içinde genç kızlar, hepimize birer çiçek buketi veriyor, başkaları tuz ekmek ikram ediyordu. Aprondaki başka gruplar, cambazlık gösterileri yapıyor, ulusal, uzun borulu çalgılar yeri göğü inletiyordu. Otobüslere yerleşip kente hareket ettiğimizde ise tüm yol boyunca iki tarafa sıralanmış, renkli üniformaları içinde; polis mi, asker mi olduklarını bilemediğimiz görevliler tarafından selamlanıyorduk.

Semerkant'ta misafir edildiğimiz Ruslardan kalma Inturist Otel'in biz gelmeden on beş gün önce, İsviçre'den gönderilen malzemelerle temizlenmeye çalışıldığını, yeni çarşaflar, yastık yüzleri alındığını duymuştuk. Ama otelin giriş holü ve lobisindeki eski yüzlü kırmızı koltuklar, perdeler, lobideki tuvaletlerden gelen kokularla, odalardaki banyolar da lavabolar da belki de otuz yılda oluşup ve yarı yarıya temizlenmiş kalın pas tabakası bizi hoş karşılamamıştı. Semerkant'ta güzel bir sonbahar sabahında beraber olmamızın ve göreceklerimizin sevinci, neşemizi bozmuyordu.

Semerkant'ta üç cephesi görkemli yapılarla çevrili Ragestan Meydanı belki de İslam ülkelerinde görülebilecek en etkili kentsel mekân olarak hayranlık uyandırıyordu. Timur'un türbesi,

Bibi Hatun Camii, Uluğ Bey Rasathanesi ve diğer tüm tarihsel mekânlar daha sonra gittiğimiz Buhara ve Hive kentleri kuşkusuz daha ayrıntılı konuşulmayı hak eden ve her biri mimarlık dersi niteliği taşıyan mekânlar, yapılar içeriyordu. Bunları, hatırladığım ve heyecanlandığım ölçüde anlatmanın bu kitabın amacını ve hacmini aşacağını düşündüğüm için bu seyahati küçük bir notla tamamlıyorum.

Ödül töreni; halılarla, rengârenk bayraklarla, ışıklarla süslenmiş Ragestan Meydanı'nda yapıldı. Özbekistan cumhurbaşkanı ve Ağa Han ödülleri birlikte verdiler. Türkiye'den ödül alan Turgut Cansever Demir Tatil Köyü ile üçüncü defa Ağa Han ödülünü alıyor ve hâlâ erişilememiş bir rekor kırıyordu. Milli Saraylar restorasyon projesi ödülünü zamanın TBMM başkanı Necmettin Karaduman aldı. Törenden sonra meydanı çevreleyen medreselerden birisinin avlusunda müzikli, eğlenceli bir yemek verildi. Renkli yiyeceklerle donatılmış zengin görünüşlü masalarda çok şey var ancak içki yoktu. Ağa Han'ın Cenevre'deki yemeklerinde kendisi bardağını ters çevirerek içki içmediğini gösteriyor ama herkese içki servisi yapılıyordu. Özbekistan'da ise Müslüman cumhurbaşkanının huzurunda içki içilemiyordu. Kısa bir süre sonra bazı masalara çaydanlıklar ve kola şişeleri getirildiği görüldü. Çaydanlıklarda nefis Rus votkası olduğu kulaktan kulağa yayıldı ve bir süre sonra da hemen hemen tüm masalarda çaydanlıklar görüldü. Gece, neşelendi ve uzun sürdü.

Buhara'daki öğle yemeğinde ünlü Buhara pilavı ikram edilmişti. Ne var ki, büyük lengerlerle ortaya konan pilav, çevresinde bir parmak kalınlığındaki sarı yağ tabakası ve içinde görünen sakatat parçaları; kimsede, yiyecek hal bırakmamıştı.

Her şeye rağmen 1992 dönemi ödül töreni, hepimizde unutulmaz anılar bırakmış. Semerkant'tan memnun ayrılmıştık.

Yönetim Kurulunda

Ödül töreninden sonra Ağa Han mimarlık ödülleri kurumundaki görevim de sona ermişti. Ama birkaç ay sonra 1993 yılı başlarında Süha Özkan Cenevre'den telefon etti. Yeni üç yıllık ödül

yönetim kurulunda çalışmayı kabul edip etmeyeceğimi sordu. Memnuniyetle kabul ettim. Herhalde Süha'nın önerisi üzerine Ağa Han, benim yönetim kurulunda bulunmamı onaylamıştı. Ama bana gene Ağa Han'dan güzel bir mektup geldi. Görevi kabul ettiğim için, teşekkür ediyor, Cenevre'de tekrar buluşmaktan memnun olacağını söylüyordu. Doğrusu, Ağa Han jürisinde görev yapmak, mesleki sorumluluğunun yanında her toplantı için güzel bir yolculuk, şık bir otel, güzel yemekler, birçok önemli mimar ve düşünce adamıyla tanışmak, konuşmak ve dünyadan haberdar olmaktı. Yönetim kurulu çalışmaları da herhalde öyle olacaktı.

Yeni kurul, Ağa Han başkanlığında, bir önceki jüride bulunan Frank Gehry, Renata Holod, Ali Shuaibi gibi isimler ile Sir Bernard Feilden gibi çok ilginç bir arkeolog-mimardan oluşuyordu.

Sir Bernard Feilden, 80 yaşlarına yaklaşmış, elinde hâlâ ilkokuldan beri kullandığı, kapak kenarları kıvrılmış, küçük köselesi çizik çizik olmuş, çantasıyla dolaşan, oldukça toplu, son derece sempatik bir İngilizdi. Yemeklerde çok defa yan yana oturuyor, konuşma fırsatı buluyordum. Gençliğinde uzunca bir süre Ayasofya'nın, sonradan da 900 yıllık York Katedrali'nin restorasyonunda çalışmıştı. Onunla Ayasofya'nın dünyanın yaşayan en önemli mimarlık anıtı olduğu konusunda anlaşıyorduk. Asırlardır ayakta kalan masif taş yapılara olan hayranlığını anlatıyor, günümüzün fabrikasyon metal panellerle kaplı camlı yapılarını hiç sevmiyordu; "o kapalı panellerin içinde, zamanla ne gibi bozulmalar olacağını Allah bilir..." diyordu.

İlk toplantıda önemli gündem maddesi yeni dönemin jürisinin tayin edilmesiydi. Süha Özkan hazırladığı listeyi getirdi. Listede ünlü mimarlık tarihçisi Charles Jencks, Zaha Hadid ve bizden Mehmet Konuralp'la beraber daha önce yönetim kurullarında görev almış tanıdık isimler vardı. Ağa Han yönetim kurulunun fikrini sordu. Süha zaten önerdiği isimler hakkında geniş bilgi verdiği için pek ses çıkmadı. Ben söz istedim ve 1993'te şöhreti bugünkü kadar yaygın olmayan Zaha Hadid için çekince belirttim:

"Zaha, kuşkusuz ilginç bir mimar ama ödüllerin 'İslam

toplumları için iyi mimarlık' olan amaç göz önüne alındığında, jüride yararlı olacağından emin değilim., dedim. Ağa Han, Süha Özkan'a döndü; Zaha'nın bir projesini görmek istediğini söyledi. Süha da Zaha'nın galiba o güne kadar yapılıp yayımlanmış tek projesi olan Basel'de, Vitra mobilya fabrikasının itfaiye binasının fotoğrafını bulup getirdi. Ağa Han fotoğrafı görünce:

"Mr. Tekeli haklı, Zaha Hadid'i jüri için şimdilik düşünmeyelim" dedi. Bu konu kapandı.

Bir daha söz alarak, ödül sürecinde sakıncalı bulduğum bir uygulamanın tartışılmasını rica ettim. Ödül adaylarının gönderdiği dokümanlar, Cenevre'deki büroda iki daktilo sayfalık bir özet haline getiriliyor, dosyalanıyor ve jüri üyelerine dağıtılıyordu. Jüri böylece ilk izlenimlerini bu dokümanlara bakarak ediniyordu. Bu özetlerde ise bazı projelerin yeterince ifade edilemeyişi, elenmelerine neden oluyordu.

Konu tartışıldı; sonunda, adayların bu tür özetleri kendilerinin hazırlamasına ve jüriye onların sunulmasına karar verildi. Yönetim kurulundaki görevim sırasında yapabildiğim tek katkı belki de bu oldu. Bunun dışında tüm süreç zaten makine gibi düzenli işliyordu.

Bir ara, ödül kurulunun daha önceki on beş yılda başardıklarını gösteren bir kitap yayımlanması ve bu kitaba yönetim kurulu üyelerinden isteyenlerin birer yazı yazması kararlaştırılmıştı. Sonradan; "Gelecek İçin İnşa Etmek" (*Building For Tomorrow*) adıyla yayımlanan bu İngilizce kitaba "Ağa Han Mimarlık Ödülleri ve Türkiye" başlıklı bir yazı da ben yazdım. Yazıda; daha önceki jürilerin, ödüllendirdikleri projelerin, Türkiye'de hayal kırıklığı yarattığını, bu ödüller aracılığıyla İslam mimarlarına verilmek istenen mesajın şiddetle eleştirildiğini belirtiyordum. Jürilerin çoğunlukla küçük, nostaljik ve marjinal yapıları ödüllendirmek suretiyle, büyük ve önemli yapıları İslam mimarlarının başaramayacakları gibi bir izlenim yarattıklarını söylüyordum.

Kitap için benden ısrarla yazı isteyen Azim Nanji, kitabın editörü ve yönetim kurulunda birlikte çalıştığım bir arkadaşımdı. Kitap yayımlandığında, yazımın Nanji tarafından "kendisine

göre" parlak bir İngilizceye çevrildiğini, yazının içeriğinin benim ama dilinin Nanji'nin dili olduğunu gördüm.

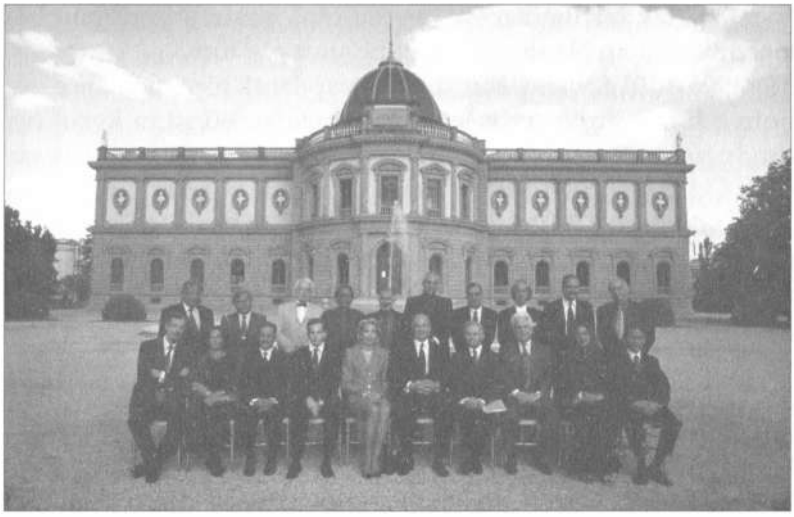
1995 ödül dönemi, sonbaharda yapılacak törenden önce, jürinin ödüllendirdiği projeleri Ağa Han'a ve yönetim kuruluna sunduğu bir toplantı ve onu izleyen görkemli bir yemekle sona erdi. Ödüllendirilen on bir proje arasında Behruz Çinici Can Çinici'nin ünlü TBMM Camii''nin de bulunmasından mutlu oldum. Aynı proje, bir önceki dönemde, içinde bulunduğum jüri tarafından sadece benim olumlu oyuma karşın sekiz karşı oy ile elenmişti. Bu tek örnek bile, çoğunluğu Batılı olan 5. dönem jürisiyle çoğunluğu İslam ülkelerinden gelen 6.dönem Jürisi arasındaki İslam mimarlığına bakış farkını gösterir sanıyorum.

Ekim ayında Endonezya'nın Başkenti Jakarta'da yapılan ödül törenine, bürodaki işlerimin yoğunluğu yanında uzun ve yorucu bir yolculuğu göze alamadığım için katılmadım. Her halde güzel bir gezi ve görgü fırsatını kaçırmış oldum. 6. dönem yönetim kurulundaki görevim, kısa bir süre daha etti ve galiba 1996 yılında yeni yönetim kurulunun seçilmesi ile sona erdi.

Bir Kere Daha Ödül Jürisinde

1997 yılı ilk günlerinde Ağa Han'dan yeni bir mektup aldım. Doğal olarak Süha Özkan daha önce telefon edip 98 ödül dönemi için jüri üyeliği önermişti. Yönetim kurulu ve jüri üyelerini gerçekte Süha seçiyor, Ağa Han'a onaylatıyordu. Bu nedenle, daha önceki iki görevimde de kanımca büyük bir yararlılık göstermediğim halde, Süha'nın beni bir kez daha göreve çağırmasından memnun olmuştum. Bu görevlerin benim için her bakımdan yararlı olduğundan emindim. Beni görevlendiren yönetim kurulunda, daha önce kitaplarını bildiğim, ünlü eleştirmen Charles Jencks ile mimar Peter Eisenman da vardı. Onlarla da konuşma fırsatı bulacağıma seviniyordum.

Şubat ayında, Cenevre'de gene Ağa Han başkanlığında daha önceki dönemlerde olduğu gibi; yeni yönetim kurulu ve yeni Jürinin ortak toplantısından önceki akşam, kokteyl ve yemekte bir araya gelinmişti. Yeni gelenler içinde resimlerinden

Ağa Han yönetici kurulu ve jürinin birlikte son toplantısı, Cenevre 1998

tanıdığım muhteşem iri gövdesiyle Zaha Hadid, Eisenman ve Jencks vardı. Yemekte Eisenman yanımda, Jencks karşımda oturuyordu. Charles Jencks, tanıdığım başka birkaç mimarlık tarihçisine benziyor; belki de daha keskin zekâlı, alaycı bir kişi gibi görünüyordu. Peter Eisenman havadan sudan konuşuyor, genellemeler yapıyordu. Jencks ise kıvrak zekâsıyla hemen cevaplayarak, karşısındakini mat etmeye çalışıyordu. Örneğin Eisenman:

"Dünya kültürü diye bir şey vardır..." diye söze başladığında; Jencks atılıyordu:

"Peter, öyle bir şey yoktur... Nereden çıkarıyorsunuz?..." diye cevabı patlatıyordu. Ben de bu konuşmadan zevk alıyordum. Ama bana göre uzak köşede kalan Zaha Hadid'in jüri üyeliğine bir önceki dönem itiraz ederek, mani olduğum için şimdi Jüride nasıl beraber çalışabileceğimi merak ediyordum.

Ertesi sabah yönetim kurulu ile jürinin ortak toplantısı, yönetim kurulunun bu dönem jüriden beklentilerinin anlatılması ve Ağa Han Vakfı'nın diğer programları hakkında bilgi verilmesiyle geçti ve tamamlandı.

Öğleden sonra da jürinin ilk toplantısı başladı. Jüride

Paris'ten, İslam düşünce tarihi profesörü Muhammed Arkoun, Zaha Hadid, Pakistanlı mimar Arif Hasan, Suudi Arabistan'dan bir bakan yardımcısı, ünlü Japon mimar Arata İsozaki, Amerika'dan post-modernizmin teorisyeni Jameson, Hintli mimar Kosha. Endonezya'dan mimar Saliya ile beraber çalışacaktık. İlk iş jüri başkanının seçilmesiydi. Nasıl oldu bilemiyorum, Süha'nın önerisi üzerine bir saniyede eller kalktı. Kendimi jüri başkanı olarak buldum. İngilizcemin bu jüriyi yönetmeye yetmeyeceğine inanıyordum. Bu gerekçeyle itiraz ettimse de işe yaramadı. Görevi kabul etmek zorunda kaldım.

Jürinin bu ilk toplantısı, bir hafta sürdü ve oldukça rahat geçti. Sunulan dört yüz elli beş kadar projenin ilk elemeleri sert tartışmalara yol açmadan gerçekleştirildi. İkinci toplantıda değerlendirilmek üzere doksan kadar proje seçilmişti. İkinci bir haftalık toplantı için Cenevre'de göl kıyısındaki tarihi lüks bir otelde kalıyorduk. Süha Özkan benim için bir ayrıcalık yapmış ve jüri başkanına layık bir süit oda ayırtmıştı. Bu toplantıda son elemede değerlendirilecek ve her biri ödül kurumu tarafından gönderilecek akademisyen mimarların yerlerinde göreceği projelerin seçilmesi ise hayli tartışmalı hatta krizli geçti. Jürinin mimar yıldızları kuşkusuz Arata Isozaki ile Zaha Hadid idi. Ama Zaha'nın, bazılarına sempatik görünen projeleri kendisine özgü bir dille çok sert eleştirmesi, özellikle Muhammed Arkoun'u sinirlendiriyordu. Bir ara şiddetli bir tartışmaya giriştiler. Ben Arkoun'un söylediklerini anlıyor, Zaha'nın kavga edercesine, makineli tüfek gibi söylediklerini tam olarak anlamıyordum. Bir ara, ne yapacağımı düşünüp, başımı ellerimin arasına almıştım ki, Zaha yerinden kalktı. Arkama geçerek iri gövdesi ile beni kucakladı:

"Don't worry Man!.." (Aldırma adam) diye teselli etti... Tartışma sona erdi. Hepimiz rahatladık.

Başka bir sorun da Kahire'de üç dine hizmet eden bir ibadet yapısında gerçekleştirilen restorasyonun kısa listeye alınıp alınmamasında ortaya çıktı. Bazı üyeler, ilk görüşmelerde beğendikleri ve kısa listeye alınan bu projenin nedense elenmesinde ısrar ediyorlardı. Bir ara krize dönüşen bu sorunu, resmi toplantı dışında üyelerle özel görüşmeler yaparak çözebildim.

Bu jüride tanışma fırsatını bulduğum Isozaki'nin, mimarlığını önceden beri çok beğeniyordum. O nedenle kendisiyle birkaç defa görüşebildimse de daha önceki jüride Frank Gehry ve Fumihiko Maki'den gördüğüm yakınlığı göremedim. Belki de yapısı gereği herkesle oldukça mesafeli duruyordu. Zaten Arata Isozaki'nin, özel tasarlanmış siyah pantolonları ve gömlekleri, sanki farklı olmak istediğini belirtiyordu. Zaha Hadid de cüssesine yakışan değerli kumaşlarla dikilmiş özel siyah kostümleriyle farklılaşıyor ve dikkat çekiyordu.

Üçüncü ve son toplantı ise 1998 Haziran'ında gerçekleştirildi. Bir önceki toplantıda kısa listeye giren 40 kadar proje, uzmanlar tarafından incelenmiş, yeni fotoğraflar, ayrıntılı raporlar getirilmişti. Bu eserleri yerinde gören uzmanların, gözlemlerini ve düşüncelerini jüriye anlatmaları iki gün sürdü. Her uzman sanki kendi incelediği yapının ödül kazanmasını ister gibi bir psikoloji içindeydi, ama tabii onlarla tartışılmadı. Sonraki günlerde bu 40 proje içinden hangilerinin ödüllendirileceği konuşulmaya başlandı. Ben de kararların oybirliğiyle alınmasına çalışıyordum. Ancak bunu kolaylaştırmak için eğilim oylaması gibi resmi olmayan bir oylama uyguluyordum. Projeler üzerinde teker teker durulup konuşuluyor, sonra ben getirttiğim bir tahtaya artı ve eksi olarak eğilim oylarını yazıyordum. Böylece, desteği çok az olan projeler, eğer üzerlerinde tekrar konuşularak ısrarla durulmuyorsa kendiliğinden oybirliğiyle elenmiş sayılıyordu.

Bu jüride bir amacım da verilecek toplam ödül 500.000 dolarla sınırlı olduğu için, sayıyı çoğaltıp etkiyi azaltmak yerine sayıyı azaltarak, ödülün önemini artırmaktı. Seçim sonunda çoğu İslam dünyası için büyük ve önemli sayılan projeler olmak üzere toplam yedi proje ödüle değer bulundu. Benim de kurum için yararlı olacağına inandığım bir düşüncem gerçekleşmiş oldu.

Dönemin son günü Jüri raporu yazılacak, akşama doğru yönetim kurulunun Ağa Han başkanlığında yapacağı toplantıda, ödül alan projeler, Jürinin düşünceleriyle birlikte sunulacaktı. Bu toplantı ve onu izleyecek akşam yemeği için kurumun genel sekreteri Süha Özkan, Cenevre dışında tarihi bir köşkü seçmişti. Ağa Han'ın bir süre önce eşinden ayrıldığı ve yeniden evlene-

ceği biliniyordu. Son gün, bir hafta önce evlendiği ve toplantıya Alman asıllı yeni eşi (Begüm Ağa Han) ile birlikte geleceği anlaşıldı. Jüri başkanı olarak sonuçları benim sunmam gerekiyordu. Söze başlarken kısa bir duraklamadan sonra Ağa Han'a ve eşine "Hoş geldiniz, jüri adına sizleri kutlamak, mutluluk dileklerimizi sunmak istiyoruz" dedim. Her ikisi de sıcak bir gülümsemeyle ve sesli olarak teşekkür ettiler. Ortam ısındı. Devam ederek, jüri çalışmalarından ödül alan projelere, topluca bakıldığında ne denmek istendiğinden söz ettim ve sonra her projenin açıklanmasını, daha önceden kendilerine bildirdiğim gibi ayrı ayrı jüri üyelerinden rica ettim.

Sonuçlar, Ağa Han ve yönetim kurulu üyeleri tarafından coşkuyla karşılandı. Bu seçimleri dolayısıyla jüriye teşekkür edildi ve toplantı bitti.

Başka bir salonda akşam yemeği için hazırlanan masa her zamankinden daha zengin, daha ihtişamlı görünüyordu. Ağa Han ile Begüm Ağa Han'ın isimleri uzun masanın ortasında karşılıklı olarak yerleştirilmiş, bana da Begüm Khan'ın sağındaki başmisafir koltuğu ayrılmıştı. Herhalde Ağa Han'ın protokolü, jüri başkanına önem veriyordu. Begüm, çok ünlü bir Alman ailesinden gelen; zarif, genç bir hanımdı. İyi İngilizce konuşuyordu. İki yanındaki kişilerle konuşmaya dikkat ediyor ancak çoğunlukla belki de protokol gereği bana dönüyordu. Kendisine Ağa Han'ın yıllar önce yatıyla İstanbul'a geldiğini söyleyerek kenti anlatıyor, bir kez de birlikte gelirlerse mutlu olacağımızı söylüyordum. Begüm'ün konuşmalarından hakkımda bilgisi olduğu anlaşılıyordu. Merak ederek sordum:

"Bildiğime göre evliliğiniz çok yeni. Hakkımdaki sözlerinize çok şaşırdım..." dedim.

"Sormayın! Bir haftadır bu toplantıya hazırlanıyorum Mr. Tekeli. Bana biyografiniz verildi, okudum..." dedi. Gülüştük. Yemek neşe içinde sona erdi.

O yıl Ağustos ayında Süha Özkan telefon etti. Bu dönem ödül verilen projelerin Londra'da RIBA'de (İngiliz Kraliyet Mimarlar Enstitüsü) yapılacak bir toplantıda İngiliz mimarlara ve eleştirmenlere sunulacağını benim de bir konuşma yapmamın uygun olacağını söyledi. Londra'da RIBA'nın güzel merkezinin

üst katlarında orta boy bir salonda toplanıldı. 40 yıl önce Mimarlar Odası'nın genç başkanı olarak randevu almadan geldiğim RIBA'de 40 yıl sonra bir konuşma yapacak olmamdan duygulanıyordum. RIBA başkanı, boynunda büyük madalyasıyla ev sahipliği yapıyordu. Yaklaşık 150 kadar dinleyici vardı. Hazırladığım konuşmayı, biraz okuyarak, biraz konuşarak tamamladım. Sanıyorum ilgiyle dinlendi. Benden sonra Zaha Hadid'in konuşması vardı. Kürsüye çıktı. Jüri toplantılarının ne kadar sıkıcı olduğunu, Cenevre'de dünyanın en sevimsiz odalarından birinde, üç hafta oturmak zorunda kaldığı için kızgın olduğunu söyleyip indi. Salondan çıkıp gitti. Doğal olarak soğuk bir hava estirmiş ama kendisine yakışan bir şov yapmıştı. Daha sonra RIBA'nin geniş yemek salonunda topluca yenen yemek, çok daha sıcak ve dostça bir havada geçti. Zaha'nın şovu üzerinde de pek duran olmadı.

1998 dönemi ödülleri, Granada'da yapılacak törende verilecekti. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi eşimle birlikte davetliydik. Hem jüri başkanı olarak orada olmam görevim olduğu için, hem de görmediğim Endülüs'ü iyi koşullarda görmek fırsatı olduğu için, gitmek istiyordum. İstanbul'dan diğer davetlilerle beraber önce Malaga'ya uçtuk. Oradan da yaklaşık 100 km içeride ve yüksekte Granada'ya gelerek kent merkezindeki otelimize yerleştik. Malaga ile Granada arasındaki yol boyunca dağlık arazinin göz alabildiğince düzenli bir biçimde ağaçlandırıldığı görülüyordu. Söylendiğine göre tüm bunlar Avrupa Birliği fonlarıyla yapılıyormuş. 1975'teki seyahatimde de gözlemlediğim gibi uygarlık yarışında İspanya bizim hayli önümüzde olmayı sürdürüyordu. Yeşili ve ağaçları çok seven eşim, bu ağaçlandırmayı hayranlıkla izliyor; "Buraya beş altı sene sonra tekrar gelip, ağaçlarının büyüdüğünü görmeliyiz" diyordu. Neredeyse 15 yıl oldu, gidemedik ama galiba yaşadıkça tekrar gitme ümidimizi koruyacağız.

Granada'da gelenek haline gelen seminerlerin yanında kent ve Elhamra Sarayı gezileri, sarayın son derece zarif mimarisi, çok ince detayları gerçekten etkiliydi. Granada'daki toplantının asıl amacıysa İspanya kral ve kraliçesinin katılacağı ödül töreniydi. Tören, tarihsel bir bahçede açık havada yapılacaktı. An-

cak, Ekim sonunda Granada, bir hayli yüksekte olduğu için adamakıllı serinlemişti. Yönetim kurulu ve jüri ödüllerin verileceği platformda oturacakları için palto giyemeyecekler, o nedenle törene elbiseyle katılacaklardı. Eşim, gündüz otelin karşısındaki büyük mağazada sadece İspanyolca konuşan satıcılarla güçlükle anlaşmış ve bana kalın bir fanila satın almıştı. Bununla gece 11-12 dereceye inen soğuk havada, en az iki saat fazla kıpırdamadan yerimizde oturmalıydık. Bahçede bir alt kotta oturan kalabalık davetliler, paltolar, kazaklar, atkılarla iyice korunmuşlar, neşeyle töreni izliyorlardı.

Bizim oturtulduğumuz platformun karşı köşesinde kral, kraliçe ve Ağa Han da normal koyu renk elbiselerle oturuyorlar, hiç de üşümüş görünmüyorlardı. Tören; kralın, Ağa Han'ın konuşmaları sonra da ödüllerin verilmesiyle devam ediyor, ben kalın fanilama rağmen, adamakıllı üşüyordum. Benim için adeta ıstırap veren tören, sona erdiğinde derin bir oh çektim. Ellerimi, ayaklarımı hareket ettirerek ısınmaya çalıştım.

Davetliler, törenden sonra sahnenin biraz gerisinde kurulan, ısıtılmış çadırlara alındılar. Zengin avizelerle, iyi aydınlatılmış çadırlar, şık salonlar gibi görünüyordu. Görevliler, gelenleri, oturacakları masalara yöneltiyorlardı. Baş masada kral, kraliçe, Ağa Han, Begüm Ağa Han, törene de katılan ve o gün Granada'da olan Amerika'nın eski başkanı Jimmy Carter ve eşi oturuyordu. Hemen yanlarındaki masada da İspanyol protokolünün onayladığı düzene uygun olarak ben ve eşim, yanımda o sırada Lübnan başbakanı olduğu halde, sonradan cinayete kurban giden Hariri'nin eşi Bayan Hariri, Filistin'den bir bakan, Granada belediye başkanı bir araya getirilmiştik. Bayan Hariri'yle, Beyrut'ta iç harpten sonra başlayan imar çalışmaları hakkında konuştuk. Bu konuyla çok ilgili görünüyordu. Ayrılırken, beni Beyrut'a davet etti ve kartvizitini verdi. Kartvizit, normalin iki katı büyüklüğündeydi ve Bayan Hariri'nin, Lübnan'da başkanı olduğu, yirmi beş kadar sivil toplum örgütünün isimlerini içeriyordu.

Ertesi sabah, Granada'dan ayrılırken, aynı zamanda özel uçağına binmek üzere havaalanına gelen Ağa Han'ı da uğurluyorduk. Yanındakilerden ayrılarak gelip beni kucakladı, bir kez daha teşekkür etti, vedalaştı.

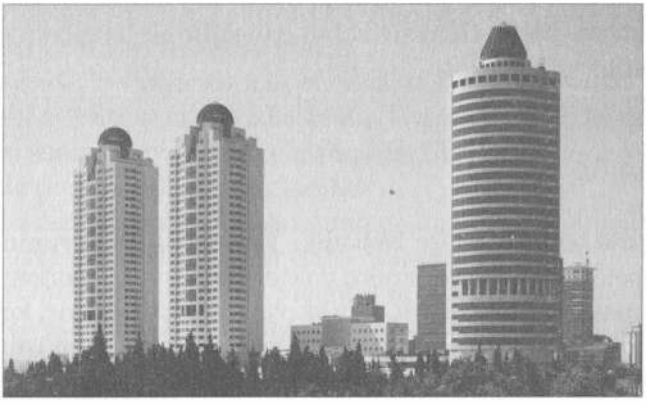
Bir ay sonra Ağa Han'dan, nazik bir teşekkür mektubu daha aldım. Böylece üç dönem yaklaşık dokuz yıl süren bu görevim de noktalanmış oldu. Bir süre sonra Süha Özkan da neredeyse 15 yıl kadar süren genel sekreterlik görevinden ayrıldı. Yerine İranlı mimar Ferroukh Drahşani getirildi. Ferroukh, büyük bir incelik göstererek Ağa Han ödül kurumunun yeni yayınlarını göndermeye devam ediyor.

Ağa Han Mimarlık Ödülleri Kurumu için, İlhan Tekeli'nin aşağıdaki görüşüne katılıyorum: "Ağa Han Mimarlık Ödülleri Kurumu Batılıların, İslam âlemine karşı taşıdıkları, küçültücü oryantalist bakış açılarını değiştirmek amacıyla kurulduğu halde maalesef bu amaç gerçekeştirilememiş görünüyor."

58.

Büyükdere Caddesi'nde MetroCity İş ve Konut Kompleksi

Savcı Bey'i (mesleği değil adı) 1960'lı yıllardaki Manifaturacılar Çarşısı inşaatından beri tanıyorum. O zaman Savcı Bey, bir müteahhidin şantiye şefi, ben de inşaatın kontrolörü olarak görev yapıyorduk. İşine sahip, sorumluluklarını bilen iyi bir mühendis olarak dikkatimi çekmişti. Sonraki yıllarda bulunduğu çeşitli görevleri gereği işverenimiz oldu. Böylece ilişkilerimiz sürdü ve giderek arkadaşlığa dönüştü. Savcı Bey işveren olarak da ilk yıllardaki saygılı tavrını hep koruyor; ben de ona sevgi duyuyordum.

MetroCity alışveriş merkezi, konut büro kompleksi

Savcı Bey, 1993 yılında Büyükdere Caddesi'ndeki eski Philips fabrikası arsasını satın alan iki işadamının, kurduğu yeni bir şirketin başına getirilmiş. Bu yeni şirket, satın alınan arsaya yapılacak bir yatırımı yönetecekmiş. Haberim yoktu. Yeni görevine başladıktan bir süre sonra bizi arayarak, inşa edecekleri yapının projelerini yapmak isteyip istemediğimizi sordu. Tabii sevinçle kabul ettik.

Usulen, mimarlık projeleri için bir teklif hazırlamamız gerekiyordu. Yasal tarifemiz üzerinden ayrıntılı bir teklif yazısı hazırladık. Arsa sahipleriyle tanıştık. Birisi büyük bir halı fabrikasının, diğeri büyük bir iplik fabrikasının sahipleriydi. Tekstilci sayıldıkları için manifaturacılara benzetmekten kendimi alamıyordum. Teklif üzerinde pazarlığı, Savcı Bey yerine kendileri yürütüyorlar, sıkı pazarlık ediyorlar fakat manifaturacılar kadar gaddar davranmıyorlardı. Belki de bizim yetmişe yaklaşan yaşımız, daha önce yaptığımız işlerin birikimi, ağırlığı, onların biraz hızını kesiyordu. Gene de bir ara bir sayın işverenimiz kendisini tutamadı:

"Doğan Bey..." dedi. "Siz biraz fedakârlık edin, bu işi bizim dediğimiz fiyata kabul edin, bakın sonra size daha ne işler gelecek!.." Güldüm! Bunu yaklaşık 40 yıl önce pazarlık ederken manifaturacılar da bize söylüyordu. Onu hatırlattım;

"Efendim" dedim. "Bu yapı tamamlandığında Allah kısmet ederse yaşım yetmişi epey geçecek... Ondan sora bize iş gelse ne olur gelmese ne olur?.." Bu defa onlar da gülüştüler, yarı mahcup hak verdiler... Gene de kabul edilebilir bir tenzilat üzerinde anlaşıldı.

Projeye Başlıyoruz

Sözleşme yapıldı ve işe başladık. Yapının imar durumu vardı fakat belirli bir yapı programı yoktu. Bir alışveriş merkezi, yüksek kapasiteli bir otopark, kiralık veya satılık bürolar, konutlar yapılabileceği ilke olarak kabul edilmiş gibiydi... Bu düşüncelerle avan proje çalışmalarına başladık. Süremiz üç aydı. Yaklaşık iki aylık yoğun bir çalışmadan sonra, sunum çizimlerine baş-

lamak üzereyken, Savcı Bey'den bir telefon aldık... Özetle; işin sözleşmeyle bize verilmesine karşın, işverenlerin belki de etraflarından gelen düşüncelerle; davetli bir proje yarışması yapmak istediklerini, bu yarışmaya doğal olarak bizim de davet edileceğimizi söylüyor, düşüncemizi soruyordu.

Ne diyebilirdim. Belki de bir tazminat istemekte haklı olabilirdik. Ama o da Büyükdere Caddesi'nde yeni bir yapı yapma fırsatını tümden kaçırmamız demek olacaktı. Zaten yarışmayı kabul etmemek, yarışmadan kaçmak sayılırdı ki; bunu da biz kendimize yakıştıramazdık.

"Tabii Savcı Bey" dedim. "O zaman sözleşmemizi feshedilmiş sayıyor, yarışma davetinizi bekliyoruz..."

Çalışmaları yavaşlatıp, yarışma şartnamesini ve yapı programını beklerken, sevdiğim meslektaşlarımdan birisi beni aradı. Yarışma için bir davet aldığını ancak konu üzerinde bizim çalıştığımızı duyduklarını, bu nedenle yarışmaya katılmayı kabul etmeden önce, bir bakıma bizden izin almak istediğini söylüyordu. Kendisine teşekkür ettim. Olanları anlattım ve gönül rahatlığıyla yarışmaya katılabileceğini söyledim.

Yarışma Dönemi

Bir süre sonra şartname geldi. Katılanlara o gün için kabul edilebilir sayılan bir ücret ödeneceğini, süreyi, istenenleri sayıyorlar, yapı programı için fazla ayrıntıya girmeden, daha önce konuşulan genel kabulleri tekrarlıyorlardı.

Doğrusu bu yarışma için biz avantajlı sayılabilirdik. Neredeyse iki ay önce çalışmaya başlamış, konuyu iyice irdelemiştik. Bundan sonra; her yeniden ele alış, ana fikri değiştirmediğimiz takdirde projeyi geliştirmiş olacaktı.

Yeniden çalışmaya başladığımızda daha önceki düşüncelerimizin sağlam olduğuna bir daha inandık. Arsada Büyükdere Caddesi'nden arkaya doğru yaklaşık dört katlı bir eğim olduğu için, alışveriş merkezini, Büyükdere Caddesi kotunda bir kat, altında da üç kat olmak üzere dört katlı bir merkez olarak düşünmüştük. Çarşı katlarının altına da dört katlı bir otopark yer-

leştiriyorduk. Alışveriş merkezi, arsanın inşa edilebilir alanının tümünü kaplayan bir tabla yapı oluşturuyordu.

Büro ve konut blokları; Büyükdere Caddesi'nden tek kat yükseklikte görünen bu tabla yapının üzerinde yükseliyordu. Yarışma süresini, daha önce kararlaştırdığımız bu ön düşüncelere uygun olarak, çarşı mekânının iç düzenlemeleri, yüksek kitlelerin sayısı, yüksekliği, ara mesafeleriyle kent ve çevresi içinde nasıl duracağı gibi çalışmalarla geçirdik... Düzenli ve ayrıntılı sayılabilecek çizimler yanında, gözümüze oldukça basit görünen beyaz bir maketle projeyi teslim ettik.

İçinde işverenlerin, mühendis ve mimarların bulunduğu seçici kurul çalışmaları uzun sürdü. Sonunda bizim projenin oybirliğiyle en uygun, en başarılı proje olarak seçildiği bildirildi. Eski sözleşmemiz artık geçerli olmadığı için yeni bir sözleşme yapıldı.

Ancak bu arada yarışma sonucunun, bazı yarışmacıları özellikle de yarışmaya katılmak için nezaketle iznimi isteyen arkadaşlarımı memnun etmediği duyuldu. Bu arkadaşım ve ortaklarının, sonuca şiddetli tepki gösterdikleri, projelerini şirkete bırakmak istemedikleri bu nedenle de yarışma ücretini almak istemedikleri söyleniyordu. Sonunda ne yaptıklarını bilmiyorum. Doğrusu ilgilenmek de istemiyordum.

Yarışma sonunda içinde sevip saydığımız bir meslektaşımız ve ağabeyimiz olan Fatin Uran'ın da bulunduğu seçici kurul, projenin geliştirilmesi amacıyla bazı önerilerde bulunmuştu. Yeni sözleşmemiz gereğince eleştiriler, öneriler doğrultusunda projeyi yeniden ele aldık.

Uluslararası Ünlü Mimarlarla Yeni Bir Yarışma

Tam çalışmalarımızı tamamlayıp, avan projeyi teslim edeceğimiz günlerde Savcı Bey'den yeni bir haber geldi. Savcı Bey, biraz sıkılıyor gibiydi. İşverenlerin yarışmaya rağmen projelerde istedikleri olağanüstü güzelliği bulamadıklarını, bu nedenle bir de uluslararası davetli yarışma düzenlemek istediklerini söylüyordu.

İşverenleri tam olarak tatmin etmediği söylenen projemizi, sözleşmeye dayanarak zorla kabul ettirmek mümkün ve doğru olmadığına göre galiba bir şeyler düşünmeliydik. İşverenler, bize karşı nazik davranmayı sürdürüyorlar, davet edilen üç büyük Amerikan mimarlık bürosu yanında bizi de davet edeceklerini ve onlara ödeyecekleri ücreti bize de aynen ödeyeceklerini söylüyorlardı.

Bu yeni yarışma teklifine kızarak, yarışmadan büsbütün çekilmeyi de düşünebilir, haklı da olabilirdik. Ancak yabancı mimarlık bürolarına karşı, kendimizi ve mimarlığımızı savunmak adeta kaçınılmaz bir görev olmuştu.

Davetli mimarlar Svenka Hayden, Skidmore, Owings and Merrill (SOM), Kohn Pederson Fox (KPF) isimli ünlü bürolardı. Biz, bir defa daha kararlarımızı ve projenin geldiği noktayı gözden geçirdik. Çalışmalarımız sonunda, alışveriş merkezinin iç tasarımı net, kolay kavranır ama çekici bir mekân oldu. Yüksek kitlelerin sayısı, ara mesafeleri ve kat planlarını daha da geliştirerek, projeyi yatırımcı şirkete teslim ettik...

Bir süre sonra, bizim projemizin bu defa da en uygun proje olarak seçildiği bildirildi. Doğal olarak çok sevindik. Doğrusu, bu sonuç artık İstanbul'da bir anacaddede büyük bir yapı

MetroCity giriş alanı

yapmak, büroya önemli bir iş kazandırmaktan daha büyük bir anlam içeriyordu. Türk mimarlarına bir türlü güvenemeyen büyük sermaye sahiplerine, kamu yöneticilerine, anlamlı bir cevap verilmiş oluyordu. Ne var ki; bizim bir halkla ilişkiler firmamız, basınla yakın ilişkilerimiz olmadığı için, bu başarı Türkiye'de hiç duyulmadı. Daha önce bir yarışmada iki ödül kazanarak bir yapı gerçekleştirmiştik. Şimdi ise bir yapı yapabilmek için önce ulusal sonra uluslararası yarışmaları kazanmak zorunda kalmıştık. Artık neredeyse dost olduğumuz işverenlerimizin de projemize güvenmemeleri için bir neden kalmamıştı.

Nihayet Kesin Antlaşma ve Uygulama Projeleri

İlk anlaştığımız fiyatlarla, mimari proje işlerinin tümü için yeni bir anlaşma yapıldı. Artık projeyi kendi kendimize geliştirecek, önce ruhsat projesini sonra da uygulama proje ve detaylarını hazırlayacaktık. İşe başladığımızda şirketin Fatin Uran'ı danışman olarak görevlendirdiği anlaşıldı. Fatin Bey, bizim projelerimizi inceleyecek, varsa kusurlarını, eksiklerini bildirecekti. Fatin Uran'la daha önceki on beş yılda büyük bir yakınlığımız oluşmuştu. Fatin Bey'in, Sami Sisa'nın ve benim hocamız rahmetli Mukbil Gökdoğan'la bazı toplantılarda tesadüfen iki üç defa üst üste bir araya gelmiştik. Hoca, bizlere yakınlık duymuştu. Bundan sonra buluşmalarımızı tesadüflere bırakmak istemiyor, yılda dört defa belirli günlerde birlikte yemek yememizi öneriyordu. Mukbil Gökdoğan'a göre daha sık buluşmaları ya gerçekleştiremezdik ya da sıkılırdık. Hocanın düşüncesinin çok doğru olduğu, kararlaştırdığımız gibi yılda dört karşılaşmayı, on altı yıl boyunca aksatmadan gerçekleştirmek suretiyle ispatlanmış oldu.

Mukbil Bey, altmış sekiz ya da altmış dokuz defa buluştuktan sonra, herhalde yorulduğumuzu düşünmüş olacak ki bu işe bir son vermeyi önerdi. Zaten her işin bir sonu yok muydu?.. Fatin Bey'e yakınlaşmamız da bu yemeklerde pekişmiş ve arkadaşlığa dönüşmüştü. Şimdi Fatin Bey, işverenlerin danışmanı

olarak bizim hizmetlerimizi denetleyecekti. Ne var ki, göreve başladıktan sonra ilişkilerimiz bir ölçüde resmileşti.

Belki de haklıydı. Bizi denetlemekle görevli olduğu için, biraz mesafeli olmayı uygun görüyordu. Projenin çalışma aşamalarında, geldiğimiz noktayı belirlemek, işverenlerin görüşünü almak için gönderdiğimiz projeleri önce o, dikkatle inceliyor, inanılmaz güzellikteki el yazısıyla bilgisayar çıktısı düzgünlüğünde uzun, ayrıntılı raporlar yazıyordu. İlişkimiz neredeyse hoca-öğrenci ilişkisine dönüşmüştü. Doğal olarak o raporlara karşı kendimizi savunmamız gerekiyor, bu da epey zaman alıyordu. Sevgili Fatin Uran ağabeyin bu görev anlayışı, istemeden de olsa aramızdaki eski içten yakınlığa gölge düşürdü. Bu duruma üzülsek de hayatın her zaman dümdüz gitmediğini kabullenmekten başka çare yoktu.

İşveren tarafı uygulama projeleri aşamasında bir otopark katı daha inşa edilmesini öngördü. Böylece, Büyükdere Caddesine göre sekiz kat aşağıya inilmiş olacaktı. Ben, yapıda bu tür zorlamaların, inşaat maliyetini önemli ölçüde artıracağını bildiğim için pek de yararlı olmadığını düşünüyordum. Ama sonuçta; karar da, sorumluluk da işveren ve yapımcı şirketindi. Projeleri bu isteği de göz önüne alarak tamamladık. Betonarme projelerini çok yetkin bir mühendis olan İrfan Balioğlu yapıyordu. Onunla çalışmanın bizim için güven ve şans demek olduğunu düşünüyordum.

Proje, yoğun çalışmalardan sonra tamamlanabildi. Her projemizde olduğu gibi ruhsat alma ve izleme işleri bizim sorumluluğumuzda değildi. Gerek Şişli gerek Büyükşehir belediyelerinde iş takip etmek, ayrı bir beceri gerektiren, adeta özel bir uzmanlık alanıydı. Sanıyorum, bu işleri Savcı Bey, yılların birikimi, deneyimi, insan ilişkilerindeki becerisiyle iyi yürütüyordu. Bir yandan da yapının yap-sat yöntemiyle ihalesine çıkılmıştı. İlgilenen çok sayıda yatırımcı-müteahhit firma, yapıyı bizim gibi çok yoğun buluyor, belki de teklif vermiyordu. Bu görüşmelerden bizim doğal olarak haberimiz olmadı. Sonunda Yüksel İnşaat'ın, bir Malezya şirketi ile ortak olarak uygun bir teklif verdiği ve ihaleyi aldığı anlaşıldı.

Temel Atma Töreni ve İnşaat

1997 yılı başlarında Malezya başbakanı ve dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in katılımlarıyla düzenlenen görkemli bir törenle temel atıldı.

Sami Sasi ile, kalabalık olacağı belli olan törene katılmamayı tercih ettik. İyi de oldu. Katılmadığımızı hiç kimse fark etmemişti bile!..

Böylece inşaat başlamış oldu. Büyükdere Caddesi'nden sekiz, arka yoldan dört kat derinlikteki kazı; ciddi kazı ve iksa işlerini gerektiriyordu. Çok derin bulduğum bu kazı yanında, sonradan Nişantaşı'nda ve Büyükdere Caddesi'ndeki on üç katlık bodrum kazılarını görünce, boşuna endişelenmişim diye düşündüm. Ne var ki kazı tamamlanıp, temellerin dökülmesine sıra gelince; Zincirlikuyu Mezarlığı'nın, kazıya komşu bölümünde ciddi bir çatlak oluştuğu, acele tedbir alınmazsa, mezarlığın o bölümünün kazı alanına doğru çökeceği anlaşıldı. Müteahhitler, mühendisler düşündüler. Sekizinci bodrum katın o bölümünün doldurularak mezarlığın kurtarılmasına karar verildi. Öyle de yapıldı. Ancak gene de birtakım desteklerle üç dört bodrum kat inşa edildikten sonra, komşu mezarlığın sakinlerinin huzurları güvence altına alınmış oldu.

Bu arada, yapının mesleki kontrolü için bizimle bir sözleşme de yapıldı. Bizim için sevindirici bir konu; işverenlerin müteahhitle yaptıkları anlaşmada, malzeme seçimimiz, detay, kalite gibi konularda, mimar olarak bizim tam yetkili olduğumuzdu. Gerçekte, Yüksel İnşaat'ın şantiye teşkilatı da sözleşme olmasa bile yetkimizi kabul etmiş görünüyorlar, olabildiğince bir dediğimizi iki etmemeye çalışıyorlardı.

İç Mimari Projeleri Sorunu ve Çözümü

Betonarme karkas, yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayınca; çarşının iç mimarisini kimin yapacağı konusu gündeme geldi. Bize anlatıldığına göre işverenimiz olan iki ortaktan birisinin olağanüstü bir şey yaptırmak düşüncesi, yeniden ortaya çıkmıştı.

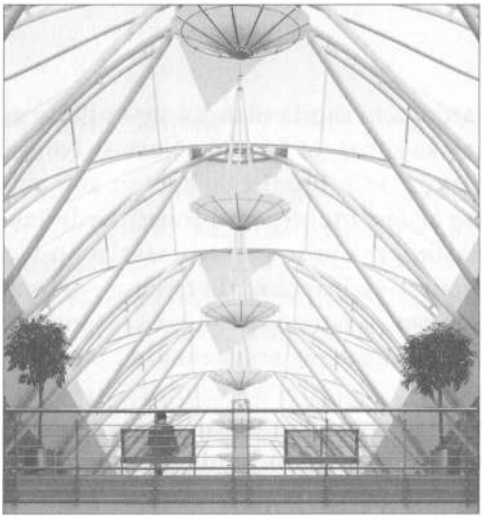
Kendisi o yıllarda yeni moda olan lüks gemilerle gezi programlarından birine katılmış ve bindiği Norveç bandıralı o büyük gemilerden birinin iç mimarisine hayran olmuştu. Gemideki holler, iki yana açılan muhteşem bronz merdivenler çok hoşuna gitmiş, anlaşıldığına göre gemiyi tasarlayan iç mimarı araştırmıştı. Kanadalı olan bu mimarla temasa geçilmiş ve çarşının iç mimarisini yapması istenmiş... Ama sağlığı mı el vermemiş, kendisi mi uygun görmemiş anlayamadık; İstanbul'a gelmek istememiş.

Bunun üzerine, yeni bir araştırma yapılmış, Amerika'dan üç ünlü mimarlık bürosu tespit edilmiş ve onlara da bizim mimari projelerimiz gönderilerek birer iç mimari projesi hazırlamaları istenmiş. Bizim haberimiz olmadı. Projeler ve mimarlar geldikten sonra, onların yapacakları sunumu izlemek üzere Sami'yle ben davet edildik. Bu defa biz yarışmaya davet edilmesek de iç mimar seçiminde fikrimizin alınmasına özen gösterilmişti. Birlikte çalışıldıkça, işverenlerin yavaş yavaş bize güven duymaya başladıkları anlaşılıyordu.

Sunum yapılacağı gün Savcı Bey, işverenler ve biz bir araya geldik. Üç Amerikan bürosu da sahipleri ve birer yardımcıları ile gelmişlerdi. Teker teker projeleriyle gelip, sunumlarını yaptılar. Büyük, güzel çizilmiş planlar, kesitler, büyük ustalıkla hazırlanmış ve gerçekmiş gibi duran üç boyutlu çizimler doğrusu göz alıyordu. Sanırım yapan mimarlar da iyi konuşmacılardı. Projelerini yetkinlikle anlatılar. İşverenler, bazı ufak tefek sorular sordular. Sunumlar tamamlandı. Hatırladığıma göre biz hiç söze karışmamış, dinlemeyi tercih etmiştik.

Üç bürodan, üç farklı tasarım gelmişti. İsmini hatırlayamadığım ilk mimar, çarşının şeffaf ya da kontrollü olarak ışıklı düşündüğümüz çatıyı, dümdüz kapatıyor böylece elde edilecek muazzam düz tavanı bir ekran gibi kullanmayı öneriyordu. Ekrana reklam filmleri, çarşıdaki etkinlikler yansıtılacak, böylece iç mekânda, devamlı bir hareketlilik sağlanmış olacaktı.

İkinci tasarımcı, alışveriş merkezinde bir Boğaziçi atmosferi yaratmayı öneriyor, ona göre galerilerde, vitrinlerde, tavanlarda deniz ve boğaz temalı birtakım düzenlemeler yapıyorlardı.

MetroCity çatı örtüsü

Üçüncü tasarım daha dingin bir tasarım gibiydi. Müellif, eserlerini literatürden tanıdığımız bir dönemin önemli Amerikalı mimar Pietro Belluschi'nin oğlu Anthony Belluschi'ymiş. O çatıyı ışık geçiren bir germe tekstil strüktürle geçmeyi öngörüyor, çok güzel renklendirilmiş, döşeme, tavan paftaları, çok hareketli mobilya çizimleri sunuyordu.

Aramızda konuşmaya başlayınca, olağanüstü bir iç mimari arayan işverenimiz ilk sözü aldı. İlk iki projeyi doğrusu haksız sayılmayacak sözlerle eleştiriyordu:

"Yahu... üstü açık, ışıklı çarşıyı neye kapatıyorsun birader?.. Orada sinema oynatıp, ne kazanacaksın? Millet, tavandan gözünü alamayacak. Dükkânlarla ilgilenmeyecek. Bir kamu yararına bedava sinema mı yapacağız!"

Proje bizim de içimize sinmemişti... Karanlık iç perspektifler, tüm ustacalıklarına karşın çekici durmuyorlardı. Bu proje, oybirliğiyle elendi. İşverenin, ikinci proje için de düşüncesi pek olumlu değildi:

"Kardeşim, Boğaziçi'nin aslı hemen yakında duruyor. Taklidini burada neden yapalım?.. Komik oluruz vallahi..."

Böylece bu proje de elenmiş oldu. Son proje; ister istemez olumlu "ya da" düzeltilebilir bulundu. Hepimiz birtakım önerilerde bulunduk. Sonuçta; Anthony Belluschi'nin, yapılan önerilerle projesini geliştirmesi için kendisiyle bir avan projesi sözleş-

mesi yapılmasına karar verildi. Anthony Belluschi, Amerika'ya döndü. Projesini yaptı, getirdi. Bu arada bizimle birkaç defa konuşmuş, özellikle önereceği gergi strüktürlü tekstil konusunda fikrimizi ve onayımızı almıştı.

Bir toplantıda projelerini sundu. Sonradan kendi aramızda yapılan toplantıda, bizim ne diyeceğimiz soruldu. Bize göre projenin bizim de katıldığımız uygulanabilir birkaç fikri vardı ama özelikle, ana giriş cephesi ve holü için yaptığı öneriler, çok hareketli, uygulanması neredeyse olanaksız, iç mimarı elemanları kabul edilemez durumdaydı. Buna karşılık çok sayıda gösterişli, mübalağalı iç perspektif hazırlanmıştı.

Toplantıdan sonra büroya gelen Belluschi'ye de düşüncelerimizi söylediğimizde:

"Bunlar havuçtur; müşteriye önce çok pafta sunulur, asıl projeler tabii çok daha ciddi bir ücretle yapılır Mr. Tekeli..." diyordu.

İşverenler, Belluschi'nin Amerika'ya dönüşünden sonra; iç mimari projelerini de bizim hazırlamamızı istediler... Görüşmeler; yeni bir teklif, yeni pazarlıklar ve yeni bir sözleşmeyle sonuçlandı. Böylece MetroCity de yabancı mimar sözü kalmamış oldu. Türk mimarları olarak, iç pazarımızı ve projemizi başarıyla savunmuş oluyorduk...

İnşaat Süresinde Duraklamalar

İnşaat devam ederken, yapının kitlesi, bir kısmı cephe kaplamaları ortaya çıktığı sırada, Gölcük depremi patlak verdi. Deprem sırasında, Anadoluhisarı'ndaki evimizde yataktaydım. Şiddetli ve bitmek tükenmek bilmiyor gibi görünen sarsıntının durmasını beklerken, bir yandan da bu sarsıntının İstanbul'da neden olacağı yıkımı düşünüyordum.

Sarsıntı durduğu anda bahçeye çıktım. Elektrikler tüm şehirde kesilmiş, Boğaz'ın Avrupa yakası karanlığa gömülmüştü. Bahçeden görünen Levent-Zincirlikuyu-Maslak siluetini gün doğduğunda acaba nasıl göreceğiz, kuleler acaba yerlerinde duruyorlar mı diye endişe ve merak içindeydim. Elektrikler kesildiği için, televizyonlardan da bir haber alamıyordum.

Gün ağarmaya başladığında Boğaz'ın Avrupa tarafının, olduğu gibi yerinde durduğunu görünce, bir dereceye kadar rahatlamış olsam da artık bir yandan da merkezi Gölcük olan depremin ağır bilançosu ortaya çıkmaya başlamıştı.

1999 depreminden söz etmemin nedeni; depremin MetroCity'ye fiziki bir hasar vermemesine karşılık, müteahhidin satışlarının uzun süre durmasına neden olmasıdır. Satışlar durunca, inşaat da uzunca bir süre neredeyse tamamen durmuştu. Ardından gelen 2001 ekonomik krizi. MetroCity için yeni bir darbe olmuş, inşaatın yeniden başlaması ve hızlanması, 2002 yılının ortalarına kalmıştı. Böylece üç yıl olarak öngörülen inşaat süresi, neredeyse altı yılı bulmuş ve yapı 2003 yılının bahar aylarında açılmaya hazır hale gelmişti.

MetroCity'de Açılış Töreni ve Sonrası

Kararlaştırılan açılış gününden evvel, MetroCity'nin giriş holünde, geniş katılımlı bir basın toplantısı düzenlendi. Konuşma kürsüsünde işverenlerin yanında bana da bir yer ayrılmış; yapının mimari niteliklerini anlatmam istenmişti.

Ertesi gün, Büyükdere Caddesi'ndeki giriş alanında düzenlenen açılış töreni kalabalık oldu. Övücü sözler içeren güzel bir plaket verdiler. Kurdele kesildi. Mağazaların, yüzde seksen kadarı kiralanmış ve hazırlanmıştı. Kalabalık bütün katları doldurdu ve çarşıda yaşam başlamış oldu.

Benim için, tartışmalı başlayan, giderek zevkli hale gelen dokuz yıllık bir çalışma dönemi daha başarılı sayılabilecek bir şekilde tamamlanmış oluyordu. Yarı yarıya ortak olan işverenlerimizin bir yarısı içtenlikle kutluyor, teşekkür ediyor, diğer yarısı da genel olarak memnuniyet belirtmekle birlikte, sanki daha az coşkulu görünüyordu.

Karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan ilişkilerimizi koruduğumuz bu sevgili işverenimiz, alışveriş merkezinin, giriş alanı, giriş holü MetroCity istasyonu bağlantısından başlayarak, bir otopark katını daha çarşı alanına katmak, food court alanında

çarşıyı daha çekici hale getirecek, geliri de arttıracak yeni öneriler geliştirmeyi, onları etüt ettirmeyi hâlâ sürdürüyor. Herhalde haklı olmalı! Yaşamda değişim sürdükçe; bir yapıyı inşa edildiği ilk biçimde korumak mı yoksa akla geldikçe değiştirmek mi doğrudur. Kim bilebilir?..

59.

Sami Sisa'yı Kaybediyoruz

İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden sınıf arkadaşım Sami Sisa'yla ortaklığımızın, 1953 yılında ikimiz de Yedek Subay Okulu'nda askerlik görevimizi yaparken başladığını anlatmıştım.

Sami, inşaat mühendisi ve tanınmış bir müteahhit olan babasını kalp yetmezliğinden erken yaşlarda kaybetmişti. Kendisi de 1970'li yılların başlarında yaklaşık elli yaşındayken beliren kalbiyle ilgili rahatsızlıklardan şikâyet ediyordu. Giderek artan bu rahatsızlığı, 1980'li yıllarda artık ameliyatı kaçınılmaz hale getirmişti. Sami, birçok kişi ile konuşup, fikir aldıktan sonra kararını verdi. Ameliyatı ünlü Cleveland Clinic'te yapılacaktı. 1984 yılı başlarında eşiyle birlikte gittiler. Ben İstanbul'dan her gün telefonla bilgi alıyordum. Yaklaşık bir hafta süren incelemelerden sonra karar verildi ve ameliyat yapıldı. Aldığım haberle-

Doğan Tekeli - Sami Sisa, 1967 ve 1997 yıllarında

re göre ameliyatı oradaki en ünlü doktor yapmış ancak iki gün sonra bir sorun çıkmış ve yoğun bakıma alınmıştı.

O günlerde ben de İzmir'den annemden bir telefon aldım. Babam bir beyin kanaması geçirmiş. Annemin telefonundan iki saat sonra, İzmir'deki evimizde babamın son saatlerine yetişebildim. Babamı, İzmir'in eski Kokluca Mezarlığı'nda; annesinin yanında toprağa verdik. Ertesi gün Sami'nin eşi beni aradı. Sami'nin, operasyondan sonra kendisini toparlayamadığını, İstanbul'a dönmek istemediğini söylüyor, beni Cleveland'a çağırıyordu. Hemen İstanbul'a döndüm ve Amerika'ya hareket ettim.

Cleveland'da Sami Sisa ile eşinin kaldıkları otelin kapısına geldiğimde, Sami'nin lobide asansör beklediğini fark ettim. Ayrı kaldığımız on beş gün içinde inanılmaz derecede zayıflamıştı, hayli yorgun görünüyordu. O da beni gördü. Gözyaşlarına boğuldu. Gelen asansöre hızlıca binip, gözden kayboldu.

Otele kaydımı yaptırırken Sami'nin eşi, aşağıya indi, beni buldu. Sami'nin çok değiştiğini, duygusallaştığını ama biraz sonra sakinleşip aşağıya ineceğini söyledi. Lobide birlikte oturup konuşurken Sami geldi. Kucaklaştık, hasret giderdik. Ameliyatını, Sami'nin şikâyetlerini dinledim. Doktorların tavsiyesi olan her gün bir süre yürüyüş egzersizini yapmak istemiyor, halsizlikten yakınıyordu. Zorunlu olarak Cleveland'da bir hafta kaldım. Kısa da olsa birlikte yürüyüşler yapıyor, Sami'nin yavaş yavaş kendine olan güveni de artıyordu. Böylece İstanbul'a dönecek kadar moral buldu ve birlikte dönebildik.

İstanbul'da bir iki ay süren iyileşme döneminden sonra sağlığına kavuştu. 12-13 yıl oldukça sağlıklı sayılabilecek bir yaşamdan sonra 1996'dan itibaren, sıkıntıları yeniden başladı. Galiba 1997'de tekrar Cleveland'a gitti. Orada kalp kapakçığının değiştirilmesi gerektiğini ve hemen ameliyatının uygun olacağını söylemişler. Sami, ameliyatının İstanbul'da yapılabileceğini düşünmüş; Cleveland'dan, Miami'ye geçmişler. Büyük bir gemi ile Karayipler'de mutlu kaldığı bir gezi yapıp döndüler.

Geziden sonra, İstanbul'da kalp kapakçığı ameliyatı olmayı istedi. Ancak yapılan tetkikler sonucu Cleveland'daki operasyonda yapılan bir hata nedeniyle doktorlar, kapakçık ameliya-

tını nasıl yapacaklarına karar veremediler. Uzunca bir süre özel bir yöntem geliştirmeye çalıştılar.

Sami Sisa, 98-99 yıllarını çeşitli rahatsızlıklarla geçirdi. 2000 yılı sonlarında da evde geçirdiği bir kaza sonucu kalçası kırıldı. Ailesi, diğer hastalıklarında tedavi olduğu Amerikan Hastanesi'nden memnun kalmamış olmalılar ki ameliyatın Alman Hastanesi'nde yapılmasına karar verildi. Ameliyattan önceki gece, Sami'nin doğum günüydü. Hem kutlamak, hem görmek ve moral vermek üzere ziyaretine gittim. Neşeli ve yüksek moralli görerek sevindim.

Ertesi sabah, hastanede ameliyattan çıkmasını eşiyle birlikte bekliyorduk. Doktorlar haber göndermiş, beni görmek istemişler. Ameliyathane kapısına çıkan yeşil gömlekli, başlıklı iki operatör "henüz ameliyata başlayamadıklarını, narkoz esnasında bir sorun çıktığını" söyleyip, beni geri gönderdiler. Bir süre sonra akrabam olan bir başka profesör doktor, beni telefonla arayarak "Sami'nin narkoz verilirken, sakin bir şekilde ve adeta uyurken ıstırap çekmeden vefat ettiğini, biraz evvel operatörlerin beni çağırdıklarında bunu söyleyemediklerini" anlattı, başsağlığı diledi. Sami'nin vefatını, oğluna ve eşine haber vermek de bana düştü. Yapacak bir şey yoktu. Haberi güçlükle verebildim. Bundan sonra, yapılması gerekli işleri yapmak üzere, üzüntü içinde hastaneden ayrıldık.

Ölümleri doğal karşılayacak bir yaşa gelmiştim. Ama on, on iki saat önce, son yıllardaki kırılgan sağlığına karşın; neşeli, ümitli bıraktığım Sami'nin, 73. yaşının ilk günün sabahında, hiç beklemediğimiz halde aramızdan ayrılması, hayatın ne kadar pamuk ipliğine bağlı olduğu ve hiçbir konuda, aşırı hırslı olmamak gerektiği yönündeki inançlarımı güçlendirdi.

Sami, tam "İstanbul Efendisi" tanımına yakışan bir insandı. Olağanüstü duyarlı, etrafına karşı çok nazik ama düşüncelerinde sağlam ve taviz vermeyen bir kişiliğe sahipti. Uzun ortaklığımızda elbette farklı düşüncelerimiz ve tartışmalarımız olmuştur, ancak hiçbirimizin birbirimize karşı sesimizin yükseldiği olmamıştır.

Sami'nin vefatını; ailesinin, benim ve büro arkadaşlarımızın gazete ilanlarıyla duyurduk. Bununla birlikte günlük gazetelerimizin pek çoğu haberi, Sami'nin fotoğrafı ve "Mimarlığımızın

Büyük Kaybı" başlıklarıyla verdiler. Basınımızın, bizim ve yaptıklarımızın farkında olmadığına emin olduğum halde bu ilgi, toplumumuzun mimarlığa karşı büsbütün duyarsız olmadığını göstererek onun vefatından duyduğum büyük acıya karşın, beni duygulandırmıştı.

Doğan Tekeli, Nedim Sisa - 2006

BÖLÜM V

2000 YILINDAN GÜNÜMÜZE

60.

2000 Yılı ve Sonrası

1970'li yıllardan başlayarak Sami Sisa'yla ortaklığımız, danışmanlarımızın önerisiyle limited şirket statüsüne geçmişti. Zaman geçip, yaşlarımız ilerledikçe her ikimizde de bizden sonra kalanlara, parasal, hukuksal hiçbir sorun bırakmamak gibi bir düşünce belirmeye başladı. Bu düşünceyle kapatılması zor olan ve uzun zaman alan limited şirketi vaktiyle kapatıp, ortaklığımızı "adi ortaklık" biçiminde sürdürmeye karar verdik. Gerçekten de bu işlem, beş yıldan fazla sürdü. 1996 ya da 1997'de LTD. ŞTİ. kapatılmış biz de "adi ortaklık" olarak çalışmaya başlamıştık. Bu nedenle Sami'nin vefatından sonra, Sami'nin eşi ve oğluyla aramızda herhangi bir sorun yaşamadan bir anlaşma yapıldı. Ortaklık benim yönetimime geçti. İsmimiz "Tekeli-Sisa Mimarlık Ortaklığı" şeklinde devam ediyordu.

Ben Sami ile çalışırken, Türkiye'de kurumların genellikle kişilere bağlı oldukları için uzun ömürlü olamadıklarını, kurumlaştığının kabul edildiği büromuzun bu nedenle bizden sonra da yaşatılabilmesini düşünüyordum. Bazı genç arkadaşlarımıza şimdiden ortaklık statüsü vermeyi öneriyordum. Sami ise, bu düşünceme karşı çıkıyor:

"Yapamazlar Doğan'cığım... Mimarlık, kişiye bağlı bir meslektir; bizim gibi yürütemezler..." diyordu.

Sami'nin vefatından sonra bir iki yıl büro benim yönetimimde çalışmalarını sürdürdükten sonra, büronun benden son-

ra yaşamını sürdürebilmesi düşüncemi uygulamaya koydum. Bir süredir Paris'te eğitimini tamamlayarak, büroda çalışmakta olan Sami'nin oğlu Nedim Sisa'ya, yaklaşık 30 yıldır, büroda bizimle birlikte çalışan, çalışkanlığını ve yeteneğini takdir ettiğimiz Dilgün Saklar'a ve gene Teknik Üniversite'de öğretim üyesiyken, büromuzda bizimle çalışmayı seçen akrabam Mehmet Çakırkaya'ya, kendi aralarında eşit hisselerle, ama çoğunluk bende kalmak üzere, ortaklık önerdim. Arkadaşlarım, önerimi uygun buldular ve ben üç genç ortağım ile yeni bir çalışma dönemime başladım.

Bu yeni dönemde bir yandan daha önce başlanmış olan Metro City, Antalya Havalimanı terminalleri gibi işlerimizi tamamlamaya çalışıyor, bir yandan yeni işler alıyorduk. Bunlar arasında, Silivri-Çantaköy'de Sanovel İlaç Fabrikası, İstanbul Talimhane'de Haber Türk büroları ve stüdyoları, Erbil'de alışveriş merkezi gibi büyük yapıları sayabilirim. Gerçekte bunların üçü de arka planları, anlatılmaya değer anılarla dolu olsa da şimdiye kadar yeterince yapı öyküsü anlattığıma inanıyorum.

Bu dönemde, büro dışında da bazı dönemlerim oldu. Rahmetli Şakir Eczacıbaşı'nın, davetiyle İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda, on yılı aşkın bir süre yönetim kurulu üyeliği, başkan vekilliği yaptım. 2006-2008 yılları arasında da İstanbul Serbest Mimarlar Derneği yönetim kurulu başkanlığında bulundum.

Büroda çalışmalarımızı sürdürürken, 2006 yılına geldiğimizde, cazip bir yarışma teklifi aldık. İstanbul'da Milli Savunma Bakanlığı'na ait Sabiha Gökçen Havaalanı'nda, yeni ve büyük bir dış hatlar terminali için sınırlı bir proje yarışmasına davet ediliyorduk. Yarışma şartnamesi ve kuralları, alıştığımız yöntemlere uygundu ama süre, olağanüstü kısa tutulmuştu.

Daha önce, uzun süre üzerinde çalıştığımız Antalya Havalimanı terminalleri dolayısıyla bu konuda bir ölçüde bilgi ve deneyim kazanmıştım. Bu güven ve rakiplerimizin de aynı kısa sürede çalışacakları düşüncesiyle yarışmaya girdik. Tasarım, yeni ortaklarımın katılımıyla benim yönetimimde yürütülüyordu. Projeyi, maketi zamanında hazırlayıp, teslim edebildik. Seçici kurulun çalışmaları uzun sürmedi, projemizin uygulanmak üzere seçildiği bildirildi. Ünlü rakiplerimize karşılık, oldukça

ileri bir yaşta, önemli bir yarışma daha kazanabilmek elbette beni mutlu etti. Öte yandan idarenin yarışma aşamasındaki büyük acelesine rağmen, ne o yıl, ne bir sonraki yıl uygulama projelerine başlayamadık. Ancak yarışmayı kazandığımız için idare ile ilişkilerimiz sürüyor, ileride uygulama projelerinin bize yaptırılacağı vaadi ile projede birtakım değişiklikleri yapmamız isteniyordu. Böylece yaklaşık bir buçuk yıl ücretsiz çalıştıktan sonra, idarenin istediği değişiklikleri içeren, "yap-işlet-devret" ihalesine esas olacak avan projeyi hazırladık.

Televizyondan izlediğimiz açık ihale sürecini bir Türk, iki yabancı girişimden oluşan bir konsorsiyum kazandı. Onların, bizimle bir sözleşme yaparak, bizi işe başlatmalarını beklerken; bize ihaleden iki üç ay sonra başvuruldu. Uygulama projelerine başlamamızı bekliyorlar, ancak konsorsiyum, Türkiye'de henüz şirket haline gelemediği için, sözleşmenin daha sonra yapılacağını söylüyor. Böylece biz, ileride yapacağımız sözleşmeye karşılık yaklaşık iki yıl, bize göre oldukça büyük bir parasal yükü taşımış olduk.

Projelere başladıktan üç dört ay sonra nihayet sözleşme yapmaya sıra gelebildi. Konsorsiyumun, bu işin başına getirdiği yönetici çalışkan, zeki bir inşaat mühendisiydi. Daha önce tanıdığım büyük müteahhitlik firmaları ENKA ve STFA'nın yöneticilerine benziyor, astığı astık, kestiği kestik otoriter bir komutan gibi davranıyordu. Onunla bir miktar fedakârlığı da göze alarak, bir sözleşme yapabildik. Kısaltılmış inşaat süresine uyabilmek için hızla çalıştığımız o günlerde ben de hisselerimin bir kısmını devrederek yeni ortaklarımı, benimle eşit duruma getirmenin vaktinin geldiğini düşünmeye başladım. Bu düşüncemi kısa sürede uygulamaya koydum. Böylece her birimiz "Tekeli-Sisa Mimarlık Ortaklığı"nın dörtte birer hissesine sahip, eşit ortakları olmuştuk.

Bu değişiklik, yönetimde ve tasarım kararlarında kendini gösterdi. Ortaklarımın her biri, üzerlerine aldıkları işlerde daha serbest hareket ediyorlar ama hemen hemen tüm kararları hakkında bana bilgi veriyorlardı. Ben de onların kararlarını genellikle onaylamakla beraber, yıllardır alıştığımız, büronun işverenlerle ilişkisi, mesleğe karşı duruşumuz gibi konularda gerek gördükçe kendi tutumuma uygun önerilerde bulunuyordum.

Sabiha Gökçen projeleri, büroda inşaata paralel olarak hızla yürüyordu. Ancak konsorsiyumun birbiri ardına getirdiği fikir ve karar değişiklikleri nedeniyle, çalışma yükümüz düşündüğümüzden çok artmıştı. Büroda üç dört iş birbirine paralel yürüyordu. Yıllarca toplam 10-12 kişiyi geçmeyen kadromuz, 25 kişiyi bulmuş hatta geçmişti. Böylece yoğun bir çalışma içindeyken, Nedim Sisa bir süre Paris'te yaşamak istediğini söyledi, ortaklıktan bir yıl izin istedi ve ayrıldı. Nedim'in iki kızından sonra ikiz erkek çocukları dünyaya gelmiş, genç evlilerin, dört çocuğu olmuştu. Fransız vatandaşı olan eşi de İstanbul'daki yaşama istediği gibi uyum sağlayamamış olmalı ki bir süre Paris'e gitmek, değişik bir ortamda yaşamak istiyorlardı. Nedim, bir yıllık ayrılışının ardından bir süre daha İstanbul'a dönmedi. Döndüğünde ortaklıktan ayrılmak istediğini söyledi. Hisselerini kalan üç ortağa devrederek ayrıldı.

Tekeli-Sisa Mimarlık Ortaklığı, 2008 yılından sonra çalışmalarını üç ortakla sürdürecekti. Bu yeni dönemde, yönetim ve tasarımla ilgili kararlar, üçümüzün katılımıyla alınıyordu. Ortaklarım, beklediğim gibi, sorumluluklarındaki işleri daha çok benimsiyorlar, daha çok çalışıyorlardı. Sabiha Gökçen'in yoğun uygulama projeleri ve mesleki kontrollük işlerini Dilgün'le beraber yürütüyorduk. İnşaatın aşağı yukarı yarılarından itibaren, Dilgün konuyu daha çok sahiplendi. Bu da beni memnun ediyor, işimi hafifletiyordu ama tasarımla ilgili düşüncelerimi daha çok tartışmaya, kontrollük toplantılarındaki davranışımı daha çok eleştirmeye başladı.

Artık daha çok tartışıyorduk. Halbuki büronun, benden sonraki yöneticileri olmayı hak ettiklerine inandığım ve benimle eşit konuma gelmelerini sağladığım ortaklarımla, sertleşebilecek uzun tartışmalara girmek istemiyordum. Kararları geciktirmemek için de çok defa özveride bulunan taraf ben oluyordum. Bu da beni rahatsız ediyordu. İnşaatın son aylarında, yapının kontrollüğünü tamamen Dilgün Saklar'a bırakmaya karar verdim. İnşaata gitmeyecek, toplantılara katılmayacaktım. Böylece bizi destekler görünen ama desteklemeyen bakanlık temsilcisini ve müteahhitliğin, belki de haklı olarak her zaman zemberek gibi gergin yöneticisini görmeyecektim. İnsan olarak her ikisini de

sempatik buluyor, ama yapıyla ilgili tutumları, beni rahatsız ediyordu. Kamuoyunda, Fenerbahçe'nin ikinci başkanı olarak ünlenen, müteahhit şirketin patronu, tüm proje ve inşaat süresince benimle görüşmeye lüzum görmeyerek, kendisinin ve şirketinin mimarlara bakışını açıkça göstermişti. Ama açılış töreninden bir hafta önce terminalin önüne, aprona getirilen koltuğa oturarak yapının üstün niteliklerini neredeyse kendi şirketi tarafından tasarlanmış gibi televizyon kameralarına anlatıyordu.

Terminal, 2009 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda başbakanın katılımıyla düzenlenen bir törenle hizmete açıldı. Gerçekten, 18 ayda ve bu gibi yapılar için rekor sayılabilecek bir sürede açılmıştı. Ama bana göre bilinçli olarak eksik bırakılmıştı.

Ülkenin önemli giriş kapılarından birisi olacak olan yeni terminalde, çağdaş Türk sanatının temsil edilmesini gerekli görmüş, projede sanat eserleri için, özel yerler ayırmıştık. Müteahhitlik önce bu aşamada sanat eserlerini düşünmediklerini bildirdi. Daha sonra da aceleyle temin edilebilen bir şeyler bulunup yerleştirildi. Bulunabilenler ise çağdaş Türk sanatını temsil etmekten hayli uzaktı. Herhalde müteahhitlik kendince bir ekonomi sağlamış oluyordu. Projedeki asma tavanların büyük kısmı da "Bunlar düşerek altlarındaki insanlara ve ekipmana zarar verirler" denilerek, uygulanmadı. Giden yolcu katında göz dolduracak zenginlikte olmalarını ve aydınlatılmalarını tasarladığımız iç bahçeler ise, açılışa sadece bir hafta kala getirilen cılız bitkilerle güya gerçekleştirilmişti. Ama iç mekânda bahçelerin varlığı hissedilmiyordu. Bugün ise bu bahçeler, çoğunlukla yok edilmiş, yerlerine kiraya verilen kafeler yerleşmiştir. İdare, bütün bu eksiklikleri hoş görerek yapıyı kabul etmişti. Doğrusu üzülmemek elde değildi. Türkiye'de mimarlık yapmanın nasıl zor, nasıl bezdiren bir iş olduğunu bir kez daha yaşamış oldum. Bu duygular, benden başka herkesin, kendi başarısı saydığı yapının açılış törenine katılmak ve sevinci paylaşmak isteği bırakmamıştı bende. Zaten törende mimarlardan söz eden de olmamıştı. Her zaman ki gibi.

İki ortağım da işverenler ve ilişkiler konusunda yıllardır sürdürdüğüm ve büromuza saygınlık kazandırdığına inandığım duruşumu, adamakıllı esnetmemi ve sorun çıkarmamamı isti-

yorlardı. Buna gerekçe olarak da yaşım ve deneyimlerim nedeniyle benim kabul edilebileceğimi ama onların ileriyi düşünerek işverenlerle iyi geçinmek zorunda olduklarını söylüyorlardı. Galiba hâlâ ortaklığın içinde olduğumu unutuyor, benden sonrası için kendilerini güvenceye almak istiyorlardı. Böyle bir tutumun bende giderek mesleğe karşı sorumluluğumla bağdaşmadığı düşüncesi gelişmeye başladı. Büroda da eski özgür karar alma rahatlığımın ve verimimin azaldığını görüyordum.

2010 yılında 81 yaşıma girmiştim. Görebildiğim kadarıyla yaşıtlarım arasında, benim kadar yoğun sorumluluk alan meslektaşım da yoktu. Aynı yılın sonuna doğru, aktif mimarlık yaşamımı bırakmayı; bürünün idari, mali ve mesleki sorumluluğunu ortaklarıma devretmeyi düşünmeye başladım. Aramızdaki konuşmalarda, bu düşüncemi üstü kapalı olarak ortaklarıma anlatmaya ayrılmam karşısında onların tepkilerinin ne olacağını ölçmeye çalışıyordum.

Birkaç görüşmeden sonra, ayrılmamın ortaklarımda bir sorun yaratmayacağı kanaatine vardım. Örneğin:

"Eğer ben ayrılırsam, benimle çalışmaya alışmış işverenlerimiz, nasıl karşılarlar, ne dersiniz?.." dediğimde:

"Bizimle çalışmak istemezlerse çalışmazlar, ne yapabiliriz!.." gibi bir cevap alıyordum. Bu tür konuşmalar, ortaklıktan ayrılma düşüncemi iyice güçlendiriyordu. Elbette, 60 yıla yaklaşan bir meslek yaşamını noktalamak zorunda kalmak, hüzün vericiydi. 2011 yılı başında 82. yaşımdaydım. Sedat Hakkı Eldem'in, yaşamının son yıllarında kendisine yakışmayacak işlerde imzasının kullanılmasını aklımdan çıkaramıyordum. Çok sayıda büyük yapı gerçekleştirdikten sonra, yeni işverenlerle bir işe sıfırdan başlamak, onları yeniden mimarlık hakkında bilinçlendirmeye çalışmak düşüncesi de artık ağır geliyordu.

2011 yılbaşından itibaren kararım kesinleşti. Kendime göre bürodan ayrılma ve hisse devri konusunda bir protokol hazırladım. Eski arkadaşım, avukatım Erol Değerli'nin fikrini aldım. 2011 Şubat'ının son günlerinde, ortaklarım ve avukatımı bir toplantıya çağırdım. Odamda toplandık. Hazırladığım protokolü kendilerine dağıttım. Protokole göre hisselerimi, iki ortağıma eşit olarak ve karşılıksız devrediyordum. Tekeli-Sisa mimarlık

Ortaklığı'nın yeni yöneticileri onlar oluyorlar, büronun benim sahip olduğum tüm demirbaşlarını da kullanımlarına tahsis ediyordum. Protokol okundu. Hemen hemen hiç konuşulmadan imzalandı.

Uzun bir düşünsel hazırlık döneminden sonra, sorumluluklarımı devretmiş ve aktif mesleki yaşantımı sonlandırmıştım. Aslında mimar olarak aranıyor, hatta yarışma kazanabiliyor ve iş alabiliyordum. Meslekte hâlâ başarılı sayıldığıma inanıyordum. Bu nedenle "emekliliği" aklıma getirmiyordum, ama elbette her şeyin bir sonu vardı. Daha ileri yaşlara gelip, gücümü yitirmeden işi tadında bırakmayı da bilmeliydi. Belki, istemeden de olsa davranışlarıyla, emeklilik zamanımın geldiğini bana hatırlatan ortaklarıma teşekkür etmeliydim. İlk gün hissettiğim burukluk bu düşüncelerle yerini tam bir rahatlık hissine bıraktı. Doğru olanı yaptığıma kanaat getirdim.

Benim için yeni bir yaşam başlamıştı. Mimarlıktan elbette kopmamıştım ama sorumluluk duygusunun yarattığı gerginlikten uzaklaşmış, rahatlamıştım.

20-25 yıl kadar önce sindirim sistemimden şikâyetlerim vardı. İyi bir doktor arıyordum. Yakın bir arkadaşım kendi tanıdığı bir uzmanı önerdi. Randevu alıp gittim. Benden yaşlı, topluca ve babacan görünüşlü doktor, elimi sıktıktan sonra, daha beni dinlemeden sordu:

"Kardeşim siz ne iş yapıyorsunuz?"

"Ben mimarım efendim."

"Kardeşim siz o işi hemen bırakın. Hayatınızı değiştirin, olabilirse eşinizi de değiştirin..." "Baksanıza ne kadar sıkılmışsınız, ne kadar gergin, yorgun duruyorsunuz..."

Galiba bu lokman hekim gibi gün görmüş babacan doktorun verdiği reçeteyi 25 yıl sonra, o da kısmen uygulayabilmiştim.

Ünlü İngiliz filozofu Bernard Shaw'a 82. yaşını kutlarken sormuşlar…

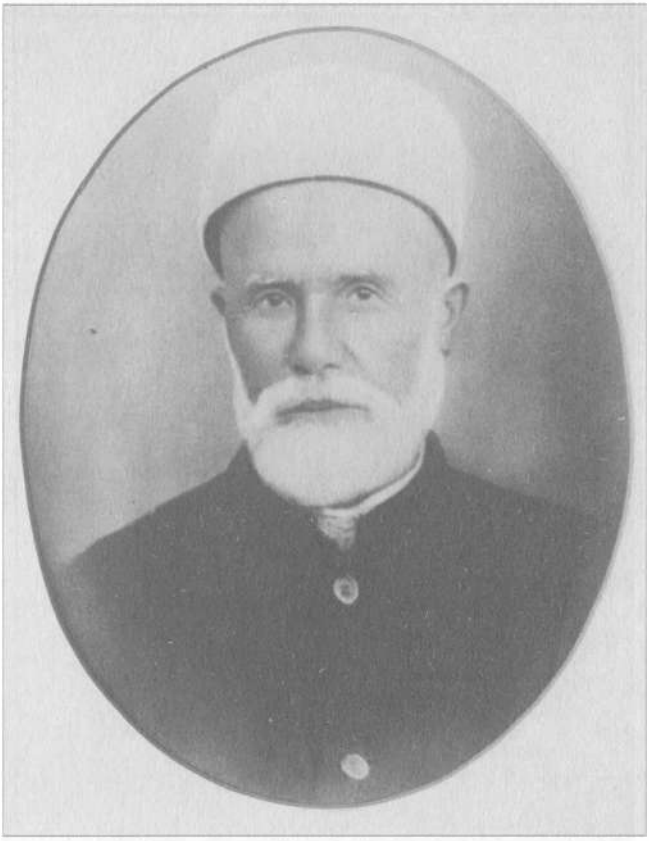
"Üstad bu yaşa geldiniz. Neler hissediyorsunuz? Mutlu musunuz?"

"Elbette çok mutluyum" demiş... Eğer alternatifini düşünürseniz...

Bilmem ki nasıl anlatsam;
Nasıl, nasıl size derdimi!
Bir dert ki düşman başına.
Gönül yarası desem…
Değil!
Ekmek parası desem…
Değil!
Bir dert ki
Dayanılacak şey değil

Orhan Veli Kanık

Aile Albümünden...

Dedem Faik Tekeli
Isparta İdadisinde mubassır ve hattat

Yaklaşık 8 aylık iken annem ve babamla,
1930 (Saliha-Talât Tekeli)

İstanbul'da 48. İlkokul 1nci sınıf öğrencisi iken,
1937

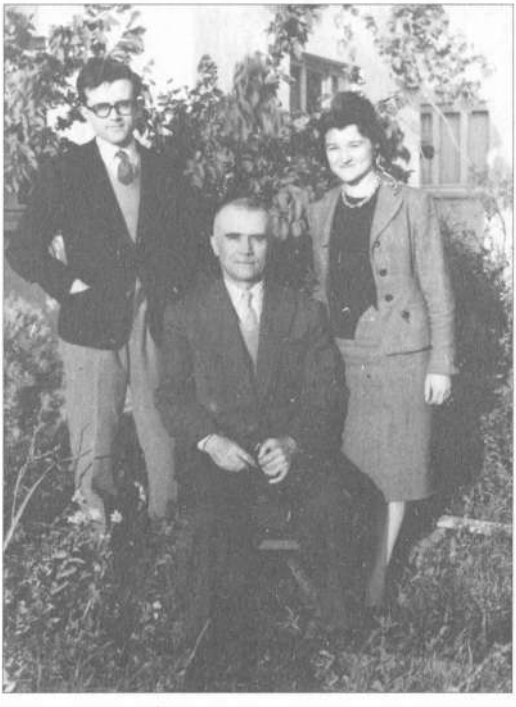
Aile içinde sünnet toplantısı, 1941. Kardeşim İlhan (2.5 yaşında), ben (11 yaşımda), yanımda Güliz (Halamın ortanca kızı) Arkada, enişte Zeki Öner (tarih hocam), babam, annem, halamın büyük kızı Nermin ve halam Ziynet Öner

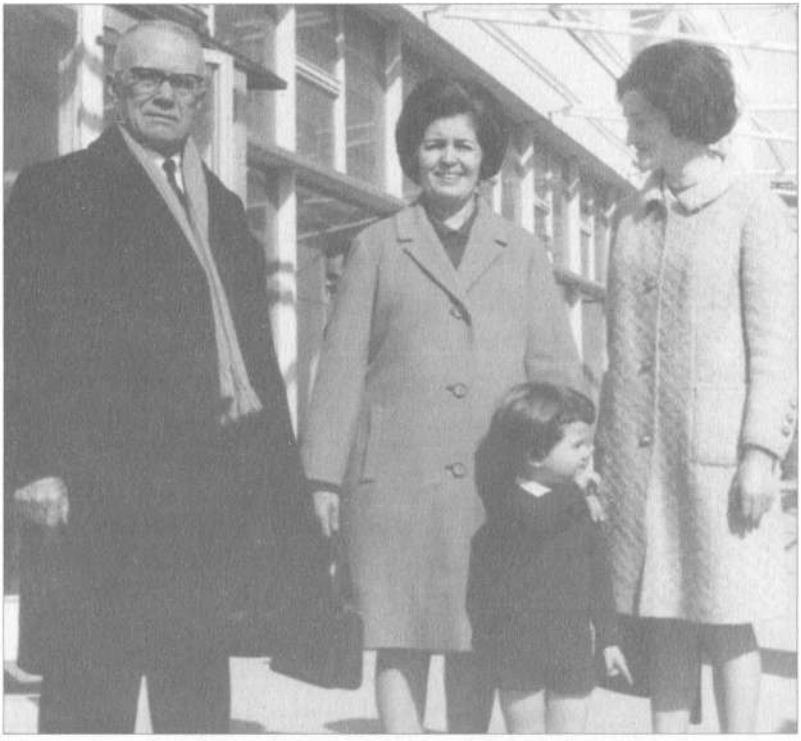
İlkokul son sınıfta 12 yaşımda kardeşim İlhan ile, İzmir Hükümet Konağı önündeki parkta, 1941 yılı sonu

Babam, İstanbul'da küçük kiralık dairemde

Babam, yılda bir bizi görmeye gelirdi,
Moda'da kiralık yazlığımızda, 1961

Yeşilköy'de babam ve annemi uğurluyoruz,
1968

Eşim Zeynep ve oğlum Faik, Çamlıca eteklerinde gezide,
1968

Faik 6 yaşında, Teşvikiye Site apt.daki dairemizde,
1972

Zeynep, Burcu, Faik, Ben ve önde küçük Doğan Tekeli bir bayram tatilinde, 2010

Zeynep bir hayvanseverdir,
Anadolu Hisarı'ndaki evimizde, kucağında kedisi Tatyana, 2010

Bir tatil akşamı, 2011

Dede Doğan Tekeli ilkokul 4. sınıfta, İzmir 1941
Torun Doğan Tekeli ilkokul 4. sınıfta, İstanbul 2012

Kişi Adları Dizini

Aalto 87, 112, 114
Abdülaziz (Sultan) 139
Abdülhamit II. 182
Acar, Kuzgun 162, 172
Ağa Han 1, 11, 151, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 424, 426, 427, 428, 429, 430, 432, 433, 435, 436
Ahmet Vefik Paşa 139
Akçer, Faruk 133
Akozan, Feridun 51
Algan, Ayla 395
Alguadiş 82, 83
Alican, Ekrem 313, 314
Ali Hikmet Bey 22
Ali Rıza Bey 219
Alp, Yaşar 156, 157, 158, 159
Alsaç, Orhan 88, 89, 109, 127, 128, 157, 158, 192, 193, 194, 195, 305, 400
Altav, Yıldırım 170, 253, 256, 288
Altıntaş, Yurdaer 15
Alyot, Halim 52, 53
Amca Mithat 187, 188
Ando, Tadao 175
Anhegger, Robert 145, 146
Anman, Orhan 120
Ansen, Yenal 359
Arda, Orhan 31, 33, 36
Arkan, Seyfi 261, 280
Arkoun, Muhammed 431
Arslan, Rahmi 24
Aru, Kemal Ahmet 37, 38, 49, 91, 93, 94, 395, 396
Aslan, Anna 174
Aşkan, Rıza 51, 52, 53, 54, 55, 93, 94, 98, 99, 108, 109
Atasü, Oktay 313, 314
Atay, Falih Rıfkı 131, 141
Atay, Oğuz 171
Aydın, Tekin 61, 62, 63, 64, 91, 92, 98, 99, 103, 125
Ayhan (Asteğmen) 66, 108
Aytaç, Mustafa 29
Ayyıldız, Özcan 200

Babaç, Selçuk 323, 325
Bach 108
Baklava Kâzım 22
Balioğlu, İrfan 443
Balmumcu, Şevki 250
Barşal, Fatma 129
Barutçu, İsmet 121
Batu, Emel 16
Bauchlas, Thales 253
Bayar, Celâl 53, 115, 142, 143, 144, 145, 147
Bayar, Reşide 115, 116, 117
Baydar, Ferzan 121, 125
Baytın, Tulu 136
Baytok, Taner 262, 263
Beethoven 108
Begüm Ağa Han 433, 435
Bektaş, Cengiz 396, 400
Belluschi, Anthony 446, 447
Belluschi, Pietro 446

Belmondo, Jean Paul 283
Bengü, Cemil 116
Beyatlı, Yahya Kemal 141
Binan, Muhittin 30, 121
Bingüler, İhsan 168
Biret, İdil 137
Birgi, Muharrem Nuri 129, 136, 137, 263
Bolak, Orhan 37, 41, 42, 43, 121, 122, 231, 235
Bonatz, Paul 41, 49, 50, 63, 87, 115, 213, 232, 270
Bouchlas, Thales 240, 252
Boysan, Aydın 121, 282, 395, 396
Branca, Alexander Von 91
Burgiba, Habib 333, 335
Burhan Hoca 26
Burhanettin Bey 75, 76

Camcı Sion 189, 190
Cangür, Fahrettin 151, 156
Can, Neslihan 17
Canpolat, Emin 94
Cansever, Turgut 62, 63, 67, 87, 140, 188, 327, 416, 423, 426
Carter, Jimmy 435
Cedetaş, Bülent 288, 356
Cemal Bey 18, 262
Cemal Paşa 139, 140
Cenani, Rasim 207, 208, 209
Cengizkan, Müge 127
Ceyhun, Demirtaş 15
Cezzar, Engin 395
Cimcoz, Salah 129
Cim, Halil 22
Cindoruk, Hüsamettin 402, 403
Cook, Peter 135
Corbusier 63, 87, 92, 112, 113, 134, 267, 270, 422
Coşkunoğlu, Atalay 320, 321, 322, 328

Çadır, Rüştü 147
Çağlayangil, İhsan Sabri 277, 278, 280
Çakırhan, Nail 327, 328, 418
Çakırkaya, Gürmen 287
Çakırkaya, Mehmet 457
Çavuşoğlu, Muammer 109, 110, 310, 311
Çınar, Necdet 358, 359
Çinici, Altuğ 191 (bk. Tanrıverdi)
Çinici, Behruz 108, 111, 167, 191, 246, 387, 429
Çinici, Can 429
Çörtük, Kâmuran 367, 369, 370

Dalan, Bedrettin 381, 382, 383, 389, 390, 392, 393, 398, 399, 406
Dalokay, Vedat 391, 405
Değerli, Erol 319, 377, 461
Demirağ, Turgut 316, 317, 318
Demirel, Süleyman 149, 150, 175, 255, 367, 369, 370, 403, 444
Demirkök, Turgut 294, 295
Demir, Suna 33
Derviş, Kemal 343
Dickinson (Albay) 74
Dilgan, Hamit 27, 49, 219
Doğancı, Perran 191
Doris 74, 75, 76, 77
Dormen, Haldun 395
Doruk, Birsen 200
Doshi, Balkrishna 421, 422, 424
Doxiadis 271, 273, 274
Drahşani, Ferroukh 436
Dudok 98

Ecevit, Bülent 343
Eczacıbaşı, Şakir 457
Eisenman, Peter 422, 429
Ekinci, Oktay 127, 392
Elbizim, Fikret 284, 291
Eldem, Edhem 272
Eldem, Nezih 37, 87, 153, 187
Eldem, Rana 271
Eldem, Sadi 271, 272
Eldem, Sedat Hakkı 37, 39, 51, 53, 94, 95, 96, 124, 133, 154, 156, 163, 213, 214, 258, 259, 271, 277, 415, 416, 461
el-Fakih, Mongi 335
el-Hakim 332, 334
Elif Naci Bey 141, 142
Emiroğlu, Selma 92
Emiroğlu, Yalçın 92, 93
Emler, Selma 139, 140

Enver Bey 154, 155
Eram, Haçik 288
Erbulak, Altan 92
Erdem, Tarhan 388
Erdeniz, Suat 55
Erginbaş, Doğan 36, 87, 121, 187, 231
Erkin, Feridun Cemal 262
Eroğan, Kadri 112, 113, 204, 213
Erol, Altay 61
Erol Bey 266, 271
Erol, Nevzat 62
Ertekin, Süleyman 63
Ertuğrul, Muhsin 148
Eser, Lâmi 26, 28, 37, 39, 187
Esin, Emel 264
Esin, Seyfullah 263, 264, 265, 267
Ethem Bey 75, 76
Ethem Paşa 54
Etiman, Rasin 205
Evren, Kenan 401
Eyice, Semavi 382
Eyüboğlu, Bedri Rahmi 143, 172
Eyüboğlu, Eren 172
Eyüboğlu, Mualla 139, 141, 143, 145, 146
Eyüboğlu, Sabahattin 143

Fathy, Hasan 328, 415, 416, 417
Fedon 77
Feilden, Bernard 427
Fenmen, Şefik 272
Fersoy, Orhan Cemal 120
Fındıkoğlu, Cihat 94
Foster 422

Gehry, Frank 420, 421, 422, 423, 427, 432
Germaner, Ali Teoman 172
Gezer, Hüseyin 390
Giedion 244
Gorbaçov, Mihail 345
Gökay, Fahrettin Kerim 162
Gökdoğan, Mukbil 26, 191, 193, 442
Gönül, Sevgi 395, 396
Görey, Yavuz 172
Guggenheim 245
Gutbrod 270
Gülçelik, Sadi 205
Güler, Ara 395
Gülseren 25, 36, 62
Gümrükçüoğlu, Rahmi 280
Gün, Aydın 395
Günay, Reha 327, 417, 418
Günsur, Nedim 172
Gürel, Sermet 235
Gürsel, Yakup 156
Güven, Ergun 28, 44
Güven, Muhittin 123, 125
Güzelsu, Kutlu 382

Hadid, Zaha 427, 428, 430, 431, 434
Hakko, Vitali 345, 394, 395, 396, 397, 398
Halefoğlu, Vahit 137
Hancı, Abdurrahman 87
Hariri 435
Hasan, Arif 431
Hasol, Doğan 16, 418
Haven 345, 349, 350
Hepgüler, Metin 103, 104, 105, 107, 109, 110, 115, 116, 156, 174, 200, 201, 214, 215, 218, 221
Hızır Bey 167, 174
Holod, Renata 414, 415, 420, 422, 424, 427

Isozaki, Arata 431, 432

İlhan, Suat 400, 402
İnan, Mustafa 163, 164, 167, 169, 170, 171
İnceoğlu, Necati 16
İnönü, İsmet 197, 271
İsozaki, Arata 431, 432
İsvan, Ahmet 311, 312
İşcan, Haşim 174
İzzet Bey 18

Jameson 431
Jencks, Charles 427, 429, 430
Johnston, David 362

Kafesçioğlu, Ruhi 30
Kaftancı, Güngör 94
Kanık, Orhan Veli 463
Kantarcı, Hazım 328, 329

Karaduman, Necmettin 426
Karaefe, İlhan 358, 359
Karahan, Abdülkadir 22
Karganov 346
Kâtip Çelebi 167, 174
Kavalalı Mehmet Ali Paşa 129
Keçeci, Şevket Fuat 263
Kefeli, Asım 324
Kenter, Yıldız 384
Khan, Hasanüddin 414
Kılıç, Namık Kemal 342
Kıraç, Can 120
Kırdar, Lütfi 123
Kırımlı, Affan 87
Kızıltan, Ali 37
Kocaaslan, Adnan 109, 111, 192, 193, 194, 195, 305
Kocataş, Muhtar 66, 67, 72
Koç, Vehbi 131
Koçak, Nurettin 158
Konuralp, Mehmet 405, 406, 427
Koper, Daniş 311, 312, 313
Koral, Füreya 172
Koraltan, Refik 144
Korutürk, Emel 294
Korutürk, Fahri 277, 294, 333, 401
Kosha 431
Kömürcüoğlu, Eyüp 26
Kuran, Abdullah 416
Kuranel, Süleyman 155, 156
Kutman, Perran 395
Küçükerman, Önder 15

Lasnier 290, 291
Leclerc-Bessonet 285, 286, 287, 293, 299

Maki, Fumihiko 420, 421, 422, 423, 432
Makiya, Muhammed 335
Mardin, Betül 395
Martin, Leslie 135
Mathews, Robert 133, 135
Meier, Richard 422
Menderes, Adnan 27, 52, 60, 110, 118, 123, 124, 142, 143, 149, 162, 168, 317
Menderes, Ahmet 35, 48, 60
Menderes, Ethem 110
Merril 213
Mies 87, 112, 113, 413
Moore, Charles 245, 391, 420, 424, 425
Muslîhiddin Ağa 139, 141
Mustafa Bey 27
Mutlusoy, Zahit 93, 94, 96, 99, 108
Müeyyet 66, 69

Naciye Sultan 271
Nanji, Azim 428
Nazmi Bey 22
Necmettin Molla 67
Nefesoğlu, Mahmut 117
Neutra, Richard 86, 98, 107, 112, 113, 114
Neyir Bey 210, 211, 212
Niemeyer 112
Nişli, Fahri 55

Odyak, Sait 57
Oğuz, Atanur 389
Olalı, Halit 22
Olcay, Osman 267, 268, 271, 275
Onat, Ahmet 218, 219
Onat, Arif 151
Onat, Emin 1, 10, 30, 31, 35, 36, 37, 39, 42, 47, 48, 49, 50, 62, 91, 107, 115, 116, 124, 133, 154, 163, 164, 165, 185, 216, 217, 218, 219, 220, 232, 310
Oral, Zeynep 16
Orel, Ferruh 53
Owings 213, 239, 441

Önal, Maruf 86, 87, 108, 126
Öngör, Birol 345
Özal, Korkut 150
Özal, Turgut 321, 322, 402
Özatamer, Mustafa 364, 366
Özdeş, Gündüz 37, 46, 91, 121, 216, 391
Özdilek, Fahri 158
Özgül, Ufuk 17
Özgüner, Orhan 424
Özışık, Talat 121
Özince, Ersin 413
Özkan, Süha 151, 418, 419, 420, 421, 426, 427, 428, 429, 431, 432, 433, 436
Özkök, Ertuğrul 354

Özsan, Vedat 191, 258
Öz, Tahsin 142, 167
Öztan, Yüksel 400

Palasis, Dimitri 200
Piccinato, Luigi 163, 166, 167
Pilevneli, Mustafa 369, 395, 396
Pitcher 222, 223, 227, 228, 230
Polatkan, Hasan 129, 130, 153, 154, 159
Ponti, Gio 274
Prost, Henri 123

Resnelioğlu, Saim 92, 99
Robertson 182
Roche, Kevin 245, 246, 247, 249, 273
Ruso 80

Saarinen, Eero 244, 246
Sabancı, Sakıp 322, 323, 326, 327, 328, 417
Saklar, Dilgün 17, 457, 459
Saliya 431
San, Faruk 55
Sancar, Semih 417
Sanlı, Yılmaz 231, 317, 381, 383, 390
Sarman, Fuat 27
Sartoris, Alberto 176
Sauget 213
Savcı Bey 437, 438, 439, 440, 443, 445
Sefa, Orhan 30, 31, 49
Serageldin, İsmail 420
Serozan, Sami 32
Shaw, Bernard 462
Shibata 386
Shuaibi, Ali 427
Sinemoğlu, Nermin 382
Siper, Orhan 121
Sisa, Berto 68
Sisa, Nedim 454, 457, 459
Sisa, Sami 1, 11, 14, 15, 16, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 78, 79, 83, 84, 85, 87, 88, 93, 99, 105, 107, 109, 112, 115, 148, 157, 158, 174, 193, 205, 206, 207, 209, 218, 221, 227, 228, 239, 241, 242, 243, 250, 252, 258, 259, 282, 283, 291, 293, 316, 317, 318, 319, 321, 329, 346, 347, 353, 361, 363, 379, 380, 407, 417, 418, 442, 450, 451, 452, 456
Somer, Belkıs 17
Somer, Tarık 400
Söylemez, Ufuk 341
Söylemezoğlu, Hamit Kemali 142, 258, 259
Sözen, Nurettin 392, 398
Sözen, Suzan 317
Spitz 229
Stone, Edward 264
Suat Paşa 71
Sunay, Cevdet 291, 292, 333
Sururi, Gülriz 395
Svoboda, Henri 331, 332, 334

Şehsuvaroğlu, Haluk 140, 141, 142, 144, 145
Şemin, Ferruh 27

Tabanlıoğlu, Hayati 108, 339, 363
Tahinci, Mümtaz 342
Tahralı, Nafiz 103
Talû, Naim 327, 417
Tamer, Cahide 139, 140
Tange, Kenzo 416
Tanrıverdi, Altuğ 201 (bk. Çinici)
Tanyeli, Uğur 15, 16
Tapan, Yaşar 282, 286
Tara, Şarık 205
Tatari, Fatma 141
Tatlıses, İbrahim 375, 376
Taylor 75, 76
Tekeli, İlhan 16, 93, 312, 436
Tekeli, Talat 184
Tekeli, Zeynep 17, 129 (bk. Zeynep)
Titiz, Tınaz 400
Toğrol, Ergün 382
Tokay, Enver 37, 108, 111
Tomsu, Leman 31, 32, 33, 36
Toner, Süha 382, 400
Topal Osman 151
Toskay, Tunca 400
Tulga, Refik 168, 169
Tulipnikov 346
Türkoğlu, Suna 291

Türksoy, Alp 55
Türkyılmaz, Recai 26, 63

Uğur, Necdet 271
Ulusoy, Coşkun 341
Ulusoy, Keriman 253
Ulusoy, Mehmet 253
Ulusoy, Sevinç 16
Unaran, Ergun 35, 36, 39, 41, 42, 43, 97
Uran, Fatin 220, 440, 442, 443
Uşaklıgil, Halit Ziya 49
Utkular, İsmail 36

Üçer, Erol 326, 343, 344, 350
Ülgen, Ali Saim 145
Ünel, Necdet 45, 79
Ünsal, Behçet 142

Wright 87, 112

Yalman, Ahmet Emin 207
Yalman, Mustafa 207, 208
Yamasaki 244, 249
Yasmeen-Lari 331, 334
Yaubyan, Nişan 87, 89, 154, 244, 245
Yenal, Engin 15, 416
Yener, Ertur 416
Yılmaz, Ziya 170, 171, 173
Yordanidis, Minas 245, 246
Yorgo (Teğmen) 75
Yunus, Muhammed 420
Yücel, Talha 45, 79

Zeren, Lütfi 37, 121, 122
Zeybek, Namık Kemal 402
Zeynep (Tekeli) 16, 17, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 184, 185, 186, 187, 201, 294, 473, 475, 476 (bk. Tekeli)

60 yıla varan meslek yaşamında birçok başarılı projeye ve uygulamaya imza atan Doğan Tekeli bu kez anılarıyla karşımızda.

Türkiye'nin mimarlık ortamının son 60 yıldaki değişen ve değişmeyen yönlerine acı tatlı olaylarla örülü tanıklıklar olarak da okunabilecek anılar, okuru kimi zaman gülümsetecek, kimi zaman da düşündürecek ayrıntılarla dolu.

Kamu yöneticileri ile özel sektördeki işverenlerin mimarla ve mimarlıkla ilişkilerini sergileyen ibret verici örnekler, ülkeye yön verenlerin sanata ve sanatçıya bakışını da çarpıcı biçimde yansıtıyor.

Gerçekten de mimarlık zor sanat.

Ekranı Kapat,
Kitabı Aç!
Aile Saati
https://ailesaati.kocsistem.com.tr

ISBN 978-975-08-2402-9
9 789750 824029
72 TL
KDV'den muaftır.